

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda I

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda I: Pregled zgodovinskega razvoja

Glavna urednica: Nike K. Pokorn

Sourednika: Robert Grošelj, Tamara Mikolič Južnič

Recenzenta: Franciška Trobevšek Drobnač, Boštjan Udovič

Tehnična urednica: Jerneja Umer Kljun

Jezikovni pregled: Aljoša Harlamov

Jezikovni pregled povzetkov v angleščini: Paul Steed

Oblikovanje in prelom: Mito Gegič

Založili: Založba Univerze v Ljubljani (zanjo: Gregor Majdič, rektor)

in Cankarjeva založba (zanjo: Alenka Kepić Mohar, direktorica)

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL (zanjo: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja)

Prva e-izdaja

Ljubljana 2024

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/>

DOI: 10.4312/9789612973513

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav 2.0 Generična./This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v okviru Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 197834499

ISBN 978-961-297-351-3 (Založba Univerze v Ljubljani, PDF)

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda I

Pregled zgodovinskega razvoja

Glavna urednica: Nike K. Pokorn
Sourednika: Robert Grošelj, Tamara Mikolič Južnič

Vključenost avtorjev in avtoric poglavij v raziskovalne programe in projekte

Številni avtorji so bili ob pisanju poglavij vključeni v raziskovalne programe in projekte, ki jih je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Prispevki Kozme Ahačiča, Andreja Blatnika, Roberta Grošlja, Melite Koletnik, Mihe Kovača, Domna Krvine, Tamare Mikolič Južnič, Agnes Pisanski Peterlin, Nike K. Pokorn, Damjana Popiča, Toneta Smoleja, Vida Snoja, Jerneje Umer Kljun, Zarje vršič in Simona Zupana so nastali v okviru raziskovalnega projekta »Zgodovina slovenskega literarnega prevoda« (J6-2584). Prispevek Aleša Mavra je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Slovenska intelektualna zgodovina v luči sodobnih teorij religije: od ločitve duhov in kulturnega boja do komunistične revolucije« (J6-3140), in programa »Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom« (P6-0138). Prispevek Nine Petek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci« (J6-4620). Prispevki Marijana Dovića, Marka Juvana, Matije Ogrina in Luke Vidmarja so nastali v okviru raziskovalnega programa »Literarnozgodovinske, literarnoteoretične in metodološke raziskave« (P6-0024). Prispevek Kozme Ahačiča je nastal v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju« (P6-0038). Prispevek Marka Jesenška je nastal v okviru raziskovalnega programa »Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine« (P6-0156). Prispevki Roberta Grošlja, Tadeja Pahorja, Agnes Pisanski Peterlin in Damjana Popiča so nastali v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave« (P6-0215). Prispevki Tamare Mikolič Južnič, Luke Repanška in Maje Šabec so nastali v okviru raziskovalnega programa »Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki« (P6-0218). Prispevki Mihe Javornika, Blaža Podlesnika, Nike K. Pokorn, Irene Prosenc in Zarje Vršič so nastali v okviru raziskovalnega programa »Literarnoprimerjalne in literarnoteoretske raziskave« (P6-0239). Prispevek Jožeta Krašovca je nastal v okviru raziskovalnega programa »Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradicijah ter možnosti dialoga« (P6-0262). In prispevki Amalije Maček, Igorja Mavra, Adriane Mezeg, Julije Rozman, Toneta Smoleja, Janža Snoja, Đurđe Strsoglavca, Tanje Žigon in Marije Zlatnar Moe so nastali v okviru raziskovalnega programa »Medkulturne in literarnovedne študije« (P6-0265).

Kazalo

- Predstavitve avtorjev in avtoric poglavij 11
- Nike Kocijančič Pokorn
O ZGODOVINI SLOVENSKEGA LITERARNEGA PREVODA 21
- Robert Grošelj
PREGLED IN PREDSTAVITEV ZGODOVIN LITERARNEGA PREVAJANJA V TUJINI 33
- Tamara Mikolič Južnič in Agnes Pisanski Peterlin
O NASTANKU IN ZGRADBI MONOGRAFIJE 47
- Robert Grošelj
PRVI PREVODI – PREVODI VERSKIH BESEDIL 53
- Robert Grošelj
PRVA PREVEDENA BESEDILA 55
- Kozma Ahačič
PREVAJANJE V ČASU PROTESTANTIZMA (1550–1595) 73
- Majda Merše
PRVI SLOVARJI IN NJIHOV VPLIV NA RAZVOJ JEZIKA 87
- Jože Krašovec
PREVAJANJE SVETEGA PISMA PO ČASU REFORMACIJE 109
- Vid Snoj
SLOVENSKI PREVOD BIBLIJE IN SLOVENSKA LITERATURA: NJUNO MEDSEBOJNO DELOVANJE 129
- Robert Grošelj
PREVOD IN NASTANEK POSVETNE LITERATURE – OD BAROKA DO RAZSVETLJENSTVA 143
- Matija Ogrin
SLOVENSKI PREVODI V ČASU BAROKA 147
- Luka Vidmar
PREVAJANJE POSVETNE DRAMATIKE V RAZSVETLJENSTVU 171

- Marijan Dovič
ZAČETKI PREVAJANJA POSVETNE POEZIJE V SLOVENŠČINO: PESNIKI-PREVAJALCI
OD DEVA DO JARNIKA 187
- Marko Jesenšek
PREVAJANJE IN REFORMACIJA NA VZHODU SLOVENSKEGA ETNIČNEGA
PROSTORA 203
- Andrej Leben
PREVODI V KOROŠKI JEZIKOVNI RAZLIČICI: URBAN JARNIK IN SODOBNIKI 231
- Nike K. Pokorn
PREVAJANJE V DEVETNAJSTEM STOLETJU 253
- Nike K. Pokorn
PREVAJANJE IN LITERARNE REVIJE V DRUGI POLOVICI DEVETNAJSTEGA STOLETJA:
PRIMER *ZVONA IN LJUBLJANSKEGA ZVONA* 261
- Miran Hladnik
PREVEDENI ZGODOVINSKI ROMANI 275
- Andreja Pignar Tomanič
PREVODI V ZBIRKI *SLOVENSKA TALIJA* 295
- Nike K. Pokorn
PREVAJALSKA DEJAVNOST V OBDOBJU MED VOJNAMA 309
- Jerneja Umer Kljun, Zarja Vršič in Tadej Pahor
PREVOD V SLOVENSКИH LITERARNIH ZGODOVINAH 313
- Nike K. Pokorn
PREVAJALSKA DEJAVNOST V SLOVENSКИ DIASPORI V ZDA MED OBEMA VOJNAMA 327
- Nike K. Pokorn
SOCIALISTIČNO OBDOBJE – SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV 341
- Nike K. Pokorn
VPLIV KOMUNIZMA NA PREVODNO IN ZALOŽNIŠKO DEJAVNOST 345
- Miha Kovač
TRŽENJSKI IN ORGANIZACIJSKI VPLIVI NA RAZVOJ KNJIŽNEGA ZALOŽNIŠTVA
IN NA KNJIŽNO PREVAJANJE 361

- Nike K. Pokorn
PREGANJANE VSEBINE V PREVODIH V SOCIALISTIČNI SLOVENIJI 377
- Janko Trupej
ODNOS DO TEMNOPOLTIH V SLOVENSКИH LITERARNIH PREVODIH 395
- Irena Novak Popov
VPLIV PREVODOV NA RAZVOJ NOVIH LITERARNIH VZORCEV V POEZIJI 411
- Tanja Petrič
DRUŠTVO SLOVENSКИH KNJIŽEVNIH PREVAJALCEV SKOZI ČAS 431
- Igor Maver
PREVEDENA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST V KANADI IN AVSTRALIJI 447
- Andrej Leben
PREVAJANJE NA (AVSTRIJSKEM) KOROŠKEM OD LETA 1918 NAPREJ 459
- Tamara Mikolič Južnič
PREVAJANJE V ITALIJI IN ZAMEJSKE ZALOŽBE 479
- Damjan Popič
PREVAJALCI O JEZIKU 495
- Silvana Orel Kos
PUBLICISTIČNA PREVODNA KRITIKA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI 509
- Jerneja Umer Kljun, Zarja Vršič in Tadej Pahor
POMEMBNE PREVODNE KNJIŽNE ZBIRKE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI 531
- Miha Kovač
SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV MED LETOMA 1991 IN 2022 545
- Andrej Blatnik
SPODBUJANJE PREVAJANJA V TUJE JEZIKE 551
- Nike K. Pokorn
TEORETIČNA MISEL O PREVAJANJU NA SLOVENSKEM 565

Predstavitve avtorjev in avtoric poglavij

Kozma Ahačič je znanstveni svetnik na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pri raziskovalnem delu se ukvarja predvsem z zgodovino jezikoslovja in zgodovino jezikovne rabe. Je avtor več monografij, ki posredno obravnavajo tudi prevodoslovno problematiko, med njimi: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na slovenskem: protestantizem* (2007) in *Stati inu obstati: prvih petdeset slovenskih knjig* (2021).

Kasilda Bedenk je prevajalka, germanistka in slavistka. Do upokojitve je bila lektorica za slovenščino na Univerzi Karla in Franca v Gradcu. Raziskuje pravlјice in jezikovne stike med nemščino in slovenščino na večjezičnih področjih. V soavtorstvu je objavila več monografij in člankov o pravlјicah, npr. *Pravlјice bratov Grimm: od prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810 do recepcije na Slovenskem* (2018), *Slovenske pravlјičarke (1848–1918) in evropska tradicija od trubaduric do pravlјičark* (2020).

Andrej Blatnik je izredni profesor na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja z založništvom in kreativnim pisanjem. Objavil je vrsto znanstvenih, strokovnih in leposlovnih knjig, približno 40 jih je izšlo tudi v tujini, med njimi večkrat ponatisnjeno in dopolnjeno *Pisanje kratke zgodbe* (2010, 2016, 2020).

Milena Mileva Blažič je redna profesorica na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja z literarno vedo, slovensko književnostjo oz. slovensko mladinsko književnostjo, pravlјicami, primerjalno mladinsko književnostjo, slikanicami, pisanjem otrok v času 2. sv. vojne ipd. Objavila je več znanstvenih monografij, med njimi: *Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem (1850–2000)* (2002), *Branja mladinske književnosti* (2011), *Skirt pomeni pravlјica* (2014), *Mladinski klasiki* (2016), *Comparative children's literature* (2021).

Biserka Bobnar je doktorska študentka na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča medkulturnemu posredovanju mladinske književnosti med Slovenijo in Severno Makedonijo. Ukvarja se tudi s prevajanjem mladinskega leposlovja.

Nina Brezar je podiplomska študentka na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je tudi zaključila prvostopenjski in drugostopenjski študij. Strokovno se ukvarja s podnaslovnim prevajanjem in sinhronizacijo.

Katarina Čobec je asistentka na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani, kjer poučuje različne francoske, nemške in tolmaške predmete. V svet raziskovanja vstopa z doktorskim študijem s področja tolmačeslovja.

Marijan Dovič je višji znanstveni sodelavec in izredni profesor na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in urednik revije *Primerjalna književnost* (2016–). Njegovi zadnji knjigi sta *Prešeren po Prešernu* (2017) in *National Poets*,

Cultural Saints (z J. K. Helgasonom, 2017). Kot sourednik knjige *Great Immortality* (2019) je leta 2021 prejel evropsko komparativistično nagrado ESCL Excellence Award.

Branko Gradišnik je prevajalec in živopisec. Rojen 1951. Magister humanističnih ved (Lancaster, 1987). Prevajal Nabokova, Vonneguta, Dickeyja, DBC Pierrea, Tolkiena, Chestertona, Chandlerja, Dickensa, Ellisona, Susanne Clarke, J.M. Cainea, Latića, Tiago-Stankovića. Nagrade: Prešnovoga sklada za roman *Leta*, puljska Zlata arena za scenarij *Let odločitve*, Sovretova za *Bledi ogenj*, Jermanova za *Psihoanalitično diagnostiko*. 4 otroci, 1 žena. Abstinent, vegan.

Robert Grošelj je docent na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja z jezikoslovnimi vidiki prevajanja, kontrastivnim jezikoslovjem, primerjalnim slovanskim jezikoslovjem ter zgodovino prevajanja v slovenščino. Je (so)avtor dveh monografij: *Vezava glagolov umevanja v slovanskih jezikih* (2011) in *Lipalja vas in njena slovenska govorica* (soavtor, 2016).

Miran Hladnik je profesor za slovensko književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V strokovnem tisku objavlja na teme pripovednih žanrov (kmečka povest, zgodovinski roman, feljtonski roman) in spletne pismenosti, na Wikimedijinih spletiščih pa enciklopedične in družbenoaktivistične prispevke ter fotografije. Je prejemnik nagrade RS na področju šolstva, Trubarjevega priznanja in Pretnarjeve nagrade.

Iztok Ilc je diplomirani francist in japonolog. Kot samostojni književni prevajalec deluje od leta 2004. Njegova bibliografija obsega več kot trideset samostojnih prevodov večinoma proznih, pa tudi dramskih in humanističnih del ter poezije. Aktivno sodeluje pri vsebinskem in praktičnem vodenju dejavnosti Društva slovenskih književnih prevajalcev.

Miha Javornik je redni profesor na Oddelku za slavistiko Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja z rusko literaturo romantizma, literarno avantgardo ter s sodobno rusko kulturo in kulturologijo. Objavil je več monografij, med njimi: *Evangelij Bulgakova: O ustvarjalnosti Mihaila Afanasjeviča Bulgakova* (1994), *Zlati vek ruske kulture: poti ruske umetniške besede; (1670–1840)* (2008), *Tuhtanja o ruski literaturi* (2011).

Marko Jesensek je redni profesor na Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF Univerze v Mariboru ter član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Strokovno se ukvarja z zgodovino slovenskega jezika in slovensko jezikovno politiko. Njegova bibliografija obsega 836 enot, med njimi 12 znanstvenih monografij; je glavni urednik revije *Slavia Centralis*.

Marko Juvan je raziskovalec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU ter profesor slovenske književnosti na Univerzi v Ljubljani. Med njegovimi spisi o literarnem diskurzu, teoriji žanrov, medbesedilnosti, prostorski literarni

vedi, romantiki in modernizmu so knjige *Literary Studies in Reconstruction* (2011), *Hibridni žanri* (2017) in *Worlding a Peripheral Literature* (2019).

Melita Koletnik je prevajalka in docentka na Oddelku za prevodoslovje Univerze v Mariboru. Njeno temeljno raziskovalno področje je razvijanje tujejezične kompetence bodočih prevajalcev in tolmačev, strokovno pa se med drugim posveča tudi literarnemu prevodu v angleški jezik. Je urednica hibridne prevajalsko-prevodoslovne knjižne zbirke DARIA, ki izhaja pri Univerzitetni založbi Univerze v Mariboru, in sourednica monografije *Translation and Language Teaching: Continuing the Dialogue* (2019).

Miha Kovač je profesor na Oddelku za bibliotekarstvo in informacijsko znanost ter knjigarstvo Univerze v Ljubljani. V svoji založniški karieri je deloval kot urednik pri dveh največjih slovenskih založbah, raziskovalno pa se ukvarja z knjižnimi statistikami in raziskovanjem branja. Njegova zadnja knjiga *Is this a Book?* v soavtorstvu z Angusom Phillipsom je julija 2023 izšla pri založbi Cambridge University Press.

Jože Krašovec je redni zaslužni profesor iz področja bibličnih študij na Univerzi v Ljubljani, član Slovenske in Evropske akademije znanosti in umetnosti. Raziskovalno se posveča stilistiki biblične poezije in semantiki temeljnega bibličnega besedišča. Strokovno je vodil Slovenski standardni prevod Svetega pisma (1996) in prevod Svetega pisma po jeruzalemski predlogi (2023).

Domen Krvina je znanstveni sodelavec na ZRC SAZU, Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša. Strokovno se ob leksikologiji in leksikografiji ukvarja zlasti s skladnjo in aspektologijo (leta 2018 je izšla njegova monografija *Glagolski vid v sodobni slovenščini: Besedotvorje in pomen*). Je sourednik pri eSSKJ – *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in urednik *Sprotnega slovarja slovenskega jezika*.

Andrej Leben je profesor za slovensko književnost in kulturne vede na Oddelku za slavistiko Univerze v Gradcu in literarni prevajalec. Strokovno se ukvarja mdr. z avtobiografskim pisanjem, literarno večjezičnostjo, vprašanji literarnega transferja ter literaturo, gledališčem in spominsko kulturo slovenske manjšine v Avstriji. Je avtor in urednik več monografij, tematskih zbornikov in antologij.

Amalija Maček je književna prevajalka, konferenčna tolmačka in docentka na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja z zagotavljanjem kakovosti pri izobraževanju tolmačev v različnih kontekstih in posredovanjem slovenske književnosti v nemški govorni prostor. Prevaja iz nemškega v slovenski jezik in je za svoje delo prejela nagrado Fabjana Hafnerja.

Tina Mahkota je prevajalka iz angleščine in nemščine, samozaposlena v kulturi. Prevaja zlasti prozo uglednih avtorjev 20. in 21. stoletja ter dramatiko. Objavila je tudi vrsto strokovnih člankov s področja prevajalskih študij in spremnih besed. Leta 2013 je za prevod *Dublinčanov* Jamesa Joycea prejela Sovretovo nagrado.

Aleš Maver je izredni profesor na Oddelku za zgodovino Univerze v Mariboru. Strokovno se ukvarja z zgodovino rimske republike, pozne antike in zgodnjega krščanstva ter s slovensko kulturno in cerkveno zgodovino. Objavil je več monografij, med njimi: *Religiosi et profani principes: Rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinopisju 4. in 5. stoletja* (2009), *Od apologije do zgodovine* (2011) ali *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes* (2017, v soavtorstvu z Matjažem Klemenčičem).

Igor Maver je redni profesor na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ukvarja se s postkolonialnimi književnostmi v angleškem jeziku, še posebej z avstralskim in kanadskim pisanjem, angleško renesančno dramatikom ter s slovensko izseljensko ustvarjalnostjo v angleško govorečih deželah. V okviru teh znanstvenih področij je objavil več monografij doma in v tujini.

Majda Merše je zaslužna raziskovalka na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Sodelovala je pri pripravljanih delih za slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Raziskovalno se ukvarja z zgodovino slovenskega jezika. Je avtorica treh monografij ter soavtorica več slovaropisnih del, med njimi: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A-D.* (2021).

Adriana Mezeg je docentka na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Na področju prevodoslovja se raziskovalno ukvarja zlasti z literarnimi prevodnimi tokovi med slovenščino in drugimi jeziki ter z recepcijo prevodov, na področju jezikoslovja pa s francosko-slovensko kontrastivno analizo in korpusnim jezikoslovjem.

Tamara Mikolič Južnič je izredna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča prevodnim tokovom med perifernimi jeziki, vplivu položaja jezika v svetovnem prevodnem sistemu, skupnostnemu tolmačenju in kontrastivnim korpusnim raziskavam. Objavila je tri monografije in številne znanstvene članke v pomembnih mednarodnih strokovnih revijah.

Tjaša Mohar je docentka za angleško in ameriško književnost na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Univerze v Mariboru. Raziskovalno in pedagoško se ukvarja z modernim romanom, novejšo kanadsko književnostjo, s kratko prozo in književnim prevajanjem. Je tudi književna prevajalka; prevaja predvsem kanadske avtorje in otroško književnost.

David Movrin je docent na Oddelku za klasično filologijo FF UL. Poleg vrste prevodov antičnih avtorjev je objavil monografiji *Fidus interpres / zvest prevajalec* (2010) in *Izviri meništva* (2011) ter souredil knjige *Classics and Communism* (2013), *Classics and Class* (2016), *Classics and Communism in Theatre* (2019) in *Proletarian Classics* (2022).

Irena Novak Popov je upokojena redna profesorica slovenske književnosti na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Raziskovalno se posveča poeziji:

semantičnim figuram, oblikam, tokovom, prevajanju, medkulturnemu dialogu, tematski raznovrstnosti, ustvarjalnosti pesnic (urednica *Antologije slovenskih pesnic I–III*, 2004–2007). Objavlja v znanstvenih publikacijah in knjigah *Sprehodi po slovenski poeziji* (2003), *Izkušnja in pripoved* (2008) in *Novi sprehodi po slovenski poeziji* (2014).

Matija Ogrin je literarni zgodovinar, kot raziskovalec deluje na ZRC SAZU. Preučuje slovensko književnost baročne dobe in 19. stoletja. Posebej se posveča raziskavam neznanih slovenskih rokopisov. O tem je objavil monografijo *Slovensko slovstveno izročilo* (2019). Ureja spletno zbirko *Register rokopisov slovenskega slovstva*.

Tomaž Onič je izredni profesor za angleško in ameriško književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Poučuje književnost in literarno prevajanje, raziskovalno se ukvarja z britansko dramatiko in literarno stilistiko, oboje v povezavi s prevodoslovjem. Objavil je več znanstvenih del s tega področja, med drugim monografijo *Slog v dramskem prevodu*.

Silvana Orel Kos je docentka na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani in prevajalka. Strokovno se ukvarja s kontrastivno slovnico angleškega in slovenskega jezika, stilistiko in podnaslovnim prevajanjem, na prevodoslovnem področju pa med drugim z literaturo iz skandinavskih jezikov. Prevaja dansko in švedsko leposlovje in filmsko produkcijo.

Tadej Pahor je mladi raziskovalec na Oddelku za prevajalstvo. Raziskovalno se posveča pisanju in prevajanju diplomskih in magistrskih izvlečkov ter jezikovnim, retoričnim in žanrskim izzivom, s katerimi se srečujejo slovenski in zamejski študentje.

Nina Petek je docentka na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja z ontologijo in epistemologijo v filozofskih šolah Indije ter tradicijo budističnega puščavništva. Prevaja iz sanskerta v slovenščino, poleg tega pa je avtorica dveh znanstvenih monografij: *Bhagavadgita: Onstran vezi, tostran svobode* (2021) in *Na pragu prebujenja: Svetovi sanj v budizmu* (2022). Je direktorica Inštituta za študije meništva in kontemplativne znanosti.

Tanja Petrič je samostojna literarna kritičarka in prevajalka iz nemščine. Ukvarja se tudi z urednikovanjem in vodi mednarodne projekte s področja prevajanja in književnosti. Za svoje prevajalsko in kritiško delo je prejela več priznanj, ndr. »Lirikonov zlat« (2011), Avstrijsko prevajalsko premijo (2013, 2016), Stritarjevo nagrado (2015) in nagrado Radojke Vrančič (2016). Od 2010 je članica Društva slovenskih literarnih kritikov in Društva slovenskih književnih prevajalcev, ki mu od leta 2020 predseduje. Od 2016 je vključena v Slovenski center PEN.

Andreja Pignar Tomanič je prevajalka, konferenčna tolmačinja ter lektorica na Oddelku za prevodoslovje Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter na Inštitutu za teoretsko in uporabno prevodoslovje Univerze v Gradcu. Strokovno se posveča zlasti

področju sodnega tolmačenja, na prevodoslovnem področju pa zadnja leta raziskuje različne diskurze in njihov vpliv na oblikovanje prevodne politike v 19. stoletju.

Agnes Pisanski Peterlin je redna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja z akademskim diskurzom, medkulturnim posredovanjem znanstvenih in strokovnih besedil, angleščino kot *linguo franco*, s kontrastivno retoriko in kontrastivno pragmatiko in z uporabo digitalnih tehnologij pri razvoju akademske pismenosti.

Blaž Podlesnik je docent na Katedri za rusko književnost Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča zgodovini ruske kulture ter zgodovini ruske književnosti obdobja realizma in modernizma.

Aleš Pogačnik je vodja in glavni urednik Založbe ZRC na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Strokovno se ukvarja z leksikografijo in znanstvenim založništvom, med knjigami, ki jih je uredil še pred zdajšnjo zaposlitvijo, pa sta tudi zbornika *Sodobna literarna teorija* (1995) in *James Joyce: poezija in kratka proza* (2000).

Nike K. Pokorn je redna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Strokovno se ukvarja s teorijo in z zgodovino prevajanja, etiko in vplivi ideologije na prevod ter s tolmačenjem za skupnost. Objavila je več monografij, med njimi: *Misliti prevod* (2003), *Challenging the Traditional Axioms* (2005) in *Post-socialist translation practices* (2012).

Damjan Popič je docent na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča predvsem jezikovnim tehnologijam, korpusnemu jezikoslovju in sociolingvistiki. Trenutno se posveča predvsem izdelovanju jezikovnih tehnologij in jezikovnotehnološki opremljenosti govorcev na območju jezikovnega stika med slovenščino in italijanščino.

Moja Pretnar je doktorica znanosti s področja kitajske književnosti in jezika, predavateljica na Univerzi v Zagrebu, raziskovalka, prevajalka, tolmačka kitajskega jezika. Raziskuje kitajsko literaturo, manifestacije kognitivnih vzorcev v jeziku v umetnostnih besedilih in kulturi, na prevodoslovnem področju pa se trudi skozi prevode slovenskemu občinstvu predstaviti koščke kitajske besedne umetnosti.

Irena Prosenč je redna profesorica italijanske književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Pri svojem raziskovalnem delu se ukvarja z različnimi obdobji in literarnimi zvrstmi: srednjeveško novelo, renesančnim epom, potopisno književnostjo 18. stoletja, sodobno prozo, medbesedilnostjo in recepcijo italijanske književnosti. Objavila je monografijo *Primo Levi v ogledalu* (2022).

Luka Repanšek na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predava predmete s področja indoevropskega primerjalnega jezikoslovja s poudarkom na indoiranistiki. V ospredju njegovega znanstvenega zanimanja sta filologija in zgodovinska slovnica stare indijščine, staro- in srednjei-

ranskih jezikov, starih keltskih in germanskih jezikov ter onomastični oz. fragmentarno izpričani indoevropski jeziki.

Julija Rozman je mlada raziskovalka in asistentka na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja s prevodoslovjem, natančneje s prevodnimi tokovi in sociologijo prevajanja.

Špela Sevšek Šramel je docentka na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Področja njenega raziskovanja so sodobna slovaška in slovenska proza ter slovensko-slovaški kulturni odnosi v 20. stoletju. Deluje tudi kot književna prevajalka slovaške književnosti.

Tone Smolej je redni profesor in predstojnik Oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Ukvarja se s francosko-slovenskimi literarnimi stiki, zgodovino primerjalne književnosti, srednjeevropsko univerzitetno zgodovino, tematologijo in imagologijo. Leta 2021 je izšla njegova monografija *Mesta, junaki, vojaki: Imagološki spisi*.

Janž Snój je mladi raziskovalec na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pripravlja doktorsko disertacijo, v kateri se ukvarja s prevajanjem poljskega romana v slovenščino od druge polovice 19. stoletja do danes. Poleg tega je iz poljščine prevedel več leposlovnih in neleposlovnih del.

Vid Snój je redni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Univerze v Ljubljani. Ne ukvarja se le z literaturo, ampak posega tudi na področje likovne umetnosti, filozofije in religije. Prevaja literarna, literarnovedna, filozofska, teološka in religiološka dela. V zadnjem času je prevedel *Zbrane pesmi* Paula Celana (2019–2020).

Durda Strsoglavac je predavateljica na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in prevajalka iz južnoslovanskih jezikov. Raziskovalno se posveča južnoslovanskim književnostim in problematiki prevajanja iz sorodnih jezikov. V obdobju 2014–2020 je bila predsednica Društva slovenskih književnih prevajalcev.

Namita Subiotto je izredna profesorica makedonskega jezika in književnosti na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča makedonski književnosti in slovensko makedonskim jezikovnim, literarnim in kulturnim stikom. Ukvarja se tudi s prevajanjem makedonskih in bolgarskih umetnostnih besedil.

Maja Šabec je izredna profesorica za špansko in hispanoameriško književnost na Oddelku za romanske jezike in književnosti. Raziskovalno se posveča starejši španski književnosti in recepciji španske in hispanoameriške književnosti. Je tudi prevajalka iz španščine in francoščine.

Jana Šnytová je docentka za češko književnost na Oddelku za slavistiko Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se osredotoča na analizo kulturnega posredovanja in preva-

janja ter na kritično vrednotenje književnega prevajanja. V prispevkih obravnava predvsem recepcijo slovenske književnosti v češkem kulturnem prostoru in obratno. Posebno pozornost namenja raziskavam osebnosti in oblik kulturnega sodelovanja.

Janko Trupej je prevajalec in prevodoslovec. Po doktorskem študiju iz prevodoslovja na Univerzi v Ljubljani in postdoktorskem raziskovanju na Univerzi v Tübingenu je bil na Univerzi v Mariboru habilitiran v docenta za angleško in ameriško književnost. Raziskovalno se ukvarja predvsem z ideološkimi vplivi na prevajanje, recepcijo literarnih del in avdiovizualnim prevajanjem.

Jerneja Umer Kljun je prevajalka in lektorica na Oddelku za prevajalstvo ter na Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča jezikovnemu stiku med italijanščino in slovenščino na dvo- in večjezičnih območjih, na prevodoslovnem področju pa se med drugim ukvarja s prevajanjem starejših italijanskih humanističnih in umetnostnih besedil.

Luka Vidmar je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Ukvarja se s književnostjo, likovno umetnostjo in kulturo 17. in 18. stoletja, med drugim s cenzuro. Objavil je monografijo *A Slavic Republic of Letters: The Correspondence between Jernej Kopitar and Baron Žiga Zois* (2016).

Benjamin Virc je doktorski študent muzikologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, prevajalec iz več jezikov, urednik in glasbeni publicist. Posveča se raziskovanju semiotično-semantičnih trkov med glasbo in literaturo ter različnih prevajalskih strategij v polju glasbenega gledališča. Prevedel je tudi več libretov: *Rensko zlato*, *Obuti maček*, *Carmina Burana* idr.

Urša Vogrinc Javoršek je prevajalka in lektorica na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča literarni teoriji, žanrski literaturi, posebej znanstveni fantastiki ter podnaslovnemu prevajanju. Kot prevajalka je dejavna predvsem na področju prevajanja otroške in mladinske književnosti in poezije, deluje pa tudi kot podnaslovna prevajalka.

Zarja Vršič je mlada raziskovalka in asistentka na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani. V okviru svoje doktorske disertacije raziskuje medumetnostni prevod, ukvarja pa se tudi s prevajanjem francoske poezije 20. stoletja.

Judit Zágorec-Csuka je prevajalka, pisateljica, pesnica, knjižničarka, direktorica Knjižnice - Kulturnega centra Lendava/Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ in lektorica za madžarski jezik na Oddelku za prevodoslovje Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Na prevodoslovnem področju se ukvarja z zgodovino prevajanja slovenske literature v madžarski jezik in madžarske literature v slovenski jezik. Objavila je več monografij, med njimi: *A magyar-szlovén és a szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok tükröződése a fordításirodalomban* (2015).

Marija Zlatnar Moe je študirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Zaposlena je kot docentka na Oddelku za prevajalstvo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer poučuje

splošno in književno prevajanje iz angleščine v slovenščino. Raziskuje književno prevajanje, predvsem dramatiko, prevajanje med perifernimi jeziki in prevajanje verskih besedil.

Simon Zupan je izredni profesor na Oddelku za prevodoslovje Univerze v Mariboru.

Raziskovalno se ukvarja s stilistiko in recepcijo književnega prevoda, še posebej severnoameriških avtorjev v slovenskem prostoru, in je s tega področja objavil več znanstvenih prispevkov v slovenskih in tujih revijah.

Tanja Žigon je izredna profesorica na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani.

Raziskovalno se ukvarja z nemško-slovenskimi kulturnimi in literarnimi stiki, zgodovino prevajanja in razmerji moči med jeziki. Objavila je več monografij, tudi v soavtorstvu: *Vloga in pomen prevajanja učbenikov v 19. stoletju* (2017) in *Center and periphery: power relations in the world of translation* (2019).

O ZGODOVINI SLOVENSKEGA LITERARNEGA PREVODA

Nike Kocijančič Pokorn
Univerza v Ljubljani

*»Z vsakim genialnim delom, ki ga dobimo v
našem jeziku, se razvežejo tudi nam krila.«
(Oton Župančič [1917/1918] 1978, 262)*

1 Slovenci in literarni prevod

Zdi se še posebej primerno, da zgodovino slovenskega literarnega prevajanja začnemo s citatom Otona Župančiča, ne samo enega največjih literarnih prevajalcev, ampak tudi literatov v slovenskem prostoru. Prevajanje in izvirna literatura sta bila namreč na Slovenskem vedno tesno povezana: razmah slovenske književnosti in standardizacija slovenskega književnega jezika sta namreč v ključnih obdobjih potekala v dialogu s tujino in se v veliki meri izoblikovala prek prevodov.

Že *Brižinski spomeniki*, najstarejši ohranjeni zapisi slovenskega jezika, so prevodi spovednih obrazcev. In tudi obdobje, v katerem se pojavi prva slovenska knjiga – čas slovenskega protestantskega gibanja v 16. stoletju –, je zaznamovano z oblikovanjem prve slovenske slovnice in slovarja ter z intenzivno prevodno dejavnostjo. Še posebej je na razvoj in kodifikacijo jezika v tem obdobju pomembno vplival prevod Svetega pisma, ki predstavlja enega od vrhuncev slovenske protestantske dejavnosti in obenem začetek slovenskega knjižnega jezika. Ta pa ima v slovenskem prostoru, tudi zaradi obstoja številnih narečij, »narodnozdrujevalno in narodnopedstavno vlogo« (Toporišič idr. 2010, 125) in velja, če uporabimo besede enega osrednjih slovenskih literarnih zgodovinarjev 20. stoletja Borisa Paternuja, za »glavnega potrjevalca in notranjega povezovalca narodne identitete« (2008, 16).

V naslednjem pomembnem obdobju v razvoju slovenskega jezika in književnosti ob koncu 18. stoletja smo dobili prvi tiskani katoliški prevod Svetega pisma in prvi posvetni dramski besedili v slovenščini, ki sta bili zopet Linhartova prevoda iz nemščine in

francoščine. Prek prevoda je tako Linhart v slovensko književnost vpeljal novo književno vrsto: posvetno dramatiko.

Prevod pa ni vplival le na razvoj jezika in literature, igral je tudi pomembno vlogo pri izoblikovanju slovenskega administrativnega in pravnega jezika. Prvi pravni prevodi v slovenski jezik se pojavijo že v drugi polovici 16. stoletja; pravni akti so bili prevajani v slovenski jezik tudi v času cesarice Marije Terezije v drugi polovici 18. stoletja, slovenske prevode dekretov iz časa francoskih Ilirskih provinc pa najdemo tudi v ljubljanskem časopisu *Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes* na začetku 19. stoletja (Jemec Tomazin 2010). Še posebej pa se je prevodna dejavnost razmahnila po revolucionarnem letu 1848, ko se je od leta 1849 naprej začel v slovenščino prevajati državni zakonik (Wolf 2015, 89; Jemec Tomazin 2010, 94). Slovenski jezik, ki je takrat dobil status enega izmed desetih jezikov, ki so bili v splošni rabi v monarhiji [landesübliche Sprache] (Wolf 2015, 83), se je v drugi polovici 19. stoletja vedno bolj uveljavljal tudi na drugih področjih: v kulturnem, znanstvenem in političnem življenju. V devetnajstem stoletju so tako izšle prve slovenske pesniške zbirke, prvi slovenski roman, razmahnila se je časnikarska dejavnost: izdajali so se številni in različno usmerjeni slovenski časopisi, od političnih časopisov do literarnih revij. Sredi stoletja (1851) je bila v Celovcu ustanovljena tudi prva slovenska založniška hiša: Mohorjeva družba. Leta 1867 so ustavne spremembe v cesarstvu omogočile rabo slovenščine v šolah (Wolf 2015, 58), vendar pa je bil prehod z nemškega učnega jezika v slovenskega počasen, ker je primanjkovalo slovenskih učbenikov (Gabrič 2009, 13–21). To je zopet vodilo v večji nacionalni prevodni projekt prevajanja učbenikov iz nemščine v slovenščino (Žigon, Almasy in Lovšin 2017). Pred prvo svetovno vojno je bila tako jezikovna narodotvornost, ki je v dobršni meri potekala prek prevodov, v polnem zamahu.

V obdobju med vojnama je bila slovenska prevodna dejavnost usmerjena v zapolnjevanje vrzeli v svetovni literaturi in je ponujala slovenskim bralcem vedno večje število svetovnih klasikov v slovenskem jeziku. Po drugi svetovni vojni se je literarno prevajanje na Slovenskem še okrepilo, kar se je nadaljevalo tudi po osamosvojitvi, vendar pa se je korenito spremenil nabor jezikov, iz katerih prevajamo. Če smo imeli v 19. stoletju najživahnejšo izmenjavo z nemščino, češčino in italijanščino, v prvih povojnih letih z ruščino in južnoslovanskimi jeziki, je konec 20. in začetek 21. stoletja zaznamovala predvsem prevodna izmenjava z angleščino, jezikom, ki je zavzel hipercentralni položaj v globalni hierarhiji jezikov.

Prevod je zanimiv ne le zaradi pomembnega vpliva na razvoj knjižnega jezika in vpeljave novih književnih vrsti in literarnih smeri, temveč tudi zaradi tega, ker pogosto odseva spreminjajoče se vrednote ciljne družbe in mehanizme ideološkega nadzora. Včasih je ta nadzor nad prevodi viden in dokaj transparenten (tak primer so cenzurni posegi v habsburškem cesarstvu), včasih pa je bolj skrit in poteka prek urednikov in drugih akterjev v prevodnem polju ali pa je potisnjen v osebno sfero in je posledica

samocenzurnih posegov prevajalca (gl. poglavje *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*). Prek prevodov raziskujemo naš odnos do tujine ali pa odnos tujine do nas, prevladujoče ideološke pozicije in vrednote družbe, vrednote prevajalcev in prevajalk, duh časa, spreminjajoče se norme, ki določajo, kakšno naj bo literarno delo in kakšen naj bo literarni jezik. Prevodi lahko zarisujejo meje med jeziki, utrjujejo sloves posameznega literata (kot na primer nagrajevani literarni prevodi Andreja E. Skubica) ali pa načnejo dobro ime pisatelja in ga očrnijo s sumom plagiatorstva (kot se je ob Jesenkovem prevodu *Wakefieldskega župnika* pripetilo Josipu Stritarju), lahko so dejanja poguma in upora, kot so na primer samostanski baročni prevodi religioznih besedil in slovenski prevod Orwellovega romana *1984*, prvi uradno objavljeni prevod v kateri koli socialistični državi, ali pa obratno, znamenja služenja oblasti in utrjevanja vladajoče ideologije.

2 Izbor besedil in tem

Zaradi te pestrosti prevodnih vplivov na razvoj knjižnega jezika, literature, kulture in družbe smo v zgodovini slovenskega literarnega prevoda zajeli tudi dela, ki jih ponavadi ne zaznamujemo kot literarna dela v ožjem pomenu besede. Pri določanju, kaj je literatura, smo se namreč naslonili na funkcionalno in ne ontološko definicijo pojma (Eagleton 1996, 9), kar pomeni, da s pojmom literatura ne zaznamujemo besedil, ki naj bi imela določene nespremenljive in določljive, inherentne lastnosti, temveč besedila, ki jih določena skupnost, v našem primeru slovenska, sprejema na poseben način, jih visoko ceni in jih uvršča med literarna dela. To pomeni, da obravnavamo tudi prevode neleposlovnih besedil, ki jih v slovenskem prostoru pojmujejo kot temeljna za izoblikovanje slovenskega literarnega jezika.

Podobno smo tudi pojem »prevod« definirali funkcionalno, tj. kot tista besedila, ki jih določena ciljna kultura predstavi in sprejme kot prevode (gl. Toury 1995, 32), in »literarni prevod« kot tista besedila, ki so bila podvržena literarnim prevajalskim postopkom in jih ciljna kultura predstavi in sprejme kot literarne prevode (Toury 1995). V zgodovinski pregled smo torej vključili preglede prevajanja ne le literarnih besedil v ožjem pomenu besede, temveč tudi pomembnejših religioznih besedil zahodne in vzhodne duhovnosti ter tudi nekaterih osrednjih teoretičnih, filozofskih besedil (predvsem antičnih).

Izbor je zajel večinoma besedila, ki so bila objavljena kot samostojne publikacije ali v različnih publikacijah, le izjemoma pa se posveča rokopisnim prevodom: ena takih izjem so prevodi baročnih religioznih besedil, ki so ostali v rokopisih zaradi cenzurnih prepovedi tedanje dobe. Čeprav so v slovenskem prostoru podnaslavljajci člani Društva slovenskih književnih prevajalcev, v izbor tem nismo uvrstili podnaslovnega prevajanja, ker menimo, da bi to moralo biti obravnavano skupaj z ostalimi oblikami multimodalnega prevajanja, kar prepuščamo morebitni novi zgodovini, posvečeni neliterarnemu

prevajanju. Pri izboru besedil se tudi nismo omejevali glede na smer prevoda, kar pomeni, da ne opisujemo le prevodov v slovenski jezik, temveč tudi prevode slovenskih literarnih besedil v tuje jezike. Prav prevodi slovenske literature v tuje jezike namreč pogosto predstavljajo poskus izoblikovanja narodne in kulturne podobe, na katerega naletimo še posebej pogosto v slovenskem zamejstvu in slovenskih izseljenskih skupnostih.

In nenazadnje, z *Zgodovino slovenskega literarnega prevoda* želimo osvetliti tudi vlogo slovenskih literarnih prevajalcev v razvoju in standardizaciji slovenskega jezika, njihovo vlogo v razvoju slovenske literature in v narodotvornih procesih, ki so vodili k izoblikovanju slovenske narodne zavesti oziroma tega, čemur Benedikt Anderson (2006) pravi »zamišljene skupnosti« Slovencev. Z monografijo želimo narediti literarne prevajalce vidne in zarisati prevodne in kulturne povezave med slovensko kulturo in tujimi kulturami, poudariti vlogo prevajalcev pri razvoju slovenske literature, jezika in kulture ter razkriti njihovo pomembno vlogo v slovenskem narodotvornem procesu.

3 Konceptualni okvir

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda je poskus zarisa nacionalne, narodne zgodovine literarnega prevoda. Čeprav uporabljamo besedo »narod«, se zavedamo, da imata izraza »narod« in povezan izraz »narodna identiteta« več pomenov in da sta termina v sodobni teoretični misli mestoma sporna. Na primer, izraz »narod« lahko zaznamuje skupino ljudi, ki si prizadeva izoblikovati skupno politično organizacijo z značilnostmi države (gl. npr. Brubaker 2004), ali pa skupnost, ki ima skupno poreklo, jezik, tradicijo in kulturo (gl. npr. Kohn 1965). V monografiji ločujemo med narodom in državo, ki jo razumemo kot politično entiteto z visoko stopnjo suverenosti, in načeloma sprejemamo sociokulturno definicijo »naroda«, kot jo najdemo pri Michaelu Seymourju (2000): »narod« tako razumemo kot kulturno skupino, ki jo vežejo določene državljanske vezi, ki pa ima lahko ali pa tudi ne skupni izvor, in katere članstvo je posledica prepletenosti samoidentifikacije posameznega člana skupnosti in identifikacije nečlanov narodne skupnosti, da posameznik pripada posameznemu narodu.

Ta definicija se nam zdi najustreznejša za določitev slovenskega naroda, saj so na eni strani Slovenci več stoletij živeli v večjezikovni in večkulturni habsburški monarhiji in v predvojni in povojni socialistični Jugoslaviji ter obenem na območju, ki ga obkrožajo italijanska, nemška, madžarska in hrvaška skupnost, zaradi česar je v zgodovini kar naprej prihajalo do kulturnih mešanj. Te so postale še posebej razvidne ob razpadu večjezikovnih in večkulturnih državnih tvorb, kot je bila avstro-ogrska monarhija. Fran Milčinski (1867–1932), na primer, po očetu Čeh, pa vendar zaveden Slovenec, v svojem dnevniku, v katerem opisuje prelomno leto 1918 v Ljubljani, zapiše, da so avgusta 1918 ljubljanski Nemci začeli govoriti o sebi, da so Kranjci in ne več Nemci (»Ich bin kein Deutsch-Nationaler, ich bin ein alter Krainer«; Milčinski 2000, 359), nekaj mesecev

pozneje, v oktobru istega leta, pa so nekateri izmed njih že začeli zapisovati svoja imena po slovensko (Milčinski 2000, 382). Nekateri so vztrajali v rabi nemščine, drugi ne: decembra so na primer na ljubljanskem sodišču še delovali pretežno v nemškem jeziku, vendar se je tudi tu jezikovna raba spreminjala. Milčinski 18. decembra 1918 poroča: »Te dni sem prisostoval neki Hauffnovi razpravi; dr. Ambrositsch je govoril nemški; Hauffen pa ga je ogovarjal slovenski« (Milčinski 2000, 420). Zanimivo je, da je pravnik s slovenskim priimkom Ambrositsch govoril nemško, medtem ko mu je drugi z nemškim priimkom Hauffen odgovarjal po slovensko, kar kaže, da etnični izvor ni nujno odločilen dejavnik pri izboru jezikovne in posledično tudi narodne pripadnosti določene osebe. Morda najboljši primer jezikovne in nacionalne fluidnosti pa je opis srečanja, ki ga Milčinski zapiše v svoj dnevnik 12. decembra 1918. V tem zapisu poroča, da je srečal starega znanca gospoda Strako, po poreklu Nemca iz Češke in po poklicu jetniškega kontrolorja, s katerim je ponavadi kramljal po nemško. Milčinski zapiše: »Straka ima službo v Celju. Bil tu. Govori le slovensko. Imeli so rodbinski posvet, vmes tudi njegov svak Flaška in so sklenili, da so Slovenci« (Milčinski 2000, 408). Ti primeri kažejo, da je bila nacionalna identifikacija pogosto odvisna od samoidentifikacije posameznega člana skupnosti.

Prav zaradi takšnih primerov (in primerov, ki jih najdemo v slovenski izseljenški skupnosti v tujini in med zamejci) z izrazom »nacionalna identiteta« označujemo intenziteto posameznikove identifikacije z izbrano skupnostjo, izraz pa zajema tako identiteto skupine kot tudi identiteto posameznikov (gl. npr. Miller 2000). To pomeni, da se v *Zgodovini* osredotočamo na skupnost, ki se sama opredeljuje za Slovence in ki v veliki večini primerov povezuje svojo nacionalno identiteto z uporabo slovenskega jezika (pomembna izjema so slovenske izseljenške skupnosti v tujini in zamejci, kjer je povezava med nacionalno identiteto in uporabo določenega jezika kompleksnejša).

4 Metodološki pristop

Eden izmed osrednjih ciljev *Zgodovine slovenskega literarnega prevoda* je zbrati na enem mestu izsledke osrednjih raziskav slovenskega literarnega prevoda in prevajanja, ki so bili objavljeni na Slovenskem ali v tujini, zato avtorji v poglavjih povzemamo te izsledke in poskušamo napotiti bralce na poglavitnejša dela na posameznem področju. Ker prihajamo avtorji posameznih poglavij z različnih področij, tako s prevodoslovja, literarnih ved, jezikoslovja, bibliotekarstva, primerjalne književnosti in teologije, bodo bralci zaznali določeno mero eklekticizma v metodoloških pristopih. Načeloma smo pri novih raziskavah uporabili celostni metodološki pristop, poimenovan metoda mnogoterih vzročnosti, ki ga je opisal Anthony Pym v svojem delu *Method in Translation History* (1998). Metoda mnogoterih vzročnosti poudarja, da raziskovalci ne smejo izolirati enega vzroka in na osnovi tega pojasnjevati vseh dejstev, povezanih s prevodom, ker

na prevod in prevajanje vpliva tolikšno število dejavnikov, da je tudi vzročnost po svoji naravi pluralna, nujno razpršena in mnogotera (Pym 1998, 144; Brownlie 2003, 112). Ta uravnoteženost pri pristopu tako narekuje kombiniranje besedilnih analiz z analizami tržišča, biografskimi podatki, intervjuji ter arhivskimi in zgodovinskimi raziskavami.

Poleg tega celostnega metodološkega pristopa smo pri izdelavi posameznih poglavij uporabili tudi druge metodologije, ki so se razvile v okviru tako imenovanega kulturnega in sociološkega obrata v prevodoslovju. To pomeni, da smo pri novih raziskavah na eni strani sledili smernicam, ki so jih začrtali kulturološko usmerjeni teoretiki, in se posvečali takšnim dejavnikom, kot so družbena moč, politični in ideološki cilji in nacionalni in ekonomski interesi, ki se izražajo v prevodu, na drugi strani pa smo se tudi navezali na razmišljanja raziskovalcev, ki se ukvarjajo s sociologijo prevoda in se v svojih raziskavah osredotočajo na akterje, ki so udeleženi v prevodni proces, in na ta način tudi razkrivajo kulturnospecifični vrednostni sistem in ideologijo, ki vplivata na dejanja teh akterjev.

Pri določenih poglavjih smo tako skušali prikazati, da so na končno obliko prevodov bistveno vplivali meceni (tj. posamezniki, skupine ali institucije, ki lahko spodbujajo ali pa cenzurirajo besedila), uveljavljene poetike, ki določajo, kaj predstavlja »prava« literatura v določeni družbi v določenem zgodovinskem obdobju, ali pa ideologija, ki si prizadeva določiti samo naravo in meje sprejemljivega v določeni družbi (Lefevere 1998). Nekatera poglavja se navezujejo tudi na Lefeverov poudarek, da so prevodi pogosto podvrženi manipulacijam, kulturnim predsodkom, asimilacijam in načrtnim preoblikovanjem ciljne kulture.

V poglavjih, ki se osredotočajo na prevodne izmenjave, smo upoštevali izsledke teoretičnih del Itamarja Even-Zoharja, ki se je posvečal položaju prevodne literature v literarnem polisistemu (1990), predvsem njegovim opisom odnosa med »centrom« in »periferijo«, naslonili pa smo se tudi na sodobnejše prevodoslovne pristope k proučevanju prevodnih tokov in kroženju knjig, ki jih najdemo v delu Gisèle Sapiro (2012) in Johana Heilbrona (2009).

V poglavjih, ki predstavljajo izbrane literarne prevajalce, smo se naslonili na pristope, ki so se izoblikovali pod vplivom Bourdieujeve misli (1990) in ki jih je v prevodoslovje vpeljal Daniel Simeoni (1998) in so jih nadalje razvili Gouanvic (2005), Inghilleri (2005) in Wolf (2007). S predstavitvami posameznih prevajalcev smo poskušali zarisati prevajalčev habitus kot zapleten rezultat personalizirane družbene in kulturne zgodovine (Simeoni 1998, 16–17) in prevajalce predstaviti kot družbene akterje, ki niso bili zgolj determinirani, temveč tudi delujoči. Želeli smo poudariti, da se prevajalci v prevodnem polju ne podrejajo le obstoječim normam, ki določajo prevodno prakso, temveč so tudi akterji, ki lahko aktivno spreminjajo dejavnost, s katero se ukvarjajo. V skladu s tem razumevanjem aktivne vloge prevajalcev ti portreti razkrivajo, da prevajalci izoblikujejo prilagodljive habituse, ki se tankočutno odzivajo na praktične zahteve prevodnega polja,

v katerem delujejo, obenem pa tudi s svojimi dejanji prispevajo k njegovemu nadaljnjemu tvorjenju in preoblikovanju.

Izbrani metodološki pristop se torej prilagaja obravnavani tematiki. Pri obravnavi posameznih prevajalcev in njihove vloge v procesih tvorjenja prevodnega in literarnega polja, razvoja in konsolidacije slovenskega jezika in kulture smo tako uporabili pristope, ki so se oblikovali v okviru sociologije akterjev, to pomeni, da smo poskušali osvetliti delovalnost posameznih prevajalcev (gl. Wolf 2007, 4–5). V poglavjih, kjer se posvečamo metadiskurzu o literarnem prevajanju (npr. v poglavjih o literarnih zgodovinah in prevodni kritiki), in v poglavjih, posvečenih prevodnim tokovom, smo poskušali prikazati, da je prevod vedno tesno vpet v družbo. Ta vidik sociologije prevodnega procesa smo v drugih poglavjih dopolnili z raziskavami, ki se osredotočajo na predstavitve prevodnih strategij, ki so bile podvržene političnim pritiskom, cenzuri in tabuju. Iz sociologije kulturnega produkta smo prevzeli pristope, ki se uporabljajo za raziskovanje vpliva prevoda na tvorbo družbene identitete, družbenih vlog ali ideologije, jezika in naroda, na primer prek raziskovanja založniške politike izdajanja prevodov in prek opisov prevodne politike v določenem obdobju slovenske zgodovine. To pomeni, da v poglavjih najdete kombinacije makroperspektiv z mezo- in mikropristopi, analizami posamičnih primerov in mikrozdgodovinami.

5 Etični okvir

V prevodoslovju se v zadnjih letih pojavljajo kritike metodološkega nacionalizma, ki so naperjene proti binarnostim v teoretičnih obravnavah literarnih prevodov (npr. Cussel 2021). Prevodoslovje naj bi, v luči teh kritik, še vedno vztrajalo na nacionalnih in binarnih tropih, ki temeljijo na prepričanju o točno določenih in zamejenih domačih in tujih skupnostih, in tako utrjevalo inherentni metodološki nacionalizem. Ta metodološki nacionalizem naj bi se kazal predvsem v zgodovinskih raziskavah, ki slonijo na prepričanju, da je svet razdeljen na nacionalne države, v katerih sta tako jezik kot kultura nacionalna, hermetična, števna in jasno zamejena, medtem ko je transnacionalni svet v resnici mreža neurejenih povezav, ki onemogočajo jasno določitev skupnosti. Zato prihaja do pozivov, naj se raziskovalci ne osredotočajo na mednacionalne in medkulturne odnose, temveč na odnose, ki se ustvarjajo med bralci v različnih prostorih, ki ustvarjajo svoje omrežne povezave onkraj nacionalnih meja.

In dejansko, Outi Paloposki (2021) ugotavlja, da se v različnih prevodnih zgodovinah izraz »nacionalni« ponavadi nanaša na zgodovino prevajanja v nacionalni državi ali pa se osredotoča na vlogo prevajanja v narodotvornih procesih. V *Zgodovini slovenskega literarnega prevajanja* smo poskušali zajeti oboje in s posameznimi poglavji seči onkraj te zamejitve. Ker se zavedamo kritik metodološkega nacionalizma v prevodoslovnih zgodovinskih raziskavah, se načrtno nismo osredotočili le na literarne prevode med slovenščino

in drugimi jeziki in opisali le narodotvornih naporov prevajalcev v slovenski zgodovini, temveč smo predstavili tudi prevode, ki so jih ustvarili in brali tisti posamezniki, ki se opredeljujejo v celoti ali le delno za Slovence in ki svojo nacionalno identiteto vežejo ali pa tudi ne na uporabo slovenskega jezika: tj. na primer v slovenski zamejski skupnosti, v slovenskih izseljenskih skupnostih in v skupnostih priseljencev v Slovenijo, kjer literarni prevod igra drugačno in posebno vlogo. Vendar pa kljub priznavanju tega dejstva nismo želeli zanemariti tega, da prevod vseeno ostaja pogosto eden najdinamičnejših elementov narodne prebujanja, ki teži k izoblikovanju nacionalne države z zamejeno in jasno izraženo kulturno in jezikovno identiteto. Prevod namreč resda lahko ustvari povezave med heterogenimi lokalnimi in transnacionalnimi skupnostmi, vendar pa obenem pogosto predstavlja »dejanje zarisanja meje« (Sakai 2009, 83) in določa mejo med različnimi jeziki in kulturami – ne omogoča le preseganja zamejitev naše lastne jezikovne tradicije, temveč nam pomaga tudi pri ohranjanju naše različnosti (Ricoeur 1996, 5).

In na koncu še nekaj besed o etičnih prepričanjih, ki sta usmerjali naše delo. Po eni strani smo skupaj s kulturološko usmerjenimi raziskovalci prepričani, da so prevodoslovci etično zavezani k temu, da osvetlijo problematiko prevoda širši javnosti. V tem se pridružujemo tistim raziskovalcem, ki pozivajo prevodoslovce, naj izpolnijo svojo etično dolžnost in se posvetijo takšnim raziskavam, ki bodo obvestile širšo javnost o manipulativnih premikih v prevodih (Lefevere 1992, 27), in prek svojega raziskovalnega dela zagotovijo, da splošno bralstvo ne bo »taval v temi« (Lefevere in Bassnett 1990, 13). Po drugi strani pa sledimo tudi stališčem francoskega filozofa Paula Ricoeurja, ki je poudaril, da je prevod etična paradigma (Ricoeur 2006, 23), kar pomeni, da se pri prevajanju ne soočamo le s teoretičnimi in praktičnimi problemi, temveč tudi z etičnimi. Čeprav v poglavjih opisujemo primere, ko je bil prevod uporabljen za manipulativne namene (npr. v zgodnjem povojnem socialističnem obdobju) ali kot orodje za jezikovno razločevanje (v poznem 19. stoletju), smo obenem prepričani, da lahko prevod, še posebej literarni, »ponovi na kulturni in duhovni ravni gesto jezikovnega gostoljubja« (Ricoeur 1996, 5). Prevod nam pomaga, da stopimo onkraj meja lastnih jezikovnih tradicij in se odpremo do tistih, ki imajo druge tradicije, prepričanja in nazore, ter nam obenem omogoča, da ohranimo svojo različnost.

Prevodi so resda »zlata vez«, ki spajajo posamezne narode med seboj, vendar pa so obenem tudi »važen del narodne literature«, kot zapiše Aškerc (1901, 463–464). Prevodi torej ustvarjajo besedila, ki želijo biti drugačna od besedil v drugih jezikih, a vendar ostajajo s tujino v dialogu. Upamo torej, da *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda* kaže, da je prevod, s tem ko poskuša ustvariti krhki dialog med različnimi svetovi in zaščititi ireduktibilni pluralizem kultur in jezikov, eden izmed najučinkovitejših načinov, s pomočjo katerih se ohranjajo in razvijajo slovenski jezik, literatura in kultura.

Bibliografija

- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*. London, New York: Verso.
- Aškerc, Anton. 1901. »Pagovor.« V *Ruska antologija*, zbral Ivan Vesel, 457–464. Gorica, Goriška tiskarna: Andrej Gabršček.
- Benko, Anja. 2016. »Slovensko narečno slovaropisje: razvoj, stanje in prihodnost.« V *Historični seminar* 12, uredili Katarina Šter in Mojca Žagar Kareer, 123–142. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- Brownlie, Siobhan. 2003. »Investigating explanations of translational phenomena. A case for multiple causality.« *Target* 15, št. 1: 111–152.
- Brubaker, Rogers. 2004. »In the Name of the Nation: Reflections on Nationalism and Patriotism.« *Citizenship Studies* 8, št. 2: 115–127.
- Cussel, Mattea. 2021. »Methodological nationalism in translation studies: A critique.« *Translation and Interpreting Studies* 16, št. 1: 1–18.
- Eagleton, Terry. 1996. [1983]. *Literary Theory: An Introduction*. Druga izdaja. Oxford: Basil Blackwell.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. [1976]. »The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem.« *Poetics Today* 11, št. 1: 45–51.
- Gabrič, Aleš. 2009. *Šolanje in znanje na Slovenskem v izzivu 20. stoletja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Gouanvic, Jean Marc. 2005. »A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence of Practical Instances: Field, 'Habitus', Capital and 'Ilusio'.« *The Translator* 11, št. 2: 147–166.
- Heilbron, Johan. 2009. »Towards a sociology of translation: book translations as a cultural world system.« V *Critical readings in Translation Studies*, uredila Mona Baker, 304–316. London, New York: Routledge.
- Inghilleri, Moira. 2005. »The Sociology of Bourdieu and the Constitution of the 'Other' in Translation and Interpreting Studies.« *The Translator* 11, št. 2: 125–145.
- Jemec Tomazin, Mateja. 2010. *Slovenska pravna terminologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kohn, Hans. 1965. *Nationalism: its meaning and history*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Lefevere, André in Susan Bassnett. 1990. »Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights: The 'Cultural Turn' in Translation Studies.« V *Translation: History & Culture*, uredila André Lefevere, Susan Bassnett, 1–13. London: Pinter.
- Lefevere, André. 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London, New York: Routledge.

- Lefevere, André. 1998. »Acculturating Bertolt Brecht.« V *Constructing cultures: Essays on literary translation*, uredila Susan Bassnett in André Lefevere, 109–122. Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg: Multilingual matters.
- Milčinski, Fran. 2000. *Dnevnik 1914–1920*, uredil Goran Schmidt. Ljubljana: Slovenska matica.
- Miller, David. 2000. *Citizenship and National Identity*. Oxford: Blackwell.
- Paloposki, Outi. 2021. »National histories of translation.« V *Handbook on Translation and History*, uredil Christopher Rundle, 70–85. London, New York: Routledge.
- Paternu, Boris. 2008. »Trubarjeva prebujala individualne, nacionalne in globalne identitete.« V *Slovenščina med kulturami*, uredil Miran Košuta, 13–18. Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Pym, Anthony. 1998. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ricoeur, Paul. 1996. »Reflections on a New Ethics for Europe.« V *The Hermeneutics of Action*, uredil Richard Kearney, 3–14. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Ricoeur, Paul. 2006. *On Translation*. London, New York: Routledge.
- Sakai, Naoki. 2009. »How do we count a language? Translation and discontinuity.« *Translation Studies* 2, št. 1: 71–88.
- Sapiro, Gisèle. 2012. »Editorial policy and translation.« V *Handbook of Translation Studies* 3, uredila Yves Gambier in Luc van Doorslaer, 32–38. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Seymour, Michel. 2000. »On Redefining the Nation.« V *Nationalism and Ethnic Conflict: Philosophical Perspectives*, uredil Nenad Miščević. La Salle and Chicago: Open Court.
- Simeoni, Daniel. 1998. »The Pivotal Status of the Translator's Habitus.« *Target* 10, št. 1: 1–39.
- Toporišič, Jože, Franc Jakopin, Janko Moder, Janez Dular, Stane Suhadolnik, Janez Menart, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar in Martin Ahlin, ur. 2010. »Pravila.« V *Slovenski pravopis in pravila*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wolf, Michaela. 2007. »Introduction.« V *Constructing a Sociology of Translation*, uredili Michaela Wolf in Alexandra Fukari, 1–36. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Wolf, Michaela. 2015. *The Habsburg Monarchy's many-languaged soul: Translating and interpreting, 1848–1918*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2019. *Center and Periphery: Power Relations in the World of Translation*. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts.
- Žigon, Tanja, Karin Almasy in Andrej Lovšin. 2017. *Vloga in pomen prevajanja učbenikov v 19. stoletju: Kulturnozgodovinski in jezikovni vidiki*. Zbirka prevodoslovje in uporabno jezikoslovje. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za prevajalstvo.
- Župančič, Oton. 1978 [1917/1918]. »Pomen prevodov za našo duševnost.« V *Zbrano delo 7* Otona Župančiča, uredila Josip Vidmar in Joža Mahnič, glavni urednik Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, 262–263.

O ZGODOVINI SLOVENSKEGA LITERARNEGA PREVODA

V poglavju, ki uvaja *Zgodovino slovenskega literarnega prevoda*, je opisan okvirni metodološki in etični pristop, ki so ga avtorji *Zgodovine* zavzeli pri snovanju knjige in posameznih poglavij. Podan je tudi osnovni namen *Zgodovine*: osvetliti vlogo prevoda v razvoju slovenske literature, jezika in kulture, proučiti povezave med slovensko kulturo in tujimi kulturami ter tako prispevati k vidnosti in prepoznavnosti literarnih prevajalcev. Še posebej je izpostavljena pomembna vloga slovenskih literarnih prevajalcev v razvoju in standardizaciji slovenskega jezika in literature ter v slovenskih narodotvornih procesih. V poglavju je pojasnjeno, da pojem literatura zaznamuje vsa besedila, ki jih slovenska skupnost sprejema in uvršča med literarna dela – to pomeni, da so obravnavani tudi prevodi pomembnejših religioznih besedil zahodne in vzhodne duhovnosti in tudi nekaterih osrednjih teoretičnih, filozofskih besedil. Pregled prevajalske dejavnosti ni zamejen s smerjo prevajanja: avtorji tako obravnavajo prevode v slovenski jezik, kot tudi prevode slovenskih besedil v tuje jezike. In končno, ker želi biti *Zgodovina* nacionalna zgodovina literarnega prevajanja, se ne omejuje na prevajalsko dejavnost zgoj na območju Republike Slovenije, temveč se posveti literarnemu prevajanju tudi v zamejstvu in v izseljenskih skupnostih, torej v vseh okoljih, kjer je bila v prevodnem procesu udeležena slovenščina.

ON HISTORY OF SLOVENE LITERARY TRANSLATION

The introductory chapter to *The History of Slovene Literary Translation* presents the overall methodological and ethical approach used in the conception of the monograph and its chapters. The approaches are in tune with the main aim of the *History*: to highlight the role of Slovene literary translators and translation in the development of Slovene literature, language and culture, examine the connections between the Slovene and other cultures, and thus contribute to the visibility of literary translators. Special emphasis is laid on the role of literary translators in the development and standardisation of the Slovene language and literature, and in the nation-building enterprise. The chapter also provides the working definition of literature used in this monograph, which is defined as a functional and not an ontological term, and covers all texts that are considered and regarded as literature within Slovene culture and society – this means that translations of important religious texts of the Western and Eastern traditions, and of the selected theoretical, philosophical texts, are also included in the monograph. The overview of translational activity is also not limited by directionality: the chapters focus not only on translations into Slovene, but also on translations of Slovene source texts into other languages. And finally, since the *History* aims to be a national history of literary translation, its scope is not limited by the confines of the Republic

of Slovenia, but also covers translatorial activity within Slovene ethnic minorities and in Slovene diasporas, i.e., in all environments where the Slovene language is involved in the translational process.

PREGLED IN PREDSTAVITEV ZGODOVIN LITERARNEGA PREVAJANJA V TUJINI

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Kaj je zgodovina literarnega prevajanja? Kako pisati zgodovino slovenskega literarnega prevajanja? Kaj naj problemsko in vsebinsko obsega? Na ta vprašanja si je moč odgovoriti med drugim tudi ob pregledu obstoječih zgodovin literarnega prevajanja v tujini, odgovori pa lahko predstavljajo enega od metodoloških in problemsko-vsebinskih izhodišč za raziskavo zgodovinskega dogajanja v zvezi s slovenskim literarnim prevodom.

V tem poglavju predstavljam ugotovitve, ki jih prinaša analiza različnih tujih zgodovin prevajanja (tako prikaze po posameznih jezikovno-kulturnih območjih kot dela splošnejšega značaja), kar je bila ena prvih nalog, ki smo si jih zastavili ob snovanju *Zgodovine slovenskega literarnega prevoda*.

Na začetku prispevka na kratko pregledam nekaj sodobnejših pogledov na zgodovinopisje prevajanja. V nadaljevanju povzamem potek analize tujih zgodovinskoprevodnih del in podam njihov pregled z glavnimi značilnostmi; nato se posvetim njihovi problemski kategorizaciji in podrobnejši osvetlitvi, na koncu pa izpostavim tiste monografije ali njihove značilnosti, ki so nam služile kot teoretično-vsebinski orientacijski vzorec, pa tudi kot podatkovno izhodišče pri pisanju zgodovine slovenskega literarnega prevoda.

2 Sodobnejši pogledi na zgodovinopisje prevajanja

Zgodovina prevodoslovja se je kot samostojna prevodoslovna disciplina vzpostavila predvsem na prelomu tisočletja z deli, kot so *Translators through History* [Prevajalci skozi zgodovino] Jeana Delisla in Judith Woodsworth (ur. 1995), *The Translator's Invisibility* [Nevidnost prevajalca] Lawrenca Venutija (1995), *Routledge Encyclopedia of Translation*

Studies [Routledgeeva enciklopedija prevodoslovja] Mone Baker (ur. 2001) in metodološko prelomno knjigo *Method in Translation History* [Metoda v prevodni zgodovini] Anthonyja Pyma (1998; gl. Woodsworth 2001, Rundle 2020), ki so pogled s samih besedil usmerila tudi na druga področja. Anthony Pym je z metodo *mnogoterih vzročnosti* ekspliciral možna gibalna prevodov in prevodne dejavnosti: materialni vzrok, ki vključuje npr. jezik in izvornik, namerni vzrok ali smoter obstoja prevoda, oblikovni vzrok, kar so norme, ki omogočajo, da je prevod sprejet kot prevod, in gibalni vzrok, ki ga predstavlja npr. prevajalec (za natančnejšo predstavitev raziskovalne metode gl. Pokorn 2009, 53–54); poleg tega je izpostavil še medkulturnost in interdisciplinarnost.

Po Judith Woodsworth (2001) lahko zgodovina prevajanja obravnava tako prakso prevajanja kot prevodoslovno teorijo, hkrati pa tudi njun presek, npr. uporabnost teorije za prakso ali odnos med njima. Kot glavni dimenziji zgodovine prevajanja navaja prostor in čas, elementi zgodovinsko-prevodoslovne analize pa so lahko besedila, ključni momenti (npr. prevajalske šole), družbeni dejavniki, npr. spol, institucionalni vidiki, nacija ali imperij, s katerim sta povezana kolonializem in postkolonializem, ter antologije besedil o prevajanju. Judith Woodsworth izpostavlja, da zgodovine prevajanja od 80. let 20. stoletja naprej postajajo vedno bolj obširne in celovite. Po Lievenu D'hulstu (2007) je treba pri zgodovini prevajanja upoštevati tako zgodovino objekta, tj. prevoda, kot zgodovino discipline, tj. prevodoslovja. Refleksija Carol O'Sullivan (2012) opozarja na nujne vidike zgodovinskoprevodoslovne analize, npr. mreže agensov, recepcijo, vpliv, prevajalce in njihovo vidnost, ter vrzeli v zgodovinah prevajanja, ki vključujejo psevdo- in samoprevode, »sivo« literaturo, založništvo in branje; avtorica obenem poziva k večjemu številu empirično-kvantitativnih del.

Christopher Rundle (2014) poudarja interdisciplinarnost zgodovine prevajanja in izpostavlja pomen prevoda ne le kot objekta, temveč tudi kot subjekta v zgodovinskih raziskavah – po njegovem mnenju je pomembno tako to, kaj lahko povemo o prevodih v zgodovini, kot to, kaj lahko prevodi povejo o zgodovini. Po povzetku aktualnih spoznanj o zgodovinisju prevajanja Outi Paloposki (2013) opiše stanje na Finskem in pripravo finske zgodovine literarnega prevoda (ur. Riikonen idr. 2007): jasen pregled priprave spremljajo tudi opozorila na težave in *desiderata*, po zaslugi avtorjev različnih profilov pa je pozitivno ocenjena interdisciplinarnost, ki je vplivala na širšo sliko in raznovrstnejše občinstvo ter spodbudila nove raziskave. Christopher Rundle (2020) med nalogami zgodovine prevajanja omenja seznam vprašanj iz klasične retorike (od *kdo do komu v korist*), pri njenem raziskovanju pa intelektualni *bricolage*, ki predstavlja pluralnost pristopov in metod, in prilagodljivost, tj. zmožnost, da raziskovalec svoj konceptualni okvir neprestano prilagaja spreminjajočemu se predmetu raziskovanja. Po Rundloevem mnenju bi morala biti zgodovina prevajanja »počlovečena«, tj. v središču pozornosti bi moral biti prevajalec, koristna za sedanjost in gledati bi morala izven okvirov prevodoslovja. Pri virih nadalje izpostavlja pomen raziskovalne perspektive: npr. če prevajalec želi rekonstruirati širši

kontekst prevoda oz. prevajanja, ki bi vključeval založništvo, cenzuro, ideološke itn. vidike, bo potreboval širši nabor virov – ne le izhodiščno, ciljno besedilo in paratekste, temveč tudi arhivsko gradivo; znotraj diahronije pa opozarja na pomen sinhronih vidikov, ki omogočajo primerjavo, mikrozgodovino, ki pomaga odkrivati posamezno v splošnem, ter dinamičnost razmerja med preteklostjo in prihodnostjo.

James St. André (2020) pri možnostih raziskovanja predstavi različne zgodovine (s pozitivnimi in negativnimi platmi), od svetovnih, nacionalnih, regionalnih, imperialnih do žanrsko-besedilnih; pri pristopih omenja bibliografije »velikih mož« prevajanja, a opozarja tudi na potrebo po mikrozgodovinah, ki vključujejo elemente vsakodnevnega življenja malih ali pozabljenih prevajalcev, poleg tega pa navaja še kulturno zgodovino ter opisno prevodoslovje; za prihodnje raziskave poudari pomen digitalnih baz in bibliometrije.

3 Uvod v analizo tujih zgodovinskoprevodnih del

Ob snovanju monografije smo analizirali 19 tujih zgodovinskoprevodnih del, ki vključujejo enozvezkovne, večzvezkovne monografije in eno zbirko (glej tabelo 1), ter izoblikovali problemske preglede, ki obsegajo različne vidike, kot so avtorstvo, zgradba dela (s kazalom), vsebinski poudarki in pristop, npr. obdobje, jezikovni, žanrski, kombinirani (z natančnejšo opredelitvijo).

Tabela 1: Pregled analiziranih tujih zgodovinskoprevodnih del

PREGLEDANO DELO	KLJUČNE ZNAČILNOSTI
Alcini (1998)	zgodovina in teorija literarnega prevajanja v Italiji
Baker (ur., 2001)	zgodovinski prikazi prevajanja po svetu
Balcerzan (ur., 1977)	pogledi poljskih piscev na prevod med letoma 1440 in 1977
Bednárová (2015)	zgodovina prevajanja na Slovaškem (2 zvezka)
Biletić (ur., 2017)	hrvaška literatura v hrvaški soseščini
Chalvin idr. (ur., 2019)	zgodovina literarnega prevajanja v osrednji Evropi do leta 1989
Chevreil idr. (ur., 2012–2019)	zgodovina prevodov v francoski jezik (4 zvezki)
Clements (2015)	zgodovina prevajanja na Japonskem v zgodnjem novem veku
Cronin (1996)	prevajanje na Irskem
Ellis idr. (ur., 2005–2010)	zgodovina literarnega prevajanja v angleščino (4 zvezki)
France (ur., 2000)	literatura v angleškem prevodu
Schultze idr. (ur., 1987–2004)	prispevki k prevodnim raziskavam (18 zbornikov)
Hrala (ur., 2002)	zgodovina češkega prevoda
Janićijević (1999)	prevodna misel v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1982

PREGLEDANO DELO	KLJUČNE ZNAČILNOSTI
Kittel idr. (ur., 2004–2011)	enciklopedija prevodoslovja: teoretični, jezikovno-kulturni, zgodovinski, geografski in institucionalni vidiki (3 zvezki)
Neljubin, Huhuni (2006)	zgodovina in teorija prevajanja po svetu in v Rusiji
Riikonen idr. (ur., 2007)	zgodovina literarnega prevoda v finščino (2 zvezka)
Ruiz Casanova (2000)	zgodovina prevajanja v Španiji
Sibinović (1979)	svetovna in srbska zgodovina in teorija prevajanja do začetka 20. stoletja

Vsa pregledana dela smo razdelili v tri skupine: na (a) **splošna** ali jezikovno-kulturno nezamejena, (b) **jezikovno-kulturno zamejena** (na posamezna območja) in (c) bolj področno-specifična ali problemsko zamejena dela. Dela znotraj vsake skupine izkazujejo – pričakovano – tudi specifične značilnosti.

4 Predstavitev tujih zgodovinskoprevodnih del

Izhodišče za predstavitev glavnih vsebinskih oz. problemskih značilnosti analiziranih del je krovna razdelitev, predstavljena v razdelku 3.

(a) Med **splošne** oz. **jezikovno-kulturno nezamejene** predstavitve lahko štejemo dela Schultze idr. (1987–2004), Baker (ur., 2001), Kittel idr. (ur., 2004–2011) in Chalvin idr. (ur., 2019); v to kategorijo vsaj deloma sodita še Sibinović (1979) ter Neljubin in Huhuni (2006).

Osemnajst zbornikov v zbirki *Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung* [Göttingški prispevki k mednarodnemu prevodoslovju] (ur. Schultze idr., 1987–2004) je večinoma posvečenih literarnim prevodom v zgodovinsko-kulturni perspektivi, ki jo dopolnjujejo nekateri problemski vidiki: koncept tujega oz. drugega, problematika družboslovnih in humanističnih ved, antologije, literarni kanon, medkulturna razmerja in raziskovalni projekti. Drugi del *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies* [Routledgeeva enciklopedija prevodoslovja] (ur. Baker 2001) vključuje prevodnozgodovinske preglede po posameznih tradicijah: večina je evropskih (po posameznih jezikih, od španskega do ruskega), ob njih pa so še afriška, ameriška, arabska, brazilska, kanadska, kitajska, hebrejska, indijska, japonska, latinskoameriška, perzijska in turška tradicija. Gesla sestavljajo splošni zgodovinski pregledi (po obdobjih) do sodobnosti, pri kateri so posebej predstavljeni institucionalno-poklicni vidiki: izobraževanje, status poklica, organiziranost, raziskovanje ipd. Na koncu vsakega gesla so dodatna literatura ter biografije izbranih ključnih prevajalcev in prevodoslovcev.

Übersetzung. Translation. Traduction [Prevajanje] (ur. Kittel idr. 2004–2011) je trizvezkovna enciklopedija, ki obravnava raznovrstne vidike prevajanja, tudi zgodovinske.

Prispevki v prvem zvezku (ur. Kittel idr. 2004) so posvečeni antropološko-kulturnim temeljem in oblikam prevajanja, položaju prevoda v sodobnosti, prevajanju z vidika različnih disciplin in jezikovno-besedilnega vidika, jezikoslovnim raziskavam prevajanja, kot so na primer jezikovno-stilistična ali žanrska vprašanja, prevodna kritika, avtomatsko in strojno prevajanje, tolmačenje ter kulturološka vprašanja. Drugi zvezek (ur. Kittel idr. 2007) se posveča prevajanju v zgodovinsko-zemljepisni perspektivi (v kulturah in med njimi): obravnava antiko, Bližnji vzhod v starem in srednjem veku, Srednjo Azijo v srednjem veku, Evropo skozi stoletja, novi vek – obdobje svetovne literature, sodobne dinamike prevajanja in zgodovino prevajanja na nemškem jezikovnem področju. Tretji zvezek (ur. Kittel idr. 2011) obravnava zgodovino prevajanja v Veliki Britaniji in Irski, Franciji, Italiji, na Iberskem polotoku, v Rusiji, drugih delih Evrope, v regionalnih in nacionalnih območjih v Aziji in Amerikah. Loteva se še problematike pomembnih besedil oz. avtorjev (Biblije, Homerja, Shakespearja, drugih besedil svetovnega kanona) ter poklicev prevajalca in tolmača (obrnava npr. profil, izobraževanje in delovno okolje).

Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: Des origines a 1989 [Zgodovina literarnega prevajanja v osrednji Evropi: od začetkov do leta 1989] (ur. Chalvin idr. 2019) predstavlja zgodovino prevajanja v osrednji Evropi (od albanščine in bolgarščine do estonščine in finščine), ki vključuje tudi slovenščino. Obravnava sega od začetkov (tj. od prevajanja verskih besedil) do časa totalitarnih režimov, in sicer po posameznih vidikih: upoštevani so družbeni kontekst, prevodni tokovi, besedila, načini prevajanja, sprejemanje prevodov, položaj prevajalca in podobno. Osnova dela je bil podroben vprašalnik.

Original i prevod [Izvirnik in prevod] (Sibinović 1979) se na začetku deloma posveča tudi prevajanju po svetu od predzgodovinske dobe do konca 19. stoletja, pri čemer od antike naprej opazuje predvsem razmerje med dobesednim in svobodnim prevodom ter izpostavlja prispevke ključnih posameznikov.

Nauka o perevode [Veda o prevodu] (Neljubin in Huhuni 2006) v prvem delu obravnava zgodovino prevajanja po svetu oziroma izven Rusije. Krovno zemljepisni pregled vključuje prevajanje posameznih (tipov) besedil, med katerimi ima posebno vlogo predvsem Biblija, teoretične prevodne vidike (tudi po prevajalcih in prevodoslovcih) ter posebne problemske vidike, kot so npr. vloga prevoda v različnih verstvih ali v uveljavljanju narodnih knjižnih jezikov.

(b) Kot **jezikovno-kulturno zamejena** dela, posvečena posameznim jezikovno-kulturnim prostorom, lahko označim Sibinović (1979), Cronin (1996), Alcini (1998), France (ur., 2000), Ruiz Casanova (2000), Hrala (ur., 2002), Ellis idr. (ur., 2005–2010), Neljubin in Huhuni (2006), Riikonen idr. (ur., 2007), Chevrel idr. (ur., 2012–2019), Bednárová (2015) in Clements (2015).

Delo *Original i prevod* [Izvirnik in prevod] (Sibinović 1979) v prvem delu vključuje tudi pregled najpomembnejših teoretikov prevoda in ključnih prevajalskih vprašanj pri

Srbih do začetka 20. stoletja: pregled sega od prvih prevodov uradovanih besedil, npr. prevodnih spisov sv. Save, kot je *Hilandarski tipik* (zbornik predpisov o samostanskem življenju), t. i. *posrb* (lokaliziranih srbskih prevodov tujih dramskih del) v 18. stoletju do konkurenčnega razmerja med ciljno ali izhodiščno usmerjenimi prevodi in prevodov kot sredstev za zapolnjevanje vrzeli v srbskem literarnem sistemu.

Translating Ireland [Prevajanje Irske] (Cronin 1996) podaja pregled prevajanja med irsko gelščino in angleščino ter prevajanja iz drugih jezikov v irsko gelščino ali angleščino na Irskem, kar vključuje tako verska kot posvetna besedila različnega tipa od srednjega veka do druge polovice 20. stoletja. Med izpostavljenimi vidiki so odprtost irskega kulturnega prostora že v najzgodnejši dobi, zavzemanje za prevode učbenikov in osrednjih besedil v irsko gelščino od konca 19. stoletja naprej, prevladujoča prevodna strategija in vidnost prevajalcev v 20. stoletju.

Storia e teoria della traduzione letteraria in Italia [Zgodovina in teorija literarnega prevajanja v Italiji] (Alcini 1998) učbeniško povzema zgodovino prevajanja v italijanskem prostoru v antiki, srednjem veku, humanizmu in renesansi; Laura Alcini predstavi zgodovinsko-kulturni in jezikovni kontekst, nato pa se posveti prevajanju in ključnim akterjem.

The Oxford guide to literature in English translation [Oxfordov vodnik po književnosti v angleškem prevodu] (ur. France 2000) obravnava književnosti v angleškem prevodu: prvi del je posvečen teoretičnim vidikom in zgodovinskemu razvoju prek predstavitve osrednjih prevajalcev, besedil, statusa prevoda, teoretskih spisov in vprašanj, razvoja založništva, cenzure, vpliva ideologij na prevajalce in njihovo delo ter institucionalizacije, drugi pa prevodom iz posameznih jezikov ali jezikovnih skupin (pregled skuša zaobjeti ves svet).

Aproximación a una historia de la traducción en Espana [Poskus zgodovine prevajanja v Španiji] (Ruiz Casanova 2000) je zgodovinski pregled prevajanja v španskem prostoru, predvsem literarnih besedil v španščino (kastiljščino); analiza vključuje družbeno-politično, jezikoslovno in literarnozgodovinsko kontekstualizacijo in predstavi prevajalsko dejavnost ključnih velikanov španske literature in kulture ter vlogo prevodov v literarnem razvoju.

The Oxford History of Literary Translation in English [Oxfordova zgodovina književnega prevajanja v angleščino] (ur. Ellis idr. 2005–2010) je štirizvezkovna zgodovina književnega prevajanja v angleščino. Prvi zvezek (ur. Ellis 2008) obravnava prevode do leta 1550, družbeno-jezikovne razmere, teoretične misli o prevajanju, prevajalce, njihov položaj in besedila. Pregled stanja med letoma 1550 in 1660 (ur. Braden idr. 2010) vključuje položaj prevodov (z njihovim kontekstom), prevajalce in njihov položaj, prevajalske pristope ter prevode po zvrsteh in žanrih, npr. verska besedila, še posebej Biblijo, dramska besedila, filozofske spise. Zvezek o času med letoma 1660 in 1790 (ur. Gillespie in Hopkins 2005) obravnava kulturno-literarni kontekst prevoda, teoretične misli o prevajanju, prevajalca in njegov položaj ter prevajanje glede na izhodiščne književnosti (grško in latinsko, francosko, druge evropske, bližnjevzhodno in orientalsko). V obravnavi prevodov med letoma 1790

in 1900 (ur. France in Haynes 2006) so predstavljeni stanje (s kontekstom) v Britaniji in Ameriki, načela in norme prevajanja, tipi prevajalcev, izdajanje prevodov ter prevajanje glede na izhodiščne književnosti in zvrsti oz. žanre.

Kapitoly z dějin českého překladu [Poglavja iz zgodovine češkega prevoda] (ur. Hrala 2002) so izbrana poglavja o zgodovini češkega prevoda: splošnemu pregledu prevodov do srede 19. stoletja sledijo kronološki pregledi prevodov iz angleščine, francoščine, nemščine, ruščine in španščine do druge polovice 20. stoletja.

Suomennoskirjallisuuden historia [Zgodovina literarnega prevoda v finščino] (ur. Riikonen idr. 2007) je dvozvezkovna zgodovina o literarnem prevajanju v finščino. Prvi del obravnava zgodovino prevoda v času švedske vladavine, finske avtonomije, v medvojnem obdobju, med 2. svetovno vojno in po njej. Analiza vključuje različna besedila, jezikovna vprašanja, problem posredovanja prevodov, problematiko prevajalcev in njihovega položaja, načine prevajanja, problem založništva in družbeno-kulturna vprašanja, ki so vplivala na prevajalsko dejavnost. V drugem delu so predstavljeni prevedena literatura glede na izhodiščne literature, prevodne vrzeli (neprevedena literatura), položaj prevoda v sodobnosti, prevajalci in njihov položaj, vprašanja prevajalskih norm in strategij, jezikovna vprašanja ter prevodna kritika.

Nauka o perevode [Veda o prevodu] (Neljubin in Huhuni 2006) je v drugem delu posvečena zgodovini in teoriji prevajanja v Rusiji: splošno kronološko urejeno obravnava nadgrajujejo posamezni problemski elementi, kot so dejavnost ključnih prevajalcev in prevodoslovcev (Maksima Greka, Vasilija K. Trediakovskega, Visarjona G. Belinskega itn.), žanrski vidiki, terminologija, tudi prevajani avtorji (Homer); knjigo zaključuje pregled prevodoslovnih teorij v Rusiji.

Histoire des traductions en langue française [Zgodovina prevodov v francoski jezik] (ur. Chevrel idr. 2012–2019) je večzvezkovna zgodovina prevodov v francoskem jeziku. Prvi zvezek (ur. Duché 2015) obravnava različne prevodne vidike med letoma 1470 in 1610: prevajanje v srednjem veku, pogled prevajalcev na prevajanje, prevajalsko dejavnost, tiskanje in založništvo, jezikovne priročnike, položaj prevajalcev, prevode iz starih jezikov in po področjih-zvrsteh (verska besedila, pravna, politična, filozofska, moralno-didaktična besedila, besedila s področja umetnosti in znanosti, zgodovine, potopisi, proza, poezija, prevajanje za gledališče). Pri prevodih med letoma 1610 in 1815 (ur. Chevrel idr. 2014) so analizirani jezikovna vprašanja, prevajalci, prevod kot založniški predmet, diskurz in refleksija o prevodu ter prevodi po področjih-zvrsteh (verska in filozofska besedila, potopisi, zgodovinska besedila, prevajanje za gledališče, poezija, proza, literatura za otroke in mladostnike). Obravnava stanja v 19. stoletju (ur. Chevrel idr. 2012) vključuje teoretična vprašanja o prevajanju, problematiko prevajalcev, vprašanja antične in srednjeveške literature, literarni prevod in prevode po področjih-zvrsteh (poezija, prevajanje za gledališče, proza, literatura za otroke in mladostnike, vprašanja kanona, zgodovinska besedila, besedila s področja znanosti in tehnike, filozofska, pravna besedila, potopisi, verska besedila). Zadnji

zvezek (ur. Banoun idr. 2019) je posvečen 20. stoletju, obravnava pa družbene okoliščine prevoda (internacionalizacijo, globalizacijo), problematiko prevajalcev, razvoj prevodoslovja, ponovne prevode ter prevode po najrazličnejših področjih in zvrsteh (grško-latinski avtorji, srednji vek, klasične neevropske literature; poezija, gledališče, proza, spominska literatura, potopisi, žanrska literatura, literatura za otroke, umetnostna zgodovina, skladatelji in muzikologija, opera, pesmi, stripi, film, verska, filozofska besedila, zgodovinska, pravna besedila, besedila s področij znanost in tehnika, antropologija in sociologija, psihoanaliza in psihologija, literarna kritika, feminizem in študije spola).

Rukovāt dejín prekladu na Slovensku [Priročnik o zgodovini prevoda na Slovaškem] (Bednárová 2015) je dvozvezkovni učbenik, posvečen najprej prevodu na Slovaškem v 18. in 19. stoletju, nato pa še stanju v 20. stoletju. Prvi del obravnava jezikovne in socialno-kulturne vidike (npr. vpliv politike in vere na prevajalsko dejavnost), žanre in zvrsti, dejavnost pomembnih prevajalcev, kot so bili Bohuslav Tablic, Ján Hollý in Pavol Országh Hviezdoslav. Drugi del se po obdobjih (prva polovica 20. stoletja, povojna leta, socializem) posveča kulturno-političnim razmeram, založniškemu okolju, prevajalcu in njegovemu položaju, prevedeni literaturi v razmerju do domače, razvoju teoretične misli o prevodu, v manjši meri jeziku.

A Cultural History of Translation in Early Modern Japan [Kulturna zgodovina prevajanja na Japonskem v zgodnjem novem veku] (Clements 2015) raziskuje japonski prevod v obdobju Edo (1603–1848): prevod družbeno-zgodovinsko kontekstualizira, kar vključuje tudi jezikovne vidike, obravnava izbor besedil za prevod, na katerega so vplivali tudi politični in gospodarski vidiki (izpostavljena sta npr. pomen Kitajske in trgovinske vezi z Nizozemsko), vpliv in položaj prevajalcev, vpliv pokroviteljev na prevajalsko dejavnost, strategije prevajanja ter razvoj prevajanja kot stroke.

(c) Področno-specifična dela, ki se zgodovine prevoda lotevajo s posebnega problemskega vidika, so npr. Balcerzan (ur., 1977), Janičijević (1999) in Biletić (ur., 2017).

Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440–1974 [Poljski pisatelji o umetnosti prevoda 1440–1974] (ur. Balcerzan 1977) je antologija razmišljanj poljskih književnikov o prevajanju od 15. stoletja do sodobnosti (sorodno zasnovano ima slovenska antologija *Prevajalci o prevodu* 1–2 v uredništvu Majde Stanovnik; gl. Stanovnik 2013, 2016). *Književni prevod i prevodna književnost* [Književni prevod in prevodna književnost] (Janičijević 1999) predstavlja metodološke in vsebinske elemente, ki naj bi jih vključevala zgodovina prevajanja na srbohrvaškem in jugoslovanskem področju, hkrati pa vključuje prispevke o prevajanju v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1982, ki obsegajo tudi Slovenijo. Podrobneje se posveča prevajanju literatur držav v razvoju, neuvrčenih in sosednjih držav, prevajanju jugoslovanskih literatur v tujini, razvoju jugoslovanske prevodne misli, prevajalskim združenjem in strokovni periodiki ter izobraževanju prevajalcev v Jugoslaviji (Janičijevićevo analizo z vidika stanja v Srbiji med 1960 in 1990 dopolnjuje prispevek Borislave Eraković (2021)).

Hrvatska književnost u susjedstvu [Hrvaška književnost v sosesčini] (ur. Biletić 2017) je zbornik prispevkov večinoma o prevajanju hrvaške literature v sosednjih državah, od Italije do Makedonije, vključno s Slovenijo (prim. Strsoglavec 2017); ostali članki obravnavajo literarno sosesčino, esejski prevod, medkulturno literaturo, literarno zapuščino ter posamezne avtorje in prevajalce.

5 Diskusija in zaključek

Čeprav v pregledno raziskavo tujih zgodovinskoprevodnih del ni bila vključena marsikatera študija, ki bi si zaslužila pozornost, pa analizirana dela dokaj jasno prikazujejo raziskovalno širino discipline, ki sega od teoretično-metodoloških do posameznih problemskih vidikov, ki lahko vključujejo status in vlogo prevajalcev, prevajanje posameznih literatur, zvrsti in del, različne družbene vplive na prevajanje ipd. Glede na obravnavano prevodno problematiko lahko pregledana dela uvrstimo v tri makrokategorije: splošna, jezikovno-kulturno zamejena ali specifična (področna) dela.

Pri načrtovanju zgodovine slovenskega literarnega prevoda smo se po pregledu zgodovinsko-prevodoslovnih del odločili, da se bomo oprli predvsem na študije o posameznih jezikovno-kulturnih območjih. Ugotovili smo, da so od pregledanih del stanju na Slovenskem, ki ga lahko označimo kot manjše periferno kulturno-jezikovno območje s specifično zgodovino (tudi kulturno), najbližje analize srbskih, čeških, slovaških, finskih in irskih razmer. Med njimi je problemsko-vsebinsko najbolj bogata *Suomennoskirjalisuuden historia* [Zgodovina literarnega prevoda v finščino] (ur. Riikonen idr. 2007), ki kronološko-tematsko analizira raznovrstne vidike, od besedilnih in jezikovnih tem, problematike, povezane s prevajalci, do založništva in družbeno-kulturnih vidikov, zato smo jo izbrali za tisto delo, ki nam je začrtalo osnovne smernice zasnove slovenske zgodovine literarnega prevajanja.

Kar pa ne pomeni, da smo zanemarili ostale monografije, saj smo v njih našli pomembne primerjalne vidike: tako so npr. zgodovine prevajanja v srbsčino, češčino in slovaščino pomembne predvsem zaradi skupnega družbeno-kulturnega konteksta v posameznih obdobjih. Druga dela se sicer posvečajo večjim kulturno-jezikovnim območjem, a prav tako vsebujejo elemente, relevantne za pregled slovenskih razmer: z vidika družbeno-kulturnih stikov so za zgodovino slovenskega literarnega prevajanja pomembne predstavitve italijanskih razmer v *Storia e teoria della traduzione letteraria in Italia* [Zgodovina in teorija literarnega prevajanja v Italiji] (Alcini 1998) in stanja na nemškem govornem področju v *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies* [Routledgeeva enciklopedija prevodoslovja] (ur. Baker 2001) ter *Übersetzung. Translation. Traduction* [Prevajanje] (ur. Kittel idr. 2007), po kompleksnosti obravnave, ki sega od klasičnih prevodnih vidikov do večplastnega konteksta prevajanja, pa *The Oxford History of Literary Translation in English* [Oxfordova zgodovina književnega prevajanja v angleščino] (ur. Ellis idr. 2005–2010) in *Histoire des*

traductions en langue française [Zgodovina prevodov v francoski jezik] (ur. Chevrel idr. 2012–2019).

Med splošnimi (kulturno-jezikovno nezamejenimi) študijami smo se naslonili tudi na delo *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: Des origines à 1989* [Zgodovina literarnega prevajanja v osrednji Evropi: od začetkov do leta 1989] (ur. Chalvin idr. 2019): ta zgodovina je pomembna, ker se posveča prevajanju v makroregiji, v katero sodi slovenski prostor, in obsega predstavitev zgodovine slovenskega prevoda. Delno je bilo za nas relevantno tudi delo *Übersetzung. Translation. Traduction* [Prevajanje] (ur. Kittel idr. 2007), ki naslavlja paletu raznovrstnih vprašanj v zvezi z zgodovino prevajanja (od metodoloških do vsebinskih), obenem pa vključuje številne primerjalno pomembne preglede prevodnega dogajanja po svetu (za slednje gl. tudi *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies* [Routledgeeva enciklopedija prevodoslovja], ur. Baker 2001).

Med specifičnimi študijami o zgodovini prevajanja smo črpali tudi iz dela *Književni prevod i prevodna književnost* [Književni prevod in prevodna književnost] (Janičijević 1999), ki obravnava metodološka vprašanja o zgodovinopisju prevajanja in izbrane vidike prevajanja v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1982, in *Hrvatska književnost u susjedstvu* [Hrvaška književnost v soseščini] (ur. Biletić 2017), ki analizira prevajanje literature, stične s slovensko, pri čemer vsebuje pregled aktualnih prevodov hrvaške književnosti v Sloveniji.

Pregledane zgodovinskoprevodne monografije v tujini vsebujejo mnogo elementov, ki smo jih smiselno upoštevali pri pisanju zgodovine slovenskega literarnega prevoda – od metodoloških smernic in vsebinskih področij do konkretnih podatkov. V sinergiji z obstoječimi vědenji slovenskega prevodoslovja (za sodobne razmere glej npr. *Belo knjigo o prevajanju 2018*, ur. Pregelj 2019), poglobitvami in dopolnitvami ter ob upoštevanju interdisciplinarnosti in različnih, tudi spregledanih vidikov, o katerih pišejo sodobne študije o zgodovinopisju prevajanja, so nam bila ta dela v veliko pomoč pri izoblikovanju zgodovine slovenskega literarnega prevoda in določitvi vloge slovenskega literarnega prevoda v zgodovini.

Bibliografija

- Alcini, Laura. 1998. *Storia e teoria della traduzione letteraria in Italia 1: Il tradurre dall'antichità greco-romana al rinascimento con riferimenti al contesto europeo*. Perugia: Guerra.
- Baker, Mona in Kirsten Malmkjær, ur. 2001. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge.
- Baker, Mona in Gabriela Saldanha, ur. 2020. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge.
- Balcerzan, Edward, Anna Jelec-Łeżeżyńska in Bogumiła Kluth, ur. 1977. *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440–1974: Antologia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Bednářová, Katarína. 2015. *Rukoväť dejín prekladu na Slovensku 1–2*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Biletić, Boris D., ur. 2017. *Hrvatska književnost u susjedstvu*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
- Chalvin, Antoine, Jean-Léon Muller, Katre Talviste in Marie Vrinat-Nikolov, ur. 2019. *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: Des origines à 1989*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Chevel, Yves, Lieven D'hulst, Christine Lombez, Annie Cointre, Yen-Mai Tran-Gervat, Véronique Duché, Bernard Banoun in Isabelle Poulin, ur. 2012–2019. *Histoire des traductions en langue française 1–4*. Lagrasse: Éditions Verdier.
- Clements, Rebekah. 2015. *A Cultural History of Translation in Early Modern Japan*. Cambridge: CUP.
- Cronin, Michael. 1996. *Translating Ireland: Translation, Languages, Cultures*. Cork: Cork University Press.
- Delisle, Jean in Judith Woodsworth, ur. 1995. *Translators through History*. Amsterdam: John Benjamins.
- D'hulst, Lieven. 2007. »Questions d'historiographie de la traduction.« V *Übersetzung. Translation. Traduction 2*, uredili Harald Kittel, Juliane House in Brigitte Schultze, 1063–1073. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Ellis, Roger, Gordon Braden, Robert Cummings, Stuart Gillespie, David Hopkins, Peter France in Kenneth Haynes, ur. 2005–2010. *The Oxford History of Literary Translation in English 1–4*. Oxford: OUP.
- Eraković, Borislava. 2021. »The translation field in Serbia 1960–1990.« *Stridon: Studies in Translation and Interpreting* 1, št. 2: 25–48.
- France, Peter, ur. 2000. *The Oxford guide to literature in English translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Hrala, Milan, ur. 2002. *Kapitoly z dějin českého překlada*. Praha: Karolinum.
- Janičijević, Jovan. 1999. *Književni prevod i prevodna književnost*. Beograd: Idea.

- Kittel, Harald, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, José Lambert, Fritz Paul, Juliane House in Brigitte Schultze, ur. 2004–2011. *Übersetzung. Translation. Traducción* 1–3. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Neljubin, Lev L. in Georgij T. Huhuni. 2006. *Nauka o perevode – istorija i teorija s drevnejšix vremen do našix dnei*. Moskva: Izdatel'stvo Flinta.
- O'Sullivan, Carol. 2012. »Introduction: Rethinking Methods in Translation History.« *Translation Studies* 5, št. 2: 131–138.
- Paloposki, Outi. 2013. »Translation history: audiences, collaboration and interdisciplinarity.« *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* 5: 213–239.
- Pokorn, Nike K. 2009. »Prevodoslovno preučevanje literarnih prevodov.« V *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju*, uredila Nike K. Pokorn, 40–58. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Pregelj, Barbara, ur. 2019. *Bela knjiga o prevajanju 2018*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pym, Anthony. 1998. *Method in Translation History*. London, New York: Routledge.
- Riikonen, Hannu K., Urpo Kovala, Pekka Kujamäki in Outi Paloposki, ur. 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia* 1–2. Helsinki: SKS.
- Ruiz Casanova, José Francisco. 2000. *Aproximación a una historia de la traducción en España*. Madrid: Cátedra.
- Rundle, Christopher. 2014. »Theories and methodologies of translation history: The value of an interdisciplinary approach.« *The Translator* 20, št. 1: 2–8.
- Rundle, Christopher. 2020. »Historiography.« V *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, uredili Mona Baker in Gabriela Saldanha, 232–237. London, New York: Routledge.
- Schultze, Brigitte, Harald Kittel, Armin Paul Frank, Fred Lönker, Andreas Poltermann, Helga Essmann, Doris Bachmann–Medick, Horst Turk, Anil Bhatti, Beata Hammerschmid in Hermann Krapoth, ur. 1987–2004. *Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung*. Berlin: Erich Schmidt.
- Sibinović, Miodrag. 1979. *Original i prevod. Uvod u istoriju i teoriju prevodenja*. Beograd: Privredna štampa.
- St. André, James. 2020. »History of translation.« V *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, uredili Mona Baker in Gabriela Saldanha, 242–246. London, New York: Routledge.
- Stanovnik, Majda, ur. 2013. *Prevajalci o prevodu: od Trubarja do Župančiča. Antologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda, ur. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič. Antologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Strsoglavac, Đurđa. 2017. »Stari dugovi i recentni naslovi.« V *Hrvatska književnost u susjedstvu*, uredil Boris D. Biletić, 184–194. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
- Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility*. London, New York: Routledge.
- Woodsworth, Judith. 2001. »History.« V *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, uredili Mona Baker in Kirsten Malmkjær, 100–105. London, New York: Routledge.

PREGLED IN PREDSTAVITEV ZGODOVIN LITERARNEGA PREVAJANJA V TUJINI

Poglavje obravnava analizo tujih zgodovinskoprevodnih del kot možnih teoretično-metodoloških izhodišč za obravnavo zgodovine slovenskega literarnega prevoda. Analiza je vključevala 19 zgodovinskoprevodnih del, ki jih je bilo mogoče uvrstiti v tri kategorije: (a) splošna ali jezikovno-kulturno nezamejena, (b) jezikovno-kulturno zamejena (na posamezna območja) in (c) področno-specifična ali problemsko zamejena dela. Za obravnavo zgodovine slovenskega literarnega prevoda so najbolj zanimiva jezikovno-kulturno zamejena dela, posebej analize srbskih, čeških, slovaških, finskih in irskih razmer, saj gre za stanje na manjših perifernih kulturno-jezikovnih območjih s specifično zgodovino, kar ustreza slovenskim razmeram. Kot najbolj relevantna za analizo slovenskega prevoda skozi zgodovino se je izkazala vsebinsko bogata *Suomenoskirjallisuuden historia* [Zgodovina literarnega prevoda v finščino] (ur. Riikonen idr. 2007), ki kronološko-tematsko analizira številne vidike – od besedilnih in jezikovnih tem, problematike, povezane s prevajalci, do založništva in družbeno-kulturnih vidikov. Druga dela so uporabna za slovensko zgodovino prevajanja bodisi zaradi analiz stanja na območjih, ki so družbeno-kulturno povezana s slovenskim prostorom, bodisi zaradi raznovrstnih metodoloških in vsebinskih vidikov, ki jih naslavlja.

OVERVIEW AND PRESENTATION OF FOREIGN LITERARY TRANSLATION HISTORIES

The chapter deals with the analysis of foreign translation history works as possible theoretical-methodological basis for the analysis of the history of Slovene literary translation. The analysis included 19 translation history works, which could be classified into three categories: (a) general or linguistically and culturally non-specific works, (b) linguistically and culturally specific (restricted to individual areas) works, and (c) field-specific or problem-oriented works. The most relevant studies for the analysis of the history of Slovene literary translation are the linguistically and culturally specific works, especially the analyses of the Serbian, Czech, Slovak, Finnish and Irish situations, as they investigate the translation history of smaller peripheral cultural-linguistic areas with specific histories, which corresponds to the Slovene situation. The most relevant study for the analysis of Slovene translations through history proved to be the content-rich *Suomenoskirjallisuuden historia* [The History of Literary Translation into Finnish] (ed. Riikonen et al. 2007), as it includes a chronologically and thematically organised analysis of numerous aspects – from textual and linguistic topics and issues related to translators, to publishing and socio-cultural aspects. The other works are useful for Slovene translation history either because they analyse situations in areas socio-culturally connected to Slovenia, or because they address various methodological and content issues.

O NASTANKU IN ZGRADBI MONOGRAFIJE

Tamara Mikolič Južnič in Agnes Pisanski Peterlin
Univerza v Ljubljani

1 Kako je nastala monografija

Vsako obsežno delo – in to *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda* nedvomno je – ima kompleksno genezo. Če ob tem pomislimo še na izjemno veliko število avtorjev, ki so s svojimi prispevki sodelovali pri njenem nastanku, na njihovo raznoliko življenjsko in karierno pot, postane slika še toliko bolj pisana. Na enem mestu smo skušali zbrati morda presenetljivo veliko količino znanja o literarnih prevodih v jezik in iz jezika, ki je v svetovnem merilu objektivno gledano razmeroma majhen, pri čemer smo kaj kmalu ugotovili, da je eden od največjih izzivov pri snovanju takega dela samo načrtovanje. O konceptualnih in metodoloških vprašanjih in odločitvah poroča Nike K. Pokorn v prvem poglavju tega razdelka, na tem mestu pa želimo predstaviti še strukturo dela, ki je glede na časovne in tematske kriterije neizbežno členjena na raznorodne manjše enote. Uvodoma je nujno poudariti tudi željo urednikov in avtorjev, da bi bila monografija primerna tako za splošno branje širšega zainteresiranega bralstva kot tudi kot uvod ali boljše usmeritev v nadaljnje branje in raziskovanje za študente in raziskovalce, pri čemer pa se tudi ne bi odrekli znanstveni rigoroznosti. Tako v nekaterih delih poglavja strnjeno in pregledno povzemajo pretekle raziskave, drugod pa podajajo nova vedenja in dognanja, ki so rezultat raziskav, narejenih prav za to publikacijo.

2 Tematski sklopi

Monografija se deli na dva dela, prvega vpeljejo kratki uredniški uvodi, ki jim sledi zgodovinski pregled slovenskega literarnega prevajanja, in ga zaokroži sklepna teoretična misel o prevodu na Slovenskem. Drugi del pa je posvečen slovenskemu dialogu

s tujino ter predstavitvi pomembnejših slovenskih prevajalcev in urednikov. Kompleksnost zgradbe in tematik je zahtevala tehten vnaprejšnji premislek o pristopu k organizaciji vsebine v posameznih poglavjih. V želji, da bi kljub raznolikosti tem, zornih kotov in pristopov ter ob upoštevanju velikega števila avtorjev, vključenih v ta obsežni projekt, ustvarili karseda koherentno in enovito celoto, smo vnaprej pripravili razmeroma natančna navodila za prispevke iz posameznih sklopov. V navodilih so bila poleg splošnih napotkov za pripravo in oddajo prispevkov podana tudi priporočila glede osnovne strukture posamezne vrste poglavij ter priporočena dolžina poglavja, glede katere smo morali biti zaradi že tako izrazite obsežnosti monografije še posebej strogi.

Poglavja iz prvega sklopa, posvečenega zgodovinskim temam, smo na primer predvideli z naslednjo splošno strukturo: a. Uvod; b. Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike (pregled literature s tega področja); c. Osrednje teme. Kaj je trenutno najbolj žgoča tema raziskovanja?; d. Nove diskusije, področja raziskovanja. Pogled v prihodnost; e. Zaključek: Povzetek in vpliv na družbo ali druge kulturne sfere; f. Seznam sorodnih poglavij v monografiji; g. Bibliografija; h. Priporočeno branje (3–5 virov s kratko obrazložitvijo) – v primeru, da je bila tema že širše obdelana. Avtorji so v tem in ostalih primerih seveda imeli možnost razdelitev poglavja prilagoditi potrebam obdelane teme, vendar so se v veliki večini primerov precej zvesto držali predlagane strukture. Podobna navodila smo pripravili še za prispevke o prevodnih stikih oziroma tokovih, prevajanju žanrov, prevajanju nacionalnih avtorjev ter pri portretih prevajalcev. Nekateri avtorji so se oprli na pregled slovenske prevodoslovne literature, ki sta ga za potrebe projekta ZgoSLiP na podlagi Trupejeve (2016) bibliografije, nastale v okviru projekta Transstar, dopolnili in uredili Jerneja Umer Kljun in Zarja Vršič (2021).

Prvi sklop monografije je posvečen zgodovinskemu pregledu slovenskega literarnega prevajanja in je nadalje razdeljen na naslednjih šest obdobji: čas prvih prevodov, ki so verskega značaja, doba od baroka do razsvetljenstva, 19. stoletje in čas do razpada Avstro-Ogrske, obdobje med obema vojnama, socialistično obdobje in moderna doba samostojne Slovenije. V ta sklop smo torej poskusili zajeti kar najbolj obsežen pregled prevajanja na Slovenskem in predstaviti najpomembnejše prevajalce in njihovo delo, pri čemer smo se naslonili na zajetno število študij, posvečenih posameznim tematikam. Sklop zaključuje zgodovinski pregled razvoja teoretične misli o prevodu na Slovenskem.

Drugi sklop zajema pregled pomembnih prevodnih stikov med slovenščino in drugimi jeziki. Zaradi množičnosti jezikov, s katerimi je slovenščina bolj ali manj v stiku, je bilo od začetka jasno, da bi bilo nemogoče zajeti popolnoma vse. Naš izbor je sledil predvsem dvema kriterijema: obsežnosti stikov oziroma prevodnih tokov med slovenščino in tujo kulturo oz. literaturo ter obstoju znanstvenih prispevkov o teh prevodnih tokovih. V končnem izboru so se tako znašle izmenjave z angleščino, antično literaturo, arabščino, bolgarščino, češčino, francoščino, indijskimi jeziki, italijanščino, japonsščino, južnoslovanskimi jeziki, kitajščino, madžarščino, makedonščino, nemščino, perzijsščino,

poljščino, ruščino, slovaščino in španščino. Zavedamo se, da v tem seznamu manjka še marsikateri prevodni tok in marsikateri jezik, zato smo nekatere od teh primanjkljajev poskusili povzeti v zaključnem poglavju tega odseka, posvečenem vrzelim in potencialnim nišam na svetovnem zemljevidu prevodne literature.

V tretjem sklopu predstavljamo zgodovino slovenskega literarnega prevajanja še z drugega zornega kota, in sicer z vidika žanrov, kjer smo posebej izpostavili prav tiste, ki jim je v preostanku monografije posvečene manj pozornosti, ter z vidika prevajanja ključnih, t. i. nacionalnih avtorjev posameznih literatur. Zlasti ta seznam ni in ne more biti popoln, saj je pomembnih avtorjev, ki bi jih bilo treba še vključiti, preveč tako na slovenski, še bolj pa na mednarodni strani, poleg tega pa je veliko takih, ki kljub svoji osrednji vlogi še niso bili deležni zadostne raziskovalne pozornosti s prevodoslovnega vidika. Pomanjkljivosti na seznamu torej vidimo bolj kot spodbudo za nadaljnje raziskovalno delo.

Skoraj pregovorni nevidnosti prevajalcev navkljub smo zadnji odsek posvetili ravno predstavitvi izbora slovenskih prevajalcev. Velik in pomemben cilj pričujočega projekta in monografije, ki iz njega izhaja, je bil namreč od vsega začetka, da bi v ospredje postavili tudi prevajalce, ključne akterje v procesu posredovanja med kulturami, ki so zaradi narave svojega dela pogosto spregledani, potisnjeni v ozadje ali celo povsem nevidni. Prav zato v monografijo vključujemo izbor portretov vidnejših prevajalcev v slovenskem kulturnem prostoru, ki so delovali ali še delujejo od začetkov 20. stoletja do današnjih dni.

Pri snovanju predstavitve prevajalcev smo v izhodišču želeli pripraviti portrete vseh vidnejših literarnih prevajalcev, a zelo hitro se je pokazalo, da je posameznikov, ki so s prevajanjem književnih del vplivali na slovenski kulturni prostor, preveč, da bi jih bilo mogoče vse obravnavati v že sicer tako obsežnem pregledu zgodovine literarnega prevoda. Tako je postalo jasno, da je treba narediti uredniški izbor. V želji, da bi ta izbor tehten, dosleden in smiseln, smo se odločili, da se bomo oprli na zunanje, objektivne kriterije. Kot objektivni in prepričljiv kriterij za izbor smo določili stanovske nagrade, torej priznanja za prevajalsko delo, ter dodatno še Prešernovo nagrado in nagrado Prešernovega sklada, kot najpomembnejši kulturni oziroma umetniški priznanji v Sloveniji. A pregled prevajalskih nagrad je hitro pokazal, da je ta kriterij še vedno preširok za prostor, ki je bil življenjepisom odmerjen v monografiji. Do leta 2020 je namreč samo Sovretovo nagrado, ki je na področju literarnega prevajanja najstarejša, prejelo že 86 prevajalcev. Ob tem je treba seveda upoštevati še dejstvo, da se v Sloveniji na področju prevajanja podeljuje še vrsta drugih nagrad: že samo Društvo slovenskih književnih prevajalcev poleg Sovretove podeljuje še Jermanovo nagrado za prevajanje družboslovnih in humanističnih besedil, nagrado Radojke Vrančič, namenjeno mladim prevajalcem, in Lavrinovo diplomo za prevode slovenske književnosti v tuje jezike. Posledično smo se odločili za dodatne ozke in rigidne kriterije, na podlagi katerih smo naredili končni izbor prevajalcev. V monografijo smo tako vključili le Sovretove nagrajence za življenjsko delo, večkratne

prejemnike Sovretove nagrade in prejemnike Sovretove nagrade za več prevodov. Pri pregledu Prešernovih nagrajencev in nagrajencev Prešernovega sklada smo se prav tako odločili za kriterij nagrajenosti za več kot en prevod. Ker smo želeli, da pregled obsega tudi starejšo generacijo prevajalcev, ki so delovali tudi že v prvi polovici 20. stoletja, smo se za obdobje pred letom 1963 oprli na seznam prevajalcev, ki jih v svojem delu *Slovenski literarni prevod (1550–2000)* Majda Stanovnik prepoznava kot ključne prevajalce prve polovice dvajsetega stoletja (gl. Stanovnik 2005, 90). Kriteriji za izbor so podrobneje razloženi v poglavju, ki uvaja razdelek z življenjepisi prevajalcev. Pri določitvi končnega seznama prevajalcev smo se omenjenih kriterijev držali dosledno, to pa je seveda neizogibno pomenilo, da smo bili prisiljeni iz pregleda izpustiti celo vrsto pomembnih in celo ključnih imen prevajanja v slovenskem prostoru.

Pričujoči izbor tako, žal, ne prinaša celostne predstavitve portretov vidnih književnih prevajalcev, upamo pa, da vseeno daje vpogled v življenja nekaterih od njih, ki so s svojim posredovanjem med kulturami in književnostmi prispevali oziroma še vedno prispevajo k oblikovanju slovenskega kulturnega prostora.

3 Jezikovne odločitve

Čeprav smo pri pisanju monografije morali sprejemati več jezikovnih odločitev, na tem mestu omenimo le dve. Z moškim slovničnim spolom se v monografiji nanašamo na vse spole, če ni drugače navedeno. Pri navajanju svetopisemskih besedil pa pišemo poimenovanja celotnega besedila ali delov Svetega pisma ležeče, če gre za naslove konkretnih besedil ali prevodov (npr. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Ekumenska izdaja, Ta evangeli svetiga Matevža, Vulgata, Septuaginta*), medtem ko izraze, kot so Sveto pismo, Biblija, Evangelij po Janezu, Stara zaveza, Nova zaveza, pišemo pokončno, kadar obravnavamo Sveto pismo ali njegove dele na splošno.

4 Doprinos in omejitve monografije

Končno obliko monografije so krojile različne omejitve. Bodisi fizična, knjižna oblika bodisi spletna različica zahtevata končno količino podatkov, ki ju ohranjata obvladljivi, vendar je literarni prevod tako vseprisoten v slovenskem prostoru, da je vse pojavne oblike književnega prevajanja in vse prevajalce in prevajalke nemogoče zajeti v eno samo publikacijo. Po drugi strani so monografijo močno sooblikovali interesi slovenskih raziskovalcev, ki so svoje raziskovalne čute usmerili v določene teme bolj kot v katere druge. Omejitvam navkljub pa ne moremo spregledati pomembnega doprinosa, ki ga prinaša naša monografija. Prvič je na enem mestu zbrana tako obsežna količina podatkov, prvič v istem delu nastopajo skoraj vsa pomembna slovenska imena s področja slovenskega literarnega prevajanja, tako preteklega kot sodobnega. Skoraj vsa zato,

ker se nam nekateri zaradi različnih razlogov na svojo in našo žalost pri projektu niso mogli pridružiti. Prvič so se združile moči raziskovalcev iz številnih področij – prevodoslovja, primerjalne književnosti, literarnih ved, jezikoslovja, bibliotekarstva, teologije, muzikologije – in skupno ustvarile trajen spomin na slovensko literarno prevajanje in njegove ključne akterje.

Bibliografija

Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod (1550–2000)*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Trupej, Janko. 2016. *Bibliographie der slowenischen Translationswissenschaften: Projekt TransStar Europa = Bibliography of Slovenian Translation Studies: project TransStar Europe = Bibliografija slovenskega prevodoslovja: projekt TransStar Evropa*. Dostop 21. 12. 2022. https://www.academia.edu/25533838/Bibliographie_der_slowenischen_Translationswissenschaften_Bibliography_of_Slovenian_Translation_Studies_Bibliografija_slovenskega_prevodoslovja.

Umer Kljun, Jerneja in Zarja Vršič. 2021. *Slovenska prevodoslovna literatura*. Dostop 21. 12. 2022. <http://www.zgoslip.si/zbirka-prevodoslovne-literature/>.

O NASTANKU IN ZGRADBI MONOGRAFIJE

Poglavje predstavlja zasnovo monografije *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda*, ki je nastala v okviru istoimenskega projekta. Posebna pozornost je namenjena členitvi sklopov in poglavij ter vnaprej določenim skupnim smernicam, na podlagi katerih so nastali posamezni prispevki. Prav tako so pojasnjeni razlogi za ožji izbor tem, ki so predstavljene v knjigi.

THE CONCEPTUALISATION AND THE STRUCTURE OF THE EDITED VOLUME

This chapter presents the structure of *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda* [*The History of Slovene Literary Translation*], developed in the context of the HiSLiT project. The organization of the individual parts and chapters is outlined, and the common guidelines, developed in advance as the starting point for individual papers, are presented. Reasons are given for the way in which various aspects of translation are outlined, with a specific focus on the contextualisation of editorial decisions.

PRVI PREVODI – PREVODI VERSKIH BESEDIL

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

Po naselitvi Slovanov na področju Vzhodnih Alp v 6. stoletju pride do vzpostavitve lastnih državnih tvorb Karantanije in Karniole, ki v nadaljevanju izgubita samostojnost in preideta najprej v okvire Frankovskega cesarstva, nato Svetega rimskega in pozneje Habsburškega cesarstva, ter do vključitve prebivalstva v krščansko cerkveno občestvo. In prav verskega značaja je večina slovenskih rokopisnih besedil, ki so v veliki meri prevodi, do druge polovice 16. stoletja (podobno ozadje imajo nekateri zapisi, npr. osebna imena v *Salzbuški bratovščinski knjigi* in *Čedajskem evangeliarju* iz 9. in 10. stoletja): sem sodijo staroslovenski (iz 10.–11. stoletja) *Brižinski spomeniki*, ki vsebujejo dve spovedi in pridigo, in mlajši (po 14. stoletju) *Celovski oz. Rateški rokopis* in *Starogorski rokopis* z glavnimi molitvami, *Stiški rokopis*, ki je sestavljen iz spovedi, velikonočne pesmi in predpridižnega klica, ter *Slovenski načrt za pridigo*. Slovenska besedila kažejo na to, da so se nemški in latinski izvirniki prevajali, se dopolnjevali oz. prirejali in prepisovali, kar je vplivalo na posebno besedilno evolucijo. Upravnega tipa sta *Černjejski* in *Kranjski rokopis*: prvi vsebuje daritve cerkveni bratovščini, povzermalne prevode iz latinščine in italijanščine ter samostojne modelne zapise, drugi pa prišežne obrazce, ki so prepisi starejših predlog ali neposredni nemški prevodi. Književni prevodi so *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* s slovenskimi verzijami nemških verzov in, morda, *Auerspergov rokopis* s fragmentarnimi vrsticami domnevno ljubezenske pesmi. Prvi prevodi kažejo na razširjenost in ključno vlogo slovenskega prebivalstva in jezika na določenem območju, kar je povzročilo nastanek slovenskih bogoslužnih, upravnih in književnih besedil. V primeru verskih besedil se kaže vzpostavljanje slovenske bogoslužne besedilne tradicije, uradovalna besedila, ki jih najdemo v *Černjejskem* in *Kranjskem rokopisu*, pa nakazujejo tudi delno, področno emancipacijo slovenskega jezika – manjkajoče tujejezične predloge bi lahko namreč opozarjale, da je bila v določenih uradovalnih segmentih slovenščina pomembnejši jezik od ostalih.

V 16. stoletju se tudi na Slovenskem – v kontekstu poznosrednjeveške gospodarske, socialne in cerkvene krize – pojavi reformacija, ki prinese izjemen jezikovni in književni razvoj v drugi polovici 16. stoletja. Prvega predstavlja osrednjeslovenski knjižni jezik Primoža Trubarja s prevladujočo dolensko osnovo, ki ga dopolnjujejo njegovi nasledniki, kot sta Sebastijan Krelj in Jurij Dalmatin, ga narečno in pravopisno urejajo ter odstranjujejo moteče tujejezikovne prvine. Jezikoslovna dela, ki nastanejo v tem času, vključujejo slovnico *Zimske urice* Adama Bohoriča (1584), ki se naslanja na latinsko slovnico F. Melanchtona (s prevodi odlomkov iz antičnih besedil), in slovarska dela, npr. razlikovalni *Register* v Dalmatinovi Bibliji, *Dictionarium quattuor linguarum* [Slovar štirih jezikov] in *Thesaurus polyglottus* [Večjezični slovar] Hieronima Megiserja. Na vlogo izobraževanja, posebej jezikovnega, v reformaciji, tudi z namenom omogočanja individualnega branja Svetega pisma, opozarja že Trubarjev *Abecednik* (1550), ki mu je tujejezični vir mali katekizem J. Brenza. Književni razcvet v času reformacije na Slovenskem, ki ga podpira močna tiskarska dejavnost, vključuje večinoma verska besedila: svetopisemske prevode, od posameznih delov do celotne Dalmatinove Biblije (1584), razlage svetopisemskih besedil, kot je *Hišna postila*, katekizme, posebej velja omeniti prvega (1550), veroizpoved *Artikuli oli dejli te prave, stare vere krščanske*, cerkveni red v *Cerkovni ordningi*, uvode, pisma ter pesmi, od katerih je nekaj izvirnih. Za svetopisemska besedila K. Ahačič ugotavlja, da so jih protestanti prevajali po eni ali dveh osnovnih predlogah, ki so jih korigirali z dodatnimi viri, naslanjali pa so se tudi na obstoječe slovenske prevode. V biblijskih besedilih so se strogo držali izhodiščnega besedila, v ostalih (npr. v postilah) pa so tudi prirejali. Trubarjevi nesvetopisemski prevodi so včasih kompilacije več virov, v njih lahko prihaja do kombiniranja prevajanja in povzemanja, prirejanja ter izvirnega ustvarjanja, medtem ko Dalmatin bolj zvesto sledi predlogam. Prevodi so večinoma iz nemščine in latinščine, izjemoma iz drugih jezikov. Med besedili, ki ne sodijo med verskonamembna, velja v tem času omeniti *Gorske bukve*, določila vinogradniškega prava (nemški izvirnik je iz 1543), v prvem prevodu Andreja Reclja (1582), ki mu sledijo poznejši prevodi in priredbe.

Protestantska književna tradicija je imela odločilen vpliv na slovensko književnost in jezik naslednjih obdobji: ključno besedilo je Dalmatinova Biblija, na katero se naslanjajo slovenski svetopisemski prevodi do konca 18. stoletja – med njimi velja omeniti predvsem priredbo novozaveznih odlomkov izpod peresa Janeza Čandka in Tomaža Hrena z naslovom *Evangelija inu listuwi*, katerih tradicija se začne leta 1613, ter Bibliji Matije Kastelca (v rokopisu, 1680) in Jurija Japlja (1784–1802).

PRVA PREVEDENA BESEDILA

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Namen poglavja je osvetliti prva slovenska prevedena besedila, ki so nastala v predknjižnem obdobju, pred izidom prvih slovenskih tiskanih knjig, *Katekizma* in *Abeceknika* Primoža Trubarja leta 1550: med verska sodijo *Brižinski spomeniki*, *Celovski oz. Rateski* in *Starogorski rokopis*, *Stiški rokopis*, *Slovenski načrt za pridigo*, med upravna *Černjejski* in *Kranjski rokopis*, med književna pa *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* in *Auerspergov rokopis*. Če izključimo zapise osebnih imen ali drugega besedja, ta besedila predstavljajo večino slovenskih srednjeveških jezikovnih spomenikov.

Pregled, ki temelji na obstoječi literaturi, skuša slediti elementom t. i. *metode mnogoterih vzročnosti* (po teoriji prevodoslovca Anthonyja Pyma), in sicer prek določitve materialnega vzroka, kamor sodita izvornik in izvorni jezik, namernega vzroka, kot je namen prevoda, oblikovnega vzroka, kamor se uvrščajo historične norme prevoda, naročnik in prejemniki prevoda, ter gibalnega vzroka, ki ga predstavlja prevajalec (gl. Pokorn 2009, 53–54).

Po pregledu literature o najstarejših slovenskih prevodih sledi njihova kronološko-vsebinsko urejena predstavitev z izpostavitvijo prevodnih lastnosti. Poglavje zaključujeta povzemalni pogled na najstarejše slovenske prevode in odprte raziskovalne možnosti.

2 Raziskave prvih slovenskih prevodov

Pri pregledu literature o slovenskih besedilih do 1550 lahko začrtamo nekaj jeder. Literatura o *Brižinskih spomenikih* do leta 2007 prinaša Kranjec (2007), njihov problemski

pretres pa Grdina (2007c), ki upošteva tudi prevodne vidike. Prvi omembi *Brižinskih spomenikov* Josepha Docna iz leta 1806 sledijo številne izdaje, ki lahko vključujejo tudi obravnave: pomembnejše so npr. izdaje Petra Köppna leta 1827 (s filološkimi komentarji Aleksandra Vostokova), Jerneja Kopitarja leta 1836, Václava Vondráka leta 1896, Frana Ramovša in Milka Kosa leta 1937, Aleksandra Isačenka leta 1943, Jožeta Pogačnika idr. leta 1968, Franceta Bernika idr. leta 1992 (ponovne izdaje v letih 1993, 2004) ter e-izdaja leta 2007 (Ogrin 2007).

Brižinskim spomenikom so samostojne knjižne študije posvetili Ivan Grafenauer (1936), ki je pisal o njihovem izvoru v kontekstu širjenja in spodbujanja krščanstva v karolinškem obdobju na koncu 8. stoletja in v 9. stoletju; Irene Wiehl (1974) se je posvetila krščanski terminologiji v *Brižinskih spomenikih*; Kornelija Kuvač-Levačić (2006) je pisala o njihovem slogu s posebnim ozirom na pojem *prje* 'pravda, spor'; Varja Cvetko Orešnik (2021) je analizirala posamezne jezikovne prvine *Brižinskih spomenikov*, predvsem z vidika njihove slovenskosti. Nenazadnje je treba omeniti še študije *Freisigensia* Rajka Nahtigala, objavljene med letoma 1915 in 1924, ki vsebujejo analizo posameznih jezikovnih značilnosti in nastanka *Brižinskih spomenikov*, ter raznovrstne prispevke v zborniku *Brižinski spomeniki*, ki so ga leta 1996 uredili Janko Kos idr.

Poglobljeno večplastno analizo (s kritičnim pregledom literature) slovenskih besedil med *Brižinskimi spomeniki* in Trubarjem, ki vključuje tudi prevodne vidike, predstavlja monografija Nikolaia Mikhailova (1998); pozneje so nastale še študije Nikolaia Mikhailova (1999) in Natalije Ulčnik (2016) o *Slovenskem načrtu za pridigo* ter Borisa Golca (2009) o *Kranjskem rokopisu*.

Preglede najstarejših slovenskih besedil nudijo npr. v skrčeni obliki Jože Toporišič (2004), Breda Pogorelec (2011) in Matej Šekli (2021), posamezne analize o zgodovini slovenskega jezika do Jerneja Kopitarja pa prinaša monografija Martine Orožen (1996); od literarnih zgodovinarjev jim posebno pozornost namenjajo npr. Jože Pogačnik v antologiji srednjeveškega slovstva (Pogačnik 1972) in študiji o starejšem slovenskem slovstvu (Pogačnik 1990) ter Igor Grdina v izboru starejše slovenske nabožne književnosti (Grdina 1997) in monografiji o slovenski književnosti do razsvetljenstva (Grdina 1999); kritični pregled literarnovednih raziskav o slovenskem srednjem veku v letih 1968–1993 pa prinaša članek Igorja Grdine (1994). Srednjemu veku v slovenskem slovstvu je bil posvečen tudi simpozij *Obdobja* leta 1988 (zbornik prispevkov s simpozija je izšel leto pozneje, uredil pa ga je Jože Toporišič).

3 Prva prevedena besedila: prevodne in jezikovne značilnosti

3.1 Brižinski spomeniki

Najpomembnejša slovenska besedila iz obdobja med 9. in 11. stol. ko govorimo o t. i. alpski slovanščini oz. stari slovenščini (Snoj in Greenberg 2012, 298; Šekli 2021, 201),

so *Brižinski spomeniki*, ki obsegajo dva obrazca *splošne spovedi* (prvi in tretji *Brižinski spomenik*) ter *pridigo o grehu in pokori* (drugi *Brižinski spomenik*). V prvem *Brižinskem spomeniku* vernik Bogu in svetnikom izpove vse svoje grehe in jih našteje, prosi usmiljenja in kazni, ki mu jo bo Bog dal po svoji milosti; vernik se na koncu izroči Bogu, da bi na sodni dan prejel milost. Drugi *Brižinski spomenik* je pridiga, v kateri duhovnik po predstavitvi izvirnega greha poziva k opuščanju grehov, približevanju Bogu z dobrimi deli, k molitvi in spovedi z mislijo na sodni dan; verniki lahko z vero in izpovedjo storijo to, kar so njihovi predniki storili s trpljenjem. Pridiga se zaključi s pozivom vernikom, naj duhovnikom izpovedo svoje grehe. Tretji *Brižinski spomenik* je spoved, v kateri se vernik odpove hudiču in njegovim delom, izpove svojo vero v troedinega Boga, nato prosi Boga in svetnike njihove milosti in odpuščanja, izpove jim svoje grehe, se jih kesa in prosi Boga za milost z mislijo na sodni dan. Vernik Bogu nato izroči svoje besede, dejanja, telo in dušo in prosi Kristusa za odrešitev pred hudičem in zlom ter rešitev z dobroto. Na podlagi uvoda v prvem *Brižinskem spomeniku*, tj. *glagolite po nas redka slovesa* 'govorite za nami teh malo besed', se sklepa, da je duhovnik (s pravico do rabe majestetične množine) pozval vernike, da so za njim ponavljali besede spovedi; z drugim *Brižinskim spomenikom* je duhovnik nagovoril vernike, ki so se odzvali s spovedjo v tretjem *Brižinskem spomeniku* (Grdina 1997, 54–55).

Brižinski spomeniki, ki se nahajajo v latinskem rokopisnem kodeksu s homiletično-liturgično vsebino (Clm 6426), so verjetno nastali med 972 in 1039 na Zgornjem Koroškem ali v Freisingu na Bavarskem, o čemer pričata drugi in tretji *Brižinski spomenik*, ki ju je napisala ista roka kot zamenjavno listino med posestvi freisinškega škofa Abrahama in njegovega sorodnika klerika Ruodharija na Zgornjem Koroškem (morda jih je napisal sam Ruodharij). Zgornja Koroška z okolico Vrbskega jezera, kjer je freisinški škof imel posesti, je tudi domnevno območje rabe teh besedil; rabil jih je verjetno prav Ruodharij, nato pa so postala del zbornika, ki je pripadal freisinškemu škofu (Freising je bil v 19. stoletju poslovenjen v Brižinj, zato se besedila imenujejo *Brižinski spomeniki*; Grdina 1997, 61; Grdina 2007b).

Ključni trenutek za nastanek teh besedil je zavzemanje Karla Velikega, da bi Cerkev bolj skrbela za znanje osnovnih krščanskih resnic med verniki, kar je vključevalo pouk o veri, temeljne molitve, pridige in spovedi v latinščini in ljudskih jezikih (Grdina 1997, 51–52). To je uredil v cerkvenih predpisih ali kapitularjih: leta 789 se je zavzel za pouk osnovnih molitev, tj. *očenaša* in *vere*, leta 802 pa za spovedniško delo duhovnikov ter pouk vernikov o izogibanju grehom in prejemanju obhajila; prvi predpisi so sprožili nastanek starovisokonemških prevodov osnovnih molitev, drugi pa so bili ključni za prevajanje obrazcev splošne spovedi (Grafenauer 1969, 156). Takoj po letu 802 naj bi v cesarskem samostanu Lorsch v nemškem Hessnu na podlagi latinskega obrazca in Pavlovega pisma Galačanom nastal frankovski spovedni praobrazec, ki so mu sledile predelave; pred frankovskimi obrazci in neodvisno od njih pa naj bi nastali bavarski spovedni praobrazci.

Izvirnik prvega in tretjega *Brižinskega spomenika* naj bi bilo besedilo, sorodno t. i. prvemu bavarskemu spovednemu obrazcu iz 9. stoletja, na katerega pa so vplivali tudi frankovski obrazci; prvi verziji staroslovenskih prevodov, ki ju predstavljata *Brižinska spomenika*, naj bi nastali najpozneje v drugi polovici 10. stoletja. Kot zanimivost lahko omenimo, da je podobnega nastanka tudi starocerkvenoslovanski spovedni obrazec *Činъ nadъ ispovѣdajōščiimъ sę* [Obred nad izpovedajočim se] v *Sinajskem evhologiju* (molitveniku) iz 11. stoletja, ki pa je po izvoru starejši, saj ne kaže frankovskih vplivov (Grafenauer 1969, 158–159; Grdina 2007b).

Drugi *Brižinski spomenik* je verjetno prevod v nemščino prevedenega latinskega obrazca *Adbortatio ad poenitentiam* [Spodbuda k pokori] iz 9. stoletja (Grafenauer 1936, 23–24), pri čemer je njegova prva verzija morala nastati še pred prihodom sv. Cirila in Metoda na Moravsko leta 863, saj se podobne formulacije nahajajo v homiliji (pridigi) Klimenta Ohridskega, učenca sv. Cirila in Metoda, ki se je ohranila v ruskem cerkvenoslovanskem prepisu iz 12. stol. (Grafenauer 1969, 148, 154–155; Grdina 2007b).

Glede na urejenost pisnih znamenj sta prvi in tretji *Brižinski spomenik* nastala kot prepisa obstoječe pisne predloge, drugi *Brižinski spomenik*, ki ga zaznamuje večja neustaljenost pisnih znamenj, pa po nareku ali na podlagi slabše predloge (Grafenauer 1969, 156; Grdina 1997, 61; Grdina 2007b).

Kot je bilo že omenjeno, so *Brižinski spomeniki* pozno alpskoslovanska oz. staroslovenska besedila, na kar kaže snop glasovnih in oblikovnih značilnosti, inovacij in arhaizmov (gl. Snoj in Greenberg 2012, 291–297; Šekli 2021, 203–205; Cvetko Orešnik 2021). Obenem besedila zaznamujejo tudi besedni kalki po stari visoki nemščini, npr. *zil* 'sel' po *boto* 'enako'; *ze ꙗ-a-glagolo* 'se odpovem', *ze zavuekati* 'odreči se' (s predpono *za-*) po *forsabhan* 'zatajiti, odpovedati se' (s predpono *for-*; Šekli 2021, 204).

3.2 Ostala verska besedila

Od leta 1200 naprej, v času narečne slovenščine (ko se je slovenščina cepila na posamezna narečja; Šekli 2021, 207–209), se je število slovenskih besedil – tudi prevedenih – povečalo.

Najstarejše verskonamembno besedilo te dobe, *Celovški ali Rateški rokopis* (nadalje *Celovški rokopis*) iz 2. polovice 14. stoletja (med letoma 1362 in 1390), sestavljajo *očenaš*, *zdravamarija* in *apostolska vera*. List z zapisi, ki predstavljajo *Celovški rokopis*, je bil verjetno del misala (mašne knjige), njihov avtor pa je bil najbrž duhovnik v Ratečah, kjer so se molitve uporabljale. Domneva se, da je *Celovški rokopis* prepis starejših slovenskih verzij, ki so bile prevedene iz nemščine, pri čemer naj bi njihov prevajalec znal tudi latinske molitve (Grafenauer 1931, 94; Mikhailov 1998, 104); Igor Grdina (1997, 68) meni, da gre za nasledek starega slovenskega verskega izročila, ki je bilo morda le ustno oz. občasno tudi zapisano. Prve staroslovenske verzije *očenaša* in *vere* naj bi segale

namreč v 8. stoletje, na kar opozarja recimo samostalnik *bogastvo* v pomenu 'kraljestvo', ki je kalk po stari visoki nemščini (gl. sodobno nemško *Reich*), iz časa pred prevzemom besede *kralj* iz imena *Karla Velikega* (Grafenauer 1931, 79–84; Mikhailov 1998, 96; Orel 2016, 640; Šekli 2021, 212). Slovenska *zdravamarija* naj bi bila iz 12. stoletja (Grafenauer 1931, 87–89; Orel 2016, 640), saj je šele leta 1198 pariška sinoda določila, naj se *zdravamarija* moli za *očenašem* in *vero* (Orožen 1996, 93). Besedila *Celovškega rokopisa* kažejo gorenjsko narečno osnovo (Šekli 2008; Šekli 2021, 212).

Enaka besedila kot *Celovski* obsega stoletje mlajši *Starogorski rokopis* iz let 1492–1498, ki se je uporabljal v romarskem središču na Stari Gori nad Čedadom in se nahaja v knjigi z latinskimi besedili. Avtor rokopisa je Lavrencij iz Mirnika, kraja na obrobju Goriških Brd. Jezikovno je v tem rokopisu uporabljeno nadnarečje s prevladujočimi gorenjskimi prvinami (Mikhailov 1998, 216–228; Šekli 2021, 216). Vsebinska in jezikovna podobnost *Celovškega* in *Starogorskega rokopisa* kaže na neprekinjeno ustno in pisno tradicijo slovenskih verskih besedil v srednjem veku, ki se nadaljuje v naslednjih obdobjih (Logar idr. 1974; Mikhailov 1998, 76–79; Orel 2016, 640).

Stiški rokopis iz prve polovice 15. stoletja tvori pet slovenskih besedil, ki se členijo na dve skupini: prvi del sestavljata prošnji – predpridižni klic »Milost ino gnada našiga gospodi« in antifona »Salve Regina« [Pozdravljena, Kraljica], drugi del pa kitica velikonočne pesmi »Naš gospud je od smrti vstal« ter dve verziji splošne spovedi »Jaz se odpovem« (pisec se je najbrž odločil, da bo prvo verzijo, v kateri se je večkrat zmotil, napisal še enkrat). Besedila naj bi bila namenjena »kultu in cerkvenim obredom«, vsem vernikom, ne samo duhovnikom (Pogačnik 1992, 51; Mikhailov 1998, 71). Prvi del *Stiškega rokopisa* je okoli leta 1428 zapisal češki menih, ki naj bi pred husitskimi vojnami prebežal v Stično, drugi del pa leta 1440 slovenski učenec prvega meniha (Grdina 1997, 57–58; Mikhailov 1998, 67–71). Rokopis se nahaja v latinskem kodeksu stiškega samostana (krajši opis v Grafenauer 1916; Pogačnik 1992, 46).

»Milost ino gnada« je invokacija, s katero duhovnik prosi za pomoč Boga, Marijo, sv. Duha in svetnike; najbrž gre za priredbo *prošnjega klica pred pridigo* z izhodiščem v latinskih (grških) prošnjih klicih *Kyrie eleison! Christe eleison!* [Gospod, usmili se. Kristus, usmili se.], ki so jim v 8. stoletju sledile različice v ljudskih jezikih (*Gospodi pomiluj! Kriste pomiluj!*; Grafenauer 1942, 129–130). Prva staroslovenska verzija *kirielejsona* naj bi segala prav v 8. stoletje, z razširitvami v 9.–10. stoletju pa se je razvila v vzorec s klicem k vsem svetnikom, ki predstavlja prvo verzijo stiškega besedila (Grafenauer 1942, 132). Antifona »Salve Regina«, hvalni spev Mariji, je prvi slovenski prevod (priredba) latinske marijanske pesmi: po Vatroslavu Oblaku naj bi bila prevedena iz češčine, po Jožetu Pogačniku iz latinščine (pri čemer naj bi se prevajalec spominjal tudi češke verzije), po Milanu Dolganu naj bi stiški zapis nastal preko nemščine, po Ivanu Grafenauerju pa jo je češki menih zapisal po poslušanju že obstoječega slovenskega prevoda iz latinščine (Grafenauer 1916, 243; Pogačnik 1992, 50; Dolgan 2009, 118–119, 122–123). Prvi

zapis latinske pesmi se je pojavil ob koncu 11. stoletja, njen avtor je najbrž Hermann Hromi (1013–1054) iz benediktinske opatije Reichenau ob Bodenskem jezeru (Dolgan 2009, 114). Cistercijanci so »Salve Regino« od leta 1218 molili vsak dan, od leta 1251 je postala obvezna po sklepni molitvi v brevirju (Pogačnik 1992, 50).

Pesem »Naš gospud je od smrti vstal«, povezana z velikonočno liturgijo, je priredba nemške pesmi »Christ ist erstanden« [Kristus je vstal]; besedilne razlike med izvirnikom in slovensko priredbo se pojavijo že v prvi vrstici oz. naslovu (Grafenauer 1942, 102; gl. še Pogačnik 1992, 49; Mikhailov 1998, 127; rekonstrukcijo celotne velikonočne pesmi imata Grafenauer 1942 in Smolik 2011). Najdaljše besedilo *Stiškega rokopisa* je splošna spoved »Jaz se odpovem«, v kateri se vernik odpove hudiču in njegovim delom ter izpove svoje grehe; vernik prosi najprej Boga za življenje, nato svetnike, naj prosijo Boga za odpustek njegovih grehov, njegovo rešitev in večno življenje, hkrati pa tudi sam obljubi, da se bo obvaroval grehov in odpustil drugim. Po Alešu Ušeničniku (1926) bi lahko šlo za priredbo latinske, morda celo nemške spovedi na osnovi formule Honorija Avgustodunskega, nemškega meniha in teologa iz 12. stoletja (podobno Pogačnik 1992, 47), v kateri se kaže češki vpliv; po Ivanu Grafenauerju (1916, 241; 1931) je spoved prepis starejše verzije, in sicer predhodnega slovenskega prevoda iz 13.–14. stoletja, izvirnik zanj pa je treba iskati v nemških spovedih, ki so nastale na osnovi Honorijevega obrazca v 12.–13. stoletju. Poleg tega naj bi stiška splošna spoved kazala na kontinuiteto slovenske liturgične tradicije od *Brižinskih spomenikov* dalje (Grafenauer 1931, 106–117).

Grafenauer (1931, 108–116), ki analizira vzporedna mesta v stiški splošni spovedi, Honorijevem in nemških spovednih obrazcih, navaja tudi oceno »prevajalske tehnike«: omenja prevajalčeve zadrege pri opisnih prevodih (npr. latinsko *vota* 'obljube' proti slovensko *kar sam vogu* ... *obl(j)ubil* v drugem delu *Stiškega rokopisa*, ki se lahko opira na nemško *allez, daz ich got ie gebiez* [vse, kar sem Bogu obljubil] v tretji *Benediktbeuerski izpovedi* iz 12. stoletja), ki kažejo na poljudnost besedila, namenjenega osnovnim verskim potrebam, ne višji homiletični (cerkveni govorniški) rabi; Grafenauer (prav tam, 117) še dodaja, da odsotnost izvirnika otežuje prevodno presojo.

Jezikovno prvi del *Stiškega rokopisa* izkazuje gorenjske značilnosti, drugi del pa dolenske (gl. Šekli 2021, 214–215). V prvem delu je več čeških elementov (t. i. bohemizmov), npr. velelnik *rač* (*račiti* 'blagovoliti'), rod. ed. *križe* (namesto *križa*), sedanjšiška končnica *vpije-me* (namesto *vpije-mo*), morda zaradi zapisovanja po nareku ali spominu (Grafenauer 1916, 243; Burian 1928, 6; prim. Toporišič 1992; Mikhailov 1998, 121–152). Sicer pa besedila vsebujejo veliko germanizmov: med leksikalnimi npr. *trošt* 'tolažba', *klagovati* 'tožiti'; med skladenjskimi člen, svojilni rodilnik (npr. *Mati te milosti*), svojilni zaimek namesto povratno svojilnega, besedni red itn. (Orožen 1996, 95; Mikhailov 1998, 169; podrobno Mikhailov 1998, 153–169).

Med 15. in 16. stoletjem naj bi prav tako v Stični nastal *Slovenski načrt za pridigo*, ki je danes del *Evngeliarija* ljubljanskega Nadškofijskega arhiva. Podlaga besedila je

zgodba o kánaanski ženi iz Matejevega evangelija (15, 21–28), ki je prosila Jezusa za pomoč pri ozdravitvi »s hudičem objete« hčere in postala zgled prave vere, ki vodi v večno milost (Ulčnik 2016, 490). Glede na jezikovne napake, npr. *za našega gospudi tekla* namesto *za našim gospodom*, tudi *nikoli kanca ima* namesto *nima* (Mikhailov 1999), naj bi bilo besedilo neurejen prevod (morda iz nemščine), zapisal pa bi ga lahko tujec, domneva se, da bi lahko bil Italijan (Mikhailov 1999, 78, 82; Šekli 2021, 217–218). Besedilo ima gorenjske in dolenske značilnosti, nemške prvine, npr. lekseme *gerivati* 'kesati se', *andobt* 'pobožnost', člene, kalke tipa *nikoli kanca ima* po nemškem *nie ein Ende hat*; med domnevno italijanske prvine sodi npr. *eden sakoteri po un qualche, un qualsiasi* (Mikhailov 1999, 79–87; Ulčnik 2016, 497–498).

3.3 Upravna besedila

Kot upravna lahko označimo besedila *Černjevskega rokopisa*, nastala med 1497 in 1547; gre za 52 slovenskih zapisov *ustanovnih maš* (daritev) Marijine bratovščine v kraju Černjeja/Cerneu v Terskih dolinah v Benečiji. Besedila imajo modelno zgradbo tipa *oseba je zapustila bratovščini določene darove z namenom, da se opravijo maše za zveličanje nje same ali njenih bližnjih*, pri čemer gre za nepopolne povzemalne prevode iz latinščine (27), italijanščine (6) in samostojne slovenske zapise (Ferluga-Petronio 1989, 245–246; Mikhailov 1998, 82, 325–326). Slovenske zapise je ustvarilo 13 ali 14 piscev, prva med njima pa sta notarja Johannes s Krka in (najbrž) Bartolomeo Nimis (morda iz Nimisa/Nem; Mikhailov 1998, 325).

Na podlagi *Černjevskega rokopisa* Nikolai Mikhailov (1998, 322–324) ocenjuje položaj slovenščine v beneškoslovenskem prostoru prve polovice 16. stoletja: domneva, da je v cerkveni upravi obstajala vrsta poluradne italijansko-slovenske dvojezičnosti ali celo latinsko-italijansko-slovenske trijezičnosti, kar naj bi potrjevali neslovenski zapisovalci slovenskih besedil; domneva razvito različico uradne slovenščine z določenimi ustaljenimi vzorci (celo poskus birokratskega standarda; Mikhailov 1998, 354–355). Hkrati pa slovenski zapisi v rokopisu kažejo na postopno emancipacijo slovenščine: najprej gre le za prevode, pozneje samostojna besedila brez tujejezičnega izhodiščnega besedila. V jeziku *Černjevskega rokopisa* prevladuje čakavščina (Šekli 2021, 217), pojavljajo se italijanski in furlanski elementi – npr. iz furlanščine *kunc* 'mera za žito', *kamerar* 'upravitelj bratovščine', iz italijanščine *ben* 'premoženje', *morti* 'mrtvi, pokojniki' (gl. še latinske predloge in veznike tipa *de* 'od' in *et* 'in'), kalki tipa *reči mašo* po italijanskem *dire messa*, neosebne skladenjske zgradbe, raba povratno svojilnega zaimka *svoj* namesto svojilnih zaimkov itn. (Ferluga-Petronio 1989, 247–250; poglobljen opis jezika v Mikhailov 1998, 328–354).

Kranjski rokopis iz prve polovice 16. stoletja (med letoma 1531 in 1558), znan po prepisu, objavljenem leta 1870 (originalni rokopis se je po tem času izgubil; Golec 2009),

obsega pet uradovalnih besedil, prisežnih obrazcev, ki se nanašajo na Kranj: poleg slovenskih *priseg meščana, mestnega svétnika* in *mestnega sodnika* rokopis vsebuje tudi nemški in slovenski *sodnikov pouk zapriseženim meščanom kot pričam*. Besedila so lahko prepisi starejših predlog ali neposredni nemški prevodi, nastali v mestni pisarni (Golec 2009), to pa naj bi dokazovala predvsem *sodnikova pouka*, saj je slovensko besedilo skoraj dobeseden prevod nemškega (Mikhailov 1998, 72); med razlikami lahko izpostavimo nazive vladarja tipa *dem Landtsfürssten* 'deželnemu knezu' proti *gospodi kreglu* (Golec 2009). *Kranjski rokopis* je pomembno pričevanje o družbeni vlogi slovenščine v Kranju, enem najpomembnejših mest na Kranjskem, saj kažejo, da je bilo slovensko priseganje običajno »tako v sodni praksi kot pri sprejemanju novih meščanov in pri nastopih sodniške in svétniške funkcije«, imelo je prednost pred priseganjem v nemščini, sicer dominantnim pisnim jezikom (Golec 2009). Jezikovno so besedila večinoma gorenjska, obenem pa vsebujejo številne germanizme (ki naj bi tudi kazali na prevod): npr. lekseme tipa *strafati* 'kaznovati', *aufslak* 'naklada', kalke tipa *naprej vzeti* 'začeti' po nemškem *vornehmen*, besedni red, člene (Mikhailov 1998, 71–72, 185–188; Golec 2009; Šekli 2021, 218).

3.4 Književna besedila

Med prva slovenska književna besedila sodita dve *večjezični pesmi*, ki ju je v letih 1416 in 1417 napisal *Oswald von Wolkenstein* (1377–1445), tirolski plemič, eden največjih nemških *minezengerjev*, tj. potujočih pesnikov, sorodnih trubadurjem. Pesmi »Do fraig amorß« (št. 69) in »Bog dep'mi« (št. 119) vsebujeta slovenske verze, ki so prevodi nemških in tvorijo celoto: npr. *na moi sercce* 'na moje srce' – *darzu mein herz, ne dirs dobro* 'ne drži dobro' – *der halt nicht vast, mille schenna* 'mila žena' – *zart liebstes weib* (gl. vzporedne zapise v Marold 1926, 86–90, 326–333; Bonazza 1988, 250–253; Mikhailov 1998, 65–66); poleg nemščine in slovenščine so v pesmih prisotni še drugi jeziki nemškega cesarstva in latinščina (Šekli 2021, 213). *Wolkensteinovi* pesmi bi lahko pomenili, da je bila v 15. stoletju slovenščina pomembna v družbi, kot jezik primeren za prevode, morda tudi za ljubezensko poezijo (težje je domnevati, da je obstajala tradicija ljubezenske poezije); domneva se, da je *Oswald von Wolkenstein* znal tudi slovensko. Zaradi problematične pisave je jezik narečno težko natančneje opredeliti (Bonazza 1988, 249, 252–254; Mikhailov 1998, 65–67; jezikovna interpretacija v Marold 1926, 86–90, 326–333; Šekli 2021, 213–214).

Na začetku nemškega *Auerspergovnega rokopisa* iz 15. (ali 14.) stoletja, katerega izvirnik se je izgubil (ohranili so se le slabi posnetki), se je nahajalo nekaj pomanjkljivih vrstic v slovenščini. Po vsebini gre za del ljubezenske pesmi, morda pesmi v čast Mariji. Problematično jezikovno gradivo, npr. *oczy twoyee czwtlem – primy – y moy swat moree* itn. (*oči tvoje svetlem² – primi – i moj svet² more² morje²*), onemogoča natančnejšo opredelitev (Mikhailov 1998, 83, 369–370; Šekli 2021, 217); glede na vsebino in pravopis

Václav Burian (1928, 9–10) omenja možno zvezo z dejavnostjo čeških menihov na Slovenskem.

4 Značilnosti najstarejših slovenskih prevodov

Izhodiščni jeziki najstarejših slovenskih prevedenih besedil so različni: iz nemščine z latinskim izhodiščem so nastali *Brižinski spomeniki*, *Celovski* in *Starogorski rokopis*, spoved »Jaz se odpovem« v *Stiškem rokopisu*; iz nemščine »Naš gospud je od smrti vstal« v *Stiškem rokopisu*, morda *Slovenski načrt za pridigo*, *Kranjski rokopis*, večjezični pesmi *Oswalda von Wolkensteina*; iz latinščine »Milost ino gnada«, »Salve regina« v *Stiškem rokopisu* ter del zapisov *Černjejskega rokopisa*; iz italijanščine del *Černjejskega rokopisa*; zaradi slabe ohranjenosti je zelo problematična prevodna analiza *Auerspergovega rokopisa*.

Skoraj vsa besedila zaznamujejo tujejezični elementi, ki so lahko posledica tako izvornikov kot zunajbesedilnih (sociolingvističnih) okoliščin (npr. prisotnost tujih jezikov v družbenem okolju, tujejezičnost samih zapisovalcev ali prevajalcev, gl. v nadaljevanju): nemške prvine se pojavljajo v *Brižinskih spomenikih*, *Celovškem*, *Stiškem*, *Starogorskem*, *Kranjskem rokopisu* in *Slovenskem načrtu za pridigo*; latinske v *Černjejskem rokopisu*, omejeno v *Celovškem*, *Stiskem* in *Starogorskem rokopisu*; italijanske v *Černjejskem rokopisu*, morda v *Slovenskem načrtu za pridigo*; furlanske in čakavske v *Černjejskem rokopisu*; češke v prvem delu *Stiškega rokopisa*.

Izvorniki so v nekaterih primerih ohranjeni, v drugih pa so raziskovalci na podlagi primerjav in delnih rekonstrukcij sestavili domnevne izvornike. O domnevnih izhodiščnih nemških (in latinskih) obrazcih spovedi, pridig in molitev, ki so bile prevedene, se nato dopolnjevale in prepisovale, lahko govorimo pri *Brižinskih spomenikih*, *Celovškem* in *Starogorskem rokopisu*, večjem delu *Stiškega rokopisa* (z izjemo velikonočne pesmi), še težje pa je določiti izvornik *Načrtu za pridigo*. Bolj besedilno konkretni so izvorniki *večjezičnih pesmi Oswalda von Wolkensteina*, v katerih slovenske verze spremljajo nemški, velikonočne pesmi »Naš gospud je od smrti vstal« v *Stiškem rokopisu*, katere izvornik je nemška pesem »Christ ist erstanden« [Kristus je vstal], slovenski sodnikov pouk v *Kranjskem rokopisu*, ki ima vzporedno nemško besedilo (drugih priseg ne spremljajo tujejezična besedila), in del *Černjejskega rokopisa*, v katerem del slovenskih zapisov spremljajo italijanska in latinska besedila, medtem ko je del slovenskih zapisov brez vzporednih tujejezičnih besedil.

Prevedena besedila so imela konkreten namen v bogoslužju, kot v primeru *Brižinskih spomenikov*, *Celovškega*, *Starogorskega* in *Stiškega rokopisa* ter *Slovenskega načrta za pridigo*, v cerkveni in mestni upravi, na kar opozarjata *Černjejski* in *Kranjski rokopis*, lahko pa je bila njihova funkcija tudi estetska oz. književno-umetnostna, kot v primeru *večjezičnih pesmi Oswalda von Wolkensteina* in *Auerspergovega rokopisa*. Najstarejši slovenski prevodi govorijo ne le o realizaciji zahtev »od zgoraj«, kot so jih vsebovali npr. Karlovi

kapitularji, temveč tudi o potrebah in pomenu slovenskega prebivalstva na konkretnem zemljepisnem območju ter o vlogi slovenščine v bogoslužju, v cerkveno- in družbeno-upravnih zadevah ter na področju književnosti v srednjem veku.

Prevodi so bili namenjeni večinoma slovensko govorečim prejemnikom – članom in pripadnikom verske skupnosti (vernikom, duhovnikom, menihom) in mestne organizacije (z določenimi vlogami in ambicijami v mestni upravi), pa tudi posameznikom (ne le slovensko govorečim), ki so želeli zadostiti svojim željam po estetskem literarnem užitku, kar nam dokazuje predvsem večjezična poezija Oswalda von Wolkensteina. Prevodi so zapolnjevali besedilne vrzeli, iz njih pa so se lahko že sočasno razvili besedilni vzorci, na podlagi katerih so se tvorila samostojna slovenska besedila, kar je razvidno iz slovenskih zapisov brez predlog v *Černjejskem rokopisu*. Skozi slovenske prevode se je že v srednjem veku lahko vzpostavila določena tradicija, kar velja npr. za bogoslužje v slovenskem jeziku; nekatera slovenska besedila brez konkretnih predlog, kot npr. deli *Černjejskega* ali *Kranjskega rokopisa*, pa lahko opozarjajo, da je slovenščina v nekem uradovalnem kontekstu imela celo prednostno vlogo v razmerju do drugih jezikov.

Domnevni avtorji (prepisovalci, prevajalci) najstarejših slovenskih prevodov kažejo na izrazit medkulturni oz. medjezikovni kontekst. Bolj ali manj verjetno so tujejezični govorniki avtorji naslednjih slovenskih besedil: *Brižinske spomenike* je domnevno zapisal nemškogovoreči klerik Ruodharij, prvi del *Stiškega rokopisa* češki menih, *Slovenski načrt za pridigo* morda Italijan, vsaj del *Černjejskega rokopisa* notar Johannes s Krka, na kar opozarjajo čakavizmi, *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* pa v poimenovanju omenjeni nemškogovoreči pesnik. Pri ostalih spomenikih se predvideva, da so jih ustvarili slovenskogovoreči pisci: *Celovški rokopis* naj bi zapisal duhovnik iz Rateč, *Starogorski rokopis* Lavrencij iz Mirnika, drugi del *Stiškega rokopisa* slovenski menih; slovenski avtorji se domnevajo tudi pri delu *Černjejskega rokopisa* (morda Bartolomeo Nimis) in *Kranjskem rokopisu*, ki je nastal v kranjski mestni pisarni.

5 Odprte raziskovalne možnosti

V zvezi z najstarejšimi slovenskimi besedili so prevodne raziskave razmeroma redke, verjetno največji prispevek v teh okvirih gre Ivanu Grafenauerju za *Brižinske spomenike* (predvsem Grafenauer 1936, 1938), *Celovški* (Grafenauer 1931) in *Stiški rokopis* (predvsem Grafenauer 1916, 1942), prevodno pa so posamezna dela osvetljevali še nekateri, npr. Aleš Ušeničnik (1926) spovedne obrazce v *Brižinskih spomenikih* in *Stiškem rokopisu*, Sergio Bonazza (1988) pesmi *Oswalda von Wolkensteina*, Fedora Ferluga-Petronio (1989) *Černjejski rokopis*, Igor Grdina (2007b, 2007c) *Brižinske spomenike*, Boris Golec (2009) pa *Kranjski rokopis*. Za slovenska srednjeveška besedila so tako odprte še mnoge prevodoslovne raziskovalne možnosti: od poglobitve že obstoječih prevodnih

analiz, na primer z natančnejšo besedilno analizo, tudi primerjalno analizo prevodov (s spremljajočimi slovenskimi prevodi), do novih analiz, na primer *Auerspergovega rokopisa*, *Slovenskega načrta za pridigo*, in nadgradnje raziskav z večravninsko prevodoslovno metodologijo, ki bi upoštevala najrazličnejše vidike. Ob tem obstaja tudi možnost odkritja »novih« slovenskih srednjeveških besedil, na kar opozarjajo pred kratkim odkriti slovenski števniki od 1 do 10 v *Heiligenkreuškem rokopisu* (po samostanu Heiligenkreuz v bližini Dunaja) iz 12. stoletja (Lewaszkiewicz in Wydra 2021; Šekli 2022). Za pregled celotnega prevodnega dogajanja v srednjem veku na Slovenskem pa bi bilo treba osvetliti tudi tujejezično prevodno dejavnost.

6 Zaključek

Dobršen del slovenskih srednjeveških jezikovnih spomenikov je prevodov, če pa izključimo zapise osebnoimenskega in občnoimenskega besedja, je prevodov celo velika večina. Ti obsegajo verska besedila, kot so *Brižinski spomeniki*, *Celovski* in *Starogorski rokopis*, *Stiški rokopis*, *Slovenski načrt za pridigo*, upravna besedila v *Černjejskem* in *Kranjskem rokopisu* ter književna besedila, kot so *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* in *Auerspergov rokopis*. Predvsem verska besedila, tj. *Brižinski spomeniki*, *Celovski* in *Starogorski rokopis*, del *Stiškega rokopisa*, so nastala na podlagi rekonstruiranih domnevnih nemških in latinskih obrazcev, ki so se prevajali, dopolnjevali in prepisovali; v drugih primerih, npr. v *večjezičnih pesmih Oswalda von Wolkensteina*, velikonočni pesmi v *Stiškem rokopisu*, delih *Kranjskega* in *Černjejskega rokopisa*, so izvirniki konkretnjši – gre za vzporedna ali sicer znana tujejezična besedila, ki so bila prevedena in prireje na; zopet drugačen je primer *Načrta za pridigo*, katerega izvirnik je težko določiti, medtem ko naj bi bili deli *Kranjskega* in *Černjejskega rokopisa* celo samostojna slovenska besedila.

Prvi slovenski prevodi pričajo o potrebah in pomenu slovenskega prebivalstva na določenem zemljepisnem območju ter o vlogi slovenščine v bogoslužju, administraciji in književnosti v srednjem veku. Na teh področjih so prevodi zapolnjevali besedilne vrzeli, na njihovi podlagi se je lahko že v srednjem veku, in sicer predvsem v bogoslužju, vzpostavila določena besedilna tradicija, hkrati pa so kot besedilni vzorci omogočili tvorbo samostojnih slovenskih besedil, ki lahko kažejo, da je slovenščina v določenem kontekstu, npr. v delu administracije, imela celo prednostno vlogo v razmerju do drugih jezikov.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Slovenski prevod Biblije in slovenska literatura / Slovenski prevodi v času baroka

8 Priporočeno branje

Grafenauer, Ivan. 1936. *Karolinska kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadb. ispovedajščiimb se*. Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani.

V knjigi je analiziran nastanek *Brižinskih spomenikov*: avtor predstavi okoliščine nastanka besedil in na podlagi primerjav s sorodnimi besedili razpravlja o njihovih potencialnih izvornikih.

Mikhailov, Nikolai. 1998. *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.

Knjiga vsebuje natančno večravninsko predstavitev, ki upošteva tudi prevodne vidike, slovenskih besedil med *Brižinskimi spomeniki* in Trubarjevima *Katekizmom* in *Abecednikom* leta 1550; monografija vsebuje kritični pregled literature o besedilih do konca 20. stoletja.

Šekli, Matej. 2021. »Notranja in zunanja zgodovina slovenskega jezika v srednjem veku (ok. 550–1550).« V *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*, uredila Matej Šekli in Lidija Rezoničnik, 187–227. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

Prispevek vsebuje povzermalni pregled zgodovine slovenskega jezika v srednjem veku in prikaz slovenskih besedil do leta 1550.

Bibliografija

- Bonazza, Sergio. 1988. »Zur Frage der Slowenischen mittelalterlichen Literatur.« *Wiener Slawistischer Almanach* 22: 249–255.
- Burian, Václav. 1928. »Po stopách češtví a české knihy v starším slovinském písemnictví.« *Slavia* 8: 3–81.
- Cvetko Orešnik, Varja. 2021. *Vzhodnoindoevropski jeziki in Brižinski spomeniki – dvoje stebrov v raziskavah starih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Dolgan, Milan. 2009. »Pesem Salve, Regina v Stiškem rokopisu in pozneje.« *Hieronymus. Revija o prevajalstvu* 3, št. 1–2: 113–131.
- Ferluga-Petronio, Fedora. 1989. »Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Černjejskem rokopisu.« V *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, uredil Jože Toporišič, 245–250. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Glavan, Mihael, ur. 1992. *Stiški rokopis. Študije*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Golec, Boris. 2009. *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja. Elektronska znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Grafenauer, Bogo. 1969. »Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5: 146–172.
- Grafenauer, Ivan. 1916. »Stiški (ljubljski) rokopis.« *Dom in svet* 29: 239–243, 311–316.
- Grafenauer, Ivan. 1931. »Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8, št. 1–4: 68–117.
- Grafenauer, Ivan. 1936. *Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadb ispovědajštiimъ sę*. Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani.
- Grafenauer, Ivan. 1938. »Starobavarska (svetoemmeramska) molitev v starem slovenskem in stsl. jeziku.« *Slovenski jezik* I, št. 1–4: 8–54.
- Grafenauer, Ivan. 1942. »Ta stara velikonočna pejsen in še kaj.« *Čas* 36, št. 6–10: 89–138.
- Grdina, Igor. 1994. »Srednji vek na Slovenskem v raziskavah literarne vede (Raziskovalno poročilo za obdobje 1968–1993).« *Zgodovinski časopis* 48, št. 1: 79–102.
- Grdina, Igor. 1997. *Starejša slovenska nabožna književnost*. Ljubljana: DZS.
- Grdina, Igor. 1999. *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Grdina, Igor. 2007a. »Zunanji opis.« V *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.
- Grdina, Igor. 2007b. »Paleografska in historična problematika.« V *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Zadnjič posodobljeno 6. 4. 2021. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.

- Grdina, Igor. 2007c. »Oris raziskav.« V *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Zadnjič posodobljeno 6. 4. 2021. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.
- Kos, Janko, Franc Jakopin in Jože Faganel, ur. 1996. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede; Trst: Mladika.
- Pokorn, Nike K. 2009. »Prevodoslovno preučevanje literarnih prevodov.« V *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju*, uredila Nike K. Pokorn, 40–58. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Kuvač-Levačić, Kornelija. 2006. *Stil Brižinskih spomenika s obzirom na pojem prenje*. Split: Književni krug.
- Kranjec, Marko. 2007. »Bibliografija.« V *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Zadnjič posodobljeno 6. 4. 2021. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.
- Lewaszkiwicz, Tadeusz in Wiesław Wydra. 2021. »‘Słoweńskie/karyńckie/podjuńskie’ (?) liczebni w łacińskim rękopisie z trzeciej ćwierci XII wieku (Heiligenkreuz, Cod. 250).« *Rocznik slawistyczny* 70: 69–86.
- Logar, Tine, Pogorelec, Breda in Jože Koruza. 1974. »Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja.« *Jezik in slovstvo* 19, št. 6–7: 192–211.
- Marold, Werner. 1926. *Kommentar zu den Liedern Oswalds von Wolkenstein*. Zadnjič posodobljeno 7. 3. 2011. <http://www-gewi.uni-graz.at/marold/index.html>.
- Mikhailov, Nikolai. 1998. *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Mikhailov, Nikolai. 1999. »Die sogenannte slowenische Homilieskizze (Načrt za pridigo) aus der handschriftlichen Periode der slowenischen Sprache.« *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2: 77–90.
- Nahtigal, Rajko. 1915a. »Freisingensia I.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* XII: 1–12.
- Nahtigal, Rajko. 1915b. »Freisingensia II.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* XII: 77–122.
- Nahtigal, Rajko. 1918. »Freisingensia III.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* I: 1–63.
- Nahtigal, Rajko. 1924. »Freisingensia IV.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* IV: 171–184.
- Oblak, Vatroslav. 1889. »Starejši slovenski teksti I.« *Letopis Matice slovenske*: 122–160.
- Ogrin, Matija, ur. 2007. *Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Zadnjič posodobljeno 6. 4. 2021. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.
- Orel, Irena. 2016. »Klagenfurter Handschrift.« V *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: von den Anfängen bis 1942. Band 2*, uredila Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl, 640–641. Wien: Böhlau.

- Orožen, Martina. 1996. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogačnik, Jože, ur. 1972. *Srednjeveško slovstvo. Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pogačnik, Jože. 1990. *Starejše slovensko slovstvo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pogačnik, Jože. 1992. »Književnozgodovinske določnice Stiškega rokopisa.« *Jezik in slovstvo* 37, št. 3–4: 45–52.
- Pogorelec, Breda. 2011. *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Smolik, Marijan. 2007. »Vsebinski opis.« *V Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Elektronska znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Zadnjič posodobljeno 6. 4. 2021. <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>.
- Smolik, Marijan. 2011. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja. Druga, elektronska, pregledana izdaja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>.
- Snoj, Marko in Mark L. Greenberg. 2012. »O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled jezikoslovcev).« *Zgodovinski časopis* 66, št. 3–4: 276–305.
- Šekli, Matej. 2008. »O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike *seydi*.« *Jezikoslovni zapiski* 14, št. 1: 29–40.
- Šekli, Matej. 2021. »Notranja in zunanja zgodovina slovenskega jezika v srednjem veku (ok. 550–1550).« *V Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*, uredila Matej Šekli in Lidija Rezonničnik, 187–227. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Šekli, Matej. 2022. »Zgodnjėslovenski števniki od 1 do 10 v Heiligenkreuškem rokopisu iz tretje četrtine 12. stoletja (Heiligenkreuz OCist., Cod. 250).« *Slavistična revija* 70, št. 1: 13–32.
- Toporišič, Jože, ur. 1989. *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Toporišič, Jože. 1992. »Jezikoslovna obravnava.« *V Stiški rokopis. Študije*, uredil Mihael Glavan, 17–30. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Ulčnik, Natalija. 2016. »Načrt za pridigo iz 15./16. stoletja – prepis in interpretacija besedila.« *V Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, uredil Marko Jesenšek, 489–502. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Ušeničnik, Aleš. 1926. »Slovenska 'očitna izpoved' v liturgiji.« *Bogoslovni vestnik* 6, št. 4: 265–301.
- Wiehl, Irene. 1974. *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München: Verlag Otto Sagner.

PRVA PREVEDENA BESEDILA

Poglavje obravnava prve slovenske – rokopisne – prevode iz obdobja med 10. stoletjem in sredino 16. stoletja: *Brižinski spomeniki*, *Celovški/Rateški* in *Starogorski rokopis*, *Stiški rokopis*, *Slovenski načrt za pridigo* predstavljajo verska besedila, *Černjejski* in *Kranjski rokopis* sta upravni besedili, *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* in *Auerspergov rokopis* pa sta književni besedili. Izvirniki prvih slovenskih prevodov so rekonstruirani domnevni nemški (in latinski) obrazci spovedi, pridig in molitev, ki so bile prevedene, se nato dopolnjevale in prepisovale, kot v primeru *Brižinskih spomenikov*, *Celovškega* in *Starogorskega rokopisa*, delu *Stiškega rokopisa*; težje je določiti izvirnik *Načrta za pridigo*. V *večjezičnih pesmih Oswalda von Wolkensteina* so slovenski verzi prevodi vzporednih nemških verzov, izvirnik velikonočne pesmi »Naš gospud je od smrti vstal« v *Stiškem rokopisu* je nemška pesem »Christ ist erstanden« [Kristus je vstal], slovenski *sodnikov pouk* v *Kranjskem rokopisu* ima vzporedno nemško besedilo; v delu *Černjejskega rokopisa* slovenske zapise spremljajo izhodiščna italijanska in latinska besedila. Deli *Černjejskega* ali *Kranjskega rokopisa* so brez tujejezičnih izhodiščnih besedil. Medjezikovni oz. medkulturni značaj besedil poudarjajo še tujejezični elementi in – vsaj v delu prevedenih besedil – njihovi domnevni tujejezični avtorji oziroma zapisovalci ali prevajalci. Najstarejši slovenski prevodi govorijo o potrebah in pomenu slovenskega prebivalstva na določenem zemljepisnem območju ter o vlogi slovenščine v bogoslužju, administraciji in književnosti v srednjem veku.

THE FIRST TRANSLATED TEXTS

The chapter analyses the first Slovene – manuscript – translations from the period between the 10th and the mid-16th centuries: *Brižinski spomeniki* [Freising monuments], *Celovški/Rateški rokopis* [Celovec/Rateče manuscript], *Starogorski rokopis* [Stara Gora manuscript], *Stiški rokopis* [Stična manuscript], *Slovenski načrt za pridigo* [Slovene sketch for a sermon] are all religious texts, *Černjejski* [Černjeja manuscript] and *Kranjski rokopis* [Kranj manuscript] are administrative texts, while two plurilingual poems by Oswald von Wolkenstein and *Auerspergov rokopis* [Auersperg manuscript] represent literary texts. The source texts of the first Slovene translations include reconstructed supposed German (and Latin) confession, sermon, and prayer formulas, which were translated, complemented, and copied, as in the case of *Brižinski spomeniki*, *Celovški/Rateški* and *Starogorski rokopis*, and a part of *Stiški rokopis*; the source text of *Slovenski načrt za pridigo* is more difficult to determine. In the two plurilingual poems by Oswald von Wolkenstein the Slovene verses represent translations of parallel German verses, the source text of the Easter poem "Naš gospud je od smrti vstal" [Our Lord has risen from the death] in *Stiški rokopis* is the German poem "Christ ist erstanden" [Christ has

risen], the Slovene judge's precept in *Kranjski rokopis* has a parallel German text; in a part of *Černejški rokopis* Slovene records are accompanied by Italian and Latin source texts. Parts of *Černejški* and *Kranjski rokopis* are without foreign-language source texts. The interlingual/intercultural character of these texts is highlighted by foreign-language elements and – at least in a part of translated texts – by their supposed foreign-language authors (copyists, translators). The earliest Slovene translations point to the needs and importance of the Slovene population in a specific geographical area, as well as to the role of Slovene language in liturgy, administration, and literature in the Middle Ages.

PREVAJANJE V ČASU PROTESTANTIZMA (1550–1595)

Kozma Ahačič
ZRC SAZU

1 Uvod

Poglavje obravnava različne pristope k prevajanju v času protestantizma v drugi polovici 16. stoletja. Orisati skuša, kako so slovenski protestantski pisci sami gledali na prevod in kaj nam kažejo analize njihovih prevodov in priredb.

Od 10. stoletja dalje lahko slovenski jezik zasledujemo samo prek posameznih rokopisnih zapisov, namenjenih predvsem osebni rabi zapisovalcev, zato je pojav slovenskega knjižnega jezika od leta 1550 pomemben mejnik tako za jezik, književnost kot seveda tudi za zgodovino prevodoslovja. V obravnavanem času je izšlo okrog 50 knjižnih del (število je odvisno od merila, kaj pojmuje kot knjigo in kaj kot del knjige), od katerih je bilo le nekaj povsem samostojnih (odvisno od kriterijev bi tako lahko označili od 13 do 18 del), v veliki večini pa je šlo za prevode, kompilacije ali priredbe. Prve slovenske knjige je ustvarjalo kar 19 avtorjev, mnogi le s pesmimi, uredništvom ali predgovorom, nekateri med njimi pa tudi z vsaj enim samostojnim delom ali prevodom: Primož Trubar (ok. 1508–1586), Sebastijan Krelj (1538–1567), Jurij Juričič (?–1578), Jurij Dalmatin (ok. 1547–1589), Janž Tulščak (?–ok. 1594), Adam Bohorič (ok. 1524–1601/1602), Hieronim Megiser (1554/1555–1619), Janž Znojilšek (1568–1659). Za prevodne predloge so uporabljali predvsem nemška protestantska dela, nastala v 16. stoletju, in tedanje prevode Svetega pisma, zlasti nemške in latinske.

Za prevajanje so uporabljali vrsto različnih izrazov, ki so imeli deloma tudi različen pomen: najpogostejši je bil izraz *tolmačiti* (z različnimi izpeljankami), manj izraziti pa so bili še *izlagati*, *posneti*, *preobračati* in *prepisati*. Meja med prevajanjem in prirejanjem je bila večkrat zelo ohlapna.

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja prevajanja v slovenščino v času protestantizma

O svojem prevajanju so govorili že slovenski protestantski pisci sami. Najbolj znan je odlomek, v katerem Primož Trubar leta 1557 razlaga svoje prevajalske zadrege:

Čeprav namreč imamo pri samostalnikih in glagolih dvojino kakor Grki in pri glagolu tudi moški in ženski spol, bi vendar rad videl in slišal človeka, ki bi pristno slovensko prevedel samo tele navadne latinske besede, kakor *salutatio, exultatio, iubilatio, laetitia, hilaritas, iucunditas, persecutio, afflictio, patientia, contumelia, opprobrium, contentio, seditio, insidiae, tumultus, molestia, occasio, locus, opportunitas, scandalum, virtus, gloria, brachium, adoptio, abominatio, turba, affectus, stupor, pietas, impietas, adorare, religio, superstitio, assiduitas, sors, sacramentum, tabernaculum, panes propositionis* in nešteto podobnih. *Ave Maria* ne moremo prav in natanko prevesti. Slovenci pravijo 'češčena si, Marija', tj. 'geehret seiest du, Maria', Hrvati 'zdrava bodi, ti Marija', tj. 'sei du gesund, Maria', jaz pa sem prevedel 'veseli se, Marija', 'erfreu dich Maria' (Rupel 1966, 79).

Dosedanji raziskovalci so se ukvarjali predvsem s prevajanjem Svetega pisma, torej s prevodi Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina, deloma tudi s prevodi odlomkov v postilah (tj. zbirkah pridig, narejenih na podlagi odlomkov iz Svetega pisma) Sebastijana Krelja in Jurija Juričiča. Pomemben vir za razpoznavo prevodnih virov so tudi lastne izjave posameznih piscev, ki jih navajajo tako v svojih knjižnih delih kakor tudi v pismih (pregled v Ahačič 2007, 268–270). Med pomembnejše raziskave prevodnega dela protestantskih piscev se uvrščajo naslednja dela:

Vatroslav Oblak (1894, 202–219) je raziskoval Kreljev in Juričičev prevod svetopisemskega besedila v *Postilah*. Dokazal je, da so v Juričičevi izdaji *Postile* evangeljska besedila popravljena tako, da so s pomočjo Trubarjevega prevoda približana nemški (Luthrovi) predlogi, pri čemer lahko pride celo pri istih odlomkih do odstopanj pri prevodih v razlagi: v razlagi so praviloma ohranjeni Kreljevi prevodi, odlomki evangelijev pa so popravljani.

Ivan Grafenauer (1914, 297–303) je opravil osnovne raziskave Trubarjevega prevajanja evangelijev in zbral najpomembnejše izjave na to temo. Zelo dobri so Grafenauerjevi komentarji k Trubarjevim izjavam o znanju posameznih jezikov, saj je dobro ločeval med deklarativnim in realnim znanjem posameznega jezika. Latinski prevod Nove zaveze Erazma Rotterdamskega, nizozemskega humanista, filozofa in teologa, mu, kot kaže, žal ni bil dostopen, prav tako tudi ne nekatere druge prevodne predloge, ki jih je sicer pravilno razpoznal. Škoda tudi, da si je kot vir svoje analize izbral prav Trubarjev *Ta evangeli svetiga Matevža* iz leta 1555, kjer je nihanje med Luthrovo in Erazmovo predlogo najočitnejše.

Anton Breznik (1917, 28–32) je opravil temeljni pregled zgodovinskega razvoja prevajanja v tem času in skušal določiti prevodne predloge. Ob tem je treba poudariti, da je bilo v tem času povsem običajno prevajanje po različnih prevodnih predlogah, ki so

vključevale sekundarne (že prevedene) in tudi primarne izvornike; en prevajalec je lahko v istem prevodu kombiniral tudi več predlog. Po Breznikovih ugotovitvah naj bi psalme Trubar večinoma prevajal po *Vulgati*, Dalmatin pa natančno po Luthru, pri čemer se je zgledoval tudi po Trubarjevem prevodu. Dalmatin se je tudi pri prevajanju drugih svetopisemskih knjig »krčevito držal« Luthrovega besedila, medtem ko se je Trubar »svobodno gibal« med *Vulgato* in Luthrom. Kreljev in Juričičev prevod sta po Breznikovem mnenju jezikovno boljša od Dalmatinovega in Trubarjevega. Breznik je razpoznal Trubarjev vpliv tudi pri Kreljevem prevodu, menil pa je, da je Krelj prevajal po grščini, Luthru in neidentificiranem hrvaškem glagolskem prevodu (nanj je prvi sklepal Oblak).

Fran Ramovš (Ramovš 1971 [1919], 140–177) je opozoril na Dalmatinovo odstopanje od Luthrove predloge na nekaterih mestih. Ta mesta po njegovem mnenju kažejo naslonitev na grški in/ali latinski prevod.

Václav Burian (1928, 14–46) je opravil večkrat citirano, a z današnjega vidika povsem nerelevantno analizo o vplivu češke književnosti in češčine na prevodne rešitve in jezik Trubarja, Krelja in Dalmatina (navajal je posamezne češke vplive). Na njegov zapis so se večkrat sklicevali tudi pozneje, zato je treba posamezne ugotovitve res previdno preverjati, preden jim verjamemo.

Janez Logar (1932, 566) in France Kidrič (1929–1938, 69; 1925, 120) sta naredila dober in tudi dovolj kritičen pregled dotodanjih ugotovitev, pri čemer je Kidrič v svojem pregledu opozoril tudi na več še danes uporabnih podatkov o reviziji Dalmatinove Biblije (npr. ločevanje med vsebinskim in jezikovnim pregledom, postopek, kako so dodajali opombe k prevodu itd.), ki jih je povzel po študiji Walterja Šmida (1904).

Kajetan Gantar (1971, 98–108) prinaša izredno dragoceno analizo Adama Bohoriča kot prvega prevajalca antične književnosti v slovenščino. V Bohoričevo slovnico iz 1584 so namreč vključeni tudi primeri iz antične literature, ki so navedeni tako v latinskem izvorniku kot v slovenskem prevodu. Gantar zavrača Kidričevo oceno, da so primeri pri Bohoriču slabo prevedeni. Kot Bohoričeve prevajalske netočnosti Gantar navaja: 1. izpuščen prevod kake (za slovnično razumevanje manj pomembne) latinske besede, 2. mešanje sedanjika in prihodnjika, 3. nedobesedni prevod, ki pa ohranja svežino izvornika.

France Rozman (1986, 227–240) v svoji analizi dokazuje, da je Trubar svoje besedilo prevajal po Luthru in ne po grškem izvorniku. Vzporedno navaja in analizira primere, največ iz Matejevega evangelija, vendar tudi od drugod. Žal tudi Rozman kot potencialne Trubarjeve prevodne predloge ni razpoznal prevoda Erazma Rotterdamskega, saj bi sicer mnoga mesta razlagal drugače. Majda Stanovnik (Stanovnik 2005, 13–42) je komentirala nekatere Trubarjeve misli o prevajanju. Kozma Ahačič (2007) je pripravil celovito analizo prevajanja svetopisemskih besedil in okvirno analizo prevajanja preostalih besedil. Majda Merše (zbrano v monografiji Merše 2013, 43–129) je naredila več podrobnih analiz posameznih značilnosti pri prevajanju tako svetopisemskih kot ostalih (predvsem nemških) prevodnih predlog pri Dalmatinu, Krelju, Juričiču in Trubarju.

Drobnejša opažanja prinašajo še Jože Pogačnik (1968, 149), Jože Rajhman (1985, 27–32), Janko Moder (1985, 33–66), Martina Orožen (1984, 152–177; 1986, 27–47), Klaus Detlef Olof (1986, 517–527), Matej Rode (1985, 103–105; 1986, 555–561), Igor Grdina (1999, 121, 176–177, 195), Jožica Narat (1999, 16–22) in drugi. Kot knjižno delo je najpomembnejši zbornik *Štiristo let prevajanja na Slovenskem* (1985).

Obsežno prevodoslovno študijo o prevajanju svetopisemskih psalmov je pripravila Francka Premk (1992). V študiji predstavlja odnos med hebrejskim izvirnikom svetopisemskega Psalterja, nekaterimi njegovimi prevodi v latinščino, nemščino in sodobno slovenščino ter med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom. Njena raziskava skuša dokazovati, da je Trubar ob prevajanju psalmov upošteval tudi izvirno hebrejsko besedilo. Ugotavlja, da določene pomenske širitve pri Trubarju mnogokrat zrcalijo nemški prevod psalmov (iz hebrejščine) *Die kleine Bibel: Oder der Psalter Davids* [Majhna biblija: ali Davidov psalter] Rudolpha Waltherja iz leta 1558. Prav tako omenja bogate (prevodne, jezikovne, teološke) komentarje v *In sacrosanctum Davidis Psalterium Commentarii* [Komentarji v presveti Davidov psalter], ki predstavlja bogato komentiran prevod psalmov iz hebrejščine v latinščino, ki ga je leta 1556 pripravil Wolfgang Musculus; po njenem mnenju naj bi nadrobne Musculove razlage posameznih besed Trubarju služile pri razumevanju izvirnega hebrejskega besedila, ko je prevajal Psalter v slovenščino. Pomembna je njena ugotovitev, da se Dalmatin zgleduje po Luthru ter da v veliki meri upošteva Trubarjev besednjak, medtem ko bi ugotovitev, da je Dalmatin »občasno neposredno upošteval izvirno besedilo«, veljalo še enkrat tudi številčno ovrednotiti.

Za raziskovanje prevodnih predlog nesvetopisemskih besedil (npr. postil, pesmaric, cerkvenega reda, obrednikov, molitvenikov, nagrobnega govora) so nepogrešljivi prispevki Theodorja Elzeja (1884; 1893a; 1893b; 1894a; 1894b), za raziskovanje prevodov pesmi pa zlasti študije Jožeta Koruze (1984, 307–336) in pozneje Jonatana Vinklerja v *Zbranih delih Primoža Trubarja* (zlasti opombe, npr. Vinkler 2005). Kozma Ahačič (2021) je v svoji monografiji za vsako knjigo slovenskih protestantskih piscev posebej popisal prevodne predloge in komentiral prevajalski postopek. To delo je zato najboljša orientacija za nadaljnje prevodoslovne raziskave nesvetopisemskih besedil.

3 Osrednje teme sodobnih raziskav

Osrednja tema raziskovanja prevajalskih praks v obravnavanem času je predvsem odkrivanje prevodnih predlog svetopisemskih besedil in analiza posameznih tipičnih primerov odstopanja od dobrednega prevajanja. Svetopisemska besedila so slovenski protestantski pisci prevajali po eni ali dveh osnovnih predlogah, ki so jih korigirali s posameznimi dodatnimi viri. Kadar je prevod v slovenščino že obstajal, so se naslanjali tudi na njegove rešitve. Razlikovati moramo med prevajanjem biblijskih besedil, kjer so se strogo držali

izhodiščnega besedila, in »prevajanjem« ostalih besedil (npr. postil), kjer je bilo prevajanje lahko združeno tudi s prirejanjem. Tudi zato moramo njihove oznake za prevajanje vselej jemati z določeno previdnostjo.

Kot ugotavlja Ahačič (2007, 270–282), je Primož Trubar Novo zavezo prevajal po Erazmovem latinskem prevodu, ki ga je kombiniral z Luthrovim. Jurij Dalmatin je Novo zavezo prevajal po Luthru na osnovi Trubarjevega besedila. Še jasneje se naslonitev na Luthra kaže v prevodih Stare zaveze, kjer je Dalmatin uporabljal grški in latinski prevod zgolj kot pomoč pri prevajanju določenih besed in težjih mest, nikakor pa ne kot predlogo, iz katere bi neposredno prevajal. Primerjava s hebrejskim izvirnikom nam prav tako ne dá nobenega preverljivega rezultata. Psalme je Trubar prevajal po latinski komentirani izdaji Psalterja Wolfganga Muscula ter prevodu Psalterja v nemščino Rudolpha Waltherja (Gwaltherja). Dalmatin se je pri svojih prevodih Psalterja naslanjal na Trubarja, prevajal je po Luthru, vendar je rabil tudi druge predloge (verjetno predvsem *Vulgato*). V Dalmatinovih prevodih, ki se naslanjajo na Trubarjeva, se giblje razmerje med ohranjenimi Trubarjevimi in novimi Dalmatinovimi prevodnimi rešitvami v okviru 80 : 20 %. Kako je novozavezna besedila v *Postili slovenski* (1567) prevajal Sebastijan Krelj, ostaja zaradi premalo analiziranega gradiva še odprto, lahko pa rečemo, da je imel pred seboj grško in še kako drugo predlogo. Jurij Juričič je Kreljevo besedilo prvega dela *Postile* (1578) usklajeval z Luthrovim, pri čemer se je dosledno držal Trubarjevega prevoda, drugi in tretji del *Postile* pa je prevajal po Luthru, a z jasno naslonitvijo na Trubarjev prevod.

Na tem mestu je treba opozoriti, da se ugotovitve o realnih prevodnih predlogah za prevajanje svetopisemskih besedil ne skladajo vedno z omembami prevodnih predlog, kakor jih navajajo avtorji (Ahačič 2007, 268–270). To seveda ne pomeni, da se izvirnim besedilom, ki so jih eni bolj drugi manj obvladali, niso želeli približati ali da ob prevajanju niso imeli pri sebi tudi različnih drugih prevodov. Podatki kažejo le, da so ostale predloge uporabljali kvečjemu kot »slovarje« in ne kot prevodne predloge. Za gornjo oceno prevodnih novozaveznih svetopisemskih predlog Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina so bile na primer upoštevana na različnih mestih pri njiju in sodobnikih omenjena dela: Luthrov prevod celotne Biblije v nemščino po izdaji iz 1545, prevod nove zaveze v latinščino Erazma Rotterdamskega po natisu iz 1542, latinska *Vulgata*, Biblija Ulricha Zwinglija v nemščini po izdaji iz 1531, prevod Nove zaveze v italijanščino Antonia Bruciolia, hrvaški lekcionar Bernardina Splječanina (za dostopne izvode gl. Ahačič 2007, 271) in grško izvirno besedilo Nove zaveze. Za oceno starozaveznih prevodnih predlog so bila upoštevana naslednja dela: Musculov prevod psalterja v latinščino iz leta 1556 z obširnimi komentarji, Waltherjev prevod psalterja, Luthrov prevod celotne Biblije v nemščino iz leta 1545, latinska *Vulgata*, »Zwinglijeva« Biblija v nemščini po izdaji iz 1531, hebrejska Biblija in grško besedilo Stare zaveze (*Septuaginta*).

Vse pomembnejše raziskovalno vprašanje postaja Trubarjevo razmerje do prevodnih predlog v njegovih nesvetopisemskih in nepesemskih delih. Na podlagi podatkov

v Ahačič (2021) lahko odnos Primoža Trubarja do virov za njegova dela razdelimo v tri skupine:

a) dela, ki vsebujejo poleg izvirnega besedila in povzetkov/parafraz razpoznavnih virov tudi dobesedne prevode lahko razpoznavnih virov:

- *Katekizem* (1550) – viri: Sveto pismo, mali katekizem Martina Luthra, *Agend-Büchlein für die Pfar-Herren auff dem Land* [Obrednik za duhovnike na deželi] Veita Dietricha (1543);
- *Abecednik* (1550) – viri: mali katekizem Johanna Brenza v razširjeni izdaji;
- *Ta slovenski kolendar* (1557) – izračuni in seznam svetopisemskih knjig so prevedeni iz Biblije Heinricha Bullingerja;
- *Artikuli oli dejli te prave, stare vere krščanske* (1562) – na naslovnici Trubar zatrjuje, da gre za prevod, v resnici gre za kombinacijo prevodov in hkrati priredb treh veroizpovedi (Vinkler 2005, 615–617; Rupel 1962): augsburške, württemberške in saške, hkrati pa za naslonitev na *Apologio* Filipa Melanchthona iz leta 1531 in – lastnega besedila;
- *Cerkovna ordninga* (1564) – kompilacija petih tedanjih cerkvenih redov (württemberškega, mecklenburškega, hallškega, branderburško-nürnberškega, kurbranderburškega) in obrednika Veita Dietricha (1506–1549; Kidrič 1919), prevodu tako sestavljenih besedil pa je na številnih mestih dodal svoje krajše dostavke, pojasnila in robne naslove, na nekaj mestih pa tudi daljše dodatke, kjer je na podlagi podobnih nemških besedil oblikoval svoje povsem izvirno besedilo.
- *Katehizmus z dvejma izlagama* (1575) [prvi del]: dobeseden prevod malega katekizma Johanna Brenza;

b) dela, ki kot prevodne predloge na naslovnici ali v spremnih besedilih izrecno navajajo vire, ki pa v resnici niso služili kot izvirniki, ampak so bili kvečjemu grobo povzeti:

- *Ena dolga predgovor* (1557): predgovor k Janezovemu evangeliju Heinricha Bullingerja, ki je prvič izšel leta 1543, nato pa še v več izdajah, in delo Filipa Melanchthona (1497–1560) *Loci praecipui theologici* [Najpomembnejša teološka poglavja], ki je prvič izšlo leta 1521, nato pa skoraj vsako desetletje še v malenkostno prirejani izdaji. Primerjava s tema deloma nam potrdi določene vzporednice, tu in tam najdemo tudi kak odlomek, ki je nekje med obnovo in prevodom, tudi vsebina se sklada z omenjenima predlogama (Rajhman 1986), a *Ena dolga predgovor* se nam po več desetletjih od prve sistematične analize vedno bolj kaže kot eno najbolj izvirnih Trubarjevih del;
- *Katehizmus z dvejma izlagama* (1575) [dolga pridiga v drugem delu knjige]: Trubar na naslovnici v nemščini pravi, da gre za »razlago magistra Christophu Visherja« (Fischerja), a pri pregledu vseh dostopnih Fischerjevih del Ahačič (2021, 160) ni

našel niti enega povsem vzporednega mesta; navedba Fischerjevega imena je bila verjetno samo »zaščita« v smislu potrditve morebitnim nemškim bralcem, da gre za teološko ustrezno delo;

c) dela, ki predstavljajo prevod v današnjem pomenu besede:

- *Ena molitov tih krščenikov*, 1555 – slovensko besedilo je prevod italijanskega besedila v isti knjižici;
- *Hišna postila* (1595) – gre za prevod istoimenskega dela *Hauspostille* Martina Luthra z naslednjimi značilnostmi (Merše 2010, 8–34): prevodom nemških besed Trubar brez pomisleka dodaja tako imenovane prevajalske dvojne formule, ko eno nemško besedo prevede z dvema slovenskima (*fechten* > *se fehtati inu bojovati*), še zlasti pogosto pri glagolih rekanja (*sie ... gesagt* > *je ona ... govorila inu pravila*) ali z namenom, da bi dosegel stilni učinek (*ein Gertner* > *en kopač, Gartler ali Vrtar*). Prav tako po lastni presoji izpušča kak del besedila v prevodni predlogi ali kak del doda, prilagaja prevod naravi slovenskega jezika, hkrati pa tudi prenavlja besedilo za slovenskega bralca, tako da nadomešča nemško okolje s slovenskim (npr. *Nemčija* > *kranjska dežela*, reki Elba ali Ren > *Lublanica* ali *Sava*) ter se prilagaja tudi slovenski frazeologiji.

Odnos Jurija Dalmatina do izvirnikov pa je bil drugačen. Dalmatinov postopek prevajanja svetopisemskih besedil potrjujejo tudi Dalmatinovi prevodi nesvetopisemskih besedil (gl. Ahačič 2021, zlasti 238–241), kjer Jurij Dalmatin v primerjavi s Primožem Trubarjem izrazito bolj zvesto sledi prevodnim predlogam. Najlepši primer je delo *Krščanske lepe molitve* (1584), kjer je prvi del natančno, od besede do besede prevedeno besedilo molitvenika Andreja Muscula *Betbüchlein, sehr schön vnd nützlich* [Molitvenik, zelo lep in uporaben] (več natisov vsaj od 1559). Dodanih je le nekaj besedil na straneh 9–15 in 157–176.

4 Nove možnosti raziskovanja

Leta 2021 je Kozma Ahačič objavil pregled vseh knjig slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in s tem identificiral tudi prevodne predloge za nesvetopisemske prevode. Čaka nas analiza posameznih prevodnih postopkov v teh delih.

Kot prevodoslovno zlasti zanimiva lahko poleg zgoraj navedenih izpostavimo naslednja dela (podrobneje skupaj z navedbo virov in literature v Ahačič 2021):

- Sebastijan Krelj: *Otročja biblija* (1566) – izvirno delo v petih jezikih: slovenščini, hrvaščini, nemščini, latinščini in italijanščini (prvi del vzporedno, drugi del samo v slovenščini);
- Sebastijan Krelj: *Postila slovenska* (1567) in Jurij Juričič: *Postila* (1578) – delo je prevod postile Johanna Spangenbergga. Najverjetnejša predloga za prevod med številnimi

- izdajami je bil izvod iz leta 1559 (*Auslegung der Epistel und Evangelien* [Razlaga pisem in evangelijev] v treh delih, Nürnberg);
- Jurij Dalmatin: *Pasijon* (1576) – besedilo pasijona je prevedeno po nemškem besedilu Johanna Bugenhagna *Das Leiden vnd Aufferstehung vnsers Herrn Jhesu Christi, aus den vier Euangelisten* [Trpljenje in vstajenje našega Gospoda Jezusa Kristusa po štirih evangelistih] (1570). Prevod je natančen, brez dodatkov, ne vsebuje pa vmesnih Bugenhagnovih opomb in opisa začetnih dogodkov. Pridiga je prevedena iz latinščine po 65. pridigi zbirke pridig Johanna Brenza *In evangelion, quod inscribitur, secundum Lucam /.../ homiliae* [Pridige o evangeliju, ki se pripisuje Luku], po pridigi, ki kot prva pri Brenzu obravnava »zgodovino Kristusovega trpljenja« (1081–1190);
  - Janž Tulščak: *Krščanske lejpe molitve* (1579) – prevod molitvenika Habermanna *Christliche Gebete für allerlei Not und Stände der ganzen Christenheit* [Krščanske molitve za vsakovrstne potrebe in za vse stanove celotnega krščanskega občestva] (po drugi izdaji, ki je prvič izšla leta 1567);
  - Jurij Dalmatin: *Katekizem* (1580) – natančen dobesedni prevod malega Luthrovega katekizma (npr. izdaja iz leta 1547), Luthrovega dela *Etliche Fragstücke mit ihren Antworten für die, so zum Sakrament gehen wollen* [Zbirka vprašanj in odgovorov za tiste, ki želijo prejeti zakrament] in dvanajstih vprašanj in odgovorov po katekizmu Justa Menija (Justus Menius; natančneje Sakrausky 1986);
  - Jurij Dalmatin: *Agenda* (1585) – obredna besedila so večinoma dobesedno prevedena iz obrednika (ali agende, tj. duhovniškega priročnika z molitvami in drugimi besedili za verske obrede in priložnosti) württemberskega cerkvenega reda *Kirchen-Ordnung, wie es mit der Leere vnd Ceremonien, im Fürstenthumb Wirtemberg ange-richtet vnd gehalten werden soll* [Cerkveni red, kakor se ga je treba držati pri nauku in obredih v kneževini Württemberg] iz leta 1553;
  - Matja Trošt: *Ena lepa inu pridna prediga* (1588) – prevod nagrobnega govora Jakoba Andreae *Christliche Leichpredig, bey der Begräbnus des ehrwürdigen vnd hochgelehrten Herrn, Primus Trubern /.../: gehalten den 29. Junij, im Jar 1586 durch Iacobum Andreae* [Pogrebna pridiga ob pokopu častivrednega in visokoučenega gospoda Primoža Trubarja; 29. junija leta 1586 jo je bral Jakob Andreae] iz nemščine v slovenščino;
  - Janž Znojlišek: *Katehizmus doktorja Martina Luthra* (1595) – dosleden in natančen prevod flacijanske izdaje katekizma Martina Luthra, ki jo je leta 1573 v Regensburgu pripravil Filip Barbatus (Bartmann). Delo je eden opaznejših prevajalskih dosežkov v tej dobi.

Razpoznavanje prevodnih predlog za posamezne knjige slovenskih protestantskih piscev se vse bolj kaže tudi kot pomembna komponenta pri raziskovanju njihovega jezika, zlasti skladnje.

5 Zaključek

Raziskovanje slovenskih prevodov svetopisemskih besedil v času protestantizma v 16. stoletju na Slovenskem nam kaže, da so se avtorji naslanjali na eno ali dve prevodni predlogi. Ob sebi so imeli običajno še druge prevode, ki pa so jih uporabljali bolj kot »slovarje«. Zanimivo je prevajanje nesvetopisemskih besedil. Tu lahko zasledimo tako dobesedne prevode (npr. Dalmatin, Trošt, Znojilšek), prevode z manjšimi dodatki in prirejanji (Trubar, Krelj, Juričič), kakor tudi zgolj deklarativne »prevode« (sklicevanje na določeno prevodno predlogo kot utemeljitev pravovernosti dela, čeprav ne gre niti za prevod niti za priredbo; npr. Trubarjev *Katehizmus z dvejma izlagama*). V tem obdobju so v slovenščino prevajali zlasti iz nemščine in latinščine, izjemoma tudi iz drugih jezikov, zlasti opazen in dokazljiv je vpliv nemškega jezika na skladnjo in izbor besedja v svetopisemskih prevodih (skladenjski kalki, tujke). Vpliv prevajalskega dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je bil velik, prevajanje v tem času je namreč pomembno vplivalo na razvoj slovenskega knjižnega jezika, hkrati pa je pred slovenščino tudi postavljalo izziv, kako izraziti zelo zapleteno vsebino v še nastajajočem jeziku. Od obstoječih besedil so namreč le redka preprosta in namenjena širši publiki – prevladujejo pa vsebinsko, besedno in skladenjsko izredno kompleksna besedila. Priliv novih besed v slovenski knjižni jezik v tem času je bil tako rekoč neposredno odvisen od prevajalskega dela.

Z vsebinskega vidika so prevodi prinesli v slovenski knjižni jezik celotno besedilo Svetega pisma, katekizme, teološka besedila, molitvenike, pesmi, zgodovinska besedila, cerkveni red, pa tudi prve prevode odlomkov iz antičnih besedil. Od prevodov je bil zlasti vpliven prevod Dalmatinove Biblije (1584), na katerega so se ozirali nadaljnji prevajalci vse do konca 18. stoletja. Ker so v tem obdobju izhajali različni prevodi istih izhodiščnih besedil (predvsem Sveto pismo, deloma tudi katekizmi in molitveniki), lahko že zasledujemo vpliv, ki so ga imeli posamezni predhodni prevodi na naslednje prevode (npr. Trubarjev na Dalmatinovega).

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prvi slovarji in njihov vpliv na razvoj jezika / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije

7 Priporočeno branje

Breznik, Anton. 1917. »Literarna tradicija v 'Evangelijih in listih' [1. del].« *Dom in svet* 30: 70–174.

Študija vsebuje temeljni pregled zgodovinskega razvoja prevajanja v tem času in določitev prevodnih predlog. Čeprav so nekatere ugotovitve pomanjkljive, je to besedilo še vedno izhodišče za vsako resno prevodoslovno analizo.

Ahačič, Kozma. 2007. *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Zbirka *Linguistica et philologica* 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Monografija prinaša celovito analizo prevajanja svetopisemskih besedil in okvirno analizo prevajanja preostalih besedil na str. 257–282.

Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Knjiga vsebuje komentar izjav slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja o prevajanju kot del celovitega pregleda slovenskega literarnega prevoda.

Ahačič, Kozma. 2021. *Stati inu obstatu: prvih petdeset slovenskih knjig*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Monografija ob upoštevanju vseh predhodnih raziskav med drugim določi izvirnike in predloge vseh prevodov, ki so nastali v tem obdobju.

Bibliografija

- Ahačič, Kozma. 2007. *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Zbirka Linguistica et philologica 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ahačič, Kozma. 2021. *Stati inu obstati: prvih petdeset slovenskih knjig*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Breznik, Anton. 1917. »Literarna tradicija v 'Evangelijih in listih'.« *Dom in svet* 30: 70–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- Burian, Václav. 1928. »Po stopách češtví a české knihy v starším slovinském písemnictví.« *Slavia* 8, separadni natis.
- Elze, Theodor. 1884. »Die slowenischen protestantischen Gesangbücher des XVI. Jahrhunderts.« *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 5: 1–39.
- Elze, Theodor. 1893a. *Die slowenischen protestantischen Postillen des XVI. Jahrhunderts*. Benetke: Verfasser.
- Elze, Theodor. 1893b. »Die slowenischen protestantischen Katechismen des XVI.« Jahrhunderts. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 14: 79–100.
- Elze, Theodor. 1894a. *Die slowenischen protestantischen Gebetbücher des XVI. Jahrhunderts*. Benetke: Verfasser.
- Elze, Theodor. 1894b. *Die slowenischen protestantischen Ritual-, Streit-, Lehr- und Bekenntnisschriften des XVI. Jahrhunderts*. Benetke: Verfasser.
- Gantar, Kajetan. 1971. »Adam Bohorič als slowenischer Übersetzer aus der lateinischen Sprache.« *V Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache Adama Bohoriča*, 98–108. München: Rudolf Trofenik.
- Grafenauer, Ivan. 1914. »O Trubarjevem prevodu evangelijev.« *Dom in svet* 27: 297–303.
- Grdina, Igor. 1999. *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.
- Kidrič, France. 1919. *Die protestantische Kirchenordnung der Slowenen im XVI. Jahrhundert: Eine literarisch-kulturbistorisch-philologische Untersuchung*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Kidrič, France. 1925. »Dalmatin, Jurij (okoli 1547–1589).« *V Slovenski biografski leksikon, 1. zv., Abraham–Erberg*, uredila Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka.
- Kidrič, France. 1929–1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Koruz, Jože. 1984. »Cerkvene pesmi in pesmarice slovenskih protestantov.« *V Ta celi catebismus, eni psalmi, inu teh vekshih godov, stare inu nove kerszhanske pejsni*. Monumenta litterarum slovenicarum 19, uredil Bogomil Gerlanc, 307–336. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Logar, Janez. 1932. »Krelj, Sebastijan (1538–1567).« *V Slovenski biografski leksikon, 4. zv., Kocen–Lužar*, uredila Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka.

- Merše, Majda. 2010. »Trubarjeva Hišna postila (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge.« *Jezikoslovni zapiski* 16, št. 2: 8–34.
- Merše, Majda. 2013. *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Zbirka *Linguistica et philologica* 29. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Moder, Janko. 1985. »Ob Trubarjevih 'treh rečeh'.« V *Štiristo let prevajanja na Slovenskem*. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 10, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 33–66. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Narat, Jožica. 1999. »Semantika samostalnika v jeziku Jurija Dalmatina in Jurija Japlja.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Oblak, Vatroslav. 1894. »Protestantske postile v slovenskem prevodu.« V *Letopis Matice slovenske za leto 1894*, 202–219. Ljubljana: Slovenska matica.
- Olof, Klaus Detlef. 1986. »Mittelalterliches und neuzeitliches Sprachverständnis am Beispiel der Übersetzer Luther und Trubar.« V *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Obdobja 6, uredila Breda Pogorelec in Jože Koruza, 517–527. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Orožen, Martina. 1984. »Gramatična in leksikalna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu biblije (1584 – 1784 – 1802).« V *Protestantismus bei den Slowenen – Protestantizem pri Slovencih*, Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 13, uredil Gerhard U. A. Neweklowsky, 153–179. Dunaj: Tilmann Reuther.
- Orožen, Martina. 1986. »Vprašanje sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584.« V *Simpozij Slovenci v evropski reformaciji: Zbornik prispevkov*, uredil Anton Janko, 105–123. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogačnik, Jože. 1968. *Zgodovina slovenskega slovstva 1: Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok*. Maribor: Založba Obzorja.
- Premk, Francka. 1992. *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- Rajhman, Jože. 1985. »Metodologija prevajanja slovenskih protestantov.« V *Štiristo let prevajanja na Slovenskem*. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 10, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 27–32. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rajhman, Jože. 1986. *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ramovš, Fran. 1971. *Zbrano delo: prva knjiga*. Dela SAZU, razred za filološke in literarne vede, Inštitut za slovenski jezik, uredila Tine Logar in Jakob Rigler. Ljubljana: SAZU.
- Rode, Matej. 1985. »Od preobračanja do prevajanja: Prispevek k preučevanju prevajalskega izrazja.« V *Štiristo let prevajanja na Slovenskem*, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 103–105. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rode, Matej. 1986. »Slovenski protestantizem in prevajanje.« V *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Obdobja 6, uredila Breda Pogorelec in Jože Koruza, 555–561. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Rozman, France. 1986. »Kako je Trubar prevajal Sveto pismo Nove zaveze?« *Bogoslovni vestnik* 46, št. 3: 227–245.
- Rupel, Mirko. 1962. *Primož Trubar: življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Rupel, Mirko. 1966. *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: DZS.
- Sakrausky, Oskar. 1986. »Martin Luthers Kleiner Katechismus in slowenischer Sprache aus dem Jahre 1580.« V *Catechismus, tu ie ty nar potrebnishi shtuki nashe kerszhanske vere* Jurija Dalmatina, 113–118. Fresach: Verein für die evangelische Glaubensüberlieferung in Kärnten.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šmid, Walter. 1904. *Über Entstehung und Herausgabe der Bibel Dalmatins*. Ljubljana: Buchdruckerei Kleinmayr & Bamberg.
- Trubar, Primož. 2002–2018. *Zbrana dela Primoža Trubarja I–XIV*, uredili Igor Grdina, Jonatan Vinkler, Fanika Vrečko Krajnc, Edvard Vrečko, Maja Šetinc in Blaž Javornik. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar (do 2009); Pedagoški inštitut (od 2011).
- Vinkler, Jonatan. 2005. »Slovenska protestantska veroizpoved in cerkveni red za vse dni v letu.« V *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, uredil Jonatan Vinkler, 605–644.

PREVAJANJE V ČASU PROTESTANTIZMA (1550–1595)

Svetopisemska besedila so slovenski protestantski pisci prevajali po eni ali dveh osnovnih predlogah, ki so jih korigirali s posameznimi dodatnimi viri. Kadar je prevod v slovenščino že obstajal, so se naslanjali tudi na njegove rešitve. V tistih prevodih Jurija Dalmatina, ki se naslanjajo na prevode Primoža Trubarja, se giblje razmerje med ohranjenimi Trubarjevimi in novimi Dalmatinovimi prevodnimi rešitvami v okviru 80 : 20 %. Nesvetopisemska besedila lahko glede na prevajalske postopke razdelimo na tri okvirne skupine: dela, ki vsebujejo poleg izvirnega besedila in povzetkov/parafraz razpoznavnih virov tudi dobesedne prevode lahko razpoznavnih virov; dela, ki kot prevodne predloge na naslovnici ali v spremnih besedilih izrecno navajajo vire, ki pa niso v resnici služili kot izvirniki, ampak so bili kvečjemu grobo povzeti; dela, ki predstavljajo prevod v današnjem pomenu besede. V tem obdobju so v slovenščino prevajali zlasti iz nemščine in latinščine, izjemoma tudi iz drugih jezikov, zlasti opazen in dokazljiv je vpliv nemškega jezika na skladnjo in izbor besedja v svetopisemskih prevodih. Vpliv prevajalskega dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je bil velik, prevajanje v tem času je namreč pomembno vplivalo na razvoj slovenskega knjižnega jezika, hkrati pa je pred slovenščino tudi postavljalo izziv, kako izraziti zelo zapleteno vsebino v še nastajajočem jeziku.

TRANSLATION UNDER PROTESTANTISM (1550–1595)

Slovene Protestant writers translated biblical texts from one or two basic sources and revised them with the aid of additional source texts. When a Slovene translation was already available, its translation solutions were also taken into consideration. In Jurij Dalmatin's translations, based on those made by Primož Trubar, the ratio between Trubar's existing translation solutions and Dalmatin's new solutions stands at approximately 80% to 20%. With respect to translation techniques, Slovene non-biblical works can be divided into three general categories: works which include original texts and summaries/paraphrases of identifiable sources, as well as literal translations of easily identifiable sources; works which include explicit indications of their translation sources on the cover or in the accompanying texts, even though these texts did not serve as their sources but were roughly summarised at best; and works which represent translations in the modern sense. In this period, Slovene translations mostly included works translated from German or Latin, exceptionally also from other languages, and particularly notable is the German influence on the syntax and vocabulary of Slovene biblical translations. The influence of translations by Slovene Protestant authors in the 16th century has been considerable, as they determined the development of Slovene literary language in a significant manner. At the same time, the still emerging Slovene literary language was faced with the difficult task of having to express some very complicated content.

PRVI SLOVARJI IN NJIHOV VPLIV NA RAZVOJ JEZIKA

Majda Merše
ZRC SAZU

1 Uvod

Osnovna zahteva reformacije kot verskoprenovitvenega gibanja 16. stoletja, ki ga je v Nemčiji začel Martin Luther, je bila, da naj bo edini vir verovanja vsebina Svetega pisma. Slednja naj bo dostopna vernikom v njim razumljivem jeziku. Obe zahtevi so kot obvezujoči prevzeli tudi slovenski protestantski pisci. Potreba po prevajanju Svetega pisma v slovenski jezik ter po pripravi drugih, zlasti verskih besedil, je sprožila tudi nastajanje priročnikov, tesno povezanih s knjižno rabo slovenskega jezika. Abecednikom je sledila prva slovnica slovenskega jezika (1584), krajšim slovarskim seznamom pa večjezična Megiserjeva slovarja s slovenskim jezikom v ustreznični vlogi (*Dictionarium quatuor linguarum* [Slovar štirih jezikov] (1592) in *TheSaurus polyglottus* [Večjezični slovar] (1603).

Prve besedne sezname sta predvsem z učnim namenom navajala že Trubar (enojezične) in Krelj (latinsko-slovenske pare tipa *Deus Bog*). Začetke slovenskega slovaropisja pa predstavljajo: Register, dodan Dalmatinovi izdaji pentatevha (1578), ter po številu gesel in zajetih govorov obsežnejši Register, dodan Dalmatinovi Bibliji (1584), izgubljeni Bohoričev trijezični (latinsko-nemško-slovenski) slovarček *Nomenclatura trium linguarum* [Nomenklatura treh jezikov] (1580) ter šest trijezičnih slovarskih seznamov, namenjenih problemski ponazoritvi sklanjatvenih in spregatvenih tipov, predstavljenih v Bohoričevi slovnici. Prikaz slovaropisne dejavnosti na Slovenskem v drugi polovici 16. stoletja vključujejo vse dosedanje predstavitve slovenske leksikografije in leksikologije (npr. Lukan 1978, 193–195; Ostromečka-Fračzak 2008, 12–33; Merše 2013, 217–218), zlasti pa tiste, ki so bile namenjene predvsem njenemu prikazu (npr. Stabej 1968, Novak 1988).

Prvi slovarski prikazi slovenskega jezika se razlikujejo po tipološki pripadnosti, obsegu in namenu. Izgubljeni Bohoričev trijezični slovarček je bil izdelan za šolsko rabo. Oba Registra sta bila namenjena lažjemu razumevanju biblijskih prevodov, saj so bile v obliki iztočnic vanju zajete tiste kranjske besede, ki so bile pripadnikom neosrednjih govorov in sosednjim Hrvatom težje razumljive, zato so jim bile pripisane ustreznice iz njihovih govorov. Razumevanje številnih izmed njih so s pripisom narečnih ustreznic olajševale tudi robne opombe. Na namen dodanih Registrov je opozorjeno že z njunima naslovoma, posebej natančno pri Registru v Dalmatinovi Bibliji: *REGISTER Nekatêrih bešéd, katêre, Crajnški, Corošhki, Slóvenški ali Besjázhki, Hervázki, Dalmatinški, Istrianški, ali Crašhki, Se drugázhi govoré.* (Dalmatin, *Biblia*, 1584, CcIIIb).

Slovarčki iz Bohoričeve slovnice (1584) so sestavljeni iz nizov s slovenskim izhodiščem, ki mu sledijo latinske in nemške ustreznice (npr. *Bešednik, a, orator, Redner.* (Bohorič, *Arcticae horulae Succisivae* [Zimske urice proste], 1584, 48)). Trem samostalniškim slovarčkom z izbranimi zgledi za moški, ženski in srednji spol sledijo trije glagolski z zgledi za glagole prve, druge in tretje vrste. Nekatere iztočnice iz obeh tipov slovarčkov dopolnjujejo enako strukturirana podgesla.

Tudi večjezična slovarja, ki ju je izdelal nemški polihistor Hieronim Megiser in ob drugih jezikih upošteval tudi slovenščino, se medsebojno razlikujeta. V štirijezičnem slovarju iz leta 1592 nemškim iztočnicam sledijo latinske, slovenske in italijanske ustreznice, v obsežnejši slovar iz leta 1603 z latinskim izhodiščem pa je bilo vključenih večje število jezikov in govorov.

Med prve tiskane slovarje slovenskega jezika je glede na čas izida mogoče prištevati tudi italijansko-slovenski slovar *Vocabolario Italiano, e Schiauo* [Italijansko-slovenski slovar] (Alasia da Sommaripa 1607), ki je nastal v obdobju protireformacije in ki velja za prvo ohranjeno katoliško knjigo (Rupel 1956b, 277). Izdelal ga je Italijan Gregorio Alasia da Sommaripa, rojen v Piemontu, ki je leta 1601 na povabilo grofa Raimonda VI. della Torre Valsassina še kot diakon prišel v Devin in tam v servitskem samostanu deloval do leta 1607. Knjižico, ki poleg osrednjega slovarskega dela vsebuje tudi kratek oris slovenskega oblikoslovja, osnovne molitve in pet ljudskih cerkvenih pesmi ter pogovore za potrebe potujočega tujca, je napisal z namenom, da bi z njo pomagal tujim (italijanskim) duhovnikom, ki so delovali med Slovenci.

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

2.1 Raziskovanje prvih slovenskih slovarskih seznamov

Tako prvim slovenskim slovarskim seznamom (obema Registroma ter slovarčkom v Bohoričevi slovnici) kot obema Megiserjevima slovarjema je bilo v minulem stoletju namenjene veliko raziskovalne pozornosti. Zanimanje za Register iz Dalmatinove

Biblije in za slovarčke iz Bohoričeve slovnice je vzbudila že Vida Vrtovec, ki je v rokopisni razpravi o Megiserjevem štirijezičnem slovarju iz leta 1592, tatisnjeni šele leta 1940, ugotovila, da ju je Megiser upošteval kot osnovna gradivska vira za slovenski del slovarja. Na njene ugotovitve je v razpravi o slovenskem slovaropisju opozoril Anton Breznik (1926, 110).

Mirko Rupel je v literarnozgodovinskem prikazu dela slovenskih protestantskih piscev (Rupel 1956b, 240 in 1966, 32) z omembo članov biblijske revizijske komisije, ki bi utegnili prispevati narečne izraze, pojasnjevalno navedene v robnih opombah in v Registru, načel vprašanje informatorjev in virov za nekranjske ustreznice v Registru. O Dalmatinovem avtorstvu Registra, dodanega Dalmatinovi Bibliji (1584), je na osnovi pisnih značilnosti podvomil Jakob Rigler. Zaradi ujemanja z Bohoričevo pisno prakso je oblikovanje seznama pripisal njemu (Rigler 1967; 1968, 202–203).

V sedemdesetih letih dvajsetega stoletja je z obravnavo besedja v obeh Registrih in z omembami slovarčkov v Bohoričevi slovnici pričela Martina Orožen, ki se ji je z več razpravami v osemdesetih letih pridružil še Velemir Gjurin. Njune obravnave se v prvi vrsti ukvarjajo z namenom in pomenom obeh tipov besednih zbirk, z njunimi slovaropisnimi značilnostmi ter z zajetim besedjem in njegovo narečno oz. jezikovno pripadnostjo.

Martina Orožen je že leta 1971 opozorila na funkcionalnost slovarčkov v Bohoričevi slovnici, saj je z njimi ponazorjena zahtevna raznolikost osnovnih slovenskih sklanjatvenih in spregatvenih tipov (Orožen 1971, 195–197). V nadaljnjih obravnavah se je posvetila analizi narečnega besedja, zajetega v registrske stolpce v Dalmatinovi Bibliji (1584): primerjavi kranjskih iztočnic in koroških ustreznic (Orožen 1973), ki je pokazala na glasoslovno, besedotvorno ter leksikalno razlikovalnost, pogosto zaznamovano z izvorno različnostjo (npr. *Gošpa – Frava*) (Orožen, 1973, 45–47). Sklepna ugotovitve te in naslednje obravnave (Orožen 1983/84) je, da je konec 16. stoletja že obstajala narečno opredeljena leksikalna razlikovalnost. Ob soočanju središčnega tipa besedja (*Crajn.Ski, Coro.Sbki*) z vzhodnim, panonskim (*Slovén.Ski ali Besjáz.hki*), ki je obstajal ob zahodnem tipu, izkazanem v četrtem registrskem stolpcu (*Hervázki, Dalmatin.Ski, Istrian.Ski, Cra.Sbki*), so se jasneje pokazale tipološke značilnosti pokrajinskih besedotvorno-leksikalnih sistemov. Analiza zastopanosti besedja iz Registra (na vzorcu besedja iz koroškega ter »slovenskega ali bezjačkega« deželnega jezika) v sobesedilu Dalmatinove Biblije pa je pokazala, kako se je slednje vključevalo v tedanji knjižni jezik s kranjskim jedrom. Z navajanjem (bodisi na robu besedila ali v samem besedilu) narečnih sopomenk, namenjenih razlagi ali pojasnjevanju, so nastajali sopomenski nizi. Slednji so nastopali tudi v stilni vlogi, hkrati pa poleg geografske pogosto uzaveščali tudi izvorno različnost vanje zajetih besed (Orožen 1986).

Velemir Gjurin je Register, dodan Dalmatinovi Bibliji (1584), predstavil s slovaropisnega vidika: glede na tisk, geselsko in medgeselsko ureditev, abecedno razvrstitev gesel in podgesel, glede na razvrstitev ustreznic, tipologijo iztočnic in

ustreznice, njihove slovnične lastnosti itd. (Gjurin 1984, 200–203). V razpravi se dotika tudi prevodnega razmerja med iztočnico in ustreznico oziroma ustreznici, saj »so slovarske iztočnice izvornojezični osnovki, ustreznice pa najverjetnejši možni ciljnojezični prevedki« (Gjurin 1984, 203). Poleg slovaropisnega prikaza in ovrednotenja registrov so bile nenehno prisoten raziskovalni izziv tudi težko ali težje razumljive besede, ki so potrebovale raznovrstno razlago (zlasti glede zapisa, oblike, pomena, izvora). V treh razpravah je bilo obravnavanih večje število besed iz obeh registrov: npr. *vamp*, *kerepubi* (Gjurin 1988), *hod* in *ravenžena* (Gjurin 1990), ter dvajset t. i. »dozdevnic« (Gjurin 1987) oz. besed, »ki so nastale nehote zaradi kake pomote, zmote ali zaradi okvare« (Gjurin 1987, 363).

Z večvrstno analizo besedja, zajetega v tretji registrski stolpec, je v novejšem času Jakob Müller skušal ugotoviti, na katero govorno območje naj bi se nanašala naslovna oznaka (*Slovén.ski ali Besjázshki*). Rezultati analiz so pokazali, da ne gre za prekmursko narečje, ampak za kajkavski govor (Müller 2005).

Več problemsko različno naravnanih obravnav je bilo proti koncu 20. in na začetku 21. stoletja namenjenih tudi slovensko-latinsko-nemškemu slovarčkom iz Bohoričeve slovnice. Na slovnične posebnosti gesel in podgesel v njih je opozoril Jože Toporišič (1987), Gjurin pa se je njihovega prikaza lotil s slovaropisnega vidika. Zanimalo ga je njihovo število ter besednovrstna in slovnična usklajenost podiztočnic z iztočnicami, hkrati pa tudi tipologija pomenskega, izraznega in oblikoslovnega razmerja med t. i. nadiztočnicami in podiztočnicami (Gjurin 1989). Na večvrstno (slovnično in leksikološko, z njima pa tudi slovaropisno) informativnost slovarčkov opozarja tudi Majda Merše (2020).

V novejšem času so bili slovarčkom iz Bohoričeve slovnice namenjeni tudi razmisleki glede možnih tujih slovarskih zgledov (Ahačič 2007b, 130–132), na osnovi popolnih izpisov tiskanih del s slovenskim besedilom iz obdobja 1550–1603, izdelanih za potrebe načrtovanega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, pa je bilo številčno natančno določeno besedje, ki se do leta 1584 izven slovarčkov ni pojavljalo. Z vključitvijo tega dela besedja v Megiserjev štirijezični slovar, pogosto pa tudi v sledeči večjezični, je bilo posredno dokazano, da je Megiser slovarčke uporabljal kot vir besedja (Merše 2020). V tesni povezavi s pripravo prvega zvezka *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ahačič idr. 2021) je bila tudi ponovna aktualizacija vprašanja, na kako širokem zemljepisnem območju oz. kje natančno so bile rabljene ustreznice hrvaškega izvora, navedene v četrtem registrskem stolpcu. Glede na sprejeta slovaropisna načela je prikaz v slovarju dovoljevala le dokazljiva hkratna slovenska in hrvaška raba ustreznice in/ali njihova izpričanost v poznejših slovarjih slovenskega jezika, ne pa samo v hrvaškem jeziku rabljenih besed (Legan Ravnikar 2021).

2.2 Raziskovanje Megiserjevih slovarjev

Megiserjeva slovarja omenja že Jernej Kopitar (1808, 435–436). Glede na prisotnost pripisanih narečnih oznak v štirijezičnem slovarju sklepa, da slovenski del pripada koroško-kranjskemu narečju, da je del germaniziranega besedja, opremljen z oznako *Carn.*, značilen za Kranjce, in da oznaka *Cr.* opozarja na hrvaško besedje. Sledile so krajše omembe obeh slovarjev, prvi obsežnejši prikaz pa jima je v okviru predstavitve slovenskega slovaropisja namenil Anton Breznik (1926, 110–114). Začenja ga z ugotovitvijo, da slovenskih slovarjev po njihovi notranji vrednosti ni še nihče ocenil (Breznik 1926, 110). Breznik poleg ugotovitve Vide Vrtovec o predhodnih slovarčkih kot virih za Megiserjev štirijezični slovar navaja tudi, da je Megiser večino gradiva nabral sam, deloma iz knjig, deloma pa iz ustnih virov. Opozarja tudi na povečan obseg Megiserjevega večjezičnega slovarja ter na pomnoženo število narečnih besed v njem: ob vzhodnoštajerskih oz. prekmurskih zlasti koroških (Breznik 1926, 112–113). Navaja tudi prepričanje, da Megiserjev večjezični slovar za praktično uporabo ni bil primeren (Breznik 1926, 117).

Breznikova razprava je v okviru predstavitve prvih besednih zbirk iz druge polovice 16. stoletja ter obeh Megiserjevih slovarjev z zajeto tematiko, z analitično pridobljenimi ugotovitvami, pa tudi z gradivsko manj utemeljenimi trditvami in zastavljenimi vprašanji posredno vsebinsko usmerjala nadaljnje raziskave prvih slovarjev slovenskega jezika. Njegova trditev, da je imel Megiser s svojim štirijezičnim slovarjem, v manjši meri tudi z večjezičnim, velik vpliv na slovenske slovarnike 17. in 18. stoletja, saj so ga uporabljali Alasia, Kastelec, Vorenc, pisatelj krškega kapucinskega slovarja, Pohlin, v nezadostni meri pa tudi Pleteršnik (Breznik 1926, 111–112), je spodbudila več raziskav. Te so – tudi v okvirih drugačne vsebinske osredinjenosti – preverjale obseg gradivske odvisnosti poznejših slovarjev od obeh Megiserjevih, hkrati pa širile poznavanje značilnosti vseh primerjalno upoštevanih slovarjev (npr. Orel-Pogačnik 1991; Orel 2005, 2007a in 2007b).

V obravnavah iz druge polovice 20. stoletja je bilo več pozornosti namenjene tudi ponovni koroški izdaji (1744) Megiserjevega štirijezičnega slovarja, ki jo je z izvornikom primerjala že Vida Vrtovec (1940, 70) in ugotovila, da se od prve izdaje razlikuje po obsegu, povečanem številu koroškega besedja ter večjem upoštevanju značilnosti koroškega narečja. Slovar je izdelal Anton Miklauz, slovenski pridigar in misijonar na Koroškem. Njegovo pripravo je spodbudila potreba po znanju slovenščine na Koroškem (Stabej 1964, 69). Dva prikaza je razširjeni koroški različici Megiserjevega štirijezičnega slovarja namenila tudi Martina Orožen (1973 in 1989).

Zanimanje za prve slovarje slovenskega jezika se je povečevalo hkrati z zanimanjem za zgodovino slovenskega jezika in z razvojem leksikologije, deloma povezanim tudi z izdelavo zahtevnejših enojezičnih slovarjev. Potreba po poznavanju slovenskih ustreznic, vključenih v oba Megiserjeva slovarja, in po uzaveščanju njihove pomenskosti,

kar naj bi uresničeval načrtovani zgodovinski slovar, je spodbudila nastanek obrnjenih slovarjev. Annelies Läg Reid je na osnovi Megiserjevega štirijezičnega slovarja z nemškim izhodiščem iz leta 1592 izdelala obrnjeni slovensko-nemško-latinski slovar (Läg Reid 1967), Jože Stabej pa na osnovi večjezičnega slovarja iz leta 1603 različico s slovenskim izhodiščem ter z latinščino in nemščino v ustreznici vlogi (Stabej 1977). Že pred njunim izidom je Stabej opozoril na dejstvo, da se z obrnjenimi slovarji postopno uresničuje zamisel zgodovinskega slovarja, prepotrebne za potrjevanje in ohranjanje samobitnosti slovenskega naroda (Stabej 1964, 68).

V obsežnem uvodu obrnjenega slovarja iz leta 1592 Annelies Läg Reid (1967, V) ugotavlja, da Megiserjev štirijezični slovar kot dragocen vir za raziskovanje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja še ni bil temeljiteje raziskan in sistematično ovrednoten. Analiza slovenskih ustreznic jo je privedla do spoznanja, da praviloma sledijo nemškim iztočnicam, v nekaterih primerih pa so pomensko oprte na latinski zgled (prav tam). V prikaz vključuje tudi opis prakse, kakršna se kaže iz primerjave Dalmatinovega Registra in slovarčkov iz Bohoričeve slovnice kot slovaropisnih virov ter slovenskega besedja v Megiserjevem slovarju. Pri opisu jezika več pozornosti namenja ugotavljanju usklajenosti s Trubarjevim jezikovnim sistemom. Posebej opozarja na pisno neustaljenost, ki jo kažejo slovanske navedbe slovenskega gradiva, ter na manj ustaljeno rabo narečnih okrajšav (Läg Reid 1967, XII–XV).

Možnost opiranja na trdno gradivsko osnovo, kakršno so zagotovili popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, izdelani v slovaropisne namene, v novejšem času dopolnjena še z možnostjo uporabe priročnika *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ahačič idr. 2011), je v minulih dveh desetletjih spodbujala k nadaljnjemu raziskovanju slovaropisnih in jezikovnih značilnosti besedja v slovenskih razdelkih Megiserjevih slovarjev, k ugotavljanju usklajenosti z jezikom osrednjih protestantskih piscev ter k določitvi obsega novega besedja.

Majda Merše je od leta 2006 dalje v štirih razpravah predstavila značilnosti knjižnega jezika, izkazanega v obeh Megiserjevih slovarjih. Ugotovljene so bile primerjalno s knjižnojezikovno normo, ki so jo izoblikovali slovenski protestantski pisci. Variantnost in individualne poteze izkazujejo vse jezikovne ravnine: pisna in pravopisna, glasoslovna, oblikoslovna ter leksikalna z besedotvorjem (Merše 2006a; 2014, 59–60). Posebej je opozorjeno na besedje, ki do izida slovarjev še ni bilo zapisano, čeprav gre za znana poimenovanja materialnega (npr. imena poklicev, rastlinska in živalska imena) in duhovnega sveta (Merše 2006a, 134; 2014, 61–64). Na njihovo slovansko zajetje so vplivali tuji vzorčni slovarji. Ugotavljanje načina prevajanja nemških zloženk oz. tujih tvorjenih iztočnic je izpostavilo vrsto tvorbeno različnih besednozveznih nadomestil (Merše 2006a, 130–131; 2006b, 488). Posebna razprava je namenjena prikazu raznovrstne, primerjalno ugotovljene medsebojne razlikovalnosti Megiserjevih slovarjev ter ugotavljanju vzrokov zanjo (Merše 2014). V razpravi iz leta 2020 sta natančneje

predstavljena obseg in način Megiserjevega zajemanja besedja iz slovarčkov v Bohoričevi slovnici (Merše 2020, 253, 257–258). Opozorjeno je tudi na razlike med Bohoričevim slovničnim in Megiserjevim slovarskim prikazom prekrivnih besed, ki so posledica različne namembnosti priročnikov (Merše 2020, 258–260).

Megiserjeva slovarja sta bila ovrednotena tudi kot osrednja dosežka klasičnih jezikov na Slovenskem v 16. stoletju (Hriberšek 2008).

2.3 Raziskovanje Alasijevega slovarja (1607)

Kopitarjevo ime je tesno povezano tudi z Alasijevim italijansko-slovenskim slovarjem, saj mu je uspelo na dražbi na Dunaju za barona Žigo Zoisa kupiti knjižico, ki je še vedno edini znani izvod slovarja.

Natančnejšo literarnozgodovinsko predstavitev je Alasijevemu delu namenil že Josip Marn v *Jezičniku XXI* (1883), kjer je naštel vse vsebinske enote knjižice in tudi daljši seznam gesel iz slovarja. Marn omenja, da je pravopis italijanski. Naštevata tudi glasove in glasovne skupine, ki jih predstavljajo posamezne črke ter dvo- in veččrkja.

V obsežnem prispevku s področja zgodovinske dialektologije je Vatroslav Oblak že leta 1891 iskal odgovor na vprašanje, katero slovensko narečje je izpričano v Alasijevem delu: beneško ali goriško-kraško, kakršno se govori v okolici Devina (Oblak 1891, 69). Natančna glasoslovna in oblikoslovna analiza slovenskega jezika, zapisanega v slovarskem delu ter v drugovrstnih dodanih slovenskih besedilih, ga je pripeljala do spoznanja, da gre za goriško-kraško narečje, kamor se uvršča tudi devinski govor. Tudi Oblak je opozarjal na uporabljeno italijansko grafiko, hkrati pa na pisno nedodelanost slovarja ter na napake, ki naj bi bile posledica Alasijevega slabega poznavanja slovenskega jezika (Oblak 1891, 68). Načel je tudi vprašanje Alasijeve odvisnosti od morebitnega slovarskega in slovničnega priročnika (Oblak 1891, 68), ki je ostalo aktualno vse do sodobnosti. Prav tako je z opozorilom na leksikalno zanimivost dela, h kateri je prispevala tudi prisotnost arhaičnih besed ter številnih tujk, nakazal smer nadaljnjih raziskav (Oblak 1891, 69). Njegove ugotovitve in trditve so v prvih desetletjih 20. stoletja povzemali literarnozgodovinski prikazi, pa tudi Breznik v predstavitvi slovenskega slovaropisja.

Obsežnejši prispevek o Alasijevem življenju, delu in o vrstah besedil, ki so poleg osrednjega slovarskega dela še vključena v knjižico, je leta 1924 objavil France Kidrič. V njem je podrobneje spregovoril tudi o pobudah za učenje Alasiu tuje slovenščine, vendar nujno potrebne za uspešno opravljanje duhovniške službe v Devinu. Pri učenju mu je bil v pomoč tretji sin grofa Rajmonda della Torre Valsassina, poznejši duhovnik Rajmondino della Torre, ki ga Alasia imenuje Mattias. Kidrič že kot dejstva navaja podatke, da je Alasia pisal v jeziku Devina in okolice, da je uporabljal italijanski pravopis in da je kot vir upošteval vsaj Megiserjev štirijezični slovar iz leta 1592.

Breznik se je v razpravi o slovenskih slovarjih leta 1926 pričakovano posvetil le slovarskemu delu Alasijeve knjižice. Ob Megiserjevem štirijezičnem slovarju kot zanesljivem viru za njen slovarski in slovnični del, kar potrjuje z dodanimi zgledi (Breznik 1926, 114–115), predvideva tudi hrvaški ustni vir (npr. za besede kot *ofuda* za 'fentenza' itd.) (Breznik 1926, 116). Dotika se tudi načina izbiranja ustreznih iz Megiserjevih veččlenskih slovenskih ustreznčnih nizov (Breznik 1926, 115). Slovar predstavlja kot dragocen prispevek besed iz devinščine, ki ga je zaznal šele Pleteršnikov slovensko-nemški slovar, vendar v premajhni meri (Breznik 1926, 115–116).

Mirko Rupel je v literarnozgodovinskem prikazu začetkov slovenskega protireformacijskega slovstva strnil že znane ugotovitve, ob njih pa obžaloval, da je Alasia »iz protireformacijske vneme namenoma prezrl delo slovenskih protestantov« (Rupel 1956a, 277). Prepričanje, da Alasijev italijansko-slovenski slovar ni bil resnično nadaljevanje leksikografskega dela, ki so ga začeli slovenski protestantski pisci, je zapisal tudi Jože Stabej (1967, 187 in 1968, 134). Walter Lukan pa je v prikazu slovenskih slovarjev navedel, da se je Alasia oprl na Megiserjev *Thesaurus poliglottus*, ki je izšel leta 1603 (Lukan 1978, 195).

Za zvečine podatkovno povzemaalnimi literarnozgodovinskimi prikazi ter kratkimi omembami v okviru pregledov slovenskega slovaropisja je do konca stoletja mogoče zaslediti tudi obravnave novih, v povezavi z Alasijevim slovarjem še nenačetih tem. Novo priložnost za kritični pretres in dopolnitev dotedanjih ugotovitev sta predstavljali dve faksimilirani izdaji slovarja (1979 in 1993). Za prvo izdajo je obsežno uvodno razpravo prispeval Lino Legiša (1979, 229–275). Na oživitev zanimanja za Alasijev slovarski in v praktična besedila zajeti prikaz jezika, kakršen je bil v rabi v Devinu in okolici na začetku 17. stoletja, je vplivalo tudi praznovanje štiristoletnice izida Alasijeve knjižice kot kulturnega spomenika velikega pomena. Odražalo se je v novih raziskavah in nanje vezanih ugotovitvah.

Razširjenih prikazov in novih tem so se v prvi vrsti lotevali poznavalci zahodnih narečij, romanskih jezikov ter kulturnega stanja ob zahodni jezikovni meji (npr. Giovanni Šavli v disertaciji leta 1960/1961, Neva Godini (1984), Lino Legiša (1979), Rada Cossutta (1998 in 1999), Lojzka Bratuž (2007), Goran Filipi (1999)), večinoma v povezavi z drugimi temami raziskovalci zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Irena Orel (1999, 2005, 2007), Kozma Ahačič (2007a)) ter etimologinja in indoevropska komparativistka Metka Furlan kot poznavalka in raziskovalka obeh področij (1991, 1996, 1998, 2007, 2008, 2011, 2017).

Med nove teme sodi raziskovanje deleža romanizmov in germanizmov v devinskem govoru, izkazanih tudi v Alasijevem slovarju. Neva Godini (1984) ugotavlja, da je pri Alasiu v primerjavi z Megiserjevim štirijezičnim slovarjem romanizmov več. Večina od njih je postala sestavni del slovenskega knjižnega jezika. Leksikalno gradivo iz Alasijevega slovarja je glede rabe germanizmov preverjala Rada Cossutta (1998). Pri ugotovljenih

germanizmih je bila opravljena tudi preverba njihove ohranjenosti v narečju, nujnosti izposoje ter pripadnosti semantičnim področjem. Goran Filipi (1999) je predstavil izbrane romanizme in germanizme iz slovarja (82 besed), ob katerih je (po potrebi kritično) povzegal dotedanje etimološke razlage od Pleteršnikovega slovarja dalje. Rada Cossutta (1999) se je na osnovi Alasijevega prikaza slovenskega jezika v slovničnem uvodu lotila tudi analize razmerja med knjižnimi in narečnimi prvinami. Ugotovila je prepletanje kraških in nekraških prvin, ki se nadaljuje tudi v slovarskem delu.

Tako kot prvi slovarski sezname in oba Megiserjeva slovarja je bil kot pomemben člen slovenske slovaropisne tradicije zlasti pri raziskavah z jezikovnozgodovinsko tematiko upoštevan tudi Alasijev slovar (npr. pri prikazu samostalniške sopomenskosti v Orel-Pogačnik 1991).

Osnovno Oblakovo spoznanje, da slovensko jezikovno gradivo, zajeto s slovarjem in spremnimi besedili, kaže na pripadnost goriškokraškemu narečju iz okolice Devina, je na osnovi poznejših raziskav doživelo tudi nekaj dopolnitev in popravkov. Raziskovalci so v slovenskem jeziku, zapisanem v Alasijevi knjižici, odkrivali tudi značilnosti, ki so odstopale od večinskih goriškokraških, pa tudi take, ki v narečju niso bile znane (Šavli 1960/1961, 112; Legiša 1979, 265, 273; Furlan 1996, 543). Zanje so skušali najti razvojno utemeljena, zadovoljiva pojasnila.

Metka Furlan se je že konec minulega stoletja raziskovalno odzvala na Oblakovo trditev, da zapisi besed v slovarju kažejo na napake, razložljive z Alasijevim slabim poznavanjem slovenskega jezika (Oblak 1891, 68). V nizu razprav je z natančno etimološko analizo, hkrati pa ob upoštevanju vpliva živega jezika in bogatega narečnega gradiva razvojno pojasnila nastanek večjega števila težje razumljivih glos, zlasti pa takih, ki so fonetično ali oblikoslovno odstopale od pričakovane narečne podobe (npr. *slima* (Furlan 1991), *fa.sau*, *mai* (Furlan 1996), *oghgnilke* 'ognjišče' ter zapis *pluca* za 'pljuča' (Furlan 1998), *facne* (Furlan 2009)).

Vprašanje, katere jezikovne sisteme in v kolikšni meri je Alasia vključil v svoj slovar ter s katerimi narečnimi območji jih je mogoče povezovati, si je Metka Furlan znova zastavila tudi v letu praznovanja štiristoletnice izida Alasijevega slovarja (Furlan 2007). Analiza fonetičnih in leksikalnih posebnosti besednega gradiva, ki ni kazalo na prevzem iz protestantskih tiskov, je potrdila predhodne ugotovitve, da gre za govor v Devinu in okolici na začetku 17. stoletja, ki glede narečnih posebnosti ni bil povsem enoten (Furlan 2007, 303). Dolgotrajnejše raziskovalno ukvarjanje s slovenskim jezikom v Alasijevi knjižici in iskanje odgovora, kakšna je Alasijeva slovenščina in na kakšne jezikovne sisteme pravzaprav kaže, pa jo je utrdilo v spoznanju, da gre pri fonetičnih variantah za odraz mešanja med notranjskimi superstratnimi in beneškoslovenskimi substratnimi fonetičnimi prvinami (npr. Furlan 2007, 208; 2008, 147).

Raziskave iz druge polovice 20. stoletja in iz zadnjih dvajsetih let prinašajo natančnejše ugotovitve o značilnostih zajetega narečja, razčiščujejo pa se tudi dileme glede

Alasijevega upoštevanja predhodnih slovarjev ter poznavanja in upoštevanja protestantskega knjižnega jezika. Irena Orel je dve razpravi, ki se razlikujeta po vsebinskih poudarkih in po vrsti opravljenih analiz, namenila ugotavljanju odvisnosti Alasijevega slovarja od predhodnega slovenskega slovaropisja, ki se odraža predvsem v deležu neprekrivnega besedja (Orel 2007a in 2007b). Pokazalo se je, da se približno četrtnina besedja, ki ga je Alasia dobil iz ustnih virov, v Megiserjevih slovarjih ne pojavlja (Orel 2007a). Besedje, ki ga predhodno slovensko slovaropisje ne izkazuje, je predstavljeno glede na narečno oz. jezikovno pripadnost, izvorno različnost, pa tudi glede na način tvorbe. Besedje, ki ga je prispeval Alasijev slovar, je bilo preverjeno tudi glede razvojnega spreminjanja na izrazni in pomenski ravni ter glede na trajnost rabe (Orel 2007a, 291). Primerjalno ugotavljanje obsega Alasijeve usklajenosti z Megiserjevim štirijezičnim slovarjem ter prikaz načinov oddaljevanja od osnovnega slovarskega vira in zgleda, je bilo vključeno v več vsebinsko različnih obravnav Alasijeve knjižice (npr. Orel 2007a, 2007b; Furlan 2008 in 2011).

Med teme, ki so bile načete v jubilejnem letu 2007, sodi tudi obravnava slovnicega uvoda v Alasijevo knjižico. Ker je podoben uvod imel tudi Megiserjev štirijezični slovar iz leta 1592, je osnovna pozornost veljala ugotavljanju odvisnosti Alasijevega slovnicega opisa slovenskega jezika od Megiserjevega. Kozma Ahačič, ki je predhodno že problemsko celovito predstavil t. i. Megiserjevo malo slovnico (Ahačič 2007b, 215–223), je na osnovi primerjave ugotovil, da Alasijeva mala slovnica do neke mere izhaja iz Megiserjeve, vendar jo je v celoti mogoče obravnavati kot izvirno delo, saj izkazuje več rešitev, ki niso imele zgleda v tedanji evropski slovnici (Ahačič 2007a, 314).

Kakšno stanje narečnih značilnosti na začetku 17. stoletja zrcali slovarski del knjižice, je Metka Furlan skušala ugotoviti tudi na osnovi analize fonetične in leksikalne variantnosti, kakršno izkazuje 212 sopomenk, ki se pojavljajo v paru (200) ali v tričlenskih nizih (12) (Furlan 2008). Skupino leksikalnih sopomenk je nadalje členila glede na sopomenke, ki se prekrivajo z Megiserjevo predlogo, in na neprekrivne. Analiza je pokazala, da so tudi prekrivni primeri pogosto fonetično prilagojeni govoru v Devinu in okolici. V posebni razpravi je predstavila tudi rezultate preverjanja, kateri slovnice elementi, predstavljeni v jezikoslovnem uvodu, se ujemajo z Megiserjevim prikazom in kateri ne ter kako jih zrcalijo praktična besedila (Furlan 2011). Tudi po tej poti je odkrivala razlike med knjižnojezikovno in narečno rabo.

Metka Furlan je v razpravo iz leta 2017 vključila tudi kronološki, po obdobjih razčlenjeni, vsebinski pregled že opravljenih raziskav Alasijevega italijansko-slovenskega slovarja (Furlan 2017, 15–22). Hkrati s problemskim pregledom raziskav, opravljenih od konca 19. stoletja dalje, je v tej in v predhodnih razpravah (npr. Furlan 2007, 2011) argumentirano pritrjevala verjetnejšim ugotovitvam in prav tako argumentirano zavračala manj verjetne.

2.4 Nadaljnji razvoj slovenskega slovaropisja

Obema Megiserjevima večjezičnima slovarjema, ki pripadata protestantskemu obdobju, ter Alasijevemu italijansko-slovenskemu slovarju iz protireformacijske dobe je v drugi polovici 17. in na začetku 18. stoletja sledilo več rokopisnih slovarjev. V drugi polovici 17. stoletja je nastal slovensko-nemško-latinski slovar *Kranjsko besedische pisano*. Gorenjski elementi v njem kažejo, da je njegov avtor najverjetneje Gorenjec. Sledil mu je latinsko-slovenski slovar z naslovom *Dictionarium Latino-Carniolanum* [Slovar latinsko-kranjski] ki ga je okrog leta 1680 izdelal Matija Kastelec, kanonik v Novem mestu. Ohranile so se tri variante slovarja, od katerih je najobsežnejša tista, ki jo je z lastnimi dopolnitvami razširil bosonogi avguštinec Gregor Vorenc. Kastelec-Vorencevemu slovarju je naglo sledil tretji, najobsežnejši rokopisni slovar, ki ga je izdelal pater Hipolit. Nemško-slovensko-latinski slovar z naslovom *Dictionarium trilingue* [Trijezični slovar] je bil končan v letih 1711–1712. Vsi so gradivo zajemali tudi iz Megiserjevih slovarjev.

Leta 1781 je izšel Pohlinov slovar *Tu malu besedishe treh jesikov*, ki se od predhodnih razlikuje po slovenskem izhodišču ter po opaznih vplivih govora Ljubljane in okolice. Živahna slovaropisna dejavnost je potekala tudi na Koroškem in Štajerskem. Prvo dokazujeta izida razširjene različice Megiserjevega štirijezičnega slovarja (1744) in Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja (1789), drugo pa ob rokopisnem Apostlovem nemško-slovenskem slovarju izid Čebulovega slovensko-nemškega slovarja leta 1789.

Že konec 18. stoletja se je začelo prizadevanje za izdelavo čim popolnejšega slovensko-nemškega slovarja. Zamisel je na začetku 19. stoletja skušal uresničiti Valentin Vodnik, ki je skupaj s sodelavci za načrtovani slovar zbral obsežno gradivo. Dobro zasnovani slovar je ostal v rokopisu, gradivo zanj pa je bilo pozneje uporabljeno pri izdelavi obeh obsežnejših dvojezičnih slovarjev: Cigaletovega nemško-slovenskega, ki je izšel leta 1860, ter slovensko-nemškega, ki mu je sledil v letih 1894–1895. Za izid zadnjega, za katerega je bilo zbrano bogato gradivo, je zaslužen predvsem Maks Pleteršnik, ki je uredništvo prevzel leta 1883.

V vmesnem obdobju so potrebam po slovarskih opisih skušali zadostiti krajši individualni slovarji: zlasti dvodelni (slovensko-nemški in nemško-slovenski) Murkov (1833) ter sredi stoletja prav tako dvodelni Janežičev (nemško-slovenski leta 1850 in slovensko-nemški leta 1851).

3 Osrednje teme raziskav prvih slovenskih slovarjev

3.1 V raziskavah, namenjenih obema Dalmatinovima Registroma ter slovarčkom iz Bohoričeve slovnice, so bile problemsko izpostavljene tri osnovne teme. Glede na

število raziskav ter obseg raziskanosti problematike osrednjo temo predstavlja prikaz slovarske oblikovanosti ter z njo zaobsežene raznovrstne informativnosti obeh tipov slovarskih seznamov: gesel oz. slovarskih vrstic, ki jih v registrih začenja kranjska iztočnica, sledijo pa ji narečne ustreznice, oz. slovenskih iztočnic s pripadajočimi oblikami pri geslih, ki jim za tujejezičnima ustreznicama lahko sledi podgeslo v Bohoričevih slovarčkih. Med osrednje teme se uvršča tudi problematika izvora in geografske razširjenosti rabe narečnih sinonimov, ki sledijo kranjskim iztočnicam.

Ugotavljanje vloge obeh tipov slovarčkov v slovenski slovaropisni tradiciji ter obsega in načina njihove vključenosti vanjo, je bila raziskovalno aktualna tema pri vseh neposredno in posredno povezanih členih slovenskega slovaropisja v obdobju reformacije in protireformacije.

3.2 Tudi raziskovanje obeh Megiserjevih slovarjev je vsebinsko uokvirjalo ugotavljanje virov za besedje, navedeno v slovenskih razdelkih obeh slovarjev. Sledilo je iskanje odgovora na vprašanje, kolikšen delež besedja je Megiser dobil iz tiskanih in kolikšen iz ustnih virov, ki so bili lahko tudi narečno različni. Medtem ko Anton Breznik odgovora na vprašanje še ni mogel imeti, je skušalo več razprav iz zadnjih desetletij ob naslonitvi na gradivsko osnovo, ki jo predstavljajo popolni izpisi tiskanih del s slovenskim besedilom iz obdobja 1550–1603, zbrani v slovaropisne namene, razmerje natančneje predstaviti, hkrati pa določiti tudi delež zajetega splošno rabljenega besedja ter delež besedja, vezanega na Megiserjeva slovarja – bodisi na oba ali le na enega.

Celotno raziskovalno obdobje je ostajalo aktualno tudi ugotavljanje značilnosti slovenskega jezika, zajetega v Megiserjeva slovarja, predvsem z vidika usklajenosti s knjižnojezikovno normo ter odmikov od nje. Slovarja sta bila raziskovalno zanimiva tudi zaradi podatkov, ki zadevajo oblikoslovno, besedotvorno in skladijsko ravnino, zlasti pa zaradi izpričane pisne, pravopisne in glasoslovne variantnosti.

Eno izmed osrednjih tem je predstavljalo tudi ugotavljanje razlik med obema Megiserjevima slovarjema ter med štirijezičnim slovarjem iz leta 1592 in njegovo predelano, s koroškim besedjem pomnoženo ter prikazu značilnosti koroškega dialekta prirejeno različico iz leta 1744. Ker je bila različnost obeh Megiserjevih slovarjev (konceptualno) pogojena z vzorčnimi tujimi zgledi, so bile raziskave usmerjene tudi k odkrivanju razlik, ki so se kazale kot posledica različnega slovarskega izhodišča ter različnega števila slovarskega zajetih jezikov.

Prav tako med osrednje raziskovalne teme sodi tudi ugotavljanje vpliva Megiserjevih slovarjev na nadaljnje slovarje – zlasti na sledeči Alasijev italijansko-slovenski slovar – ter njune vključenosti v slovensko slovaropisno tradicijo.

3.3 Z razpravo Vatroslava Oblaka o jeziku Alasijevega slovarja iz leta 1926 sta bili načeti dve temi, ki sta aktualnost ohranjali vse do sodobnosti. Prvo je z vprašanjem,

kateremu govoru pripada jezik, izpričan v slovarskem in besedilnem delu knjižice, izpostavil že Oblak. Ugotovitev, da gre za govor Devina in okolice, tudi njega ni zadovoljila, saj je s podrobno glasoslovno in oblikoslovno analizo jezikovnih pojavov ugotavljal širšo narečno pripadnost govora. K nadaljnjemu raziskovanju pa so spodbujale opažene jezikoslovne značilnosti, ki so odstopale od narečnih.

Tudi zgodnja ugotovitev (Breznik 1926, 115–116), da gre pri slovenskem gradivu, izpričanem v slovarskem delu in spremnih, s praktičnim namenom dodanih besedilih, za rezultat zajemanja iz starejših tiskanih in sočasnih ustnih virov, je usmerjala k nadaljnjim raziskavam v obeh smereh. Med slovenskimi tiski, ki so jih kot vire izpostavljali raziskovalci, sta bila omenjana oba Megiserjeva slovarja, zlasti štirijezični. Ugotovitvi najverjetnejšega vira je sledilo raziskovalno usmerjevalno novo vprašanje glede obsega odvisnosti, ki posledično vodi k prepoznavanju samostojnega deleža, tako glede dodanega besedja kot glede prisotnosti znakov narečne pripadnosti.

Čeprav je raziskovanje raznovrstnih značilnosti slovenskega jezika, izkazanega v slovarskem in besedilnem delu knjižice, pogosto različno motivirano, ga je mogoče obravnavati kot samostojno raziskovalno temo, kar velja tudi za obravnave problemsko različnih slovaropisnih tem.

4 Nova področja raziskovanja

Raziskovalci slovenskih slovaropisnih začetkov, obeh Megiserjevih in Alasijevega slovarja, so vzporedno opozarjali tudi na manj oz. slabo raziskane teme, ki bi terjale nadaljnje raziskovanje. Velemir Gjurin (1984, 187) npr. meni, da je vprašanje obsega hrvaških besed, zajetih predvsem v zadnji stolpec Registra v Dalmatinovi Bibliji, slabo raziskano, čeprav so jih zlasti hrvaški raziskovalci številčno že skušali ovrednotiti. Na slabo raziskanost hrvaškega besedja v Registru je pred njim opozoril že Anton Breznik in poudaril, da bi bilo posebej treba preiskati in določiti narečja, iz katerih je tovrstno besedje zajeto (Breznik 1926, 111).

Na potrebo po dodatnem raziskovanju je opozorila tudi Martina Orožen z ugotovitvijo, da Dalmatinov Register kot »prvi narečno-razlikovalni, sinonimični slovarček v skopih obrisih nakazuje še do danes ne dovolj raziskano različno besedotvorno-leksikalno podobo dela razlikovalnega besedišča na slovenskem etničnem ozemlju ob koncu 16. stoletja« (Orožen 1986, 410).

Raziskovalci so izpostavljali tudi nove raziskovalne izzive: Kozma Ahačič (2007b, 316) npr. potrebo po raziskavi evropskega slovaropisja v 16. stoletju, kar bi omogočilo ustrezno ovrednotenje slovarjev in slovarčkov, nastalih v slovenskem prostoru. Aktualna še vedno ostaja tudi večvrstna (pomenska, slovnična in izrazna) problematika razmerja med tujejezičnim poimenovanjem in slovensko ustreznico, na katero so opozarjali tudi prikazi slovenskih biblijskih prevodov in drugih verskih besedil.

Kot ne dovolj raziskana tema je bilo izpostavljeno tudi vprašanje kroatizmov oz. čakavizmov v Alasijevem slovarju (Furlan 2007, 303). Metka Furlan kot dobra poznavalka značilnosti slovenskega jezika, zajetega v Alasijevo knjigo, ter rezultatov vseh dosedanjih jezikoslovnih obravnav dela meni, da bi bilo knjižico »kot vir za preučevanje stanja slovenščine med letoma 1601 in 1607 v Devinu in okolici treba raziskovati še bolj celostno in sistematično, tako glede virov, pisnih (in tiskanih) napak ter dialektizmov« (Furlan 2017, 22).

Megiserjeva slovarja zaradi poznega izida na knjižnojezikovno rabo protestantskega obdobja nista mogla vplivati, kot dokazano upoštevana slovarska vira pa sta nanjo lahko vplivala v nadaljnjih stoletjih. Tudi iskanje natančnejših odgovorov na vprašanje, kakšen je bil njun dejanski vpliv na ohranjanje knjižnojezikovne tradicije in kako se ta zrcali npr. v besedilih njunih poznavalcev ter v knjižnojezikovni praksi njunih posrednih uporabnikov, je prepuščeno prihodnosti.

5 Zaključek

Prvi slovenski slovarji so nastali iz praktičnih potreb. Tako v 16. stoletju kot pozneje so prispevali k poznavanju slovenskega jezika, omogočali razumevanje slovenskih tiskanih besedil in govorjenega jezika, olajševali pa tudi učenje in razumevanje slovarsko soočenih jezikov. Dolgoročno so z zaznavanjem (različno pogojenih) aktualnih premikov v rabi besed, hkrati pa z ohranjanjem tradicije zagotavljali razvojno kontinuiteto in prispevali k ohranjanju in ustaljenosti slovenskega knjižnega jezika.

Prvi slovenski slovarji so predstavljali trdno slovaropisno izhodišče tudi za nadaljnje slovensko slovaropisje. Vanj so bili kot viri vplivno včlenjeni vse do konca 19. stoletja.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prevajanje in reformacija na vzhodu slovenskega etničnega prostora

7 Priporočeno branje

Breznik, Anton. 1926. »Slovenski slovarji.« V *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede III*, 110–174. Ljubljana: Znanstveno društvo za humanistične vede.

Anton Breznik se je v razpravi o slovenskih slovarjih prvi lotil natančnejšega prikaza z njimi posredovanega besednega bogastva. Veliko pozornosti je namenil prav začetkom slovenskega slovaropisja: tako krajšim besednim seznamom kot prvim večjezičnim slovarjem s slovenskim jezikom v ustreznih vlogi. Predstavil je oba Megiserjeva slovarja (1592 in 1603), pa tudi Alasijev italijansko-slovenski slovar iz leta 1607. S primerjalnim

soočanjem zajetega besedja je ugotavljal obseg skladnega in različnega, kar je omogočalo tudi zanesljivejše sodbe o upoštevanju prvih slovarskih opisov slovenskega jezika kot virov tako za sočasne kot za nadaljnje (rokopisne in tiskane) slovarje.

Ostromęcka-Frączak, Bożena. 2008. *Historia leksykografii słowenskiej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Monografija poljske jezikoslovke Božene Ostromęckce-Frączak je namenjena prikazu zgodovine slovenskega slovaropisja. Vključuje tudi obsežnejši prikaz začetnega razvojnega obdobja slovenske leksikografije. Pri prikazu krajših slovarskih opisov, obeh Megiserjevih slovarjev ter njim sledečega Alasijevega italijansko-slovenskega slovarja je povzela ugotovitve predhodnih raziskav večjega števila avtorjev in jih z omembami upoštevanja prvih slovarskih opisov slovenskega jezika kot virov umeščala v prikaz razvoja slovenskega slovaropisja.

Furlan, Metka. 2017. »Alasia da Sommaripa – zapisovalec zahodne slovenske narečne govornice z začetka 17. stoletja.« V *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo v zgodovinski perspektivi*, uredila Neža Zajc, 11–26. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

V razpravi je Metka Furlan kot raziskovalka in poznavalka Alasijeve knjižice ter v njej zapisanega slovenskega jezika strnila znane podatke o Alasii da Sommaripa kot avtorju prvega italijansko-slovenskega slovarja, o vsebinskih enotah knjižice, zlasti pa o rezultatih raziskovanja Alasijevega dela in slovenskega jezika v njem v 19., 20. in na začetku 21. stoletja. Posebej izpostavlja trditve in domneve, ki so spodbujale k preverjanju in nadaljnjemu raziskovanju.

Bibliografija

- Ahačič, Kozma. 2007a. »Mala slovnica slovenskega jezika v italijansko-slovenskem slovarju Alasia da Sommaripe (1607).« V *Živeti mejo*, uredil Miran Košuta, 307–318. Trst: Slavistično društvo Slovenije.
- Ahačič, Kozma. 2007b. *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Ahačič, Kozma, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak. 2011. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Ahačič, Kozma, Metod Čepar, Alenka Jelovšek, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, France Novak in Francka Premk. 2021. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Alasia da Sommaripa, Gregorio. (1607) 1993. *Vocabolario Italiano, e Schiauo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bohorič, Adam. 1584. *Arcticae horulae Suciſſivae*. Wittenberg.
- Bratuž, Lojzka. 2007. »Vocabolario italiano e schiavo: začetki italijansko-slovenske leksikografije.« V *Živeti mejo*, uredil Miran Košuta, 273–378. Trst: Slavistično društvo Slovenije.
- Breznik, Anton. 1926. »Slovenski slovarji.« V *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede III*, 110–174. Ljubljana: Izdaja Društvo za humanistične vede v Ljubljani.
- Cossutta, Rada. 1998. »Oblak in Alasijev italijansko-slovenski slovar: nemške izposojenke.« V *Vatroslav Oblak*, uredila Alenka Šivic-Dular, 251–257. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Cossutta, Rada. 1999. »Knjižne in narečne prvine v Alasijevem slovarju.« V *Murkov zbornik*, uredil Marko Jesenšek, 402–408. Maribor: Slavistično društvo.
- Dalmatin, Jurij. 1584. *BIBLLA, TVIE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Gedruckt in der Churfürftlichen Sächſifchen Stadt Wittemberg / durch Hans Kraffts Erben. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu.
- Filipi, Goran. 1999. »Romanske in germanske prvine v italijansko-slovenskem slovarju Gregorija Alasie: (A–C).« *Annales, Series Historia et Sociologia* 9, št. 1: 17–28.
- Furlan, Metka. 1991. »Slovensko slima 'Jalíua, plouagne' (Alasia) in srbohrvaško slím (Žumberek). Novo gradivo za slovensko-germansko izogloso *slímь : slíma.« *Jezikoslovní zapiski* 1: 25–30.
- Furlan, Metka. 1996. »Alasijev italijansko-slovenski slovar – opus valde rarum.« V *Kopitarjev zbornik*, uredil Jože Toporišič, 541–551. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.
- Furlan, Metka. 1998. »Alasijevi glosi oghniſKe in pluca (K refleksu šk in k za psl. *šč in *t v slovenščini).« V *Vatroslav Oblak*, uredila Alenka Šivic-Dular, 259–272. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

- Furlan, Metka. 2007. »Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607.« V *Živeti mejo*, uredil Miran Košuta, 290–306. Trst: Slavistično društvo Slovenije.
- Furlan, Metka. 2008. »Variantnost v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju (1607).« V *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, uredil Marko Jesenšek, 143–167. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Furlan, Metka. 2009. »O Alasijevi glosi sacne (južnoslovanski romanizem *zakъnъ tudi v slovenščini).« *Slavistična revija* 57, št. 3: 415–421.
- Furlan, Metka. 2011. »Teorija in praksa v Alasijevem italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607.« V *Narečna prepletanja*, uredil Goran Filipi, 23–59. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Furlan, Metka. 2017. »Alasia da Sommaripa – zapisovalec zahodne slovenske narečne govornice z začetka 17. stoletja.« V *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo v zgodovinski perspektivi*, uredila Neža Zajc, 11–26. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Gjurin, Velemir. 1984. »Register 1584 kot slovaropisni dosežek.« *Slavistična revija* 32, št. 3: 183–208.
- Gjurin, Velemir. 1987. »Dvajset dozdevnic iz prvih dveh slovensko-hrvaških slovarjev.« *Slavistična revija* 35, št. 4: 363–379.
- Gjurin, Velemir. 1988. »Iz besedišča Dalmatinovih Registrov I: geslo *vamp*.« *Slavistična revija* 36, št. 3: 308–310.
- Gjurin, Velemir. 1989. »Podgesla v slovarčkih Bohoričevih Zimskih uric.« *Slavistična revija* 37, št. 1–3: 365–382.
- Gjurin, Velemir. 1990. »Iz besedišča Dalmatinovih Registrov II: gesli *hod, raven shena*.« *Slavistična revija* 38, št. 1: 39–45.
- Godini, Neva. 1984. »Sulla penetrazione dei prestiti romanzi nello Sloveno.« *Linguistica* 24: 303–313.
- Hriberšek, Matej. 2008. »Slovaropisje klasičnih jezikov na Slovenskem v 16. stoletju.« *Slavia Centralis* 1, št. 2: 77–87.
- Kidrič, France. 1924. »Fra Gregorio da Sommaripa.« *Ljubljanski zvon* 44, št. 2: 102–110.
- Kopitar, Jernej. 1808. *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: Wilhelm Heinrich Korn.
- Lägreid, Annelies. 1967. *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Legan Ravnikar, Andreja. 2021. »Hrvaške besede v Megiserjevih slovarjih in delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.« V *Jezik hrvaških protestantskih izdanja i književnojezične koncepcije 16. stoljeća*, uredila Ivana Eterović in Mateo Žagar, 233–249. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut.
- Legiša, Lino. 1979. »Alasia in njegova knjiga.« V *Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila* Gregoria Alasie da Sommaripe, Videm 1607, uredili Albin Škerk, Lino Legiša, Bogomil Gerlanc in Branko Reisp, 229–275. Faksimile. Ljubljana, Devin-Nabrežina, Trst: Mladinska knjiga, Občina Devin-Nabrežina, Založništvo tržaškega tiska.
- Lukan, Walter. 1978. »Die slovenischen Wörterbücher.« *Österreichische Osthefte* 20, št. 1: 193–213. Dunaj: Österreichisches Ost und Südosteneuropa-Institut.

- Megiser, Hieronymus. 1592. *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- Megiser, Hieronymus. 1603. *Thesaurus Polyglottus*. Francofurti ad Moenum.
- Merše, Majda. 2006a. »Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju.« *Stati inu obstatu* 2, št. 3–4: 42–66.
- Merše, Majda. 2006b. »Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju.« V *Diabronija in sinbronija v dialektoloških raziskavah*, uredili Mihaela Koletnik in Vera Smole, 485–493. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Merše, Majda. 2013. »Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi.« V *Slavjanskaja leksikografija*, uredila Margarita I. Černyševa, 217–251. Moskva: Izdatel'skij centr Azbukovnik.
- Merše, Majda. 2014. »Megiserjeva slovarja 1592 in 1603 v slovenski jezikoslovni zavesti ter prekrivnost slovenskega besedja v njih.« *Stati inu obstatu* 10, št. 19–20: 42–66.
- Merše, Majda. 2020. »Bohoričev prispevek slovenskemu slovaropisju.« *Stati inu obstatu* 16, št. 32: 247–267.
- Müller, Jakob. 2005. »Prekmursko besedje v Registru 1584?« V *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*, uredil Jože Vugrinec, 130–139. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija.
- Novak, France. 1970. »O razvoju slovenske leksikografije.« V *VI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredil Franc Zadavec, 162–175. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Novak, France. 1988. »Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji.« V *Leksikografija i leksikologija*, uredil Asim Peco, 125–134. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Oblak, Vatroslav. 1891. »Doneski k historični dialektologiji.« *Letopis Matice slovenske za leto 1891*: 66–131.
- Orel, Irena. 2005. »Die älteren deutsch-slowenischen und slowenisch-deutschen Wörterbücher. Bedeutungs- und Äquivalenzdifferenzierung der Wörterbuchmikrostrukturen.« V *Semantische Probleme des Slowenischen und des Deutschen*, uredila Horst Ehrhardt in Marina Zorman, 171–199. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Orel, Irena. 2007a. »Alasijev italijansko-slovenski slovar in predhodno slovensko slovaropisje.« V *Živeti mejo*, uredil Miran Košuta, 278–289. Trst: Slavistično društvo Slovenije.
- Orel, Irena. 2007b. »Slovensko besedje iz prvega italijansko-slovenskega slovarja (1607) v luči slovarskega izročila in kontinuitete.« V *Razprave XX*, uredil Jože Toporišič, 169–189. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Orel-Pogačnik, Irena. 1991. »Sopomenskost samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih.« *Slavistična revija* 39, št. 2: 145–163.
- Orožen, Martina. 1971. »Začetki slovenske jezikoslovne misli.« *Jezik in slovstvo* 16, št. 7: 193–200.
- Orožen, Martina. 1973. »Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju.« V *LX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredil Matjaž Kmecl, 45–58. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Orožen, Martina. 1983/1984. »Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika.« *Jezik in slovstvo* 29, št. 6: 196–201.
- Orožen, Martina. 1986. »Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije.« V *16. stoletje v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, uredila Breda Pogorelec in Jože Koruza, 403–425. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Orožen, Martina. 1989. »Govorno in knjižno besedišče v Megiserjevem slovarju 1744.« *Slavistična revija* 37, št. 1–3: 121–133.
- Ostromęcka-Fraćczak, Bożena. 2008. *Historia leksykografii słowenskiej*. Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego.
- Rigler, Jakob. 1967. »Register v Dalmatinovi Bibliji.« *Jezik in slovstvo* 12, št. 4: 104–106.
- Rigler, Jakob. 1968. *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rupel, Mirko. 1956a. »Protireformacija in barok.« V *Zgodovina slovenskega slovstva: I do začetkov romantike*, uredila Lino Legiša in Alfonz Gspan, 195–260. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rupel, Mirko. 1956b. »Reformacija.« V *Zgodovina slovenskega slovstva: I do začetkov romantike*, uredila Lino Legiša in Alfonz Gspan, 261–325. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rupel, Mirko. 1966. *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stabej, Jože. 1964. »Iz zgodovine slovenskih slovarjev.« *Jezik in slovstvo* 9, št. 2–3: 68–72.
- Stabej, Jože. 1967. »Začetki slovenskega slovarstva v 16. stoletju.« *Jezik in slovstvo* 12, št. 6: 182–188.
- Stabej, Jože. 1968. »Über die Anfänge der slovenischen Lexikographie.« V *Abhandlungen über die slovenische Reformation, I. Band*, uredil Branko Berčič, 124–134. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik.
- Stabej, Jože. 1976. »Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584.« V *Jurij Dalmatin, Biblia 1584. II. Teil: Abhandlungen*, 101–181. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik.
- Stabej, Jože. 1977. *H. Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Šavli, Giovanni. 1960/1961. »Contributi alla conoscenza del Vocabolario italiano e schiavo di Alasia da Sommaripa.« Diplomsko delo, Univerza v Rimu.
- Tomšič, France. 1956. »Razvoj slovenskega knjižnega jezika.« V *Zgodovina slovenskega slovstva: I do začetkov romantike*, uredila Lino Legiša in Alfonz Gspan, 7–28. Ljubljana: Slovenska matica.
- Toporišič, Jože. 1987. »Zimske urice, prva slovenska slovnica.« V *Arcticae horulae succisivae, Zimske urice proste* Adama Bohorizha, 281–328. Maribor: Založba Obzorja.
- Vrtovec, Vida. 1940. »O Megiserjevem slovarju.« *Slovenski jezik* III: 68–72.

PRVI SLOVARJI IN NJIHOV VPLIV NA RAZVOJ JEZIKA

Med prve knjižne izdaje s slovenskim besedilom, ki so rezultat protestantskega gibanja na Slovenskem v drugi polovici 16. stoletja, sodita tudi večjezična slovarja s slovenskim jezikom v ustreznični vlogi (1592 in 1603). Izdelal ju je nemški polihistor Hieronim Megiser. Pred njunim izidom so obstajali krajši besedni sezname (npr. Registra, dodana Dalmatinovim biblijskim prevodom (1578 in 1584), ter trijezični slovarčki iz Bohoričeve slovnice (1584)). Megiserjevima slovarjema je v protireformacijskem obdobju naglo sledil italijansko-slovenski slovar (1607) Alasie da Sommaripa, duhovnika iz Piemonta. Prvi slovarski prikazi slovenskega jezika se medsebojno razlikujejo po tipološki pripadnosti, po obsegu in namenu. Krajšim omembam ter posamičnim obsežnejšim obravnavam, ki so se zvrstile od začetka 19. do srede 20. stoletja, je sledilo obdobje povečanega raziskovalnega zanimanja za prve slovarske opise slovenskega jezika. Obravnave večjega števila avtorjev so zaobsegle raznovrstno problematiko. Prikazovale so slovaropisne značilnosti prvih slovarskih predstavitev slovenskega jezika, ki so vključevale tudi tvorbeno in pomensko razmerje med iztočnico in ustreznico. Zaustavljale so se ob izvorni raznolikosti zajetega besedja, opozarjale na delež narečnega besedja, ugotavljale obseg njihove medsebojne povezanosti ter vire zanje. Poudarjale so tudi njihov pomen za razvoj slovenskega slovaropisja in slovenskega knjižnega jezika.

FIRST DICTIONARIES AND THEIR IMPACT ON LANGUAGE DEVELOPMENT

Two multilingual dictionaries including the Slovene language (published in 1592 and 1603) are among the first books published in Slovene, brought about by the Protestant movement in the Slovene territory in the second half of the 16th century. The two dictionaries were compiled by the German polymath Hieronymus Mesiger. Prior to the publication of these, there existed only shorter glossaries (e.g., the so-called Registers, added to Dalmatin's translation of the Bible (1578 and 1584) and trilingual glossaries in Bohorič's grammar (1584)). In the Counter-Reformation period Mesiger's two dictionaries were soon followed by the Italian-Slovene dictionary by Alasia da Sommaripa, a priest from Piedmont. The first dictionary representations of the Slovene language differ according to their type, size and purpose. From the 19th until the mid-20th century, the first dictionaries were only mentioned briefly in scholarly research. However, after that followed a period of increased research interest in the early dictionary descriptions of the Slovene language. The studies of a number of authors focused on a range of different topics. These revealed the dictionary characteristics of the first dictionary representations of the Slovene language, including word-formation and semantic relations between the entry and equivalent.

Specific attention was given to the variety of the vocabulary covered by the dictionary, the dialectal component, the connections between different dictionaries and their sources. The studies also highlighted the importance of the early dictionaries for the development of Slovene lexicography and the Standard Slovene language (i.e., Slovene literary language).

PREVAJANJE SVETEGA PISMA PO ČASU REFORMACIJE

Jože Krašovec
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Presenetljivo je, da v svetovnem merilu le redke izdaje prevodov Svetega pisma vsebujejo poročilo o načelih prevajanja in o pristopih v reševanju raznih dilem. V starejšem obdobju je pomembna izjema Hieronimov latinski prevod Svetega pisma (*Vulgata*). Sicer tudi v novejši dobi ne najdemo veliko poročil o tem, kako so v pripravi posameznih standardnih prevodov reševali prevajalske dileme. To dejstvo je razlog za odločitev, da je za izdajo celotnega standardnega prevoda Svetega pisma v eni knjigi Jože Krašovec pripravil daljšo »Predstavitev prevoda« (Krašovec 1996, SSP, 15–42). Splošni uvod v standardni prevod tako v zadnjem oddelku pod vmesnim naslovom »Slovenski prevodi Svetega pisma« vsebuje pregled vseh, tudi delnih prevodov Svetega pisma iz celotnega obdobja od začetka do konca 20. stoletja (Krašovec 1996, SSP, 40–43). Ta celovit pregled vseh delnih in celotnih slovenskih prevodov Svetega pisma je glede na omejen obseg tega članka dober razlog za to, da se tukaj lahko omejimo na okoliščine, ki so bile razlog za pripravo slovenskih prevodov celotnega Svetega pisma v obdobju od 18. do konca 20. stoletja, s posebno pozornostjo na vire in na načela, po katerih so sodelavci v pripravi prevodov izvajali zastavljene naloge.

V vlogi odgovornega nosilca priprave standardnega prevoda v obdobju od 1984 do 1996 je Jože Krašovec po izidu prevoda leta 1996 na osnovi obsežnega gradiva zapisnikov in dopisovanja pripravil izčrpno poročilo o fazah priprave tega prevoda, ki je bil leta 1980 zasnovan kot prvi slovenski ekumenski prevod Svetega pisma. Prikaz zasnove in izvedbe SSP ima naslov *Med izvirnikom in prevodi* (Krašovec idr. 2001). Jože Krašovec je osebno povezan z nastankom še enega prevoda Svetega pisma. Leta 2007 je namreč dal Slovenski škofovski konferenci (SŠK) pobudo za pripravo novega, »katoliškega«

prevoda Svetega pisma na osnovi svetovno razširjene francoske Jeruzalemske Biblije. Takratni predsednik SŠK, nadškof in metropolit mag. Alojz Uran, je leta 2007 pobudo podprl in naročil pripravo novega prevoda Svetega pisma. Novi prevod je bil v letih 2010–2019 pri založbi Družina izdan po delih v petih knjigah. V zadnjih letih je bila opravljena temeljita usklajevalna revizija celotnega prevoda Svetega pisma za izdajo v eni knjigi v letu 2022.

Med pripravo obeh zadnjih prevodov Svetega pisma (SSP in SPJ) so se vsi prevajalci intenzivno ukvarjali z vprašanjem prevajalskih kriterijev. Končno je prevladal kriterij, ki ga lahko imenujemo »literarno prevajanje« Svetega pisma. Stalno iskanje optimalne interakcije med teorijo in prakso prevajanja (Krašovec 2013) je v širši slovenski javnosti prebudilo zanimanje za vprašanje, po kakšnih kriterijih so bili pripravljene posamezni slovenski prevodi Svetega pisma od prvega do zadnjega. Na izzive organizatorjev znanstvenih posvetov ali na lastno pobudo so nekateri sodelavci v pripravi zadnjih dveh prevodov pripravili članke o prevajalskih načelih prevajalcev starejših prevodov (gl. 9. Bibliografija). Ti prispevki se bolj ali manj opirajo na mednarodno uveljavljene teorije prevajanja na splošno in posebej prevajanja Svetega pisma. Cilj tega prispevka je predvsem prikaz načel, ki jih Katoliška cerkev kot naročnica in poglavitna uporabnica prevodov Svetega pisma na osnovi strokovnih kriterijev ekumenske narave predpisuje vsem, ki jim zaupa prevajanje Svetega pisma za javno rabo v bogoslužju, teološkem izobraževanju in vzgoji v duhovnosti.

2 Zgodovinski razvoj prevajanja Svetega pisma po času reformacije

Najbolj primerno je, da se v predstavitvi zgodovinskega razvoja tematike prevajanja Svetega pisma opremo na uvode v izdaje vseh celotnih prevodov Svetega pisma. Dokaj izčrpna zgodovina vseh, tudi delnih prevodov Svetega pisma je vključena v peto poglavje študije *Prevajanje med teorijo in prakso*, z naslovom »Zgodovina in značilnosti slovenskih prevodov Svetega pisma« (Krašovec 2013, 139–61). Ker Kozma Ahačič obravnava protestantske prevode iz 16. stoletja v posebnem poglavju, je Dalmatinova Biblija iz leta 1584, se pravi prvi celotni slovenski prevod Svetega pisma, na tem mestu omenjena le v povezavi z nekaterimi referencami. Pomembno je omeniti tudi faksimilno izdajo najstarejših slovenskih prevodov Svetega pisma iz obdobja pred izidom Dalmatinove Biblije (Krašovec, Merše in Rothe 2006).

Jurij Dalmatin (1547–89) je leta 1584 v Wittenbergu izdal monumentalno delo *Biblija, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Jurija Dalmatina*. Pri prevajanju Stare zaveze se je Dalmatin opiral predvsem na Luthrov prevod, čeprav je upošteval tudi hebrejsko in grško besedilo. Za izdajo Nove zaveze je priredil Trubarjev prevod. Trubarjev in Dalmatinov sodobnik Sebastijan Krelj (1538–67) je prevedel del Nove zaveze. Analize Trubarjevih in Dalmatinovih prevodov kažejo, da

nista pretežno prevajala iz izvirnih svetopisemskih jezikov, ampak sta se oba naslanjala predvsem na Luthrov prevod Svetega pisma (Rozman 1990; Matjaž 2009). Koliko so se Luther, Trubar in Dalmatin držali temeljnih svetopisemskih literarnih oblik in kako dosledni so bili v prevajanju temeljnih teoloških pojmov, je vprašanje, ki kliče po obsežnejši celostni analizi prevoda po posameznih knjigah.

2.1 Prvi celotni katoliški prevod Svetega pisma (1784–1802)

Protireformacija je ustavila širjenje protestantizma, toda Dalmatinova Biblija je ostala v veljavi tudi med katoliškimi duhovniki. Matija Kastelec (1620–88) je do leta 1680 na podlagi Dalmatinove Biblije pripravil rokopis celotnega prevoda Svetega pisma. Ljubljanski škof Karl Janez Herberstein (1719–87) pa se je zavezal za pripravo prvega katoliškega celotnega prevoda Svetega pisma. Na njegov ukaz je Jurij Japelj (1744–1807) ob pomoči Blaža Kumerdeja (1738–1805) leta 1783 začel prevajati. Sodelavci so prevajali po *Vulgati*. Za prevod Nove zaveze so prevzeli Dalmatinovo besedilo, kjer se je ujemalo z *Vulgato*, številne germanizme pa so nadomestili s slovenskimi izrazi; v drugih primerih so se opirali na Rosalina in ostroško Biblijo (1581). Japelj je s sodelavci začel prevajati najprej Novo zavezo, ki je izšla v Ljubljani v dveh delih v letih 1784 in 1786. Staro zavezo je Japelj delno prevajal sam, delno so jo prevajali sodelavci Janez Debevec, Jožef Rihar, Jožef Škrinjar, Modest Šraj in Anton Traven. Ker so Japljevemu prevodu iz teoloških in jezikovnih razlogov vedno močneje nasprotovali, saj je še vedno vseboval večje število germanizmov, je vodstvo priprave Stare zaveze končno prevzel Jožef Škrinjar (1753–1825), ki je bil med vsemi sodelavci najbolj nadarjen in izobražen. Nova zaveza je, kot že omenjeno, izšla v dveh zvezkih v letih 1784–86, Stara zaveza pa v letih 1791–1802 v 10 zvezkih.

Japljev prevod Svetega pisma ima v vsakem zvezku latinski in slovenski predgovor, v katerem avtorji prevodov predvsem povzemajo vsebino prevedenih knjig v vsakokratnem zvezku. V latinskem predgovoru (*praefatio*) k prvemu zvezku prevoda Nove zaveze in k četrtemu zvezku prevoda Stare zaveze pa najdemo tudi dragocen podatek o virih, ki so jih prevajalci uporabili. V latinskem predgovoru k prvemu zvezku prevoda Nove zaveze iz leta 1784 beremo, da so prevajalcem kot vir služili *Vulgata*, najnovejši nemški Rosalinov prevod, večjezična Biblija kardinala Himenesa, 12-jezična Hutterjeva izdaja, ki je leta 1599 izšla v Nürnbergu, in staroslovanska Biblija, natisnjena v Ostrogu leta 1581 (Japelj 1784, zv. 1 Nove zaveze, praefatio, 2, 8–9). V latinskem predgovoru Japelj kot vir omenja tudi Dalmatinovo Biblijo, vendar meni, »da je novi prevod docela drugačen od onega (*novam hanc Versionem toto coelo ab illa diversam esse*)« (Japelj 1784, zv. 1 Nove zaveze, praefatio, 3).

V latinskem predgovoru (*Ad eruditum lectorem*) k četrtemu zvezku prevoda Stare zaveze, ki zajema prevod Psalmov pod naslovom *Svetu pismu stariga testamenta. Bukve*

tih psalmov. Id est: Biblia sacra veteris testamenti. Liber psalmodum, z letnico 1798, Anton Traun kot vire v reševanju težav pri prevajanju Psalmov navaja *Vulgato*, ki jo je sv. Hieronim prevedel iz hebrejskega vira (*ex Hebraeo fonte adornaverat*), popravljeno pod papežem Klementom VIII leta 1592, razen devterokanoničnih knjig, ki niso ohranjene v hebrejščini (*qui in Hebraeo non habebantur*). Kot vir dalje navaja hebrejsko besedilo, ki za določanje resničnega in pravega pomena predvsem na težjih mestih ni samo koristno, temveč vsekakor tudi potrebno (*non solum utilem, sed etiam omnino necessarium esse*). Tudi Traun kot vir navaja poliglotno izdajo Biblije. Omenja tudi osnovno stališče glede načina prevajanja in bralca osebno nagovarja, naj ne bo sumničav, če v prevodu ne bo povsod našel dobesednega prevoda, niti posameznih besed v njihovem slovničnem pomenu (*si per decursum versionis hujus non ubique verbum de verbo, neque singula verba in sua gramaticali significatione translata inveneris*); pogosteje sta namreč tako zahteva prevoda kot jasnost stalnih besednih zvez svetovala, da se ne prevaja dobesedno, temveč po smislu (*saepius enim non verbum de verbo, sed sensum de sensu transferre, & versionis ratio, & idiomatis claritas suadebant*). Traun v latinskem predgovoru k prevodu Psalmov navaja tudi izziv pretanjenega pesniškega sloga, pesniških figur, metafor in značilnih hebrejskih stalnih besednih zvez, hebraizmov in značilnosti hebrejskega načina rabe glagolov za izražanje glagolskega vida in časovnosti: preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Pomenljiv je Traunov podatek glede njegovega načina prevajanja časovnih period: »Cum vero *Vulgata* nostra tempora Hebraicorum verborum fere ubique imitetur, ea secundum regulas, quas Hebraeae linguae periti tradunt, in hac versione claritatis gratia permutavi.« [Medtem ko *Vulgata* skoraj vedno posnema naša časovna razmerja hebrejskih glagolov, sem jih v tem prevodu zaradi jasnosti spremenil skladno s pravili, ki so jih predali strokovnjaki hebrejskega jezika.]

Ljubljanskemu škofu Antonu Alojziju Wolfu, po katerem se imenuje drugi katoliški celotni prevod Svetega pisma v šestih zvezkih (1856–59), se je Japljeva informacija o predlogah in delovni metodi prevoda zdela tako pomembna, da jo takole povzema v Predgovoru v prvi zvezek:

Pripomočke, ktere so prestavljavci pri svojim delu imeli, naznanja Juri Japel v predgovoru I. dela nove zaveze 1784. leta. Posebno jim je služila staroslovenska prestava svetiga Cirila v 9. stoletji iz greške LXX narejena, natisnjena v Ostrovu 1581, in sv. pismo, ki ga je bil dal natisniti Elija Huter 1599. leta v 12 jezikih, med katerimi sta tudi češki in poljski.

Skerbela je viši duhovska gosposka, de bi bila prestava, kar je mogoče, natančna in zvesta. Vsake bukve, preden so bile izročene tiskarnici, je pregledal in pretehtal posebno v ta namen postavljen in iz učenih mož sostavljen zbor, ki je svoje shode imel v c. k. bukvarnici. Njega udam Juri Japel sam hvalo daje, de so svoje delo tako pridno in vestno opravljali kakor de bi jim bilo šlo za lastno zveličanje. Tako so drugi del nove zaveze

pretehtovali 1783. leta od sred posta do kimovca, ter so se vsaki teden zavoljo tega po štirikrat zbirali. (Wolf, 1857, zv. 1, xiii)

2.2 Drugi celotni katoliški prevod Svetega pisma (1856–59)

V 19. stoletju se nadaljuje vnema za prevajanje Svetega pisma na katoliški strani. Ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf (1782–1859) je Juriju Volcu (1805–85) poveril pripravo novega prevoda celotnega Svetega pisma. Njegovi sodelavci so bili Andrej Čebašek, Andrej Gollmayer, Jurij Grabner, Peter Hicinger, Matija Hočevar, Luka Jeran, Anton Lesar, Josip Marn, Frančišek Metelko, Anton Mežnarc, Anton Pintar, Matevž Ravnikar-Poženčan in Andrej Zamejic. Nekaj sta prevedla Valentin Orožen in Felicijan Globočnik. Besedilo Peteroknjžja, Jozuetove knjige in Knjig kraljev so priredili po prevodu Placida (Jerneja) Javornika. Prevajali so po *Vulgati* in se pri tem opirali na nemške vzore. Opombe so prevzeli iz nemške izdaje Jožefa Franca Allioliija. Volc je precej prevedel sam, prevode sodelavcev je popravljajl in jezikovno poenotil. Novi prevod je v jezikovnem pogledu precej boljši kakor Japljev. Izšel je v letih 1856–59 v šestih knjigah. Leta 1856 je izšla Nova zaveza v dveh zvezkih kot številka 5 in 6 celote, leta 1857 so izšle zgodovinske knjige Stare zaveze kot prvi in drugi zvezek, leta 1858 je izšel prevod modrostnih knjig Stare zaveze kot tretji zvezek, leta 1859 pa je izšel prevod preroških knjig in obeh knjig Makabejcev kot četrti zvezek. Zaradi škofove pobude in podpore imenujejo ta prevod Wolfovo Sveto pismo, pravi naslov pa je *Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškiga, od apostoljskiga Sedeža poterjeniga sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil Dr. Jožef Franc Allioli*.

Ta izdaja celotnega prevoda Svetega pisma ima skupen Predgovor škofa Wolfa na začetku prvega zvezka iz leta 1857 (str. iii–xvi). Glavnina predgovora je posvečena pomenu Svetega pisma za Cerkev. Da je Cerkev dovolila prevajanje Svetega pisma v »domači jezik«, se je moral dopolniti čas. Dolgo obdobje je Cerkev »posebno pri manj omikanih ljudstvih« prevajanje Svetega pisma prepovedovala: »ravnala je pa tako, ker je z materno skerbjo čula, de se sveti zaklad vere pri njenih otrocih neskažen in keršansko vedenje čisto in svitlo ohrani. Prederznili so se namreč predstavljati sveto pismo ljudje, ki niso imeli potrebne učenosti, ali so bili celo od duha napuha prevzeti in s kvasam kriviga uka omešeni« (Wolf 1857, x). Škof pomenljivo piše: »Še le proti koncu pretečeniga stoletja je zasvetila našimu narodu zarja spolnjene serčne želje po svetim pismu, v domači slovenski jezik z verno zvestobo prestavljenim. Ljubljanski škof in knez Karol grof Herberstein je blagovolil sebi izročnim ovčicam ta dragi dar podeliti. ... Pervi, ki je z vso gorečnostjo, ki jo ljubezen do kake reči koli more vdihniti, prevzel delo prestavljanja, je slavni Juri Japel, rojen v Kamniku.« (Wolf 1857, xi)

V nadaljevanju škof Wolf po imenu navaja vse Japljeve sodelavce in letnice izdaje posameznih zvezkov, potem pa pripomni: »Ako pomislimo nizko stopnjo v omiki slovenskiga

jezika konec pretečeniga stoletja, nam ne bo težko soditi, kakošne težave so imeli premagati sedaj imenovani prestavljavci svetiga pisma in kolike hvale in zahvale so tedaj vredni pri vsih poznejših Slovencih.« (Wolf 1857, xii–xiii) Na koncu predgovora pa škof Wolf omenja tudi vire, ki so jih uporabljali prevajalci Wolfovega Svetega pisma: »Vse delo je po vodilih svete katoliške cerkve obravnano. Prestava je skorej od besede do besede po latinski *Vulgati* narejena, kakor sveti tridentinski zbor priporočuje. Ako je v hebrejskim ali v grškem svetim pismu kakošna versta malo drugačna, je razložek v razlaganji naznanjen. Staro jutrovsko lastnijo v govorjenji je slovenska prestava ohranila, kolikor je čistost slovenšine dovolila.« (Wolf 1857, xv)

Wolfov prevod Svetega pisma odraža stanje slovenščine v njegovem času. V tem omejenem obsegu pa je težko soditi, v kakšni meri prevod ustreza izvornim literarnim oblikam Svetega pisma.

2.3 Celotni protestantski prevod Svetega pisma Čeha Antona Chráska (1914)

Leta 1904 je Čeh Anton Chráska (1868–1953) začel v Ljubljani prevajati celotno Sveto pismo za evangeličane. Ob pomoči sodelavcev Frana Govekarja, Antona Mikuša in drugih je delo dokončal leta 1914; Britanska biblična družba pa je prevod takoj izdala pod naslovom *Sveto pismo starega in novega zakona* (1914; do leta 1967 sedem ponatisov). Na naslovni strani piše »Stari zakon po hebrejskem, Novi po grškem izvorniku«, vendar strokovne ocene kažejo, da je prevod prirejen po Dalmatinu, Luthru ter drugih protestantskih prevodih (Brkić 2014; Avsenik Nabergoj 2017). Devterokanoničnih knjig Britanska biblična družba ni tiskala.

2.4 Mariborska izdaja celotnega katoliškega prevoda Svetega pisma (1959–61)

V letih 1959–61 je škofijski ordinariat v Mariboru izdal celotno Sveto pismo v štirih knjigah: Staro zavezo v treh in Novo zavezo v enem zvezku. V tej izdaji imamo redigiran ponatis Nove zaveze iz let 1925 in 1929, Slavičevega prevoda prvega dela Stare zaveze iz leta 1939 in nov prevod vsega drugega. Frančišek Jere (1881–1958), Gregorij Pečjak (1867–1961) in Andrej Snaj (1886–1962) so namreč iz grškega izvornika prevedli Novo zavezo in jo po naročilu škofa Antona Bonaventura Jegliča leta 1925 v Ljubljani izdali z naslovom *Sveto pismo novega zakona. Prvi del: Evangeliji in Apostolska dela*, leta 1929 pa *Sveto pismo novega zakona. Drugi del: Apostolski listi in Razodetje* (ponatis obeh delov v letih 1937–39, 1948, 1949, 1954–55). Leta 1937 je Britanska biblična družba v Beogradu izdala prevod Albina Vilharja *Evangelij po Luku*. Matija Slavič je leta 1939 pri družbi sv. Mohorja v Celju izdal *Sveto pismo stare zaveze. Prvi del: Pet Mojzesovih knjig in Jozuetova knjiga*. Prevod je pripravil po hebrejskem izvorniku. Pri korekturi prevoda so sodelovali Anton Breznik, Frančišek Jere, Fran Ksaver Lukman, Alojzij Odar, Jernej

Pavlin in Andrej Snoj. Pri nadaljnjem prevajanju Stare zaveze iz hebrejščine je pomagal Jakob Aleksič (1897–1980), iz grščine Frančišek Jere.

Na osnovi vseh navedenih delnih prevodov je v letih 1959–61 Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru izdal *Sveto pismo Stare zaveze* v treh in *Sveto pismo Nove zaveze* v enem zvezku. Naslovni škof apostolski administrator lavantinski, dr. Maksimilijan Držečnik, je to izdajo pospremil z uvodom na začetku prve knjige Stare zaveze pod naslovom »Novi izdaji svetega pisma na pot« (1958, v–vii). V tem predgovoru škof Držečnik omenja avtorje tega prevoda celotnega Svetega pisma in še posebej izpostavi dr. Matija Slaviča, ki je »nad dvajset let svojega življenja posvetil skoraj izključno prevajanju svetega pisma stare zaveze« (1958, vi). Omenja pa tudi temeljne vire novega prevoda: »Novi prevod svetega pisma stare zaveze je prirejen po hebrejskem izvirniku, medtem ko so bili dosedANJI prevodi prirejeni po tako imenovani latinski vulgati. Tudi knjige nove zaveze so prirejene po izvirnem, grškem besedilu« (1958, vi).

Čez dobrih deset let je skladno z dogovorom z Britansko biblično družbo skupina sodelavcev pregledala mariborsko izdajo celotnega prevoda Svetega pisma za prvo ekumensko izdajo Svetega pisma v eni knjigi z naslovom *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Ekumenska izdaja*. Britanska biblična družba je knjigo izdala leta 1974 in je pozneje poskrbela tudi za mnogo ponatisov. V kratkem predgovoru »Ekumenski izdaji Svetega pisma na pot« z letnico 1973 beremo:

Pričujoča slovenska tovrstna izdaja ima za podlago prevod iz izvirnih jezikov, ki ga je izdal škofijski ordinariat v Mariboru v štirih knjigah (1959/61). Prevod je na novo pregledan in po vsebini bolj smiselno razdeljen. Opombe h knjigam stare zaveze sta po opombah francoske Jeruzalemske biblije iz leta 1955 sporazumno priredila prof. dr. Jakob Aleksič in pastor Vladimir Miselj, opombe h knjigam nove zaveze pa dr. Stanko Cajnkar. Pri izboljšavi besedila za ekumensko izdajo je sodeloval Jože Dolenc, ki je skrbel tudi za tehnično redakcijo celotne izdaje. Besedilo nove zaveze sta za to izdajo pregledala in izpolnila dr. Stanko Cajnkar in Jože Dolenc. V redakcijski komisiji za novo zavezo so sodelovali še škofa dr. Maksimilijan Držečnik, dr. Vekoslav Grmič, senior Ludvik Novak in pastor Ludvik Jošar.

2.5 Ekumenski (standardni) prevod Svetega pisma iz izvirnih jezikov (1996)

Ekumenska izdaja Svetega pisma iz leta 1974 ima le minimalen obseg opomb. Zato so predvsem duhovniki kmalu po izidu te izdaje vse bolj pogosto izražali željo po pripravi novega, bogato komentiranega prevoda Svetega pisma. Pobudo zanj so leta 1980 dali predavatelji svetopisemskih ved na Teološki fakulteti v Ljubljani. Podprla jo je Slovenska pokrajinska škofovska konferenca pod vodstvom nadškofa dr. Alojzija Šuštarja, ki je nato 30. decembra 1980 za pripravo prevoda imenovala organizacijski odbor pod

predsedstvom Jožeta Krašovca in Franceta Rozmana. Projekt je bil zasnovan kot skupinsko delo. Glede na obseg razpoložljivih sodelavcev je bil sklenjen dogovor, da se najprej pripravi prevod Nove zaveze, potem pa še zahtevnejši prevod Stare zaveze. V treh letih intenzivnega dela so pod vodstvom Jožeta Krašovca in Franceta Rozmana prevod Nove zaveze pripravili Otmar Črnilogar, Kajetan Gantar, Alojz Rebula in France Rozman. Pri redakciji so sodelovali Jurij Bizjak, Janez Gradišnik, Mirko Mahnič, Erika Mihevc-Gabrovec, Jože Krašovec, Avguštin Pirnat, Zdravko Reven, Jožef Smej in Janez Zupet. Jože Krašovec je v tem obdobju pripravil pravila za oblikovanje celotnega prevoda in seznam oblik svetopisemskih imen po izvorniku.

Ob štiristoti obletnici izida Dalmatinove Biblije (1984) je nadškofjski ordinariat v Ljubljani izdal nov bogato komentirani prevod Nove zaveze pod naslovom *Sveto pismo Nove zaveze: Jubilejni prevod ob štiristoletnici Dalmatinove Biblije*. Isto leto je Mohorjeva družba izdala *Biblični leksikon*, ki na začetku vsebuje »Seznam svetopisemskih imen«, ki ga je ob posvetovanjih z dr. Kajetanom Gantarjem in dr. Jakobom Riglerjem pripravil Jože Krašovec (Krašovec 1984, 13–109). Britanska in inozemska biblična družba v Beogradu je novi prevod Nove zaveze prevzela za ponatise ekumenske izdaje, leta 1990 pa je bil z manjšimi dopolnili in popravki ponatisnjen v priročni izdaji; na pobudo Slovenske pokrajinske škofovske konference so ga izdale in založile Združene biblične družbe.

Po izidu Nove zaveze se je začel postopek prevajanja Stare zaveze v okviru koordinacijskega odbora pod predsedstvom Jožeta Krašovca. Celotni novi prevod svetega pisma je bil končan leta 1996 in ga je izdala Svetopisemska družba Slovenije z naslovom *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Za temeljito revizijo prevoda grškega dela stare zaveze in nove zaveze je bil na predlog Jožeta Krašovca v projekt vključen Gorazd Kocijančič, ki je k večini knjig tega dela prevoda napisal tudi uvode in opombe. Seznam vseh sodelavcev v pripravi prevoda stare in nove zaveze, uvodov, opomb in referenc je objavljen na začetku pod naslovom »Predstaviteljev prevoda« (str. 15–21). Takoj po izidu celotnega prevoda Svetega pisma leta 1996 so se nekateri prevajalci na pobudo Jožeta Krašovca lotili pregleda novega prevoda stare zaveze. Peteroknjizje je v glavnem pregledal prevajalec Marijan Peklaj sam, male preroke pa Jože Krašovec in delno Milan Holc. Tudi nekateri drugi prevajalci so pregledali svoje deleže in prispevali nekaj malenkostnih popravkov. Popravki so bili upoštevani v ponatisu novega prevoda leta 1997.*

Že na začetku priprave novega ekumenskega prevoda Svetega pisma so se sodelavci dogovorili, da bodo novi prevod pripravili ob sodelovanju Združenih bibličnih družb. Nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar je v imenu Slovenske pokrajinske škofovske konference kot njen predsednik dne 31. maja 1988 podpisal pogodbo, po kateri imajo materialne avtorske pravice nad prevodom Združene biblične družbe. Združene biblične družbe pa so spodbujale ustanovitev Svetopisemske družbe Slovenije (SDS), ki je bila v

letu 1993 v resnici ustanovljena po vzoru regionalnih bibličnih družb v drugih državah. Od takrat naprej se je novi ekumenski prevod pripravljala v okviru Svetopisemske družbe Slovenije. Nekateri prevajalci so poskusne delne prevode izdali pred izidom celotnega prevoda, ki ga je leta 1996 izdala Svetopisemska družba Slovenije.

Novi prevod je bil javno predstavljen v glavni dvorani Cankarjevega doma na posebni slovesnosti v okviru mednarodnega simpozija »Interpretacija Svetega pisma«, ki je potekal v Cankarjevem domu od 17. do 20. septembra 1996 pod predsedstvom Jožeta Krašovca ob sodelovanju Univerze v Ljubljani in Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

2.6 Novi katoliški prevod Svetega pisma (Jeruzalemska izdaja, SPJ 2010–22)

Leta 2006, deset let po izidu Slovenskega standardnega prevoda, je bil izoblikovan predlog, da se pod pokroviteljstvom Slovenske škofovske konference začne pripravljati nov katoliški prevod Svetega pisma s popolnoma novimi uvodi, opombami, referencami in dodatki na osnovi najbolj priznanega in vplivnega katoliškega prevoda Svetega pisma v obdobju po drugi svetovni vojni, ki je prvič v eni knjigi izšel leta 1956 v francoskem jeziku in je v revidirani izdaji iz leta 1973 dobil naslov *Bible de Jérusalem*. Takrat je bila jeruzalemska izdaja Svetega pisma na voljo že v vseh večjih evropskih jezikih, med drugim tudi v hrvaščini.

Pomembno je poudariti, da je *Bible de Jérusalem* znana predvsem po odličnih, teološko poglobljenih uvodih in opombah, svetopisemsko besedilo pa je prevedeno po izvirnih svetopisemskih jezikih. Slovenska škofovska konferenca je leta 2006 sprejela pobudo Jožeta Krašovca, da se v naslednjih 15 letih izvede projekt slovenske izdaje *Bible de Jérusalem* na podlagi francoske redakcije iz leta 2000. Odločilo se je, da se najprej prevede Nova zaveza. Za izdajo Nove zaveze leta 2010 je Krašovec pripravil predgovor, seznam kanona hebrejske Biblije, kanona grške Biblije Stare zaveze (*Septuaginta*) in kanon latinske Biblije Stare in Nove zaveze (*Vulgata*), opis poti do francoske in slovenske izdaje Jeruzalemske Biblije in osnovna navodila za pripravo izdaj prevoda Svetega pisma. V opisu poti do francoske in slovenske izdaje Jeruzalemske Biblije (str. 21–25) so med drugim navedeni razlogi za to, da ima Slovenska škofovska konferenca avtorske pravice nad prevodom Svetega pisma, ki velja za uradni prevod za rabo v liturgiji in povsod drugod. V tem uvodu je Krašovec izpostavil, da je glavni cilj novega prevoda »iskanje večje skladnosti med izvirnikom in izročilom prevajanja Evropi in v Sloveniji, večkrat pa je bila izražena tudi želja, da prevod dopolnimo z večjim obsegom sintetičnih opomb k temeljnemu teološkemu pojmu. Takšne opombe so značilne za francosko Jeruzalemsko Biblijo (*Bible de Jérusalem*), toda radikalnejše protestantske skupnosti predvsem obsežnejše komentarje teološke narave odklanjajo.« (Krašovec, ur. 2010, 21)

V vlogi urednika novega prevoda je Krašovec ves čas posvečal posebno pozornost literarnim oblikam izvirnega svetopisemskega besedila in je skrbel za to, da so vsi sodelavci v slovenskem prevodu poskušali čim bolj ohraniti slog in patino izvirnika. Dosegli pa so tudi soglasje, da bodo predvsem stalne besedne zveze in besedni zaklad posebnega teološkega pomena povsod prevajali enotno. Skladno s tem načelom so pomembna novost novega prevoda opombe, ki poglobljuje pozornost posvečajo razlagi pomena temeljnih teoloških pojmov. Opombe v tej izdaji niso preprosto prevedene iz francoske *Bible de Jérusalem*, temveč so v precejšnji meri dopolnjene na temelju drugih virov. Zato ima slovenska izdaja povprečno do 20 odstotkov več opomb kakor francoski izvirnik. Za svobodno priredbo opomb so avtorji slovenskega prevoda dobili pisno soglasje od založbe les Éditions du Cerf v Parizu.

V Predgovoru v izdajo Nove zaveze Krašovec opisuje razliko med ekumenskim prevodom iz leta 1996 in prevodom po francoski *Bible de Jérusalem*:

Osnovno vodilo novega slovenskega prevoda Svetega pisma v primerjavi s slovenskim ekumenskim prevodom iz leta 1996 (SSP) je večja usklajenost med osnovnimi postavkami prevoda: točnost v razmerju do izvirnika, jasnost v prevodnem jeziku, blagoglasje glede na potrebe bogoslužja in zavestno upoštevanje izročila dobrih prevodnih rešitev v prejšnjih stoletjih. Iz teh razlogov je kot slovenska osnova imela pomembno vlogo mariborska izdaja prevoda Svetega pisma (imprimatur, Maribor, dne 12. julija 1958), ki se večinoma še vedno uporablja v bogoslužju. Prevajalci smo po posebnem dogovoru dali prednost starejšim prevodom, kadar se v ekumenskem prevodu (SSP) pojavlja sprememba ustaljenega slovenskega besedila brez utemeljenega razloga. (Krašovec, ur. 2010, 11–12)

V letih 2010, 2013, 2014, 2015, 2019 je založba Družina v petih knjigah izdala celoten novi prevod Svetega pisma. V letih 2019–21 je Jože Krašovec vodil usklajevalno redakcijo celotne Stare zaveze za elektronsko izdajo v letu 2022. V tej fazi so vsi sodelavci pri pripravi novega prevoda materialne avtorske pravice pogodbeno odstopili Slovenski škofovski konferenci, ki je založbo Družina pooblastila za tiskanje in distribucijo novega prevoda. V letih 2021–22 je potekala usklajevalna redakcija prevoda Nove zaveze za izdajo celotnega prevoda Stare in Nove zaveze v eni knjigi v jeseni leta 2023. Zaradi stalnega ponavljanja očitkov s strani Svetopisemske družbe Slovenije, da niso vse knjige Nove zaveze prevedene na novo, so bile nekatere knjige korenito na novo prevedene v fazi usklajevanja v letih 2021–22: Apostolska dela, Pismo Rimljanom, Pismi Korinčanom, Pismo Galačanom, Pismi Tesaloničanom in Razodetje. Vsi prevajalci in drugi sodelavci so navedeni v predgovoru za dokončno izdajo celotnega katoliškega prevoda Svetega pisma.

Z izidom celotnega ekumenskega prevoda Svetega pisma 1996 in celotnega katoliškega prevoda po jeruzalemski izdaji Svetega pisma v dokončni verziji leta 2023 smo

v Sloveniji dobili dva dragocena priročnika, ki se dopolnjujeta in veljata za zanesljiva vodnika za vsa temeljna vprašanja duhovne izkušnje, življenja in kulture.

3 Osrednje raziskovalne teme na področju

V zgodovini prevajanja Svetega pisma je bila v središču pozornosti vedno dilema prevajanja *ad verbum* ali prevajanja *ad sensum*. Že najstarejši grški prevod Svetega pisma (*Septuaginta*) ni enoten prevod, temveč je sestavljen iz več prevodov, ki so jih pripravili različni avtorji v različnih obdobjih. Prevod nekaterih knjig je narejen bolj ali manj *ad verbum*, prevod drugih knjig bolj ali manj *ad sensum*, nekatere knjige pa so razširjene parafraze. Hieronim je svoj temeljni pristop najbolj jasno izrazil v pismu Pamahiju *De optimo genere interpretandi* [O najboljšem načinu prevajanja] (leta 395, Pismo 57). V členu pet pravi: »Sam ne samo priznavam, temveč svobodno in naglas izpovedujem, da pri prestavljanju iz grščine – z izjemo Svetega pisma, kjer je skrivnost celo besedni red – ne prevajam besede z besedo, temveč smisel s smislom« (Krašovec 2013, 92). Tudi njegov prevod Svetega pisma (*Vulgata*) ni enoten. A je v bistvu literarne narave, saj v glavnem upošteva retorične, slogovne in literarne značilnosti Svetega pisma, med drugim osnovno obliko paralelizma v svetoписemski poeziji (Krašovec 2013, 80–99). Od 13. stoletja dalje so *Vulgato* večkrat revidirali. Najbolj korenito je revidirana *Nova Vulgata*, ki je izšla leta 1979 (Krašovec 2013, 99–102). Ocena urednika te verzije je: »*Nova Vulgata* velja kot prevod, ki je zmerno zvest izvirnim besedilom. Od vseh drugih izdaj se razlikuje po tipu jezika, ki ga uporablja; to je jezik starega izročila krščanske latinščine, ki vsebuje neizbrisne sledove semitizmov, nosi znamenja vpliva *Septuaginte*« (Rossano 1990, 202, vsi prevodi so delo avtorja poglavja).

V novejšem času se je po vsem svetu prevajanje Svetega pisma zelo razmahnilo, vzporedno pa tudi strokovni diskurz o prevodnih pristopih. Težišče diskurza pa ni toliko na slogovno-literarnih kot na jezikovno-semantičnih vprašanjih prevajanja. Najbolj žgoča tema raziskovanja je vprašanje razlogov za pristop prevajanja Svetega pisma *ad verbum* z doslednim upoštevanjem izvirnega besedišča, retorike, sloga in literarnih oblik ali za pristop *ad sensum* v smislu svobodnega iskanja »dinamične ekvivalence«. Najbolj zanemarjeno pa je vprašanje literarnega prevajanja Svetega pisma, čeprav literarne oblike, slog in raba metafor namesto abstraktnih konceptov najbolj zaznamujejo moč in lepoto sporočila Svetega pisma. V knjigi *Med izvirnikom in prevodi* Krašovec povzema novejše diskusije o »literarnem« prevajanju Svetega pisma s svojim stališčem, »da je dober prevajalec le tisti, ki ravna celostno-strukturalno in je sposoben vsebino izvirnika prevesti tako, da ustrezno preustvari tudi literarno zgradbo. Pogoj za dobro prevajanje literarnih umetnin, zlasti poezije, torej ni samo temeljito in vsestransko poznavanje izvirnega in prevodnega jezika, temveč tudi nadarjenost za literarno ustvarjanje. Prevajalec mora v celoti upoštevati individualni slog avtorja izvirnika.« (Krašovec 2001, 68)

4 Nove diskusije in področja raziskovanja

Danes je enako kot že v antiki aktualno vprašanje stopnje izrazne možnosti indoevropskih in drugih jezikov, da ustrezno izrazijo duha Svetega pisma, ki ima semitsko jezikovno osnovo. Že najstarejši grški prevod Svetega pisma (*Septuaginta*) je bil pripravljen brez modelov iz semitskega jezika, ki je po svoji jezikovni in miselni zgradbi precej drugačen od indoevropske grščine. Prevajalec Sirahove knjige ta problem nazorno nakaže v predgovoru, ko pravi: »Prizanesite mi, če se vam bo morda zdelo, da mi je pri prevajanju kljub prizadevanju kje spodrsnilo. Izrazi, ki so bili prvotno povedani v hebrejskem jeziku, nimajo več iste moči, če se prevedejo v drug jezik. Pa ne le tole delo; tudi postava sama in preroštva in druge knjige so nemalo drugačne, če jih beremo v izvirnem jeziku.« (Krašovec 2013, 61)

Posebnosti hebrejskega načina dojemanja resničnosti in resnice ter razlike v naravi jezikov kažejo, da bo to vprašanje temeljno tudi v prihodnosti. Vzporedno z odkrivanjem literarne narave Svetega pisma pa že nekaj desetletij v ospredje prihaja celostno razumevanje prevajanja. Ne gre samo za dilemo *ad verbum* ali *ad sensum*, temveč predvsem za upoštevanje literarnih oblik, torej sloga svetopisemskih besedil. Kaj to pomeni, nam spet dokaj jasno pokaže Hieronimov pristop v prevajanju. Za ponazoritev navajam njegov prevod Božjih atributov »odrešenja« v dvojnem prevodu knjige Psalmov: v prevodu iuxta LXX in iuxta Hebraicum. V Svetem pismu namreč obstajajo različni atributi Boga. Atributi pomenskega polja »odrešenja« so temeljni v Svetem pismu ter v poznejših judovskih in krščanskih tradicijah. V knjigi Psalmov se Božji atributi pojavljajo v obliki konkretne metafore ali abstraktnega označevanja kakovosti. Ker se nekateri atributi, ki se nanašajo na Boga, pojavljajo neodvisno, nekateri pa v povezavi z drugimi sinonimnimi besedami, je osnovna literarna oblika paralelizma nadvse pomembna pri presoji točnosti in doslednosti pri upodabljanju osnovnega teološkega besedišča v standardnih prevodih Svetega pisma. Odličen primer pesniške izrabe osnovno literarne oblike paralelizma je začetek Psalma 18 (vrstica 3), ki se po točnem prevodu iz hebrejščine glasi:

Gospod je moja skala, moja trdnjava in moj osvoboditelj;
moj Bog je moja pečina, kamor se zatekam,
moj ščit, rog moje rešitve, moje zavetje.

Hieronimov dvojni prevod knjige Psalmov – iuxta LXX in iuxta Hebraicum – je primer očitne literarne odličnosti, a relativne natančnosti v iskanju semantičnih ekvivalenc. Prevajalci *Septuaginte* pričajo o sorazmerni doslednosti pri predstavljanju besed z istimi ustrezniki in pri ohranjanju strukture vzporednosti hebrejske Biblije, vendar so precej pogosto konkretne metafore preoblikovali v abstraktne pojme. V svojem prevodu knjige Psalmov iuxta LXX je Hieronim sledil *Septuaginti* pri ohranjanju literarne strukture

besedila, vendar si je dovolil večjo pluralnost pri upodabljanju osnovnega besedišča. V svojem prevodu iuxta Hebraicum je sledil načelu *Hebraica Veritas* in je tako strukturo besedila kot metafore in abstraktne koncepte bolj uskladil z izvirnikom. Psalm 18,3 se v Hieronimovem prevodu iuxta LXX glasi:

Dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus
Deus meus adiutor meus et sperabo in eum
protector meus et cornu salutis meae et susceptor meus.

Prevod iuxta Hebraicum pa nekoliko bolj skladno z izvirnikom v upoštevanju metafor:

Domine petra mea et robur meum et salvator meus
Deus meus fortis meus sperabo in eo
scutum meum et cornu salutis meae susceptor meus.

Že nekaj primerov pokaže, kako pomembno in kompleksno je vprašanje »literarnega prevoda« Svetega pisma z vidika enako pomembne vloge konkretnih metafor in abstraktnih konceptov znotraj struktur izvirnega besedila (Krašovec 2022).

5 Zaključek: povzetek in vpliv na družbo ali druge kulturne sfere

Izvirno hebrejsko Sveto pismo Stare zaveze, grška *Septuaginta* in latinska *Vulgata* so vse do danes močno vplivali na razvoj evropske kulture na vseh področjih. Razširila se je raba tipično svetopisemskih izrazov in besednih zvez. Visoki slog svetopisemske poezije in proze je pri vseh narodih vplival na mešanje pesniških in proznih značilnosti literarnih izročil in poustvaritev. Prikazi svetopisemskih osebnosti v opisih in personifikacijah pa so služili kot neizčrpen vir za ustvarjalnost v likovni umetnosti. Svetopisemska osebna in geografska imena so doživela pomembne transformacije v grškem in latinskem prevodu Svetega pisma (*Septuaginta* in *Vulgata*), ki sta skozi dva tisoč let služila kot osnova za razvoj oblik imen v evropskih jezikih.

Sveto pismo je bilo pri številnih krščanskih narodih prva knjiga, ki je bila napisana v narodnem jeziku, zato pomeni prevod Svetega pisma začetek jezika in pismenstva sploh. Gotski prevod Svetega pisma iz 4. stoletja pomeni npr. začetek germanske pisave in je najstarejša ohranjena literatura v celotnem germanskem svetu. Podobno v okviru slovanskih narodov velja za staroslovanski prevod Cirila in Metoda iz 9. stoletja. Poznejši prevodi so bili prav tako velikega pomena za razvoj jezika, religioznosti, literature in narodne zavesti. To velja tudi za Slovence. S sprejetjem krščanstva je Sveto pismo postalo najpomembnejši vir njihove narodne kulture. Neposredno in posredno je vplivalo na razvoj slovenskega jezika. Že v 9. stoletju so nastali prevodi temeljnih krščanskih

besedil, ki so vsaj posredno svetopisemskega izvora. Od leta 1555 dalje so bili prevodi Svetega pisma osrednja gonilna sila oblikovanja slovenskega knjižnega jezika. Anton Breznik je v svojem članku »Japljev prevod sv. pisma« označil kot »prvo zrelo delo naše prerodne (prosvetljene) dobe, ki se lahko meri s tovrstnimi deli večjih kulturnih narodov one dobe« (Breznik 1928, 77).

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prva prevedena besedila / Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prevajanje in reformacija na vzhodu slovenskega etničnega prostora / Slovenski prevod Biblije in slovenska literatura: njuno medsebojno delovanje

7 Priporočeno branje

Jože Krašovec, Majda Merše in Hans Rothe. 2006. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–1582) übersetzt von Primož Trubar; Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Zv. 1; Kommentare. Zv. 2*, uredili Jože Krašovec, Majda Merše in Hans Rothe. Paderborn / Munich / Vienna / Zurich: Ferdinand Schöningh. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibel; Band 3,2: Kommentare.)

Knjiga vsebuje prvi ponatis najstarejših prevodov Svetega pisma 16. stoletja, opcije njihove vključitve v zbirko Biblia Slavica in komentarje slovenskih biblijskih prevodov 16. stoletja. Biblia Slavica je edinstvena zbirka faksimilnih ponatisov najstarejših slovenskih prevodov Svetega pisma. Slovenski delež je bil vključen v zbirko na predlog Jožeta Krašovca glavnemu uredniku akad. prof. dr. Hansu Rotheju, ko je bila zbirka v bistvu že zaključena. S to faksimilno izdajo najstarejših slovenskih prevodov Svetega pisma je bila rešena naša kulturna in duhovna dediščina primarnega pomena, ki je bila zaradi redkih ohranjenih izvodov izvornikov že resno ogrožena.

Krašovec, Jože. 2001. *Med izvornikom in prevodi*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Svetopisemska družba Slovenije.

V tem delu lahko najdemo pregled značilnosti slovenskih prevodov Svetega pisma (pogl. 3) in prikaz zasnove in izvedbe prevoda SSP (pogl. 7–13).

Kocijančič, Gorazd, ur. 1996. *Biblije na Slovenskem*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Narodna galerija v Ljubljani. Pregled rokopisov in tiskov so pripravili: Anica Zadnikar, Jasna Hrovat in Marijan Smolik, »Bibliografija slovenskih prevodov svetopisemskih besedil« (str. 217–27 v katalogu).

To delo je nastalo ob izidu novega slovenskega prevoda Svetega pisma in v času mednarodnega simpozija o interpretaciji Biblije leta 1996 in vsebuje natančne podatke o približno

300 knjižnih spomenikov, ki so se ohranili v slovenskih zbirkah, predvsem v fondih Narodne in univerzitetne knjižnice. Predstavljena so v kronološkem sosledju svojega nastanka.

8 Izdaje prevodov Svetega pisma

Izdaje celotnih prevodov Svetega pisma so tu navedene po kronološkem redu. Za kronologijo vseh, tudi delnih slovenskih prevodov Svetega pisma glej katalog razstave »Biblije na Slovenskem« (Kocijančič idr. 1996):

Krašovec, Jože, Majda Merše in Hans Rothe, ur. 2006. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–1582) übersetzt von Primož Trubar; Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin, Zv. 1; Kommentare, Zv. 2.* Paderborn, Munich, Dunaj, München, Zurich: Ferdinand Schöningh.

Dalmatin, Jurij. 1994 [1584]. *Biblia, tu je, vse Svetu pismu, Stariga inu Noviga testamenta / slovenski, tolmažbena, skusi Jurja Dalmatina = Bibel, dasi st, die gantze heilige Schrift: windisch.* – Gedruckt in ... Wittemberg: durch Hans Kraffts Erben. Faksimilne izdaje München / Ljubljana (1968), Ljubljana v dveh izvedbah (1994).

Japelj, Jurij (Georgius Japel) in Blaž Kumerdej (Blasius Kumerdey), ur. 1784–1786. *Svetu pismu noviga testamenta. Id est: Biblia sacra novi testamenti ... / in Slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium Japel ... et Blasium Kumerdey ...* – Labaci: typis Joan. Frid. Eger.

Japelj, Jurij. 1791–1802. *Svetu pismu stariga testamenta. Id est: Biblia sacra veteris testamenti.* – Labaci: typis Joan. Frid. Eger.

Wolfovo Sveto pismo. 1856–59. *Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškiga, od apostoljskiga Sedeža poterjeniga sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil Dr. Jožef Franc Allioli, Natisnjeno po povelji prečastitljiviga kneza gospoda gospoda Antona Alojzija, ljubljanskiga škofa, uredil Jurij Volc.* Ljubljana: Jožef Blaznik.

Chráska, Anton. 1914. *Sveto pismo starega in novega zakona: Stari zakon po hebrejskem, Novi po grškem izvorniku.* Ljubljana: Ig. pl. Keinmayr & Fed. Bamberg.

Držečnik, Maksimilijan (odgovorni škof za Imprimatur). 1959. *Sveto pismo Stare zaveze.* Prvi del. *Zgodovinske knjige:* Pet Mojzesovih knjig, Jozuetova knjiga, Knjiga sodnikov, Rutina knjiga, štiri knjige kraljev, dve kroniški knjigi. Iz hebrejskega jezika prevedel dr. Matija Slavič. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat.

Držečnik, Maksimilijan (odgovorni škof za Imprimatur). 1959. *Sveto pismo Stare zaveze.* Drugi del. *Zgodovinske knjige:* Ezdrova knjiga, Nehemijeva knjiga, Tobijska knjiga, Juditina knjiga, Esterina knjiga, dve knjigi Makabejcev. *Poučne knjige:* Jobova knjiga, Psalmi, Pregovori, Pridigar, Visoka pesem, knjiga modrosti, Sirahova knjiga. Iz hebrejskega jezika prevedel dr. Matija Slavič, iz grškega jezika prevedel dr. Francišek Jere. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat.

- Držečnik, Maksimilijan (odgovorni škof za Imprimatur). 1960. *Sveto pismo Stare zaveze. Tretji del. Preroke knjige: veliki preroki Izaija, Jeremija, Barub, Ezekijel, Danijel*, prevedel dr. Matija Slavi; *mali preroki Ozej, Joel, Amos, Abdija, Jona, Mihej, Nahum, Habakuk, Sofonija, Agej, Zaharija, Malahija*, prevedel dr. Jakob Aleksič. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat.
- Držečnik, Maksimilijan (odgovorni škof za Imprimatur). 1961. *Sveto pismo Nove zaveze: Evangeliji, Apostolska dela, apostolski listi*, prevedli dr. Frančišek Jere, dr. Gregorij Pečjak in dr. Andrej Snoj. Maribor: Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru.
- Aleksič, Jakob, Stanko Cajnkar, Jože Dolenc, Vladimir Miselj in Ludvik Jošar. 1974. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*. Ekumenska izdaja. Ljubljana: Izdala in založila Britanska biblična družba.
- Krašovec, Jože in France Rozman, ur. 1984. *Sveto pismo Nove zaveze: Jubilejni prevod ob štiristoletnici Dalmatinove Biblije*, spremno besedo napisal Alojz Šuštar. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.
- Krašovec, Jože, ur. 1996. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov (SSP)*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Krašovec, Jože, ur. 2010. *Sveto pismo: Nova zaveza in psalmi*. Jeruzalemska izdaja (SPJ). Ljubljana: Založba Družina in Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krašovec, Jože, ur. 2013. *Sveto pismo: Modrostne in preroške knjige*. Jeruzalemska izdaja (SPJ) Ljubljana: Založba Družina in Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krašovec, Jože, ur. 2014. *Sveto pismo: Peteroknjžje*. Jeruzalemska izdaja (SPJ). Ljubljana: Založba Družina in Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krašovec, Jože, ur. 2015. *Sveto pismo: Zgodovinske knjige*. Jeruzalemska izdaja (SPJ). Ljubljana: Založba Družina in Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krašovec, Jože, ur. 2019. *Sveto pismo: Zgodovinske knjige (drugi del)*. Jeruzalemska izdaja (SPJ). Ljubljana: Založba Družina in Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

Bibliografija

- Avsenik Nabergoj, Irena. 2017. »Delo češkega misijonarja Antona Chráske med Slovenci in pot do drugega protestantskega prevoda Svetega pisma v slovenščin 1914.« V *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo: v zgodovinski perspektivi*, uredila Neža Zajc, 159–183, 280–281. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Bizjak, Jurij. 1997. »Job: kaznovan ali preizkušan.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 47–50.
- Breznik, Anton. 1928. »Japljev prevod sv. pisma.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7: 77–106.
- Brkić, Daniel. 2014. *Anton Chráska med Slovenci: o duhovnih koreninah evangelijskega gibanja pri nas*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Gantar, Kajetan. 1997. »Non verbum ad verbum, sed sensum ad sensum.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 17–25.
- Holc, Milan. 1997. »Načela in problematika prevajanja Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 13–16.
- Krašovec, Jože. 1984. »Seznam svetopisemskih imen.« V *Biblični leksikon*, Anton Grabner-Haider in Jože Krašovec (avtor in urednik), 13–109. Celje: Mohorjeva družba.
- Krašovec, Jože. 1997. »Značilnosti novega slovenskega prevoda Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 3–12.
- Krašovec, Jože. 1998. »Slovenian Translations of the Bible.« V *Interpretation of the Bible / Interpretacija Svetega pisma*, uredil Jože Krašovec, 1039–1072. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Krašovec, Jože. 2001. *Med izvirnikom in prevodi*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti / Svetopisemska družba Slovenije.
- Krašovec, Jože. 2007. »Beseda v prevodu: Revizija ali novi prevod Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik* 67, št. 3: 315–342.
- Krašovec, Jože. 2008. »Izvirnik in prevod, tekstna kritika in biblična lastna imena.« V *Liturgia theologia prima: Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika*, uredili Rafko Valenčič, Slavko Kranjc in Jože Faganel, 89–108. Ljubljana: Mohorjeva družba, Teološka fakulteta UL, Založba Družina.
- Krašovec, Jože. 2011. »Viri in literarna odličnost najstarejših slovanskih prevodov Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik* 71, št. 3: 383–393.
- Krašovec, Jože. 2011. »Vocabulary, Style and Tradition in Bible Translation.« *Magyar Terminológia / Journal of Hungarian Terminology* 1, št. 4: 6–18.
- Krašovec, Jože. 2013. *Prevajanje med teorijo in prakso*. Ljubljana: Založba SAZU in ZRC SAZU.
- Krašovec, Jože. 2020. *Razsežnosti pravičnosti in pravice v hebrejskem Svetem pismu*. Ljubljana: Založba Družina ob sodelovanju z Založbo SAZU.

- Krašovec, Jože. 2021. »Izvori Hieronimovih pogledov na prevajanje in razlaganje Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik* 81, št. 2: 453–463.
- Krašovec, Jože. 2022. *God's Righteousness and Justice in the Old Testament*. Michigan, IL: Eerdmans Publishing Company.
- Krašovec, Jože in Irena Avsenik Nabergoj. Sprejeto za objavo. »Jerome's Considerations of Methods of Bible Translation and the Problem of Consistency.« Turnholt: Brepols.
- Matjaž, Maksimilijan. 2004. »Prevajanje Svetega pisma v času škofa Herbersteina.« V *Herbersteinov simpozij v Rimu*, Simpoziji v Rimu 21, uredil Edo Škulj, 357–366. Celje: Mohorjeva družba.
- Matjaž, Maksimilijan. 2006. »Jurij Japelj, prevajalec Svetega pisma in nosilec reformnih idej škofa Herbersteina.« *Kamniški zbornik* 18: 107–11.
- Matjaž, Maksimilijan. 2009. »Načela Trubarjevega prevajanja Svetega pisma.« V *Primož Trubar*, Simpoziji v Rimu 26, uredil Edo Škulj, 341–54. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Rim: Slovenska teološka akademija; Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti.
- Matjaž, Maksimilijan. 2011. »Slomškova prizadevanja za slovensko Sveto pismo.« *Studia Historica Slovenica: Časopis za humanistične in družboslovne študije* 11, št. 2-3: 867–84.
- Matjaž, Maksimilijan. 2018. »Maksimilijan Držičnik – teolog in pastir.« V *Edinost in dialog* 73, št. 1-2: 103–122.
- Matjaž, Maksimilijan. 2019. »Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik. Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani.« *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 42: 143–162. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Matjaž, Maksimilijan. 2020. »Prevajalska načela Slavičevega prevajanja Svetega pisma.« *Edinost in dialog* 75, št. 1: 69–95.
- Pekljaj, Marijan. 1997. »Stalne besedne zveze v Pentatevhu.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 33–38.
- Rossano, Pietro. 1990. »From the Vulgate to the New Vulgate.« V *Translation of Scripture: Proceedings of a Conference at the Annenberg Research Institute. May 15–16, 1989*, uredil David M. Goldenberg, 193–202. Philadelphia: Annenberg Research Institute.
- Rozman, France. 1990. »Prevajanje Svetega pisma na Slovenskem.« *Bogoslovni vestnik* 50, št. 4: 427–42.
- Suhadolnik, Stane. 1993. »Jezikovna analiza Svetega pisma Nove zaveze (1984).« *Slavistična revija* 41: 429–48.
- Večko, Snežna. 1997. »Krivda, kazen in odpuščanje v Prvi in Drugi Samuelovi knjigi.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 39–45.
- Weiss, Peter. 1997. »Jezikovni pregled novega prevoda Svetega pisma.« *Bogoslovni vestnik = Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma* 57, št. 1-2: 27–32.
- Wolf, Anton Alojzij. 1856–59. »Uvod.« V *Wolfovo Sveto pismo*, uredil Jurij Volc, iii–xvi. Ljubljana: Jožef Blaznik.

PREVAJANJE SVETEGA PISMA PO ČASU REFORMACIJE

V zgodovini prevajanja Svetega pisma je bila v središču pozornosti vedno dilema prevajanje ad verbum ali prevajanje ad sensum. Prispevek pod vidikom tega temeljnega vprašanja obravnava okoliščine izvedbe vseh celotnih slovenskih katoliških prevodov Svetega pisma. Avtor se pri tem opira na podatke, ki so navedeni v uvodih prevodov in v strokovni literaturi, v obravnavi zadnjih dveh prevodov pa na lastne izkušnje v povezavi s sodelavci. Osnovno načelo presojanja ustreznosti prevodov je vprašanje, v koliki meri posamezni prevodi upoštevajo literarno naravo svetopisemskih besedil. Vprašanje je, ali prevajalci upoštevajo bogastvo metafor v izvirniku, ali pa metafore nadomeščajo z abstraktnimi pojmi; prevajajo temeljno besedišče enotno, ali svobodno brez nadzora. V standardnih prevodih Svetega pisma je še posebej pomembno upoštevati osnovno literarno obliko paralelizma, ki je v izvirniku omogočil nastanek sinonimnih ali anti-tetičnih besednih parov, ki nosijo pečat konstantnosti teološke hermenevtike. Prispevek se dotika tudi pomena poenotenja oblik svetopisemskih osebnih in geografskih imen, ki so doživela pomembne transformacije v grškem in latinskem prevodu Svetega pisma (Septuaginta in Vulgata) in sta skozi dva tisoč let služila kot osnova za razvoj oblik imen v evropskih jezikih.

TRANSLATING THE BIBLE AFTER THE REFORMATION

Throughout the history of Bible translation, the dilemma of translating ad verbum or translating ad sensum has always been at the centre of attention. In the context of this fundamental question, the contribution discusses the implementation of all complete Catholic translations of the Bible. In doing so, the author relies on the information provided in the introductions to the translations and in professional literature, and in the treatment of the last two translations on his own experiences in connection with his colleagues. The basic principle of judging the adequacy of translations is the question of the extent to which individual translations take into account the literary nature of the biblical texts. More specially, whether translators consider the wealth of metaphors in the original, or they replace these with abstract concepts, and whether they translate basic vocabulary uniformly or freely without supervision. In standard translations of the Bible, it is especially important to take into account the basic literary form of parallelism, which in the original enabled the creation of synonymous or antithetical word pairs, which bear the stamp of the constancy of theological hermeneutics. The contribution also touches on the importance of unifying the forms of biblical personal and geographical names, which underwent significant transformations in the Greek and Latin translations of the Bible (Septuagint and Vulgate) and served as the basis for the development of name forms in European languages for two thousand years.

SLOVENSKI PREVOD BIBLIJE IN SLOVENSKA LITERATURA: NJUNO MEDSEBOJNO DELOVANJE

Vid Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Uvod: prevajanje Biblije do reformacije

Prevajanje Biblije ima dolgo zgodovino. Že antični Judje so prevajali knjige, ki so jim veljale za sveto pismo. Potem ko so se v 6. stoletju pr. n. št. iz babilonskega izgnanstva vrnili v Palestino, so se začeli pojavljati targumi, prevodi hebrejskih svetih knjig v aramejščino. Ti prevodi so bili razlagalni, s parafrazami besed, ki so judovskemu ljudstvu delovale tuje, ker je pogovorni jezik Judov tedaj že postala aramejščina, *lingua franca* starodavnega Bližnjega vzhoda.

Najpomembnejša prevoda Biblije iz antike sta *Septuaginta*, prevod hebrejske Biblije v grščino, in *Vulgata*, prevod krščanske Biblije v latinščino. *Septuaginta*, po legendi delo sedemdeseterice (Seputaginta = lat. »sedemdeset«), je nastajala v 3. in 2. stol. pr. n. št. ter je ohranila nekatere knjige, katerih hebrejski izvorniki so se izgubili. *Vulgata*, delo cerkvenega očeta Hieronima, pa je nastala v pozni antiki in je zajela hebrejsko Biblijo skupaj s knjigami, ohranjenimi samo v *Septuagintinem* prevodu, pod imenom »Stara zaveza«. Hieronim je prevajal iz obeh izvirnih bibličnih jezikov, hebrejščine in grščine; Staro zavezo je prevedel iz hebrejščine, ne po grškem prevodu, kot so ravnali prevajalci pred njim. *Vulgata* se je uveljavljala počasi. Še na začetku srednjega veka je bil ob njej enakovredno v rabi stari prevod, *Vetus Latina*, a je Hieronimov prevod nato dolgo vladal na krščanskem Zahodu, v mnogih katoliških deželah globoko v moderne čase.

Poimenovanje »Vulgata« je okrajšava za *versio vulgata*, »splošno rabljen« ali »ljudski prevod«. Vendar *Vulgata* glede na to, da je latinščino v poantični Evropi znala le peščica izobraženih, ni bila nikdar razširjena med ljudstvom. Nobeno krščansko občestvo na Zahodu ni nikoli govorilo nobenega od bibličnih jezikov, ne starozavezne hebrejščine ne novozavezne grščine. Biblija je bila na krščanskem Zahodu, zvečine pa tudi na Vzhodu,

zmeraj prevedena knjiga, »knjiga v izgnanstvu« (Prickett 1999, 80). Pred nastopom reformacije se je zvrstilo več prevodov v jezike novonastajajočih evropskih narodov, s tem da so bili vsi narejeni po *Vulgati* in niso prišli v široko rabo. Šele Luthrova prevoda Nove zaveze (1522) in celotne Biblije (1534) sta sprožila prevajanje iz izvirnih bibličnih jezikov v sodobne evropske jezike, od katerih so nekateri imeli vzpostavljeno knjižno normo, drugi še ne, a četudi so jo že imeli, je prevajalci niso nujno upoštevali, tako kot visoke nemščine *Minnesängerjev* ni upošteval Luther. Za prevod Biblije je izbral navadni jezik, ki naj bi bil predvsem razumljiv njegovim rojakom, Nemcem (prim. Luther 2001, 358–363).

Status Biblije se je spremenil šele z reformacijo. Biblija je bila prej za večino ljudi zaprta knjiga. Ljudstvo se je z njo seznanjalo prek pridig in stenskega slikarstva v cerkvah, ki je delovalo kot biblija za neuke. Nasprotno je v deželah, ki so sprejele reformacijo, Biblija postala odprta knjiga. V nemških protestantskih deželah je do konca 16. stoletja postala last vsake hiše, ki si jo je lahko privoščila in je kaj dala nase.

2 Izbira jezika za slovenski prevod Biblije

Ob koncu 16. stoletja je bila reformacija v slovenskih deželah razen v Prekmurju zadušena. Protestanti so bili prisilno spreobrnjeni nazaj v katoliško vero ali izgnani, jezik njihovih prevodov Biblije pa je ostal. Z njim je bila vzpostavljena knjižna norma slovenščine.

Prevod Jurija Dalmatina (1584) je prvi celotni prevod Biblije v katerega izmed modernih slovanskih jezikov sploh. Prvi prevod Biblije v staro cerkveno slovanščino sta sicer v 9. stoletju naredila Grka, brata svetnika Ciril in Metod, potem ko ju je iz Soluna na Moravsko povabil knez Rastislav. Vendar je poročilo o nastanku njunega prevoda legendno, s tem da se znaten del tega prevoda niti ni ohranil. Prva celotna starocerkvenoslovanska Biblija, ki se je ohranila, je bila sestavljena šele za življenja novgorodskega nadškofa Genadija Gonozova ob koncu 15. stoletja, a je njeno besedilo tam, kjer ni bilo starocerkvenoslovanske predloge, prevedeno po *Vulgati* (prim. Thomson 1998).

Dalmatinova Biblija je, nadalje, prevod v jezik z mlado knjižno normo. Slovenski jezik je ob fragmentarnem in diskontinuiranem zapisovalskem izročilu, ki ga začenjajo Brižinski spomeniki s konca 10. ali začetka 11. stoletja, obstajal v množtvu narečij, vse dokler se ni na Slovenskem s svojim knjižnim delom pojavila reformacija.

Na to, katero narečje ali kateri govor je postal knjižna norma, je odločilno vplivala izbira Primoža Trubarja, prvega prevajalca Biblije v slovenščino. Po Trubarjevi sodbi je bil slovenski jezik reven, v njem naj bi bilo veliko *aequivoca*, besed z več pomeni. Kljub temu pa se je Trubar zvečine držal načela, da za prevod Biblije ni treba iskati novih in neznanih, pomensko morda natančnejših besed, ampak »gmajnske« (1966a, 65), se pravi vsem Slovencem skupne oziroma razumljive besede. Kakor Luther in drugi reformacijski prevajalci

je bil za prevajanje v navaden, splošno razumljiv jezik. Navadnost je tako postala stvar izbire. V nemškem posvetilu k Trubarjevemu prevodu prvega dela *Nove zaveze* (1557) beremo: »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnili z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševac, Istran, Dolenjec ali Bezjak.¹ Zaradi tega sem ostal kar pri kmečkem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil« (1966b, 80).

Na podlagi te Trubarjeve izpovedi se je v slovenskem jezikoslovju uveljavilo prepričanje, da je osnova slovenskega knjižnega jezika postalo dolensko, se pravi – po Trubarjevi besedi – raščiško narečje s primesjo besednih in skladijskih germanizmov iz mestnega govora in s fonetičnimi odmiki iz drugih narečij, s katerimi naj bi se Trubar seznanil med duhovniškim službovanjem po slovenskem ozemlju. To prepričanje si je v knjigi *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (1968) prizadeval izpodbiti Jakob Rigler. Postavil je nasprotno tezo, da mestni govor ni bil samo naključna primes, ampak prav tisti govorjeni jezik, ki ga je Trubar izbral – govorica mesta Ljubljana, v kateri se je dolensko narečje mešalo z gorenjskim. To, da je Trubarjev jezik pravzaprav mestni govor, je sicer trdil že razsvetljenec Jernej Kopitar, vendar je Trubar po Kopitarjevem mnenju iz mestnega govora nezavedno prevzemal besedne in skladijske germanizme, po Riglerjevem pa je to počel zavestno. Rigler v dokaz za Trubarjevo zavestno prevzemanje ljubljansčine navaja glasovni sistem, ki kaže na odpravljanje dolenske glasovnosti v korist gorenjske. To naj ne bi bila posledica stihijskega mešanja narečij, ampak Trubarjeve odločitve za to, k čemur je kazal že sam mestni govor v Ljubljani, v katerem sta se stikali dolenska in gorenjska narečna ploskev.

Čeprav Rigler poda nekaj glasoslovnih zgledov za izenačevanje najmočnejših slovenskih narečij v jeziku Trubarjevih prevodov Biblije, je njegovo razpravljanje, ki gre proti toku in izpodbija celo izvirno Trubarjevo izpoved, problematično na izhodišču. Raznolikost slovenske govornosti v 16. stoletju je v resnici neizkazljiva, saj »ni na voljo nobenih pozitivnih sočasnih dokazov ne za govor Ljubljane ne za govor Raščice« (Grdina 1993, 104). Tedanjega živega govora kratko malo ne moremo rekonstruirati: je živi pesek, v katerega se pogreza Riglerjeva nasprotna teza. Pa vendar je kljub nemožnosti rekonstrukcije nekdanjega govorjenega jezika verjetno, da je bila Trubarjeva jezikovna izbira prav taka, kot jo opisuje Rigler. Nemara ima drzni jezikoslovec prav tedaj, ko svoje razpravljanje poskuša podkrepiti z nejezikoslovnim razlogom, in sicer da je Trubarju izbiro ljubljansčine za navadni jezik kot jezik prevoda Biblije narekovalo reformacijsko poslanstvo – narediti, da beseda Svetega pisma spregovori ljudstvu v njegovem lastnem čim širše razumljivem jeziku.

Trubarjeva izbira mestnega govora za prevajanje Biblije je bila tedaj religiozno-kulturno-politična izbira: za katolištvo je bil kulturno središče samostan na podeželju, za protestantstvo, ki se je po radikalni reformaciji nemškega kmetstva oziroma *Herr*

1 Bezjaki so kajkavci na ozemlju med Dravo in Savo.

Omnes, kot ga je ironično imenoval Luther, začelo opirati na plemstvo in meščanstvo, je to postalo mesto. Zato je precej verjetno, da je Trubar navadni jezik, ki ga v vsakdanjem življenju, če že ne govori, vsaj razume največ ljudi, izbral v mestu namesto v vasi, čeprav je bila večina Slovencev kmetov. Ljubljana je bila že tedaj največje slovensko mesto, ob tem tudi upravno središče Kranjske, hkrati področno središče katoliške Cerkve, ker je že od leta 1461 imela škofijo, in, ne nazadnje, središče vse bolj razširjenega (narodnostno mešanega) novega stanu, meščanstva. S tega gledišča lahko Riglerju samo pritrdimo, da je »jezik centra pomembnejši od jezika majhne vasice s trinajstimi kmetijami in tremi mlini« (Rigler 1968, 235). Pomembnejši je, ker je bil kmetom tudi od drugod s slovenskega ozemlja razumljivejši kakor jezik neke vasi.

3 Slogovno čiščenje slovenskega prevoda Biblije in slovenska literatura

Dalmatin je v temelju prevzel Trubarjev jezik in tako potrdil njegovo jezikovno izbiro. Ta jezik je slovenskemu pisanju z uveljavitvijo knjižne norme odprl možnost jezikovne enotnosti. Ljubljanski škof Tomaž Hren, zloglasni požigalec protestantskih knjig, je namreč s tihim prevzetjem jezika Dalmatinove Biblije v katoliško izdajo bibličnega besedila, ki jo je naročil in pri njeni pripravi tudi sam sodeloval z jezikovnimi izboljšavami, namenoma dopustil, da nedavno pri protestantskem prevajanju Biblije porojeni jezik preživi in, še več, postane porajalec jezikovne enotnosti.

Leta 1612 je izšel prvi katoliški lekcionar *Evangeliji in listi*, se pravi zbirka lekcij ali beril, odlomkov iz evangelijev in apostolskih pisem za branje pred pridigo. Po Hrenovem naročilu ga je sestavil duhovnik Janez Čandek, ki je odlomke izbral in prepisal iz Dalmatinove Biblije ter po *Vulgati* na novo prevedel le glede nauka sporna mesta. Dalmatinov prevod Biblije je nato v nedrih lekcionarja, ki je doživel več priredb (Schönlebnovo leta 1672, Hipolitovo leta 1715, Paglovčevi leta 1741 in 1754 itn.), dvesto let ohranjal enotnost slovenskega knjižnega jezika. Tako je deloval od Tomaža Hrena do Jurija Japlja, ki je skupaj s sodelavci leta 1784, ob dvestoletnici Dalmatinovega prevoda, začel izdajati nov, prvi celotni katoliški prevod Biblije v slovenščino (v celoti je izšel do leta 1802). Jezik Dalmatinove Biblije je bil od Hrena do Japlja močnejši dejavnik kakor živa govorica, ki se je zaradi samoglasniškega upada in izgovarjave ū namesto l – »šoŭ sem« namesto »šel sem« –, začela oddaljevati od knjižnega jezika (prim. npr. Tomšič 1956, 15 in Ahačič 2012, 19). Različni pisci so v svoje pisanje sprejemali govorne posebnosti svojih pokrajinskih narečij, vendar je nevarnost narečnega partikularizma in s tem razpada enotnega knjižnega jezika odvrnila Japljeva Biblija, s katero je sredotežna sila v jeziku dokončno prevladala nad sredobežnimi.

Dalmatinov prevod Biblije ni bil nikdar sporen v vlogi vzpostavljavca in enotovalca slovenskega knjižnega jezika. A če so bili slovenski jezikoslovci, med njimi prvi Kopitar, do njega tudi kritični, so občudujoče sodbe o njem izrekli predvsem literarni zgodovinarji

(prim. Orožen 1996, 238–239). Slovensko literarno zgodovino pisje mu je normativno vlogo prav tako priznavalo po slogovni oziroma poetičnojezikovni plati.

France Kidrič meni, da smo z Dalmatinovo Biblijo »dobili Slovenci končno prvi literarni vzorec trajne vrednosti, velepomemben tekst, ki je bil mnogo sposobnejši, da vpliva normativno na novi literarni jezik in njegovo pisavo nego pa slovnica in slovar« (1929, 70), čeprav v stavku prej zapiše, da se je Dalmatin preveč držal nemške predloge. Za Mirka Rupla je kljub germanizmu »jezikovna umetnina, ki je dolgo nihče ni prekosil« (1956, 242), in za Antona Slodnjaka »bogoslovni in slovstveni vrhunec slovenskega protestantizma, ki tvori most od nabožnih početkov našega pismenstva v 16. do leposlovnih in umetniških tekstov v 18. in 19. stoletju« (1968, 38). Trubarjevi in Dalmatinovi stavki naj bi namreč Slovincem prehajali v uho in se »poplemeniteni« (prav tam) vračali v slovenski literaturi.

Vendar tu ostaja – ali pa se šele zares postavlja – »*problem sloga*« (Snoj 2005a, 64). Literarni slog je način pisanja na vseh ravneh, od izbire besed in oblikovanja besednih zvez in figur do njihove vezave v stavek oziroma kompozicije celotnega dela. Ko govorimo o slovenskem prevajanju Biblije, pa moramo razločevati slog v dveh pomenih: slog slovenskega prevoda Biblije in biblični slog v pravem pomenu, ki ga ta prevod prenaša v knjižni jezik. Slog slovenskega prevoda je namreč tudi vse tisto, kar v njegov jezik ni prišlo iz bibličnega izvornika, ampak, že na začetku, iz žive govornice 16. stoletja in, izmed predlog, predvsem iz Luthrovega prevoda. Dalmatin je celotno Biblijo, kot pravi v uvodu vanjo, prevedel iz izvornih jezikov, in kakor si je Trubar, ko je prevajal Novo zavezo, pri iskanju konkretnih prevodnih rešitev največ pomagal s prevodom Erazma Rotterdamskega v latinščino, tako se je sam najbolj opiral na Luthrov prevod (prim. Ahačič 2007, 270–271).

Značilnost slovenskega bibličnega sloga je očitna: to sta besedni in skladenjski germanizem. Prevodna beseda in njena vezava sta od začetka tujčevali pri posredniškem jeziku, nemščini ljubljanskega meščanstva in Luthrove Biblije. Dalmatin je ohranil nič manj kakor devet desetih Trubarjevih besednih germanizmov in je, čeprav je poskušal čistiti Trubarjev jezik, po drugi strani nekatere njegove slovenske besede celo zamenjal z nemškimi popačenkami: »ludje« s »folk«, »tisuč« s »tavžent« ali »život« z »leben« (prim. npr. Tomšič 1956, 13). Dalmatin je torej čistil Trubarja – in ga včasih poslabšal z vnovičnim nemčevanjem –, Hren Dalmatina, prireditelji lekcionarjev drug drugega in tako naprej.

Slogovno čiščenje slovenskega prevoda Biblije od Hrenovega lekcionarja naprej je med prvo svetovno vojno prvi kritično pregledal takrat najuglednejši slovenski jezikoslovec Anton Breznik. V razpravi *Literarna tradicija v Evangelijih in listih* ugotavlja, da ni bilo posebno temeljito in da je Dalmatinovo besedilo v jezikovnem pogledu ostalo skoraj nespremenjeno do Japljeve Biblije. V njej je bilo germaniziranje odpravljeno približno za polovico, a le besedno, saj je skladenjske germanizme na Kopitarjevo

pobudo sistematično začel odpravljati šele Matevž Ravnikar. Breznik potem na treh straneh razprave razgrinja to, kar sam imenuje nič manj kakor »zgodovina slovenskega sloga« – nekakšno kazuistiko, zbir zgledov, ki razkrivajo konkretne slogovne napake in pomanjkljivosti v starih lekcionarjih ter hkrati tudi njihove poprave v tistih poznejših, ki so izhajali od Japljeve Biblije naprej (prim. 1982, 48–51). Njegov sklep je, da je skladiščno tujčevanje v slovenskem bibličnem jeziku trdovratnejše od besednega in da se je v njem ohranilo še veliko germanizmov, ki jih v »drugih literarnih strokah« (prav tam, 53) ni več.

Slog slovenskega prevoda Biblije je po drugi strani skozi lástnost slovenskega jezika ves čas od svojega nastanka prevajala in ga tako izboljševala slovenska literatura. Ta v slovenski literarni zgodovini velja za pisanje, ki ni več vezano na tako ali drugačno posredovanje Biblije ali verskega sporočila, oprtega nanjo. Slovensko literarno in primerjalnoliterarno zgodovinopisje jo označuje kot »avtorsko«, »sekularizirano«, »avtonomno«, »umetno« in »estetsko« (prim. Prijatelj 1952, 3–4; Paternu 1974, 52; Kos 1987, 7). Nastanek avtorskega *belles-lettres* ali »leposlovja« postavlja v razsvetljenje, v krog, zbran okrog Marka Pohlina in njegovih *Pisanic*.

Slovenska literatura je pripomogla k številnim izboljšavam slovenskega bibličnega sloga. Tako je na primer Ivan Cankar v povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907) povzel Kristusove besede (Mt 5,39) v repliko enega izmed Jernejevih sogovornikov (»kadar te udari sosed na desno lice, ponudi mu še levo«) in »drugo« lice, ki so ga imeli dotedanji slovenski prevodi tega Kristusovega naročila ljubezni, zamenjal z »levim« licem (prim. Suhadolnik 1993, 440; Stanovnik 2005, 174). Podobno kot Cankar je ravnal Ivan Pregelj. V *Baladah v prozi* (1917–1927) je povzel slovite besede apostola Pavla o duhu in črki (2 Kor 3,6), in sicer prav tako necitatno kot Cankar (»pa pravijo, da črka ubija«), ter s tem dotlejšnji »mori« izboljšal v »ubija« (prim. Suhadolnik, prav tam). Kakor se desnemu licu prilega levo lice, tako bolj pripada črki, da ubija, ne da mori, saj je umor naklepno dejanje, ki kot vršilca predpostavlja subjekt z zavestjo oziroma pri polni zavesti. Obe izboljšavi so sprejeli poznejši prevajalci Biblije.

Nekatere besede so v slovenskih prevodih Biblije sčasoma dobile to, kar bi lahko imenovali »biblični priponski morfem«: »oznanilo« je postalo »oznanjenje«, »sprememba« je postala »spremenjenje« itn. Še teže kot s prevajanjem posameznih besed pa je bilo s prevajanjem besednih zvez iz Biblije, ki so idiomatske in jih ni mogoče dobesedno prevesti v slovenščino. Toda tudi v takšnih primerih so pomagali pisci slovenski literature. Tako recimo v Jeretovi Bibliji (1937–1939) naletimo na prevod Mt 3,17 »Ta je moj ljubljeni Sin, nad katerim imam veselje [poudaril V. S.]« za grško *en ho endókesa* (prim. Suhadolnik 1993, 433). Ta besedna zveza je sad prevajalskega napora, ki sega nazaj k Josipu Stritarju kot prevajalcu Biblije (prim. prav tam). Njen vzvišeni zven občutimo, kot da prihaja iz sloga izvirnika. Vendar ni kalkirana po izvirniku, ampak je prevedena »v slogu«. Kot posrečen prevod tujega idioma je v slovenščini ustvarila idiom.

4 Prevajanje Biblije v slovenski literaturi

Slovenska literatura je prvič dosegla evropsko raven s Francetom Prešernom. Njegovo pesništvo se po oblikovni plati ne odlikuje samo z dotlej nevideno trdno ritmično strukturo in dotlej neslišanim blagoglasjem, ampak se v njem tudi prvič v slovenskem jeziku izkazuje moč duha, ki obvladuje *discours*, govorni raztek.

Prešernov pesniški slog ni niti malo podoben bibličnemu. Značilnost tega sloga je na ravni stavka razvejana, zapletena in hkrati natančna hipotaksa po zgledu antične literature. Skladnja Prešernovega stavka na splošno daje vtis klasičnosti, zato je od začetka eden izmed poglavitnih virov očaranosti slovenstva nad Prešernovim pesništvom. Ta stavek kljub zapletenosti ni nejasen, tako kot je zmeraj znova lahko postal v dotlejšnjem slovenskem pisanju. Misli ne zajame nikakršno tekanje sem in tja ali razbeg. Nasprotno je ves čas pri delu suvereno vodenje misli, in sicer skoz bogato raztekanje oziroma razpeljevanje v smiseln stek. Hkrati pa Prešernova govorica ne tujčuje, ampak ves čas govori materni jezik in tako vzbuja neodvnljiv vtis slovenskosti, drugače kot na primer stari slovenski prevodi Biblije. Prešeren je zaradi jezikovnega mojstrstva, s katerim je slovenščino v velikem zamahu dvignil na raven velikih literarnih jezikov, še zmeraj prvo ime slovenskega pesništva.

Na Biblijo se Prešeren navezuje s podobjem oziroma metaforiko. Prešernov postopek navezave je mogoče formalno opisati kot dekontekstualizacijo, se pravi iztrganje bibličnega izraza ali podobe iz prvotnega konteksta in prenos v drug kontekst (prim. Paternu 1976, 192). To velja tudi za njegovo ljubezensko pesništvo.

V *Sonetnem vencu* (1834) in drugem Prešernovem ljubezenskem pesništvu je očitna predvsem navezava na metaforiko iz Petrarcoevega *Kanconiera*, najvplivnejše zbirke ljubezenske poezije v evropskem merilu. Pri Prešernu je vse polno petrarkističnih metafor, ki so narejene na ženske oči oziroma pogled. To so na primer »oči nebeške« in iz njih »vržena puščica«, »svítlí žarkí«, žarki »iz oči«, »puščica pogléda«, ki zadene v srce, »luč oči« ali »nebeška luč oči« (1965, 131; 133; 148; 107; 11; 16). Še več, Prešernova ljubljena ženska, Primicova Julija, je v *Sonetnem vencu* kakor sonce (prim. 140; 146; 148), in »sonce« je Petrarcovo poimenovanje za njegovo ljubljeno žensko, Lauro.

Vendar ima osrednje mesto v besednjaku Prešernove visoke romantične ljubezenske lirike »slava«. V Bibliji »veličastvo« ali »slava« – *kavod* v hebrejščini oziroma *dóxa* v grščini, ki ju v biblično latinščino prevaja *gloria* – označuje Božjo pričujočnost. V Stari zavezi je to najpogosteje svetleča Božja pričujočnost, ki lahko privzame različna znamenja, v katerih postane vidna v zemeljskem območju. V *Eksodusu* so njena znamenja goreči grm, dimni steber ponoči ali oblak podnevi (16,10: *et ecce gloria Domini apparuit in nube*, »in glej, GOSPODOVO veličastvo se je prikazalo v oblaku« [navedeno po slovenskem standardnem prevodu Biblije, 1996]). Prešeren pa se v *Sonetnem vencu* predstavlja kot pevec slave ljubljene ženske, s tem da slava tu pomeni *glorio*, ne *famo*, vidno, ne

slišno slavo. V nemškem sonetu »Wie brünstig sehnt sich, wer an dunkler Stelle«, ki sklepa cikel *Liebesgleichnisse* (1834), o ljubljeni ženski pravi, da *in stiller Glorie strahlt wie keine*, »v tihi gloriiji žari kakor nobena« (Prešeren 1966, 102). Besedo »glorija« rabi v obeh svojih pesniških jeziki, tudi v slovenskem, in v obeh je »tujka, prevzeta iz *Vulgate*« (Snoj 2005b, 80). Biblična beseda za Božjo pričujočnost pri tem postane beseda za pričujočnost ljubljene ženske.

Prešernovo ljubezensko pesnjenje doseže vrh prav v prenosu »glorije«, biblične besede za bogoprikazanje, na ljubljeno žensko, na njeno središčno prisotnost v njegovem življenju in, prek njega, tudi v življenju naroda; *Sonetni venec* se ne začne po naključju s prepletom, kot venec, naslovljen njej, ljubljeni ženski, in hkrati namenjen njim, Slovencem: »*Poet tvoj nov Slovincam* [oboje poudaril V. S.] *venec vije*« (Prešeren 1965, 137). S tem je Prešeren vzpostavil paradigmo visokega ljubezenskega pesnjenja v slovenski literaturi.

V nasprotju s Prešernom je biblični slog v svojo prozo sprejel in ga razvijal Ivan Cankar, prvo ime v kanonu slovenskih pisateljev. Cankarjev slog je izredno bogat s tako imenovanim *parallelismus membrorum*, najslovitější »pesniško prvino« v Bibliji. To prvino je Cankar nemara najrazkošneje rabil v povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica*, ki je tudi zato dobila oznako »mala biblija« (Kreft 1969, 117) socializma. Poleg tega pa je v slovenski literaturi, če že ne vzpostavil, pa vsaj odločilno oblikoval drugačno paradigmo, paradigmo hrepenenja. To je storil v navezavi na Biblijo.

Hrepenenje je od začetkov slovenskega romana v drugi polovici 19. stoletja temeljno zadržanje njegovega pasivnega junaka. Posebne lastnosti slovenskega romana, ki so se še zlasti izrazito izoblikovale v Cankarjevem romanopisju, za Dušanom Pirjevcem (1969, 312–337) in Jankom Kosom (1989 in 1991) povzema Tomo Virk takole: »Te lastnosti so – ob odsotnosti velikih metafizičnih struktur – predvsem pasivnost junakov – in s tem povezana odsotnost akcije –, njihova hrepenenjskost in vloga žrtve, kar je vse skupaj povezano s posebnimi družbenozgodovinskimi in političnimi razmerami slovenskega naroda v dobi, ko še ni konstituiran kot nacija« (1997, 101).

Cankarjevska paradigma hrepenenja se od prešernovske paradigme visoke ljubezni že na prvi pogled razlikuje po tem, da hrepenenje dezerotizira: to ni ljubezenska želja, ampak želja po drugem oziroma drugačnem življenju. Na to namiguje naslov enega izmed Cankarjevih kratkih romanov – *Novo življenje* (1908).

»Novo življenje« je po izvoru bibličen izraz. »Pot novosti življenja« (Rim 6,3) je pot v življenje, ki ga človeku s premaganjem smrti omogočata Kristusova žrtvena smrt na križu in vstajenje. Pot v življenje po smrti je krščanski način življenja, življenje v Kristusu. Ko Cankar »novost življenja« prevede z »novim življenjem«, vsekakor sledi Dostojevskemu. V romanu *Zločin in kazen* Raskolnikova, njegovega glavnega junaka, po storjenem zločinu in dolgotrajnem prebujanju vesti čaka novo življenje. Raskolnikov, ki je šel po poti človekoboga in hotel biti kakor Napoleon, na koncu stopi na pot Bogočloveka,

ki v romanu ni več prikazana. Pri Cankarju pa novo življenje ni življenje v Kristusu, ki je način življenja v svetu. Novo življenje je nejasni cilj odvrnitve ali celo bega od sveta.

Cankarjevsko hrepenenje se sklada s temeljnim občutjem »lepe duše«, kot je ničevi subjekt, spodrseljaj, ki nastane pri vzpostavitvi subjekta, imenoval Hegel (prim. 1996, 464–494 in 1994, 93–99). Lepa duša ne deluje v svetu. Edino dejanje, ki ga je zmožna, je sodba o svetu in nad svetom. Tako je tudi osrednja strukturna prvina cankarjevskega hrepenenja sodba, ki svetu odvzame značaj resničnosti in ga naredi ničnega. Od tod, iz sveta oziroma življenja »v blatu«, kot se glasi pogosta Cankarjeva metafora, se potem hrepenenje presežno giblje k nečemu drugemu, nedoločnemu.

Cankar je hrepenenje ob pomoči Biblije vrhunsko uobličil v črtici »Kristusova procesija« (1907), ki jo je leto pozneje z naslovom »Za križem« izdal v novelistični zbirki *Za križem*. Njeno prizorišče je prizorišče Gospodovega dne ali poslednje sodbe, s tem da je na njem uprizorjen Kristusov drugi prihod, ki je v evangelijih samo napovedan. V podobi iznenada navzočega tujca namreč prikazuje Kristusa, ki v svojo procesijo poziva otroka, izseljence in rudarje, skratka »ponižane in užaljene« (Cankar 1974, 118), kot jih Cankar poimenuje ob pomoči Dostojevskega. V njej se ves čas ponavlja obrazec iz evangeljskih poročil o Kristusovem prvem prihodu; Kristus zmeraj znova ogovori tistega, ki ga sreča – v evangelijih s »Hôdi za menoj«, pri Cankarju s »Pojdi/Pojdite z menoj« (prim. prav tam, 116–117). Pozivi, ponovljeni v Cankarjevem prikazu Kristusovega drugega prihoda, pa so namenjeni samo trpečim in hrepenečim. Kristusov poziv ob drugem prihodu je torej sodba, ki ni nič drugega kakor potrditev hrepenenja trpečih. Kdor je hrepenel, je opravičen, in sicer iz trpljenja, ki je ves čas vzgibavalo njegovo hrepenenje. Cankarjeva črtica »na prizorišču Gospodovega dne predvaja tisto, kar je bilo v človeški notranjosti ničeno, kot uresničeno: procesija pušča za seboj vso pokrajino uničeno« (Snoj 2005b, 131).

Vendar se smisel hrepenenja v Cankarjevi pozni literaturi nazadnje obrne: še zmeraj ga vzgibava trpljenje, a nima več opravičenja v njem. Hrepenenje tako pri poznem Cankarju dobi krščanski smisel (prim. Kos 1996, 129). Ni več opravičeno iz trpljenja niti ni hrepenenje po drugem, novem življenju. Samo po sebi brez opravičenja je hrepenenje po posmrtnem življenju.

5 Zaključek

Slovenski protestantski prevod Biblije je z vzpostavitvijo knjižne norme slovenščine omogočil slovensko literaturo. Vendar je zanj od začetka značilno tujčevanje pri nemščini. Tujost v slovenskem prevajanju Biblije ni nastajala, tako kot sicer zmeraj nastaja, le z dobesednim prestavljanjem tujega oziroma neposrednim potujevanjem domače govornosti v idiomatiki hebrejskega in grškega izvornika (ter latinske Erazmove in pozneje, v katoliških prevodih, tudi *Vulgatine* predloge), ampak predvsem po čezjezikovnem ovinku

skozi nemščino. Dokler, kot pravi Wilhelm von Humboldt, pri prevodu »občutimo tisto tuje, ne tujosti, prevod dosega svoje najvišje cilje; kjer pa se pojavlja tujost po sebi in morda celo zatemni tisto tuje, prevajalec izdaja, da ni dorasel izvorniku« (1816, 132–133). K luščenju tistega tujega iz tujosti je slovenskemu prevodu Biblije pomagala slovenska literatura, ki ga je usmerjala k bolj idiomatskim izrazom in načinom njihove vezave.

Po drugi strani so veliki pisci slovenske literature, kot kaže Prešernov in Cankarjev zgled, iz Biblije jemali besede in izraze, ki so jih rabili za ubesedenje tistega najvišjega, za katero jim je šlo v njihovem lastnem pisanju. Takšna beseda je pri Prešernu »glorija« in takšen izraz pri Cankarju »novo življenje«.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije / Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino: pesniki-prevajalci od Deva do Jarnika / Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem / Prevajanje Cankarja

7 Priporočeno branje

Belè, Venceslav. 1909. »Cankar in Biblija.« Čas 3: 349–374.

Prva razprava o Cankarjevem razmerju do Biblije.

Kos, Janko. 1997. »Recepcija Biblije v slovenski literaturi.« *Bogoslovni vestnik* 57, št. 1–2: 151–158.

Pregled z duhovnozgodovinsko kategorizacijo recepcije Biblije v slovenski literaturi.

Kos, Janko. 2000. »Prešeren in Biblija.« V *Prešernovi dnevi v Kranju. Simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna, od 2. do 5. februarja 1999 na Fakulteti za organizacijske vede v Kranju*, uredili Boris Paternu idr., 227–237. Kranj: Mestna občina.

Prva razprava v slovenskem prešernoslovju, osredinjena na Prešernovo razmerje do Biblije.

Snoj, Vid. 2005a. »Biblija, slovenski jezik in slovenska literatura.« *Primerjalna književnost* 28, št. 2: 59–76.

Pregled delovanja Biblije na slovenski jezik in literaturo ter slovenske literature na prevajanje Biblije.

Bibliografija

- Ahačič, Kozma. 2007. *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ahačič, Kozma. 2012. *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: katoliška doba*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Breznik, Anton. 1982 [1917]. »Literarna tradicija v Evangelijih in listih.« V *Jezikoslovne razprave*, uredil Jože Toporišič, 27–54. Ljubljana: Slovenska matica.
- Cankar, Ivan. 1974 [1908]. »Za križem.« V *Zbrano delo*, uredil France Bernik, zv. 17, 115–119. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grdina, Igor. 1993. »Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo.« *Slavistična revija* 41, št. 1: 77–129.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1996. *Phänomenologie des Geistes*. V *Werke*, uredila Eva Molden Hauer in Karl Markus Michel, zv. 3. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1994. *Vorlesungen über die Ästhetik I*. V *Werke*, uredila Eva Molden Hauer in Karl Markus Michel, zv. 13. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Humboldt, Wilhelm von Humboldt. 1816. *Aeschylus Agamemnon metrisch übersetzt*. Leipzig: Fleischer.
- Jere, Francišek, Gregorij Pečjak in Andrej Snoj, ur. 1937–1939. *Sveto pismo novega zakona*. Ljubljana: Škofijski ordinariat.
- Kidrič, France. 1929. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko. 1987. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Kos, Janko. 1989. »Cankar in problem slovenskega romana.« V Ivan Cankar *Hiša Marije Pomočnice*, 2. izdaja, 5–59. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kos, Janko. 1991. »Teze o slovenskem romanu.« *Literatura* 3, št. 13: 47–56.
- Kos, Janko. 1996. *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Krašovec, Jože, ur. 1996. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Kreft, Bratko. 1969. »Cankarjev Hlapec Jernej.« V Ivan Cankar, *Hlapec Jernej in njegova pravica*, 75–121. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Luther, Martin. 2001 [1530]. »Poslanica o prevajanju.« V *Izbrani spisi*, prevedli Nenad Vitorović, Martin Benedik in Nada Grošelj, 353–370. Ljubljana: Nova revija.
- Orožen, Martina. 1996. »Vprašanja sintaktične inferenc v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584.« V *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, 234–250. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Paternu, Boris. 1974. »Slovenska poezija.« V *Pogledi na slovensko književnost I*, 47–75. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Paternu, Boris. 1976. *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. Zv. 1. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Pirjevec, Dušan. 1969. »Ivan Cankar in literatura.« *Problemi* 7, št. 77: 312–337.
- Prijatelj, Ivan. 1952. »Literarna zgodovina.« V *Izbrani eseji in razprave I*, 3–36. Ljubljana: Slovenska matica, 1952.
- Prešeren, France. 1965. *Zbrano delo*, uredil Janko Kos, zv. 1. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Prešeren, France. 1966. *Zbrano delo*, uredil Janko Kos, zv. 2. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Prickett, Stephen. 1999. *Origines of Narrative. The Romantic Appropriation of the Bible*, 2. izdaja. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rigler, Jakob. 1968. *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rupel, Mirko. 1956. »Protireformacija in barok.« V *Zgodovina slovenskega slovstva*, zv. 1: »Do začetkov romantike«, uredila Lino Legiša in Alfonz Gspan, 263–325. Ljubljana: Slovenska matica.
- Slodnjak, Anton. 1968. *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Snoj, Vid. 2005a. »Biblija, slovenski jezik in slovenska literatura.« *Primerjalna književnost* 28, št. 2: 59–76.
- Snoj, Vid. 2005b. *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod. 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Suhadolnik, Stane. 1993. »Jezikovna analiza Svetega pisma nove zaveze (1984).« *Slavistična revija* 41, št. 4: 429–448.
- Thomson, Francis J. 1998. »The Slavonic Translation of the Old Testament.« V *Interpretation of the Bible*, uredil Jože Krašovec, 605–920. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Tomšič, France. 1956. »Razvoj slovenskega knjižnega jezika.« V *Zgodovina slovenskega slovstva*, zv. 1, 9–28.
- Trubar, Primož. 1966a [1555]. »Ta evangeli svetiga Matevža. Posvetilo.« V *Slovenski protestantski pisci*, uredil Mirko Rupel, 2., dopolnjena izdaja, 64–67. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Trubar, Primož. 1966b [1557]. »Ta prvi dejl tiga noviga testamenta. Posvetilo.« V *Slovenski protestantski pisci*, 71–82.
- Virk, Tomo. 1997. »Dušan Pirjevec in slovenski roman.« *Literatura* 9, št. 67–68, 76–101.

SLOVENSKI PREVOD BIBLIJE IN SLOVENSKA LITERATURA: NJUNO MEDSEBOJNO DELOVANJE

Poglavje prikazuje, kako je slovensko protestantsko prevajanje Biblije vzpostavilo knjižno normo slovenskega jezika. Slovenski literarni jezik je ustvarila Trubarjeva izbira ciljnega jezika, ki jo je za njim ponovil Jurij Dalmatin. Vendar so prevodi Biblije vsebovali besedne in skladenjske germanizme. S čiščenjem skladenjskih germanizmov so začeli šele

prevajalci Biblije v 19. stoletju, slog slovenskih prevodov Biblije pa je s citatnimi parafrazami bibličnih rekel prav tako pomagala izboljševati slovenska literatura, ki je prevajanje Biblije napotovala na slovenskemu jeziku lastno govornost.

Po drugi strani imamo v zgodovini slovenske literature ves čas opravka s svobodnim ustvarjalnim prevajanjem Biblije. To prikazuje drugi del poglavja. Osrednji slovenski pesniki in pisatelji so za ubesedenje svojih osrednjih tem rabili biblično metaforiko, na primer France Prešeren v svojem visokem romantičnem ljubezenskem pesništvu in Ivan Cankar v svojem novoromantičnem hrepenenjskem pripovedništvu. Pri Prešernu to najbolj prihaja do izraza pri slavljenju ljubljene ženske, na katero je prenesel nič manj kot »slavo«, ki v Stari zavezi pomeni žarečo Božjo pričujočnost v zemeljskem območju. Nasprotno je Cankar dezerotiziral prešernovsko paradigmo visoke ljubezni v hrepenenje po novem življenju. To hrepenenje je ob pomoči Biblije vrhunsko uobličil v eni izmed črtic iz svojega srednjega ustvarjalnega obdobja, ki uprizarja Kristusov drugi prihod.

THE INTERACTION BETWEEN SLOVENE TRANSLATIONS OF THE BIBLE AND SLOVENE LITERATURE

This chapter examines how Slovene Protestant translation of the Bible created the literary norms of the Slovene language. The Slovene literary language was created by Trubar's choice of the specific language variant of the target language, which was then chosen by Jurij Dalmatin as well. However, the translation of the Bible contained also lexical and syntactic Germanisms. It was only in the 19th century that syntactic Germanisms began to be purged by Catholic translators, while at the same time the style of Slovene Bible translation was improved by the paraphrased citations of biblical sayings taken from Slovene literature which guided Bible translation towards more genuine-sounding Slovene.

On the other hand, Slovene literature has throughout history always been characterised by free and creative Bible translation, as shown in the second part of this chapter. Canonical Slovene poets and writers used biblical metaphors for the verbalisation of their central themes, for instance France Prešeren in his Romantic lyrical poetry and Ivan Cankar in his Neo-Romantic narrative of yearning. In Prešeren's work this is most visible in the glorification of his beloved, upon whom he had bestowed nothing less than "glory", which in the Old Testament meant the radiant Divine presence on Earth. Conversely, Cankar de-eroticised Prešeren's paradigm of noble love, turning it into yearning for a new life. He voiced this yearning with the help of the Bible in one of his short stories from his middle period, where the Second Coming of Christ is depicted.

PREVOD IN NASTANEK POSVETNE LITERATURE – OD BAROKA DO RAZSVETLJENSTVA

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

Na koncu 16. stoletja v notranjeavstrijskih deželah nastopita obsežna protireformacijska akcija in katoliška obnova. Prvi polovici 17. in 18. stoletja zaznamujejo vojne (npr. tridesetletna, za špansko dediščino, z ogrskimi stanovi), kar do srede 18. stoletja vpliva na poslabšanje kmečkega položaja in vodi do kmečkih uporov. V prvi polovici 18. stoletja prihaja do postopnega razcveta manufaktur in razmaha gradbeništva. V umetnosti nastopi barok.

V osrednjeslovenskem prostoru tega časa avtorji uporabljajo knjižni jezik, ki so ga vpeljali protestantski pisci, hkrati pa vanj vključujejo tudi prvine svojih narečij, kar lepo ponazarjajo na primer gorenjske značilnosti v pridigah jezuita Jerneja Basarja ali dela duhovnika Franca Mihaela Paglovca; podobno uveljavljanje gorenjskih prvin zaznamuje tudi nadaljnji razvoj osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovna dela tega časa vključujejo zapise o slovenščini, slovnico v slovarju italijanskega redovnika Alasia da Sommaripe, predelave Bohoričeve slovnice (npr. Hipolitovo, celovško) in nekaj (večinoma rokopisnih) slovarjev: Sommaripov, Kastelčev, Vorenčev, Hipolitov, predelan Megiserjev slovar.

Slovensko književnost med Čandkovim prevodom *Kanizijevega katekizma* (1615) in lekcionarjem *Evangelija inu listvovi* (1672) duhovnika in zgodovinarja Janeza L. Schönlebnaznamuje zastoj tiskanih knjig; slovenski tisk – ob že prisotni bogati rokopisni dejavnosti – spet oživi v sedemdesetih letih 17. stoletja. Med besedili prevladujejo versko-namembna: pridige, med katerimi so najbolj znane tiste v avtorstvu kapucinov Janeza Svetokriškega, Rogerija Ljubljanskega in jezuita Jerneja Basarja; lekcionarji; verska premišljevanja, npr. *Nebeški cilj* (1684) duhovnika Matija Kastelca, *Sveta vojska* (1747) Franca M. Paglovca ali *Hoja za Kristusom* (1719) očeta Hipolita; nabožne pripovedi, npr. Paglovčeve *Tobiove bukve* (1733); cerkvene pesmi, kot so Paglovčeve *Cantilenaе variaе*

(1729, 1752); nenazadnje pa tudi poučna literatura, ki jo predstavlja *Svet v slikah* češkega filozofa, teologa in pedagoga Jana Amosa Komenskega v prevodu očeta Hipolita. V rokopisih se pojavljajo še pravno-uradni dokumenti, pisma (npr. dopisovanje baronice E. M. Coraduzzi s hčerjo M. I. Marenzi s konca 17. stoletja), duhovne igre, kot je *Škofjeloški pasijon* (1721) očeta Romualda, in posvetna verzifikacija. Besedila večinoma temeljijo na tujejezičnih virih (predvsem latinskih, nemških in italijanskih), ki se prevajajo in prirejajo, kompilirajo, deloma pa gre za predelave obstoječih slovenskih besedil (predhodne tradicije) ali celo izvirna besedila.

Drugo polovico 18. stoletja zaznamuje razsvetljenska vladavina Marije Terezije in Jožefa II. z verskimi, šolskimi in družbenimi reformami, med katerimi je še posebej pomembna odprava kmetove osebne odvisnosti. Na koncu stoletja se zgodi francoska revolucija, po Napoleonovih vojnah z Avstrijo pa so na začetku 19. stoletja ustanovljene Ilirske province, v katerih uvedejo številne reforme na področju družbene ureditve in šolstva. Po nekaj letih je ponovno vzpostavljena avstrijska oblast.

V času razsvetljenstva in predromantike se pojavi umetniška književnost v slovenščini, predvsem lirika in dramatika. Lirika se uveljavi z almanahom *Pisanice* (1779–1781), ki ga je urejal – in bil njegov glavni avtor – bosonogi avguštinec Janez Damascen Dev; *Pisanice* vsebujejo baročne in klasicistične pesniške oblike, približno petina vseh besedil pa je prevodov. Največji pesnik časa je Valentin Vodnik z izvirnimi (npr. *Pesme za pokušino*, 1806) in prevedenimi poezijami (*Pesmi za brambovce*, prevod Collinove nemške patriotične poezije, 1809). V dramatiki predstavljata ključni korak komediji Antona Tomaža Linharta *Županova Micka* (1789) in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (1790), priredbi iz nemščine oz. francoščine. Poleg teh dveh dramskih besedil v tem času nastane tudi rokopisni prevod Metastasijevega *Artakserksa* izpod peresa duhovnika in tržaškega škofa Jurija Japlja. Z vidika mecenstva oziroma mentorstva in literarne kritike je pomemben prispevek barona Žige Zoisa, ki je bil sicer tudi sam avtor ter prevajalec italijanskih in nemških literarnih del, ter pozneje jezikoslovca Jerneja Kopitarja, ravnatelja dunajske dvorne knjižnice. V razsvetljenstvu sta še vedno šibka epika, izjema je na primer Zoisov prevod *Lenore* (okoli 1790), in pripovedništvo, kljub Vodnikovim prevodom kratkih pripovednih del (npr. anekdot) v *Veliki* (1795–1797) in *Mali pratiki* (1798–1806).

Velik vpliv ohranjajo verskonamembna dela, med katerimi lahko izpostavimo Japljev prevod Biblije (1784–1802), mednje pa sodijo še rokopisni apokrifi, mistična besedila, besedila o baročnih oblikah verskega življenja, ki pogosto ostajajo v rokopisu zaradi cenzure. Odmik od knjižnojezikovne tradicije in korak v smeri sodobnejšega knjižnega jezika predstavljajo *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817) duhovnika in koprsko-tržaškega škofa Matevža Ravnikarja, ki so prevod nemškega izvirnika Christopha von Schmidta.

V drugi polovici 18. stoletja in na začetku 19. stoletja se močno razvije strokovna literatura: pojavijo se prevedeni priročniki o kmetijstvu, npr. *Kmetam za potrebo inu*

pomoč (1789) bosonovega avguštince Marka Pohlina, pisca in jezikoslovca; medicini, npr. Vodnikovo *Babištvo* (1818); zdravilstvu; živinozdravilstvu; gospodinjstvu, npr. Vodnikove *Kubarske bukve* (1799); uveljavijo se tudi v nemškem jeziku napisano zgodovino-pisje, kamor sodi Linhartovo delo *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreiches* [Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije]; nemške in prevedene šolske knjige; časopisje v slovenskem jeziku, predvsem Vodnikove *Lublanske novice*, ki izhajajo med 1797 in 1800, sestavljajo pa jih tako samostojni prispevki kot novice, povzete po časopisu *Wiener Zeitung*; večinoma prevedena pravno-uradovalna besedila ter korespondenca.

V slovenskem prostoru 18. stoletja soobstajata dve knjižnojezikovni normi, osrednjeslovenska in prekmurska. Prekmurski knjižni jezik – z bogato književno, tudi prevodno dejavnostjo – zaznamuje državno in cerkveno ločeno Prekmurje zlasti od 18. do 20. stoletja, njegovi začetki z *Martjansko pesmarico* pa segajo že v drugo polovico 16. stoletja. V liturgiji evangeličanov se je prekmurski knjižni jezik ohranil do danes. Hkrati v osrednjeslovenskem prostoru napetostno razmerje med knjižno tradicijo in regionalno jezikovno pripadnostjo privede do pokrajinskih različic (kranjske, koroške, vzhodnoštajerske), ki se sredi 19. stoletja poenotijo v skupni knjižni jezik. Ključni »kranjski« jezikoslovci so Marko Pohlin s *Kranjsko grammatiko* (1768) in samosvojim premikom jezika v smeri gorenjščine (najbrž ljubljanske), Kopitar s slovnico *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark* [Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem] (1809) in Vodnik s *Pismenostjo ali grammatiko za perve šole* (1811), v slovaropisju pa lahko izpostavimo npr. Pohlinova in Vodnikova dela. Koroška različica se pojavlja recimo v delih jezuita Ožbalta Gutsmana, avtorja slovnice *Windische Sprachlehre* [Slovenska slovnica] (1777) in slovarja *Deutsch-windisches Wörterbuch* [Nemško-slovenski slovar] (1789), ter bukovnikov, koroških ljudskih piscev (npr. Andreja Šuster-Drabosnjaka, Miha Andreaša), ki so tudi prirejali in prevajali tuja besedila. Na vzhodnem Štajerskem, kjer je prav tako nastajalo bogato slovstvo, tudi prevodno, ustvarjata duhovnika in pisca Leopold Volkmer, avtor npr. prevodov nemških cerkvenih pesmaric *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) in *Mešna pesem* (1789), in Peter Dajnko, ki je med drugim prevedel didaktično delo Christoph von Schmidta *Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi* (1824).

Obdobje razsvetljenstva je bilo odločilno za izoblikovanje nove slovenske književnosti, ki je nastala ob zgledovanju pri sočasnem evropskem slovstvu. Najbolj sta se razvili lirika in dramatika: pri prvi lahko izpostavimo izvirno in prevedeno poezijo almanaha *Pisanice* in Valentina Vodnika, pri drugi pa Antona Tomaža Linharta z njegovimi prevedenimi (in prirejenimi) dramskimi deli. O velikem pomenu tujejezičnih zgledov lahko govorimo tudi v primeru številnih verskonamembnih besedil in strokovne literature, ki se močno razvije prav v tem času.

SLOVENSKI PREVODI V ČASU BAROKA

Matija Ogrin
ZRC SAZU

1 Uvod

Slovenska književnost je v dolgi dobi med protestantiko 16. stoletja in prehodom v 19. stoletje v slovenski literarni vedi ostala deficitarno raziskana. Za literarno kulturo 17. in 18. stoletja so bile v rabi celo raznotere periodizacijske oznake. Tako je bilo za književnost zgodnjega 17. stoletja v rabi poimenovanje »obdobje protireformacije«, kar je pojem, ki izhaja iz politične in ekleziastične zgodovine: ustrezno poimenuje družbene in cerkveno-reformne pojave, ne zajame pa tudi kulturnih, zato ga novejše literarne študije opuščajo. Kulturne pojave 17. stoletja bolj neposredno poimenuje pojem »obdobje katoliške obnove«; z njim novejše raziskave označujejo prizadevanja Katoliške cerkve po prenovi teološkega študija, pastorage, verskega življenja z raznolikimi ljudskimi pobožnostmi, cerkvenega petja itn. Vse to je porajalo tudi potrebe po novih vrstah besedil. Kolikor govorimo o umetnostnih in književnih pojavih kot takih, pa te pojave najbolj neposredno poimenujemo s pojmi, kot sta »baročna kultura«, »baročna književnost«.

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Zaradi raznih, tako metodoloških kakor ideoloških razlogov, je bila baročna književnost v slovenski literarni zgodovini vrednotena in obravnavana manj ugodno kakor protestantska, razsvetljenska ali romantična. Metodološki razlog za deficitarno stanje je bil, da je tradicionalna literarna veda slonela v večji meri na bio-bibliografski metodi: njen glavni predmet je bilo življenje in delo individualnega avtorja, z bibliografsko metodo pa so podali pregled avtorjevih v tisku objavljenih del. Takšen pristop je bil za baročno književnost neustrezen: v baroku in predhodnih obdobjih besedila pogosto nimajo

individualnega avtorja ali pa je ta anonimen, predvsem pa je glavčina besedil nastala in se širila le v rokopisni obliki. Nastali so mnogi rokopisi, ki niso bili nikoli natisnjeni, vendar so omogočali dejansko literarno življenje: v rokopisih najdemo dokaze, da so bili večkrat prepisani, izposojeni in glasno brani nepismenim poslušalcem. Baročna literarna kultura v slovenskih zgodovinskih deželah je, drugače kot v nemških deželah, slonela na rokopisni kulturi.

Poleg tega so literarni zgodovinarji interpretirali protestantiko, razsvetljsko in romantično književnost kot izrazito »razvojno« in »napredno« naravnane pojave, medtem ko so v kulturi katoliške obnove in baroka videli domnevno retrogradne težnje, ki naj bi restavrirale starejše duhovne norme in razmerja v družbi. S sodobnega gledišča se zdi, da tovrstno vrednotenje izhaja iz ideoloških kategorij in razporov 19. in 20. stoletja ter jih vzvratno projicira v zgodnji novi vek, kar je problematično.

Tretji razlog za deficitarno stanje raziskav je pojmovanje starejše slovenske literarne vede, po katerem je »izvirna« literatura mnogo bolj pomembna in vredna od prevoda. Toda pojem izvirnosti je bil pri tem izrazito romantičen, izpeljan iz estetske subjektivitete romantičnega ustvarjalca, in zato neustrezen za presojo kreativnosti starejših obdobij. Ker starejšo slovensko književnost sestavljajo številni prevodi in priredbe, je bil tudi barok za literarne zgodovinarje kot celota manj zanimiv.

Glavčina del, ki dajejo celovitejšo zgodovinsko podobo o prevajanju na Slovenskem v dobi baroka, je bila zato odkrita šele v zadnjem času in raziskave še niso končane. Ta rokopisna besedila odpirajo zelo širok spekter literarnovednih problemov za nove raziskave: genezi teh besedil botruje kompleksen preplet raznih zgodovinskih oblik prevajanja, namreč postopkov, ki segajo od svobodnih prepesnitev in literarnega variiranja do raznih stopenj povzemanja, poročanja, prirejanja in tudi prevajanja v modernem pomenu besede.

Od tod sledi, da prevodoslovnih raziskav v pravem pomenu besede o slovenskih prevodih v baročnem obdobju praktično nimamo. To poglavje je predvsem poskus komentiranega pregleda značilnih besedil ali njihovih skupin, ki so bila v dobi baroka prevedena v slovenščino, in s tem izhodišče za nadaljnje delo.

3 Osrednje teme

3.1 Sprožilni moment: »doba zastoja«, lekcioarji, rokopisi

Da v literarni vedi zadovoljivo razumemo nastanek in potek slovenske baročne književnosti, je bistvenega pomena, da večstransko ocenimo najprej 17. stoletje. Ko je ljubljanski škof Tomaž Hren (1560–1630) leta 1613 (z letnico 1612) s pomočjo jezuita Janeza Čandka (ok. 1580–1624) izdal lekcioar *Evangelia inu lystuvi*, tj. knjigo nedeljskih beril in evangelijev, je pod svoj grb dodal napis: Thomas nonus episcopus labacensis archiducalis

consiliarius et reformator [Tomaž, deveti ljubljanski škof, nadvojvodov svetovalec in reformator] (EvL 1613, predlist). S tem je povedal, da sebe razume kot reformatorja svoje katoliške škofije. To je pomenilo zlasti, da je zasnoval razmeroma ambiciozen program katoliške obnove, ki je temeljila na boljši izobrazbi duhovnikov, večji cerkveni disciplini in pozitivni verskega življenja z ustanavljanjem bratovščin, spodbujanjem romanj in raznolikih ljudskih pobožnosti, češčenja Matere Božje in svetnikov ter še zlasti s prenovo cerkvenega petja. Za podlago te prenove je zasnoval knjižni načrt, ki je obsegal vsaj štiri enote, od teh so prve tri prevedene iz latinščine: lekcionar, mali in veliki katekizem sv. Petra Kanizija (nizozemski jezuit, avtor prvih katoliških katekizmov, 1521–1597) in slovensko pesmarico. Le polovico načrta je mogel uresničiti:

Evangelia inu lystuvi so z letnico 1612 izšli leta 1613, ljubljanski stolni dekan Mihael Mihec (+1620) pa je založil in leta 1615 izdal mali *Catechismus skusi malane figure naprej postavljen*, namenjen mladini; prevedel ga je prav tako jezuit Janez Čandek, ki je tega leta ravno začel s slovenskimi pridigami pri sv. Jakobu v Ljubljani (Deželak Trojar 2022). Čandek je po naročilu škofa Hrena do leta 1618 iz latinščine prevedel tudi veliki Kanizijev katekizem, vendar natis te izdaje ni izpričan; morda ni ohranjen noben izvod ali pa zaradi izbruha 30-letne vojne prevod ni nikoli izšel v tisku. (Kakor protestantskih so tudi izvodi prvih slovenskih katoliških knjig velika redkost: katekizma vetrinjskega opata Lenarta Pachernekerja iz leta 1574 se doslej ni našel niti en ohranjen izvod; Alasijev slovarček z osnovnimi molitvami in pesmimi *Vocabolario Italiano e Schi-auo* iz 1607 je ohranjen samo v izvodu, ki ga je Jernej Kopitar poslal z Dunaja baronu Zoisu in je danes v NUK; *Evangelia inu Lystuvi* (1612) so ohranjeni v Sloveniji le v štirih izvodih; Čandkov mali *Catechismus* (1615) je ohranjen samo v izvodu, ki ga je Mirko Rupel odkril v Bavarski državni knjižnici. Čandkov veliki katekizem (1618) je morda imel enako usodo kakor Pachernekerjev.) Hrenova rokopisna pesmarica *Hymnologium slavicum* [Slovenska cerkvena pesmarica] naj bi se porazgubila skupaj z drugimi Hrenovimi besedili in prevodi, ki so si jih prepisovali duhovniki (Rupel 1956, 278).

Reforma verskega življenja v ljubljanski škofiji, katere župnije so bile teritorialno raztresene po vseh slovenskih deželah, je za uresničitev potrebovala obilico molitvenih in pesemskih besedil, katekizemskih in evangeljskih odlomkov v slovenščini – in velika večina teh tekstov je bila prevedena iz latinščine. Za biblični prevod v lekcionarju *Evangelia inu lystuvi* velja, da je nastal ob nedvomnem upoštevanju Vulgate, toda hkrati kot nova, prečiščena redakcija Dalmatinovega teksta: škof Hren naj bi iz besedila predvsem odstranil številne germanizme in jih nadomestil s slovenskimi besedami, tako denimo »dedič, oblačilu, bičovati, ulica, plačilu namesto erbič, gvant, gajžlati, gasa, lon« (Rupel 1956, 279). Še bolj pomembno pa je, da je škof Hren s to temeljno katoliško cerkveno knjigo, ki je imela izjemen vpliv na poznejše tiske, nadaljeval pisno in slovnično normo knjižnega jezika slovenskih protestantov 16. stoletja. Literarna zgodovina mu priznava zaslugo, da je s tem za dve stoletji odločilno vplival na skladen razvoj slovenščine na trdni

podstavi prvotnega knjižnega standarda. Z drugo besedo: če je bil škof Hren v verskem in političnem pogledu oster nasprotnik protestantizma, pa je v kulturnem pogledu zagotovil kontinuiteto knjižne slovenščine iz 16. stoletja v moderno dobo. Lekcionar je izdal v izjemno visoki nakladi 3000 izvodov, ker je želel seči z njim bistveno prek meja svoje škofije, ki je tedaj štela le 62 župnij, in sklepati smemo, da so ga uporabljali v vseh slovenskih deželah: »V 17. in 18. stoletju, ko so se na Slovenskem krepile deželne identitete in pokrajinski govori, so od katoliških knjig prav izdaje lektionarja najbolj ohranjale slovensko jezikovno in pravopisno normo ter zavest o slovenski etnični skupnosti« (Vidmar 2019, 99).

Nadaljnji razvoj slovenske knjige v dobi katoliške obnove je pomembno zaznamovalo to, da so zgodovinske okoliščine po izidu malega katekizma leta 1615 Hrenov načrt pretrgale. Naslednja katoliška *tiskana* knjiga je bila šele nova izdaja lektionarja *Evangelia inu Lystuvi*, ki jo je 1672 pripravil polihistor Janez Ludvik Schönleben (1618–1681). V literarni zgodovini je za teh 57 let obveljala oznaka »doba zastoja«.

Toda pomembno je, da ob tej »dobi zastoja« slovenskega tiska, ki ima svoje zgodovinske in družbene razloge, vidimo še drug del resničnosti, ki o samem literarnem življenju pove bolj bistvene stvari: da je v tej dobi nastala cela vrsta slovenskih besedil, ki niso nikoli izšla v tisku. Brali in izposojali so si jih v rokopisih; objave, ki jih omenja škof Hren po letu 1604, so bile t. i. rokopisne objave (Kidrič 1938, 98), ker je lepo izgotovljen rokopis v novem veku še dolgo nadomeščal tiskano knjigo, zlasti v razmerah, kakšne so bile na Slovenskem. Obstajala je torej literarna ustvarjalnost, besedila so prevajali, prirejali in ustvarjali, toda opirala se je lahko le na rokopisno kulturo. Čas po pretrganem slovstvenem programu škofa Hrena in začetku tridesetletne vojne ni bil nikakršna »doba zastoja«, marveč dinamičen čas, ki bi ga lahko imenovali doba slovenskih rokopisov ali doba slovenske rokopisne kulture (Ogrin 2020b, 375–377).

Začetki slovenskega literarnega baroka so torej v rokopisih prve polovice 17. stoletja, ki so nadaljevali ali nadomeščali pretrgani program tiskanih knjig škofa Hrena. Iz potreb verske obnove te dobe je nastal dinamizem kulturnih potreb, v katerem so nastajala slovenska izvirna in, še pogosteje, prevedena ali prirejena, variirana baročna besedila. To je veljalo že za najzgodnejši, rokopisni *Slovenski evangelistarij s Stapletonovimi latinskimi perikopami* (RRSS Ms 85), ohranjen v NUK, ki je nastal med letoma 1591 in 1613, najverjetneje okrog Hrenove sinode leta 1604. Rokopis na 128 listih vsebuje 80 slovenskih evangelijev za nedelje in praznike ter 52 latinskih konceptov za pridige, prevzetih iz homiletičnega priročnika angleškega teologa Thomasa Stapletona (1535–1598). Ti evangelijski odlomki so bili večidel prevedeni na novo, mestoma upoštevajoč Dalmatina, mestoma ne, zato predstavljajo malo znane začetke katoliškega slovenjenja Svetega pisma (Ogrin 2017a, 46–47). Vsekakor je bil ta *Slovenski evangelistarij* liturgična knjiga – in dejstvo, da je obstajala kot rokopis, je povedno za celotno dobo, ki se z njo pričnemo.

3.2 Dela in zvrsti: cerkvena in duhovna pesem

Zvrst, v kateri je tradicija prevajanja v slovenščino najstarejša in sega v visoki srednji vek, je cerkvena pesem. *Brižinski spomeniki* so najstarejši ohranjeni prevodi v staro slovenščino, analogno velja za rekonstruirane kirielejsone iz dobe pred njimi (Grafenauer 1980, 219–227). Vse srednjeveške cerkvene pesmi so bile prevedene ali predelane po latinskih predlogah in prirejene za pripevanje ljudstva med liturgijo. Tako so nastale prve kitice »Velikonočne pejsmi«, njeno nadaljevanje pa je imelo bolj zapleteno genezo. Podobno velja za božični »Eno je dete rojenu – Puer natus in Bethlehem« in »Ta dan je vsega veselja – Dies est laetitiae«. Tudi predpridižna pesem o desetih zapovedih »Kir hoče v nebu priti« je bila poslovenjena že v srednjem veku.

Razen omenjenih štirih, ki so jih že protestanti objavili v 16. stoletju kot »stare pesmi« (v pesmaricah *Ene duhoune peisni*, 1563, *Ta celi catehismus, eni psalmi* ... 1579, 1584, 1595), se nam je najstarejši zapis za vse druge starejše pesmi ohranil šele iz baročne dobe. Sklepamo, da so bile zapisane kot prevodi ali priredbe, ki so se že tedaj opirali na starejšo slovensko pesemsko tradicijo. Vse omenjene so bile v striktnem pomenu besede cerkvene pesmi – tj. pesmi, ki so jih verniki peli v ljudskem jeziku med javnim bogoslužjem ali liturgijo, praviloma v cerkvi (Smolik 2011, § 22–25); nasproti tem pa obstaja še množica drugih, ki niso bile cerkvene in jih lahko imenujemo duhovne pesmi.

Domneva o kombinaciji izročila in baročne redakcije – da je bilo torej srednjeveško pesemsko izročilo v baročni dobi zapisano in pri tem morda preoblikovano, upošteva-joč latinske predloge – zelo verjetno velja tudi za nekatere pasijonske pesmi, zlasti za »Stabat mater dolorosa – Žalostna je mati stala«. Ta znamenita sekvenca je najbolj znano besedilo iz zvrsti *planctus Mariae* [Marijin jok, Marijine žalostinke, v nemški recepciji *Marienklage*] – zvrsti srednjeveških pesemskih, proznih in dramskih besedil, ki izhajajo iz duhovnosti Marijinega sočustvovanja in sotrpjenja z Jezusom na križu. Do nedavnega so »Stabat mater« peli mdr. kot vezno pesem med postajami križevega pota (na Hrvaškem še danes). Slovenska inačica patra Hipolita Novomeškega (1667–1722) je še izrecno naslovljena »Planctus beatae Virginis sub cruce« [Jok blažene Device pod križem] (EvL 1715, 378–380). Obstaja izjemno kompleksno izročilo latinskih rokopisov te sekvence (Kraš 1998), že v poznem srednjem veku pa je bila nadvse priljubljena tudi v ljudskih jezikih: samo v nemščini obstaja 26 obsežnih skupin rokopisov, torej prevodov v prozi in verzju. Tudi v slovenščini nam je posredovana v več prevodih, ki so bili vsi prepisani ali natisnjeni v baročni dobi, vendar nekateri od njih zelo verjetno izhajajo iz srednjeveškega izročila (Ogrin 2019, 53–54, 197–200). Preučitev teh prevodov bi zahtevala temeljno monografsko raziskavo, saj bi bilo treba najprej odkriti, katere veje latinskega rokopisnega izročila »Stabat mater« so bile v slovenskih deželah najbolj razširjene, in na tem ozadju z upoštevanjem inčic v srednjeveški nemščini pojasniti besedilno variantnost slovenskih prevodov, verzij in predelav. Čeprav so vse slovenske inačice »Stabat mater«

ohranjene, kot rečeno, šele iz baročne dobe, je takšno pesem problematično označiti za baročno, saj je cela vrsta srednjeveških socialno-kulturnih kontekstov zahtevala njeno vernakularno besedilo, zato je verjetno obstajalo tudi slovensko: »Stabat mater dolorosa« je bila mdr. ljudska molitev, za katero so bili že v srednjem veku naklonjeni odpustki in so jo povezovali z varstvom proti epidemijam kuge (Kraš 1998, 324–327).

Iz baročnega 17. stoletja se nam je kot najpomembnejša slovenska pesniška zbirka ohranil *Liber cantionum carniolicarum* [Knjiga kranjskih pesmi] ali *Kalobski rokopis*. Njegov poseben pomen je v tem, da vsebuje več daljših, vsebinsko in literarno zahtevnejših pesmi o Jezusu, Mariji in svetnikih, med njimi več takih, ki uvajajo nov baročni prevod ali novo prevodno redakcijo srednjeveških besedil. Neznani pisec je pesmi zbral in zapisoval v knjigo v letih 1640–1651, skupaj 40 daljših slovenskih pesmi v skupnem obsegu približno 4.000 verzov. Po raziskavi Lina Legiša v kritični izdaji je izmed teh najmanj 8 pesmi prevedenih iz latinščine in 14 iz nemščine (Legiša 1973, 156). Druge so po Legiši v večji meri samostojno predelane ali variirane pesmi po priljubljenih motivih. Omenimo le nekaj tistih, katerih deli ali posamezne kitice se pojavljajo še v drugih slovenskih rokopisih in tiskih 17. in 18. stoletja in s tem kažejo na široko recepcijo.

V baročnih bratovščinah, s tem pa v zelo širokih ljudskih krogih, je bila med najbolj znanimi marijanskimi pesmimi »Omni die, dic Mariae – Moja duša vsak dan skuša« [Vsak dan reci Mariji]. Gre za obsežno pesnitev iz 59 štirivrstičnih kitic iz cikla marijanske himnike *Mariale* iz 12. stoletja, ki ga nekatere raziskave pripisujejo benediktincu Bernardu iz Clunyja (oz. iz Morlasa, prim. Smolik 2011, § 1356). *Kalobski rokopis* vsebuje celo dva prevoda te pesnitve (Legiša 1973, 93–100 in 123–131), kar odpira zanimiva vprašanja o njuni genezi, predvsem pa kaže na široko recepcijo. Njena latinska predloga je pisana v zahtevni kitični formi, saj sta prvi in tretji verz dvodelna z notranjo rimo v verzu. Legiša je menil, da je prvi prevod v ritmičnem pogledu še posebej spretno oblikovan, saj je prevajalec uspešno ohranil trohejski ritem, le da je latinske sedmerce podaljšal za en zlog v slovenske osmerce; drugi zapis ima mestoma nekaj podobnosti s prvim, vendar gre za drug prevod, ki je bil tudi širše sprejet v več sočasnih in poznejših pesmaricah (Legiša 1973, 192), namreč v *Muzejskem rokopisu*, v Paglovčevih *Cantilenae variae* [Različne pesmi], v *Maurerjevi pesmarici* idr. (Smolik 2011, § 1356).

Po nemški (morda tudi latinski) predlogi je bila prevedena druga marijanska pesnitev, ki predstavlja eno od najbolj razširjenih pesemskih zvrsti katoliške obnove 17. stoletja: to je rožnovenska pesnitev »Primi ta krancel zlat od rož« iz 50 kitic s pripovedno vsebino, preko katere so se verniki poglobljali v teološke skrivnosti Marijinega in Jezusovega življenja (Smolik 2011, § 1304, 1368). Med kiticami so verniki (verjetno spevno) molili »Zdrava, Marija«, zato je pesnitev v rokopisu naslovljena »Rosarium beatae Mariae Virginis de vita et passione Christi« [Rožni venec blažene

Device Marije o Kristusovem življenju in trpljenju]. Sam razpored vsebine po desetkah sicer ne ustreza sodobnemu (ki je bil v tej obliki urejen šele v 16. stol.), izhaja namreč iz tradicije pred novim vekom. Legiša je našel možno novoveško nemško predlogo (verjetno okrajšano, saj obsega le 10 kitic namesto 50) in menil, da je slovenski prevod »dober, včasih bolj prost in pri tem srečno izviren«, občudoval je nekatere občutene podobe prevoda in izmenjujoči se tek prevedenih sedmercev in osmercev (Legiša 1973, 190–191). Obe marijanski pesnitvi, »Moja duša vsak dan skuša« in »Primi ta krancel zlat od rož« (imenovan kar »Rosarium – Rožni venec«), sta morali biti zelo razširjeni v marijanskih bratovščinah, zlasti ob njihovih javnih procesijah vsako prvo nedeljo v mesecu, kot jih denimo določajo pravila Marijine bratovščine na Homcu pri Kamniku iz 1661: enega tovrstnih slovesnih obhodov je za bratovščino v Cerknici opisal Valvasor in pri tem izrecno omenil ravno slovensko petje obeh tu obravnavanih marijanskih pesmi (Ogrin 2020b, 379–380).

Izredno zanimiva (in v eklatantnem nasprotju z raziskovalnim potencialom povsem neraziskana) je v *Kalobskem rokopisu* pasijonska kristološka pesnitev, verjetno sploh najdaljša v starejši slovenski literaturi, »Beati patris Bernardi rhythmica oratio ad unumquodque membrum Christi patientis« [Ritmična/pesemska molitev blaženega očeta Bernarda k vsakemu udu trpečega Kristusa]. Ta velika pesnitev iz cistercijanske tradicije meditira ob iznakaženi lepoti Jezusovega izmučenega telesa na križu in se pogloblja v posamezna dejanja ter bolečine njegovih prebodenih rok, nog, kolen, prebodene strani, prsi, srca in njegove svete glave (Ogrin 2019, 97–98, 234–236). V latinščini obsega 70 petvrstičnih kitic, v slovenščini pa 380 verzov v 74 kiticah, po prvem verzu imenovana »Jezus svetu odrešitvu« (Smolik 2011, § 155). Zaradi cistercijanskega izvora je bila pripisana sv. Bernardu, novejše raziskave pa kot verjetnega avtorja omenjajo cistercijanskega pesnika Arnulfa iz Louvaina iz 13. stoletja. Lino Legiša je analiziral prevodno verzološko strukturo in jo ocenil kot »precej zvesto, z manjšimi spremembami in odmiki, ki jih je zahteval ozir na slovenjeno verzno obliko« (Legiša 1973, 177). S perspektive novih potrebnih raziskav pa se zdi posebej izzivalno, da je v *Muzejskem rokopisu* (RRSS Ms 135), prav tako iz srede 17. stoletja, ohranjen še drug slovenski prevod, žal le 11 kitic, toda v povsem drugačni verzno-kitični strukturi in tudi v spremenjenem vsebinskem zaporedju – torej v popolnoma drugi prevajalski rešitvi (Ogrin 2019, 234–236). Glede na to, da je ta pasijonska pesnitev eno od znamenitih literarnih del cistercijanske duhovnosti, je zelo verjetno, da je vsaj eden od obeh slovenskih prevodov cistercijanskega izvora.

Omenimo še eno pesem, ki jo hrani *Kalobski rokopis* v dveh prevodih: to je prepesnitev srednjeveške marijanske himne »Ave Maris Stella – Zdrava, Morska zvezda« iz sedmih štirivrstičnic (Legiša 1973, 145–147). Legiša je dobro ocenil zlasti drugi prevod, menil je, da je umerjen »zvesto po latinskem izvorniku [...] tudi v njegovih trohejskih šestercih, samo da so tukaj, ne sicer enakomerno, rimani« (Legiša 1973,

207). Ivan Grafenauer (1980, 250) je menil, da je slovensko besedilo te pesmi srednjeveškega izvora, Legiša (1973, 208) pa je opozoril na njegovo podobnost s kajkavskim prevodom iz istega leta 1651, pri čemer sta tako kajkavska kakor kalobska redakcija lahko temeljili na skupnem, danes neznanem starejšem slovenskem besedilu. Takšno sklepanje se zdi verjetno: »Ave Maris Stella« je ena najstarejših marijanskih hvalnic, verjetno celo izpred 10. stoletja; njeni nemški prevodi so sledili že od 12. stoletja dalje v obilici gradiva, ki se razvršča v kar 41 vej izročila, tj. skupin rokopisov, se pravi 41 različnih nemških prevodov ali predelav (Ogrin 2019, 32–33, 179–180). Upoštevajoč to zaledje in Grafenauerjeve izsledke je Marijan Smolik menil, da je tudi slovenska prepesnitev mogla nastati še v srednjem veku (Smolik 2011, § 1023).

Kalobski rokopis je bil kmalu po letu 1640 v celoti skrbno pripravljen za oddajo v tisk, kar se, značilno za 17. stoletje, ni zgodilo. Izjemen pomen tega rokopisa je v obsežni in zahtevnejši pesemski vsebini z višjo literarno ambicijo, zaradi česar združuje tako nove prevode in prepesnitve kakor novejša redakcije starejših – vse to mnogoliko snovanje besedil pa je spodbudila katoliška obnova s potrebami po pomnožitvi cerkvenega petja ob liturgiji, romanjih, bratovščinskih srečanjih in drugih ljudskih pobožnostih.

Iz iste dobe malo pred sredo 17. stoletja je primerno vsaj omeniti, da je verjetno gorenjski duhovnik Adam Skalar, sicer znan kot pisec *Skalarjevega rokopisa* (1643), napisal tudi nedavno odkrito pesmarico (Gabrovšek Homšak 2017), od katere se je žal ohranilo le 32 listov; na njih nam je sporočenih devet pesmi, od teh pet fragmentarno, štiri pa v celoti. Med celovito ohranjenimi je tudi dolga pesem »Jubilus Sancti Bernardi. Jesu Dulcis Memoria« [Jubilus/hvalnica Svetega Bernarda, Jezus, sladak je tvoj spomin], pripisana sicer sv. Bernardu, kar pa govori zlasti za njen cistercijanski izvor. Marijan Smolik (2011, § 1385–1389) povezuje nastanek njenega baročnega slovenskega prevoda s pobožnostjo češčenja Jezusovega imena, ki se je razmahnila med Slovenci z bratovščinami. Smolik jo navaja po prvem verzu »Jezus, sladak je tvoj spomin« in dodaja, da je celotno slovensko besedilo objavljeno pri Matiju Kastelcu (1620–1688) v *Bratovskih bukvicah* v 43 kiticah (Kastelec 1682, 402–407) ter da so izbrane kitice prepisovali še v več drugih rokopisih: »Manjši odlomki so tudi v Muzejskem rkp, Paglovcu, Maurerju in Semeniškem rkp« (Smolik 2011, § 1386). *Skalarjeva pesmarica* v času Smolikove raziskave še ni bila v evidenci, zdaj pa je iz nje očitno, da nahajamo pri Skalarju starejšo različico od Kastelčeve, ki je tudi obširnejša: verzija *Skalarjeve pesmarice* ima 47 kitic (NUK Ms 492/30, fol. 80r–90v) prav kakor latinska predloga v *Manuale Sodalitatis Immaculatae Conceptionis B.M.V.* [Priročnik Bratovščine brezmadežnega spočetja blažene Device Marije] (Manuale 1643, 325–331), katerega izvod po Smolikovi navedbi hrani Semeniška knjižnica in je torej realno obstajal v našem prostoru. Med slovenskima verzijama je opaziti zanimivo variantnost, toda razlike so zelo različnih stopenj. V 34. kitici najdemo denimo

variantna mesta, ki bi jih načeloma še lahko tolmačili kot prepisovalne napake in variacije v preoddaji – prepisovanju iz rokopisa v rokopis:

MANUALE 1643	SKALARJEVA PESMARICA	KASTELEC 1682
Iefu flos Matris Virginis,	Iesus suete Matere zuet,	Iesus ti fvēte martre zveit,
Amor nostræ dulcedinis,	toi sladki Duh zhuti uus suet,	Tvoi Duh zhafiti vus volni fveit,
Tibi laus, honor Numis,	nebefhka zhast ime boshie	Nebefhka zhafit ta je Ńtabó,
Regnum Beatitudinis.	peli nas [v]isuelizhanie	Kir nas pela gor u' fvitlobó.

Vendar se problem zaplete. Kastelec ima npr. lepo oblikovano 14. kitico (Kastelec 1682, 403, z arhaizmom *rumena kry* v pomenu rdeča kri), ki je Skalar nima, ta pa ima več kitic (npr. 16. kitica: *Iesu milostiu stuarnik moi*), ki jih pri Kastelcu ni. Med tema besedilnima nasprotjema pa opazimo kitice, ki so si le deloma podobne, dejansko pa izpričujejo dva povsem različna prevoda, tako npr. 40. kitica izvirnika:

MANUALE 1643	SKALARJEVA PESMARICA	KASTELEC 1682
Dilecte mi reuertere,	Iesu obernifse nefsai,	Iesus oberni fe femkai,
Confors paterne dexteræ,	perpeli me unebefhki raj,	Perpelai nas u' Nebefhki rai,
Hoftem vicifti prospere,	iest ugrosnim zhudnim boiu	proffimo mi tebe lipu,
Iam coeli regno fruere.	bi rad bill uezhnim pokoiu.	De nas usamefh k' febi u' Nebu.

Med Skalarjevo pesmarico in drugo izdajo Kastelčevih *Bratovskih bukvic* je sicer minilo 40 let in ta razdalja v dobi aktivne rokopisne kulture z več možnimi prepisi že implicira določeno besedilno variantnost. Vendar je težavno pojasniti na eni strani visoko stopnjo ujemanja obeh verzij in na drugi njuno temeljito različnost, ki bi lahko nakazovala dve prevajalski zasnovi. Kljub pomislekom ne moremo povsem izključiti niti možnosti oralne ali ljudske preoddaje, iz katere bi jo zajel Kastelec, saj je tovrstna variantnost ravno ena temeljnih značilnosti ljudsko posredovanega pesemskega besedila (Pisk 2020, 10). Primer cistercijanske hvalnice »Jezus, sladak je tvoj spomin« brez dvoma kaže na dejstvo, da more prevodoslovna raziskava baročne književnosti, še zlasti pesemske, potekati le v tesni zvezi s tekstnokritično analizo besedilnega izročila, tj. ohranjenih verzij besedila in njihovih variantnih mest.

Časa 17. stol. z razmahom cerkvene pesmi ne moremo preiti brez omembe t. i. lektionarskih pesmaric, tj. rokopisov, ki so jih duhovniki (domnevno tudi po prepisovanju Hrenove izgubljene pesmarice) kot prazne liste uvezali v izvod lektionarja *Evangelia inu lystuvi* 1612 in nanje vpisovali slovenske pesmi, ki so bile v župnijski pastoralni najbolj koristne ali potrebne. Tako so nastali *Muzejski rokopis* (RRSS Ms 135),

Budimpeštanski rokopis (NUK Ms 1663, III/1) in *Ševeljski rokopis* (RRSS Ms 127). Iz raznolikosti pesmi, ki jih ti rokopisi vsebujejo, razberemo tudi raznolikost in številčnost tedanjih pesmi; vseeno pa v teh rokopisih najdemo tudi glavne in najstarejše prazniške pesmi, kakor »Ta dan je vsega veselja«, »Eno je dete rojenu« in velikonočno »Jezus je od smrti vstal«, ki potekajo iz srednjega veka. Med pesmimi v teh rokopisih pa so tudi novejšje, nekatere prevedene ali prirejene iz nemščine. Tak primer je pesem »O svetlu sonce, žlahtna luč« v *Muzejskem rokopisu*, katere zvezo z nemško predlogo je nakazal že France Kidrič (1922, 120); vendar je razmerje med slovensko pesmijo in nemško predlogo kompleksno (Ogrin 2019, 249–250) in ga je šele treba raziskati. Vsekakor je to zelo novoveška, moderna pesem, ki z liričnim elegičnim tonom vzbuja malone »predromantično« občutje slovesa od narave in vračanja k Bogu. Četudi je to pesem o smrti, je slovenska predelava po občutju svetla in vedra, ko moderni subjekt, že razločno postavljen nasproti naravi, jemlje slovo od zvezd, sonca, drevja, potokov ... Danes si takšno pesem težko predstavljamo kot cerkveno, toda kontekst v *Muzejskem rokopisu* ne pušča veliko dvoma, da so jo peli vsaj ob pobožnostih zunaj cerkve. V tem smislu je slovenska priredba »O svetlu sonce, žlahtna luč« eden od literarno zanimivejših nasledkov Hrenove verske prenovne in reforme cerkvenega petja.

Mnoge prevode je Vilko Novak izsledil tudi v starejši *Martjanski pesmarici* iz Prekmurja, ki je bilo tedaj del Ogrskega kraljestva, zato je slovstveno življenje potekalo v tesnejših stikih z madžarskimi in kajkavskimi vplivi. Novak (1997, 396) je z dolgoletnimi raziskavami in kritično izdajo dokazal, da je glavnina pesmarice nastala v 17. stoletju, njena sklepna IV. in V. del pa morda že v 16. stoletju. V tem starejšem delu je tudi 103 kitice dolga pesnitev o Mariji Magdaleni, ki se opira na nekanonične in legendarne vire, prav to pa ji omogoča slikovito pripovednost in literarnost. Novak je ugotovil njeno madžarsko predlogo in ocenil, da ji »prevod v MP I v glavnem zvesto sledi, čeprav tu in tam izpušča imena in druge besede, združuje nekatere kitice, izpušča vrstice in svobodno prevaja. Ali sta oba v Prekmurju razširjena prevoda prirejena po kakem starejšem rokopisu ali po navedeni knjižici, je za zdaj neugotovljivo« (prav tam, 30).

Za slovensko baročno pesem je »stoletje številnih novih pesmaric«, kakor je Marijan Smolik poimenoval 18. stoletje (zlasti desetletja po pesmarici Ahacija Stržinarja, 1729), prineslo več prenovljenih pesemskih zvrsti (Smolik 2011, § 1414–1430), med tako nastalimi pesmimi pa bi našli tudi razne zgodovinske oblike prevoda, večidel neraziskane. Pomemben premik v 18. stoletju je bilo petje t. i. mašnih pesmi v slovenščini. Med spevi stalnega dela maše (ordinarij) so Gospod, usmili se (Kyrie), slava (Gloria), vera (Credo), svet (Sanctus) idr., med spevi, ki se menjavajo (proprij) glede na liturgični čas, pa so vstopni spev (introitus), stopniški spev (gradual), aleluja, slednica (sekvenca) idr. (Ditmajer 2020, 41 in tam navedena literatura). Že od srednjega veka je ljudstvo pripevalo določene pesmi v slovenščini, toda tako, da je liturgija ostajala latinska, dodali pa so ji denimo predpridizno pesem (v božičnem času denimo »Ta dan je vsega veselja«).

Novost zgodnjega 18. stoletja v nasprotju s starejšimi dobami je bila v tem, da so naštete mašne speve prevedli, tj. dele latinske maše so poslovenili, da jih je ljudstvo pelo z duhovnikom (Smolik 2011, § 1294–1307, 1375, 1571–1572). To so prevodi, ki so jih pripravili Ahacij Stržinar, Franc Mihael Paglovec, Primož Lavrenčič, pozneje Jurij Japelj in drugi (Smolik 2011, § 1573–1588). Literarna zgodovina tem prevodom ni namenjala večje pozornosti, dejansko pa so to bila besedila, ki so s petjem vernikov zajela najširše kroge Slovencev in so zato imela največjo možno socialno recepcijo.

V kontekstu slovenjenja posameznih spevov latinske svete maše je zanimiva posebnost antifona proti epidemiji kuge »Zvezda nebeška je spulila« (*Antiphona & oratio contra luem* [Antifona in molitev proti kugi]), prevedena iz frančiškanskega misala in objavljena v *Evangelia inu lystuvi* patra Hipolita Novomeškega (EvL 1715, 383–384). Ta prevod je verjetno najstarejše *obranjeno* slovensko besedilo frančiškanov na Slovenskem. Ker so frančiškani vseh treh redovnih družin v času kužnih epidemij razumeli požrtvovalno skrb za bolnike kot pomemben del svojega poslanstva, je razumljivo, da so v svojem misalu (ki je bil drugačen od tridentinskega) imeli to molitev proti epidemiji kot redni del maše. Prevod, ki so ga verniki peli v slovenščini, pa vsebuje zanimive, za slovensko pesemsko izročilo značilne variacije in dodatke (Ogrin 2019, 117–118, 243–245).

V 18. stoletju so nastale številne nove svetniške, Marijine in romarske pesmi, nekatere tudi z višjimi literarnimi odlikami. Izstopajoč primer te vrste so t. i. *Blejske pesmi*, natisnjene leta 1749: to so tri romarske pesmi, namenjene za Marijino božjo pot na Blejskem otoku. France Kidrič jih je ocenil kot najbolj dovršeno »slovensko tiskano verzifikacijo protireformacijske dobe« in zaradi nekaterih podobnih oblik menil, da jih je Prešeren poznal bodisi iz branja ali poslušanja (Kidrič 1922, 108–109). Z gledišča prevodoslovja je posebna zanimivost *Blejskih pesmi* v tem, da je Smolik našel tudi rokopis z nemškim besedilom teh pesmi, ki ga je očitno pripravil isti neznani avtor kot slovenskega (Smolik 2011, § 275–281, 1505–1506). Vsekakor so *Tri Duhoune Peiffme* za Blejski otok ne le najstarejše slovenske romarske Marijine pesmi, ampak tudi med najbolj literarno dovršenimi baročnimi pesmimi. Odprto pa ostaja vprašanje, v katero smer je prevod oziroma prepesnitev neznanega pesnika potekala.

3.3 Prevodi baročne proze

Na področju proznih oblik baročne književnosti je bila zvrst, kjer je imelo prevajanje največjo vlogo, asketika ali meditativna proza. V tej zvrsti so nastala najobširnejša prevodna dela, ki so obsegala celo po tisoč in več strani rokopisnega besedila. Na drugi strani zaznamujejo baročno prozo tudi t. i. male zvrsti, vključene v širše, zlasti pridižne zasnove. Slovenske baročne pridige niso bile prevodi, marveč večidel izvirno zasnovana besedila, namenjena konkretni skupnosti vernih. Šele Marko Pohlin (1735–1801) je pozneje izdal prevod *Jannesa Nepom. Tschupicka ... is nemshkega, na slavenske jesik prestavlene pridege*

(1785). Toda v izvirno pisane baročne pridige so njihovi avtorji vpletli številne prvine, kakor so vzorna pripoved ali eksempl, alegorija, basen, legenda, historija idr. – med temi pa najdemo številne primere zgodovinskih oblik prevajanja.

V pridigah vidi homiletika kot teološka disciplina predvsem razlago božje besede, medtem ko literarna veda v istem besedilu vidi *retorsko prozo* z njenimi specifičnimi oblikovanimi strukturami. Podobno velja tudi za asketiko, ki pomeni premišljevalno literaturo, ki naj bralca vodi h krepostni izpopolnitvi krščanskega življenja po zgledu Jezusa, imenovano tudi literatura duhovne izgradnje (iz nem. *Erbauungsliteratur*, Žejn 2017, 177): v asketiki vidi teologija literaturo praktičnega duhovnega življenja, medtem ko literarna veda v njej vidi *meditativno prozo* z literarnimi strukturami, podobno kakor v retorski prozi (Ogrin 2020a, 116–117).

Gorenjski duhovnik Adam Skalar je okrog 1643 prevedel iz nemščine štiri meditativna besedila s slikovitimi pripovedmi, ki izhajajo iz skrivnosti rožnega venca, priredbami spekulativne tradicije sv. Bonaventure in pretresljivimi meditacijami o misteriju pogubljenja. Ta besedila, v enotnem rokopisu pripravljena za tisk, so se ohranila kot *Skalarjev rokopis*, ki obsega nad 800 strani in je leta 2011 izšel v kritični izdaji (Skalar 2011). Geneza Skalarjevih prevodov je kompleksna, v primeru besedila »Eksemplar od svetiga Bonaventura« pa zelo zapletena. Urednica kritične izdaje je ugotovila, da se »Eksemplar« opira na daljše sosledje nemških priredb in latinskih predelav znamenitega dela, ki ima pri sv. Bonaventuri dejansko naslov *Soliloquium* [Samogovor], posredi pa je morda tudi besedilno izročilo Psevdo-Bonaventure (Deželak Trojar 2012, 224–234), in da se je slovenski baročni bralec oziroma poslušalec prek *Skalarjevega rokopisa* prvokrat srečal »z bogato tradicijo samogovora kot filozofsko-literarne zvrsti« (Deželak Trojar 2012, 237), ki tako sega od sv. Avguščina prek srednjeveških pisateljev v barok in v določeni meri konstituira slovensko meditativno prozo. Ena velikih odlik tega spisa je brez dvoma, da je z njim prvokrat vstopila v slovenski jezik globoka, temeljna samorefleksija: kdo sem, od kod sem prišel, kaj delam na svetu (Ogrin 2020a, 121).

Zelo znano besedilo asketike ali meditativne proze, ki velja za drugo najbolj brano knjigo za Svetim pismom ali kot »peti evangelij«, je *Hoja za Kristusom*. To klasično delo krščanske duhovnosti je okrog leta 1440 v latinščini napisal avguštinski korar Tomaž Kempčan. Že kmalu je postalo osrednje delo sočasnega gibanja *devotio moderna* (moderna pobožnost), ki je poudarjalo vrednost notranjega življenja in osebne duhovne obnove nasproti manj vrednim pozunanjenim dejavnostim. V času katoliške obnove je bilo to temeljno delo treba prevesti v slovenščino: najstarejši ohranjeni prevod je leta 1659 pripravil jezuit Andrej Jankovič (tudi Ivankovič, ok. 1621–1674). Rokopis hrani NUK (RRSS Ms 86). Jankovič mu je napisal predgovor, ki je že sam po sebi kakovostna meditativna proza. V 17. stoletju je približno v istem času Matija Kastelec napravil drug prevod, ki se je pozneje žal izgubil; morda se je nanj še mogel opreti kapucin Hipolit Novomeški, ko je izdal svoj tiskani prevod leta 1719. Pozneje so nove prevode izdali Franc Mihael

Paglovec (1745), Janez Zalokar (1820) in več drugih (Ogrin 2020a, 123). Kakor Sveto pismo je bila tudi *Hoja za Kristusom* med Slovenci verjetno najbolj prevajano besedilo.

Toda zvrst, ki je bila med najširšimi krogi bralcev in poslušalcev gotovo najbolj priljubljena, je bila hagiografija – življenjeja (*vitae*) svetnikov. Sklepati moramo, da je bila večina hagiografskih besedil v slovenščino prevedena ali prirejena po raznih drugojezičnih predlogah. Če upoštevamo le zgodovino slovenske tiskane knjige, bi veljalo, da smo Slovenci dobili prve drobne priredbe šele z Markom Pohlinom od leta 1768 dalje, prva prava hagiografska zbirka pa je šele *Shivljenje svetnikov in prestavni godovi* (1828), zelo brano delo Franca Veritija (1771–1849). Če pa upoštevamo realno raznolikost zgodovinskega slovenskega slovstva, ne moremo spregledati, da so bili prvi slovenski hagiografski orisi prevedeni in prirejani že v pridigah na godove svetnikov: zasledimo jih že v poznem 17. stoletju v ohranjenih pridigah frančiškana Antona Brešana (1639–1708) (Ogrin 2013, 231–236), ki je napisal tudi izgubljeno rokopisno knjigo pridigo o svetnikih, in pri kapucinu Janezu Kr. Svetokriškem, ki je v zbirki *Sacrum promptuarium* [Sveti priročnik] celotno tretjo knjigo posvetil svetniškim praznikom. Knjiga je izšla v Ljubljani leta 1698, potrjena je bila že 1696 in napisana še prej. Iz nje omenimo pridigo o priljubljenem ljudskem pripročnjiku, svetem Boštjanu. Svetokriški umetno prepleta svojo pastoralno razlago z odlomki, ki so prirejani iz hagiografskih virov: marginalija (robna opomba; Svetokriški 1998, 104) »Sur. in Vit. Sancti.« v tem primeru pomeni sklic na *vita* – življenje sv. Sebastjana v obsežni zbirki, ki jo je napisal nemški kartuzijan Laurentius Surius (1523–1578), vpliven hagiograf nemškega reformnega katolištva (Haas 2013). Iz robnih opomb razberemo, da je Svetokriški po Lovrencu Suriju prevedel ali povzel pripoved o mladosti sv. Sebastjana, njegov govor preizkušanim kristjanom v ječi, videnje, v katerem je prejel Jezusov poljub, in sklepno legendo o njegovem dvojnem mučeništvu. Še vedno pa je bila potrebna literarna umetniška moč Svetokriškega, da je te in druge prvine spleta v enovito in presunljivo baročno pripoved.

Toda vsaj že v poznem 18. stoletju so v slovenščini nastala tudi obsežna hagiografska dela, bolj ali manj dosledno prevedena iz latinskih in tudi nemških predlog. Koroški rokopis *Dober Legent teh svetnikov* (RRSS Ms 14), verjetno najobsežnejše rokopisno besedilo v slovenskem jeziku, je prevod hagiografskega dela nemškega kapucinskega pisatelja Martina Cochemskega (1634–1712) z naslovom *Legenda sanctorum* oziroma *Legenden der Heiligen* [Legende svetnikov], ki je izšlo v zgodnjem 18. stoletju v več izdajah (Ogrin 2011). Vsekakor sodi delo Martina Cochemskega v starejšo hagiografiko, ki zajema iz srednjeveških virov, kar pomeni, da so tako žitja zgodnjih kristjanov iz pozne antike kakor srednjeveških svetnikov posredovana z oblico legendarnih prvin, ki so iz ustnega izročila prešle v prve zapisane *vitae*. Zato je v teh besedilih najti literarno vznemirljiv preplet historičnega in fantastičnega, kroniškega in legendarnega, ob tem pa je prevladujoča novolatinska retorična kultura pisatelje hagiografij spodbujala k literarnemu oblikovanju besedil. Vse to je razlog, da je starejša hagiografika s svojo mero

literarnosti privlačen predmet literarne vede. Drugačno delo pa je ob koncu 18. ali začetku 19. stoletja pripravil frančiškan Klemen Velikonja (1752–1830) v rokopisu *Življenje 109 svetnikov sledniga stanu inu spola* (RRSS Ms 126). Pater Klemen je prevajal in prirejal iz modernejših virov, namreč po objavah maoristov in bolandistov, kot sta Jean Mabillon in Jean Bolland, tj. hagiografov 17. stoletja, ki so v svoje delo uvedli historično-filološke metode s kritiko virov, zato veljajo za utemeljitelje pomožnih zgodovinskih ved, zlasti diplomatike in paleografije, s svojimi objavami pa so vzpostavili znanstveno hagiografijo (Ogrin 2020c, 132). Pater Klemen je kot prevajalec upal, da bo njegova knjiga zato vzbujala manj odpora razsvetljencev, ki so češčenje svetnikov zatirali, in da bo lahko prodrla v tisk, vendar je – prav tako kot na srednjeveško izročilo navezani koroški *Legent* – ostala v rokopisu.

Nič bolje se ni godilo obsežnemu rokopisu iz približno istega časa (prehod 18. in 19. stol.), v katerem nam je ohranjen prevod celotne nemške knjige o ustanovitelju dominikancev *Idea Sanctitatis* [Pojem svetosti]: *življenje svetega očeta Dominika* (RRSS Ms 142). Enake usode je bil deležen rokopis iste roke, ki vsebuje prevod obsežne nemške knjige o tretjerednici sveti Katarini Sienski, najbolj znani dominikanski svetnici *Koker sneh bele perline: življenje sv. Katarine Sienske* (RRSS Ms 145). Ena od posebnosti tega prevoda je, da ga je verjetno pripravila ženska; v tem primeru imamo pred seboj delo neznane redovnice, zelo zgodnje slovenske prevajalke. V njem lahko opazujemo, kako je bila prevajalka sprva ujeta v nemško slovnično strukturo, tako da je zaradi mnogih kalkov prevod začetnih strani komaj razumljiv, postopoma pa je osvojila potrebno distanco in v nadaljevanju prevajala precej bolj slovensko, pri tem pa uporabljala obširno, raznoliko besedje. Poglavje »Ta 21. Kapitel« (I, str. 849–870) vsebuje odlomek znamenitih *Dialogov* sv. Katarine z Jezusom; vključuje daljšo molitev sv. Katarine (str. 860–870), ki v mejah prevajalkinih možnosti predstavlja slovensko baročno poustvaritev vrhunske srednjeveške poetične meditativne proze.

Obilo prevodoslovnih raziskav zahteva tudi skupina slovenskih rokopisov o Antikristu, ki vsi izvirajo iz knjige kapucina Dionizija Luksemburškega (1652–1703) *Leben Antichristi* [Antikristovo življenje] (1682). Literarna zgodovina šteje avtorja za zadnjega predstavnika srednjeveške profetike. Pater Dionizij je zbral in sistematiziral nauke o nastopu in prevladi zla v zgodovini, ki ga predstavlja Antikrist, vse od apostolskih pisem do novega veka, in jih prvokrat podal v ljudskem jeziku (nemščini) v slogovno zelo živi, psihološko učinkoviti govorici. Njegov spis o Antikristu so v nemških deželah večkrat natisnili in prevedli v številne jezike, tudi v slovenščino, kjer je vzbudil veliko zanimanja, toda recepcija je potekala prek rokopisov. Ti rokopisi, kolikor so se do danes ohranili, so bili doslej raziskani, kar zadeva njihovo idejno ozadje, nastanek, datacijo in sosledje (Ogrin 2021). Vendar doslej ni pojasnjeno, v kakšnem razmerju so med seboj – koliko je med njimi različnih prevodov in kakšna so razmerja prevoda do predloge, koliko pa je baročnih literarnih in pokrajinsko-narečnih variacij, pa tudi

fragmentov in besedilnih pripojitev drugih nekanoničnih izročil (RRSS Ms 15, 17, 24, 38, 39, 71, 137, 138).

Vsaj omeniti moramo literarno in teološko zelo pomembno, tudi precej razširjeno podzvrst meditativne proze: to so bile literarizirane pripovedi o Jezusovem življenju – *vita Christi*, kjer so pisci temeljna evangeljska poročila dopolnjevali s sporočili zgodnjih cerkvenih očetov, zasebnimi razodetji in seveda z nekanoničnimi viri, blizu področju legendarnega. Tudi ta zvrst ima zelo dolgo tradicijo, ki sega v dobo zgodnjih krščanskih spisov, vrh pa je dosegla z besedili o Jezusovem življenju, ki so jih v 14. stoletju napisali Ludolf Saksonski, Psevdo-Bonaventura in sv. Brigita Švedska. Iz te tradicije je zraslo tudi veliko delo nemškega kapucina Martina Cochemskega *Das Grosse Leben Jesu* [Velika knjiga o Jezusovem življenju], ki ga je avtor dopolnjeval v več izdajah, po letu 1685 pa je izhajalo v številnih ponatisih in nato prevodih. To delo odlikuje čudovit preplet teologije in legende, dogme in umetniške fantazije, verskega pouka in prvovrstnega retorično-literarnega oblikovanja, s katerim je očaralo sto tisoče bralcev v srednji in zahodni Evropi (Ogrin 2020c, 133–134). Prevajali so ga kajpada tudi v naših deželah, le da so slovenski prevodi tega obsežnega dela ostali v rokopisih in se v večji meri izgubili. Ohranil se nam je vsaj manjši del slovenskega rokopisa o Jezusovem življenju iz srede 18. stoletja, ki je ob nastanku obsegal več kot 900 strani (RRSS Ms 28), iz katerega je bil nato izpričano prepisan *Poljanski rokopis*, ki se je k sreči ohranil (RRSS Ms 23). Ta prepis iz časa okrog leta 1800 nam posreduje precej starejše slovensko baročno besedilo, tudi pri nas izjemno priljubljeno zaradi literarnih odlik, s katerimi pisec združuje teološko razlago in nekanonična izročila, slikovitost detajlov in pretresljivo čustvovanje nastopajočih oseb.

Dopolnjene izdaje *Das Grosse Leben Jesu* so vsebovale tudi obsežen dodatek o štirih poslednjih stvareh človeka – *quatuor novissima*: smrt, sodba, pekel, nebesa. Že ta dodatek eshatoloških besedil je imel obseg večje knjige; slovenski prevajalci in prepisovalci so to delo pisali ločeno od knjige o Jezusovem življenju, v samostojne rokopise (RRSS Ms 34, 37, 112, 119, 121). O teh rokopisih so opravljene temeljne raziskave glede njihove vsebine, nastanka in možnega izvora (Ogrin 2017b); ugotovljeno je tudi, da RRSS Ms 34 ni prevod v sodobnem pomenu besede, marveč koncizno izpeljana, jezikovno lepo izražena priredba z nekaj germanizmi v besedju, medtem ko je nekoliko mlajši prevod RRSS Ms 37 precej dosleden v smislu novejšega prevajanja, v jeziku se mu nekoliko pozna vpliv nemških struktur, ima pa lepo besedišče. Tudi ta rokopis je po vsem sodeč delo ženske, neznana slovenska prevajalka ga je verjetno pripravila v katerem od ženskih redov. To izpričuje bolj delikatna roka, predvsem pa ženske glagolske oblike: »Keder bodem jest vidla pridti fodit tebe u teh Oblakeh teh Nebefs, is veliko Mozhjo ino Oblafstjo, [...] Ah: Ah, koko fe bodem jest treifsla; ah, ah koko bodem jest sdihvala, inu fe pertoshvala; ah, ah, koko fe bodem jest bala ino zagvala!« (RRSS Ms 37, fol. 106v) Vsekakor so bili spisi o poslednjih stvareh človeka za Slovence baročne dobe zelo privlačni, zato sta nastala

najmanj dva povsem neodvisna prevoda – oba pa na svoj način stisko človekove smrtnosti in umiranja premagujeta z vero v Kristusovo kraljevanje v slavi.

Večja prozna dela slovenskega baroka so bila torej, razen pridig, večidel prevedena in pri tem odvisna od rokopisne kulture. Izjema je bil kanonik Matija Kastelec, ki je več svojih predelav uspel objaviti v tisku, celovit prevod pa je denimo *Navuk kristjanski sive Praxis cathechistica* (1688), katerega nemški izvirnik je napisal benediktinec Placidus Spies (1592–1659); ta Kastelčev prevod je bil tako priljubljen, da ga je še leta 1799 v svoj rokopis prepisal bukovnik Jakob Rus v vasi Črni vrh v Polhograjskem hribovju (RRSS Ms 124). Po Kastelcu so v tisku izhajale manjše knjižice, večje prevedeno prozno delo v tisku pa je šele t. i. Parhamerjev katekizem, knjiga, ki jo je po Kanizijevem katekizmu priredil jezuit Ignacij Parhamer (1758 in številne izdaje) in je imela s pesemskimi in bratovščinskimi dodatki (Parhamer 1760, 135–240) velik vpliv na najširše kroge bralcev po vseh slovenskih deželah (prim. popis izdaj v Smolik 2011, § 359–369, 381–397, 406–408, 457–460). Ko je proti koncu 18. stoletja postalo nekoliko lažje izdati tiskano slovensko knjigo, naletimo tudi na zanimiv pojav, da sta dva slovenska pisca (oba s celjskega območja), ne vedoč drug za drugega, v slovenščino prevedla isto delo: asketično latinsko besedilo *Quadragesima sancta* [Sveti post] nekoč slovitega madžarskega jezuita Gabriela Hevenesija (1656–1715) je najprej izdal jezuit Jožef Hasl (1733–1804) leta 1770, nato pa še škofijski duhovnik Gašper Rupnik (1714–1790) pod podobnim naslovom *Ta Christusovimu terpleinu posvečeni post za sakdansku premišluvaine Christusoviga terpleina ...* (1773).

3.4 Dramatika

O slovenskih prevodih dramskih besedil v baročni dobi se nam je ohranilo bistveno manj informacij in zlasti manj rokopisov kakor o prevodih pesemskih in proznih zvrsti. To ni presenetljivo. Pesemsko besedilo je iz latinščine prevedel en sam redovnik, in če se je priljubilo, so ga pevsko povzeli široki krogi ljudstva. Za nastanek prevoda baročne proze je bila prav tako potrebna pobuda le enega samega pisca, ki je svoj prevod ali priredbo predal v branje in prepisovanje drugim. Za nastanek dramskega besedila pa je bilo treba mnogo več: možnost gledališke uresničitve; in ta je zahtevala – ne glede na to, kako preprosta je bila – neko institucionalno ozadje, organizacijo. Zato še posebej za slovensko posvetno dramatiko velja, da je bila eno od področij literature, »ki jih je slovenščina osvajala najtežje in najdlje« (Vidmar 2020, 197), namreč v razsvetljenstvu.

V baročni dobi se je kljub gmotnim težavam razmahnilo versko gledališče. V raziskavi o obsežni jezuitski latinski dramatiki na Slovenskem je Monika Deželak Trojar odkrila kot njeni poglavitni podzvrsti šolsko dramo, ki je v celoti ostajala latinska, in verske predstave za pouk ljudstva, kjer sta se latinščini pridružila kot ljudska jezika nemščina in slovenščina (Deželak Trojar 2020, 176–177). Edini tak primer, o katerem imamo zanesljive podatke, je slovenska igra o paradizu. V tem kontekstu bi bilo moč pričakovati prevod ali priredbo

iz latinščine – vendar so se nam o jezuitskih predstavah v ljudskih jezikih ohranili le številni podatki, ne pa dramska besedila (prav tam). Če bi nove raziskave odkrile kakšno slovensko dramsko besedilo, bi bilo možno iskati tudi njegove latinske predloge. Zgolj kot iztočnico za morebitne nove raziskave omenimo, da je bila slovenska jezuitska igra o paradizu skoraj gotovo dramska pripoved o stvarjenju Adama in Eve ter njenem padcu v zmoto in prvi greh, ki je odprl vdor zla in smrti v svet. Majhen vsebinski (morda pa tudi besedilni) preostanek te igre lahko hipotetično vidimo v začetnih replikah Prve podobe *Škofjeloškega pasijona*, vključno z nastopom Smrti, ki je neogibna posledica Adamovega padca (oče Romuald 2009, 176–179, 185–187).

Vendar se nam je k sreči ohranil znameniti *Kapelski pasijon*, pasijonska igra iz *Železne Kaple* na Koroškem, ki je s svojimi 2.758 verzi in številnimi proznimi odlomki verjetno najobsežnejše slovensko dramsko besedilo. Ko je Erich Prunč v kritični izdaji objavil *Kapelski pasijon* (Prunč 2016), je z dokazi ovrgel konstruirano tezo Georga Graberja, da je ta obsežna, tridelna baročna dramska igra z mnogimi prvovrstnimi prizori in monologi prevod in zgolj »skrajni rob (Ausläufer) razširjanja nemško-koroške pasijonske igre«; nasprotno je Prunč s primerjavo obširnega komparativnega gradiva, zlasti vseh južnonemških pasijonov, dokazal, da so prireditelji igre samostojno »izbirali najprimernejše elemente iz besedilnega fonda pasijonskih iger v vsem alpskem prostoru« (Prunč 2016, 451–452). Genezo *Kapelskega pasijona* je Prunč tesno povezoval z jezuitsko dramatiko zgodnjega 17. stoletja: menil je, da je vsaj jedro *Kapelskega pasijona* nastalo ob začetku 17. stoletja in da so vanj sodili vsaj prizori Slovo Jezusa od Marije, Pilatova ječa in Monolog Smrti, nato pa so predelave igre potekale še v 18. stoletju (Prunč 2016, 453–454). Morda utegnejo nove raziskave jezuitske dramatike z doslej neznanimi latinskimi predlogami dodatno dokazati te trdno utemeljene izpeljave slovenista in začetnika modernega prevodoslovja Ericha Prunča.

Problem morebitnega prevoda in s tem povezane tujejezične predloge je podobno zapleten tudi pri *Škofjeloškem pasijonu*, ki ga je kapucinski pater Romuald iz Štandreža pri Gorici v več inačicah vse od 1715 predeloval verjetno do 1727, ko je nastal ohranjeni rokopis (oče Romuald 2009, 406–408). Podobnega tujejezičnega besedila, ki bi lahko služilo kot predloga, doslej ni bilo najti. Pač pa je kritična izdaja lahko odkrila celo vrsto besedilnih šivov in podobnih znamenj, ki utemeljujejo hipotezo, da *Škofjeloški pasijon* ni nastal kot predelava ali prevod nekega konkretnega pasijona, marveč podobno kot *Kapelski* na ozadju širše pasijonske tradicije (oče Romuald 2009, 365). Takšno sklepanje prevodoslovne problematike kajpada ne odpravi, marveč jo postavi na bolj kompleksno raven, saj so bili vsi elementi pasijonskega izročila nekoč latinski.

4 Zaključek

Kontekst, v katerem se je slovenska baročna kultura kot celota porajala, je bila krščanska kultura zahodne Evrope od antike do novega veka. Na področju književnosti je bila

višja plast te kulture posredovana v latinščini in oprta v določeni meri na srednjeveško izročilo; njena ljudska plast pa je pri nas vse od visokega srednjega veka obstajala v slovenščini. Slovenski baročni literarni kulturi je uspel za poznejši razvoj Slovencev pomemben spoj teh dveh plasti: latinske in slovenske ljudske kulture. Instrument tega spoja so bili prevodi.

Da so lahko bili ti prevodi med Slovenci široko sprejeti, je bilo primerno, da so vključevali razne zgodovinske oblike prevajanja, vključno s priredbami in besedilnimi variacijami, ki jih ne moremo ocenjevati neposredno s sodobnimi merili. Glede na težavne gmotne razmere slovenskega prostora je pomemben dosežek, da je baročna literarna kultura z izvirnimi besedili ter z mnogimi prevodi in priredbami ustvarila celoten sistem slovenske književnosti vseh treh literarnih vrst: pesništva, pripovedništva in dramatike. To je glede na prejšnja obdobja izreden napredek, ki nam postane viden, če poleg tiskanih del upoštevamo tudi besedila, ki so nam bila izročena v rokopisih.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prva prevedena besedila / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije / Literarnopredvodne izmenjave z jezikoma antične književnosti – staro grščino in latinščino

6 Priporočeno branje

Grafenauer, Ivan. 1980. *Literarnozgodovinski spisi*. Uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica.

Delo vsebuje relevanten pregled prežitkov latinskega srednjeveškega slovstva v slovenskem ljudskem slovstvu in baročni književnosti.

Ogrin, Matija. 2019. *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba.

Antološki pregled starejših slovenskih besedil, ohranjenih zlasti v rokopisih, z znanstvenim komentarjem; med izbranimi besedili so številni prevodi.

Prunč, Erich in Matija Ogrin, ur. 2016. *Kapelski pasijon. Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtok inu na te velikonočni pondelk v Kapli špilali. Editio princeps*. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.

Prunčeva obsežna študija, ki spremlja kritično izdajo, je zgled natančne analize, kako iskati razmerja med domnevnim prevodom in predlogo – četudi so izsledki pokazali, da *Kapelski pasijon* takšne relacije verjetno nima.

Bibliografija

Viri

- Blejske pesmi*. 1749. *Tri Duhovne Peissme. Od te useh gnad poune nebes, inu semle Kralize, Narzhisteshi Divize, Inu Boshje Porodnize Mariae, Katera skus nie na sredi bleiskiga Jesera stojezho podobo use sorte gnade ven deli ...* Ljubljana.
- Budimpeštanski rokopis*. 1612. Eötvös Loránd University Library, Budimpešta: Rokopis, privezan k: *Evangelia inu lystuvi, 1612*. Fotografije: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Rokopisni oddelek, Ms 1663, III/1.
- EvL. 1612. [1613.] *Evangelia inu lystuvi: na vse nedéle, inu jmenite prasnike [...] vsem catholishkim cerkvam, stuprau v'Krajnski Desheli, k'dobrimu, s'novizh is Bukovskiga na Slovénski jesik svestu prelosheni*. Gradec.
- EvL. 1715. Hipolit Novomeški. *Evangelia inu lystuvi na v'se nedele inu imenitne prásnike, céilga léita ... usem catholishkim slovenskim cerkvam, stuprau v' Kraínski deshéli, k' dóbrimu is Latin-skiga na Slovénski jesik svejstu preloshéni*. Ljubljana.
- Kastelec, Matija. 1682. *Bratovske buqvice s. roshenkranza: v' kúp sloshena visha, tá psalter, ali roshenkranz s' temi petnaistimi skriunostmi moliti ...* Ljubljana.
- Manuale. 1643. *Manuale Sodalitatis Immaculatae Conceptionis B.M.V. Viennae Austriae, in Collegio Caes. & Acad. Soc. Iesu Erectae, & Confirmatae*. Dunaj. Dostop 3. 3. 2023. https://www.europeana.eu/sl/item/368/item_S6DL355LZVIPRM3Z5CUMDXJOBKLTZETL.
- Parhamer. 1760. *Catechismus, tu je Bukvize tiga isprashuvania is pet shtukou kershanskiga navuka. Zhastitiga paterja Petra Canisiusa is Tovarshtva Jesusoviga: k' shpoganio vsih gospudou faimashtrou, duhovnih oskerbnikou ...* Ljubljana: Heptner.
- Skalarjeva pesmarica*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Ms 492/30.
- Svetokriški, Janez. 1998. *Sacrum Promptuarium, I–V*, Faksimile, uredili Jože Pogačnik, Metod Benedik, Kajetan Gantar in Jože Faganel. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- RRSS. 2021. *Register rokopisov slovenskega slovstva*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostop 3. 3. 2023. <https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si>.

Literatura

- Deželak Trojar, Monika. 2012. »Skalarjev Eksemplar od svetiga Bonaventura: predstavitev nekaterih tekstnokritičnih vprašanj.« *Primerjalna književnost*, 35/3: 223–241.
- Deželak Trojar, Monika. 2020. »Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3–4: 167–182.
- Deželak Trojar, Monika. 2022. »Čandek, Janez.« *V Novi Slovenski biografski leksikon*, 5. zv. Č, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

- Ditmajer, Nina. 2020. »Slovenska nabožna pesem od Trubarja do Pohlina (1550–1799).« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 37–51.
- Gabrovšek Homšak, Darja. 2017. »Fragment rokopisne pesmarice – še en Skalarjev rokopis?« *Obdobja 36. Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, uredili Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin in Urška Perenič, 43–51. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Grafenauer, Ivan. 1980. *Literarnozgodovinski spisi*, uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica.
- Haas, Reimund. 2013. »Surius, Laurentius.« *V Neue Deutsche Biographie* 25, 709–710. Dostop 9. 1. 2023. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118799452.html>.
- Kidrič, France. 1922. »Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, III, sn. 3-4: 73–133.
- Kidrič, France. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti: razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kraß, Andreas. 1998. *Stabat mater dolorosa. Lateinische Überlieferung und volkssprachliche Übertragungen im deutschen Mittelalter*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Legiša, Lino. 1973. *Liber cantionum carniolocarum. Kalobški rokopis. Dela 27*. Ljubljana: SAZU.
- Novak, Vilko. 1997. *Martjanska pesmarica*, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ogrin, Matija. 2011. »Dober Legent teh Suetnikov. Koroški rokopis iz 18. stoletja.« *Primerjalna književnost*, 34/3: 65–79.
- Ogrin, Matija. 2013. »Francišskanski baročni pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige.« *V S patri smo si bili dobri: tri stoletja brežiških frančiškanov*, uredil Jože Škofljanec, 225–255. Krško: Zavod Neviodunum, Ljubljana: Brat Frančišek.
- Ogrin, Matija. 2017a. »O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti.« *Primerjalna književnost*, 40/1: 43–58.
- Ogrin, Matija. 2017b. »Slovenski rokopisi o štirih poslednjih stvareh človeka in baročno eshatološko izročilo.« *Obdobja 36. Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* uredili Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin in Urška Perenič, 33–41. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ogrin, Matija. 2018. »Brešan, Anton.« *V Novi Slovenski biografski leksikon, 3. zv. Ble-But*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Ogrin, Matija. 2019. *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba.
- Ogrin, Matija. 2020a. »Asketična ali meditativna proza slovenskega baroka.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 115–135.
- Ogrin, Matija. 2020b. »Slovenski rokopisi 17. stoletja v senci tridesetletne vojne in 'doba književnega zastoja'« *V Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja*, uredil Vanja Kočever, 375–398. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Ogrin, Matija. 2020c. »Poznobaročni slovenski rokopisi – literarna tradicija v spoprijemu z razsvetljesko cenzuro.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 119–150. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ogrin, Matija. 2021. »Slovenian manuscripts on Antichrist and the modes of the manuscript tradition.« V *Biblical apocrypha in south-eastern Europe and related areas*, uredile Maria Cioată, Anissava Miltenova in Emanuela Timotin, 261–275. Braïla: Editura Istros a Muzeului Braïlei »Carol I«.
- Pisk, Marjeta. 2020. »Ljudska pesem med zavezanostjo tradiciji in nenehnim spreminjanjem.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 9–21.
- Prunč, Erich in Matija Ogrin, ur. 2016. *Kapelski pasijon. Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtok inu na te velikonočni pondelk v Kapli špilali. Editio princeps*. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Romuald. 2009. *Škofeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Rupel, Mirko. 1956. »Protireformacija in barok.« V *Zgodovina slovenskega slovstva I*, uredil Lino Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- Skalar, Adam. 2011. *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps. Znanstvenokritična izdaja*, uredila Monika Deželak Trojar. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Smolik, Marijan. 2011. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja. Druga, elektronska, pregledana izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostop 9. 1. 2023. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>.
- Vidmar, Luka. 2019. »Katoliška obnova.« V *Temelji slovenstva*, uredila Aljoša Harlamov in Nina Žitko Pucer. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička: dolgo porajanje slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 183–200.
- Žejn, Andrejka. 2017. »Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne proze Poljanskega rokopisa.« *Primerjalna književnost*, 40, št. 1: 175–193.

SLOVENSKI PREVODI V ČASU BAROKA

Slovenska književnost baročne dobe 17. in 18. stoletja je do danes ostala manj raziskana, zato zahteva novih študij. Večina baročnih besedil je krožila med bralci in poslušalci samo v rokopisni obliki in veliko jih je propadlo. Slovenski prevodi baročne dobe so imeli raznolike historične oblike: vključujejo priredbo, variacijo, povzemanje, poročanje in prevajanje v novejšem pomenu. Katoliška obnova v zgodnjem 17. stoletju je s pastoralnimi pobudami škofa Tomaža Hrena za prenovo verskega življenja in cerkvenega petja sprožila potrebo po raznolikih besedilih v slovenščini. Zato so v

17. stoletju nastali številni novi slovenski prevodi ali predelave starejših tekstov. Zvrst, kjer ima prevajanje v slovenski književnosti najdaljšo tradicijo, je cerkvena pesem. V intenzivnem literarnem življenju 17. stoletja so nastali celo prevodi dolgih pesmi, kot je cistercijanska srednjeveška pesnitev o Kristusovih izmučenih udih »*Rhythmica oratio*« v dveh slovenskih prepesnitvah. Tudi v 18. stoletju so med baročnimi Marijinimi, romarskimi in bratovščinskimi pesmimi številni prevodi in priredbe. V zvrsti meditativne proze so slovenski baročni pisci prevedli več hagiografskih in asketičnih del. Nastali so kar štirje prevodi znamenitega dela *Hoja za Kristusom* Tomaža Kempčana. Na področju baročne dramatike sta se nam v slovenščini ohranili dve pasijonski igri v rokopisih: *Kapelski pasijon* in *Škofjeloški pasijon*. Kot celota sta nastali izvirno, toda posamezni elementi najverjetneje izhajajo iz starejšega latinskega pasijonskega izročila. Tako je s pomočjo izvirnih in številnih prevedenih besedil slovenski baročni književnosti uspelo ustvariti pomemben razvojni korak: celoten sestav pesništva, pripovedništva in dramatike.

SLOVENE TRANSLATIONS IN THE BAROQUE PERIOD

Research into Slovene Baroque literature of the 17th and 18th centuries has remained deficient to this day, which is why new studies are needed. Most Slovene Baroque texts circulated among readers and listeners only in the form of manuscripts, and many of them have been lost altogether. Slovene translations of the Baroque period had various historical forms, including adaptation, variation, abridgement, report and translation in the modern sense. With the pastoral initiatives of Bishop Tomaž Hren for the renewal of religious life and church singing, the Catholic revival of the early 17th century gave rise to a new movement, and thus several kinds of new texts in Slovene were needed. For this reason, many new Slovene translations or adaptations of older texts were created in the 17th century. The genre in which translation has the longest tradition in Slovene literature is the hymn. In the intense literary life of the 17th century, there were even translations of long poems, such as the medieval Cistercian poem about the tortured limbs of Christ, the *Rhythmica oratio*, in two Slovene versions. In the 18th century there were also many translations and adaptations of songs for the veneration of the Blessed Virgin, the saints, for pilgrimages and brotherhoods. In the genre of meditative prose, Slovene Baroque writers translated several hagiographic and ascetic works. Four translations of the famous work *Imitation of Christ* by Thomas of Kempis were made, but only two of them were published. In the field of Baroque drama, two Passion plays in Slovene have been preserved in manuscripts: one from Eisenkappel and the other from Škofja Loka. As a whole, they were originally written in Slovene, but the individual elements probably originated from an older Passion tradition in Latin. Slovene Baroque literature, through original and numerous translated texts, was

able to achieve an important advance over earlier periods, and gave rise to the entire literary system of poetry, prose and drama.

PREVAJANJE POSVETNE DRAMATIKE V RAZSVETLJENSTVU

Luka Vidmar
ZRC SAZU

1 Uvod

Posvetna dramatika in gledališče sta se v zgodnjem novem veku izkazali za eno tistih literarnih in kulturnih sfer, ki jih je slovenščina osvajala najteže in najdlje. Veliko prej, najpozneje na začetku 17. stoletja, je prodrla v versko gledališče, ki je bilo namenjeno najširšim slojem prebivalstva in je zato uporabljalo tudi (marsikje celo predvsem) ljudski jezik. Občinstvo posvetnih gledaliških predstav in bralstvo posvetnih dram pa so večinoma sestavljali člani kozmopolitske družbene elite, ki je bila kakor kjerkoli drugje v Svetem rimskem cesarstvu vajena uživati v delih, napisanih sprva v latinskem, pozneje pa vedno bolj v italijanskem in nemškem jeziku (Vidmar 2020, 184, 197). Tovrstno gledališče s spremljajočimi knjižnimi izdajami se je razvijalo predvsem s šolskimi predstavami v jezuitskih kolegijih ter z gostovanji italijanskih in nemških gledaliških skupin v večjih mestih. V teh okoliščinah je pozno in počasi steklo prevajanje uveljavljenih del evropske dramatike v slovenščino, ki je pripeljalo do prvih posvetnih gledaliških predstav v slovenščini, skoraj sočasno pa so začela nastajati tudi prva izvirna posvetna dramska dela v slovenščini.

2 Razvoj raziskovanja

Raziskovalci so se daleč največ ukvarjali z Linhartovima prevodoma *Županova Micka* in *Veseli dan ali Matiček se ženi*, ki sta bila v nasprotju z drugimi sočasnimi prevodi natisnjena ter kmalu po nastanku uvrščena med kanonizirana in najbolj preučevana besedila slovenske književnosti. Poleg tega je uprizoritev *Micke* obveljala za »rojstni dan« ali »rojstvo slovenskega gledališča« (Gspan 1956b, 396; Koblar 1972, 28; Koruza

1978–1979, 264), točneje seveda – slovenskega *posvetnega* gledališča. Raziskave (in druge obravnave) obeh Linhartovih prevodov (in njegovih drugih del) je pregledal Alfonz Gspan (1956a), za njim pa je mnenja o *Micki* in *Matičku* zbral in analiziral Urban Šrimpf (2018, 145–205). Literarna veda je ostala do danes enotna v ugotovitvi, da sta besedili ključni za razvoj slovenske dramatike in gledališča, kar med drugim potrjujejo vsi literarnozgodovinski pregledi iz 20. stoletja (npr. Gspan 1956b, 394–400; Koblar 1972, 27–36). Večina raziskovalcev se sicer v obravnavah *Micke* in *Matička* ni posvečala izključno vprašanju prevoda, ampak tudi ali celo predvsem problematiki slovenskega jezika, slovenstva in razsvetljenstva. *Micko* in Richterjev izvirnik so podrobneje primerjali Alfonz Gspan, France Koblar, Filip Kalan, Jurij Fikfak in Jože Šifrer, *Matička* in Beaumarchaisev izvirnik pa Alfonz Gspan, Lojze Filipič, Jacques Veyrenc, Dušan Moravec, France Koblar, Filip Kalan in Katarina Šalamun-Biedrzycka (Šrimpf 2018, 269). Raziskovalci so razen izjem, med katerimi sta bila Veyrenc in Šalamun-Biedrzycka, pod vplivom nacionalne ideologije poudarjali izvirnost Linhartovih prevodov, posebej *Matička*, ki so ju zato označevali tudi kot priredbi, predelavi in samostojni deli. Tovrstne interpretacije je dekonstruiral Šrimpf, ki je na podlagi ponovne primerjave prevodov z izvirnikoma in upoštevanja sočasnih praks prevajanja v Evropi *Micki* in *Matičku* pripisal izključno status prevoda (Šrimpf 2015; 2018).

Drugi prevodi so bili deležni neprimerljivo manjše pozornosti. Japljev prevod Metastasiovega *Artasera*, ki ga je od starejših raziskovalcev najpodrobneje obravnaval Stanko Škerlj (1973, 427–432), še čaka na natančnejšo primerjalno analizo in kritično izdajo, v pomoč pa nam je diplomatični prepis, s katerim je Maja Mihelj (2002, 18–44) podala zvesto podobo izvirnega rokopisa, vključno z nedoslednostmi, napakami in popravki. Literarni zgodovinarji kakor Kidrič, Gspan in Koruza so prepoznavali pomembnost Linhartovega in Zoisovega prevajanja italijanskih spevov za ljubljanski oder, Nataša Cigoj Krstulović (2016) pa je odkrila še neznan Linhartov prevod speva iz leta 1782. O Kopitarjevem in Vodnikovem prevajanju dramskih del Kotzebueja sta po starejših objavah (Omersa 1927, 79; Kidrič 1929–1938, 433, 439, 443–444, 446, 713; Brenk 1955) največ napisala Gerhard Giesemann (1977, 23, 109) in Janko Kos (1988, 386–387). Spoznanja o slovenski posvetni dramatiki v razsvetljenstvu sta povzeli dve razpravi (Koruza 1978–1979; Vidmar 2020), ki pa se nista posebej osredotočili na problematiko prevoda.

3 Pregled prevodov

Iz dobe pred razsvetljenstvom je znan le en prevod oziroma poskus prevoda posvetnega dramskega dela v slovenščino. Grof Fran Krsto Frankopan (1643–1671), poliglotski hrvaški plemič, ki se je slovensko najbrž naučil od svoje matere in mačehe ali na svojem posestvu v Brežicah (Kidrič 1929–1938, 106), je leta 1669 ali 1670 iz francoščine v

narečno obarvano slovenščino (sicer nedosledno in z veliko kroatizmi) prevedel prve tri prizore in začetek četrtega prizora Molièrove komedije v treh dejanjih *George Dandin ou le Mari confondu* [George Dandin ali Pretentani soprog]. Gre za enega najstarejših prevodov te komedije, ki je bila prvič uprizorjena leta 1668 v Versaillesu, natisnjena pa leto pozneje v Parizu (Matić 1907; Koruza 1978–1979, 261–262; Jembrih 1989, 316–320). Frankopan je zgodbo o premožnem kmetu, ki zaradi nizkega socialnega položaja ne more dokazati, da ga vara soproga plemiškega rodu, prestavil v slovensko okolje blizu meje s Hrvaško (ženin ljubimec je Hrvat, njegov služabnik je Kranjec, ženina starša imata nemški priimek). Osebam je dal domača imena ali imena, ki nakazujejo njihovo vlogo (George Dandin je Jarne bogati, ljubimčev služabnik je Budimoder), njihov govor pa je prilagodil lokalnemu pogovornemu jeziku (Koruza 1978–1979, 261; Šepetavc 1990, 106–111).

Starejša literarna veda je domnevala, da se je prevajalec za slovenščino odločil zaradi humorističnega učinkovanja, vendar je – ker govorijo slovensko vse dramske osebe – prepričljivejša novejša razlaga, da je bila slovenščina v 17. stoletju v plemiškem okolju še dovolj upoštevana, da se je zdela primerna za višje slogovne lege (Koruza 1978–1979, 261–262; Jembrih 1989, 319–320; Šepetavc 1990, 112–113). Prevod je bil sicer napisan brez stika s tradicijo slovenske književnosti, poleg tega je ostal neznan in osamljen, vendar kaže, kako je tedaj obstajala možnost, da bi slovenščina v okviru večjezične plemiške kulture, čeprav v omejenem obsegu, prodrla v komedijo. V prvi polovici 18. stoletja je ostala slovenščina še izraziteje omejena na nabožno slovstvo za ljudstvo, tako da so ji pot v posvetno dramatiko in gledališče odprla šele načrtna, prerodna prizadevanja članov Pohlinovega in Zoisovega kroga. Tudi ti so se – kakor Frankopan – oprli na modne zglede evropske dramatike, poleg tega pa pogosto na sočasne predstave gostujočih italijanskih in nemških gledaliških skupin v Ljubljani.

Prvi med njimi je bil Jurij Japelj (1744–1807), ki je začel najbrž okoli leta 1775, ko je bil tajnik ljubljanskega knezoškofa grofa Karla Janeza Herbersteina, prevajati melodramo v treh dejanjih *Artaserse* italijanskega pesnika Pietra Metastasia (Kidrič 1929–1938, 178, 713). Čeprav je bilo delo napisano in prvič uprizorjeno že leta 1730 v Rimu, je bilo v Japljevem času še vedno izjemno privlačno, saj so ga različni skladatelji do konca 18. stoletja uglasbili več kot osemdesetkrat (Škerlj 1973, 171–183, 427–432). Na začetku drame mladi perzijski kralj Artakserks išče morilca svojega očeta. Morilec, poveljnik kraljeve straže Artaban, za zločin najprej obdolži kraljevega brata Dareja, potem pa zakrivi, da osumijo njegovega lastnega sina in kraljevega prijatelja Arbaka. Na koncu Arbak s plemenitimi dejanji dokaže svojo nedolžnost, izprosi milost za očeta, poleg tega pa se mu uspe poročiti s kraljevo sestro Mandano.

Japelj je pod naslovom *Artakserkses* prevedel vsaj dobro polovico melodrame, do enajstega prizora drugega dejanja. Dosedanji raziskovalci so spregledali, da se je njegov rokopis ohranil fragmentarno, zato ni izključeno, da je prvotno obsegal celoten prevod.

Japelj je prevajal po neki izdaji, ki doslej še ni bila identificirana. Ohranil je imena dramskih oseb iz izvirnika, vendar je veliko izpuščal, predvsem pa se je popravljval ter se pri zaporedju nastopajočih in replik tudi zmotil: očitno se nam je ohranil prvi osnutek prevoda (Mihelj 2002, 16–17) oziroma njegov del. Japelj se prevajanja gotovo ni lotil zaradi kratkočasnega, prav tako pa ga ni zanimalo samo besedilo (Kidrič 1929–1938, 178; Škerlj 1973, 432; Koruza 1978–1979, 264), ki ga je v skladu z izvirnikom strukturiral kot melodramo in podnaslovil: »Pevska igra al Opera«. Vse kaže, da je vsaj premišljeval o uglasbitvi in uprizoritvi prve slovenske opere (Vidmar 2020, 186). Razmere sicer temu še niso bile naklonjene, saj je takšen načrt med drugim zahteval novo uglasbitev, sposobne domače pevce (Mihelj 2002, 12), v vsakem primeru pa zajeten finančni vložek oziroma velikodušnega mecena, na primer Herbersteina ali Zoisa.

Prevod *Artasera* je bil v tem obdobju toliko bolj ambiciozen, ker je Japelj slovenščino preizkusil v še višji literarni zvrsti in slogovni legi kakor pred njim Frankopan in za njim Linhart, Zois, Kopitar in Vodnik – v tragediji oziroma operni podzvrsti *opera seria* (Vidmar 2020, 186). Če je bila melodrama v Japljevem prevodu sploh uprizorjena, na primer v skromnejši bralni ali koncertni izvedbi, se je to zgodilo kvečjemu v zasebni družbi. Čeprav Japelj z njo ni začel tradicije slovenske posvetne dramatike in gledališča, je vsaj sebi (in morda sodelavcem) dokazal, da lahko slovenščina kakor drugi, bolj uveljavljeni evropski jeziki posnema prefinjeno izraznost italijanske melodrame. Vsebinsko je ostal namreč zelo zvest izvirniku, čeprav mu ni uspelo povsod ujeti njegovih rim.

V isti smeri kakor Japelj, z zgledovanjem po italijanski operi (Škerlj 1973, 441), je nadaljeval bosonogi avguštinec Anton Feliks Dev (1732–1786). Ni izključeno, da je bil seznanjen s prevodom *Artasera*, saj je z Japljem sodeloval v Akademiji operozov, obnovljeni leta 1781 (prim. Gspan 1956b, 375; Koruza 1993, 160). Dev je z delom *Opereta* (ali *Belin*), objavljenim leta 1780 v drugem zvezku *Pisanic*, presegel več mejnikov: objavil je prvo zaključeno posvetno dramsko besedilo v slovenščini in prvi slovenski libreto, vrh tega pa je na tem področju ustvaril prvo izvirno, ne prevodno delo. *Opereta* je bila uglasbena (Pohlin 2003, 412, 560; Höfler 1970, 108–109), vendar ni znano, ali so jo uprizorili (Cvetko 1958, 275–276; Koruza 1993, 162). Devova taktika, izbor aristokratske operne oblike (*festa teatrale*, namenjena proslavljanju pomembnega dogodka v mitološko-alegorični preobleki) ter njej pripadajočega visokega sloga in ekskluzivnega občinstva (Höfler 1970, 108–109; Koruza 1978–1979, 264; Koruza 1993, 150–151), je bila glede na socialni položaj slovenščine zelo drzna (Vidmar 2020, 189), zato dolgoročno ni bila uspešna.

Anton Tomaž Linhart (1756–1795) in baron Žiga Zois (1747–1819) sta se problema slovenske posvetne drame lotila bolj pragmatično od Deva in Japlja. Da bi čim prej dosegla oder in s čim večjim uspehom občinstvo, sta se odločila za prevajanje posameznih spevov, vloženi v nemška in italijanska dramska besedila, za komično vsebino in srednji slog, ki je bil v veliki meri namenjen razvedrilu. Baron je bil namreč prepričan, da

slovenščina še ni pripravljena na tragedijo in visoki slog, povezan s patosom (Zois 1973, 35, 56–57; Vidmar 2020, 189). Zoisov krog je pri komični vsebini in srednjem slogu ostal tudi pri naslednjih dramsko-gledaliških podvigih. Po letu 1781 sta začela Linhart in Zois prevajati italijanske arije, te slovenske pevske vložke pa so nato v svoje predstave vključevale italijanske in nemške gledališke skupine, ki so redno prihajale v Ljubljano, pogosto prav z baronovo pomočjo (Gspan 1967, 223). Predstave so bile v Stanovskem gledališču, prvi samostojni gledališki stavbi v mestu, urejeni po letu 1765. Linhart in Zois sta izbirala lahkotne arije (očitno največkrat z ljubezensko vsebino) v komičnih operah, v katerih so bili jezikovni preskoki sprejemljivi (Koruza 1978–1979, 263) in ki so zaradi všečnosti zagotavljale uspeh. Za sodelovanje nikakor nista bila zagreta le prevajalca, ampak tudi izvajalci, ki so želeli – kakor drugje – čim bolj navdušiti domače občinstvo in čim prej ponoviti gostovanje.

Pred aprilom 1782 je ljubljanski stolni kanonik Janez Anton pl. Ricci zapel eno od arij v Linhartovem prevodu na Dunaju samemu Pietru Metastasiu, ki je nato pohvalil blagoglasnost slovenskega jezika (Gspan 1950, 463). To je gotovo podžgalo Linharta in Zois. Morda je Ricci Metastasiu zapel najzgodnejši ohranjeni tovrstni spev – »Na vem, če je kej fletno«, ki ga je Linhart, kot je odkrila Nataša Cigoj Krstulović (2016), na podlagi libreta Filippa Livignija pripravil za najbrž nemško izvedbo Paisiellove opere *La frascata* [Dekle iz Frascatija]. Opero je 9. in 11. februarja 1782 v Ljubljani izvedla nemška gledališka skupina pod vodstvom impresarija Emanuela Schikanederja. Zois je arije prevajal še po letu 1797, ko ni imel več ob sebi Linharta in ko zaradi bolezni ni več hodil v gledališče. Pred letom 1809 so nastale njegove »Preljube ženice«, prevod speva iz libreta Giuseppeja Marie Foppe za uprizoritev Portugalove opere *Le donne cambiate* [Spremenjene ženske] (Cigoj Krstulović 2016, 478–485). Po Linhartovih in Kopitarjevih poročilih so poslušalci ne glede na stan te speve sprejemali z velikim navdušenjem (Kopitar 1973, 77; Vidmar 2020, 190). Izjemen uspeh je Linharta nedvomno spodbudil, da se je s Zoisovo pomočjo na že preizkušen način lotil ambicioznejšega podviga – prevoda celotnega dramskega dela.

Linhart se je odločil za prevod preverjeno uspešne veseloigre oziroma šaloigre (Šrimpf 2018, 281) v dveh dejanjih z naslovom *Die Feldmühle* [Podeželski mlin], ki jo je napisal dunajski literat Joseph Richter. Delo je bilo prvič objavljeno in uprizorjeno leta 1777 na Dunaju, kjer bi ga bil Linhart lahko videl leta 1779 in 1780 (Gspan 1950, 462). *Županova Micka* je prelomna v več pogledih: besedilo je prva zaključena komična igra v slovenščini, uprizoritev 28. decembra 1789 v Stanovskem gledališču v Ljubljani je prva znana posvetna gledališka predstava v slovenščini, natis pred premiero (z letnico 1790) pa je prvo slovensko dramsko besedilo v samostojni knjigi. Že sodobniki so prepoznali zgodovinsko uprizoritev, ki jo je naslednjega dne na častnem mestu, na začetku prve strani časopisa *Laibacher Zeitung*, v nemščini povzdignil nepodpisani gledalec, najbrž Zois (Gspan 1956b, 395–396; Gspan 1967, 259–261). Ta je med drugim zapisal, da je

dal »izvrstni prevod« tej igri »vso notranjo popolnost« ter da so igralci »položili temelj za izpopolnitev svojega maternega jezika in ga naredili uporabnega tudi za komedijo« (Gspan 1967, 260; Vidmar 2019, 145). Načrtovano epohalnost uprizoritve, ki naj bi bila »prvi poskus« te vrste, »odkar stanujejo Slovani na Kranjskem«, je v nemškem pismu zgodovinarju Karlu Gottlobu Antonu januarja 1790 potrdil sam Linhart (Gspan 1966, 147; Gspan 1967, 255).

V središču rokokojske ljubezenske zgodbe (v prevodu) je Micka, hči vaškega župana Jake, ki je sprva očarana nad dvorjenjem plemiškega lahkoživca Tulpenheima. Potem ko po zaslugi bogate vdove Šternfeldovke spozna njegovo pravo naravo, se odloči za poroko s kmečkim poštenjakom Anžetom. Linhart je precej natančno sledil strukturi in besedilu izvornika, vpeljal pa manjše spremembe (Šrimpf 2018, 293, 296–302, 392). Dogajanje, katerega lokacija je v izvorniku neoprijemljiva (Šrimpf 2018, 309), je prepričljivo predstavil na Gorenjsko, v bližino Ljubljane (Gspan 1965, 126), in za nekatere dramske osebe prvič uporabil predstavnike slovenskega ljudstva. Ljudem višjega stanu je pustil izvorna nemška imena, vendar z njihovo redukcijo nekoliko pomanjšal pridih gosposkosti (npr. »Šternfeldovka«) (Šrimpf 2018, 297), imena preprostih ljudi pa je poslovenil. Kranjska stvarnost, ki je precej manj elegantna od tiste, prikazane v izvorniku, se kaže predvsem pri Micki, Jaki in Anžetu, ki govorijo – drugače kakor iste dramske osebe v izvorniku – poudarjeno kmečko (uporabljen je pogovorni jezik) in se ne znajo podpisati oziroma podkrižati, prav tako je znižan njihov gmotni položaj (Gspan 1965, 126; Koblar 1972, 28–29; Koruza 1978–1979, 264; Šrimpf 2015, 16, 17; Šrimpf 2018, 296–308). Zaradi nemških *in* slovenskih imen nakazuje prevod tudi jezikovno, ne le – kakor izvornik – socialno razliko med višjimi in nižjimi sloji, kar je Linhartova odsliskava dejanskih razmer na Kranjskem. Domneva, da naj bi šlo že za »nacionalno razliko« med »nemško gospodo« in »slovenskim kmetstvom« (Šrimpf 2018, 298, 305, 393), v tekstu (niti v kranjski realnosti) nima nobene opore, saj govori tudi plemstvo slovensko, Šternfeldovka je na strani kmetov, kmetje pa se pritožujejo le nad socialno, ne nad jezikovno, še manj nad nacionalno zapostavljenostjo. To se ujema z Linhartovim (sicer neuspešnim) prizadevanjem, razvidnim iz posvetila druge knjige *Poskusa zgodovine Kranjske* iz leta 1791 deželnemu glavarju grofu Gaisrucku, da družbeno elito, ki jo je vodilo tradicionalno kranjsko deželno (ne nemško nacionalno) domoljubje, pridobi za novo, oblikujoče se slovensko nacionalno domoljubje.

Čeprav je Linhart besedilo ponekod poenostavil ali okrajšal, ga je na nekaj mestih tudi izostril in oplemenitil. Tako Micka zavrne Anžetov poskus gosposkega oblačenja in da prednost kmečki obleki (v izvorniku dekle pohvali fantovo opravo), Šternfeldovka pa na koncu zapodi Tulpenheima (v izvorniku plemkinja zapeljivca samo pokroviteljsko odpelje stran) (Šrimpf 2018, 310–312, 320). In ko Anže Micki in Jaki opisuje smešno obnašanje Tulpenheima, njegovega pajdaša Monkofa in šribarja Glažka pred prihodom v županovo hišo, uporabi primerjavi (»koker de bi seršene v sebi imel«, »koker de bi pervezan bil«), ki ju v izvorniku ni (Vidmar 2020, 192).

Igra vsebuje tako v izvorniku kot v prevodu rahlo družbeno kritiko, nikakor ne idej francoske revolucije, kljub temu pa so želeli nekateri literarni zgodovinarji po drugi svetovni vojni v Linhartovem prevodu videti prav to (Gspan 1965, 126; Koblar 1972, 29; Kalan 1979, 104). K tovrstni interpretaciji se je še leta 2013 vrnilo Mestno gledališče ljubljansko (Šrimpf 2018, 220). V resnici delo v duhu razsvetljenstva predvsem poudarja vrline delovnega kmečkega stanu in zavrača nemoralnost lahkomišelnega plemstva (Grdina 2005, 558; Šrimpf 2015, 17). Kmetje nikakor niso razumnejši od plemiča, kakor lahko preberemo v starejši literaturi (npr. Gspan 1956b, 395), ampak so prikazani kot naivni, tako da jih pred katastrofo reši šele – plemkinja (prim. Schmidt 2015, 13). Poleg tega je Linhart v primerjavi z Richterjem omilil Jacobovo (v prevodu Jakovo) pritoževanje nad gospodo, ki gleda na kmete, kot da niso ljudje, kmete pa je v sklepu prikazal kot ponižnejše (Šrimpf 2018, 317–320). Neproblematičnost dela je potrdila habsburška cenzura, ki je gladko dovolila natis in uprizoritev tako izvornika kot prevoda (Šrimpf 2015, 16; Dović 2020, 249–250).

Premiera *Micke*, ki jo je finančno omogočil Zois (Gspan 1950, 469), je bila torej velik uspeh. Linhart je bil režiser in šepetalec, vloge pa so prevzeli člani njegove Družbe prijateljev gledališča, ljubiteljske igralske skupine, ustanovljene okoli leta 1786, ki je do tedaj uprizarjala nemške igre. Igro so na začetku leta 1790 ponovili (Gspan 1950, 465, 469; Gspan 1956b, 395–396; Gspan 1967, 255–256), tako da je vse kazalo na živahen nadaljnji razvoj slovenske posvetne dramatike in gledališča. Čeprav so se zadeve kmalu zapletle, je *Micka* v naslednjih desetletjih res postala vogelni kamen teh ustvarjalnih področij (Koblar 1972, 30).

Pod vtisom uspeha se je Linhart takoj na začetku leta 1790 lotil prevoda evropsko odmevnega, toda veliko zahtevnejšega, socialno bolj kritičnega in zato spornejšega dela – Beaumarchaiseve komedije v petih dejanjih *La Folle Journée ou le Mariage de Figaro* [Veseli dan ali Figarova svatba] iz leta 1778, ki je bila po večletnih zapletih s kraljevo cenzuro prvič javno uprizorjena leta 1784 v Parizu. S tem drugim prevodom, ki mu je dal naslov *Veseli dan ali Matiček se ženi*, je Linhart po lastnih besedah (v pismu Antonu oktobra 1790) dokazal, kako zelo je slovenski jezik »dovzeten za najfinejšo komiko« (Gspan 1950, 474–475; Gspan 1967, 262).

Glavna oseba v Linhartovem prevodu je graščinski vrtnar in služabnik Matiček. Kakor v Richterjevi igri skuša tudi tu plemič, baron Naletel, zapeljati dekle nižjega rodu, hišno Nežko, ki je Matičkova zaročenka, vendar je na koncu osramočen. Sklep je večplasten: zvestoba slavi zmago nad varanjem, premeteni služabnik nad samovoljnim gospodom in ženski spol nad moškim (Vidmar 2019, 147). Linhart je tokrat samozavestno izvedel številnejše in globlje spremembe. Ohranil je strukturo izvornika, vendar jo je poenostavil, združil je več prizorov in zmanjšal število oseb (Gspan 1956b, 398–400; Šrimpf 2018, 334–337, 342, 392). Ker je dogajanje prestavil iz Španije na Gorenjsko, galantno konverzacijsko francoščino pa zamenjal za veliko manj razvito slovenščino, je

znižal tudi družbeni položaj dramskih oseb: svetovljanski grof je postal podeželski baron, njegov vsestransko izobraženi služabnik in dekadentni pustolovec pa preprost in pošten človek iz ljudstva. Tokrat je Linhart poslovenil vsa imena nastopajočih, večkrat tako, da so opisovala njihov značaj ali lastnosti in omogočala besedne igre (npr. baron Naletel in pisar Budalo) (Gspan 1965, 128; Koblar 1972, 32; Kos 2001, 40–41; Šrimpf 2018, 343, 352). Linhartova prevajalska strategija je ostala kljub temu podobna, vključno z izpusti in dodatki, ki pa so tokrat dobili večji obseg (Šrimpf 2018, 340–396).

Mnogi literarni zgodovinarji so tudi v *Matičku* prepoznavali Linhartove simpatije do francoske revolucije (Gspan 1965, 127; Koruza 1977–1978, 265; Pogačnik 1995, 164; Schmidt 2015, 13–14), vendar je tovrstno (retrogradno) branje vprašljivo že pri precej radikalnejšem izvirniku (Smolej 2005, 190). Primerjave so pokazale, da je Linhart – delno gotovo pragmatično ali zaradi cenzure – izpustil Beaumarchaiseve napade na družbo in aparat absolutistične monarhije vključno z vojsko, zagovor vloge meščanstva v javnem življenju in izrazito erotična mesta, vendar ohranil kritiko pristranskosti zemljiškokogospodskih sodišč, nemoralnosti plemstva in izkoriščanja podložnikov (Gspan 1956b, 398–400; Gspan 1967, 274–275, 283; Šalamun-Biedrzycka 1991, 20; Kos 2001, 40–41; Šrimpf 2015, 17; Šrimpf 2018, 339, 358, 390). Poleg tega je Linhart v primerjavi z izvirnikom povečal distanco med višjimi in nižjimi sloji, izpustil egalitarizem iz sklepnih kupletov ter se odmaknil od enakovrednosti ženskega in moškega spola (Šalamun-Biedrzycka 1991, 17–20; Šrimpf 2018, 363–365, 381, 385). Delo je sicer kljub spremembam tudi v prevodu ostalo rokokojska komedija, ki se zavzema za razsvetljenske ideale, na primer razumnost, enakopravnost, toleranco, svobodo mišljenja in nedotakljivost človeka, in je v svoji kritičnosti naklonjena tretjemu stanu (prim. Kos 2001, 40), ne predlaga pa nasilnega rušenja družbenega reda. To ne nazadnje potrjuje Beaumarchaiseva (in za njim Linhartova) uporaba preizkušene razpleta komedije 18. stoletja, ki ne spodkopava razredno urejene družbe – razkritja, da je glavni junak pravzaprav višjega rodu (Vidmar 2020, 193). Eno redkih mest, kjer Matiček ostro kritizira svojega gospoda in se zavzame za enakopravnost ne glede na stan, vendar ne bolj od Figara, je monolog v petem dejanju (Šrimpf 2018, 384).

Med Linhartovimi dodatki izstopajo tisti, ki se dotikajo razmer na Kranjskem ter zagovarjajo prerodne ideje in terezijansko-jožefinske reforme (z izjemo tistih, nasprotnih prerodu). Komedija smeši nasprotnike kresij (okrožnih uradov) in splošne šolske obveznosti ter zagovarja uporabo slovenščine v javnem življenju (Gspan 1965, 134–135; Gspan 1967, 288–290; Koruza 1977–1978, 265–266; Kos 2001, 40). Tako Matiček na sodišču uveljavi moralno (ne pa še formalno) pravico, da ga oblast nagovori v njegovem, ne uradnem nemškem jeziku, za kar se je seveda zavzemal prav Linhart s celotnim Zoisovim krogom (Vidmar 2020, 194). Glede na to, da je sodišče pred Matičkovim primerom obravnavalo primer kupne kmetije, se je Linhart očitno spretno navezal na ukaz Jožefa II. iz leta 1788, naj se odloki o spremembi zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem objavijo tudi v slovenščini, da jih bodo kmetje razumeli (Šrimpf 2018, 379).

Linhart je *Matička* zanesljivo namenil odru, saj je zanj napisal tudi izvirne pevske vložke, pri čemer se je morda zgledoval po Mozartovi operi *Le nozze di Figaro* [Figarova svatba] (Grdina 2005, 559). Vsekakor je ljubljanski skladatelj Janez Krstnik Novak nato za uprizoritev napisal klasicistično scensko glasbo *Figaro* po vzoru Mozartove opere ter najbrž pod vplivom italijanskih in nemških opernih predstav v Ljubljani (Sivec 2010, 45, 52). Toda očitno do uprizoritve ni prišlo, ker o tem ni zanesljivih poročil (Gspan 1956b, 400). Morda je bila za to kriva cenzura, ki je bila posebej pozorna na gledališče, saj je to dosegalo več slojev prebivalstva. Tudi Beaumarchaisevo delo v nemškem prevodu leta 1785 ni smelo na oder na Dunaju (postavljala ga je Linhartu dobro znana Schikanederjeva skupina), ampak le v tisk, leta 1786 pa je bila dovoljena samo uprizoritev omenjene Mozartove opere z omiljenim libretom (Gspan 1950, 476–477; Smolej 2005, 192–193; Dović 2020, 250–254).

Matiček je sicer proti koncu leta 1790 lahko izšel v samostojnem tisku in tudi v tej obliki hitro našel svoje občinstvo: Zois je konec leta 1789 in 1790 več izvodov *Micke* in *Matička* poslal oskrbniku svojih fužin na Javorniku, da jih je razdelil tamkajšnjim ljubiteljem slovenske besede, nato pa so prevoda ob več priložnostih, na primer za novo leto, javno brali ob plavžu (Gspan 1967, 292–293; Schmidt 2015, 13–14). Priljubljenost knjižnih izdaj potrjuje tudi poročilo, da sta bili obe kmalu razprodani (Omersa 1927, 79). Ne glede na to je obetaven razvoj slovenskega posvetnega gledališča spet zastal, k čemur sta gotovo prispevala zaostritev cenzure in Linhartova smrt leta 1795.

Micka in *Matiček* sta zaradi svoje pomembnosti za razvoj slovenske posvetne dramatike in gledališča kmalu po nastanku sprožila vprašanje, ali gre samo za prevoda ali morda za priredbi in celo izvirni deli. Linhart je na naslovnici knjižne izdaje *Micke* zapisal, da je »komedia« »prenarjena« po nemški *Die Feldmühle*, na naslovnici knjižne izdaje *Matička* pa, da je »komedia« »obdelana« po francoski *La Folle Journée*. Oba izraza skupaj z dejstvom, da na naslovnicih ni Linhartovega imena, označujeta delo sekundarnega značaja, vendar ne izključujeta (zlasti drugi) – kar se sklada s sočasno prevajalsko prakso – izvirnega pisanja. Nekoliko nejasno glede svojega (sekundarnega) avtorstva se je Linhart izrazil v pismih Antonu leta 1790: za *Micko* je zapisal, da jo je izdelal (»verfertigen«), pri čemer ni omenil Richterjevega izvirnika, za *Matička* pa, da je nacionaliziral (»nationalisirt«) *Figara* (Gspan 1966, 147, 153; Gspan 1967, 262; Šrimpf 2018, 111–112, 146–148, 273). Tudi domnevno Zoisova recenzija je *Micko* označila tako za predelavo (»bearbeitet«) kot za prevod (»Übersetzung«). Vsekakor sta pod vplivom nacionalne ideologije in v procesu vzpostavljanja slovenskega literarnega kanona Linhartova prevoda, kot je pokazal Urban Šrimpf, v 19. stoletju pridobivala in v 20. stoletju še utrdila bolj status izvirnih kot status prevodnih del oziroma postala t. i. psevdoizvirnika, tako da sta med Slovenci povsem zasenčila izvirnika, njune izdaje in uprizoritve pa so večinoma objavljali pod Linhartovim, ne Richterjevim in Beaumarchaisevim imenom (Šrimpf 2015, 18–19; Šrimpf 2018, 31, 144, 147, 149–265).

Raziskovalci so v *Micki* in *Matičku*, predvsem zadnjem, tradicionalno poudarjali izvirnost in ju v skladu s tem označevali ne »samo« za prevod, ampak tudi za podomačitev (npr. Slodnjak 1986, 96), priredbo (npr. Koblar 1972, 31; Koruza 1991, 177, 178), predelavo (npr. Gspan 1967, 272; Kos 2001, 39), samostojno predelavo (npr. Gspan 1956b, 395) in »v celoti za povsem novo, izvirno delo« (Gspan 1956b, 400). Šrimpf je z analizo dotedanjih raziskav ugotovil, da so avtorji večinoma poudarjali drugačnost in izvirnost *Micke* in še bolj *Matička*, s primerjalno analizo izvirnikov in prevodov pa je pokazal, da je Linhart glede na sočasne evropske standarde prevajal v precejšnji zvestobi izvirniku in da je pri prevajalski strategiji upošteval teatersko poetiko svojega dunajskega profesorja Josepha von Sonnenfelsa (Šrimpf 2015, 18–20; Šrimpf 2018, 107, 124, 145–213, 266–396). Ne glede na to še vedno velja ugotovitev, da vsebuje *Matiček* več sprememb oziroma elementov izvirnosti kot *Micka*, kar nakazujeta tudi omenjena Linhartova izraza na naslovnica (Kos 2001, 39; Šrimpf 2018, 392, 396, 400). *Matiček* je tako po mnenju Katarine Šalamun-Biedrzycke prevod-priredba (Šalamun-Biedrzycka 1991, 23), po mnenju Majde Stanovnik pa »deloma prevedena, deloma prirejena komedija« (Stanovnik 1998, 37).

Leta 1791 je zunaj Zoisovega kroga nastalo tudi drugo znano izvirno dramsko delo v slovenščini: kranjski duhovnik Silvester Mure je napisal igro *Pogovar od pijače inu ventočejna tega vina*, ki je ostala neobjavljena, neuprizorjena in v literarni zgodovini dolgo spregledana. V njej vaški župnik tri farane načrtno odvrne od pijančevanja, krčmarja pa od njegovega poklica (Dolgan 2017).

Zois se je v prvih letih 19. stoletja spet lotil dramsko-gledališkega podviga po uveljavljenem receptu, vendar zaradi manj naklonjenih okoliščin v skromnejšem obsegu. Za prevod je izbral verzificirano enodejanko *Der Hahnenschlag* [Petelinja igra] nemškega dramatika Augusta von Kotzebueja, ki je bila uprizorjena leta 1802 in objavljena leta 1803 v Berlinu. Igra se je zdela Zoisu gotovo nadvse primerna, ker je bila kratka, samo s petimi dramskimi osebami in namenjena predvsem ljubiteljskim uprizoritvam. Vsebinsko je bila všečna, s sentimentalno ljubezensko in družinsko zgodbo (Giesemann 1975, 23, 109), in za cenzuro neproblematična, brez politično ali moralno spornih mest, kljub temu pa aktualistična, saj se je dotikala opustošenj, ki so jih v Nemčiji povzročale nenehne vojne med Francijo in zaveznicami.

Zois je nalogo zaupal Jerneju Kopitarju (1780–1844), ki mu je priskočil na pomoč Valentin Vodnik (1758–1819). Kopitar je igro prevedel v prozni obliki, Vodnik pa je v verzih povzel sklepní del, ki je bil v slovenski uprizoritvi namenjen petju (Omersa 1927, 79; Kidrič 1929–1938, 433, 439, 443–444, 446, 713; Kos 1988, 386–387). Sočasna poročila so prevod z naslovom *Tinček Petelinček* označila za »ljubko« delo, napisano v čistem jeziku. Poleti 1803 so mladinski ljubiteljski igralci, najbrž iz Zoisove družine, igro izvedli v Stanovskem gledališču v Ljubljani (Omersa 1927, 79; Kidrič 1929–1938, 446; Brenk 1955, 163, 164; Kos 1988, 387). Ker prevod ni bil natisnjen, se je kmalu

izgubil, ohranili so se samo Vodnikovi verzi. Iz njih lahko sklepamo, da sta revni vojak Wilhelm in njegova bogata izvoljenka Hannchen postala Tine in Micka, Wilhelmov mlajši brat Fritz je dobil ime Žiga, petelin Hans, ki je po srečnem naključju spet združil v vojni ločene člane Wilhelmove družine, pa Tinček.

Uprizoritev je bila očitno uspešna, saj je začel Vodnik poleti 1808 prevajati še eno Kotzebuejevo dramo, tokrat prozno veseloigro v štirih dejanjih *Die deutschen Kleinstädter* [Nemški malomeščani] (Omersa 1927, 79), ki je bila uprizorjena leta 1802 na Dunaju in objavljena leta 1803 v Leipzigu (Giesemann 1975, 109). Vodnik je menda posrečeno dokončal prevod vsaj dveh dejanj, potem pa delo začasno ali trajno odložil. Žal se je njegov rokopis izgubil (Omersa 1927, 79; Kidrič 1929–1938, 444).

Javna, ne zasebna uprizoritev *Tinčka Petelinčka* je bila velik uspeh, za katerega je bil (znova) zaslužen vplivni Zois (Vidmar 2020, 196). Poleg tega je predstava vsaj z enim spevom (morda pa jih je bilo več) nadaljevala že tradicionalno kakovostno povezanost slovenske posvetne dramatike in gledališča z opero (prim. Giesemann 1975, 40–41). Vsa druga znamenja prevajanja Kotzebueja so sicer napovedovala razvojni zastoj v naslednjih desetletjih: *Tinček Petelinček* je bil uprizorjen zunaj glavne gledališke sezone, Kopitar in Vodnik pa v nasprotju z Japljem in delno Linhartom nista posegla po zahtevnejših delih italijanske in francoske književnosti, temveč po lahkotnejših delih nemške književnosti (prim. Pogačnik 1969, 89; Kos 2001, 190). Tudi obrat v kmečko in malomeščansko okolje (Pogačnik 1995, 104–105) in zmanjšano zanimanje za plemiško kulturo nista prispevala k vsebinski obogatitvi dramatike.

V predmarčni dobi se je poglobilo neskladje med pisanjem in uprizarjanjem, saj je več literatov prevajalo nemške in angleške ter pisalo izvirne slovenske drame, vendar ni nobena od njih prišla na oder. Gledališka tradicija se je po uprizoritvi *Tinčka Petelinčka* nadaljevala šele leta 1848, kar je naznanila vrsta uprizoritev Linhartovih prevodov: *Micko* so najprej postavili na oder v Vipavi in nato v Ljubljani, *Matička* pa najprej v Novem mestu ter nato v Šentvidu (Podnanosu) in Idriji (Gspan 1950, 460, 473; Novak 2005, 203, 216–217).

4 Nove smeri raziskav

Po dosedanjih raziskavah je prvo objavljeno posvetno dramsko delo v slovenščini Devova *Opereta*, ki je izvirno delo. Za najpomembnejša razsvetljenska prispevka k vzpostavitvi slovenske posvetne dramatike in gledališča upravičeno veljata Linhartova prevoda, kar potrjujejo tudi raziskave Urbana Šrimpfa. Ne glede na nesporno zgodovinsko vlogo *Micke* in *Matička* bodo morale prihodnje raziskave po zgledu Koruzovih raziskav *Operete* preseči tradicionalno osredotočenost na Linhartova prevoda ter podrobneje obravnavati tudi okoliščine nastanka in pomembnost Japljevega in Kopitarjevega prevoda.

5 Zaključek

V dobi razsvetljenstva so prevodi skupaj z vsaj dvema izvirnima deloma slovenščino postopno udomačili v posvetni dramatiki, sólo prevajanje pa jo je, s še počasnejšimi koraki, pripeljalo v eno najteže dosegljivih sfer – v posvetno gledališče. Prevajalci – Jurij Japelj, Anton Tomaž Linhart, Žiga Zois, Jernej Kopitar in Valentin Vodnik – so pri tem preizkusili vrsto dramskih žanrov (melodramo, veseloigro in komedijo), izvirnikov (iz italijanske, avstrijske, francoske in nemške književnosti), slogovnih leg (visoko in srednjo) in prevajalskih strategij (manjše in večje spremembe), do natisa so pripeljali dva, do odra pa prav tako dva prevoda celotnih del. Vrhunec njihovih prizadevanj sta bila Linhartova prevoda, posebej *Veseli dan ali Matiček se ženi*, oprt na eni strani na tradicijo slovenske književnosti ter na drugi strani na dve klasični deli evropske dramatike in opere. Ti dosežki, posebej pa *Županova Micka*, ki je takoj po nastanku stopila na pot uspešnega uprizarjanja, so postali temelj prihodnje neprekinjene tradicije slovenske posvetne dramatike in gledališča.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino / Slovenski prevod v trku z glasbeno umetnostjo

7 Priporočeno branje

Koruza, Jože. 1978–1979. »Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovastvo* 24, št. 5–6: 149–155, 258–266.

Članek vsebuje nazoren pregled gledališke kulture na Slovenskem od njenih začetkov v slovanskem obredju do Antona Tomaža Linharta.

Šrimpf, Urban. 2018. »Vloga prevajalca v razsvetljenstvu in prevodno vzpostavljanje književnih zvrsti.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.

Disertacija raziskuje vlogo prevajalca in prevoda pri vzpostavitvi slovenskega posvetnega gledališča v obdobju razsvetljenstva z deloma *Županova Micka* in *Veseli dan ali Matiček se ženi*, ki ju je prevedel Anton Tomaž Linhart.

Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička: dolgo porajanje slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovastvo* 65, št. 3–4: 183–200.

Razprava pregledno obravnava začetke slovenske posvetne dramatike in gledališča, in sicer od Frana Krsta Frankopana v drugi polovici 17. stoletja do srede 19. stoletja.

Bibliografija

- Brenk, Kristina. 1955. »Prva uprizoritev mladinske igre v slovenskem jeziku v Ljubljani.« *Kronika* 3, št. 3: 160–164.
- Cigoj Krstulović, Nataša. 2016. »Odkritje Linhartovega prevoda italijanskega opernega besedila *La frascatana* (1782).« *Slavistična revija* 64, št. 4: 475–488.
- Cvetko, Dragotin. 1958. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem 1*. Ljubljana: DZS.
- Dolgan, Marjan. 2017. »Prezrta razsvetljenska igra Silvestra Mureta.« *V Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, uredili Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin in Urška Perenič, 129–135. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Dović, Marijan. 2020. »Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja.« *V Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 243–286. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Giesemann, Gerhard. 1975. *Zur Entwicklung des slovenischen Nationaltheaters: Versuch einer Darstellung typologischer Erscheinungen am Beispiel der Rezeption Kotzebues*. München: Trofenik.
- Grdina, Igor. 2005. »Anton Tomaž Linhart: poskus leksikografskega gesla.« *V Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, uredili Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic, 547–563. Ljubljana, Radovljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radovljiške občine.
- Gspan, Alfonz. 1950. »Opombe.« *V Zbrano delo 1 Antona Tomaža Linharta*, uredil Alfonz Gspan, 451–475. Ljubljana: DZS.
- Gspan, Alfonz. 1956a. »Naš odnos do Linharta v preteklosti in sedanjosti.« *Naša sodobnost* 4, št. 12: 1079–1100.
- Gspan, Alfonz. 1956b. »Razsvetljenje.« *V Zgodovina slovenskega slovstva 1: do začetkov romantike*, uredil Lino Legiša, 327–440. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gspan, Alfonz. 1965. »Spremna beseda.« *V Anton Tomaž Linhart, Županova Micka, Veseli dan ali Matiček se ženi*, uredil Alfonz Gspan, 119–135. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gspan, Alfonz. 1966. »Pisma A. T. Linharta gornjelužiskemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu.« *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 2, št. 8–9: 133–166.
- Gspan, Alfonz. 1967. »Anton Tomaž Linhart: njegova doba, življenje in delo.« *V Anton Tomaž Linhart, Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, uredil Alfonz Gspan, 179–304. Maribor: Obzorja.
- Höfler, Janez. 1970. *Tokovi glasbene kulture na Slovenskem od začetkov do 19. stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jembrih, Alojz. 1989. »Osvrt na funkciju slovenskog jezika u Frana Krsta Frankopana.« *V Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, uredila Aleksander Skaza in Ada Vidovič Muha, 315–333. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kalan, Filip. 1979. *Anton Tomaž Linhart*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

- Kidrič, France. 1929–1938. *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do Zoisove smrti: razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kobljar, France. 1972. *Slovenska dramatika 1*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kopitar, Jernej. 1973. »Avtobiografija.« V *Izbrano delo Jerneja Kopitarja in Matije Čopa*, uredil Janko Kos, 67–86. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koruza, Jože. 1978–1979. »Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovstvo* 24, št. 5–6: 149–155, 258–266.
- Koruza, Jože. 1991. *Slovstvene študije*, uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Koruza, Jože. 1993. *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko. 1988. »Opombe.« V *Zbrano delo Valentina Vodnika*, uredil Janko Kos, 359–503. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko. 2001. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Legiša, Lino. 1959. »Romantika.« V *Zgodovina slovenskega slovstva 2: romantika in realizem*, uredil Lino Legiša, 3–176. Ljubljana: Slovenska matica.
- Linhart, Anton Tomaž. 1950. *Zbrano delo*, uredil Alfonz Gspan. Ljubljana: DZS.
- Matić, Tomo. 1907. »Ein Bruchstück von Molières George Dandin in der Übersetzung F. K. Frankopans.« *Archiv für slavische Philologie* 29: 529–549.
- Mihelj, Maja. 2002. »Japljev prevod Metastasijevega Artakserksa.« *Diplomska naloga*, Univerza v Ljubljani.
- Novak, Jernej. 2005. »Uprizoritve dramatike Antona Tomaža Linharta v slovenskih gledališčih (1789–2002).« V *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, uredili Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic, 201–268. Ljubljana, Radovljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radovljiške občine.
- Omersa, Nikolaj. 1927. »Pseudonim B. E. v Pisanicah.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 22, št. 1–2: 77–81.
- Pogačnik, Jože. 1969. *Zgodovina slovenskega slovstva 3: klasika in romantika*. Maribor, Obzorja.
- Pogačnik, Jože. 1995. *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Pohlin, Marko. 2003. *Kraynska grammatika, Bibliotheca Carnioliae*, uredil Jože Faganel. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Schmidt, Goran. 2015. *Slovenska rudarska poročila iz rudišča Belšiča v Karavankah s preloma 18. in 19. stoletja za Sigismonda (Žiga) Zoisa*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Sivec, Jože. 2010. *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slodnjak, Anton. 1986. *Pisma Matija Čopa 2: Literatura Slovencev*. Ljubljana: SAZU.
- Smolej, Tone. 2005. »Kratka primerjalna francosko-avstrijsko-slovenska recepcija Beaumarchaisove Figarove svatbe (1784–1790).« V *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob*

- 250-letnici rojstva, uredili Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic, 189–200. Ljubljana, Radovljica: Slovenski gledališki muzej, Muzeji radovljiške občine.
- Stanovnik, Majda. 1998. »Prevod, priredba, prevod priredbe.« *Primerjalna književnost* 21, št. 1: 35–52.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. 1990. »(Še enkrat) primerjava med Beaumarchaisovim Figarom in Linhartovim Matičkom.« *Primerjalna književnost* 13, št. 1: 15–26.
- Šepetavc, Anton. 1990. »K problematiki slovenskega jezika v Frankopanovem prevodu Molierovega Geoga Dandina.« *Celjski zbornik* 25: 85–119.
- Škerlj, Stanko. 1973. *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana: SAZU.
- Šrimpf, Urban. 2015. »Enlightenment translation: the birth of Slovene secular drama.« V *New horizons in translation research and education* 3, uredili Kaisa Koskinen in Catherine Way, 7–23. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Šrimpf, Urban. 2018. »Vloga prevajalca v razsvetljenstvu in prevodno vzpostavljanje književnih zvrsti.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Vidmar, Luka. 2019. »Slovenščina na odru posvetnega gledališča: uprizoritev Linhartove Županove Micke leta 1789.« V *Temelji slovenstva*, uredila Aljoša Harlamov in Nina Žitko Pucer, 145–149. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička: dolgo porajanje slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovstvo* 65, št. 3–4: 183–200.
- Vodnik, Valentin. 1988. *Zbrano delo*, uredil Janko Kos. Ljubljana: DZS.
- Zois, Žiga. 1973. »Pisma barona Žige Zoisa Vodniku.« V *Izbrano delo Marka Poblina, Žige Zoisa, Antona Tomaža Linharta, Valentina Vodnika*, uredil Janko Kos, 17–58. Ljubljana: Mladinska knjiga.

PREVAJANJE POSVETNE DRAMATIKE V RAZSVETLJENSTVU

V dobi razsvetljenstva so prevodi skupaj z vsaj dvema izvornima deloma slovenščino postopno udomačili v posvetni dramatiki, sámo prevajanje pa jo je, s še počasnejšimi koraki, pripeljalo v eno najteže dosegljivih kulturnih sfer – v posvetno gledališče. Prevajalci – Jurij Japelj, Anton Tomaž Linhart, Žiga Zois, Jernej Kopitar in Valentin Vodnik – so prevajali italijanska (Pietro Metastasio, Filippo Livigni, Giuseppe Maria Foppa), avstrijska (Joseph Richter), francoska (Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais) in nemška dela (August von Kotzebue), do natisa so pripeljali dva (*Županova Micka* in *Veseli dan ali Matiček se ženi*), do odra pa prav tako dva prevoda celotnih del (*Županova Micka* in *Tinček Petelinček*). Vrhunec teh prizadevanj sta bila Linhartova prevoda, posebej *Matiček*, oprt na eni strani na tradicijo slovenske književnosti ter na drugi strani na klasični deli evropske dramatike (Beaumarchaiseva komedija *La Folle*

Journée ou le Mariage de Figaro [Veseli dan ali Figarova svatba]) in opere (Mozartova opera *Le nozze di Figaro* [Figarova svatba]). Ti dosežki, posebej uspešno uprizorjanje *Micke*, so postali temelj prihodnje neprekinjene tradicije slovenske posvetne dramatike in gledališča.

TRANSLATING SECULAR DRAMA IN THE AGE OF ENLIGHTENMENT

In the Age of Enlightenment, two original works and several translations gradually shaped Slovene secular drama, while translation itself progressively allowed the language to eventually function on stage in the secular theatre. Translators (such as Jurij Japelj, Anton Tomaž Linhart, Žiga Zois, Jernej Kopitar and Valentin Vodnik) translated Italian (Pietro Metastasio, Filippo Livigni, Giuseppe Maria Foppa), Austrian (Joseph Richter), French (Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais) and German works (August von Kotzebue). Additionally, two translations of plays were published (*Županova Micka* [Micka the Mayor's Daughter] and *Veseli dan ali Matiček se ženi* [The Merry Day or Matiček's Wedding]), and two were put on stage (*Županova Micka* and *Tinček Petelinček* [Tinček the Little Rooster]). The pinnacle of these efforts was Linhart's *Matiček*, based, on the one hand, on the tradition of Slovene literature, and on the other hand, on classical works of European drama (Beaumarchais' comedy *La Folle Journée ou le Mariage de Figaro*) and opera (Mozart's opera *Le nozze di Figaro*). The achievements of the Age of Enlightenment, especially the successful staging of *Micka*, became the foundation of the future continuous development of Slovene secular drama and theatre.

ZAČETKI PREVAJANJA POSVETNE POEZIJE V SLOVENŠČINO: PESNIKI-PREVAJALCI OD DEVA DO JARNIKA

Marijan Dovič
ZRC SAZU

1 Uvod

Posvetna poezija v slovenščini, ki se je začela razvijati proti koncu 18. stoletja ob izhajanju *Pisanic* (1779–1781), se je morala kot vsaka nova pesniška tradicija neogibno opirati na tuje zglede. Ob kanoničnih delih v latinščini in grščini, ki so jih spoznavali med šolanjem, so se pionirji slovenske poezije zgedovali zlasti po pesništvu v nemščini, a tudi po poeziji drugih literatur: italijanski, madžarski, hrvaški, deloma francoski. Tuji zglede so nanje tvorno vplivali po vsebinski ali formalni plati, včasih pa so postali tudi neposreden vir prirejanja in prevajanja – pri čemer so slovenski pesniki v skladu s tedaj veljavnimi normami s predlogami ravnali razmeroma svobodno in se večinoma niso trudili za zvest prevod v današnjem pomenu besede.

V tem poglavju je pregledno obravnavano prevajanje in prirejanje posvetne poezije v slovenščino v obdobju razsvetljenstva (zlasti pri ključnih pesniških osebnostih Devu, Zoisu, Linhartu, Japlju, Vodniku, Volkmerju, Modrinjaku in Jarniku), predstavljeni pa so tudi temeljni koncepti, ki so pesnike pri tem vodili, ter nekateri načelni problemi, povezani z razvojem prevajalske samorefleksije in teorije.

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Vprašanje prevajanja je bilo doslej bolj ali manj upoštevano zlasti v okviru raziskav zgodnje slovenske posvetne poezije – od začetnikov akademske slovenistike (Kidrič 1938, Prijatelj 1935) do sodobnejših raziskav (Gspan 1956, 1969, 1978, 1979, Slodnjak 1968, Grafenauer 1973, Koruza 1977, 1993, Legiša 1977, Pogačnik 1980, 1995, Kos 1986, 1987, Bjelčevič 2000, Svetina 2007, Vidmar 2020, Dovič 2007, 2020).

Raziskovalci so podrobneje preučevali zlasti tuje vplive in v primerih, ko je bila razkrita konkretna predloga, opravili bolj ali manj podrobne analize, ki so pokazale, v kolikšni meri so posamezni pesniki zvesto sledili predlogam in v kolikšni so si dovolili vsebinske in formalne prilagoditve, poenostavitve, posodabljanja, aktualizacije, vključevanje lokalnih referenc in podobno.

Iz omenjenega korpusa je mogoče pridobiti razmeroma dobro sliko o začetkih prevajanja posvetne poezije v slovenščino, izluščiti pa je mogoče tudi nekaj ugotovitev o pomenu, ki ga je prevajalska (oziroma prirejevalska) praksa imela za nastanek in razvoj slovenskega pesništva. Obenem je mogoče opozoriti vsaj na dve omejitvi dosedanjih raziskav. Najprej je treba priznati, da vprašanje prevoda še ni bilo zastavljeno zares samostojno, sistematično in celovito. Poleg tega pa je treba priznati še, da so bili doslej podrobno raziskani zlasti avtorji osrednjeslovenskega prostora, torej pesniki na Kranjskem, medtem ko štajerski in koroški pesniki tega obdobja (zlasti Volkmer, Modrinjak, Primic, Drabosnjak in Jarnik) z vidika prevajanja niso bili deležni tako poglobljenih analiz.¹

3 Osrednje teme

V središču tega poglavja bo potemtakem prikaz prevajanja posvetne poezije v slovenščino v obdobju razsvetljenstva, zlasti od Deva in *Pisanic* mimo poezije Zoisovega kroga ter Vodnikovih *Brambovskih pesmi* do Jarnika, ki je v dvojezičnem krogu pesnikov celovške *Carinthie* razvijal razmeroma sodoben koncept literarnega prevoda. Obravnava v tem okviru ne bo zares sistematična, saj se ne bo mogla spuščati v podrobnosti in nove konkretne primerjave: ostati bo morala na ravni pregleda, a bo pri tem skušala s pogledom na celoto doslej opravljenega dela dodati tudi nekaj novih sintetičnih opazanj in nakazati možne usmeritve za prihodnje raziskave.

3.1 Poezija *Pisanic* in Anton Feliks Dev

Vzpostavitev slovenske posvetne poezije v slovenskem jeziku v obdobju razsvetljenstva je kljub kontinuiteti verzifikacije v domačem jeziku (v razponu od anonimne ljudske tradicije, posvetne in nabožne, do umetne nabožne in pozneje posvetne pesmi) terjala zavesten preskok, motiviran z rastočo deželno in pozneje tudi nacionalno zavestjo: z željo po prerodu domače literature in kulture, ki je v tem času vznikala po vsej Evropi. Ta preskok je bilo mogoče doseči z aktivnim vzorovanjem pesnikov pri drugojezičnih verzifikacijskih tradicijah, ki je slovenskemu pesništvu omogočilo razvoj ustrezne

1 Temeljne študije so sledeče: o Jarniku Prunč (2002), o Modrinjaku Kotnik in Pogačnik (1974), o Volkmerju Potrata (1994), o Drabosnjaku Reisp (1966). Nov, celovit pregled štajerskega pesništva prinaša disertacija Nine Ditmajer (2020).

repertoarne širine.² Takšno vzorovanje je bilo toliko bolj naravno, ker so na današnjem slovenskem ozemlju soobstajale vzporedne literarne tradicije v različnih jezikih, slovenski verzifikatorji pa so bili praviloma večjezični in so se že v procesu izobraževanja urili v verzifikaciji (latinski, pa tudi nemški in italijanski) ali celo v prevajanju; vse to znanje so lahko prenašali tudi v domači jezik.³

Tudi snovalci nove slovenske posvetne poezije, ki so se zbrali okrog almanaha *Pisanice* (1779–1781) v krožku ljubljanskega preroditelja Marka Pohlina, so se opirali na drugojezične tradicije.⁴ Slovenska literarna veda je natančno raziskala, kateri pesniki so vplivali na pesnike *Pisanic*, zlasti na njihovega vodilnega avtorja Antona Feliksa Deva (1732–1786), meniha iz reda bosonogih avguštincev. Za Devovo poezijo so pomembni zlasti pesniki nemškega govornega območja (Denis, Gottsched, Hancke, Hagedorn, Bürger), deloma tudi italijanski (Metastasio) in seveda latinska klasika (zlasti Horacij). Navezanost ljubljanskega diskalceata na tuje pesnike se je odrazila tudi v neposrednem prevajanju ali prirejanju. Če v prvem letniku *Pisanic* (1779) prevajanje še ni igralo opazne vloge, najdemo v drugem letniku almanaha (1780), ki ga v resnici lahko štejemo za Devovo samostojno pesniško zbirko, konkretne vplive na meji predelave, pa tudi nekatere očitno predelane in celo dokaj zvesto prevedene pesmi.

Na predelavo meji Devova »Pesm na enega domačega bolteka«, ki se naslanja na pesem »Auf meinen Vogel« [Moji ptici] tedaj priljubljenega avstrijskega pesnika, (bivšega) jezuita Michaela Denisa (1729–1800). Kot je pokazala podrobna analiza, je mogoče govoriti bolj o vzporednicah, ne toliko o prepesnitvi, saj je bil Dev v obdelavi tematike izrazito samostojen; zato lahko »Bolteka« tako po formalni kot po vsebinski plati štejemo za izvorno pesem (Koruza 1993, 164–172).⁵ Pač pa je za prevod mogoče šteti pesem »Napis na pokopnici enega psa«: njena predloga je (nepodpisani) nemški epigram, ki ga je Dev našel v dunajskem tedniku *Oesterreichische Patriot* (Koruza 1993, 177–179). Najbolj se med Devovimi pesmimi prevodu v današnjem pomenu približuje pesem »Der Zwist der Fürsten besungen von Sined den Barden 1778 na krajnsko spevo-rečnost prestavljen«; gre za prevod pesnitve že omenjenega Denisa. Tudi v tem primeru je

2 O tem, kako se nove literarne tradicije pri svojem nastanku nujno naslanjajo na druge, že vzpostavljene (in prestižne), prim. zlasti Even-Zohar (1990) in Dovič (2003). Pri tem se dogaja »transfer«, prenos elementov literarnega repertoarja, ključno vlogo pa ima tudi prevajanje. O vlogi prevoda pri nastanku slovenske literature prim. tudi Vogrinc Javoršek in Kocijančič Pokorn (2007).

3 V klasični nabor večšin tedanjega izobraženca je sodilo zlasti novolatinsko pesnjenje, v prevajanju nabožne poezije pa so se preskušali že slovenski protestanti, ki so se pri tem nujno soočili z vprašanjem, kateri verzifikacijski sistem je za slovenščino najbolj primeren. To vprašanje v slovenski posvetni poeziji še dolgo ni bilo odločeno. Medtem ko se protestanti nagibali k silabizmu, je vse do 19. stoletja živela tudi zamisel o prenašanju antične kvantitativne metrike. Prvi poskus prenosa kvantitativnih elegičnih distihov v slovenski verz najdemo že v katekizmu Janeza Čandka (1615). Na koncu je vendarle prevladal silabotonizem, ki je bil najbolj kompatibilen s tradicijo (prim. Bjelčevič 2000; Dovič 2020).

4 Pregledno o prevodih v *Pisanicah* prim. Stanovnik 2005, 42–44.

5 Poseben problem predstavlja besedilo za opereto »Belin«, za katero je dolgo veljalo, da je nastala pod vplivom italijanskega pesnika in libertista Pietra Metastasia (1698–1772). A Jože Koruza je prepričljivo pokazal, da bi morebitno predlogo, če sploh obstaja, prej našli v nemškem prostoru; še najverjetneje pa je besedilo razmeroma izvorno (Koruza 1993, 103–162).

Dev mestoma ravnal samosvoje: v nasprotju z izvirnikom se je odločil za dosledno rima-nje, blankverz je zamenjal z aleksandrincem in spremenil kitico, v vsebinskem pogledu pa je izvirnik izrazno poenostavljaj in aktualiziral (Koruza 1993, 190–199). Kljub temu se je zavedal, da gre za prevod, saj je izvirnik izrecno navedel v naslovu, svoj postopek pa imenoval »prestavljanje«. Povsem jasno mu je bilo tudi, da je to, kar se »prestavlja«, umetniško besedilo, predloga je namreč, kot pravi sam, prestavljena na »kranjsko spevo-rečnost« – gre za izraz, ki se pozneje resda ni prijel, Dev pa ga je najverjetneje sprejel od samostanskega sobrata in pesniškega kolega Marka Pohlina, ki se je v *Kranjski gramatiki* prvi teoretično ukvarjal s problemi slovenskega pesništva.⁶

Še dve Devovi pesmi v drugem zvezku *Pisanic* sta prevodnega značaja; obe se navezujeta na predlogi danes manj znanega nemškega baročno–klasicističnega pesnika Gottfrieda Benjamina Hanckeja (1693–1739). Prva je »Pudelbal«, pesem, ki jo je Dev v podnaslovu označil za »en posnetk iz Gottfrieda Benjamina Hanketa«. Predloga je v tem primeru satirični panegirik »Auf das höchst-prächtige, Anno 1725 in Dreßden gehaltene Carneval« [O najveličasnejšem karnevalu v Dresdnu leta 1725]. Ljubljanski avguštinec je razmeroma zvesto prevzel formalne značilnosti izvirnika in je aleksandrinski verz le nekoliko prilagodil, vsebinsko pa se je od predloge oddaljil: posamezna mesta je strnil in skrajšal, dodal je reference na domače okolje ter izviren moralistični ekskurz – motiv iztreznitve po razkošni veselici. Koruza potemtakem upravičeno sklene: »Razmerje med Hanckejevo predlogo in Devovim 'posnetkom' je torej zelo nevezano in znatno presega okvire takrat izredno širokih prevajalskih kompetenc. Zato smemo Pudelbal šteti med Devove relativno izvirne pesmi« (Koruza 1993, 200). Podobno svoboden odnos do predloge se kaže tudi v pesmi »Pogovor med Špelo in Meto čes fante, katiri se radi skrivajo, ker se boje, da be njih v žovd na vzeli«, v kateri Dev smeši fante, ki se izogibajo vojaščini. V tem militantnem pamfletu, kjer se pesnik brez zadržkov postavi v službo monarhične propagande, se je Dev zgledoval po Hanckejevem dialogu »Gespräche zwischen Julien und Lisetten« [Pogovori med Julijo in Lisetto], ki je mnogo obsežnejši od Devovega. Dev je z nekaj spremembami sicer privzel verz predloge, aleksandrinec, a se je vsebinsko od nje močno oddaljil in na ta način ustvaril še eno pesnitev, ki jo brez težav štejemo za izvirno (Koruza 1993, 206–212).

V tretjem zvezku *Pisanic* (1781) je prevajanje manj prisotno, čeprav se pesniki, med katerimi se zdaj pojavi tudi mladi Vodnik, zgledujejo po drugih tradicijah. Dev se v pesmi »Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore« sklicuje na še enega nemškega pesnika – Gottfrieda Augusta Bürgerja. A prevajanja njegove znamenite balade »Lenora« se, v nasprotju s Zoisom in pozneje s Prešernom, Dev še ni upal lotiti – ob njej je le resignirano ugotavljal, da ga je njegovega »petja sram«. Kljub temu pa lahko sklenemo, da je že

6 Pohlin v izdaji *Kranjske gramatike* iz leta 1768 v začetku poglavja o pesništvu uporablja za poezijo izraz »Thonsprechung« in slovensko ustreznico »spevorenost« (Pohlin 1768, 176). V popravljeni izdaji iz leta 1783 pa govori tudi o »kraynerische Dichtkunst« in »Poesie«.

Dev kot prvi slovenski posvetni pesnik pokazal, kako je mogoče kovati verze v širokem razponu od izvirne poezije in poezije, ki je nastala pod razpoznavnim vplivom, do posnemanja in prevajanja – pri čemer je vsaj nakazal rudimentarno teoretsko in pojmovno razlikovanje med svobodnejšim »posnetkom« in predlogi bolj zvesto »prestavitvijo«. Pri tem je, kot je ugotovila že Majda Stanovnik, prevzel klasicistični koncept prevajanja posvetnih besedil in se oprl na tradicijo, ki »od prevajalca ni zahtevala, naj zvesto ali celo suženjsko 'posnema' izvirnik, ampak je pričakovala, da bo ravnal svobodno, po možnosti celo kot avtorjev tekmeč, torej kot suveren, domiseln ustvarjalec« (Stanovnik 2005, 42).

3.2 Razsvetljenski salon na Bregu: Linhart, Zois in Japelj

Prevodi posvetne poezije so nastajali tudi v razsvetljenskem krogu barona Žige Zois. Med dosežki njegovih članov velja omeniti prevajanje italijanskih opernih arij, ki sta jih slovenila Linhart in Zois: zaradi prestiža opernega žanra so pomenile pomemben dogodek v javnem uveljavljanju slovenščine. Ob tem sta zlasti Zois in Japelj zapustila tudi nekaj izjemno zanimivih prevodnih pesniških poskusov – toda žal člani Zoisovega omizja teh del iz različnih razlogov niso objavili.

Preden si te poskuse ogledamo, je treba vnovič poudariti, da je bil odnos do predlog ob koncu 18. stoletja na splošno izrazito sproščen. Neostro prehajanje med »avtorskim« in »izvirnim«, ki je značilno za prevajanje v tem času, se odlikava tudi v odnosu članov Zoisovega omizja do ljudskega materiala. Zois je med drugim zbiral zapise ljudskih pesmi, t. i. viže; njegova zbirka naj bi obsegala čez sto enot in je vsebovala ljudske in kvazi-ljudske pesmi s poudarjeno erotično vsebino, ki so jih (za)pisali Japelj, Vodnik ali Zois. Kot meni Berkopec, so nastale tako, da so »zapisovali motiv (domisljico) ljudske pesmi in ga priredili (zaobrnil) po svoje, tako da ni pesem pravzaprav niti ljudska niti umetna, marveč vsakega nekaj« (Berkopec 1962, 263), pri čemer delež ljudskega in avtorskega variira, kdo je kaj zložil, pa ni mogoče dognati. Verzifikatorji Zoisovega omizja potemtakem svojega početja niso razumeli v duhu modernega avtorstva, zavezanega ustvarjanju unikatnih umetnin, temveč v starejšem duhu »prirejanja«, ki sinkretično meša lastno in prevzeto. To ugotovitev je vsaj deloma mogoče prenesti tudi na odnos pesnikov Zoisovega kroga do literarnega prevajanja: za današnje standarde dosledne zvestobe se zdi njihov odnos do avtorskih predlog še vedno sila sproščen, a je vendarle strožji od pristopa k anonimnemu ljudskemu gradivu.

Eden najbolj nadarjenih varovancev barona Zois Anton Tomaž Linhart (1756–1795) je bil kot literarni avtor in začetnik slovenske dramatike močno zavezan prevodu in priredbi: njegovi slovenski drami *Micka* in *Matiček* sta samosvoji in domiselni predelavi – z Devom bi rekli, »posnetka« – tujega izvirnika (prim. pogl. Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu). Linhart si je prevajalske izkušnje nabiral že pred tem, četudi sprva ne s prevajanjem v slovenščino: v svoj nemški pesniški prvenec *Blumen aus Krain* [Cvetje s

Kranjskega] (1781) je vključil spevoigro *Das öde Eiland* [Pusti otok] s pristavkom »nach Metastasio« [po Metastasiu]. Poleg tega je v zbirki objavil nemški prevod Devove slovenske pesmi »Lubezn Jožefa II. rimskega cesarja pruti svojemu bližnemu iz krajnskega na nemšku prestavljena«, ki je pred tem pod naslovom »Die Menschenliebe Josephs II., eine freye Uebersetzung aus dem Slavischen« izšla v tretjem letniku *Pisanic* (1781). Tam je kot prevajalec sicer naveden grof Edling, toda Koruza je prepričljivo pokazal, da je bil dejanski prevajalec Linhart. Pokazal pa je tudi, kako korekten do izvirnika je bil Linhart, četudi je svoj prevod označil kot »freye Uebersetzung« [prosti prevod] (Koruza 1993, 186–190). Verjetno pod vplivom Zoisa se je Linhart lotil tudi prevajanja opernih arij: kot se je nedavno izkazalo, je že leta 1782, ko je prevedel in dal na Dunaju natisniti nemški prevod libreta tedanje italijanske operne uspešnice *La frascatana*, vanj presenetljivo vstavil pesmico »Ne vem, če je kej fletno«, posrečen slovenski prevod speva »Amor non so che sia« (Cigoj Krstulović 2016, 383–386). Tudi za Linhartovo (večsmerno) prevajanje v splošnem velja podobna ugotovitev kot za Deva: do predlog pristopa razmeroma svobodno, saj mu zvestoba izvirniku ne pomeni posebne vrednote.

S prevajanjem opernih arij se je ukvarjal tudi vodja in mecen breškega kroga Žiga Zois (1747–1819). Ohranila se je pesem »Preljube ženice«, za katero je Nataša Cigoj Krstulović (2016) šele nedavno razkrila predlogo – operno arijo »Mie care donette« iz popularne komične opere *Donne cambiate* Marcosa Antóina da Fonseca Portugala z italijanskim libretom, ki ga je napisal Giuseppe Maria Foppa. Zoisova priredba italijanske arije, ki je najverjetneje nastala v prvem desetletju 19. stoletja, je vsebinsko in formalno posrečena; ohranja amfibraški metrum originala, ritmično gladkost in jedrnatost sporočila. Toda Zois, v italijanskih šolah vzgojeni erudit, se je loteval tudi mnogo zahtevnejših besedil, med drugim znamenite »Lenore« Gottfrieda Augusta Bürgerja (1747–1794). V svojem prevodu, na katerega se je pozneje opiral Prešeren, si je namerno dovolil številne vsebinske svoboščine: Lenoro je podomačil v [A]Lenko in Wilhelma v Jurja, spopad med Avstrijci in Prusi pred Prago pa zamenjal z Laudonovim obračunom s Turki pred Beogradom (nemara z mislijo na približevanje potencialni domači publiki). Tako kot pozneje Prešeren se je tudi Zois zvesto držal metrike izvirnika in je ohranil osemvrstično trohejsko kitico, v kateri se menjajo moške in ženske rime. Ob robu rokopisa so se ohranili baronovi dragoceni robni zapisi, ki pričajo o težavah prevajalca, posredno pa tudi o zahtevnem procesu vzpostavljanja pesniškega repertoarja v jeziku, ki šele postaja literarni (o Zoisovem pesništvu prim. Gspan 1969 in Dovič, sprejeto za objavo).

Nesporni vrhunec Zoisovega slovenskega pesništva predstavljata pesmi, ki ju poznamo pod imenoma »Mačka« in »Efeška vdova« in ju je prvič objavil šele Alfonz Gspan (1969). Za »Efeško vdovo« se doslej kljub trudu ni našla konkretna predloga, zato je obveljalo, da gre za izvirno pesniško obdelavo proznega izvirnika, Petronijevega *Satirikona*. Za drugo pesnitev je predloga znana: gre za prevod živalske pesnitve »La gatta e il topo« (»Mačka in miš«) v Zoisovem času priljubljenega italijanskega pesnika

Giambattiste Castija (1724–1803). Casti je omenjeno pesem objavil leta 1803 v četrtem, zadnjem zvezku svoje knjige *Gli animali parlanti (Govoreče živali)*. Zoisov prevod, ki je nastal med leti 1804–1808, v oblikovnem pogledu zvesto sledi izvirniku in uporablja zahtevno obliko italijanske sektine s prevladujočimi ženskimi rimami. Zois je v slovenščino vešče prekoval ritmično pestre silabične enajsterce, ki se ne nagibajo k silabotonični adaptaciji tega verza, temveč k svobodnejši razporeditvi naglasov po italijanskem vzoru. Kot pri »Lenori« je tudi tu vsebino prosto podomačil, zato gre bolj za priredbo kot za prevod. Zoisova »Mačka« dokazuje prevodno okretnost slovenščine in obenem razkriva, da je bil baron, znan zlasti kot Vodnikov pesniški mentor (prim. Zois 1973), tudi sam izrazito nadarjen pesnik in prevajalec. S te plati je mogoče obžalovati, da so njegova najboljša dela ostala neznana in z izjemo »Lenore« niso imela širšega vpliva.

Tretji član Zoisovega omizja, pomemben z vidika literarnega prevoda, je Jurij Japelj (1744–1807), duhovnik, ki je zapustil majhno, a kakovostno in po svoje presenetljivo pesniško dediščino. Njegove izvirne pesmi, v katerih se šegavo loteva posvetnih tem, pri tem pa večinoma ostaja v preizkušenem formalnem okviru trohejske (romarske) štirivrstičnice, so razmeroma dobro znane. Toda Japelj se je preskusil tudi kot prevajalec – prevajal je cerkveno poezijo, in, kar je mnogo bolj presenetljivo, posvetno poezijo izrazito erotičnega značaja.

V rokopisu so ohranjeni štirje Japljevi prevodi nemških pesmi Friedricha Hagedorna (1708–1845): »To po red obrneno gospodinstvo« (»Der ordentliche Hausstand«), »Opravlanje« (»Die Verleumdung«), »Jeza« (»Der Zorn eines Verliebten«) in »Marjana« (»Doris«) ter prevod angleške pesmi Alexandra Popea (1688–1744) »Rondeau« (»Rondeau«). Za Japlja je značilno razmeroma zvesto prevajanje, tako v vsebinskem kot v formalnem pogledu. Japelj tu in tam uporabi verz, ki je za zlog daljši ali krajši od izvirnika, kakšno kitico izpusti, še več svobode si privošči pri menjavi ženskih imen (naslovna »Doris« postane »Marjana«; v »Opravlanju« Doris, Martha, Sylvia, Cloris etc. postanejo Mica, Katra, Špela, Metka, Neža etc.). Japljevi prevodni poskusi pričajo o velikem jezikovnem talentu slovenskega prevajalca Biblije. Toda njihova žgečkljiva tematika je najverjetneje glavni razlog, da so obtičali v predalu vse do nedavnega – tako kot Zoisova dela so torej ostali v zavetju zasebnosti in niso vplivali na nadaljnji razvoj pesniškega prevajanja pri nas (Svetina 2006, 40–47, analiza v Svetina 2007, 62–69).

3.3 Od Knobla do Vodnika, pesniškega »prvaka«

Prvo samostojno in podpisano posvetno pesniško zbirko v slovenščini je leta 1801 v Kranju izdal Pavel Knobl (1765–1830). V zbirki *Štiri pare kratkočasnih Novih pesmi, od Paula Knobelna skovane inu Kraincam za spomin dane* najdemo osem pesmi, od katerih večina velja za izvirne. Zaradi zabavnega in mestoma vulgarnega značaja je slovenska literarna zgodovina tej poeziji do nedavnega posvetila malo pozornosti. Samozavestni

učitelj-samouk po rodu iz Orehka pri Postojni je bil presenetljivo dobro podkovan v nemščini: že leta 1800 je pri istem kranjskem založniku Kremžarju izšla priljubljena prozna povest o sveti Genovefi, ki jo je najverjetneje prevedel prav Knobl – na naslovni strani, ki sicer ne imenuje ne predloge ne prevajalca, najdemo podatek, da je zgodba »iz nemškiga na krajnski jezik preobrnena« (prim. Čolić 2015, 28–33). Tudi v svoji pesniški zbirki Knobl očitno ločuje med izvornim in prirejenim: pod naslovom pesmi »Ta zbožani Bogatec« najdemo pripis »[i]z nemškiga prekovana inu pogladena« (Knobl 1801, 9; predloga zaenkrat ni znana), medtem ko pod pesmijo »Jamranje enga zastarenga inu zaerjavenga deklīča« jasno zapiše, da je pesem »pred več letmi skoval« (Knobl 1801, 28). Zdi se torej, da je večina pesmi ne le *Novih*, temveč tudi izvornih – a glede na vire, iz katerih je zajemal Knobl, je seveda prav mogoče, da se še kakšna Knoblova pesem, ki se zdi »skovana«, naposled vendarle izkaže kot »prekovana«. ⁷

Pač pa za osrednjega pesnika in prevajalca tega obdobja upravičeno velja Valentin Vodnik (1758–1819). Prevod ima v Vodnikovem opusu posebno mesto: Vodnik je bil namreč izrazito vsestranski prevajalec, ki je prevajal tako umetnostna (loteval se je vseh zvrsti, lirike, epike in dramatike) kot neumetnostna besedila, kot poliglotski jezikoslovec pa je v slovenščino prevajal iz nemščine, italijanščine, francoščine, latinščine in grščine, a tudi iz slovenščine v latinščino in nemščino. Pri tem se je s prevodom vsaj do neke mere ukvarjal tudi načelno in v neuresničenih načrtih za pesniško zbirko predvidel poseben oddelek – »Vodnikove pesmi preslovenjene«. Svoje prevajanje je označeval zlasti z izrazoma »prestaviti« in »preložiti«, za prevode v slovenščino pa tudi »presloveniti«. Njegov poglobljeni odnos do prevajanja v pedagogiki se kaže v pripravah na predavanja (zapiski z naslovom »Übersetzungregeln«) in poročilih o prevajalskem delu z dijaki: Vodnik je namreč urjenje v prevajanju štel za nujen element formiranja pesnika (Rode 1989, 312–314).

Mladi pesnik, na katerega je pozneje stavil Zois, se je v pisaniškem debiju leta 1781 predstavil samo z izvorno poezijo. Toda za svoje *Lublanske novice* je že 15. februarja 1797 v celoti prevedel »Pesem na cesarjev god« Lorenza Leopolda Haschke – pesem, ki je v Haydnovi uglasbitvi postala eden ključnih elementov habsburškega monarhičnega kulta. ⁸ V istem časopisu je objavil tudi prevod »Če manka desnica« z dostavkom: »En Nemeec na Duneji gospod Denis je na čast Nelsona naredil eno kratko pesem po Nemsko inu po Latinsko, katiro mi tukaj z' kratkimi besedami kraincam po našim jeziki preložimo.« Iz dostavka torej izvemo za izvornik že omenjenega Michaela Denisa, ki doslej ni bil identificiran. Prevod ali priredba po italijanski predlogi bi utegnila biti »Pesem od Zveličaniga Leonarda ...«, ohranjen pa je tudi Vodnikov svoboden in skrajšan prevod sklepnih verzov Kotzebuejeve igre *Der Hahmenschlag* (*Tinček Petelinček*), ki jo je v prozi prevedel Jernej Kopitar (o Vodnikovih zgodnjih prevodih prim. Kosove opombe v Vodnik 1988, 382–387).

⁷ Ali vsaj oprta na anonimizirano oralno in rokopisno tradicijo; prim. razdelek o štajerskih in koroških pesnikih. Hvalnica krompirju, s katero se zbirka začinja, se zelo verjetno naslanja na takšno tradicijo.

⁸ Teden dni pozneje je objavil še dodano, izvorno kitico.

Medtem ko Vodnikova prva zbirka, *Pesme za pokušino* (1806), vključuje zgolj izvirne pesmi, predstavljajo njegove *Pesmi za brambovce* (1809) prvi primer natisnjene prevodne zbirke v slovenščini. Čeprav gre za prevod po vladnem naročilu, objavljen brez navedbe kraja in avtorja, je Vodnik te prevode razumel kot integralen del svojega pesniškega opusa in jih je vključil v neuresničene načrte za svojo pesniško zbirko, kjer je zanje predvidel poseben razdelek z naslovom »Vodnikove pesmi Brambovske«. Za svojo slovensko izdajo je Vodnik izbral štiri pesmi iz zbirke Heinricha Josepha von Collina (1771–1811) *Lieder Oesterreichischer Wehrmänner* [Pesmi avstrijskih vojakov], izboru pa je na začetek dodal še prevod pesmi dunajskega časnikarja J. Richterja »Lied auf die Landwehr« [Pesem deželnim brambovcem]; besedila je svobodno skrajševal in prirejal, po potrebi izpuščal kitice, v pesmi »Estrajh za vse« pa je z zamenjavo predloga že v naslovu značilno premestil poanto izvirnika »Oesterreich über Alles« [Avstrija čez vse] (Vodnik 1988, 403–410, poudaril MD).

Primer (zvestega) samoprevajanja predstavlja Vodnikova »Ilirija oživljena«, (po) natisnjena leta 1811 v *Télégraphe officiel* vzporedno dvojezično: slovensko in latinsko (kot »Illyria rediviva«), primer razmeroma svobodnega prevajanja iz francoščine pa sta verza iz Boileaujeve *L'art poétique* (Vodnik 1988, 412–414). Iz rokopisne zapuščine so naposled znani še Vodnikov samoprevod izvirne slovenske pesmi »Mirov god 11. dan serpana 1814« v nemščino (kot »Holde Knaben, Zarte Mädchen« [Mili fantje, nežna dekleta]), prevod »Otožnimu vina«, kjer predloga »Iz Nemškiga« ostaja neidentificirana, ter prevod prav tako neznane italijanske predloge »Iskrice«, nad katere zapisom se nahaja naslov »Vodnikove pesmi preslovenjene«. Neobjavljen je za pesnikovega življenja ostal tudi slovenski prevod latinske himne »Dies irae« ter štirinajst pesniških prevodov iz grščine z naslovom »Anakreonta, gréškiga pévca nektere péśni iz gréškiga po slovensko« (o Vodnikovih prevodih v rokopisih gl. Vodnik 1988, 421–455).

Vodnikov pesniški (in nepesniški) prevajalski opus je bil v svojem času najtehtnejši: pesnik »Dramila« se je namreč s prevajanjem ukvarjal dolga leta, in sicer ne le kot ustvarjalec, temveč tudi kot pedagog. A tudi njegova prevodna zapuščina kaže, da se na Kranjskem ob koncu obdobja razsvetljenstva še zdaleč ni uveljavil sodobnejši koncept prevoda, ki stremi k zvestobi izvirnika. Vsekakor pa je mogoče reči, da so kranjski pesniki v tem času, zlasti Dev in Vodnik (Zois in Japelj manj, ker kot pesnika nista delovala javno), prevajanje in prirejanje trdno vpeli v nastajajoči slovenski pesniški oziroma literarni repertoar.

3.4 Pesniki na Štajerskem in Koroškem: od Volkmerja do Jarnika

Pri pesnikih na Štajerskem in Koroškem, ki so v obdobju razsvetljenstva pisali prve posvetne verze v domačem jeziku, je situacija nekoliko bolj zapletena – deloma zato, ker je njihovo delo slabše raziskano kot delo njihovih kranjskih kolegov, še bolj pa zato, ker pesnjenja večinoma niso razumeli kot ustvarjanja enkratnih umetnin z individualnim pečatom. Štajerski začetnik posvetne poezije Leopold Volkmer (1741–1816) kaže, kot

je ugotovila Majda Potrata, »precejšnja odvisnost od tujih literarnih predlog«, obenem pa razume »bistvo pesnjenja kot 'lepega znanja' v oblikovanju novega besedila iz že znanih snovnih prvin po veljavnih poetičnih normah« (Potrata 1994: 6). Pesnik torej jemlje različne predloge, bodisi nemške bodisi slovenske, in jih zelo svobodno predeluje in prepesnjuje. Pesmi se potem širijo pisno in ustno, k njim pa zelo svobodno pristopajo tudi nasledniki. Odličen primer takšne prakse ponuja Volkmerjeva *Hvala kmetičkega stana ino tobačie trave*, natisnjena leta 1807 (nastala je najverjetneje že dobro desetletje pred tem), ki načeloma velja za izvirno delo, saj doslej še ni bila identificirana konkretna predloga, po kateri naj bi pesnitev nastala.⁹

To seveda ne pomeni, da takšne predloge ni: najverjetneje bo držalo, da je Volkmerjeva »Prva pesem od kmetstva« tudi sama »iz stare predelana«. ¹⁰ Če upoštevamo, kako sta Volkmerjevo različico preoblikovala Dajnko in Modrinjak, dobimo vpogled v tedanji odnos štajerskih pesnikov do izvirnosti. Modrinjakova rokopisna obdelava Volkmerjeve pesmi vsebuje številne spremembe, izpuščena je cela kitica; Dajnko pa je pesem leta 1827 pod naslovom »Kmetički stan« objavil na uvodnem mestu v zbirki *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajerskem* (v dajnci), pri čemer je značilno, da Volkmerja sploh ni omenil, pesem pa je močno predelal in ji celo spremenil naslov (prim. Čeh Steger 2015, 46–51). Prav mogoče si je misliti, da Volkmer proti takšni sproščeni rabi ne bi protestiral: konec koncev je sam tradicijo razumel podobno, saj njegova načrtovana, a neobjavljena zbirka *Zmes za pevca*, ni bila namenjena množičnemu bralcu, temveč ljudskemu pevcu. V takšnem oralnem kontekstu avtorstvo seveda ni ključna kategorija. Zato pri Volkmerju tudi v primeru, da se razkrijejo nove konkretne predloge (kar se zdi povsem mogoče), o literarnem prevajanju v pomenu, ki bi bil blizu današnjemu, bržkone ne bo mogoče govoriti.

Podobno velja za poezijo Štefana Modrinjaka (1774–1827), verjetno enega najbolj nadarjenih (in spregledanih) slovenskih pesnikov svojega časa. Pri najboljših in najbolj osebnih Modrinjakovih pesmih, kakršne so »Elegija« in obe »Popevki«, skoraj ni dvoma, da gre za izvirne stvaritve. Toda obenem Modrinjak ustvarjalno posega tudi v rokopisno tradicijo. Odličen primer je njegova pesem »Od protuletja«, ki jo je slovenska literarna zgodovina večinoma štela za izvirno: v resnici gre za predelavo pesmi, ki jo je mogoče najti v več različicah v številnih kajkavskih pesmaricah.¹¹ Tudi pri Modrinjaku najdemo naslanjanje na tradicijo, pesnjenje kot igrivo predelovanje, ki proizvaja »poanonimljene preoblikovane stvaritve« (Kotnik in Pogačnik 1974, 14). Takšna je denimo »Popevka od pet pijanih bab«, edina Modrinjakova pesem, natisnjena še za pesnikovega življenja. Pesem je v resnici »Modrinjakova« le v narekovajih: predloge tovrstnih pesmi so namreč krožile

9 Med posrednimi vplivi je bil omenjen Johann Wilhelm von Gleim, konkretnješe zglede pa bi nemara veljalo iskati v baročnem pesništvu nemškega prostora, kjer se je uveljavil žanr »hvale kmečkega stanu«, tovrstne stanovske pesmi pa so bile popularne na gostijah tudi v slovenskem prostoru (prim. Potrata 1994: 26–27).

10 Ta pripis najdemo leta 1833 v Ahačlovi pesmarici na koncu pesmi »Kmetički stan« – namesto Volkmerjevega podpisa (Ahačel 1833, 56).

11 Ta okoliščina doslej ni bila opažena – za opozorilo in druge opombe se zahvaljujem Nini Ditmajer.

v širšem prostoru in v medjezikovnem stiku, podobno kot ljudske pesmi in pravljice – ne le na slovenskem, temveč tudi v hrvaškem jezikovnem območju.¹² O prevajanju v strogem smislu seveda tu spet nima smisla govoriti.

Če se s Štajerske premaknemo proti Koroški, ne moremo mimo izstopajoče pojave Andreja Šusterja - Drabosnjaka (1768–1825). Drabosnjak je izšel neposredno iz bukovniške tradicije, kjer je odnos do predloge izrazito sproščen, pri čemer je obilno prevajal in prirejal rokopisne molitvenike ter prevajal ljudske knjige. Kaže, da je Drabosnjak gojil vsaj elementarno prevajalsko zavest; ohranjen je namreč prevod rokopisnih popularnih zgodb, kjer najdemo formulacijo »[n]a Slovensko Spraho prestavljano od Andreasa Šuestarja Drabosinjaka« (Reisp 1966, 14). Na podlagi znane baročne predloge, *Das Grosse Leben Christi* slovitega Martina Cochemskega, je nastal tudi Drabosnjakov tiskani prevod *Pasion tu je popisvanie od terpleinia Jezusa Kristusa ...* Tudi priljubljena pasijonska igra *Komedija od celiga grenkiga terplenja ...*, ohranjena le v prepisu, je najverjetneje nastala na podlagi nemške predloge, saj ima rokopis v naslovu »iz nemčiga v koroško špraho v rajme napraulano«. Drabosnjak je natisnil tudi dve pesniški besedili. Za *Svoovenji obace*, najverjetneje tiskan nekaj pred letom 1811, Reisp meni, da »verzji v celoti niso originalni, nekateri v osnovi segajo v starejše čase, nemara v dobo nemške 'Spruchdichtung'« (Reisp 1966, 17). Drugi tisk, *Ena lepa celu nova latania*, parodira cerkvene litanije (pridih blasfemičnosti je nemara razlog, da so oblasti intervenirale zoper Drabosnjaka); viri za pesnitev niso znani, a Reisp domneva, da deloma sloni na podobnih tujih vzorih (prim. Reisp 1966, 13–25; gl. tudi poglavje Prevodi v koroški jezikovni različici: Urban Jarnik in sodobniki).

Če se pri Drabosnjaku kaže vsaj načelna zavest o prevodu (»prestavljeno«, »iz nemčiga v koroško špraho v rajme napraulano«), je pri vodilnem koroškem pesniku z začetka 19. stoletja, Urbanu Jarniku (1784–1844), prevajalska zavest bolj razvita in se mestoma bliža sodobnejši. To je mogoče, ker je Jarnik deloval v dvojezičnem okolju, v okviru literarne skupine, ki je ob reviji *Carinthia* nekaj časa gojila inkluzivni model sobivanja dveh literarnih kultur, nemške in slovenske. Tako je Jarnik pisal in objavljaj slovenske pesmi, a tudi prevajal pesmi nemških kolegov v slovenščino: v *Carinthii* je leta 1813 objavil »Bližnjavo Lube« (»Nähe der Geliebten«) prijatelja Johanna Gottfrieda Kumpfa (1781–1862) ter prevedel obsežnejšo verzifikacijo koroške ljudske pesnitve Johanna Georga Fellingnerja (1781–1816) »Boj z drakonam« (»Der Kampf mit dem Lindwurm in Sonnenfelde«), ki je bila objavljena posmrtno. Kot domneva Erich Prunč, bi to lahko bila protiusluga za Fellingnerjev prevod štirih Jarnikovih pesmi (»Zvezdje«, »Damon Meliti«, »Jesen«, »Arfe«) v nemščino – intelektualna izmenjava pa se je v tem primeru za Jarnika razpletla ugodno.¹³

12 Prvi natis te pesmi je v prekmurščini (*Starišinstvo i zvačinstvo*, 1807).

13 Fellingnerjev prevod Jarnikove pesmi »Zvezdje« (»Sternenwelten«) sodi med najvidnejše nemške prevode iz zgodnjega obdobja slovenske poezije – kajpada zato, ker jo je v samospěvu ovekovečil veliki Franz Schubert. Prunč zapiše: »Verjetno je to bilo prvo in dolgo tudi edino slovensko besedilo, ki je bilo sprejeto v svetovno glasbeno zakladnico« (2002, 5). Toda Jarnikov triumf ni bil popoln: na partituri najdemo navedbo, da gre za Fellingnerjevo pesem.

Poleg tega je Jarnik prevedel pesnitev »Herkul na razpotju« (»Herkules am Scheidewege«) Magnusa Gottfrieda Lichtwera (1719–1783) in dve Schillerjevi pesmi (»Fridolin«, »Knez Habsburški«). Kot ugotavlja Prunč, se je Jarnik pri prevajanju razmeroma zvesto držal predlog – izjema je prepesnitev »Herkula na razpotju«, kjer se je odločil za bolj svobodno prirejanje (Prunč 2002, 199–212). K natančnosti prevajanja lirske poezije je seveda pesnika vabil tudi inovativni in presenetljivo moderni format objavljanja v *Carinthii*: praksa vzporedne dvojezične objave prevoda in izvirnika – tako je bila objavljena denimo Kumpfova »Bližnjava Lube« (nemški izvirnik levo, Jarnikov slovenski prevod desno), Jarnikovo »Zvezdje« (z Jarnikovim proznim nemškim prevodom na desni) ter tri druge Jarnikove pesmi, ki jih je že ob prvi objavi z nemškim prevodom na desni opremil Fellinger: »Damon Meliti«, »Arfe« in »Jesen«. (Gl. tudi poglavje Prevodi v koroški jezikovni različici: Urban Jarnik in sodobniki.)

4 Zaključek

Prihodnje raziskave bi lahko ponudile natančnejši vpogled v predzgodovino prevajanja slovenske posvetne poezije, ki morebiti danes deloma ostaja zakrita. Prav tako se utegne najti kakšna nova predloga, ki bo pokazala, da je bila vloga prevajanja in prirejanja pri prvih slovenskih pesnikih večja, kot se zdi sedaj – kar velja zlasti pri slabše raziskanih štajerskih in koroških avtorjih. Kljub temu pa je ta pregled mogoče skleniti z nekaterimi nespornimi ugotovitvami. Tuji pesniški zgledi, zlasti nemški, nekoliko manj pa tudi italijanski, latinski in drugi, so pomembno prispevali k nastajanju slovenske posvetne poezije, njenega repertoarja, formalnih značilnosti, pa tudi njenega motivno-tematskega horizonta. Takšno formativno vlogo je mogoče opazovati v širokem razponu od vpliva preko svobodne predelave, zvestejše prepesnitve ali priredbe do razmeroma zvestega prevoda. Prirejanje in prevajanje je potemtakem pomembno sooblikovalo nastajanje slovenskega literarnega (poli)sistema, pa tudi avtorske poetike prvih izrazitih slovenskih pesnikov – zlasti Deva, Vodnika in Jarnika, ki so kot javno delujoči pesniki najbolj vplivali na nadaljnji razvoj. Eksplicitne teoretične obravnave prevajalskih načel na pragu (pred)romantike resda še nismo dobili, a iz pesniške prakse se je postopoma oblikovala zavest o prevajalskih načelih, ki se odraža tudi v vse bolj diferencirani terminologiji (»prestavljanje«, »preložitev«, »preslovenjenje«, »posnetek«, »prekovanje«).

Pesniki-prevajalci v tem obdobju so ostajali načelno zavezani klasicističnemu konceptu prevoda, ki dovoljuje in celo spodbuja razmeroma svobodno in ustvarjalno pristopanje k predlogam. Rečeno drugače: čas za striktno ločevanje med izvirnim in prevedenim, med samovoljnim »freye Uebersetzung« in zvestim prevodom, še ni dozorel. Konec koncev je bil to čas, ko so se izobraženci suvereno gibali v večjezični tradiciji in ko na obzorju še ni bilo (mono)nacionalnih kultur, kjer bi korpus prevodne literature postal najpomembnejši način komunikacije med pesniškimi tradicijami. Šele v takšnih kulturah je lahko koncept

zvestega prevoda prevzel osrednje mesto, vloga prevajanja pa se je povsem ločila od izvirnega pesnikovanja.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu / Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem / Literarnoprevodne izmenjave z nemščino / Literarnoprevodne izmenjave s francoščino / Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino / Slovenski prevod v trku z glasbeno umetnostjo – prevajanje libretov, samospevov in popevk / Prevodi v koroški jezikovni različici: Urban Jarnik in sodobniki

6 Priporočeno branje

Koruza, Jože. 1993: *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja, 1993.

Referenčna analiza vseh pesniških prispevkov v *Pisanicah*.

Vodnik, Valentin. 1988: *Zbrano delo*, uredil Janko Kos. Ljubljana: DZS.

Referenčne opombe k Vodnikovemu *Zbranemu delu* s komentarji vseh ohranjenih Vodnikovih pesmi in prevodov.

Dović, Marijan. 2020. »Krajskih modric prebujenje: začetki slovenske posvetne poezije.« *Jezik in slovnost* 65/3–4, 85–114.

Najnovejša pregledna študija začetkov slovenske posvetne poezije.

Bibliografija

- Ahacel, Matija, ur. 1833. *Pešme po Koroskim ino Štajarskim snane, enokoljko popravlene ino na novo sloshene*. Celovec: Janez Leon.
- Berkopce, Oton. 1962. »Kopitarjevi prepisi slovenskih ljudskih pesmi v zapuščini Josefa Dobrovskega.« *Slavistična revija* 13: 253–267.
- Bjelčević, Aleksander. 2000. »Začetki slovenskega posvetnega verza: od Pisanic do Prešerna.« *V 36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*, uredila Irena Orel, 317–333. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Cigoj Krstulović, Nataša. 2016. »Odkritje Linhartovega prevoda italijanskega opernega besedila *La frascata* (1782).« *Slavistična revija* 64, št. 4: 475–488.
- Čeh Steger, Jožica. 2015. »Kulturni in slovstveni pomen Volkmerjeve *Hvale kmetičkega stana ino tobačje trave*.« *V Leopold Volkmer. Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*, uredil Marko Jesenšek, 43–54. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Čolić, Dragana. 2015. »Pesnik ponarodelih in prevajalec.« *V Od Pavla Knobla skovano: zbornik ob 250-letnici rojstva Pavla Knobla, avtorja prve posvetne tiskane pesniške zbirke na Slovenskem*, uredila Dragana Čolić, 21–39. Orehek pri Postojni: Krajevna skupnost.
- Ditmajer, Nina. 2020. »Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: vzori, žanri in recepcija.« *Doktorska disertacija, Podiplomska šola ZRC SAZU*.
- Dovič, Marijan. 2003. »Literarni polisistem in mehanizmi medkulturnih stikov.« *Jezik in slovstvo* 48, št. 6: 75–85.
- Dovič, Marijan. 2007. *Slovenski pisatelj. Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenski literaturi*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Dovič, Marijan. 2020. »Krajskih modric prebujenje: začetki slovenske posvetne poezije.« *Jezik in slovstvo* 65, št. 3-4: 85–114.
- Dovič, Marijan. Sprejeto za objavo. »Pesništvo Žige Zoisa in vprašanje »prvega« kranjskega pesnika.« *V Zois: Študije*, uredil Luka Vidmar. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. »Polysystem Studies.« *Poetics Today* 11, št. 1.
- Grafenauer, Ivan. 1973. *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba.
- Gspan, Alfonz, ur. 1978. *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja. I. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gspan, Alfonz, ur. 1979. *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja. II. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gspan, Alfonz. 1956. »Razsvetljenje.« *V Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike*, uredil Lino Legiša, 327–440. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gspan, Alfonz. 1969. »Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila.« *Slavistična revija* 17, št. 2: 119–181.
- Kidrič, France. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Knobl, Pavel. 1801. *Shtiri pare kratko-zbásnih novih pesmi / od Paula Knobelna skovane, inu Krainzam sa spomin dane*. Kranj: Ignac Kremžar.
- Koruza, Jože, ur. 1977. *Pisanice od lepeh umetnost*. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koruza, Jože. 1993. *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko. 1986. *Razsvetljenstvo*. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko. 1987. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- Kotnik, Stanko in Jože Pogačnik. 1974. »Štefan Modrinjak.« V *Štefan Modrinjak*, uredila Stanko Kotnik in Jože Pogačnik, 5–36. Maribor: Obzorja.
- Legiša, Lino, ur. 1977. *Pisanice 1779–1782*. Ljubljana: SAZU.
- Pogačnik, Jože, ur. 1980. *Starejše slovensko slovstvo: od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička*. Maribor: Obzorja.
- Pogačnik, Jože. 1995. *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pohlin, Marko. 1768. *Kraynska grammatika*. Ljubljana: J. F. Eger.
- Potrata, Majda. 1994. *Pesništvo Leopolda Volkmerja*. Maribor: Kulturni forum.
- Prijatelj, Ivan. 1935. *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: [Prijateljevi učenci].
- Prunč, Erich, ur. 2002. *Urban Jarnik. Pesmi in prevodi*. Celovec: SNI Urban Jarnik.
- Reisp, Branko. 1966. »Andrej Šuster – Drabosnjak (1768–1825).« V Andrej Šuster – Drabosnjak, *Parodije in satirične pesmi*, 1–27. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rode, Matej. 1989. »Vodnik kot prevajalec.« V *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*, uredil Matjaž Kmecl, 311–317. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Slodnjak, Anton. 1968. *Zgodovina slovenskega slovstva I–II*. Celovec: Drava.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Svetina, Peter, ur. 2006. *Od lubezni in vesela: izbor iz starejše slovenske posvetne poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 318).
- Svetina, Peter. 2007. *Kitične oblike v starejši slovenski posvetni poeziji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička.« *Jezik in slovstvo* 65, št. 3–4: 183–200.
- Vodnik, Valentin. 1988. *Zbrano delo*, uredil Janko Kos. Ljubljana: DZS.
- Vogrinc Javoršek, Urša in Nike Kocijančič Pokorn, ur. 2007. *Vta Slouenski jesig preobernen: vloga prevoda v razvoju slovenskega jezika in književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Zois, Žiga. 1973. »Pisma barona Žige Zoisa Vodniku.« V *Izbrano delo Marka Poblina, Žige Zoisa, Antona Tomaža Linharta in Valentina Vodnika*, uredil Janko Kos, 15–58. Ljubljana: Mladinska knjiga.

ZAČETKI PREVAJANJA POSVETNE POEZIJE V SLOVENŠČINO: PESNIKI- PREVAJALCI OD DEVA DO JARNIKA

Poglavje obravnava začetke posvetne poezije v slovenščini, ki se je na podlagi stoletnega izročila ljudskega in nabožnega pesništva začela razvijati proti koncu 18. stoletja. Slovenska sekularna poezije se je kot vsaka nova pesniška tradicija neogibno opirala na tuje zglede. Ob antičnih klasikih, ki so jih spoznavali med šolanjem, so se prvi slovenski pesniki zgledovali zlasti po pesništvu v nemščini, a tudi po poeziji drugih literatur: italijanski, madžarski, hrvaški, deloma francoski. Tuji zgledi so nanje tvorno vplivali po vsebinski ali formalni plati, včasih pa so postali tudi neposreden vir prirejanja in prevajanja – pri čemer so slovenski pesniki v skladu s tedaj veljavnimi normami s predlogami ravnali razmeroma svobodno in se večinoma niso trudili za zvest prevod v današnjem pomenu besede. V razpravi je pregledno obravnavano prevajanje in prirejanje posvetne poezije v slovenščino v obdobju razsvetljenstva (zlasti pri ključnih pesniških osebnostih Antonu Feliksu Devu, Žigi Zoisu, Antonu Tomažu Linhartu, Juriju Japelju, Valentinu Vodniku, Leopoldu Volkmerju, Štefanu Modrinjaku in Urbanu Jarniku). Predstavljeni so tudi temeljni koncepti, ki so pesnike pri tem vodili, ter nekateri načelni problemi, povezani z razvojem prevajalske samorefleksije in teorije.

THE BEGINNINGS OF TRANSLATING SECULAR POETRY INTO SLOVENE: POETS/ TRANSLATORS FROM DEV TO JARNIK

This chapter deals with the beginnings of Slovene secular poetry, which began to develop towards the end of the 18th century, building on the centuries-old tradition of folk and religious poetry. Like any new poetic tradition, Slovene secular poetry inevitably drew on foreign models. In addition to the canonical works in Latin and Greek that they had learned at school, the first Slovene poets drew inspiration primarily from German poetry, but also from the poetry of other literatures: Italian, Hungarian, Croatian, and partly French. Foreign models influenced them in terms of content or form, and sometimes they also became the direct source of adaptations and translations – although Slovene poets, in accordance with contemporary norms, dealt with the models relatively freely and usually did not aim at a literal translation in the modern sense. This chapter deals with the translation and adaptation of secular poetry into Slovene in the Enlightenment period (in particular, with the works of the most important poets Anton Feliks Dev, Žiga Zois, Anton Tomaž Linhart, Juri Japelj, Valentin Vodnik, Leopold Volkmer, Štefan Modrinjak, and Urban Jarnik). The basic concepts that guided the poets are presented, as well as some fundamental problems related to the development of translational self-reflection and theory.

PREVAJANJE IN REFORMACIJA NA VZHODU SLOVENSKEGA ETNIČNEGA PROSTORA

Marko Jesenšek
Univerza v Mariboru

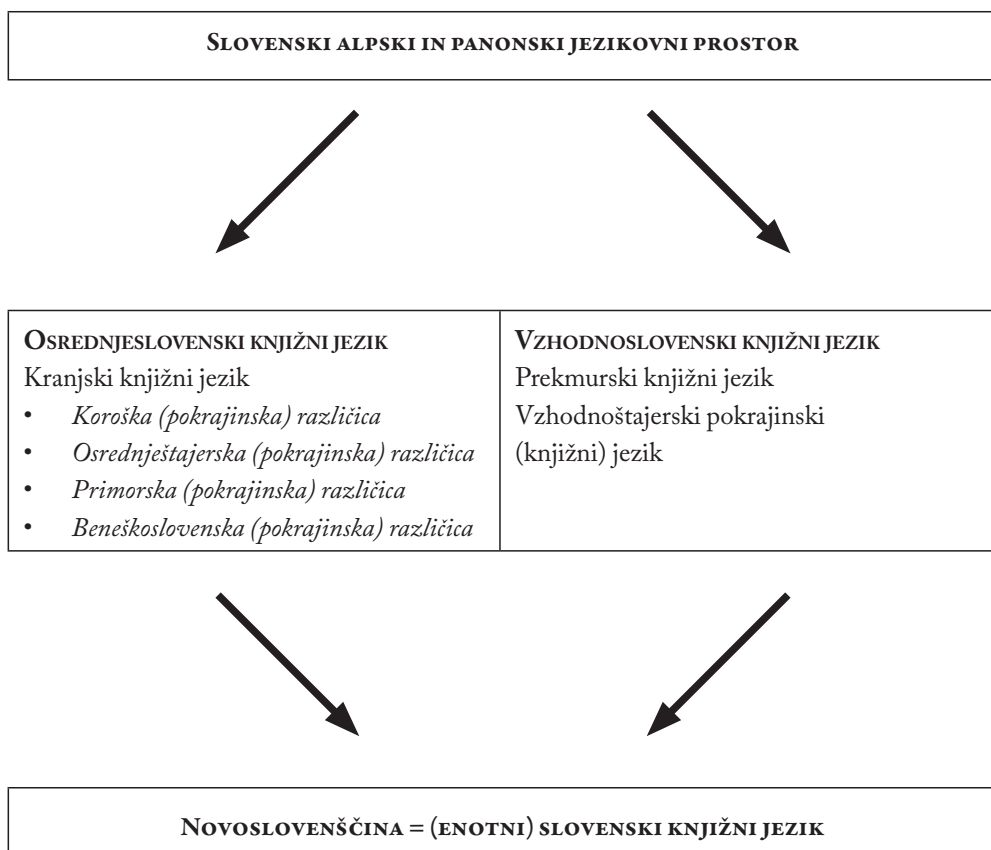
1 Uvod

Sodobni pogledi na razvoj slovenskega jezika opozarjajo na dvojnični razvoj slovenščine v alpskem in panonskem prostoru (prim. Orožen 1996, 1996a, Jesenšek 2013, 2015, 2018). Od srednjega veka do sredine 19. stol. sta soobstajala osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik s pokrajinskimi knjižnimi različicami. Izhajala sta iz dediščine *Brižinskih spomenikov*, njuno razlikovalnost pa utemeljujejo različne jezikovno-geografske in kulturno-zgodovinske okoliščine v alpskem karantanskem in panonskem cirilometodijskem prostoru (Orožen 1996a, 83; Jesenšek 2013, 14). Normativno najbolj izoblikovan in razširjen je bil osrednjeslovenski knjižni jezik, tj. kranjščina ali kranjski knjižni jezik, ki je s koroško, osrednještajersko, primorsko in beneškoslovensko pokrajinsko različico zaznamoval več kot tristoletno obdobje v razvoju slovenskega jezika. Tretjina slovenskega jezikovnega prostora je pripadala vzhodnoslovenskemu knjižnemu jeziku, tj. prekmurskemu in vzhodnoštajerskemu knjižnemu – prekmurski knjižni jezik je bil dobrih dvesto let drugi slovenski knjižni jezik (Toporišič 1992, 83) in se je uporabljal na slovenskem etničnem ozemlju med rekama Muro in Rabo; vzhodnoštajerski pokrajinski (knjižni) jezik se je uveljavljal med rekama Dravo in Muro.

Kranjski in prekmurski jezik sta se knjižnojezikovno potrdila kot »stranski produkt« slovenskega protestantizma (prim. Rajhman 1977) – prvi v 16. stoletju na Kranjskem, drugi pa na začetku 18. stoletju v Prekmurju –, na prelomu 18. in 19. stoletja pa so se jima pridružila še zapoznena katoliška knjižnojezikovna prizadevanja v vzhodnoštajerskem prostoru med Dravo in Muro. Misel o jezikovni enotnosti kot potrebnem pogoju za narodnostno združitev Slovencev v eni državi je vzhodnoslovenski knjižni jezik, ki je bil na »knjižnem razpotju« med osrednjeslovenskim kranjskim in hrvaškim kajkavskim

(Orožen 1996a, 87), pritegnila v skupno slovensko okolje. Slovenski jezikovni različici sta se v prvi polovici 19. stoletja začeli približevati, prepletati in zblíževati, romantično razmišljanje o jeziku in narodu, po katerem je narod skupnost ljudi, ki jih na določenem ozemlju povezuje skupni (knjižni) jezik, pa je v pomladi narodov spodbudilo poenotenje osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika in oblikovala se je novoslovenščina ali enotni slovenski knjižni jezik – tako se je uresničila jezikovna zasnova Janeza Nepomuka Primica, ki je že med letoma 1811 in 1813 kot prvi predavatelj slovenskega jezika na graški univerzi razmišljal o skupnem slovenskem knjižnem jeziku (Orožen 1996a, 87).

1.1 Zgodovinski razvoj tematike – raznolikost knjižnih (pokrajinskih) jezikovnih različic na Slovenskem

1.1.1 Predzgodba o nastanku vzhodnoslovenske različice knjižnega jezika sega v 9. stoletje, ko se je v bavarskih in frankovskih zapisih panonski prostor med Dravo in Rabo preimenoval v Spodnjo Panonijo, prostor severno od Rabe do Donave pa v Zgornjo Panonijo

(Štih in Simoniti 2009, 65). Pribinovi Slovani so začeli naseljevati vzhodni panonski prostor med Dravo in Rabo. Kocelj je nadaljeval očetovo tradicijo in ponudila se je priložnost za samostojno slovansko državo. Predhodnika take nikoli uresničene slovanske zgodovine sta bila Ciril in Metod, ki sta s slovanskim misijonom v Panoniji odpravljala biblijsko trijezičje in uveljavljala slovanski jezik v cerkvi. To je bilo skladno s *Svetim pismom*, ki ne zaukazuje jezikovnega imperializma: »Ár je píszano: 'živém jazs, právi Goszpod; kaj sze meni nakle-kne vszákó koleno, i vszákí jezik bode vadlüvao Bougi.« (Š. Küzmič 1771, 480, Rim 14,11). Slovanščino kot bogoslužni jezik v Panoniji sta potrdila tudi papeža Hadrijan II. in Janez VIII., ki sta zagovarjala dvojezičnost, tj. branje berila in evangelija v latinščini in nato lahko še v slovanščini. V takrat enoten južnoslovanski jezik so bile prevedene vse potrebne cerkvene knjige, s tem pa so Kocljevi panonski Slovani dobili literaturo v razumljivem domačem jeziku – to je bilo veličastno in izjemno delo, ki ga na Slovenskem naslednjih sedemsto let vse do Trubarja nihče ni mogel ponoviti.

Kocelj je bil v Panoniji med letoma 867 in 874 predhodnik slovanske zgodbe, ki se jezikovno-razvojno potrjuje tudi v povezavi med starocerkvenoslovanskim *Sinajskim evhologijem* Cirila in Metoda ter *Brižinskimi spomeniki*, najstarejšim ohranjenim slovanskim besedilom, ki je nastalo ob istem času kot verjetno najstarejše slovansko kazensko pravno besedilo *Zakon sudnyj ljudem* [Sodni zakonik za ljudstvo], skoraj dobesedni prevod bizantinskega pravnega priročnika Ecloga (verjetno iz leta 740).

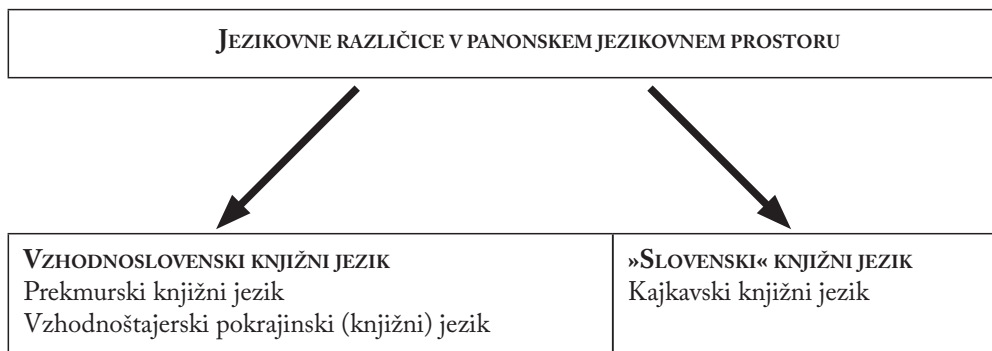
Stara cerkvena slovanščina je bila v 9. stoletju enotni knjižni jezik Južnih Slovanov, zapisana in razumljena od Ohrida do Kocljeve Panonije. O tem priča delo Klimenta Ohridskega, ki je med Metodovim bivanjem v Rimu tri leta razširjal krščansko vero v Kocljevi kneževini v zlahka razumljivem starocerkvenoslovanskem jeziku (Grivec 1963, 180). V slovanskem panonskem prostoru je nastalo tudi njegovo *Poučenje v čast apostolu ali mučencu*, ki je zelo podobno pridigi o grehu in pokori in drugem *Brižinskem spomeniku* (Orožen 1996, 43). Kliment Ohridski je poznal besedilo drugega *Brižinskega spomenika* in ga je uporabil pri sestavljanju svojega govora (Stanislav 1978, 207). Za primerjavo navajam od Grivca v sodobno slovenščino prevedena odlomka, ki sta nastala v Cirilovi panonski jezikovni šoli:

KLIMENT: Če bi jo bil spolnil, bi mu bilo večno življenje brez skrbi in smrti; starost bi se ga ne prijela in solznega telesa bi ne imel. Toda po hudičevi zavisti je bil ločen od božje slave, ker se ni zdržal; odtlej so na človeški rod prišle skrbi, bolečine in smrt, premenjajoč človeško življenje. (Grivec 1963, 189)

II. BRIŽINSKI SPOMENIK: Če bi naš ded ne grešil, bi mu na veke bilo živeti, starosti ne prijati, nikoli skrbi ne imeti, ne solznega telesa, temuč na veke bi mu bilo živeti. Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od slave božje, po tem so na človeški rod bolečine in skrbi prišle, in bolezní, in po tem redu smrt. (II. BRIŽINSKI SPOMENIK 1–14)

Fran Miklošič je v uvodu v *Die christliche Terminologie* [Krščanska terminologija] »logično poudarjal« (Orožen 1996, 45–46, 63), da je že pred prihodom Cirila in Metoda v panonskem prostoru obstajala starejša slovanska terminologija, ki so jo med pokristjanjevanjem panonskih Slovanov ustvarili bavarski razširjevalci krščanstva s pomočjo prevajalcev. Ciril in Metod sta med južnimi Slovani širila krščanstvo, »stranski produkt« misijonarstva pa je bilo kulturno poslanstvo in oblikovanje enotnega južnoslovanskega knjižnega jezika v bogoslužnih knjigah. Na podoben način je v 16. stoletju v času protestantizma nastal kranjski knjižni jezik Trubarja in somišljenikov, enako tudi prekmurski knjižni jezik, ki ga je v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru s prevodom *Nouvega Zákona* normiral Števan Küzmič.

Jezikovna tradicija Cirila in Metoda je posredno vplivala na nadaljnje razmere v panonskem jezikovnem prostoru, kjer se je do začetka 16. stoletja najprej oblikovala hrvaška knjižna kajkavščina, pridružili pa sta se ji še dve slovenski jezikovni različici: v začetku 18. stoletja prekmurski knjižni jezik in na prelomu 18. in 19. stoletja med rekama Dravo in Muro na severovzhodu današnje Slovenije za kratek čas še vzhodnoštajerski pokrajinski (knjižni) jezik, ki sta se v neposrednem stiku s kajkavščino razvijala ločeno od osrednjeslovenskega. Obvladovanje slovenske norme in prekmurskega pogovornega jezika je ohranjalo razliko med hrvaško kajkavščino in slovensko prekmurščino v besedju ter na vseh jezikovnih ravneh (Jesenšek 2013, 9). Kajkavski knjižni jezik v zahodnem hrvaškem slavonskem prostoru s središčem v Zagrebu so pisci in prevajalci imenovali »slovenski«. Pri besedni zvezi *slovenski jezik* je od 16. do 19. stoletja prišlo do poimenovalnega prenosa na pomenski ravni: »kajkavski knjižni jezik« (slovenski jezik, 16. do začetka 19. stoletja), »prekmurski knjižni jezik« (stari slovenski jezik, 18. do sredine 19. stoletja), »enotni slovenski knjižni jezik« ali »novoslovenščina« (od sredine 19. stoletja).

1.1.2 Osrednjeslovenski knjižni jezik se je normativno razvijal na časovni premici *Predknjižno izročilo: Brižinski spomeniki in ostali rokopisi* → *Knjižno izročilo: Primož Trubar*

→ *Janez Svetokriški* → *racionalistična jezikovna prizadevanja Marka Poblina in zoisovcev*
 → *Jernej Kopitar* → *Matija Čop* → *poenotenje knjižne norme sredi 19. stoletja*.

Kranjski knjižni jezik je za potrebe prevajanja Svetega pisma sredi 16. stoletja normiral protestant Primož Trubar. V prvih osrednjeslovenskih knjigah (*Abecednik* in *Katekizem*, 1550) je z upoštevanjem takrat nastajajočega ljubljanskega središčnega govora svobodno povezal v harmonično celoto dolenjščino in gorenjščino. Oblikoval je nadnarečni kranjski jezik, ki je bil razumljiv v širšem slovenskem jezikovnem prostoru. Kranjščina je bila Trubarjev »stranski produkt« protestantizma – vero je bilo treba približati posamezniku, zato je preproste ljudi moral naučiti brati in pisati, da so lahko sledili načelu, naj vsak vernik bere Sveto pismo v svojem maternem jeziku. Jurij Dalmatin je upošteval jezikovne reforme »gospod Trubarjeve kranjščine«, ki jih je pripravil Sebastijan Krelj, leta 1584 prevedel celotno Biblijo in tako dolgoročno »uzakonil« kranjski (osrednjeslovenski) knjižni jezik, ki se je v naslednjih stoletjih iz cerkvenega slovstva razširil na vse funkcijske zvrsti jezika. V drugi polovici 18. stoletja je bilo zato treba razmisliti o novem prevodu Biblije (Orožen 1996, 253). Projekt je prevzel Jurij Japelj, ki je z Blažem Kumerdejem k delu pritegnil še skupino sodelavcev (Debevc, Rihar, Škrinjar, Šraj, Traven, Vodnik), in dvesto let po Dalmatinovi *Bibliji* je izšel Novi testament (1784). Prevajali so po Vulgati, nemški predlogi (Rosalino) in tako, da so le »prenovili« Dalmatinov jezik (Orožen 1996, 253), nadaljevali t. i. alpsko smer v razvoju slovenskega jezika. Žal niso poznali Küzmičevega prevoda *Nouvega Zákona* (1771), ki sta ga v 19. stoletju pohvalila Kopitar in Čop ter ga priporočala kot primer »čistejšega« in »pravilnejšega« od osrednjeslovenskega. S tem se je začelo polstoletno soočanje dveh tipov slovenskega knjižnega jezika, prepletanje osrednjeslovenskih alpskih in vzhodnoslovenskih panonskih jezikovnih značilnosti, to pa je sredi 19. stoletja omogočilo nastanek enotnega slovenskega knjižnega jezika.

Tik pred poenotenjem slovenske knjižne norme je kranjski knjižni jezik dosegel vrhunec v romantičnem pesništvu Franceta Prešerna (*Poezije*, 1846/47).

1.1.3 Prekmurski knjižni jezik se je normativno razvijal na časovni premici *Predknjižno izročilo: Martjanska pesmarica I* → *Knjižno izročilo: (izgubljena Agenda Vandalica)* → *Franc Temlin* → *Števan Küzmič* → *Mikloš Küzmič* → *Jožef Košič* → (*postopno*) *poenotenje knjižne norme od sredine sredi 19. stoletja do združitve Prekmurja z matičnim slovenskim ozemljem (Janoš Kardoš – Jožef Borovnjak – Imre Agustič – Franc Ivanocy – Jožef Klekl – Avgust Pavel)*.

Prekmursko predknjižno izročilo sega v čase *Martjanske pesmarice I*, ki je nastala v 17. stoletju, nekaj pesmi pa je verjetno že iz 16. stoletja (Novak 1997, 19–21). V njej se prepletajo prekmurske in kajkavske jezikovne značilnosti, ki kažejo, kako se je prekmurščina osvobajala kajkavskih vplivov in preraščala iz narečnih v knjižne okvire, išoč svoje mesto med starejšo knjižno kajkavščino in v 16. stoletju oblikovanim osrednjeslovenskim kranjskim jezikom. Rokopisne pesmarice, Ivan Škafar (1978, 99–103) jih

od leta 1715 do 1919 navaja enainšestdeset, kažejo najzgodnejšo pisno podobo prekmurščine.

Začetki prekmurskega knjižnega jezika segajo v osemdeseta leta 16. stoletja, ko je bila domnevno natisnjena izgubljena prekmurska knjiga *Agenda vandalica* (1587), verjetno prevod Lutrovega obrednega priročnika. Nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika pa je nato v 18. stoletju preslikava vsega, kar se je dogajalo na Kranjskem v drugi polovici 16. stoletja. Zgodba prekmurskega knjižnega jezika se začena z zahtevo, da mora vsak vernik brati *Sveto pismo* v maternem jeziku. Protestant Franc (Ferenc) Temlin je natisnil prvo prekmursko knjigo, cerkveni učbenik *Mali Katechismus* (1715), v njej pa je prekmurščino (»*čisti slovenski jezik*«) poimenovalno ločil od kajkavščine (»*slovenski jezik*«), ki je bila do takrat nadomestni knjižni jezik v prekmurski cerkvi. Temlin je poskušal oblikovati nadnarečni jezik, razumljiv na širšem prekmurskem govornem prostoru. Katekizmu je sledil abecednik neznanega avtorja, mogoče bi lahko bil sestavljalac *Abecedariuma szlowenszko* (*Abecedarium slovensko*, 1725) Mihael Kerčmar. Mihael Sever je izdal tretjo prekmursko knjigo *Réd zvelicsánstva* (*Red zveličanstva*, 1747), nato pa je vlogo prekmurskega Dalmatina prevzel Števan Küzmič.

V petdesetih letih 18. stoletja se je začel pripravljati na prevajanje Biblije, tako da je sledil ustaljenemu protestantskemu načinu ravnanja. Najprej je poskrbel za osnovni učbeniški sestav v prekmurskem jeziku – *Mali katekizem* (ok. 1752) in *Abecednik* (ok. 1753) sta izgubljena, ohranjena pa je skoraj tristo strani obsežna knjiga *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (*Vere krščanske kratki nauk*, 1754), tj. katekizemski učbenik z odlomki iz Svetega pisma. Po temeljitih pripravah se je lotil prevajanja Svetega pisma – *Nowvi Zákon* [*Nova zaveza*] (1771) je njegovo življenjsko delo (verjetno je prevedel celotno Biblijo, a rokopis, žal, ni ohranjen), najpomembnejše delo prekmurskega protestantskega slovstva in prvi slovenski prevod *Svetega pisma* iz izvirnega jezika, tj. stare grščine. Števan Küzmič je ravensko in goričko narečje prilagodil potrebam nadnarečnega pisnega sporazumevanja in oblikoval prekmurski kulturni jezik, ki je bil primeren za največje prevajalske in ustvarjalne dosežke. Pri oblikovanju prekmurskega knjižnega jezika je imel še težjo nalogo kot Trubar, saj v Prekmurju ni bilo mest in združevalne središčne mestne govorice. Jezik okolja je povezoval v nadnarečno tvorbo s pomočjo svojega jezikovnega čuta ter tako oblikoval knjižni jezik prekmurskih protestantov, ki so mu nato sledili tudi katoliški in posvetni pisci.

Pomembno vlogo pri uzaveščanju prekmurskega knjižnega jezika ima sedem knjig katoliškega duhovnika Mikloša Küzmiča (1737–1804) po latinski predlogi, med njimi predvsem *Szvéti evangelyiomi* (1780) in v prekmurskem jeziku največkrat ponatisnjena *Kniga molitvena* (1782, ponatis 1796).

Začetki umetnostnega jezika segajo v leto 1774, ko je nastala prva znana prekmurska posvetna pesem, pustna prigodnica *Versus Vandalici*, ki jo je napisal dijak evangeličanskega liceja v Požunu (Bratislava) David Novak. V 19. stoletju je to smer nadaljeval Janoš Kardoš s prekmurskimi prevodi madžarskih pesnikov.

Leta 1807 je izšla svatbena knjiga *Sztarisinsztvo i zvacinsztvo* (1807), v kateri je bila v prekmurskem knjižnem jeziku s predstavitvijo snubitve in vabilom na svatbo ter necerkvenimi pesmimi prvič ubesedena tudi posvetna vsebina. Po Küzmičevem prevodu *Nouvega Zákona* je bila to najpomembnejša prelomnica v razvoju knjižne prekmurščine, ki se je iz cerkvenega slovstva razširila v posvetno, najprej na neumetniški, nato še na umetniški jezik in se potrdila v vseh funkcijskih zvrsteh jezika. V posvetnem slovstvu je prekmurski knjižni jezik dosegel višek v prebudnem delu Jožefa Košiča (1788–1867). Po Slomškovem vzoru nedeljske šole je posredoval osnovno znanje o pisanju, zgodovini, omikanosti in krepitvi moralnosti v delu *Zobrisani Szloven i Slovenka med Mürov i Rábov* (1845–1848), po Kremplovih *Dogodivošinah štajerske zemle* je spisal prvo prekmursko zgodovinsko knjigo *Zgodbe vogerszkoga králesztva* (1848), v rokopisu pa je ostalo njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo *Starine železnih ino salaskih Slovenov*. Košič je prenovil prekmurščino 18. stoletja in je po Miklošu Küzmiču dosegel njeno najvišjo stopnjo omikanosti ter jo izrazno in slogovno povsem približal literarni zvrsti.

Košičeve jezikovne stike z vzhodnoštajerskimi pisci je nadaljeval Jožef Borovnjak (1826–1909), ki je na Cankovi sprejemal štajerske duhovnike in izobražence, jih seznanjal z jezikovnimi, kulturnimi in političnimi razmerami v Prekmurju, od njih, predvsem od Božidarja Raiča in Antona Trstenjaka, pa je dobival pomembne informacije o »avstrijski slovenščini«, prizadevanjih za poenotenje kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika, čitalniškem in taborskem gibanju ter dejavnosti Mohorjeve družbe in širjenju njenih knjig tudi v Prekmurju. Skrbel je za ponatiskovanje pomembnih prekmurskih knjig, pisal pa je tudi sam. Izdal je prekmurski molitvenik in pesmarico *Szvéti Angel csuvár* (1875), v kateri se je jezikovno približal novoslovenščini – enotni slovenski knjižni jezik je sprejel v začetku devetdesetih let 19. stoletja, ko je izdal knjižico na šestnajstih straneh *Angleska služba ali poduk, kako se pri sv. maši streže* (ok. 1890). Prehod prekmurščine iz knjižnih v narečne okvire pa se kljub zgodovinskemu trenutku in ideji Zedinjene Slovenije ni zgodil »čez noč«. Prekmurski katoliški pisci so sprejeli novoslovenščino kot predpogoj za združitev vseh Slovencev v eni državi, protestanti pa so še naprej zagovarjali samobitnost prekmurskega jezika v odnosu do madžarščine in novoslovenščine.

Šlo je za nejezikovno odločitev, ki je bila cerkveno-politično pogojena – poenotenje slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja so razumeli kot prevlado slovenske katoliške večine nad prekmursko evangeličansko manjšino. Mislili so, da bo narodnostna združitev »avstrijskih« in »ogrskih« Slovencev pomenila tudi versko združitev. Obstoje evangeličanske vere v Prekmurju so videli le v lojalnosti do madžarske države in njene politike v času dualizma, niso pa še prepoznali narodotvorne vloge enotnega slovenskega knjižnega jezika. Šlo je za različna pogleda na vlogo jezika v razvoju naroda, celo za različna jezikovna koncepta, ki sta begala Prekmurce in povzročala krizo identitet. Protestantski in katoliški odnos do slovenskega jezika se v drugi polovici

19. stoletja nista več ujemala. Katoliški pisci so sprejeli enotni slovenski knjižni jezik, poenotenje pa so pokazali navzven tudi tako, da so črkopis prekmurico (ali prekmursko ogrico, tj. madžarski črkopis, prilagojen prekmurskim glasovnim posebnostim), ki so jo uporabljali v tiskih 18. stoletja, zamenjali s slovenico. Franc Ivanocy, najznamenitejšim prekmurski narodni buditelj in začetnik katoliške publicistike v 20. stoletju, je zagovarjal enotni slovenski knjižni jezik in narodnostno združitev, evangeličanski duhovnik Janoš Kardoš pa takih pozitivnih jezikovnih sprememb ni podpiral in se je zavzemal za ohranjanje statusa prekmurskega knjižnega jezika (Jesenšek 2013, 104).

Madžarska oblast je jezikovno »drugračnost« slovenskih protestantov izkoristila za širjenje vendske teorije. Na mirovni konferenci v Parizu po koncu prve svetovne vojne so predstavili misel, da med Muro in Rabo živijo Neslovenci, vendski narod, ki niti jezikovno niti kako drugače nima nič skupnega s t. i. »avstrijskimi Slovenci« na desni strani Mure (Jerič 2001, 62). »Ogrski Slovenci« naj ne bi bili slovenski narod, ker naj bi imeli pod vplivom madžarščine poseben, od slovenščine ločen jezik, zato se po koncu prve svetovne vojne naj ne bi priključili slovenskemu prostoru. Z neznanstveno vendsko teorijo niso uspeli (prim. Slavič 1921, Lipušček 2019) in enotni slovenski knjižni jezik se je po letu 1919 pojavil v prekmurskih šolah in v vseh oblikah uradnega sporazumevanja. Prehod ni bil enostaven in na skupni slovenski knjižni jezik se je bilo treba šele navaditi (Tivadar 2017, 152), saj sta bila stari prekmurski knjižni jezik in prekmursko narečje sopomenka za slovenstvo v ogrskem delu monarhije.

1.1.4 Vzhodnoštajerski knjižni jezik se je normativno razvijal na časovni premici *Predknjižno izročilo: Velikonedeljska prisega* → *Knjižno izročilo: prevod Parhamerjevega katekizma* → *nemško-slovenski slovar* (Bernard Mariborski, 1785) → *Leopold Volkmer* → *Zagajškova slovnica* → *Svetourbanska akademija* → *Šmigočeva slovnica* → *Janez Nepomuk Primic in graška slovenistika* – Peter Dajnko – Anton Murko – Anton Krempl – Anton Slomšek – Jožef Muršec.

Najstarejše ohranjeno besedilo v vzhodnoštajerskem jeziku je *Velikonedeljska prisega* (1570), ki pa ima še veliko narečnih posebnosti, tako kot tudi drugi ohranjeni zapisi iz 17. stoletja, npr. *Tožba zoper ormoškega graščaka* (1648), *Cesarско odločilo* (1675), *Ptujska prisega* (1696) (Rajh 1984, 38–49). 18. stoletje je prineslo nove rokopise in nove nadnarečne poskuse, npr. *Apostlov nemško-slovenski slovar* (1783), *Ta veliki katechismus* (1783), *Parchamerjev katekizem* (1758. leta še v kajkavskem jeziku, 1764. leta pa že v »štajerski« slovenščini), ki sta jih na prehodu iz 18. v 19. stoletje nadaljevala in razvijala v smeri knjižnega jezika Leopold Volkmer in Štefan Modrinjak. Prizadevanja za vzhodnoštajerski jezik so postala bolj odmevna leta 1803, ko so se na Destrniku zbrali štajerski izobraženci in na pobudo Ivana Narata ustanovili Svetourbansko akademijo. Članom je šlo predvsem za vprašanje jezika, saj so se v Ljubljani takrat že resno ukvarjali s slovenskim slovarjem in slovnico (Rajh 1984, 41–43). Narat si je prizadeval, da bi

se knjižni standard ob upoštevanju vzhodnoštajerskih jezikovnih posebnosti določil razlikovalno do kranjskega, pisali pa bi v bohoričici, Modrinjak pa je zagovarjal prednosti hrvaškega črkopisa in naslonitev na kajkavščino. Zaradi nesoglasij o jezikovni normi delo v akademiji ni steklo.

Popolno uveljavitev in standardizacijo je vzhodnoštajerski jezik dosegel v prizadevanjih za vzhodnoštajerske slovnice ter v številnih tiskanih knjigah Petra Dajnka, Antona Šerfa, Vida Rižnerja in njihovih sodobnikov. Štiri slovnice vzhodnoštajerskega jezika (Šmigočeva leta 1812, Dajnkova leta 1824, Murkova leta 1832 in Murščeva leta 1847; v 18. stoletju pa že Zelenkova /Zagajškova/ leta 1791) v prvi polovici 19. stoletja dokazujejo, da so se pisci na vzhodu Slovenije zavedali razlik med svojim in osrednjeslovenskim knjižnim jezikom. Bernard Rajh (1984a, 299–309) je obravnaval glasoslovne in oblikoslovne posebnosti teh slovnice in opozoril na razlike med dvema slovenskima knjižnima normama. Najvztrajnejši zagovornik in uporabnik vzhodnoštajerskega jezika je bil Peter Dajnko (1787–1873) (Rajhman 1970, 312), ki je zagovarjal samostojno jezikovno pot na severovzhodu Štajerske in pisavo dajničico. Leta 1824 je v uvodu v svojo slovnico zapisal, da na Kopitarjevo pobudo išče posebno mesto za vzhodnoštajerski jezik, ki ga loči na eni strani od jezika Korošcev in Kranjcev, na drugi strani pa ga razlikuje tudi od jezika ogrskih Slovencev in Hrvatov.

Za oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika so si na severovzhodu Štajerske v nasprotju z Dajnkom in njegovimi številnimi posnemovalci prizadevali le Anton Murko (1809–1871), Anton Slomšek (1800–1862) in Anton Krempel (1790–1844); slednji se je pri prevajanju cerkvenih besedil iz nemščine in latinščine odločil za prevzemanje jezikovnih zakonitosti osrednjeslovenskega knjižnega jezika, kljub temu pa tudi v njegovem pisanju najdemo dokaze, da so vzhodnoštajerski jezik na severovzhodu Slovenije uporabljali skoraj vsi izobraženci. Krempel si je v cerkvenih prevodih prizadeval približati vzhodnoštajerski jezik osrednjeslovenskemu in to mu je, kljub Prešernovi puščici (*Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje; duh preonemčeni slab, voljni so kremplji bili*) uspevalo, kadar je imel dobre vzore. Evangelije in življenje svetnikov je lahko prebiral v kranjskem knjižnem jeziku in to je glasoslovno, besedoslovno in skladensko močno vplivalo na njegove cerkvene prevode, npr. *Branje od tih v' kmetičke kalendre postavljenih ino nekerih drugih Svetnikov* (1833) ali *Sveti nedelni ino svetešni evangelji* (1843). Drugače pa je bilo, ko je pisal zgodovinsko delo, za katerega ni imel kranjskih virov in jezikovnih vzorov. Kremplove *Dogodišine štajerske zemle* (1845) so prva v slovenščini napisana zgodovina Slovencev. Način pisanja, skladnja, slog in besedje so bili drugačni kot v nabožnem slovstvu. Krempel, ki v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku ni mogel najti zglede za pisanje, se je odločil za jezikovne rešitve, ki so bile značilne za vzhodnoštajerski jezik. S tem pa je dokazal, da je bil ta jezik v začetku štiridesetih let 19. stoletja že tako razvit, da je lahko uresničeval vse potrebe piscev in prevajalcev ter se je uveljavil kot knjižni.

Vzhodnoštajerski knjižni jezik je najmlajše slovensko knjižnojezikovno izročilo. Njegov nastanek, prostorski okviri in razvoj niso bili povezani s protestantskim delovanjem in njihovim jezikovnopolitičnim načrtovanjem. Šlo je za zapozneli katoliški razsvetljenski odziv na jezikovne razmere na severovzhodu slovenskega štajerskega jezikovnega prostora in iskanje jezikovnih rešitev, ki so izbirale med naslonitvijo na kajkavsko knjižno tradicijo in samostojnim vzhodnoštajerskim jezikovnim razvojem. Janez Nepomuk Primic takega jezikovnega partikularizma ni podpiral in je v Gradcu vizionarsko napovedal poenotenje slovenskega knjižnega jezika, do katerega pa je lahko prišlo šele po umiku Petra Dajnka, ki je normiral vzhodnoštajerski knjižni jezik v slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* [Slovnica slovenskega jezika] (1824) in ga s pisavo dajncico razlikovalno določil v razmerju do kranjščine in bohoričice oz. metelčice. Lastnosti knjižnega jezika sta mu s cerkvenimi besedili potrjevala Dajnkov prevod *Evangelijev* (1817) ter njegov rokopisni prevod dela *Stare zaveze* (1836), urejeno normativno podobo pa so mu določali slovarniki (npr. Andrej Čebul, Ivan Žiga Popovič, Ivan Anton Apostel, Peter Dajnko, Anton Murko, Dominik Penn), pisci slovnice in drugi izobraženci (Leopold Volkmer, Štefan Modrinjak, Ivan Narat, Mihael Jaklin, Vid Rižner, Anton Šerf, Martin Veršič, Anton Lah).

2 Prevodi v prekmurskem knjižnem jeziku

2.1 Prekmursko predknjižno izročilo je bogato predvsem s pesmaricami, ki so nastajale v 16., 17. in 18. stoletju. Ohranjenih je več kot osemdeset (Škafar 1978, 99–103), najznamenitejši sta starejša in mlajša *Martjanska pesmarica*. Protestantizem v Prekmurju je bil za obstoj Slovencev še bolj pomemben kot na Kranjskem, to pa se je kazalo tudi v prevodih cerkvenih pesmaric (Sedar 2016, 74). V najstarejših ni vedno jasno prepoznavna meja med prekmurskim in kajkavskim jezikom – nekatere stare pesmi so ali jezikovno prekmurske ali pa se v njih prepletajo kajkavske in prekmurske jezikovne značilnosti, kadar gre za izvorno sicer kajkavske pesmi. Posamezniki so jih prirejali in jezikovno spreminjali tako, da so postajale vse bolj prekmurske in vsebinsko ter jezikovno take, da jih lahko povežemo s prekmurskimi tiski 18. in prve polovice 19. stoletja, ki so oblikovali normo in predpis prekmurskega knjižnega jezika.

Skromni začetki prekmurskih natisnjenih protestantskih pesmi, prevodi posameznih delov psalmskih besedil, so »skriti« v Temlinovem prekmurskem prvotisku *Mali Katechismus* (1715) in abecedniku neznanega avtorja iz leta 1725 *Abecedarium szlowenszko*. Jožef Smej (2005, 211–227) je opozoril na dva odlomka psalmov pri Francu Temlinu in tri psalme v abecedniku, ki začenjajo zgodbo o prevodih pesmi v tiskanih protestantskih pesmaricah, in vseh psalmih, ki jih je prevedel Aleksander Terplan in objavil v delu *Knige zoltárszke* (1848). Prekmurske protestantske pesmi so natisnjene v petih samostojnih pesmaricah: *Nuovi Gráduvál* (1789) Mihala Bakoša; *Mrtvecsne*

peszmi (1796) Števana Sijarta; *Krscsanszke nove peszmene knige* (1823) Mihála Barla; *Krsztsanszke czerkevne peszmi* (1848) in *Krsztsanszke mrtveczne peszmi* (1848) Janoša Kardoša. Pred tem je Mihael Sever prevedel iz nemščine *Réd zvelicsánsztva* (1747), Števan Küzmič pa je priredil *Vöre krsztánszke krátki návuk* (1754) – oba protestantska učbenika sta vsebovala tudi pesmi, Severjevih osemnajst prevodov iz madžarščine in nemščine ter štiri psalme, Küzmič pa je svoje delo za »Szlovenszki národ« zaključil z devetnajstimi verskimi pesmimi, ki jih je prevedel iz nemščine in madžarščine.

Mihal Bakoš je avtor prve prekmurske tiskane pesmarice *Nuovi Gráduvál* (1789). Vanjo je vključil nekaj svojih prevodov iz latinščine – ob npr. zbranih Küzmičevih pesmih, pesmih iz Berkejeve rokopisne pesmarice (*Szlovenszke Dühovne Peszmi pizsane po Berke Bálaszi vu Nemes Csobi*, 1768 in 1769 prvi del, 1784 drugi del) in Severjevih pesmi iz *Reda zveličánstva*. Števan Sijarto je zbral mrliške pesmi z notami *Mrtveczne peszmi* (1796). Na 175 straneh je objavil 73 pesmi, ki jih je prevedel iz madžarščine ali nemščine. Upošteval je prekmurske rokopisne različice iz *Marjanske pesmarice I* in *Szlovenszkih dühovnih peszmi*, verjetno pa še iz drugih podobnih (Škafar 1978, 22), dobro pa je poznal tudi do takrat skromno prekmursko tiskano produkcijo, saj je objavil tudi šestindvajset mrtvaških pesmi iz *Nouvega Gráduvála*, eno iz *Vöre krsztánszke krátkega návuka* in tri iz *Reda zvelicsánsztva*. Sijartova pesmarica vsebuje tudi navodilo, kako se mrliške pesmi pojejo (pogosto v madžarščini), in pomembno informacijo o tujejezičnih predlogah – ena izmed njih je tudi žalostinka iz 13. stoletja »*Stabat mater*« oz. »*Žalostna Mati*« (Novak 1976, 65), njen avtor pa je Jacoponus Tudertinus (Jacopone da Todi), frančiškan, italijanski srednjeveški pesnik, potomec plemiške družine Benedetti iz mesta Todi. Večino pesmi je prevedel iz madžarščine ali pa so bile nemškega izvora, kot je Sijarto zapisal pod njihovimi naslovi:

Madž. avtor je npr. dijak Miklós iz 16. stol., nemški pa so: Joh. Herman, Barth. Ringwaldt (1530–1598), Nic. Heermann (1480–561), Valerius Herberger (1562–1627), Christoph Knoll (1563–1650), M. Simon Dach (1605–1659), Simon Graff (1609), Michael Franck (1609–1667), Joh. Georg. Albinus (1624–1679), Joh. Rosenmüller (1652), L. Hornigh (1632), Emilia Julianna (1637–1706) itd. Pesem Pojdmno tejló pokopajmo Mich. Weissa (u. 1534) je bila husitska. Starejša je pesem Tomaža iz Celane (u. ok. 1255) po prevodu Barth. Ringwaldta in Jacoponusa (1250–1306. (Novak 1971, SBL, geslo Szijárto (Šjarto), Štefan)

Njegova prekmurska pesmarica pogrebnih pesmi in molitev je bila še dvakrat ponatisnjena (1887 in 1910), leta 1910 je izšla tudi nekoliko manj obsežna (108 strani) katoliška pesmarica *Mrtveczne peszmi*, Mihal Barla pa je sestavil novo cerkveno pesmarico *Krscsanszke nové peszmene knige* (1823). Večino pesmi je prevedel iz madžarščine in jih na novo priredil, s tem pa je »odločno vplival na nadaljnji razvoj evangeličanske

pesmarice«. Janoš Kardoš je objavil dve pesmarici, ki sta bili natisnjeni leta 1848 – *Krsztsanszke czerkevne peszmi* in *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*. V njiju je objavil 510 cerkvenih pesmi, in sicer jih je delno prevzel iz Bakoševe in Barlove pesmarice, večinoma pa jih je sam prevedel iz madžarščine (Škafar 1978, 32). Pesmarica *Krsztsanszke czerkevne peszmi* je največji dosežek v razvoju prekmurskih protestantskih pesmaric (Flisar 1925, 82). Druga Kardoševa pesmarica, 168 strani obsegajoče *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*, vsebuje 88 protestantskih pesmi, ki so se pele med bdenjem pri umrlem in na pogrebu. Delno je prevzel Bakoševa in Barlova besedila ter jih predelal in priredil, večinoma pa jih je na novo prevedel iz madžarščine (Škafar 1978, 32). Pesmarica je bila ponatisnjena leta 1929, vsebovala je nekaj novih prevodov Janoša Flisarja in deset Sijartovih mrliških pesmi, kar dokazuje, da je bil Sijarto zelo priljubljen in ga tudi jezikovno boljše in verzifikacijsko spretnejše Kardoševe pesmi z notami oz. napevi niso mogle docela nadomestiti. Cerkevne pesmi so uspešno tiskali tudi prekmurski katoliški pisci, in sicer predvsem kot dodatek k drugim knjigam, pa tudi v samostojni pesmarici Jožefa Pusztaija (Jožef Pozderek) *Krscsánszko katholicsánszke czerkevne peszmi sz potrejbniimi molítvami i vnógími vogrszkími peszmami* (1893). Gre za 526 prekmurskih pesmi – iz madžarščine jih je veliko prevedel Jožef Borovnjak –, 160 pa jih je Pustai objavil le v madžarščini. Mikloš Küzmič je v katoliškem obredniku *Szvéti evangyeliomi* (1780) objavil dve iz latinščine prevedeni cerkveni pesmi (*Pange lingua* in *Te Deum laudamus*), v abecedniku *Szlovenszki szilabikár* (1780) tudi že tri nabožne pesmi, njegova *Kniga molítvena* (1783) pa vsebuje 31 cerkvenih pesmi, verjetno del tistih, ki jih je pripravljajal za novo katoliško cerkveno pesmarico, ki so jo spodbudile liturgične reforme Marije Terezije in zahteva, da se v cerkvi poje v deželnem jeziku. Pesmarica ni izšla, verjetno pa bi v njej objavil več novih prevedenih pesmi iz latinščine, nemščine ali madžarščine, ki bi nadomestile starejše in moralno manj primerne. Jožef Košič je v knjižici *Krišna pout na XIV stácie ali posztajalicsa razdeljena* (1843) objavil tri prevedene pesmi (*Peszem pred Oltárszkim Szvesztvom*, *Peszem pokornika k–Maríi* in *Obátrivanye*) – ni jasno, iz katerega jezika –, več pesmi (mašne, postne, mrliške, božjepotne, »Te Deum laudamus« ...), ki so dodane molitveniku *Jezus moje pošelejnye* (1851, ponatis 1852), pa je prevedel iz nemškega molitvenika Aloisa Schlöra *Jesus mein Verlagen* (1841), verjetno tudi s pomočjo knjige Andreja Gutmana *Jesus moje poshelenje* (1841), ki je prevedena v vzhodnoštajerski pokrajinski (knjižni) jezik.

Domnevno prva prekmurska knjiga je izgubljena *Agenda vandalica* (1587), za katero vemo iz dopisovanja med Mihaelom Bakošem in bratislavskim pastorjem Mihaelom Institorisom Mošovskim (Šebjanič 1969, 243–244; prim. Šebjanič 1977). Slovenski obrednik kaže povezovalno vlogo tiskarja Janeza Mandelca, ki je po izgonu iz Ljubljane, kjer se je pripravljajal na tisk *Biblije*, bival in deloval na Ogrskem. Med letoma 1587 in 1589 je imel tiskarno v *Monyorókeréku* (*Eberavi*) na današnjem *Gradiščanskem* (Reisp 1993, 511). Tam je leta 1587 natisnil danes izgubljeno prvo prekmursko knjigo *Agenda*

Vandalica, dvanajst let pred tem pa je bilo njegovo delo tudi prva v Ljubljani natisnjena knjiga Dalmatinov *Jesus Sirah* (1575). Mogoče se je danes neznani pisec prekmurskega obrednika zgledoval po madžarski knjižici Istvána Beytheja *Köröztyni tudomannak reuid summaya az tiz parancholatrol, euangeliomrol, imadsagrol, köröztsegröl es vr vachorayarol* [Kratek povzetek krščanske znanosti ...], ki jo je prav tako natisnil Janez Mandelc leta 1582 v Güssingu. Predloga mu je bila lahko avstrijska agenda iz leta 1571, pomagal bi si lahko tudi s kranjsko Trubarjevo *Cerkovno ordnungo* (1564) ali Dalmatinovim katekizmom *Ta kratki Wirtemberski catechismus* (1585). *Agendo Vandalico* pa je verjetno kot (jezikovno) predlogo upošteval tudi Bakoš pri svojem rokopisnem obredniku *Agenda sermone vandalico conscripta* (1785), saj iz ohranjenih pisem vemo, da je *Agendo Vandalico* pregledoval štiri mesece, preden jo je poslal Mošovskemu.

2.2 Prva ohranjena prekmurska tiskana knjiga je protestantski verski učbenik *Mali Katechismus* (1715), ki ga je Franc Temlin priredil po madžarskem prevodu (*Györi Katechismus*, 1709) Lutrovega malega katekizma, prav tako pa je upošteval izvorno nemško besedilo (*Der Kleine Katechismus*, 1529). Šlo je za prvi poskus, da se začne prevajati *Sveto pismo* v prekmurski knjižni jezik. Temlin je v predgovoru prosto povzel mesta iz Stare in Nove zaveze (Ezekiel, Prvo pismo Korinčanom) in navajal svoje prevode posameznih mest iz Prvega pisma Korinčanom, Pisma Efežanom in Prvega Petrovega pisma.

Protestantsko knjižno tradicijo je nadaljeval Mihael Sever, ki je leta 1747 iz nemščine prevedel pietistični *Réd zvelicsánsztva*. Posvetil ga je »lüblenomi slovenskomi narodi« in je v njem objavil tudi trinajst prevedenih pesmi iz madžarščine in nemščine.

Števan Küzmič je leta 1754 natisnil četrto ohranjeno prekmursko knjigo *Vöre krsztsánszke krátki návuk*, v kateri je na 296 straneh objavil prevod Lutrovega malega katekizma, odlomke iz Svetega pisma in molitve ter 19 iz nemščine prevedenih verskih pesmi. Katekizemski del v *Vöri krsztsánszki* je verjetno ponatis Küzmičevega prevoda in priredbe izgubljenega malega katekizma iz leta 1752, o katerem je poročal Jurij Hrabowski (Melich 1908, 432–433), torej gre za prevod iz nemščine. Svetopisemske odlomke je verjetno prevajal iz grščine, ker se je dobrih dvajset let temeljito in sistematično pripravljaj na prevajanje celotnega Svetega pisma iz izvornika. Leta 1771 je v nemškem mestu Halle izšel njegov *Nouvi Zákon*, v dodatku na petih straneh pa je objavil tudi odlomke iz Stare zaveze: *Nífterez-Sztároga Zákona vö vzéte Epífstole*. Küzmič je v Predgovoru poudaril posebnosti prekmurskega jezika in opozoril na tri pomembne besedne zveze: *slovenski narod, jezik vogrskih Slovenov, slovenske knjige* (poimenovanje »slovenski narod« se je v Prekmurju pojavilo prej kot na Kranjskem):

1. Meo je i mà efese Gofzpodin Boug vfzigdár, kakti na vefz cslovecsánfzki, tak i na veíz Szlovenfzki národ vu etom izvojo Bo'zánfzko fzkrb.
2. Ár tej nafí Vogrfzki fzlóvenov jezik od vfzej drúgi dofzta túhoga i fzebi lafztivnoga m à.

3. Obfzlejdnym razmis i eto; kí ete Nouvoga Zákona *sz. Szlovenfzke knige* vtvojem mater-nom jeziki ftés, ali je fteo bodes:

Novozavezni prevod, v katerem se je oblikoval tudi prekmurski biblični jezik, je vrhunsko delo, ki je jezikovno vplivalo na vse naslednje prekmurske prevode svetopisem-skih besedil. Števan Küzmič je bil prvi Slovenec, ki je prevedel Sveto pismo »z grcskoga na sztari szlovenszki jezik«, tj. iz izvirnega jezika *Nove zaveze* v slovenski prekmurski knjižni jezik – pred njim so bili le prevodi prevodov iz nemščine in latinščine v kranjski oz. prekmurski knjižni jezik (npr. Primož Trubar, Jurij Dalmatin; Franc Temlin, Mihael Sever). Tako kot Dalmatinova *Biblia* (1584) na Kranjskem je Küzmičev *Nouvi Zákon* postal jezikovni vzor za generacije prekmurskih piscev, ki so v njem prepoznavali tudi zanesljiv jezikovni priročnik. Števan Küzmič je v *Nouvem Zákonu* normiral prekmur-ščino kot umetno nadnarečno jezikovno tvorbo ravenskega in goriškega narečja, ki se je po protestantskih piscih Mihalu Bakošu, Števanu Sijartu, Mihálu Barli, Štefanu Lülüku in Aleksandru Terplanu uveljavila v katoliških tiskih Mikloša Küzmiča in pri njegovih nadaljevalcih, npr. pri Jožefu Košiču, Jožefu Borovnjaku, Imreju Agustiču, ki so stan-dardizirali podobo knjižne prekmurščine v zelo razširjenih in branih knjigah.

V cerkvenem slovstvu je pomembno vlogo pri izobraževanju Prekmurcev in uzaveščanju prekmurskega knjižnega jezika opravilo sedem knjig Mikloša Küzmiča. Najpomembnejši katoliški pisec je svetopisemska besedila prevajal iz latinščine – veliki katekizem *Krátka summa velikoga katekizmussa* (1780) je izšel tudi z latinskim pred-govorom škofa Szilyja, *Szlovenszki silabikár* (1780, ponatis 1851), mašna knjiga *Szvéti evangeyliomi* (1780) je bila do leta 1920 trinajstkrat ponatisnjena, kar devetnajstkrat pa najbolj razširjena prekmurska katoliška *Kniga molitvena, na haszek Szlovénszkoga národa* (1783, ponatis 1847). Posebno mesto v prevajalskem opusu Mikloša Küzmiča ima njegova zadnja sedemkrat ponatisnjena knjiga *Sztároga i nouvoga testamentoma szvéte histórie krátka summa* (1796, ponatis 1833), ki je prevod madžarske priredbe svetopisemskih zgodb Jánosa Molnára *Az ó, és az új testamentomi szent historiának summája* (1777).

Gre za prvi obsežnejši katoliški prekmurski izbor staro- in novozaveznih besedil, za neposredni prevod iz madžarščine in upoštevanje latinščine predvsem pri besedilih iz Nove zaveze. Jožef Smej (1997) je dokazal, da je Mikloš Küzmič že leta 1780 preva-jal evangelije neodvisno od *Nouvega Zákona* Števana Küzmiča, ker bi za branje prote-stantskega prevoda moral imeti posebno dovoljenje škofa Szilyja. Zdi se, da zato tudi ni upošteval kranjskih Trubarjevih prevodov in Dalmatinove Biblije. Na večji madžarski in posredno tudi nemški vpliv kaže učbenik *ABC kn'sicza na narodni soul haszek* (1790), ki je prevod dvojezične nemško-madžarske knjige utemeljitelja madžarskega zgodovinskega jezikoslovja Miklósa Révaja *ABC könyvetske a' nemzeti iskoláknak hasznokra. ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der National Schulen in dem Königreiche Hungarn* (1780) [Abecednik ali začetnica za rabo v ljudskih šolah v kraljevini Ogrski]. Mikloš Küzmič

je prekmurski prevod natisnil na levi strani, na desni strani pa je vzporedno objavljen madžarski izvirnik, ki ga je napisal Miklós Révai. Večjezičnost tega učbenika dopolnjujeta tudi zbirka prekmursko-madžarskih besed in devet basni v latinskem jeziku. Edina knjiga Mikloša Küzmiča, ki ni bila ponatisnjena, je prvi prekmurski katoliški molitvenik *Pomoucs beté'snih, i mirajoucsih* (1781). Gre za prevod in priredbo v gjurski škofiji razširjene knjige madžarskega duhovnika Istvána Tarnotzyja *Holtig való barátság* [Dosmrtno prijateljstvo] (1695).

Med prekmurskimi prevajalci izstopa obsežno delo Janoša Kardoša, ki je sredi 19. stoletja objavil veliko teoloških, strokovnih in leposlovnih prevodov. Bil je najpomembnejši naslednik Števana Küzmiča in nadaljevalec prekmurskega knjižnojezikovnega izročila. Prekmurski knjižni jezik je iz cerkvenega slovstva razširil na leposlovje in učbeniški sestav, zato ga je Janoš Flisar (1925, 95) imenoval za začetnika književnosti v Prekmurju: »Návéksi nas pizátel i pesznik i vendszlovenszkoga jezika i literetúre sztvoritel, ki je té jezik napopolno küncsnoszt osznôvo«. Iz madžarščine (najbrž po gjurskem katekizmu) je prevedel Lutrov mali katekizem *D. Luther Martina máli kátekizmus ali glavni návuk szvéte vere krsztsanszke* (1837) in verjetno tudi Lutrov veliki katekizem *Dr. Luther Mártona veliki kátekizmus* (1851). Napisal je knjigo *Pobo'znih molítvi* (1853); njegov delni prevod *Svetega pisma* Stare zaveze (*Moses i Josua*) je ostal v rokopisu in je izšel posmrtno leta 1929, prav tako kot tudi kratka zgodovina cerkve (*Evangeliumske vera ino cerkvi občinski prigodi*, 1932).

Kardoš je največ časa namenil skrbi za izobraževanje prekmurskih otrok, za katere je po naročilu šolskega ministrstva prevajal madžarske abecednike, jezikovne vadnice, berila in metodike risanja, ki sta jih sestavljala pomemben madžarski pedagog Gönczy Pál in znani madžarski pisec šolskih učbenikov László Nagy, npr. abecedniki *Nóve ABC i zacsetne knige cstenyá za vesznícski sól prvi zlôcs* (1871), *ABC ali Návuk na pizszajocstenyé* (1867), *ABC zacsetne knige cstenyá* (1899); v prekmurski jezik je prevajal jezikovne vadnice, npr. *Návod na flíszanya vu govorenyi i razményi* (1870), *Jezícsna flíszanya* (1871), *Návod vu szlovenszke A-B-C-ske i zácsétnoga csténya kniga za vucsitele* (1873); poskrbel je za berila, npr. *Nóve knige cstenyá za vesznícski sól drúgi zlôcs* (1870), *Nove ABC i zacsetne knige cstenyá za vesznícski sól prvi zlôcs* (1871), *Szlovenszke nove knige cstenya za vesznícski sól III. zlôcs* (1872), *Szlovenszke nove knige cstenya za vesznícski sól IV. zlôcs* (1872), *ABC zacsetne knige csténya za vesznícske solé* (1899). Za učitelje je izdal navodila za poučevanje risanja, tj. metodiko risanja *Potikazács na zacsetno rovatanye: Návod za sólszke vucsitele* (po 1873), prevod madžarskega priročnika Hugója Maszáka *Útmutató az elemi rajztanításban* (1873). V berilih je prvi v slovenščino prevajal madžarske pesnike, npr. Aranyja, Petófiya, Vörösmartyja, Gyulaija in Vajdo. Kardoš je kot mojster jezika zaslovel s prevodom Aranyjevega epa *Toldi, Toldia starost i smrt* (1921). Bil je najboljši posrednik med madžarsko in slovensko literaturo ter jezikom, protestantski Avgust Pavel 19. stoletja.

Prva posvetna prekmurska knjiga je svadbena knjiga *Sztarisinsztvo i zvacinsztvo* (1807). V posvetnem slovstvu je prekmurski knjižni jezik dosegel višek v narodno-prebuidnem delu Jožefa Košiča. V poučno-vzgojnim delu *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Múrov i Rábov* (1845–1848) je prekmurskim otrokom posredoval osnovno znanje o pisanju, računanju, zgodovini, omikanosti in krepitvi moralnosti po Slomškovem vzoru (*Blasbe ino Neshiza v' nedeljski šholi*, 1842). Po Kremplovih *Dogodivšinah štajerske zemle* je spisal prvo prekmursko zgodovinsko knjigo *Zgodbe vogerszkoga králesztva* (1848), v rokopisu pa je ostalo njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo *Sztarine šezelnih ino Szalaskih Szlovenov*, ki ga je leta 1914 objavil Josip Gruden v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (ČZN 1914, 93–145). Košič je sprva pisal v madžarščini, znana sta dva njegova spisa *Vaanak-e Magyar orszákbán Vandalusok* [Ali so na Madžarskem Vandali?] (1827) in *A Magyar országi Vendus Tótokól* [O venskih Totih/Slovanih na Madžarskem] (ok. 1824), nato pa je izdal slovnico *Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetnike* (1833) – madžarsko slovnico Imreja Szalayja *A magyar nyelvtudomány rövid foglalatja* [Kratek pregled madžarskega jezikoslovja] (1828) je prevedel v prekmurski knjižni jezik in postal prvi, ki je začel razvijati prekmursko slovniško terminologijo. Na koncu slovnice je na 33 straneh dodal še abecedno urejen prekmursko-madžarski slovarček izbranih besed, tudi veliko prekmurskih novotvorb, s tem pa je tudi začetnik prekmurskega slovaropisja.

Jožef Borovnjak je v najtežjih razmerah v razvoju prekmurskega jezika v drugi polovici 19. stoletja skrbel za izdajanje prekmurskih katoliških tiskov. S ponatisi knjig Mikloša Küzmiča, npr. *Szvéti evangélii* (1858), *Kniga molitvena* (1864), *Veliki katekizmus* (1864), je ohranjal kontinuiteto prekmurskega jezika. S prevodom madžarske programske knjižice *Máli politicsni vodnik* (1869) je razmeroma pozno postal še začetnik prekmurskega publicističnega jezika, ki se je pozneje ustalil v prvem prekmurskem časopisu *Prijátel* (1875–1879). Borovnjak je približeval prekmurski jezik novoslovensčini ter spodbujal slovensko jezikovno poenotenje – objavil je tudi prvo prekmursko knjigo v enotnem slovenskem knjižnem jeziku *Angleska služba ali poduk, kako se pri sv. maši streže* (1890).

Literarni prevodi v prekmurskem jeziku so bili stalnica časopisa *Prijátel*, ki ga je urejal Imre Agustič. Objavljal je prevode pesmi, črtice, pravljice, pripovedke itd., med prvimi prevodi je bila Andersenova *Pripovedka o cesarjevih novih oblačilih*. Po Košiču je Agustič skrbel tudi za strokovno literaturo, v kateri je uveljavljal prekmursko naravoslovno terminologijo, npr. v učbeniku *Prirodopis s kepami za národne šole* (1878). Prekmursko slovniško izrazoslovje je prvi oblikoval Košič v slovnici *Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetnike* (1833), sledile so manj posrečene Kardoševe novotvorbe v jezikovnih priročnikih, npr. *Nóve ABC i zacsetne knige cstenyá za vesznícski sól I-IV zlócs* (1870–1874) in *Návod na vogrszki jezik* (1871), sodobno novoslovensko terminologijo pa je po Janežič-Sketovem in Breznikovem vzoru uzakonil Avgust Pavel v prvi prekmurski slovenski slovnici *Vend nyeveltan* (rokopis 1942), napisani v madžarskem jeziku. Marija Bajzek jo

je prevedla v slovenski knjižni jezik, izšla pa je v knjigi *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan* (2013); pozneje jo je Marc Greenberg prevedel še v angleščino z naslovom *Prekmurje Slovene grammar: August Pavel's Vend nyelvtan (1942)* (2020). V slovenščino prevedena Pavlova slovnica kaže, da je bil prekmurski jezik dobro razvit in funkcijsko popoln, usposobljen za najzahtevnejša jezikovna izražanja in ubesedovanja. Pavlova slovnica je dokument časa, ki priča o razvitosti in obstoju prekmurskega knjižnega jezika.

2.3 Izbrani odlomki iz slovenskega prekmurskega in kranjskega prevoda Svetega pisma nove zaveze kažejo razlike med osrednje- in vzhodnoslovensko knjižno normo. Razlikovalnost se lepo vidi v primerjavi odlomkov prekmurskega Küzmičevega prevoda *Nouvega Zákona* (NZ 1771) in kranjskega Japeljevega prevoda *Svetega pisma nove zaveze* (SPNZ 1784):

I vu fzpunyávanyi Rifzáofzkoga dnéva, bili fzo vfzi edne pámeti na ednom mefzti vküp. (Küzmič, NZ 1771)

Inu kadar je bilú tih petdefset dny (po Velikinozhi) dopólnenu, fo bily vfi vkupej na enim mefti. (Japelj, SPNZ/Apostolska dela 1784)

I vcsinyeno je na nágli znebéfz sümlejnye, liki mocsnoga vótra idejnye: i napüno je czejlo hi'zo, gde fzo bili fzedécsi. (Küzmič, NZ 1771)

Inu na naglim je en fhum is Neba vftal, kakor eniga prideózhiga viharja, inu je vfo hifho napolnil, ker fo ony fedeli. (Japelj, SPNZ/Apostolska dela 1784)

I vidili fzo fze nyem razdeljeni jeziczke, liki ogyen: i fzeo je na ednoga vfzákoga nyih. (Küzmič, NZ 1771)

Inu njim fo fé perkasali rasdejeni jesiki, kakor eniga ognja, inu on je na njih vfakiga fedél; (Japelj, SPNZ/Apostolska dela 1784)

3 Prevodi v vzhodnoštajerski pokrajinski (knjižni) različici

3.1 Vzhodnoštajersko predknjižno izročilo se začinja z *Velikonedeljsko prisego* (1570), sledijo pa še drugi rokopisni obrazci iz 17. in 18. stoletja, ki so se zgledovali po nemških, kajkavskih in osrednjeslovenskih predlogah – eni so bolj, drugi manj narečno obarvani, nekateri imajo več kajkavskih ali osrednjeslovenskih jezikovnih potez, kažejo pa se tudi nadnarečne jezikovne značilnosti. Najpomembnejše rokopisno vzhodnoštajersko besedilo je slovar *Dictionarium Germanico-Slovenicum* [Nemško-slovenski slovar], ki ga je leta 1760

sestavil Ivan Anton Apostel (kapucinsko ime Bernard Mariborski). V obsežnem slovarju je na 481 straneh zbranih 55.524 slovenskih besed ob približno 36.000 nemških iztočnicah. Gre za prvo znano urejeno vzhodnoslovensko besedišče s prevladujočim štajerskim in prekmurskim besedjem. Apostel je zaznal osrednje-, vzhodnoslovenske in kajkavske jezikovne posebnosti ter temu primerno raznoliko besedje, ki ga je v slovar vnašal s celotne Štajerske, dopolnjeval pa ga je z gradivom iz dostopnih osredneslovenskih slovarjev (Bohorič in Megiser) ter Jambrešičevega (1742) hrvaško-kajkavskega slovarja (prim. Stabej 1972). Slovar je tako postajal nadnarečen in je najbrž nezavedno nakazoval smer jezikovnega razvoja na severovzhodu Štajerske, tj. približevanje dveh slovenskih knjižnih norm in oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika. Apostel se sedemdeset let pred nastopom Antona Murka vprašanja zapletene preobrazbe slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju še ni zavedal, je pa s soočanjem kranjske in prekmurske protestantske tradicije, štajerskih narečnih posebnosti in izbranih ter slovenščini prirejenih kajkavskih besed pokazal, kako lahko poteka preobrazba pokrajinsko narečnega besedja v knjižnega. Pri Apostlu še ne moremo govoriti o stabilnem knjižnem besedišču, je pa slutil pravo smer razvoja, podobno slovenski protestantski, ko sta Trubar in Števan Kūzmič iskala primerno pot od narečja do nadnarečnega kranjskega oz. prekmurskega jezika.

Več kot deset let (od ok. 1750 do ok. 1760) je osrednje- in vzhodnoslovensko knjižno besedje zbiral tudi Ivan Žiga Popovič. Približno 460 iztočnic je primerjal z narečnimi izrazi, ki jih je poznal na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ter jih soočal z besedjem germanskih in romanskih jezikov, madžarščine, grščine, latinščine, hebrejščine in turščine. Nedokončano delo je slovaropisni drobec, ki nakazuje začetke etimološkega raziskovanja slovenskega jezika.

3.2 Knjižna tradicija se začinja leta 1758, ko je izšla prva tiskana knjiga na Slovenskem Štajerskem *Občinska knjižica izpitavanjateh pet glavnih štukov maloga katekizmuša poštuva-noga patra Petra Kanizijuša*, sledili pa sta ji še druga (1764) in tretja izdaja tega katekizma (1777), v katerih spremljamo oblikovanje najmlajše slovenske knjižne norme. *Občinska knjižica* je bila prevod prevoda katehetskega priročnika Petra Kanizija *Summa doctrinae christiana* [Povzetek krščanskega nauka] (1555). Nemška redakcija velikega Kanizijevega katekizma *Katechismus für drei Schulen und mit gewöhnlichen Schulgesängen* (1750) [Katekizem za tri šole z navadnimi šolskimi pesmimi], ki jo je priredil Ignaz Parhamer, je bila sredi 18. stoletja splošno razširjena v avstrijskih šolah, zato je bil t. i. Parhamerjev katekizem skoraj sočasno preveden tudi v slovenski vzhodnoštajerski jezik za poučevanje verouka. Za prvo izdajo Parhamerjevega katekizma (1758) je značilno še močno prepletanje hrvaške kajkavščine in slovenske vzhodnoštajersčine, druga izdaja (1764) pa je odpravila dvojezičje, tako da razen v črkopisu in redkih posameznostih kajkavski vplivi niso bili več prisotni. Tretja izdaja (1777) zaključuje prvo obdobje v razvoju vzhodnoštajerskega jezika, tako da se povsem iztrga iz kajkavskih okvirov, tudi črkopisno, saj sprejme bohoričico in

nakaže jezikovno podobo, ki je omogočila Leopoldu Volkmerju, da je vzhodnoštajerski knjižni jezik preizkusil tudi v leposlovju.

Volkmer je začetnik slovenskega posvetnega pesništva v panonskem vzhodnoštajerskem jezikovnem prostoru s knjižico *Hvala kmetizbkega stana ino tobazbie trave v-dveh pesmah sapojena v-leti 1807* (1807). V zbirki gre za Volkmerjevo izvirno pesnjenje, gotovo pa je na »Prvo pesem od kmetsva« vplivalo nemško baročno idilično pesništvo, na »Drugo pesem od tobaka« pa nemški pesniki, najbrž Wilhelm Ludwig Gleim, in Vodnikov »Sadolvolni Krajnz« (1781) (Potrata 1994, 26). Ostali Volkmerjevi tiski so nabožne vsebine. Cerkevna pesmarica *Pesme k-tem opravili te svete mesbe* (1783) v podnaslovu razlaga, da so mašne in predprižne pesmi prevedene iz nemščine – gre za slovenske prevode predpisanih jožefinskih pesmi *Der Messgesang. Meshna pesem* (1789) je enaindvajset strani obsegajoča dvojezična knjižica z zapisom mašne pesmi v nemščini »Hier liegt von deiner Majestät« [Tu leži pred tvojim veličanstvom] in Volkmerjevim prevodom v vzhodnoštajerski jezik »Gospod! Pred tvojo Častio«. Dvojezična izdaja je bila v ptujski dekaniji primerna za narodnostno mešane župnije oz. nemško govoreče duhovnike, ali pa je bila v Volkmerjevem času znak privilegirane nemščine in ponemčevalnih pritiskov cerkvene ter posvetne oblasti (Potrata 1994, 11). Tretja štiri tiskane strani obsegajoča knjižica *Te Deum laudamus* [Hvalimo te, Gospod] (1795) je Volkmerjev prevod iz latinščine, kakor je zapisal v podnaslovu, verjetno pa se je zgledoval tudi po nemški zahvalni pesmi »Grosser Gott« [Veliki Bog]. Vzhodnoštajerski knjižni jezik, ki se je začel oblikovati v prevodih Parhamerjevega katekizma, je z Volkmerjevimi pesniškimi prevodi začel dobivati bolj urejeno ter od hrvaške kajkavščine in osrednjeslovenske kranjščine razlikovalno podobo. Volkmer je pesniško navdihoval tudi našega najboljšega razsvetljenskega pesnika Štefana Modrinjaka in njegovo kajkavsko-štajersko jezikovno usmeritev v Svetourbanski akademiji.

Janez Nepomuk Primic, ustanovitelj katedre za slovenski jezik na graški univerzi, je sprva pesnil v nemščini, nato pa je začel objavljati pesmi za mladino, ki jih je prirejal in prevajal v jezik, ki je nakazoval poenotenje slovenske knjižne norme. Prevedel in priredil je štiri pesmi avstrijskega dramatika in lirika Heinricha Josepha von Collina, nekaj prevodov pa je iz Homerja, Goetheja, Schillerja. *Prava pót k' dobrimu stanu, ali Ena beséda ob pravim zhasi* (1812) je njegov prozni prvenec, prevod prevoda znamenite knjige Benjamina Franklina *The Way to Wealth* [Pot do bogastva] (1758), ki je bila prevedena v številne jezike, tudi v nemščino *Der Weg zum Wohlstande oder ein Wort zur rechten Zeit: Etwas für Jedermann* [Pot do blaginje ali beseda k pravemu času: nekaj za vsakega] (1794).

Normo in predpis vzhodnoštajerskega knjižnega jezika je določil Peter Dajnko v nemško pisani slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* [Učbenik slovenskega jezika] (1824) – pripravljal in potrjeval jo je v številnih prevodih cerkvenih besedil iz latinščine in nemščine. V prvem prevodu mašne knjige *Evangeliomi na vse nedéle ino svetke skos leto: prelosheni is grezbkega na slavenski jesik zhisteshi* (1817) je v podnaslovu poudaril, da je prevajal neposredno iz grščine. Za šolske potrebe je po letu 1824 sestavil, priredil in

prevedel vse potrebne učbenike in jih natisnil v dajnci: abecednike, npr. samoslovenska *Abecedna knixica na hitro ino lehko podvucenje* (1833) ali dvojezična nemško-slovenska *Abecedna knižica za deželne šole vu cesarsko kralovskih deržavah* (1831, 1833, 1835), ki jo je prevedel po nemškem učbeniku Josepha Machnerja *Namenbüchlein für Landschulen in den kais. königl. Staaten* [Začetnica za deželne šole v cesarsko-kraljevih deželah]; katekizme, npr. *Veliki katekizem, to je, knjiga keršansko-katolškega navuka* (1826, 1833, 1837), sveto-pisemske učbenike *Svetega pisma zgodbe iz starega ino novega zakona: Pervi del, Svetega pisma zgodbe iz starega zakona* (1821) in mašne knjige, npr. *Listi ino evanđelji na vse nedele, svetke ino imenitnebe dneve celega keršansko-katolškega cirkevnege leta* (1826). Poskrbel je za cerkveno petje, npr. *Sto cirkevne ino drugih poboxnih pesmi med katolškimi kristjani slovenskega naroda na štajerskem* (1826, 1837), molitvenike, npr. *Molitbe za katolške keršenike: vjytro, vever, pri sveti meši, kšpovedi*, (1829), *Opravilo svete meše, spovedne ino dryge prilijune molitbe za katolške kristjane* (1824, 1829) in nabožne kažipote *Sveti krixni pot, ali bridko terpleje ino smert našega gospoda Jezu Krista* (1829). Priredil in prevedel je besedila, ki so bila namenjena duhovnemu razvoju mladih ljudi, npr. *Boxja sluxba keršanske mladosti* (1830), *Knixica poboxnosti za mlade ino dorašene kristjane* (1824, 1833), z leposlovjem pa se spogleduje prevod oz. priredba *Kmet Izidor s' svojimi otroki ino lydmi* (1824). Ni čisto jasno, ali je Dajnko to knjigo staršem v pomoč in za omiko mladih priredil oz. prevedel po Christophu Schmidu, kot navaja Franc Simonič (1903, 456). V Ljubljani je izšla knjiga s podobnim naslovom in vsebimo *Izidor, brumni kmet: Bukvice ljubim kmetam podeljene* (1835), a jo je Luka Dolinar domnevno prevedel po izvirniku Josepha Huberja *Isidor, Bauer zu Ried* (1828). Analiza Andrejke Žejn (2021) te domneve ne potrjuje. Kljub temu pa je *Kmet Izidor* spodbudil Dajnkove posnemovalce, da so se lotili prevajanja Schmidovih zglednih pripovedi za otroke.

Krištofšmidovsko povest *Leseni krixec ali pomóu v' potrebi* (1835) je v vzhodnoštajerskem pokrajinskem (knjižnem) jeziku vpeljal Anton Lah, in sicer le tri leta po kranjskem prevodu *Pomou ve sile ali lěscne križec* (1832) Jožefa Burgerja. Lahova knjiga v dajnci in Burgerjeva v metelčici ob razlikovalnih vzhodnoštajerskem in kranjskem prevodu predstavljata jezikovni partikularizem, ki je v tridesetih letih 19. stoletja zakrival pozitivno smer v razvoju slovenskega jezika. Zadnja, v dajnci natisnjena knjiga je *Cveteňak ali roxňek cveteui mladosti vsajen: Perva gredica* (1839), pesniška zbirka Antona Šerfa, najzvestejšega Dajnkovega sodelavca in zagovornika vzhodnoštajerskega pokrajinskega (knjižnega) jezika in dajncice. Med petnajstimi objavljenimi pesmimi so štiri prevedene iz nemščine, verjetno so Schmidove, mogoče celo iz latinščine, dodanih pa je še več pregovorov, epigramov in ugank. Šerf je bil spreten verzifikator, njegov jezikovni čut pa se kaže v odličnih prevodih postnih, nedeljskih in prazničnih pridig *Pad no zdig uloveka* (1832) in *Predge na vse Nedele no Svetke celega keršansko-katolškega cirkevnege leta* (1835). V to skupino sodi tudi Vid Rižner, pisec in prirejevalec nabožnih besedil, npr. *Katolška mešna knixica z' molitvami* (1838), ter v sodelovanju s Kolomanom Kvasom tudi prevajalec vseh

štirih evangelijev iz nemščine *Die hl. vier Evangelien ins Windische übersetzt* [Sveti štirje evangeliji, prevedeni v slovenščino], a delo ni bilo natisnjeno.

Združevalno slovensko so delovali Anton Murko, Anton Slomšek in Anton Krempf, ki so nasprotovali Dajnkovemu zavzemanju za samostojni vzhodnoštajerski knjižni jezik. Murkov nemško-slovenski ter slovensko-nemški slovar *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch: Slowensko-Nemški in Nemško-Slovenski rožni besednik* (1833) imata še veliko vzhodnoštajerskega besedja, slovnica *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche* [Teoretično-praktična slovenska slovnica za Nemce] (1832) pa je bolj združevalna in v oblikoslovju pri sklanjatvi sooča dvojne vzhodnoštajerske in kranjske končnice. Slomškova rokopisna slovnica *Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborne* [Osnove slovenskega jezika za domače govorce] (po 1821) je pred Murkovo še bolj dosledno jezikovno združevalna. To potrjujejo vsi njegovi prevodi, med njimi tudi krištofšmidovska katehitično-vzgojna priredba *Blashe ino Neshiza v' nedeljski šholi* (1842), ki jezikovno sledi ideji enotnega slovenskega knjižnega jezika. Predlog za to delo je več, npr. dela Christopherja Schmida ali pa pedagoškega kroga moralnega teologa Johana Mihaela Sailerja. Tudi Krempfovi prevodi iz nemščine – katekizem *Deutsch-windischer Christenlehr-Katechismus in Fragen und Antworten: Nemško-slovenski katekismush sa kerschanski navuk v-pitanjih ino odgovorih* (1826) ima vzporedno nemško-slovensko besedilo – so prav tako poskus, kako preseči vzhodnoštajerski jezikovni partikularizem. To je Murku najbolj uspevalo v prevodih cerkvenih besedil, ker se je lahko jezikovno prilagajal bogati kranjski prevodni tradiciji. Taki so prevodi življenja svetnikov, ki jih je prevajal in prirejajal po delih Simona Buchfelnerja, npr. *Branje od tih v' kmetizhke kalendre postavljenih ino nekerih drugih svetnikov* (1833), pridig, npr. *Kratke predge na vse nedele ino svetke zelega leta* (1839), in evangelijev, npr. *Sveti nedelni ino svetešni evangelji, z' kratkimi iz njih izidočimi navuki* (1843). Bližje vzhodnoštajerskemu pokrajinskemu (knjižnemu) jeziku pa so *Dogodišine štajerske zemle* (1845), prva zgodovinska knjiga napisana v slovenščini, samostojno delo Antona Krempla, za katerega ni imel kranjskih jezikovnih zgledov. Vzhodnoštajerski jezikovni partikularizem je bil dokončno presežen v slovnici Jožefa Muršca *Kratka slovnica za prvence* (1847), tj. peti vzhodnoštajerski slovnici in hkrati prvi (neuradni) slovnici enotnega slovenskega knjižnega jezika. Pred Murščevo so bile izrazito vzhodnoštajerske Zagajškova nemško-slovenska (1791), Šmigočeva (1812) in Dajnкова (1824), medtem ko se je Murkova (1832) že prilagajala skupni slovenski jezikovni normi. Taka vseslovenskost je uspela šele Muršču, ki je bil v študijskih letih zelo ilirsko usmerjen, pozneje pa se je z liturgičnim priročnikom *Bogočastje sv. katolske cërkeve* (1850) in prevajanjem deželnega zakonika odločno zavzel za enotni slovenski knjižni jezik.

Med prevajalci iz vzhodnoštajerskega govornega območja ima posebno mesto Oroslav Caf, ki se je s prevajalstvom ukvarjal vzporedno ob študiju jezikov in zbiranju besed za slovenski slovar. Povest *Robinson Mlajši, Knjižica predragi slovenski mladosti za uk ino kratek čas* (1849) je prevedel iz češke predloge *Robinson Mladši: Knižka uslehtile mladeži česke k*

poučenj a zabavè, již to v jazyku nemeckem spisal J. G. Kampe [Robinson mlajši: knjižica za plemenito češko mladino v uk in zabavo, ki jo je v nemškem jeziku napisal J. G. Kempe] (1838). Izvirnik je nemški *Robinson der Jüngere* [Robinson mlajši] (1779), v katerem je Joachim Heinrich Campe poskušal otrokom predstaviti celotno podobo sveta, Defoejev *Robinson Crusoe* (1719) pa mu je služil kot zunanji okvir. Caf je zagovarjal skupni slovenski knjižni jezik ter narečno slovensko raznolikost. Njegov prevod je poseben, ker je uporabljal sopomensko slovensko češko besedje, skoraj 600 besed, ki predstavljajo zanimivo slovensko-češko zbirko besed. Poskušal je pokazati, da so si slovanski jeziki podobni in bi se lahko zblížali. Sredi 19. stoletja to ni bilo več uresničljivo, njegov prevod pa je opozoril na vprašanje o narečnem izvoru slovenskega besedja in na razvejano slovansko sopomenskost. Uglajena novoslovenščina je značilna za Cafov prevod nabožnega dela *Romarska palica po poti v večnost* (1853) po nemški istoimenski predlogi Antona Merka *Des Christen Pilgerstab auf der Reise in die Ewigkeit*.

Vzhodnoštajerski knjižni jezik je v prvi polovici 19. stoletja postal pomemben povezovalni in zblíževalni člen med kranjskim in prekmurskim knjižnim jezikom. Šlo je za neke vrste »prehodno stanje« v slovenski jezikovni praksi (Orožen 1996, 128), za združevanje osrednje- in vzhodnoslovenskih jezikovnih lastnosti v novonastajajoči poenoteni slovenski knjižni sestav, do katerega je sredi stoletja prišlo po naravni poti.

4 Zaključek

Glavne razlike, ki določajo kranjske osrednjeslovenske (Trubar, Dalmatin) in vzhodnoslovenske prekmurske (Števan in Mikloš Küzmič, Janoš Kardoš) ter vzhodnoštajerske (Peter Dajnko, Anton Kremp) biblične prevode in jih dolgoročno povezujejo v slovenski knjižni jezik, so: (1) Kranjska knjižna norma izhaja iz slovenske alpske, prekmurska in vzhodnoštajerska iz panonske jezikovne tradicije. (2) Na prevode v kranjski jezik je vplivala prerodno renesančna, v prekmurski in vzhodnoštajerski jezik pa preporodna razsvetljenska miselnost. (3) Kranjci so Biblijo prevajali iz nemščine in latinščine, prekmurski prevajalci iz grščine in latinščine, poznali pa so tudi madžarske predloge, kajkavske tiske in Dalmatina; vzhodnoštajerski prevajalci so poznali grške, latinske, nemške, kajkavske in kranjske prevode. (4) Osrednje- in vzhodnoslovenski jezikovni različici sta presegali odvisnost od predlog in sta zlasti skladenjsko zelo neodvisni ter izvirno slovenski. (5) Kranjski prevajalski koncept je sinhrono zastavljen, prav tako vzhodnoštajerski, prekmurski pa je bolj diahron s prepoznavno arhaičnimi glasoslovnimi, oblikoslovnimi in skladenjskimi rešitvami. (6) Kranjski prevajalci so se v osrednjeslovenskem prostoru 16. stoletja sociolingvistično srečevali z latinščino kot kulturnim jezikom in nemščino kot deželnim jezikom, kranjščina pa si je morala šele izboriti in utrditi status drugega deželnega jezika in predvsem jezika v cerkvi; na Ogrskem je imela latinščina v 18. stoletju status globalnega uradnega jezika, madžarščina je bila prevladni in

državni jezik, prekmurščina je bila samoumevni pokrajinski sporazumevalni jezik med Muro in Rabo, kajkavščina pa njihov nadomestni jezik v cerkvi; v vzhodnoštajerskem prostoru je bila nemščina globalni jezik, prevajalci so v 18. stoletju iskali pravo mero med kajkavščino in kranjščino, v prvi polovici 19. stoletja pa med vzhodnoštajerskim partikularizmom in slovensko jezikovno združevalnostjo. (7) Kranjski prevajalci 16. stoletja so se naslonili na mestni govor Ljubljane, ki je takrat imela približno 4.000 prebivalcev; v Prekmurju v Küzmičevem času ni bilo mest niti meščanov, Dajnkova vzhodnoštajerska knjižna različica pa se je naslanjala na Radgono, ki je bila takrat pomembno tiskarsko središče. (8) Kranjski prevajalci so bili jezikovno združevalni, razumljivi so želeli biti na čim širšem slovenskem etničnem prostoru; prekmurski so bili razlikovalni (do kajkavščine in osrednjeslovenskega jezika); vzhodnoštajerski pa v dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja močno partikularistični (Dajnkov krog), kljub temu pa dovolj združevalni (Anton Murko, Anton Slomšek, Anton Kreml), da so bili jezikovni most med kranjskim in prekmurskim jezikom ter so omogočili lažje in hitreje jezikovno poenotenje.

Leposlovna ustvarjalnost je bila do poenotenja slovenske knjižne norme šibkejša – več prevodov je bilo v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku, manj pa v vzhodnoslovenskem, in sicer več v vzhodnoštajerskem pokrajinskem (knjižnem) jeziku, manj pa v prekmurskem –, a ni odstopala od jezikovne tradicije, ki se je oblikovala v okviru cerkvenega slovstva, saj se je jezikovna norma oblikovala predvsem v prevodih religioznih besedil.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prvi slovarji in njihov vpliv na razvoj jezika / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije

6 Priporočeno branje

Jesenšek, Marko. 2013. *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Monografija pokriva najpomembnejša poglavja v razvoju prekmurskega jezika od nastanka (Franc Temlin, 1715) do prevoda Svetega pisma (Števan Küzmič, 1771), katoliškega nadaljevanja (Mikloš Küzmič) in razvoja v 19. stoletju.

Jesenšek, Marko. 2015. *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Monografija se osredinja na dogodke v 18. in prve polovice 19. stoletja, razlaga nastanek vzhodnoštajerskega (knjižnega) jezika in analizira plurilingvizem vzhodnoštajerskih avtorjev, npr. Bernarda Mariborskega, Leopolda Volkmerja, Petra Dajnka,

Antona Krempla, Antona Murka, Antona Slomška, Oroslava Cafa, ter predstavlja slovaropisno delo na severovzhodu Štajerske do sredine 19. stoletja.

Jesenšek, Marko, ur. 2013. *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan*, prevedla Marija Bajzek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Filozofska fakulteta.

Prevod prekmurske slovnice Avgusta Pavla v slovenski knjižni jezik. Vzporedno madžarsko in slovensko besedilo kaže na oblikovanje slovenske slovniške terminologije ob madžarski v prvih desetletjih 20. stoletja.

Just, Franci. 2014. »Prevodna recepcija slovenskih pisateljev v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj in tedniku Novine.« V *Recepcija slovenske književnosti*, Obdobja 33, uredila Alenka Žbogar, 175–162. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezi.

Predstavljen je prvi prekmurski literarni prevod v časopisu *Prijatelj* («Cesarjeva nova oblačila») in nadaljnja prevodna recepcija slovenske prekmurske književnosti v časopisu *Novine*.

Smej, Jožef. 2005. »O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Puzstajjeve pesmarice 1893.« *Slavistična revija* 53/2, 211–227.

Razprava odkriva prve prekmurske prevode, tj. posamezne psalmske odlomke, ki so jih prekmurski prevajalci objavili v posameznih pesmaricah.

Bibliografija

- Flisar, Janoš. 1925. »Prekmurja znameniti evang. mo'zje. Szijártó Stevan. (1765–1833. IX.10).« *Düsevni liszt: mejszecsne verszke novine*, 20. 05. 1925, 3/6: 70.
- Grivec, Fran. 1938. *Slovenski knez Kocelj*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Grivec, Fran. 1963. *Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod*. Celje: Mohorjeva družba.
- Gruden, Josip. 1914. »Starine železnih in salajskih Slovenov. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe pridejal dr. Josip Gruden.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11: 93–154.
- Jerič, Ivan. 2001. *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*. Murska Sobota: Stopinje.
- Jesenšek, Marko. 2013. *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Jesenšek, Marko. 2015. *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Jesenšek, Marko. 2018. *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Lipušček, Uroš. 2019. *Prekmurje v vrtincu Pariške mirovne konference 1919*. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija.
- Jesenšek, Marko. 2020. »Prekmurski knjižni jezik in narečje.« V »*Mi vsi živeti ščemo*.« *Prekmurje 1919: Okoliščine, dogajanja, posledice*, uredili Peter Štih, Kornelija Ajlec, Attila Kovács, 524–564. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Melich, János. 1902. *A hazai vend (szlóven) nyelvű irodalom bibliográfiája*. Budapest: Magyar Könyvszemle.
- Melich, János. 1908. *Ujabb adalékok a hazai vend (szlóven) nyelvű irodalom bibliográfiához*. Rokopis.
- Novak, Vilko. 1971. »Szijártó (Šjarto), Štefan.« V *Slovenski biografski leksikon*. 11. zv. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Novak, Vilko. 1976. *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Novak, Vilko. 1997. *Martjanska pesmarica I*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa / zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Küzmicsi Surdánskom F. 1771. Prevedel Števan. V Halli Saxonskoj.
- Orožen, Martina. 1973. »Jezikovno knjižno izročilo prekmurskih in štajerskih pisateljev.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 44/1: 127–138.
- Orožen, Martina. 1996. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Orožen, Martina. 1996a. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Orožen, Martina. 2010. *Kulturološki pogled na slovenski jezik*. Maribor: Filozofska fakulteta.

- Potrata, Majda. 1994. *Pesništvo Leopolda Volkmerja*. Maribor: Kulturni forum.
- Rajh, Bernard. 1984. »Severovzhodna Slovenija pri oblikovanju knjižnega jezika do konca prve polovice 19. stoletja.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55/1: 38–49.
- Rajh, Bernard. 1984a. »Vzhodnoštajerske slovnice iz prve polovice 19. stoletja.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55/2: 299–309.
- Rajhman, Jože. 1970. »Vloga Petra Dajnka v zgodovini slovenskega knjižnega jezika.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 41/2: 296–320.
- Rajhman, Jože. 1977. *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga
- Reisp, Branko. 1993. »Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem Janez Mandelc.« *Zgodovinski časopis* 47/4: 509–514.
- Sedar, Klaudija. 2016. »Kulturnozgodovinska preteklost dolnjega Prekmurja v zgodnjem novem veku.« *Anali PAZU HD 2*, št. 2: 73–83.
- Simonič, Franc. 1903. *Slovenska bibliografija*. Del 1, Knjige: (1550–1900). Ljubljana: Slovenska Matica.
- Slavič, Matija. 1921. *Prekmurje*. Ljubljana: Slovenska krščansko-slovanska zaveza.
- Smej, Jožef. 1997. »Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu evangeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča?« *Slavistična revija* 45/3–4: 533–544.
- Smej, Jožef. 2005. »O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztajjeve pesmarice 1893.« *Slavistična revija* 53/2: 211–227.
- Stabej, Jože. 1972. »Janez Anton Apostel – pater Bernard: Dictionarium Germanico-Slavonicum 1760.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 43: 263–274.
- Stanislav, Jan. 1978. *Starosloviensky jazyk*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Šebjanič, Franc. 1969. »Agenda Vandalica – prekmurski tisk iz 16. stoletja.« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 243–244.
- Šebjanič, Franc. 1977. *Protestantsko gibanje prekmurskih Slovencev*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Škafar, Ivan. 1978. *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Štih, Peter in Vasko Simoniti. 2009. *Na stičišču svetov*. Ljubljana: Modrijan
- Svetu pismu noviga testamenta. 1784. Prevedla Jurij Japelj in Blaž Kumerdej. Ljubljana: Janez Friderik Eger.
- Tivadar, Hotimir. 2017. »Prekmurščina med nekdanjo knjižnostjo in sedanjo narečnostjo.« V *Avogust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci* (Zora, 120), uredil Marko Jesenšek, 147–164. Maribor: Univerzitetna založba.
- Toporišič, Jože. 1992. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Žejn, Andrejka. 2021. *Izbodišča slovenske pripovedne proze. Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: od sredine 17. do sredine 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC. Dostop 23. 10. 2022. <https://ispp.zrc-sazu.si/>.

PREVAJANJE IN REFORMACIJA NA VZHODU SLOVENSKEGA ETNIČNEGA PROSTORA

Prevajalski opus prekmurskih protestantov je bil v 18. stoletju podoben osrednjeslovenskemu: prva dva tiska sta katekizem (*Mali Katechismus*, 1715 – prevod iz madžarščine) in abecednik (*Abecedarium Szlovenszko*, 1725). Najpomembnejši prevajalski dosežek je prvi prevod Nove zaveze iz grščine v slovenščino (Števan Küzmič, *Nouvi Zákon*, 1771). V katoliških tiskih Mikloša Küzmiča se je nato knjižna prekmurščina oblikovala ob prevodih cerkvenih besedil iz latinščine, npr. *Szveti evangyliomi* (1780). Sledili so poskusi leposlovja, npr. v časopisu *Prijatelj* prevodi madžarskih romantičnih pesnikov, npr. Petőfi, Vörösmarty, Arany.

Prevodi v vzhodnoštajerski knjižni jezik so se v 18. stoletju zgledovali po nemških predlogah, npr. *Parchamerjev katekizem* (1758, 1764, 1777). Normativnost je postavil Dajnko v nemško pisani slovnici (1824) in prevodih cerkvenih besedil iz nemščine (npr. *Evangyliomi*, 1817) in latinščine (npr. začetek Stare zaveze, rokopis 1836). Sledili so mu s prevodi pridig npr. Šerf, (1835), Rižner (1835), ali pa Lah s prevodom krištofšmidovske povesti iz nemščine (*Leseni križec*, 1835). Združevalno slovensko so delovali Murko (slovnica, 1832 in nemško-slovenski ter slovensko-nemški slovar (1833)), Slomšek in Krempf (prevodi katekizma, 1826 ter evangelijev, 1843).

Ob globalni latinščini in grščini *Nouvega Zákona* je regionalno nemščino kranjskih in vzhodnoštajerskih predložnih besedil v Prekmurju nadomestila regionalna madžarščina.

TRANSLATION AND THE REFORMATION IN THE EASTERN PART OF THE SLOVENE ETHNIC AREA

In the 18th century, the translation corpus of the Prekmurje Protestants was similar to that in Central Slovenia: the first two printed works were a catechism (*Mali Katechismus*, 1715 – translation from Hungarian) and abecedarium (*Abecedarium Szlovenszko*, 1725). The most important translation achievement is the first translation of the New Commitment from Greek into Slovene (Števan Küzmič, *Nouvi Zákon*, 1771). After that, the Catholic texts of Mikloš Küzmič established Prekmurje literary norms with translations of ecclesiastical texts from Latin, e.g. *Szveti evangyliomi* (1780). Attempts at reaching literary norms also appeared in fiction texts, such as translations of Hungarian romantic poets, e.g., Petőfi, Vörösmarty and Arany in the *Prijatelj* newspaper.

In the 18th century, translations into East-Styrian literary language were modelled on German templates, such as Parchamer's catechism (1758, 1764, 1777). Normativity was established by Dajnko in the German written grammar (1824), translations of ecclesiastical texts from German (e.g. gospels, 1817) and Latin (e.g. the beginning of the Old

Testament, manuscript 1836). These works were followed by translations of sermons, e.g. Šerf, (1835) and Rižner (1835), or Lah with the translation of the tale of Christoph Schmid from German (*Leseni križec*, 1835). The language used in several texts performed a unifying function, most notably the works by Murko (Grammar, 1832) and the German-Slovene and Slovene-German dictionaries (1833), as well as Slomšek and Krempl with translations of catechism (1826) and gospels (1843).

In addition to the global Latin and Greek, the regional German language of the Kranjska and East Styria region was replaced in Prekmurje by the regional Hungarian language.

PREVODI V KOROŠKI JEZIKOVNI RAZLIČICI: URBAN JARNIK IN SODOBNIKI

Andrej Leben
Univerza v Gradcu

1 Uvod

Za časa Urbana Jarnika (1784–1844) je približno ena tretjina od okoli 300.000 prebivalcev na Koroškem govorila slovensko, med njimi zlasti kmetje in rokodelci, a tudi del meščanstva in plemstva. Za razmerje med nemščino in slovenščino je bila značilna izrazita jezikovna asimetrija med tema dvema jezikoma, saj je bila nemščina uradni in glavni občevalni jezik. Dvojezični, z ozirom na nemščino in slovenščino, so bili tedaj v prvi vrsti izobraženci slovenskega porekla in prebivalci, ki so živeli na jezikovni meji, raba slovenščine pa se je ob splošni razširjenosti analfabetizma omejevala na ustno in cerkveno rabo (Domej 2009a, 190–194). V teh pogledih se podrejeni položaj slovenščine na Koroškem ni bistveno razlikoval od jezikovne situacije slovensko govorečih v drugih slovenskih deželah, saj se Slovenci še niso formirali kot narod in slovenščina še ni imela standardnega jezika, ki bi bil stabilen in uveljavljen na vseh bistvenih področjih rabe, niti niso bile jasne slovenske teritorialne jezikovne razmere (Domej 2012, 22–23).

V hierarhično utemeljeno diglosijo na Koroškem je bila sicer vključena še latinščina, določeno vlogo pa so igrale še italijanščina, furlanščina, madžarščina in francoščina. V času obstoja Napoleonskih Ilirskih provinc, ki so zaobjemale slabo polovico Koroške, se je v letih 1809–1813 pojavila državna tvorba, ki je bila »etnično, jezikovno in versko najbolj mešana administrativna enota v tedanji Evropi (do neke mere primerljiva kvečjemu s Švico), ki je prišla pod francosko oblast« (Domej 2012, 19). Beljaško okrožje, ki prišlo še pod francosko oblast, je imelo nekaj več kot 100.000 prebivalcev, od katerih je približno 25.000 govorilo slovenščino kot prvi jezik, pri čemer etnična pripadnost tudi po koncu Ilirskih provinc še ni igrala posebne vloge, ne v javnem življenju niti v krogu tistih, ki so si prizadevali za vsestranski razvoj funkcionalnosti slovenskega jezika (prav tam, 19–20).

Slovenska knjižna produkcija je bila do nastopa Urbana Jarnika še povsem v povojih. Podobno kot v drugih slovenskih deželah je bila še najbolj razširjena in brana verska literatura s katekizmi, molitveniki, pesmaricami, pridigami in meditacijami, bila pa je tudi že predmet filološkega in leksikografskega zanimanja, kar se najbolj odraža v delu jezuita Ožbalta Gutsmana (1725–1790), osrednje osebnosti slovenskega razsvetljenstva na Koroškem, ki je bil tudi prevajalec živinozdravniškega priročnika *Te Bukve od teh Pomory inu Bolesni te Govedine, teh ouz, inu teh suin sa prebivauze na desheli* (1792), ki ga je v nemščini spisal Gottfried Wolstein (Grafenauer 1946, 323). Po Gutsmanovi smrti je slovenska pisna kultura na Koroškem doživela hud upad tudi v cerkvenem okviru, spričo napredkov na področju šolstva pa je bila oskrba s slovenskimi učbeniki še posebno podhranjena (Domej 1999, 106–111). Ko je Jarnik, ki velja za Gutsmanovega naslednika, obiskoval gimnazijo v Celovcu, tamkajšnja licejska knjižnica ni premogla niti ene same slovenske knjige, čeprav jih je imela v dobi protestantizma okoli 250 (Baum 2009, 23). Sam si je slovenske in druge strokovne knjige pozneje izposojal pri znancih, mdr. pri izobražencu Francu Grundtnerju, ki je po smrti vodje celovškega semenišča Jurija Japlja (1744–1807) bojda imel največjo slavistično knjižnico na Koroškem (Kidrič 1938, 491).

2 Urban Jarnik

2.1 Življenje in delovanje

O Jarnikovem duhovnem profilu je pisala cela vrsta raziskovalcev, med njimi Janez Scheinigg (1883), ki je razpravljal o njegovih zapuščinah v župnijskem arhivu v Možberku in v zgodovinskem društvu v Celovcu, ob njegovi 100-letnici rojstva pa je objavil izčrpen življenjepis (Scheinigg 1884). Temeljni vir je tudi Jarnikova korespondenca, ki zaobjema okoli 200 ohranjenih pisem, s čimer je Jarnik najboljše dokumentirana slovenska osebnost iz predmarčne dobe (Baum 2009, 8, 65–72), čeprav se je z njegovo zapuščino ravnalo malomarno (Prunč 2002, 5–6; Domej 2009a, 205). Med prvimi Jarnikovimi pokrovitelji je bil domači župnik Martin Koben (1763–1836), koroški Slovenec in nekaj časa profesor za orientalske jezike in hebrejsko arheologijo na ljubljanskem liceju. Ker je bil Koben član ljubljanskega Japljevega kroga, se je Jarnik po vsej verjetnosti že zgodaj seznanil z Japljevo miselnostjo, zelo verjetno pa je v celovškem semenišču sodeloval v literarnem krožku, ki ga je Japelj ustanovil okoli leta 1800, in se tam srečal z latinsko verzifikacijo in besedili nemških pesnikov ter pisateljev anakreotične in klasicistične smeri (Prunč 2003, 20). Japelj sam je pisal pesmi v latinskem in slovenskem jeziku, bil pa je tudi izkušen prevajalec, saj ni bil samo odgovoren za novi prevod Stare zaveze v slovenščino, temveč je prevajal tudi Jeana Racinea, Alexandra Popea, Friedricha Hagedorna, Christiana Fürchtgott Gellerta in Mosesa Mendelssohna.

Če so bili Jarnikovi stiki s Kranjsko preko Kobna in Japlja spočetka posredni, je štajersko prestolnico Gradec, kjer je bil gubernij notranjeavstrijskih dežel in ki je bila tedaj tudi glavno mesto Koroške, spoznal osebno, ko se je iz nepojasnih razlogov leta 1804/05 »na vrat na nos« odpravil na graško bogoslovje (Prunč 2003, 20). Ivan Grafenauer (1928) je domneval, da se mu je v Gradcu okrepila »kal za narodno mišljenje« in »se je mogel že seznaniti s starejšimi slovanskimi preroditelji«, leta 1813 pa je svoj prvotni priimek Jarnigg spremenil v Jarnik, ker se mu je ta zdel bolj slovenski (Baum 2009, 25). Podobno so svoj priimek poslovenili še drugi »Slovenci«, na primer Valentin Vodnik, Matevž Ravnikar, Jakob Zupan, Matija Čop, France Prešeren in Andrej Smole, medtem ko je Anton M. Slomšek menil, »da je v redu, ako se podpiše pod slovenskim tekstom Slomfhek, pod nemškim pa Slomschegg« (Kidrič 1938, 629–631).

Leta 1810 si je Jarnik začel dopisovati z Janezom Nepomukom Primicem (1785–1823), ustanoviteljem znanstvenega društva Societas slovenica. Preko njega je prišel tudi v stik z Jernejem Kopitarjem, ki je potem ko je Primic zbolel in se vrnil na Dolenjsko, postal njegov glavni zaupnik v jezikoslovnih in literarnih vprašanjih. Primic, ki mu je bila leta 1811 zaupana prva univerzitetna stolica za slovenščino in velja za utemeljitelja znanstvene slovenistike, je v nekaj letih razvil ambiciozen knjižni program, ki je zaobjemal tudi prevejsko dejavnost. Sam je v slovenščino prevedel štiri Collinove brambovske pesmi, nekaj nedeljskih evangelijev, Langbeinovo pesem *Die Poststationen des Lebens* in izvlečke iz Klopstockovega *Messiasa* (Drews 2002, 425). Iz druge roke, prek nemščine, je prevedel življenjepisa *Prava pot k dobriemu stanu ali Ena beseda ob pravih časi* (1812) Benjamina Franklina. Prevajal je še besedila Campeja, Gellerta in Overbecka ter pregovore za šolsko mladino, ki jih je objavil v čitanki *Deutsch-Slovenisches Lesebuch/Němško-Slověnske branja* (1813), v katero je uvrstil tudi ponatis Jarnikovih pesmi *Zvezdiše*, *Danica* in *Kres* v prevodu štajerskega častnika in vojaka Johanna Georga Fellingierja, ki se je naučil nekaj slovenščine, vključno s hvalnico Jarniku in njegovemu prevajalcu. V mladini namenjeni knjigi *Novi němško-slověnski bukvar al A. B. C. otrokon lébko sastoplen* se je Primic navduševal nad Schillerjem (1814, 42), ki ga je prevajal tudi Jarnik. Ogrevan se je tudi za Goetheja, še posebno za *Wertherja*, in prevedel drugo pesem iz *Mignona* iz *Wilhelm Meisters Lehrjahre* in odlomke iz Goethejeva prevoda »Ossiana« (Drews 2002, 426). Vse to gradivo je ostalo v rokopisu, kakor tudi večina Primičevih izvirnih slovenskih pesmi. Breda Slodnjak (1952) je njegove prevode poezije v obe smeri ocenila dokaj slabšalno, češ da je v njih »več truda in dobre volje kot pesniškega duha« in da mu je iskanje rime in ritma delalo velike težave, ga zavajalo v banalnosti in k proznemu prevajanju od vrstice do vrstice.

Ključni so bili Jarnikovi stiki z urednikom leta 1811 ustanovljene domoljubne, tudi za prispevke v slovenščini odprte revije *Carinthia* Johannom Gottfriedom Kumpfom (1781–1862), celovškim zdravnikom, pesnikom in pisateljem, s katerim je tudi prijateljeval (Prunč 2002, 201). Ko je Kumpf leta 1818 ustanovil ilustriran

list *Kärntnerische Zeitschrift*, ki je v prvi številki napovedal, da bo list vključeval tudi »prispevke h kulturi slovenskega jezika«, je Jarnik objavljaj tudi tam (Scheinigg 1884, 102–103). Pri *Carinthiji* je Jarnik prevzel skrb za slovenski del. Sam je v njej objavil devet svojih pesmi, pet izmed njih je bilo objavljeno skupaj z nemškimi prevodi Johanna Georga Fellingnerja. Gre za sploh prve prevode slovenske poezije v nemščino, če pustimo ob strani Linhartov hibridni pesniški almanah *Blumen aus Krain* (1787). Kljub temu je imela slovenščina v reviji le podrejeno vlogo, kar ni razvidno samo iz opombe k Jarnikovi pesmi »Na Slovence« (1811, št. 5), v kateri je zapisano, da bo prinašala »tudi nekaj slovenskih spisov, če bo to dovoljeval prostor, ki je namenjen nemščini«. Tudi Jarnik sam je menil, da slovenska pesem »ne sme zavzemati preveč prostora, ker je nemški Korošec ne razume ter bi utegnil godrnjati, če bi ostalo za nemški članek premalo prostora« (Kidrič 1938, 521).

Ko je Jarnik aprila 1811 nastopil službo kaplana v celovski stolni župniji, do česar je verjetno prišlo »prav zaradi inovativnega projekta 'Carinthie'« (Domej 2012, 23), je postal glavni glasnik izobražencev na Koroškem, ki so se zavzemali za emancipacijo in enakopravnost slovenščine. Med koroškimi rojaki, ki jih je Jarnik »kot glavni koroški 'networker' slovenskega kulturnega gibanja« (prav tam, 26) združeval, so bili poleg že omenjenega župnika Martina Kobna (1763–1836) še gospospeški kanonik Jožef Winter (1749–1830), duhovnik in pisatelj Matija Schneider (1784–1831) iz Šentilja, s katerim se je Jarnik bržkone poznal iz bogoslovja, ki pa je tedaj že živel v Gradcu, in prav tako že omenjeni Libeličan Franc Grundtner (1767–1827), nadzornik pri Grofu Eggerju (Domej 2002, 26). Grundtner, ki je bil blizu prostozidarskim krogom, je bil edini laik in izrazito antiklerikalno usmerjen. Leta 1809 naj bi Grundtner za Koroško prevedel Collinove brambovske pesmi »Lieder österreichischer Wehrmänner« [Pesmi avstrijskih brambovcev] v slovenščino, vendar je za svojo zbirko »Pesme za deželski bran« prepesnil samo dve pesmi, in sicer tisti, ki jih Valentin Vodnik ni prevedel, ker je Grundtner menil, »da se morejo ostali teksti na Koroškem rabiti vkljub drugačni graški sodbi tudi v 'kranjskem' prevodu«, pa tudi jezik njegovih prevodov je »na pol literarna kranjščina« (Kidrič 1926).

Druge spodbude je Jarnik našel v delu Ožbalda Gutsmana, čigar slovnica (*Windische Sprachlehre*, 1777), nemško-slovenski slovar (*Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789) in pridige (*Kristianske resnice*, 1770) so bile do drugega desetletja 19. stoletja dobrodošli pripomočki za mlade koroške duhovnike. Jarnik sam je poskrbel za 6. ponatis njegove *Windische Sprachlehre* (1829). Razen s Primicem in Kopitarjem je bil med drugim v pisemskem stiku še z Valentinom Vodnikom, pozneje s Franom Metelkom, Stankom Vrazom, Ljudevitom Gajem, Pavlom Josefom Šafaříkom. Izmail Ivanovič Sreznjevski in France Prešeren sta ga osebno obiskala, sodeloval je tudi z Antonom M. Slomškom, Matijo Ahacljem in Matijo Majarjem-Ziljskim.

2.2 Jarnik kot prevajalec

Jarnikovo najplodnejše pesniško obdobje se v dobršni meri prekriva s časom obstoja Ilirskih provinc in v veliki meri tudi z najbolj produktivnim obdobjem njegove prevodne dejavnosti. Od njegovih približno 150 izvirnih pesmi jih je ohranjenih 51 ter pet prevedenih pesmi (Bjelčević 2003, 64–65), ki so skoraj vse nastale med leti 1808 in 1814, zadnja pesem, ki je sicer ostala fragment, je datirana z letom 1833 (Prunč 2002, 6–8; Prunč 2003, 21). Literarno prevajanje iz nemščine v slovenščino in obratno je bilo pred Jarnikom ne samo na Koroškem komaj razvito in tudi koroška bukoviška prevajalska dejavnost je dosegla svoj višek bolj ali manj šele vzporedno s prevajalskimi prizadevanji Jarnika in drugih. Zato vsekakor preseneča, da Jarnik nikjer ne omenja ljudskega pesnika in prevajalca Andreja Schusterja-Drabosnjaka (1768–1825), ki je na svoji domačiji med Vrbskim in Osojskim jezerom po nemških predlogah v »souensko« ali »koroško špraho« marljivo prevajal zabavna, apokrifna in nabožna besedila ter verske igre in jih izdajal v knjižni obliki (Maurer-Lausegger 2016, 1203–1209).

Medtem ko je Jarnik po razpadu prijateljskega kroga okoli Carinthie v »gluhi koroški provinci« pri svojem pesniškem delu ostal »osamljen, brez odmeva in vzornika« (Prunč 2003, 24), je prevajalska dejavnost okoli leta 1830 vsaj v Slomškovem krogu na celovškem semenišču prav zaživela. Vendar tudi potem, kot se je Jarnik posvetil pisanju zgodovinskih razprav in raziskovanju etnoloških in jezikovnih razmer na Koroškem, je bil še naprej prevajalsko dejaven glede na to, da je bil v vsakdanjem življenju in kot raziskovalec v stiku z več jeziki in si tudi njegovih jezikovnih utopij o skupnem (južno)slovanskem jeziku ni mogoče zamisliti brez prevodnih postopkov. Po analogiji z »latentno komparativno situacijo«, ki jo je Janez Strutz (2003, 60–67) postuliral z ozirom na večjezične regionalne literature, bi lahko govorili tudi o »latentni prevodni situaciji«, kakršna je bila sploh značilna za dvo- in večjezično koroško okolje in ves slovenski kulturni prostor. Kot izobraženec, pesnik in znanstveni samouk je črpal iz cele vrste jezikov in raznovrstnih jezikovnih virov, naj je pisal pesmi ali jih prevajal ali pa pisal in sestavljal svoja strokovna besedila. V tem smislu je bilo prevajanje osnova in samoumeven del vsega njegovega delovanja.

Preden si ogledamo žanrski in besedilnovrstni razpon Jarnikove prevodne dejavnosti, naj se na kratko pomudimo pri jezikih, ki jih je obvladal, kot pisec uporabljal ali iz katerih je črpal za svoja dela. Jarnikov prvi jezik je bil njegov domači ziljski slovenski govor, v Celovcu se je izobraževal v nemškem in latinskem jeziku, saj se slovenščina v liceju in v semenišču takrat še ni predavala in jo je za bogoslovce uvedel šele Anton M. Slomšek, pri čemer ga je Jarnik podpiral. V svojem jezikoslovnem in slovarskem delu pa je uporabljal vsaj arabske, francoske, grške, hebrejske, italijanske, latinske, madžarske, nizozemske, sanskrtске, švedske, tartarske, turške in več slovanskih virov, med drugim bolgarske (staroslovenske), ruske, srbske (slavonske), hrvaške, češke, lužiško srbske in poljske.

Njegov glavni pesniški jezik je bila slovenščina, ki jo je zapisoval v bohoričici in metelčici in je bila v nekaterih pesmih nekoliko bližje narečju, praviloma pa je ustrezala tedanji regionalni varianti koroške knjižne slovenščine, ki je bila blizu kranjskim variantam. Pri tem se zdi pomembno in značilno, da pri njem najdemo pomenljiv repertoar variant slovenščine, kakršnega pri drugih slovenskih avtorjih te dobe le stežka najdemo, in da ni bilo drugega slovenskega pesnika ali pisatelja, ki bi pisal svoje pesmi in besedila v različici, ki bi bila bolj oddaljena od domačega narečja (Domej 2009a, 206, 208). Jarnik je prepesnil tudi dva Ovidova verza v latinskem jeziku, ki ju očitno ni štel za prevode (Prunč 2002, 162), dve pesmi, ki sta se porazgubili, pa imata latinske naslove: »Nil novi sub sole« in »Post nubila Phoebus« (Scheinigg 1884, 44). V slovenščini je napisal tudi kratko prozno besedilo »Čutovi v enim spomladnim jutri«, ki ga je objavil v *Sbéru lépih ukov sa Slovensko mladino* (1814) in lahko velja za »prvi zgleđ pesniške proze« (Pogačnik 1969, 219).

Nemščina je bila glavni jezik njegovih strokovnih spisov, v listih *Danica ilirska* (1837) in *Kolo* (1842) pa je objavil dva prispevka v hrvaškem (ilirskem) jeziku. K ilirščini se je nagibal od konca dvajsetih let 19. stoletja naprej, tako kot tudi njegov ožji sodelavec Matija Majar-Ziljski, že prej pa si je z Matijom Schneiderjem dopisoval v »neke vrste hibridni južni slovanščini«, ki da se približuje »našim južnim bratom« in »na katero bi se kmalu navadili« (Domej 2012, 28). Nemščina prevladuje tudi v ohranjeni Jarnikovi korespondenci, dopisoval pa si je tudi v latinščini in slovenščini. V nemščini je napisan še avtobiografsko-pričevanjski spis iz leta 1797 ali 1838, ki ga hrani Koroški deželni arhiv (Baum 2009, 12–14, 180). V metelčici se je ohranilo nekaj spisov, pridig in slovarskih odlomkov (Scheinigg 1884, 203), nazadnje pa je pisal tudi v gajici.

Sbér lépih ukov sa Slovensko mladino, ki je izšel poleti leta 1814, je prvo knjižno objavljeno Jarnikovo prevodno delo in druga mladinska slovenska knjiga, »ki zasluži to ime, obenem druga slovenska knjiga, ki ima prevode iz slovanskih književnosti« (Kidrič 1938, 669). O pomankanju slovenskih »ljudskih in mladinskih spisov« je Jarnik pisal tudi Kopitarju, cenzorju knjige, ki mu je omenil željo celovškega založnika Leona po slovenskih tekstih, »katere bi ljudstvo rado kupovalo« (Kidrič 1938, 668). Drugi večji knjižni prevod je priročnik *Sadje-Reja ali Navuk Kako se more prav lehko, ino v kratkem času nikar ko veliko dobreh ino zdraveh drevés podrediti, temoč tudi nažlahtnejši sadje zadobiti* (1817), ki ga je Jarnik po knjigi Franza Xaverja Geigerja prenesel iz »niemškega v Slovenji jezik« in je jezikovno približan koroškemu ljudskemu jeziku. Jarnik je priročnik prevedel že leta 1814 (Baum 2009, 26–27), dela pa se je pred njim že lotil France Grundtner, ki se je zaradi terminologije obrnil na Japlja in Vodnika, a ga zaradi prezaposlenosti ni nadaljeval (Kidrič 1938, 460, 540, 696). Med 1817 in 1822 je poleg tega objavil še tri knjižne prevode verske in nraštvene vsebine.

Drugo Jarnikovo prevajanje je razteseno po raznih tiskih ali ostalo v rokopisu, marsikaj se je gotovo izgubilo ali je izpričano samo posredno. Glede na besedilne vrste ter na izvorni in ciljni jezik lahko njegove prevode razčlenimo takole: a) pesniški prevodi iz

nemščine v slovenščino (npr. pesmi Johanna Gottfrieda Kumpfa, Johanna Georga Fellingerja, Magnusa Gottfrieda Lichtwerja in Friedricha Schillerja); b) pesniški prevodi iz slovenščine v nemščino (bolj ali manj izključno prevodi lastnih pesmi); c) prozni prevodi iz nemščine v slovenščino (razen *Sadjereje* npr. versko-vzgojna besedila iz *Neue Theologisch-praktische Monatsschrift* ter Thomasa Mayerja in Alexandra von Hohenlohe); č) prozni prevodi iz srbsčine (slavenosrbsčine) v slovenščino (poučne zgodbe iz *Cvetnika* Jovana Rajića); d) prozni prevodi iz češčine (pemskega) v slovenščino (iz Esopovih basni); e) prozni prevodi iz latinščine v slovenščino (npr. Esopove basni); f) drugi prevodi (npr. prevodno delo v sklopu leksikografskega, etimološkega, etnografskega in zgodovinopisnega dela).

2.3 Jarnikovi sodobniki in nasledniki

V času pred Jarnikom se je nemško-slovenska prevajalska dejavnost omejevala zlasti na versko-cerkveno in upravno področje (npr. cerkvene pesmi, cesarski patenti in okrožnice), na redke poljudne priročnike (npr. Gutsmanov živinozdravniški) in prevode bukvnikov (npr. *Antichrista shivollenie ali Lebn Antechrista* Matije Žegarja), medtem ko se iz slovenščine najbrž sploh ni prevajalo. Kakor Jarnik so tudi drugi koroški prevajalci te dobe prevajali različne vrste besedil, največkrat iz nemščine v slovenščino, le redko tudi v obratni smeri, ali iz latinščine. Podobna zvrstna odprtost velja tudi za kmeta Andreja Schusterja-Drabosnjaka (1768–1825), ki je bil najplodnejši koroški prevajalec in prirejevalec nemških besedil. Danes ga lahko uvrstimo med koroške slovenske kulturne svetnike, za čas njegovega življenja pa je med izobraženci večji ugled užival njegov rojak Miha Andreaš (1762–1821), ki so ga čislali v krogu Matije Ahaclja (1779–1845). Cenil ga je tudi Jarnik, ki je njegovo pesem »Mir«, eno redkih Andreaševih ohranjenih pesmi, poslal Primicu, pri čemer je pesem v resnici prevod nemške verzifikacije »Der Friede«, katere avtor je bil njegov rojak, duhovnik Jerantschnigg (Kidrič 1938, 536). Drabosnjakovo prevajanje iz nemščine v svoje domače slovensko narečje je bilo s strani literarne vede dolgo podcenjevano in omalovaževano kot delo diletanta »z vso ohlapnostjo ter oblikovno in izrazno primitivnostjo ljudskih pevcev« (Kidrič 1938, 462). Na novo je bilo ovrednoteno npr. s tekstnimi analizami Herte Maurer-Lausegger v prvi polovici 1990. let (Maurer-Lausegger 2016, 1204–1207) in tudi z oceno Mirana Hladnika (1985), da je bil Drabosnjak prvi »presajevalec« po vsej Evropi znanih ljudskih knjig na Slovensko, »ki sta mu bili zaradi nedovoljenih tiskov in trgovine z njimi zaplenjeni tiskarna in knjižna zaloga«. Med besedili tega tipa, ki jih je Drabosnjak poslovenil, so *Ena liepa historia od te liepe Magdalene in pa od ta Edelpetra v ani provinciji v Švajci* (*Die schöne Magelone*, 1527), zgodba o »večnem Židu« (*Der ewige Jude*), ljudske knjige o Frideriku Barbarosi, prilika o izgubljenemu sinu, zgodba o Amanu in Esteri in ter ljudski snovi o Egiptovskem Jožefu in o bogatem možu.

Nedvomno sta bila Jarnik in Drabosnjak, vsak na svojem koncu Vrbskega jezera, najpomembnejša prevajalca prvih dveh desetletij 19. stoletja, ki drug za drugega očitno nista vedela. Temelje za nadaljnji razvoj prevajalske kulture je postavil Jarnik, usmerjala pa jo je vse večja potreba cerkvenih krogov po knjigah, ki bi bile uporabne za katoliško vzgojo mladine in pouk v ljudskih in nedeljskih šolah. Skladno s tem so prevajalci segali po pesniških in krajših proznih besedilih, ki so jih v prvi polovici 1820. let začeli prevajati v okolju Antona M. Slomška (1800–1862). Slomšek je zlagal tudi izvirne slovenske pesmi in nekaj nemških. Njegova pesem »Slovenstvo« iz leta 1822 je bila posnetek Vodnikove »Ilirije oživljene«, naslov pa se je glasil: »Eine Ode auf Veranlassung gesungen, als sich im Jahre 1822 die Alumnen im Priesterhause zu Klagenfurt, ihr eigenes Bedürfniss fühlend, gegenseitig in der Muttersprache zu bilden anfangen« [Oda, zapeta ob priliki, ko so leta 1822 alumni v duhovniškem domu v Celovcu začutili lastno potrebo in se začeli izobraževati v maternem jeziku] (Kramberger 1992, 9). Prevedel je med drugim okoli 70 latinskih papeških aforizmov, njegovi prevodi Franza Schuberta, Ägidiusa Jaisa in drugih so izšli v knjižici *Navod za nedeljske šole* (Gradec 1830), ki jo je Slomšek uredil skupaj s šolnikom Simonom Rudmašem. V drugi izdaji Ahacljeve zbirke *Pesme po Koroškim ino Štajarskim znane* (Celovec 1838), prve slovenske posvetne pesmarice z napevi, je objavil pesem »Veselja dom – Preljubo veselje«, poslovenjeno verzijo pesmi »Die Freude« celovškega župnika, pesnika in urednika *Carinthie* Simona Martina Mayerja. Prevod Schillerjeve »Lied von der Glocke« [»Pesem o zvonu«] je objavil leta 1847 kot mladinsko branje v *Drobtinica*.

Prevodna dejavnost je v Celovcu zaživela po uvedbi za lavantinske bogoslovce obveznega in za koroške bogoslovce prostovoljnega pouka slovenščine na semenišču. Slomšek, ki je sicer Jarniku pomagal pri jezikoslovnem delu, je v bogoslovju sprva uporabljal Jarnikove in Primičeve knjige (Grafenauer in Gspan 1967), s svojimi študenti, ki so večinoma prihajali iz lavantinske škofije, pa je prevajal pesmi, svetniške legende in poučno-moralistične sestavke. Slomšek je v svoji celovski dobi izdal celo vrsto knjižic in knjig, ki jih je spisal in priredil sam ali s pomočjo bogoslovcev, med njimi znatno število prevodov (Kramberger 1992, 12). Pod njegovim vodstvom so Jernej Levičnik, Jožef Rozman, Felicijan Globočnik, Janez Sredenšek, Mihael Stojan, Matija Vodusek, Valentin Orožen, Jožef Hašnik in od Korošcev Matija Majar največ prevajali vzgojno prozo popularnega mladinskega pisatelja Christopha Schmida in v letih 1832 do 1841 izdali blizu deset knjižnih objav (prav tam, 13 in 14; Lendovšek 1876, 231–249), ki hkrati zaznamujejo začetek slovenskega mladinskega slovstva.

Duhovnik, etnograf in jezikoslovec Matija Majar (1809–1892), ki je igral ključno vlogo pri nastanku programa za Zedinjeno Slovenijo leta 1848, je poslovenil povest *Pavle Hrastovski. Sreča Boga prav spoznati. Povest iz pisem Kristofa Šmida* (*Wie Heinrich von Eichenfels zur Erkenntnis Gottes kommt*), objavljeno v knjigi *Troje ljubeznivih otrok*. Poleg tega je v prispevku *Volks-Sagen und Volks-Lieder der Kärntner Slovenen*

von den Türken-Kriegen und dem Könige Mathias Corvin [Ljudske legende in narodne pesmi koroških Slovencev o turških vojnah in kralju Matiji Korvinu] za *Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten* [Priročnik o zgodovini vojvodine Koroške] Heinricha Hermannna (1843 I, 245–278) prevedel nekaj narodnih pesmi. Zanimivost je njegova slovenska priredba kratkega pročila Ignaza Franza Castellija o marčni revoluciji na Dunaju, ki jo je pod naslovom »*Le sem Slovenzi! Poslušajte, kaj se je une dni v Dunaji (v Wieni) zgodilo*« natisnil celovški založnik Leon. Majar je priredil še Schmidovo enodejanko *Die Erdbeeren oder die Morgenstunde hat Gold im Munde*, ki je leta 1859 izšla v knjigi *Rožice za mlade in odrasčene ljudi* pod naslovom *Jagodice*. Njegova prevajalska dejavnost poznejših let, ko se je zavzemal za »jezik slavjanski« ter v tem jeziku tudi pisal in objavljajal v latinici in cirilici, nazadnje v celovškem listu *Slavjan* (1883–1885), sega tudi na področja publicistike in etnologije.

Med Slomškoviimi sodelavci je bil tudi gorenjski pesnik Jernej Levičnik (1808–1883), sicer tudi sodelavec *Kranjske čbelice* in pisec prvega življenjepisa Franceta Prešerna. Prevajal je zahtevno umetniško literaturo, med drugim odlomke iz Schillerjeve drame *Die Jungfrau von Orleans* in Goethejevo balado *Der Erlkönig* ter pesmi Matthiasa Claudiusa (Križnar 2016, 807), vendar svojih prevodov ni objavil in njegova literarna zapuščina se ni ohranila. Anton Oliban (1824–1860), ki je prevajal nemško prozo in pesmi nabožnega ali poučnega značaja med drugim za *Drobtinice*, je v svojem koroškem obdobju poleg pesmi »Herman Vikari« Oskarja Redwitza poslovenil še *Očenaš in deset božjih zapovedi* (Ljubljana 1854) Albana Stolza. Nadaljnji prevajalec pobožnih besedil in tudi biblije je bil Placid Javornik (1803–1864), ki je deloval na Koroškem in je sodeloval pri časopisu *Slovenija in Drobtinica* (Ditmajer 2015, 3).

Carinthia je tudi potem, ko je Jarnik pesniško umolknil, objavila še nekaj slovenskih pesmi z nemškimi prevodi, ki so bile zvečine priložnostnega značaja kot npr. »Mariji Ani Karolini Piji – Marija Anna Karolina Pia«, posvečeni »svitli kraljici ogerski« (1831, št. 14). Isto velja za pesniško voščilo »Franu kralju Ilirianov – Franz, dem Könige Illyria's« ob 40-letnici vladavine cesarja Franca I. (1832, št. 9) in »O godi jega ekscelencije gospoda baron Jožef Kamilo Šmidburga« (1832, št. 12) Jakoba Zupana in za posvetilno pesem »Le osem let! – Nur acht Jahre!« (1845, št. 13) Jerneja Maroušnika. Od Prešernovih pesmi je *Carinthia* ponatisnila »Sila spomina« (1844, št. 12), »Mornar« (1844, št. 21), sonete »O Vrba«, »Hrast«, »Življenja ječa« in »Momento mori« (1846, št. 52) ter »Slovo od mladosti« (1849, št. 79) v prevodu Ljubljancana Karla Melzerja, ki je v teh letih deloval v Celovcu. Te objave Prešernove poezije v nemščini so desetletja dolgo bolj ali manj osamljen primer posredovanja estetsko zahtevne slovenske literature v koroškem okolju, prvi knjižni prevod iz slovenske literature pa je sploh izšel šele leta 1947 (Vavti 2006, 20).

Prevajalska dejavnost in produkcija knjižnih prevodov na Koroškem se tudi v drugi polovici 19. stoletja ni posebej razlikovala od praks v drugih slovenskih deželah.

Številčno so v tedanji »prevodni kulturi« (Prunč 2008, 24–33) prevladovali prevodi iz nemščine v slovenščino, ki so bili namenjeni verskim in šolskim potrebam, delež literarnih besedil pa se je hitro povečal, ko so bile v Celovcu ustanovljene prve slovenske literarne revije, ki so prinašale predvsem prevode pripovednih besedil. Glede na to, da se je knjižna slovenščina formirala še globoko v drugo polovico 19. stoletja in so bili prevodi verske ali poučne vsebine najbolj razširjeni, je prevajanje bistveno prispevalo k razvoju standardne slovenščine, slovenske nacionalne kulture in literature, kar je značilno tudi za druge narode, ki so si prizadevali za jezikovno enakopravnost (Almasy 2018, 35–37). Tako je prevajanje sprva bogatilo zbir v slovenščini dostopnih literarnih besedil in razvoj nacionalne književosti, ko pa je literatura postala simbol slovenstva, so nacionalno-ideološki dejavniki in norme časa literarno prevajanje vse bolj usmerjali in tudi ovirali (Prunč 2012, 86–87), kar je vplivalo na izbiro jezikov, zvrsti in žanrov, ki so se prevajali v slovenščino (Hladnik 1992, 109–119; Almasy 2018, 38–39).

2.4 Periodika in Mohorjeva

Obrobno epizodo v tedanjih jezikovnih, kulturnih in političih prizadevanjih predstavljajo stremljenja po skupnem jeziku južnih Slovanov ali sploh vseh Slovanov. Med Korošci sta bila glavna zagovornika ilirizma in drugih južnoslovankih ali panslavističnih utopij Urban Jarnik in še posebno Matija Majar, za zблиževanje slovanskih jezikov pa se je ogreval tudi mladi Anton Janežič, ki je leta 1850 v tretji številki celovške *Slovenske bčele* objavil prispevek »Vitezstvo ilirsko«. Časopisi *Slovenska bčela* (1850–1853), *Glasnik slovenskega slovstva* (1854) in *Slovenski glasnik* (1858–1868), ki jih je urejal Janežič, pa so se že z naslovom programsko zapisali razvoju slovenske kulture in književnosti, kakor tudi leta 1851 v Celovcu ustanovljeno Mohorjevo društvo, katerega oglas, da »bode dobre bukve za Slovence izdajalo«, je v nemščini objavila tudi *Carinthia* (1851, št. 70). Vse tri revije in dejavnosti v okolju Mohorjeve pa so igrale osrednjo vlogo tudi pri posredovanju leposlovne literature iz drugih jezikov v slovenski literarni prostor.

Že *Slovenska bčela* je objavila nekaj prevodov v slovenščino, toda ne več toliko iz nemške literature (npr. Christian Fürchtgott Gellert), temveč iz slovanskih, na primer iz češke (František Jaromír Rubeš, Josef Ehrenberger idr.), ruske (npr. Vasilij A. Žukovski, Faddej V. Bulgarin), poljske in srbske narodne. Janez Trdina, Matija Valjavec in Janko Pajk so za šolske potrebe prevajali iz klasičnih jezikov, med drugim Homerja, Vergilija in Horacija. Drugi prevajalci iz grščine in latinščine, ki so objavljali tudi v Celovcu, so bili Janez Šubič, Josip Šuman in Ladislav Hrovat. Valjavec je leta 1861 v *Slovenskem glasniku* objavil prevod Sofoklove tragedije *Ajant*, ki je nato leta 1863 izšla pri založniku Leonu v knjižni izdaji in je prvi knjižni prevod kake antične drame v slovenščino (Hriberšek 2007, 105). Edini vidnejši koroški prevajalec teh let je bil znameniti fizik Jožef Stefan (1835–1893) s prevodi narodnih pesmi iz ruščine in najbrž tudi rusinščine

(Trdina 2019, 11–20). Delež prevodov je bil dokaj visok tudi v edini številki *Glasnika slovenskega slovstva* s povestjo flamca Hendrika Consciencea v prevodu Franceta Jeriše, Valjavčevim prevodom iz Homerja in več prepesnitvami iz slovstvene folklore slovenskih in drugih narodov. *Slovenski glasnik*, osrednja slovenska literarna revija časa, je med drugim objavil prevode pravljic Hansa Christiana Andersena izpod peresa Frana Erjavca in Frana Levstika in povesti Adalberta Stifterja v prevodu Leopolda Gorenjca, poleg tega pa kar 12 od skupaj 20 prevodov iz ruščine, kar jih je zabeležiti med 1850 in 1870 v slovenskem tisku (Vrtač 2016, 14).

Vpliv nacionalno-ideoloških dejavnikov na zvrsti in žanre, ki so se prevajali, se jasno odraža v tem, da v obdobju od 1848 do 1918 na za slovensko nacionalno književnost prestižnem področju poezije ni izšel niti en sam knjižni prevod iz nemščine. Največji delež knjižnih prevodov iz nemške leposlovne literature je z 62 % imela pripovedna proza, ostali delež je pokrivala dramatika (Prunč 2007, 168). Estesko zahtevnejšo literaturo je slovensko izobraženstvo vse do razpada monarhije bralo tudi v nemškem izvirniku ali v nemških in italijanskih prevodih, medtem ko se je mladinska in trivialna literatura s pridom prevajala v slovenščino, ker ni imela nacionalnega statusa (Hladnik 1992, 111–112).

Vse te značilnosti veljajo tudi za prevodno literaturo, ki je izhajala v slovenskih celovških revijah in pri Mohorjevi. Kako je izvirna slovenska literarna produkcija počasi izpodrivala zahtevnejšo prevodno literaturo, je razvidno iz razvoja knjižnega programa Mohorjeve. Medtem ko je bilo razmerje med domačimi in tujimi leposlovnimi deli v prvem desetletju 2:7, se je v drugem prevesilo na 6:3, v tretjem na 3:1, v četrtem na 1:1 in v petem na 10:4 (Kondrič Horvat 2007, 128–129, gl. tudi Moder 1957). Med prevodi iz nemščine je poučna povest *Blagomir puščavnik* (1853) bavarskega pisatelja Wilhelma Baubergerja (*Der Einsiedler am Carmel*), ki je prvo daljše pri Mohorjevi izdano besedilo. Prevajalec sicer ni imenovan, vendar je Erich Prunč v zapisu v raziskovalni zbirki *TraDok* domneval, da gre za prevod Anton Slomška, ki je kot lavantinski škof natis tudi dovolili. Samo leto dni po izvirniku pa je Janez Božič »svobodno za Slovence izdelal« uspešnico Harriet Beecher Stowe *Uncle Tom's Cabin or Life Among the Lowly*, ki je leta 1853 izšla pri Mohorjevi v prevodu Franca Malavšiča v Ljubljani (Hladnik 1992, 116; Trupej 2015, 215). Mohorjeva je leta 1859 izdala že omenjeno enodejanko *Jagodice* Christoph Schmidta v priredbi Matije Majarja, s čimer se je razpon prevodne literature sprva razširil na mladinska gledališka besedila in nato še na dramatiko.

Najpomemnejši podvig na knjižnem in prevodnem področju je bila zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov*, ki je izhajala v letih 1861 do 1868 in je bila namenjena srednješolski literarni vzgoji ter odraslim, med prevajalci pa so bili nekateri vodilni slovenski pesniki, pisatelji in filologi. V borih sedmih letih je v zbirki izšlo 22 del v 35 zvezkih, med njimi 14 prevodov, med drugim Friedricha Schillerja, Božene Nėmcove, Christiana Andersena, Mihaila Lermontova, Platona in Sofokla. Knjige je tiskal celovški

založnik Janez Leon, od leta 1864 naprej pa Jožef Blaznik v Ljubljani. Spiritus movens vse te knjižne produkcije je bil učitelj Anton Janežič (1828–1869), ki je Celovec ne samo spremenil v vodilno literarno središče, temveč tudi v središče slovenske prevodne literature. Sam je bil avtor več šolskih beril, med drugim knjige *Kurzer leichtfaßlicher Unterricht in der slowenischen Sprache für Deutsche* (1849), ki je bila do leta 1875 pod naslovom *Slovensko berilo za Nemce s kratkimi razjasnjenji in potrebnim abecednim imenikom / Slovenisches Lesebuch für Deutsche mit kurzen Erklärungen und dem nöthigen alphabetischen Nachschlageregister* kar devetkrat ponatisnjena. Uredil je tudi *Cvetnik. Berilo za slovensko mladino* v dveh delih (1865, tri izdaje do 1887), ki je vseboval še med 40 in 45 odstotkov prevedenih besedil, medtem ko je v *Čitankah* (1889–1919) Jakoba Sketa ta delež padel na okoli 18 odstotkov (Almasy 2018, 165 in 188–190).

Po ukinitvi *Cvetnika iz domačih in tujih logov*, v katerem so nazadnje izhajala samo še izvorna slovenska dela, je Celovec tudi na prevajalskem področju izgubil na veljavi, čeprav je Mohorjeva leta 1871 dobila svojo lastno tiskarno. Razen Defoevega pustolovskega romana *Robinzon starši, njegove vožnje in čudovite dogodbe* (1876, 1893, 1904), ki ga je Janez Parapat prevedel po nemškem prevodu Carla Altmüllerja za Mohorjevo, v Celovcu do razpada monarhije ni izšel več noben leposloven knjižni prevod. Tudi izdajanje prej popularne poljudne prevodne literature je po letu 1865 začelo usihati, po letu 1885 pa povsem izginilo iz mohorjanskega knjižnega programa (Hladnik 1992, 113). Zadnja pomebnejša celovška revija *Kres* (1881–1886), ki sta jo urejala Jakob Sket in Gregor Krek, prevodom sicer ni namenjala posebne pozornosti, je pa pomenljivo, da je leta 1882 v drugi številki objavila tri Prešernove pesmi v latinskem prevodu Janka Pajka (Hriberšek 2007, 111–112). Koliko literarnih prevodov je izšlo v regionalnem koroškem časopisju, npr. v listih Andreja Einspielerja in v *Miru* (1888–1920), ni znano, vendar je bilo tega prejkone zelo malo.

Med prevajalci leposlovne literature po Jarniku ni bilo več vidnejšega predstavnika iz Koroške, saj sta se Matija Majar in še bolj Jožef Stefan le bežno posvetila prevajanju. Edina izjema je pesnik, pisatelj in časnikar Filip Haderlap (1849–po 1896) iz Remšnika pri Železni Kapli, ki pa je živel na Kranjskem in je vse svoje prevode, kolikor so bili objavljeni, izdal izven Koroške. Po neznani predlogi je v slovenščino prevedel *Tisoč in ena noč: Pravljice iz jutrovih dežel* (1880–1881, 4 zv.), divjezahodno povest *Eno leto med Indijanci* (1882), prvo roparsko povest *Črni bratje* (1882, 1896, 1905), prav tako po neznani predlogi, a morda prirejene po romanu *Die schwarzen Brüder* Heinricha Zschokkeja (Hladnik 1983, 79), ter – spet po neznani predlogi – zgodovinsko povest *Pod turškim jarmom: Povest iz vojske Grkov zoper Turke* (1882). V rokopisu so ostali njegove priredbe Shakespearjeve drame *Romeo in Julija* po nemški predlogi Bodenstaedta, veseloigre *O ti možje* po Juliusu Rosnu (tj. Nikolaus Duffek) in dramatični prizor *Hektor in Andromaha*. Tako je nemško-slovensko literarno prevajanje na Koroškem že od zgodnih petdesetih let 19. stoletja potekalo brez koroške slovenske udeležbe in do konca stoletja usahnilo.

3 Literatura s področja raziskovanja Jarnikovega dela

Jarnik je kot vsestranska osebnost vplival na svoje naslednike na cerkvenem, šolskem, literarnem in jezikoslovnem področju in bil v stiku z vodilnimi izobraženci na Koroškem, tedanjega slovenskega in tudi dela slovanskega sveta. Zato ni presenetljivo, da so se na njegovo delo že zgodaj odzvali različni krogi in stroke. Med sodobniki je najbolj odmevala njegova poezija, ki jo je navdušeno hvalil Janez Nepomuk Primic v čitanki *Némško-Slovénske branja* (1813). Iz nje je povzema tudi Matija Čop za svoj pregled slovenske literature, ki ga je leta 1831 poslal Pavolu Josefu Safaříku (Jireček 1864, 39 in 94). Med zgodnje odmeve sodi tudi Prešernov zbadljiv epigram na Jarnikove priredbe Ezopovih basni v *Zberu*, objavljen v »Seršenih« v tretji številki *Kranjske čbelice*: »Pravljíca po Ezóp' od vas zapéta, | Več níma slásti, kákor jéd pogréta.« Vendar ga je Prešeren, ko ga le leta 1832 obiskal v Možberku, spodbujal k nadaljnjemu pesnikovanju.

Vsi avtorji poznejših slovenskih literarnih zgodovin so upoštevali in ocenjevali Jarnikovo pesništvo in delovanje, njegovo prevajalsko delo pa so največkrat omenjali samo ob robu. Fran Levec je v tretjem delu svojih literarnozgodovinskih predavanj, ki jih je ustvaril najbrž v letih 1871/72 v Gorici, zapisal, da so »njegove pesni vsaj tako dobro, kot Vodnikove, ako ne še bolje« (Levec 2003). Julij Kleinmayr (1881, 93–95, 120) je Jarnika predstavil predvsem kot filologa in zgodovino pisca, medtem ko Karol Glaser (1895, 197–203, 260–263) omenja tudi njegove prevode nemške poezije v slovenščino. Oba prikaza se naslanjata na članek, ki ga je Janez Schenigg objavil ob 100-letnici Jarnikovega rojstva v *Kresu* in s katerim je začrtal temelje za vrednotenje Jarnikovega dela in njegov podobe v slovenskem kulturnem prostoru, kajti Scheinigg (1884, 44) je o Jarnikovemu pesnikovanju sodil, da »nima silo pesniške vrednosti«, njegov prevod Schillerjeve balade *Der Graf von Habsburg* pa je primerjal s prevodom Koseskega iz leta 1844, da bi dokazal slovenski pesniški »napredek« (prav tam, 42–43). Po drugi strani je ugotavljal, da je bil Jarnik znan »po vsej slovanskej zemlji« (prav tam, 257) in da je »[s]am in osamljen« vstopil v literarno polje, ko »nikdo se ni čutil Slovenca«, ter nadaljeval:

Sčasoma so se mu pridružili Schneider, Slomšek, Stucin in dopisovali so mu duhovniki po deželi. Nasledniki so mu trije možje, kateri so nam Korošcem v diko in ponos: Matija Majar, A. Janežič in Andrej Einšpieler. Vsak izmed teh treh je nadaljeval, kar je Jarnik začel: Majar narodno blago in uzajemnost slovansko v govoru in pismu, Janežič slovnico in slovarje, a Einšpieler izobraževanje naroda in šolstvo; vse to je moral prej obdelovati Jarnik sam. Da je bil Celovec za dobrih dvajset let literarno središče ne samo koroškimi, temveč vsem Slovencem, je torej isto tako pripisovati Jarnikovemu delovanju. (Scheinigg 1884, 258)

Tudi Karel Štrekelj je Jarnikovo delovanje bolj ali manj prepisal iz Scheinigga, ko je na prelomu stoletja na graški univerzi predaval o zgodovini slovenskega slovstva, ter sodil, da »Jarnikovo pesnikovanje nima veliko pesniške vrednosti, ako izvzamemo včasih precej gladko obliko« (Štrekelj 2014, 728). Na raven priložnostnega, domoljubnega pesnika duhovniškega stanu, ki je zaslužen na polju »ljudskega poduka in jezikoslovnem«, je Jarnika že pred Scheiniggom postavil Anton Janežič (1859, 112–115), ko je v zborniku *Vodnikov spomenik* objavil nekaj njegovih pesmi. Janežič naj bi z Jarnikovo pesniško ostalino ravnal dokaj malomarno (Prunč 2002, 5–6) in šele Lino Legiša, France Kidrič, Anton Slodnjak, Jože Poglačnik in Jože Koruza so se ji posvetili znova podrobneje in objavili nekatere še neobjavljene pesmi (prav tam, 5–6; Prunč 2003, 22–23). Najbolj dosledno je Jarnikovo delovanje upošteval France Kidrič v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva*. O njegovi poeziji, v kateri je ugotavljal vplive Valentina Vodnika in »nemške pietistične miselne poezije«, je zapisal, da ji gre »med slovenskimi pesniškimi poskusi te dobe zaradi njihove pesniške cene prvo mesto« (Kidrič 1938, 539). Pozitivno je sodil tudi o njegovih pesniških prevodih, ki so »često svobodni, a prve res pesniške presaditve v slovenščino« (prav tam, 539–540). Jarnika kot prevajalca tudi ni spregledala regionalna koroška literarna zgodovina (Nussbaumer 1956, 62 in 332), njegovi pesniški prevodi iz nemščine pa so bili tudi predmet raziskav o slovenski prevodni recepciji nemške literature v obdobju med 1780 in 1850 (Drews 2002, 426).

Celovit in nov vpogled v pesniško in prevajalsko ustvarjalnost Urbana Jarnika je omogočil šele Erich Prunč s tekstološko-leksikalno analizo njegovega pesniškega jezika in kritično izdajo ohranjenih pesmi (Prunč 1983, 1988, 2002, 2003, 2016a). Prunč je v svojem rezimeju ocenil, da je Jarnikova poezija »le marginalno vplivala na osrednji literarni razvoj, ker ni bila objavljena v ustrezni obliki«, da pa je Jarnik »v sedmih letih pesnikovanja vsekakor dosegel, v nekaterih pogledih tudi presegel literarno in estetsko raven slovenske poezije« (Prunč 2003, 24, 37). Dokazal pa je tudi, da delež koroških regionalizmov ni tako velik, kot je mislila stroka, ki je Jarnikov jezik označila kot primer »nekakega kompromisa med kranjskim pisnim jezikom in pisateljevim domačim ziljskim narečjem, pretkanim za pesniško rabo nekoliko preveč s starimi nemškimi izposojenkami« (Grafenauer 1928).

Pomenljive prispevke o njegovi poeziji ter metriki in naglasu v izvirnih in prevodnih pesmih je napisalo tudi več raziskovalcev v Sloveniji (Slodnjak 1970; Pretnar 1978; Nartnik 2002; Bjelčevič 2003; Zaplotnik 2008). Pozornost je pritegnila tudi Jarnikova *Sadje-Reja* (1817) kot najstarejši znani slovenski priročnik iz sadjarstva in primer poljudno strokovnega izražanja v živi, vsakdanji govorici (Legan Ravnikar 2011, 332–333).

Glede zanimanja za Jarnikovo osebnost in njegove dosežke je značilno, da so vse monografske obravnave (Prunč 1983, 1988, 2002; Baum 2009) izšle v Celovcu. Tam je bil objavljen tudi velik del novejših člankov o njegovi vlogi v sklopu koroške deželne

zgodovine in zgodovine slovenskega jezika (npr. Baum 1999; Domej 1999, 2009a, 2009b), leta 2000 pa se je v Celovcu odvijal tudi doslej edini njemu posvečen simpozij, katerega prispevki so bili objavljeni v reviji *Koroški etnološki zapisi*.

4 Raziskovalni deziderati

V zadnjih letih za Jarnikove dosežke ne v Avstriji ne v Sloveniji ni več opaziti novega zanimanja, kot da so stroke zaenkrat dorekle svoje o prvem koroškem slovenskem pesniku, prvem kvalitetnem prevajalcu poezije iz nemščine in iz slovanskih literatur ter utemeljitelju slovenske etnologije, sociolingvistike, dialektologije in politologije. Težko bi tudi rekli, da je Jarnik »bil (in še vedno je)« »podcenjena osebnost«, kot je zapisal Theodor Domej (2009a, 205) o njegovi vlogi kot predstavniku zgodnje etape slovenskega emancipatoričnega gibanja. Tudi v literarni zgodovini ima Jarnik svoje mesto, saj ga obravnavajo malodane vsi pregledi slovenskega slovstva vse tja do Jožeta Pogačnika (1998) in Marije Mitrović (2001) in omenjajo njegov prispevek k slovenski poeziji, jezikoslovju, etnologiji in še čem.

Vsekakor pa ne bi mogli trditi, da je Jarnik uveljavljeno ime v zgodovini slovenske prevodne kulture, kar potrjujejo tudi oznake za glavna področja njegovega delovanja, saj ga niti Erich Prunč, avtor gesel o Urbanu Jarniku v *Enciklopediji Slovenije* (1990, 272) in v *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška* (Prunč 2016b, 555–557), ne označuje za prevajalca, pač pa za pesnika, jezikoslovca, narodopisca in zgodovinarja oz. duhovnika, pesnika in filologa. Med drugim bi kazalo podrobneje raziskovati večjezično »prevajalsko situacijo«, v kateri so Jarnik in njegovi sodobniki na Koroškem in v širšem nadregionalnem sklopu delovali, tudi z ozirom na prevajalske prakse v nemškogovorečih krogih in drugih sosednjih jezikovnih okoljih.

Slomškovo delovanje v Celovcu in tudi Janežičevo uredniško in organizacijsko delo ter literarna in prevajalska programatika časa so literarna veda in druge stroke dodobra osvetlile, pogrešamo pa podrobne stilne in jezikovne analize prevedenih leposlovihs besedil zlasti iz prve polovice 19. stoletja in raziskave neliterarnega prevajanja. Več pozornosti bi zaslužili tudi literarni spisi in prevodi v »ilirščino« ali iz »ilirščine« v slovenščino z vidika tedanje prevajalske kulture in obravnava teh prevodov kot posebno obliko večjezičnosti. Koroški prevajalci po letu 1848 sicer niso veliko prispevali k nemško-slovenskemu literarnemu prevajanju, vendar se zdi, da je pomen Celovca kot posrednika prevodne literature iz različnih jezikov v ves slovenski jezikovni prostor še premalo osvetljen. Prav v tem pogledu bi se ponujala tudi primerjava s sodobno prevajalsko situacijo na Koroškem in današnjo vlogo dvojezičnih celovških založb kot posrednikov med različnimi jeziki in literaturami.

5 Zaključek

Urban Jarnik je zaslovel kot pesnik in jezikoslovec že za časa svojega življenja. Poznali so ga v pesniških krogih in v svetu nastajajoče slavistike. Osebnost se je poznal ali si dopisoval s Primicem, Kopitarjem, Vodnikom, Dobrovským, Lambrovičem, Ravnikarjem, Prešernom, Čopom, Šafařikom, Sreznovskijem, Vrazom, Gajem idr., kljub temu njegov vpliv ni presegal bližnje koroško okolje. Svojega glavnega učenca je imel v Matiju Majarju-Ziljskem, med njegovimi sodelavci pa je bil tudi Anton M. Slomšek, ki je skupaj z Antonom Janežičem in Andrejem Einspielerjem v drugi polovici 19. stoletja zasenčil Jarnikov pomen. S svojimi jezikoslovnimi raziskavami je Jarnik prispeval k razvoju in normiranju slovenskega knjižnega jezika, nesporen je tudi njegov prispevek k slovenski narodni emancipaciji na Koroškem, z razpravami o izvoru napisa na vojvodskem prestolu, o Samotu kot kralju karantanskih Slovanov in o germanizaciji Koroške pa je kmalu prišel v navzkrižje z nemško usmerjenimi krogi na Koroškem, s katerimi je bil prvotno v ožjem stiku, tako da ni bil sprejet med vidne osebnosti koroške deželne in kulturne zgodovine.

Jarnik danes velja za enega najvidnejših slovenskih pesnikov pred Prešernom, medtem ko ostaja njegova vloga prvega prevajalca nemške poezije v slovenščino in prevajalca lastne poezije v nemščino manj vidna. S svojimi prevodi za šolsko mladino, v versko-vzgojne in prosvetne namene se je vključil v razsvetljenska izobraževalna prizadevanja, hkrati pa postavil temelje za nadaljnje prevajalske in publicistične dejavnosti v celovškem okolju. Njegovo delo odmeva v strokovni zgodovini različnih znanstvenih disciplin, od slovenske literarne zgodovine in dialektologije do sociolingvistike. Po njem sta poimenovani tudi ulici v Ljubljani in Mariboru, kljub temu pa Jarniku – prosto po Marijanu Doviću – najbrž lahko pripisujemo le status regionalnega, koroškega slovenskega kulturnega svetnika, čeprav je po svojih številnih pionirskih dosežkih znana in priznana osebnost tudi v Sloveniji, posebej v strokovnih krogih in kulturni publicistiki. Na Koroškem, kjer ima tudi nekaj spominskih obeležij, je po njem je poimenovan leta 1992 ustanovljeni Slovenski narodopisni inštitut / Slowenisches Volkskundeinstitut Urban Jarnik v Celovcu. Tam so izšle tudi vse njemu posvečene monografije, leta 2022 pa bil po njem poimenovan cestni most, ki vodi iz Celovca proti Možberku.

Z Jarnikom in njegovimi sodobniki se je Celovec predvsem po zaslugi Antona M. Slomška razvijal v prevajalsko središče, ki je kmalu izžarevalo v ves slovensko govoreči prostor. Višek je prevodna literatura dosegla po letu 1850, v času Janežičevega urednikovanja prvih slovenskih literarnih revij, knjižnega programa Mohorjeve in zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov. Izdajanje literarnih prevodov pa je z razvojem izvirne slovenske književnosti po letu 1865 hitro izgubilo na pomenu, dokler ni v sedemdesetih letih bolj ali manj zamrlo. V tem pogledu se razvoj na Koroškem ni

razlikoval od ustroja prevodne politike na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem, saj sta funkcionalizacija slovenske literature v nacionalnopolitične namene po eni strani in večjezičnost slovenskega izobraženstva po drugi strani pripeljali do zavestno prakticiranih zvrstnih in žanrskih omejitev pri posredovanju literatur iz drugih jezikov, še zlasti iz nemščine. Vendar pa Koroška situacija v drugi polovici 19. stoletja odstopa od drugih dežel po tem, da med Slovenci na Koroškem v tem obdobju ni bilo več nobenih vidnejših literarnih ustvarjalcev in prevajalcev in je postala celotna prevodna produkcija, ki je bila povsem v moških rokah, odvisna od uvoza iz drugih predelov habsburške monarhije.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino: pesniki-prevajalci od Deva do Jarnika

Bibliografija

- Almasy, Karin. 2018. *Kanon und nationale Konsolidierung. Übersetzungen und ideologische Steuerung in slowenischen Schullesebüchern (1848–1918)*. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Baum, Wilhelm, ur. 2009. *Urban Jarnik. Romantik, Nationalismus und Panslawismus in Kärnten*. Celovec, Dunaj: Kitab.
- Baum, Wilhelm. 1999. »Urban Jarnik und das Selbstbewußtsein der Kärntner Slowenen im Vormärz.« V *Pomlad narodov / Völkerfrühling*, uredila Andreas Moritsch in Tina Bahovec, 53–80. Klagenfurt/ Celovec: Mohorjeva/Hermagoras.
- Bjelčević, Aleksander. 2003. »Jarnikove kitice.« *Koroški etnološki zapisi*, st. 2: 64–81.
- Ditmajer, Nina. 2015. »Jezikovno-prevajalske značilnosti Javornikovih starozaveznih prevodov (1848–1854).« *Diplomsko delo*, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Domej, Theodor. 1999. »Schule und Sprache in Kärnten im Vormärz.« V *Pomlad narodov / Völkerfrühling*, uredila Andreas Moritsch in Tina Bahovec, 97–123. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva/Hermagoras.
- Domej, Theodor. 2009a. »Urban Jarniks Stellung in der slowenischen Sprach- und Kulturgeschichte.« V *Urban Jarnik. Romantik, Nationalismus und Panslawismus in Kärnten*, uredil Wilhelm Baum, 188–210. Celovec, Dunaj: Kitab.
- Domej, Theodor. 2009b. »'Strengt euch an, Europas Stämme!' (Urban Jarnik, 1809).« V *Napoleon und seine Zeit: Kärnten, Innerösterreich, Illyrien*, uredila Claudia Fräss-Ehrfeld, 225–252. Celovec: Geschichtsverein für Kärnten.
- Domej, Theodor. 2012. »Raznolikost Koroške v času Ilirskih provinc.« V *Zgodovinske dimenzije Ilirskih provinc*, uredila Barbara Šterbenc Svetina in Matija Godeša, 19–38. Ljubljana: Založba ZRC.
- Drews, Peter. 2002. »Grundzüge der Rezeption deutscher Belletristik in der Frühzeit der neueren slovenischen Literatur (1780—1850).« *Zeitschrift für Slavische Philologie* 61, št. 2: 423–446.
- Glaser, Karol. 1895. *Zgodovina slovenskega slovstva. Zv. 2: Od francoske revolucije do 1848*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Grafenauer, Ivan. 1946. »Slovensko slovstvo na Koroškem: živ člen vseslovenskega slovstva.« *Koroški zbornik*, uredili Bogo Grafenauer, Lojze Ude in Maks Veselko, 284–344. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, Ivan in Alfonz Gspan. 1967. »Slomšek, Anton Martin.« V *Slovenski biografski leksikon: 10. zv. Schmidl – Steklasa*, uredil Alfonz Gspan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Grafenauer, Ivan. 1928. »Jarnik, Urban (1784–1844).« V *Slovenski biografski leksikon, 3. zv. Hinner – Kocen*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka.
- Hladnik, Miran. 1983. *Trivialna literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Hladnik, Miran. 1992. »Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi.« V *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 28. *Zbornik predavanj*, uredila Miran Hladnik in Darinka

- Počaj-Rus, 109–119. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Hladnik, Miran. 1985. »'Svobodno po nemškem poslovenjeno'. Popularni prevedeni žanri 19. stoletja.« V *France Prešeren v prevodih: Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev* 8/9, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 191–199. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Hriberšek, Matej. 2007. »Prevajanje iz klasičnih jezikov v 2. polovici 19. stoletja.« *Keria* 9, št. 1: 73–117. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-QRTWTT-PG/39d11670-e9cc-454a-a829-afc3139bb3c0/PDF>.
- Janežič, Anton. 1859. »Urban Jarnik.« V *Vodnikov spomenik. S spisi od 86 pisateljev in štirimi na kamen tiskanimi dokladami*, 112–115. Ljubljana: Kleinmayr in Bamberg.
- Josef, Jireček. 1864. *Paul Jos. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse. I. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum*. Praga: Tempsky.
- Kidrič, Franc. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kidrič, France. 1926. »Grundtner, Franc (okoli 1767 | 1766–1827).« V *Slovenski biografski leksikon*, 2. zv. *Erberg – Hinterlechner*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka.
- Kleinmayr, Julij. 1881. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec: Mohorjeva.
- Kondrič Horvat, Vesna. 2007. »Na stičišču kultur. Prevodi nemških knjižnih besedil v slovenščino v času med 1848 in 1918.« V *Slovenski prevodi nemških besedil v obdobju avtro-ogrške monarhije – znanstvene refleksije*, uredila Karmen Teržan Kopecky, 119–130. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Kramberger, Franc. 1992. »Anton Martin Slomšek – življenje in delo.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 63, št. 1: 3–24.
- Križnar, Franc. 2016. »Levičnik, Jernej.« V *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942*, 2. zv., J–Pl, uredila Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl, 807–808. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau.
- Legan Ravnikar, Andreja. 2011. »Slovenski strokovni jezik in izrazje pri Vodniku v primerjavi s starejšim Pohlinom in mlajšim Jarnikom.« V *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenstem*, uredil Miha Preinfalk, 319–338. Dostop 9. 1. 2023. <http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAweI%3d&tabid=58>.
- Lendovšek, Mihael, ur. 1876. *Ant. Mart. Slomška zbrani spisi. Perva knjiga: Pesmi*. Ptuj: samozaložba.
- Levec, Fran. 2003. *Slovensko slovstvo*, uredil Miran Hladnik. Dostop 9. 1. 2023. <http://slovlit.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/levec.html>
- Maurer-Lausegger, Herta. 2016. »Schuster, Andrej.« V *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942*, 2. zv., Po–Z, uredila Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl, 1203–1209. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau.

- Mitrović, Marija. 2001. *Geschichte der slowenischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj: Hermagoras/Mohorjeva.
- Moder, Janko. 1957. *Mohorska bibliografija*. Celje: Mohorjeva družba.
- Nartnik, Vlado. 2002. »K razmerju med Ostrevico nepremagano Urbana Jarnika in Prešernovim prevodom Bürgerjeve Lenore.« *Slava* 15, št. 1/2: 72–82.
- Nussbaumer, Erich. 1956. *Geistiges Kärnten. Literatur- und Geistesgeschichte des Landes*. Celovec: Kleinmayr.
- Pogačnik, Jože. 1969. *Zgodovina slovenskega slovstva. Zv. 2: Klasicizem in predromantika*. Maribor: Obzorja.
- Pogačnik, Jože. 1998. *Slovenska književnost I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Pretnar, Tone. 1978. »Metrika prevoda.« *Slavistična revija* 26, št. 1: 3–18.
- Prunč, Erich. 1983. »Urban Jarnik. Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache.« Habilitacijsko delo, Univerza v Gradcu.
- Prunč, Erich. 1988. *Urban Jarnik. 1784–1844. Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache*, 3 zv. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva.
- Prunč, Erich. 1990. »Jarnik, Urban.« *Enciklopedija Slovenje*, zv. 4, Hac–Kare, 272. Ljubljana: Mladinska knjiga
- Prunč, Erich. 2002. *Urban Jarnik. Pesmi in prevodi*. Celovec/Klagenfurt: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik.
- Prunč, Erich. 2003. »Urban Jarnik kot pesnik.« *Koroški etnološki zapisi*, št. 2: 20–42.
- Prunč, Erich. 2007. »Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918. Ein Werkstatt-tenbericht.« *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, št. 53: 163–175.
- Prunč, Erich. 2008. »Zur Konstruktion von Translationskulturen.« *V Translationskultur. Ein innovatives und produktives Konzept*, uredila Larissa Schippel, 19–42. Berlin: Frank & Timme.
- Prunč, Erich. 2012. »Zur ideologischen Steuerung von Übersetzungsprozessen.« *V Avstrija_Slovenija: kulturni stiki / Österreich_Slowenien: kulturelle Begegnungen. Mednarodni simpozij ob 20. obletnici Avstrijske čitalnice Maribor / Internationales Symposium anlässlich des 20-jährigen Jubiläums der Österreich-Bibliothek Maribor*, 25. – 27. 11. 2010, uredila Helene Breitenfellner in Mateja Škofljanec, 85–107. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Prunč, Erich. 2016a. »Urban Jarnik. Vezni člen med Vodnikom in Prešernom.« *V Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev: 1946–2016. 70 let izhajanja*, uredil Matija Ogrin, 51–57. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Prunč, Erich. 2016b. »Jarnik, Urban.« *V Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942*, uredila Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl, 2. zv., J–Pl, 555–557. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Scheinigg, Janez. 1883. »Jarnikova zapuščina.« *Kres* 4, št. 3: 211–214, 321–327, 373–376, 419–421, 473–477, 530–534, 578–582, 625–628.

- Scheinigg, Janez. 1884. »Urban Jarnik (V spomin njegove stoletnice).« *Kres* 4, št. 4: 37–45, 97–103, 148–155, 199–205, 253–259.
- Slodnjak, Anton. 1970. »Pesniška usoda Janeza Nepomuka Primca in Urbana Jarnika / Das dichterische Schicksal von Janez N. Primic und Urban Jarnik.« *Razprave*, Razred za filološke in literarne vede 7, 5–35.
- Slodnjak, Breda. 1952. »Primic, Janez Nepomuk (1785–1823).« V *Slovenski biografski leksikon*, 8. zv. *Pregelj Ivan – Qualle*, uredil Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Štrekelj, Karel. 2014. *Zgodovina slovenskega slovstva III–IV*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Strutz, Johann. 2003. *Regionalität und Interkulturalität. Prolegomena zu einer literarischen Komparatistik der Alpen-Adria-Region*. Habilitacijsko delo, Univerza v Celovcu.
- Trdina, Larisa. 2019. »Leposlovje v Slovenski Bčeli.« Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Trupej, Janko. 2015. »Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 213–235.
- Vavti, Stojan. 2006. *Bibliographie der Buchübersetzungen slowenischer Literatur ins Deutsche / Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*, uredil Andrej Leben. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Vrtač, Klara. 2016. »Slovenski prevodi ruske literature v slovenskih literarnih časopisih do 1. svetovne vojne (1850–1915).« Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Wolstein, Johann Gottlieb in Ignac Alojz Kleinmayr. 1792. *Te bukve od teh pomory inu bolesni te govedine, teh ouz, inu teh suin*. Celovec: Kleinmayr.
- Zaplotnik, Matjaž. 2008. »Epski pesnitvi Urbana Jarnika in Jerneja Levičnika.« V *Slovenščina med kulturami*, uredil Miran Košuta, 112–121. Slovenski slavistični kongres, Celovec in Pliberk 2.–4. 10. 2008. Celovec, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

PREVODI V KOROŠKI JEZIKOVNI RAZLIČICI: URBAN JARNIK IN SODOBNIKI

Prevajalsko dejavnost na Koroškem je skozi 19. stoletje zaznamovala izrazita jezikovna asimetrija: nemščina je bila uradni in glavni občevalni jezik, medtem ko se je slovenščina zapisovala v regionalnih različicah, saj se je knjižna slovenščina formirala še globoko v drugo polovico tega stoletja. Prva izrazitejša prevajalca iz nemščine in drugih jezikov v slovenščino sta bila duhovnik in pesnik Urban Jarnik in samouk Andrej Schuster-Drabosjak, ki je svoja v domačem narečju napisana besedila priredil po nemških predlogah. S prevodi nekaterih Jarnikovih pesmi je pesnik Johann Georg Fellinger okoli leta 1812 poskrbel za sploh prve prevode slovenske poezije v nemščino. Prvi razmah prevajalske dejavnosti, ki je sprva služila versko-vzgojnim namenom, je

zabeležiti v 1830. letih na celovškem semenišču v okolju Anton M. Slomška, višek pa je dosegla po letu 1850, ko se je Celovec po zaslugi Antona Janežiča, urednika prvih slovenskih literarnih revij, knjižnega programa Mohorjeve in zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov*, uveljavil ne samo kot literarno organizacijsko središče, temveč tudi kot središče posredovanja prevodne literature v slovenščino, čeprav na Koroškem ni bilo večjega števila domačih prevajalcev. Z razvojem izvirne slovenske književnosti je prevodna literatura po letu 1865 začela izgubljati na pomenu in kmalu bolj ali manj zamrla.

TRANSLATION IN THE CARINTHIAN LINGUISTIC VARIANT: URBAN JARNIK AND HIS CONTEMPORARIES

Throughout the 19th century, translation activity in Carinthia was characterised by a distinct linguistic asymmetry, with German being the official and main language of communication, while Slovene was written in regional variants, and literary Slovene was still being formed deep into the second half of the century. The first prominent translators from German and other languages into Slovene were the priest and poet Urban Jarnik and the autodidact Andrej Schuster-Drabosjak, who adapted German templates writing his own texts in the local dialect. By translating some of Jarnik's poems, the poet Johann Georg Fellingner provided the first translations of Slovene poetry into German around 1812. The first boom in translation activity, which initially served religious-educational purposes, can be recorded in the 1830s at the Klagenfurt seminary under the influence of Anton M. Slomšek, and reached its peak after 1850, when, thanks to Anton Janežič, editor of the first Slovene literary periodical, the Mohorjeva book programme and the collection *Cvetje iz domačih in tujih logov* [Flowers from the local and foreign groves], Klagenfurt established itself not only as a literary organisational centre, but also as a centre for the transmission of translated literature into Slovene, even though there were not a large number of native translators. With the development of original Slovene literature, translated literature began to lose importance after 1865, and continued to decline.

PREVAJANJE V DEVETNAJSTEM STOLETJU

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Razvoj slovenske književnosti in narodna prebuja

19. stoletje je bilo obdobje, v katerem so bili postavljeni temelji slovenske nacionalne identitete. Če se je 18. stol. zaključilo s katoliškim prevodom Svetega pisma (1784–1802) in z dvema za Slovence zelo pomembnima prevodoma Antona Tomaža Linharta, ki zaznamujeta začetek slovenske posvetne dramatike, se je 19. začelo z upi po tem, da bo slovenščina postala uradni jezik na slovenskem etničnem ozemlju. V kratkem obdobju med letoma 1809 in 1813, ko je slovensko ozemlje zavzela Napoleonova vojska in je Ljubljana postala glavno mesto novoustanovljenih Ilirskih provinc, je bila namreč poleg francoščine v tej upravni enoti uporabljana tudi slovenščina. Francoske okupacijske sile so na primer uradne razglase med letoma 1810 in 1813 prevajale v slovenščino in jih objavljale v ljubljanskem časopisu *Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes* (Jemec Tomazin 2010, 92). Kljub vrnitvi habsburške oblasti se postopnega uveljavljanja slovenskega jezika in izoblikovanja slovenske identitete ni več dalo zaustaviti, še posebej ne po revolucionarnem obdobju pomladi narodov. Leta 1848 so bile tako večje svoboščine dane desetim jezikom, ki so bili v uporabi v tedanjem cesarstvu (t. i. landesübliche Sprache), med njimi tudi slovenščini: od leta 1849 naprej smo v skladu z državno ustavo avstrijskega cesarstva postopoma dobivali slovenske prevode avstrijskega državnega zakonika (prav tam, 94). Poleg vedno opaznejše vloge slovenščine v upravnem in pravnem okolju, se je slovenščina začela opazneje uveljavljati tudi na kulturnem, znanstvenem in političnem področju.

V 19. stoletju sta tako nastali prvi slovenski posvetni pesniški zbirki, *Štiri pare kratkočasnih novih pesmi* Pavla Knobla (1801) in Vodnikove *Pesme za pokušino* (1805), ki so jima z objavami sledili najznamenitejši slovenski romantični pesniki, najprej v pesniškem

almanahu *Kranjska Čbelica* (1830–1834), potem v samostojnih pesniških zbirkah, ki dosežejo svoj vrh v *Poezijah* Franceta Prešerna (1847). Poleg pesništva se je v slovenskem jeziku začela intenzivno razvijati tudi proza: leta 1866 je Josip Jurčič objavil prvi slovenski roman *Deseti brat*. Sredi stoletja začne izhajati tudi vedno večje število časopisov v slovenskem jeziku, ki so bili namenjeni bralcem različnih stanov in starosti: na primer Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice* (prvič izšle leta 1843) so bile prvenstveno namenjene kmetom in obrtnikom, medtem ko so Slomškove *Drobtinice* (od leta 1846 naprej) poskušale pritegniti mlajše bralce. V drugi polovici stoletja se pojavijo tudi časopisi, ki so podpirali različne politične orientacije (na primer liberalno usmerjen *Slovenski narod* (1868–1943) in »klerikalno«, katoliško usmerjen *Slovenec* (1873–1945)) ali pa so se žanrsko profilirali in se osredotočali le na literarne objave (npr. *Zvon* (1870–1880) in *Ljubljanski zvon* (1881–1941)). Sredi stoletja je bila tudi ustanovljena prva slovenska založba, Mohorjeva družba, ki si je v ustanovnem razglasu za namen zadala, da obogati slovensko književnost in jezik in na ta način povzdigne slovenski narod »na višjo stopnjo prave keršanske omike in izobraženosti« (*Slovenska bčela*, 1. 9. 1851).

V drugi polovici stoletja je decembrska ustava iz leta 1867 v 19. členu dovolila uporabo jezika posameznega naroda, ki je živel v monarhiji, v šolskem okolju (Wolf 2015, 58). Žal v slovenskih deželah ta z ustavo zagotovljen prehod na slovenski učni jezik ni bil v celoti dosežen vse do razpada monarhije. Največje težave je povzročalo dejstvo, da učitelji niso imeli na voljo slovenskih učbenikov (gl. Gabrič 2009, 13–21). To težavo so tedanji slovenski intelektualci, politiki, pisatelji, šolniki in duhovniki poskušali rešiti z vseslovenskim prevodnim projektom prevajanja učbenikov v slovenščino (Žigon, Almasy in Lovšin 2017, Almasy 2018), ki je omogočal postopen prehod iz pretežno nemškega v slovensko izobraževanje otrok in mladine.

2 Dvojezičnost slovenskega prebivalstva

19. stoletje je bilo stoletje sprememb: prebivalstvo, predvsem v mestih, je dramatično naraslo. V Ljubljani je tako konec 18. stoletja živelo okrog 11.000 ljudi, popis iz leta 1900 pa jih našteje prek 41.000 (Pipp 1935). Obenem se v tem obdobju tudi izboljšajo življenjski pogoji: leta 1849 se vzpostavi železniška povezava med Ljubljano in Dunajem, čez osem let še s Trstom, v drugi polovici stoletja v Ljubljani dobijo plinsko razsvetljavo (1861), javni vodovod (1890) in električno razsvetljavo (1898).

V mestih, bolj kot na podeželju, sobivata vsaj dva jezika, v Ljubljani nemščina in slovenščina, v Kopru, poleg italijanščine in slovenščine, še nemščina in hrvaščina, če omenimo le dve mesti. Na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja imata tako nemščina kot slovenščina status deželnega jezika [Landessprache] in jezika, ki je v deželi običajen [landesübliche Sprache] (Wolf 2015, 63), vendar pa je prebivalstvo bolj dvojezično v mestih kot na deželi. V ljudskem štetju leta 1880 je 23 % meščanov Ljubljane, ki je

takrat štela okrog 26.000 prebivalcev, označilo, da kot jezik komunikacije uporabljajo nemščino (Rahten 2011, 237). Čeprav je to predstavljalo manj kot četrtno prebivalstva, nemščina še zdaleč ni bila potisnjena v podrejeni položaj: najstarejši ljubljanski časopis, ki je bil obenem uradni časopis Kranjske, je bil *Laibacher Zeitung* (1778–1914), ki je izhajal v nemškem jeziku; edino gledališče, ki je sredi 19. stoletja posedovalo svojo stavbo v Ljubljani, je bilo nemško gledališče, v katerem so dovoljevali slovenske predstave le nekajkrat mesečno. Poleg tega šolanje na univerzitetni ravni v slovenskem jeziku ni bilo omogočeno, kar pomeni, da so bili vsi izobraženci posledično dvojezični.

To stanje dvojezičnosti lahko ponazorimo s spomini slovenskega zdravnika, politika in pisatelja Josipa Vošnjaka (1834–1911), ki je v zrelih letih postal politično aktiven, narodnozaveden in je v svojih nastopih zagovarjal jezikovno enakopravnost Slovencev v cesarstvu in zedinjeno Slovenijo (Koblar in Melik 1986). V spominih na obdobje med 1840 in 1867 Vošnjak opisuje svojo mladost v Šoštanju in zapiše: »Mi iz trga smo večinomoma že od doma znali nemško. V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce, ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848 in nam je jezik le bil sredstvo, da se sporazumemo med seboj in z drugimi.« (Vošnjak 1905, 11–12) Ta dvojezičnost je postala vprašljiva šele po koncu prve svetovne vojne ob razpadu Avstro-Ogrske, ko so mnogi izmed prebivalcev občutili pritisk, da se odločijo za en ali drugi jezik in obenem za eno ali drugo narodnost.

3 Cenzura v devetnajstem stoletju

Da je bil tisk, vključno s prevodi, v habsburški monarhiji v 19. stoletju pod cenzorskim nadzorom, ni bilo nič novega: dvor je nadzoroval vso literarno produkcijo že desetletja pred tem. Novo je bilo to, da se je z ustanovitvijo policijsko-cenzorskega dvornega urada [Polizei- und Zensurhofsstelle] na začetku stoletja, leta 1801, cenzurna dejavnost prvič povezala s policijo (Cvirn 2010, 15). V tem obdobju in v obdobju, ki mu je sledilo, ko je avstrijsko cesarstvo vodil kancler Klemens von Metternich (tj. od leta 1809 do leta 1848), je nadzor tiska tako prešel v policijsko-birokratske roke cenzorjev, ki so skrbeli predvsem za to, da ni bilo objavljenega nič, kar bi bilo naperjeno proti cesarski družini ali obstoječemu političnemu sistemu. Policijsko-cenzorskemu dvornemu uradu je predsedoval grof Josef Sedlnitzky (1778–1855), Metternichov policijski predsednik, ki je cenzuriral vse, kar bi se lahko razumelo kot napad na katerega koli člana cesarske družine, na vlado ali na katerega koli tujega monarha ali vodjo države, ter kakršen koli javni napad na vero; cenzura je lahko doletela katero koli besedilo, predstavo, sliko in celo keramiko, tkanino ali zapis na spomeniku, ki so jih cenzorji ocenili kot žalitev ali ogrožanje javne morale (gl. npr. Vidmar 2020, 9; Juvan 2020, 216; Wolf 2015, 134–135; Cvirn 2010).

Med cenzorji, ki so ocenjevali primernost besedil v tem obdobju, so bili tudi znameniti posamezniki, med njimi je bil najznamenitejši gotovo avtor prve znanstvene slovenske slovnice, objavljene leta 1808, Jernej Kopitar (1780–1844). Kopitar je opravljal poklic prvega skriptorja dunajske dvorne knjižnice, med letoma 1810 in 1844 pa je deloval tudi kot dvorni cenzor za besedila, napisana v slovanskih jezikih in novogrščini (kasneje mu je bil dodeljen še nadzor nad romunskimi besedili) (Juvan 2020, 226). Zaradi svojega visokega statusa v cenzurni hierarhiji Kopitar ni pregledoval sam vsega, kar je bilo objavljenega v slovenščini; ta pregled so opravljali deželni cenzurno-revizijski uradi, ki so le bolj zapletene primere ali pritožbe potem posredovali naprej na Dunaj. Deželni cenzurno-revizijski uradi so nadalje delegirali svoje delo na zunanje sodelavce in se pogosto zanašali na poročila, ki so jih pridobili od določenih ustanov ali zaupanja vrednih posameznikov, ki so poznali jezik in tematiko, kar pomeni, da so v tem obdobju mnogi slovenski intelektualci in osrednje osebnosti tedanje dobe sodelovali v takšnih cenzurnih postopkih (Juvan 2020, 219). Ti informanti in cenzorji so pomembno vplivali na razvoj slovenske literature 19. stoletja, saj so sooblikovali literarni okus in pogosto delovali tudi kot arbitri kvalitete v literarni produkciji (Juvan 2020, Dović 2020).

Kljub temu poostrenemu cenzorskemu nadzoru se zdi, da v prvi polovici 19. stoletja ni bilo večjih težav z izdajanjem prevodov: edina knjiga v slovenščini, ki se nahaja na seznamu prepovedanih knjig v obdobju med 1792 in 1848, je bila v skladu z razsvetljsko usmeritvijo cesarstva religiozno delo neznanega avtorja *Shivljenje svetiga Joshta* (Pastar 2020, 167).

Po marčni revoluciji leta 1848 na Dunaju je cesar Ferdinand I. odpravil cenzuro tiska, kar je pripeljalo do pojava številnih, predvsem časopisnih izdaj (Cvirn 2010, 19). Ta popolna svoboda je bila kratkega veka, že čez tri leta, leta 1851, se je vzpostavila preventivna cenzura, ki je predvsem omejevala tisk časopisov in druge periodike. Novi cenzurni postopki so zahtevali, da mora biti dano v cenzorski pregled vsako tiskano besedilo tri dni in vsak časopis ali revija eno uro pred objavo. Tudi ta odredba ni bila v veljavi dolgo časa. Leta 1862 je novi zakon o tisku ukinil preventivne cenzurne postopke in vpeljal retroaktivno cenzuro, ki je prepovedovala že natisnjena besedila. Tako je zgolj v obdobju treh let po vpeljavi tega novega zakona avstrijska oblast prepovedala kar 389 besedil (Wolf 2015, 135). Tudi v tem obdobju se je cenzorjem zdelo problematično tisto, kar so že preganjali v Metternichovi dobi (Cvirn 2010, 20). S pomočjo različnih tožilcev in sodišč je vlada pogosto zasegla celotno naklado in naložila visoke kazni avtorjem, urednikom, založnikom in tiskarnam, kar je pripeljalo mnoge izmed njih v zapor ali v bankrot (Dović 2020, 262; Cvirn 2010, 18–31).

Tem pritiskom navkljub pa je bila na koncu stoletja literarna produkcija na Slovenskem v polnem razmahu: predstavniki slovenske moderne so v tem obdobju ustvarili nekatera izmed svojih najznamenitejših del, ki so se prav tako morala soočiti s poskusi utišanja literarnega glasu. Čisto na koncu stoletja je ljubljanski škof Anton B. Jeglič pokupil in uničil večino izvodov pesniške zbirke *Erotika* (1899) Ivana Cankarja. Če v tem primeru

pravzaprav ni šlo za uradni cenzorski poseg, saj škof ni imel podpore uradnih avstro-ogrskih cenzorskih uradov, pa čez nekaj let uradni cenzurni potopek zaustavi nameravano produkcijo Cankarjevih *Hlapcev*. Igro je leta 1909 prepovedal policijski oddelek deželne vlade, ki je vodil cenzurne postopke, tako da je bila prvič postavljena na oder šele leta 1919, leto dni po Cankarjevi smrti (Dovič 2020, 275–278). V tem obdobju je avstro-ogrška oblast cenzurirala tudi prevode: istega leta 1909 na primer francoska igra *Florette et Patapon* avtorjev Mauricea Hennequina in Pierrea Vebera v prevodu Vladimirja Levstika ni dobila dovoljenja za uprizoritev, ker se je zdela cenzorjem, Antonu Funtku in Franu Milčinskemu, preveč »lascivna« in »prekosmata« (Dovič 2020, 278).

4 Prevodni tokovi

Kljub temu da so osrednji literarni časopisi, kot je bil na primer *Ljubljanski zvon*, odklanjali prevode in se osredotočali le na objave izvirnih literarnih besedil, napisanih v slovenščini, se je v 19. stoletju literarna prevajalska dejavnost vendarle razmahnila: knjižno objavljenih je bilo čez 390 novih prevodov literarnih besedil (glej tabelo 1, ponatisi so izpuščeni).

Tabela 1: Prevodi iz in v slovenščino v obdobju med 1800 in 1900

	nem.	češč.	fran.	rušč.	angl.	polj.	ital.	gršč.	špan.	lat.	slov.	dan.	srb.	skupaj
v slov.	194	55	42	32	18	18	16	5	3	3	2	2	1	391
iz slov.	8	6	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1	18

Jasno sliko o številu prevodov in o izhodiščnih in ciljnih jezikih je na osnovi zapisov v osrednjem elektronskem bibliografskem viru na Slovenskem težko narediti in so zato rezultati zgolj približni. Prva težava nastane že ob poskusu izločitve vseh ponatisov: če ni bilo težav z izločitvijo Linhartovih dram *Županova Micka* in *Matiček se ženi*, ki nista šteti med objavljene knjižne prevode, čeprav sta bili v 19. stoletju ponatisnjeni v Blaznikovi tiskarni, se je pojavil večji problem takrat, ko iz zapisa v COBISS-u ni bilo razvidno, ali je posamezno delo zgolj ponovna izdaja ali gre za prenovljen in popravljen prevod. Za odgovor na to vprašanje in izoblikovanje natančnejše slike bi bilo treba izvesti podrobnejšo besedilno analizo. Nadaljnji problem so predstavljala dela, ki so bila zelo svobodno predelani prevodi, oziroma izvirna besedila, ki so jih bolj ali manj inspirirali tuji literarni viri (tak primer je na primer *V domačem logu* (1896), zbirka pesmi in povesti za mladino, ki jih je predelal Janko Leban na podlagi hrvaških, italijanskih in nemških izvirnikov). Težave pri razvrščanju povzročajo tudi knjige, ki združujejo prevode iz različnih jezikov, kot je na primer izbor naukov za slovensko mladino [*Sbér lépih ukov sa Šlovensko mladino*] Urbana Jarnika (1814), v katerega je vključil prevode iz nemščine, latinščine in češčine ter vsebuje tudi nekaj izvirnih besedil. Takšna dela so upoštevana le enkrat

v razpredelnici in so uvrščena zgolj v en, prevladujoči izhodiščni jezik (v Jarnikovem primeru med prevode iz latinščine). In nenazadnje je treba podvomiti v nekatere zapise v kolofonu in bibliotečnem zapisu, ki navajajo, da je bilo delo prevedeno iz danščine (na primer Andersonove pravljice) ali angleščine (*Robinzon*), ker iz kritičkih zapisov tedanje dobe vemo, da so bila ta dela prevedena prek nekega drugega jezika, ponavadi nemščine (Jerovšek Vogrinc 2004).

Kljub zadržkom glede popolne točnosti zgoraj navedenih podatkov pa nam ti vseeno jasno kažejo, da je bila nastajajoča slovenska literarna srenja v prevodnem dialogu predvsem z nemškim prostorom. Presenetljivo veliko je bilo tudi prevodne izmenjave s češkim, ruskim in poljskim literarnim prostorom, nekaj pa tudi s francoskim, angleškim in italijanskim. Podatki nam tudi kažejo, da je imela slovenska literatura v tej dobi izjemno periferen značaj, saj je literarnih prevodov v tuje jezike, ki so bili objavljeni kot samostojne knjige, zelo malo, zopet največ v nemški in češki jezik.

5 Zaključek

19. stoletje je bilo stoletje, v katerem so se, kljub omejitvam cenzurnih postopkov, oblikovali temelji slovenske literature in narodne identitete tudi prek prevodne dejavnosti, ki je potekala predvsem med dominantno nemško in sorodno češko kulturo, ki sta skupaj s slovensko sobivali v večjezični in večkulturni avstro-ogrski monarhiji.

Bibliografija

- Almasy, Karin. 2018. *Kanon und nationale Konsolidierung. Übersetzungen und ideologische Steuerung in slowenischen Schullesebüchern (1848–1918)*. Dunaj: Brill Österreich-Böhlau Verlag. <http://library.oapen.org/handle/20.500.12657/25718>.
- Cvirn, Janez. 2010. »'Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila': Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914).« V *Cenzurirano: Zgodovine cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, uredila Mateja Režek, 13–44. Ljubljana: Nova revija (Razprave 2).
- Dovič, Marijan. 2020. »Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 243–286. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Gabrič, Aleš. 2009. *Šolanje in znanje na Slovenskem v izživju 20. stoletja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Jemec Tomazin, Mateja. 2010. *Slovenska pravna terminologija: od začetkov v 19. stoletju do danes*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Jerovšek Vogrinc, Irena. 2004. »Knjižni prozni prevodi v slovenščino med letoma 1848 in 1919.« V *Prevajanje besedil iz obdobja romantike: 29. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 303–323. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Juvan, Marko. 2020. »Cenzor in literarno polje: Kopitar, Čop in *Kranjska čbelica*.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 211–242.
- Koblar, France in Vasilij Melik. 1986. »Vošnjak, Josip (1834–1911)«. V *Slovenski biografski leksikon: 14. zv. Vode – Zdešar*, uredili Jože Munda idr. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 22. 2. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi813114/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Pipp, Lojze. 1935. »Razvoj števila prevajalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske.« *Kronika slovenskih mest* 2/1: 66–72. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-0GBMI71V>.
- Rahten, Andrej. 2011. »Joseph Schwegel.« V *Med domom in svetom*, uredil Igor Gerdina, 233–242. Ljubljana: Založba ZRC.
- Vidmar, Luka, ur. 2020. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Vidmar, Luka. 2020. »Uvod.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 7–10. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Vošnjak, Josip. 1905. *Spomini, 1840–1867*. Ljubljana: D. Hribar.
- Wolf, Michaela. 2015 [2012]. *The Habsburg Monarchy's Many-Languaged Soul: Translating and interpreting, 1848–1918*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Žigon, Tanja, Karin Almasy in Andrej Lovšin. 2017. *Vloga in pomen prevajanja učbenikov v 19. Stoletju: Kulturnozgodovinski in jezikovni vidiki*. Zbirka prevodoslovje in uporabno jezikoslovje. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za prevajalstvo.

PREVAJANJE V 19. STOLETJU

Uvodno poglavje na kratko oriše pomembnejše zgodovinske dogodke in postopno uveljavljanje slovenskega jezika in izoblikovanje slovenske identitete v 19. stoletju. Poseben poudarek je dan dvojezičnosti slovenskega prebivalstva v tem obdobju in različnim oblikam cenzorskega nadzora v habsburški monarhiji v 19. stoletju.

TRANSLATION IN THE 19TH CENTURY

This introductory chapter briefly outlines the most important historical events and gradual codification and formation of the Slovene language and of the Slovene national identity in the 19th century. Special emphasis is given to bilingualism of the Slovene population in this period and to different forms of censorial control in the 19th-century Habsburg monarchy.

PREVAJANJE IN LITERARNE REVIJE V DRUGI POLOVICI DEVETNAJSTEGA STOLETJA: PRIMER ZVONA IN LJUBLJANSKEGA ZVONA

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V drugi polovici 19. stoletja so literarne revije igrale pomembno vlogo v oblikovanju slovenske narodne zavesti, zato ni presenetljivo, da je v slovenščini v 19. stoletju izhajalo kar 13 različnih literarnih revij: prve so začele izhajati v Celovcu (*Slovenska bčela* (1850–1853), *Glasnik slovenskega slovstva* (1845), *Slovenski glasnik* (1858–1868), *Besednik* (1869–1878) in *Kres* (1881–1886)), druge v Mariboru (*Glasnik* (1869) in *Zora* (1872–1878)), tretje spet v Ljubljani (*Ljubljanski zvon* (1881–1940), *Slovan* (1884–1887), *Dom in svet* (1888–1944)). Poleg tega je s premori na Dunaju izhajal *Zvon* (1870, 1876–1880), *Slovenka* v Trstu (1897–1902), *Slovanski svet* pa v Ljubljani, Trstu in na Dunaju (1888–1899). Nekatere izmed teh revij so delovale le eno leto, druge več desetletij. Najvplivnejši sta bili *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet*, ki sta večkrat obravnavali tudi »prestave«, »prelagatelje« in »prestavljalce«, kot so takrat poimenovali prevod in prevajalce.

2 Dunajski Zvon

Predhodnik *Ljubljanskega zvona* je bil literarni štirinajstdnevnik *Zvon*, ki ga je na Dunaju ustanovil, urejal in skorajda v celoti sam ustvarjal Josip Stritar (1836–1923). Stritar je bil eden najpomembnejših slovenskih pisateljev in literarnih kritikov, prevajalec Svetega pisma in obenem tudi prevajalec za slovenski jezik pri *Državnem zakoniku* na Dunaju. Dunajski *Zvon* se je prvič pojavil leta 1870, vendar je ob koncu prvega leta izhajanja presahnil za pet let. Stritar ga je potem obnovil leta 1876 in ga urejal do konca leta 1880, ko je bil s 144. številko dokončno ukinjen.

Stritarjev odnos do objav prevodov v reviji je bil sprva zelo odklonilen: že v drugi številki je zapisal, da »prestav [tj. prevodov] *Zvon* ne bo prinašal« (1870 1/2, 32), podobno stališče najdemo še tri številke pozneje: »*Zvon*, kakor smo že naznanili enkrat, ne bo prinašal prestav.« (1870 1/5, 80). Resda je to uredniško odločitev že kmalu prekršil in še istega leta v številki 13 natisnil Vodnikov prevod *Pogovori iz Lukijana*, ki ga je za tisk pripravil Fran Levstik, vseeno pa je bila to bolj izjema kot pravilo in je dunajski *Zvon* dejansko objavljal predvsem izvirna literarna dela v slovenščini.

Svoje odklanjanje prevodov je Stritar podrobneje pojasnil leta 1876, ko zapiše, da sicer prevajanja kot takega ne zavrača, vendar pa da želi v prvi vrsti dati prednost izvirnemu pisanju, saj se boji, »da bi se naši pisatelji, opustivši izvirno delovanje, ne pogubili v samih prevodih, ki imajo sicer tudi svojo veljavo, ali iz njih ni moči ustvariti narodnega slovstva« (1876 2/23, 359). K temu doda, da ne smemo tega stališča razumeti, kot da prevodi nimajo prav nobene vloge v razvoju slovenske literature, temveč da lahko štejemo prevode za del slovenske literature le, če je izvirnik zbornen, če je delo sorodno slovenskim razmeram in potrebam in če je prevod kakovosten.

V dunajskem *Zvonu* najdemo še druge sodbe o prevajanju in o konkretnih prevodih, še posebej pogoste so v zadnjem odseku revije, ki je poimenovan »Slovenski glasnik« in v katerem Stritar obvešča svoje bralstvo o novostih na literarnem trgu, tudi o izbranih literarnih in neliterarnih prevodih, kot sta na primer nov prevod Turgenjeva (1870 1/15, 240) ali prevod, namenjen slovenskim županom (1880 6/5, 80). Prevodi in prevajalci se mu zdijo pomembni predvsem zato, ker uvajajo novo slovensko besedje, še posebej na tehničnem področju, in tako v njegovih očeh predstavljajo pomemben vir bogatitve slovenskega jezika. V svojih odzivih je včasih zelo konkreten in opozarja prevajalce, naj se izogibajo kopičenju samostalnikov, ker je slovenščina bolj glagolski jezik (»slovenščina le bolj z glagoli dela«, 1880 6/9, 142), drugič je bolj splošen v svojih napotkih. V *Zvonu* tako najdemo tudi odlomke, v katerih predlaga na primer Shakespearova dela za slovenske prevode (1870 1/14, 222) ali pa odvrta prevajalce od posrednih prevodov: »Tudi ta napaka se pri nas ne sme ugnezdit, kakor se vidi drugod, da se prevaja – po okoliših, po prevodih! To je podoba po podobi. Koliko izgubi vsak izvirnik že v prvem prevodu, bode naj še tako dober, koliko potem še v drugem!« (1876 2/23, 359). Kljub tem omembam obravnava prevodov vseeno ostaja obrobna tematika v *Zvonu*, zato je še toliko bolj presenetljivo, da je dunajski *Zvon* povezan s prevodnim škandalom, v katerem je bil vpleten Stritar.

Josip Stritar je namreč leta 1876 začel v *Zvonu* v nadaljevanjih objavljati svoj roman *Gospod Mirodolski*. Čeprav je roman v veliki meri zasnoval in naslonil na roman Oliverja Goldsmitha *Wakefieldski vikar* (*The Vicar of Wakefield*, 1766), tega ni odkrito priznal in ni razkril, da je roman izoblikoval po tem modelu. Ko se je istega leta 1876 kot *Gospod Mirodolski* pojavil še prvi slovenski prevod Goldsmithovega dela pod naslovom *Župnik Wakefieldski* prevajalca Janeza Jesenka, so nekateri izmed bralcev, ki so sedaj lahko deli

med seboj primerjali, Stritarja obtožili plagiatorstva. Viktor Bežek v članku, objavljenem pod psevdonimom V. B., zapiše: »... prebravši prevod začeli smo šepetati med seboj in najprej boječe, potem vedno glasneje povpraševati se, nismo-li že kaj podobnega čitali. Kje? — V Mirodolskem! Da v Mirodolskem! Kakor luskinе nam je padlo z očij! Da, Mirodolski, to ni nič drugega, kakor Župnik Wakefieldski sam!« (V.B. 1891, 330) Stritar se je branil, da se je samo inspiriral pri Goldsmithovem delu in da je njegovo delo izvirno (»Jaz nisem kradel nikoli, ne posnemal vedoma, nikoli! Za take podobnosti nisem jaz odgovoren.« (Stritar 1897, 2)), vendar pa se je kljub njegovim protestom razvnela javna polemika, ki je vodila k precejšnjemu upadu naročnin na dunajski *Zvon*, kar je končno pripeljalo do tega, da je Stritar za nekaj let opustil izdajanje te literarne revije (Kopitar 1959/60, Bogataj-Gradišnik 1986), pozneje pa predal delo ljubljanski skupini urednikov, ki so leta 1881 ustanovili *Ljubljanski zvon*.

3 Ljubljanski zvon

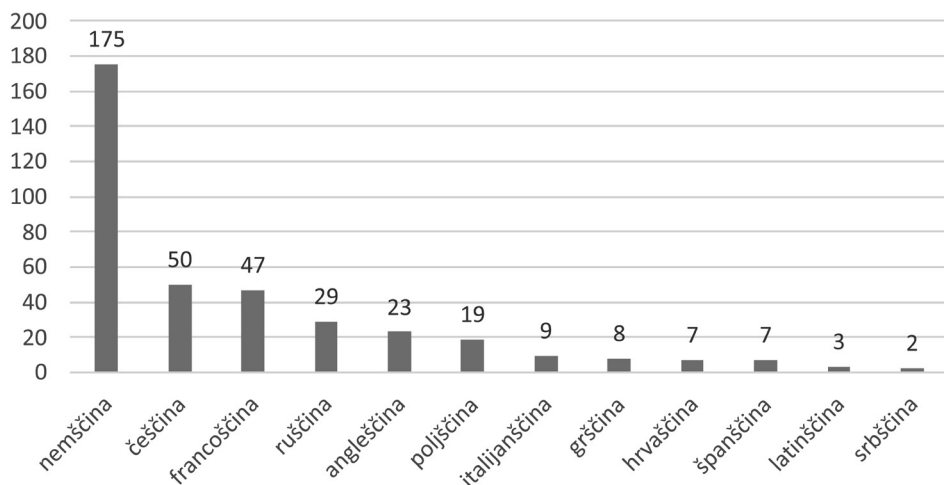
Ljubljanski zvon, podnaslovljen kot »Leposloven in znanstven list«, je bil najpomembnejši literarni mesečnik v obdobju svojega izhajanja med letoma 1881 in 1941. V 19. stoletju je torej izšlo 20 letnikov oziroma 240 številka. Urejali so ga osrednji slovenski pisatelji tako imenovane liberalne struje, in že drugo leto izdajanja, tj. leta 1882, se jim je pridružil tudi Josip Stritar. Mesečnik je imel ponavadi okrog 65 strani in je objavljal, tako kot njegov predhodnik, predvsem izvirna leposlovna in znanstvena dela v slovenščini: vsaka številka se je začela s poezijo, ki so ji sledile črtice, novele ali romani v nadaljevanjih. Tretji sklop revije je prinašal znanstvena besedila: literarnoteoretične spise (na primer, biografije in literarne kritike), zgodovinske in jezikoslovne prispevke ter redko tudi članke o najnovejših naravoslovnih dognanjih. Vsaka številka revije se je končala s 4 do 15 strani dolgim odsekom, ki se je imenoval »Slovenski glasnik« (v letnikih 1 do 5) ali »Listek« (v letnikih 6 do 20) in ki je bil objavljen v manjšem fontu kot preostali del revije. Ta dodatek je obveščal bralstvo o raznoraznih zadevah: en del je bil posvečen obveščanju o novoobjavljenih knjigah (vključno s prevodi v slovenščino, med katerimi so bili nekateri tudi na kratko kritiško ovrednoteni). Drugi odsek se je posvečal gledališkemu dogodkom v Ljubljani, kjer so bili bralci občasno obveščeni tudi o tem, ali je bil določen libreto preveden v slovenščino ali ne. Tretji odsek se je osredotočal na umetniške razstave, v četrtem pa so uredniki objavljali obvestila o smrti pomembnejših članov skupnosti. Nekaj strani je povzemalo preglede objav v čeških in hrvaških literarnih revijah, včasih (čeprav redko) pa so uredniki in njihovi sodelavci poročali o literarnih smernicah in najnovejših literarnih objavah v Rusiji, Bolgariji, Srbiji, na Poljskem in Slovaškem. In končno, v teh dodatkih najdemo tudi podatke o novih prevodih slovenskih literarnih del v tuje jezike in njihovih objavah v tujih literarnih revijah.

3.1 Prevodi v *Ljubljanskem zvonu*

Tako kot dunajski *Zvon*, tudi *Ljubljanski zvon* ni objavljala prevodov v osrednjem delu revije. V vseh 240 številkah, objavljenih v 19. stoletju, ne najdemo niti enega, edina izjema je zadnji letnik (letnik 20 iz leta 1900), v katerem najdemo prvič dva prevoda, in sicer prevoda dveh novel Antonia Fogazzara (1842–1911), ki sta bili prevedeni iz italijanščine (397–404; 558–562). Poleg tega prevode najdemo v istem letu tudi v številki 12, ki je bila v celoti posvečena stoletnici rojstva Franceta Prešerna. Ta številka prinaša šest prispevkov, ki obravnavajo srbske, nemške, švedske, italijanske in češke prevode Prešernove poezije, en ponatis že objavljenega prevoda ene izmed Prešernovih pesmi v švedščino, štiri nove prevode v ruščino in devet novih prevodov v italijanščino.

Zopet po vzoru dunajskega *Zvona* so prevodi omenjani predvsem v zadnjem odseku *Ljubljanskega zvona*, v t. i. Slovenskem glasniku oz. Listku (odslej Listek). V vseh 240 Listkih, ki so bili objavljeni v 19. stoletju, so uredniki poročali kar 77-krat o različnih prevodih slovenskih literarnih besedil (predvsem pesmi) v tuje jezike. V enaindvajsetih primerih so te prevode tudi navedli, dvanajstkrat pa so jih tudi kritiško ovrednotili.

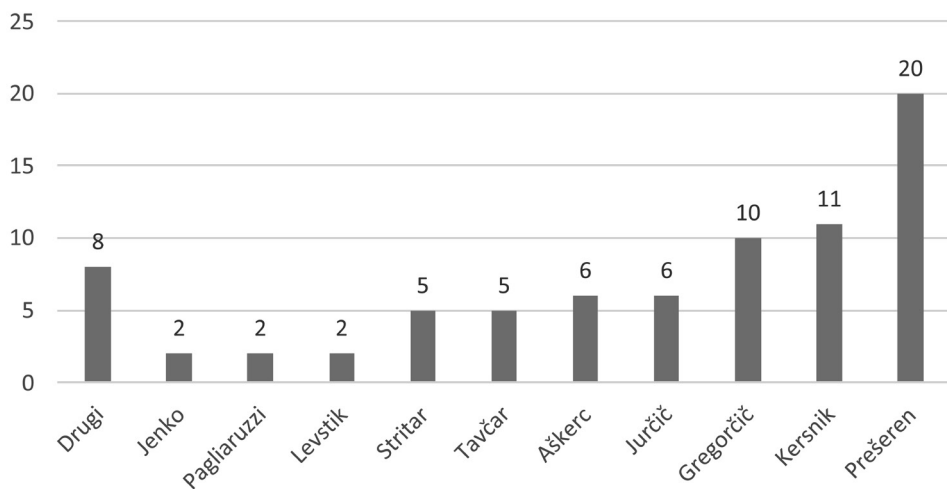
Graf 1: Število prevodov, objavljenih med 1800 in 1900, glede na izhodiščni jezik

Velika večina prevodov, o katerih so poročali v Listku, je bila objavljena v različnih revijah, ki so izhajale na raznih koncih Avstro-Ogrske, in sicer predvsem v nemškem in češkem jeziku, nekaj prevodov se je pojavilo tudi v italijanskem in hrvaškem jeziku (gl. graf 1). Avtorji, ki so bili najpogosteje prevajani, so pripadali nastajajoči slovenski

klasični literaturi, med njimi je bil najpomembnejši France Prešeren, saj kar 20 različnih prispevkov v Listku omenja tuje prevode ene ali več njegovih pesmi (glej graf 2; v kategoriji *Drugi* so avtorji, ki so bili omenjeni le enkrat).

Graf 2: Omembe prevedenih slovenskih avtorjev v Listku

3.2 Teoretične in normativne sodbe o prevodih

V osrednjem delu *Ljubljanskega zvana* se je le redko tudi teoretično pisalo o prevodu in prevajanju. Obstajata dve pomembni izjemi. Prva izjema je prav Josip Stritar, ki o prevodu spregovori v Dunajskih pismih. Dunajska pisma so bila serija esejev, objavljenih med letoma 1895 in 1896, v katerih je Stritar obravnaval različne teme: od tega, da je slavil dosežke Mohorjeve družbe (LZ 15/8: 496–500), obravnaval socialno tematiko (LZ 15/9: 553–558), dajal napotke glede pravilne rabe slovenščine (LZ 15/10: 687–692), podal svojo kritiko naturalistične literarne smeri (LZ 16/1: 15–20), do tega, da je tudi na kratko povzel svoje stališče do literarnih prevodov. V skladu z njegovimi že znanimi prepričanji tako leta 1896 v enem izmed pisem najdemo:

Kar se tiče prevodov, je moja misel ta: prevode samo za silo. Prevod je vedno le tuje blago; kdor more, naj spiše kaj izvirnega. Samo kar je izvirno, domače, to je naše. (Stritar 1896, LZ 16/1: 20).

Druga izjema je bil prispevek, ki je bil v *Ljubljanskem zvonu* objavljen leto pozneje (1897) in je obravnaval plagiatorstvo. Prispevek so napisali trije anonimni avtorji pod

psevdonimi alpha + beta + gama in ga objavili v dveh delih (LZ 1897 17/5: 291–295; 17/6: 349–357). V članku so obravnavali zakonodajo s področja intelektualne lastnine, ki je bila v cesarstvu sprejeta 26. decembra 1885. Avtorji obveščajo bralstvo, da zakon prepoveduje uporabo naslova ali oblike katerega koli že prej objavljenega umetniškega dela, še posebej v primerih, ko se to zgodi z namenom prevare občinstva (22. člen). Poleg tega poudarijo, da 52. člen določa, da vsi, ki ne imenujejo avtorja ali vira svoje stvaritve, kršijo zakon (LZ 1897, 17/6: 357). Toda čeprav so avtorji pozdravili novo zakonodajo, so obenem dodali, da se je treba zavedati, da niso vse izposoje že plagiati. Poudarili so, da so se v zgodovini literature izposoje iz folklore, splošnih mitov in drugih literarnih besedil vedno dogajale (pri tem navedejo primer Goethejevega *Fausta* in Shakespearjeva dela) in bi zato morali takšne izposoje pojmovati kot sprejemljivo literarno prakso. V tem besedilu posvetijo nekaj besed izrecno prevodom in zapišejo:

Celo prevodi, katerih prevodilni jezik je tako samorašč, da čitatelja prav nič ne spominja na izvirnik – taki prevodi se po pravici v vseh slovstvih smatrajo kot pristna domača slovstva. /.../ Umetnik pač svoje samotvornosti ne kaže samo v izumitvi nove snovi, v tako imenovani umetniški “invenciji”, temveč njegova ustvarjajoča sila se nič manj ne utegne pojaviti v obdelavi stare snovi, v utelesitvi stare ideje; izviren je torej način izvršitve ali utelesitve. (LZ 1897, 17/5: 292)

Vseeno pa opozorijo, da je treba biti previden pri takšnih izposojah: »treba [je] pripoznati neke meje, katerih pošten umetnik nikdar ne prekorači, in o katerih se je omikani svet zedinil, ustanovivši mednarodna odločila v obrambo duševne lastnine« (LZ 1897, 17/5: 292). Tako zaključijo, da moramo razlikovati med plagiatorji, ki si suženjsko izposojajo celotno umetniško delo ali njihovo obliko, in umetniki, ki uporabljajo izposojeno kot temelj ali okostje novega umetniškega besedila (LZ 1897, 17/6: 357).

Če so bile teoretične in normativne obravnave prevoda v osrednjem delu *Ljubljanskega zvona* redke, pa so bile zato toliko bolj pogoste v Listku. V Listku tako najdemo najave novih prevodov v slovenščino, nekatere izmed teh objav pa spremljajo tudi krajši kritiški komentarji. Prav ti komentarji so še posebej zanimivi, ker podajajo kritike obstoječih praks ali pa ponujajo nasvete, kako naj se prevaja in kakšen jezik naj prevajalec uporablja. Posebej pogosto obravnavane so naslednje tematike:

a) Pravilna raba slovenščine

V večini ocen prevodov so se avtorji kritik posvečali rabi jezika v prevodu in podrobno obravnavali vse odklone od razvijajoče se jezikovne norme. Še posebej so jih motili germanizmi. Leta 1884 (4/10, 631) na primer ovrednotijo *Molitvenik za dijake*, ki je bil preveden iz češčine. V oceni kritizirajo prevajalca Marešiča, da je v svojih prevodih molitev, kot sta očenaš in zdravamarija, uporabil »nekatero grde germanizme, kakor

našim dolžnikom, ne vpelji, gnada, žegnana itd., ki gotovo neprijetno motijo vsakega Slovenca, komur je jezikovni čut količkaj razvit.« Uredniki pogosto grajajo tudi osiromašen jezik v prevodih (npr. »Večkrat smo že na tem mestu opominjali naše pisatelje, ki za priprosti narod 'prosto' predelujejo ali slovenijo pripovedne knjige, naj vendar ne pišejo tako mršavega jezika.« LZ 1884, 4/7: 441–443)) in pozivajo prevajalce, naj uporabljajo »pravilen jezik« (LZ 1883, 3/6: 203). Podobno so tudi gledališki kritiki, ki so se resda predvsem osredotočali na predstavitvene vidike gledaliških in opernih predstav, včasih v svojih kritikah vendarle omenili tudi kvaliteto prevedenih libretov, kjer so prav tako zahtevali čistejšo rabo jezika, na primer: »Libreto je sicer vselej le podrejena stvar, vendar bi bilo skrbeti za to, da se nam podaja v *čistejšem* pismenem jeziku.« (LZ 1891, 11/11: 702, poudarjeno v izvirniku).

b) Etični problemi, predvsem vprašanje plagiatorstva

Uredniki so redno preverjali vsa novoizdana slovenska literarna dela, če so v resnici izvirna besedila ali gre za prevode. Poseben poudarek so dali temu, da morajo prevajalci izrecno navesti izvirnega avtorja in izhodiščni jezik na naslovnici (»Želeli bi, da bi prelagateljji vselej imenovali vir, iz katerega zajemajo take povesti...« LZ 1883, 3/6: 203). V obdobju med 1881 in 1900 so tako razkrili dva prevajalca, ki sta trdila, da sta napisala izvirni besedili, čeprav sta ju v resnici prevedla: prvi je bil primer prevoda igre *Sovraštvo mej bratoma* Josipa Geclja iz hrvaščine (LZ 1882, 2/8: 508), drugi pa primer prevoda povesti Janka Jurkovića, prav tako iz hrvaščine (LZ 1882, 2/12: 768–769). V obeh primerih sta se prevajalca navedla kot avtorja teh dveh besedil. Uredniki so zelo odločno odklonili to prakso prisvajanja in zaključili: »Tako ne smemo delati!« (LZ 1882, 2/12: 768)

c) Nujnost obvladovanja izhodiščnega jezika

V želji, da bi navezali kulturne stike z drugimi slovanskimi narodi, so nekateri prevajalci začeli prevajati iz jezikov, ki jih niso dobro poznali, in so tako ustvarili slabe prevode. Uredniki *Ljubljanskega zvana* so posledično jasno izrazili zahtevo, naj prevajalci delajo le z jeziki, ki jih odlično poznajo: »Toda neizogiben postulat za dobro prelaganje – o tem smo že nekje drugje govorili – je ta, da bodi prelagatelj jeziku, iz katerega prevaja, prav tako vešč, kakor materinščini, poznajoč vse njegove finosti, podrobnosti in nianse.« (LZ 1895, 15/8: 515)

d) Izhodiščno in ciljno usmerjen prevod

Uredniki *Ljubljanskega zvana* si niso bili enotni glede tega, ali jim je ljubše izhodiščno ali ciljno usmerjeno prevajanje. Nekateri izmed kritikov, ki so objavljali v Listku, so bili pristaši prevodov, ki so se kar se da tesno prilagajali izhodiščnemu besedilu (npr. »Kdor se loti prelaganja, strogo se drži izvirnika in nikar nam ne pači tujega pisatelja s

svojimi dodatki!« (LZ 1884, 4/1: 57)). Drugi so bili bolj naklonjeni prevajanju, ki se je prilagajalo ciljnemu jeziku in kulturi: »Često smo že opozarjali, da je treba prevajati v duhu jezika našega, da ima naš jezik prav tako svoje posebnosti, kakor jih imajo drugi jeziki, in danes poudarjamo znova, da se nikakor ni smeti *pretlesno* držati izvirnika.« (LZ 1890, 10/12: 766). Vprašanje akulturacije je bilo pa še posebej izpostavljeno pri gledališkem prevajanju, kjer je Fran Zbanšnik odsvetoval pretirano prilagajanje ciljni kulturi: »Ako vse dobro premislimo, moramo reči, da bi se drame sploh ne smele lokalizovati. [...] Pravzaprav je torej lokalizovanje iger nekaj nenaravnega. Kakor n. pr. ne lokalizujemo iz tujih jezikov preloženih romanov, tako bi tudi dramatičnih proizvodov ne smeli lokalizovati. [...] [K]ajti vsak pravi umotvor ima na sebi znake lokalnosti in individualnosti, in mika nas na njem morda baš to, kar ima za nas tujega, nenavadnega. Tudi je umetnost kolikor toliko sredstvo, s katerim širimo svoje duševno obzorje, in če gremo v gledališče k francoski igri, hočemo pač videti francosko življenje, a ne kakega drugega!« Zbanšnik sicer pozneje doda, da je določena mera prilagajanja ciljni kulturi dopustna, toda le v primeru prevajanja manj zahtevnih literarnih del za široko publiko: »Da se Shakespearjeve, Schillerjeve ali Goethejeve drame ne morejo lokalizovati, je pač vsakomu jasno. Sploh je videti, da prija lokalizovanje samo dramam nižje vrste, in še tem le z gotovimi pogoji.« (LZ 1899, 19/11: 704)

e) Proti posrednemu prevodu

Uredniki so večkrat odklonilno nastopili proti vsem prevodom, ki niso bili narejeni neposredno iz izvirnika, temveč prek nekega drugega prevoda. Posredni prevod se jim je zdel nesprejemljiv pri vseh žanrih: na primer, v enem primeru se kritik pridruža, ker je bil prevod libreta, ki ga je George Ohnet izvorno napisal v francoščini, narejen prek nemškega prevoda: »Ali si ni bilo moči preskrbeti prevoda po izvorniku?« (LZ 1892, 12/4: 258). Podobno so razočarani, da je bil slovenski prevod *Guliverjevih potovanj* Jonathana Swifta narejen po nemški adaptaciji tega besedila za otroke (LZ 1894, 14/6: 378). In končno, Engelbert Gangl je v Listku močno kritičen tudi do prvega slovenskega prevoda Shakespearjevega *Hamleta*, saj v Cankarjevem prevodu zazna vpliv nemškega prevoda (LZ 1900, 20/1: 53–54). Na drugi strani uredniki pohvalijo prevod povesti Ivana Turgenjeva *Nesrečnica*, ker je prevajalec prevajal iz ruskega izvirnika: »Vsaj pozna se mu, da prelaga res po ruskem izvorniku, a ne po nemških in hrvatskih prevodih.« (LZ 1884, 4/3: 186)

f) Prevodi kot znamenje uspeha posameznega literarnega dela

Komentarji v Listkih so tudi pokazali, zakaj so uredniki in sodelavci *Ljubljanskega zvana* tako natančno beležili vsak prevod slovenskega literarnega besedila v tuji jezik: v njihovih očeh so ti prevodi predstavljali vidno znamenje visoke kvalitete slovenske literature. Ko na primer pišejo o nemških prevodih Prešernovih pesmi, dodajo: »To vedno zatekanje

tujcev, zlasti Nemcev, k neusahljivemu viru Prešernove poezije nas po pravici navdaja z iskrenim ponosom in veseljem; kajti vprav ta pojav nam je nov dokaz, da je Prešeren – kar je prvi trdil in dokazal Stritar, slava mu zategadelj – svetovne cene pesnik in svetovni klasik, in baš mnogoteri njega prevodi v tuje jezike nam ga gotovo in za stalno uvrste v *svetovno literaturo* kot prvega slovenskega zastopnika« (LZ 1897, 17/9, 580). Prepričani so bili, da s prevodi slovenske literature predvsem nemškemu bralstvu lahko dokažejo, da so se Slovenci formirali kot narod, enakovreden drugim, sosednjim narodom. Zato ob prevodu Kersnikovih del, podobno kot v najavah nemških prevodov Prešerna, zapišejo: »Uverjeni smo, da se Kersnikove povesti omilijo tudi nemškemu čitateljstvu, kateremu je možno le tem potom usiliti umotvore našega slovstva ter tako uničiti predsodke o našem barbarstvu« (1897 17/7, 447) (gl. poglavje *Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem*).

g) Izbor izhodiščnega besedila

In nazadnje, prevodna dejavnost je predstavljala tudi pomemben del kulturne politike, ki so jo poskušali uveljaviti uredniki in sodelavci *Ljubljanskega zvana*. *Ljubljanski zvon* je namreč zagovarjal stališče, da bi se morala nastajajoča slovenska kultura dejavno zoperstaviti nemškemu kulturnemu vplivu in vzpostaviti tesnejše povezave z ostalimi slovanskimi kulturami. V ta namen so izoblikovali prevodno politiko, ki so jo izražali prek svojih kritičnih zapisov v Listku. Na primer, ko ocenjuje prevod srbske igre Koste Trifkovića v slovenščino, anonimni kritik doda: »Sploh bi želeli, da bi se naši prelagatelji nekoliko bolj ozirali na priznane dobre slovanske, osobito poljske vesel igre in ako prelagajo iz neslovanskih slovstev, da bi rajši po Mandelčevem vzgledu slovenili nam krasne francoske, nego okorne nemške igre.« (LZ 1882, 2/4: 251). Uredniki tudi svetujejo Markiču, prevajalcu pravljic bratov Grimm v slovenščino, naj ob naslednjem prevodnem podvigu raje seže po slovanskih izvornikih: »Svetovali bi gospodu Markiču, ki ima, kakor se vidi, spretnost za take stvari, da bi nam poslovenil tudi nekoliko prelepih srbskih pripovedk ...« (LZ 1887, 7/7: 447). S takšno prevodno politiko so skušali dokončno odtrgati slovensko bralstvo (zdi se, da predvsem bralke) od nemške in italijanske kulture, kar je še posebej vidno v naslednjem odlomku:

G. Podravski in z njim vred vsi prevodilci umotvorov iz drugih slovanskih jezikov naj pomislijo, da njih prevodov ne čitajo zgolj temeljiti poznavalci odnošajev drugih slovanskih plemen – ti so med nami silno redko sejani – nego da imajo njih prevodi šele namen, da odvrnejo naše ljudi, zlasti naš ženski spol, od čitanja nemških in laških knjig ter jih napotijo do prebiranja slovanskih umotvorov in do spoznavanja slovanskih reči. (LZ 1896, 16/3: 189).

4 Zaključek

V drugi polovici 19. stoletja je omikano bralstvo pridobilo izobrazbo v nemških šolah, kar je pomenilo, da je bila dvojezičnost med izobraženci pričakovana in vseprisotna. Posledično je slovenska kultura bila najsrdečiji boj predvsem z dominantno nemško kulturo (gl. poglavje *Prevajanje v devetnajstem stoletju*). Deloma se je ta boj manifestiral tudi v prevodni politiki, ki jo lahko razberemo iz objav osrednje literarne revije tedanje dobe, *Ljubljanskega zvana*, in njenega predhodnika, dunajskega *Zvona*. Na eni strani so se uredniki dunajskega *Zvona* in *Ljubljanskega zvana* v 19. stoletju izogibali objavi prevodov, ker so nekateri izmed njih menili, da lahko le izvorna besedila v slovenščini postanejo temelj nastajajoča nacionalne literature. Po drugi strani pa v reviji najdemo tudi mnenje, da lahko tiste prevode, ki so svojstveni v izrazu, štejemo med pristno slovensko literaturo.

Če so torej osrednji literati te dobe izražali dokaj ambivalenten odnos do stališča, da bi se prevodi šteli za del nacionalne literature, pa so se vseeno zavedali, da so prevodi in prevajalska dejavnost pomemben dejavnik v procesu normiranja jezikovne rabe: v *Ljubljanskem zvonu* tako ob vrednotenju novoobjavljenih prevodov uredniki in sodelavci revije pogosto kritizirajo rabo germanizmov in svarijo pred osiromašenjem jezika. Poleg tega osredotočanja na jezikovne probleme so tudi dejavno posegali v nastajajočo prevodno politiko, in sicer tako, da so odločno zavračali plagiate in poudarjali nujnost tega, da se pri vsakem prevodu jasno navedeta avtor izvornika in jezik, iz katerega je bil prevod narejen, odklanjali so posredne prevode in zahtevali od prevajalcev, da prevajajo le iz jezikov, ki jih dobro poznajo. Glede strategije prevajanja si niso bili enotni, čeprav se zdi, da jih je več zagovarjalo stališče, naj se prevajalci izogibajo pretirani ciljno usmerjeni akulturaciji.

Boj z nemško kulturo se odraža tudi v posebni teži, ki so jo dajali prevodom slovenske literature v tuje jezike, še posebej nemščino, saj so videli te prevode kot potrditev kvalitete slovenskih literarnih del in kot dokaz, da je slovenska literatura del svetovne literature, ki se lahko kosa tudi z nemško literaturo.

In nenazadnje, v tej dobi večjezične in večkulturne Avstro-Ogrske, ko so na slovenskem etničnem ozemlju sobivali različni jeziki, so soustvarjalci osrednje slovenske literarne revije prek svojih nasvetov spodbujali nastanek slovenskih prevodov zaradi želje po nacionalni diferenciaciji in identifikaciji. Z namenom, da bi ločili slovensko kulturo od nemške, so svarili prevajalce pred nemškimi izvorniki, ki so jih označevali kot »okorne«, in jih usmerjali k izbiri slovanskih izvornikov. Prevod je tako postal sredstvo, s pomočjo katerega so želeli odtrgati slovenske bralce iz sveta, v katerem se zdi, da so prav vsi, ki so brali literaturo, znali brati nemško, italijansko in slovensko, in jih umestiti v zgolj enojezikovno slovensko okolje. V stoletju, ki je verjelo, da je narodnost bistveno vezana na specifični jezik naroda, so bili tako dvojezični ali večjezični bralci, izobraženi v nemških

šolah, spodbujani, da berejo zgolj literaturo v slovenščini ali v slovenskih prevodih, ker se je osrednjim literarnim osebam te dobe zdelo, da bodo na ta način pretvorili dvojezično družbo v družbo dveh jezikovno ločenih kultur.

V drugi polovici 19. stoletja je bil prevod tako pojmovan ne le kot dejavnost, ki preči in podira meje, temveč kot dejanje vzpostavljanja, zarisovanja meja (Sakai 2010). Osrednje literarne osebnosti te dobe so prek prevoda želele zarisati in okrečiti nacionalne meje v dvojezični oziroma večjezični skupnosti ter ustvariti dve ločeni etnolingvistični enoti, slovensko in nemško. V boju za nacionalno, politično in kulturno priznanje in v želji, da bi dvignili status slovenskega jezika, kulture in skupnosti, so osrednji literarni umetniki te dobe uporabili prevod za jezikovno razmejitev skupnosti, ki ni bila popolnoma jezikovno ločena, in prispevali h koncu večstoletnega večkulturnega in večjezikovnega sobivanja (gl. Pokorn 2020a, 2020b).

5 Osrednji poudarki prevodoslovnih obravnav te teme in možnosti nadaljnjih raziskav

Obstoječe raziskave prevodov in prevodne dejavnosti v drugi polovici 19. stoletja se posvečajo Stritarjevi predelavi Goldsmithovega romana *The Vikar of Wakefield*, in sicer tako odzivom na njegov roman *Gospod Mirodolski* (Kopitar 1959/60) kot tudi primerjavi notranjega ustroja in pripovednih tehnik v obeh delih (Bogataj-Gradišnik 1986). Obravnavo prevodov v številkah *Ljubljanskega zvona*, ki so izšle v 19. stoletju (rezultati so povzeti v tem poglavju), najdemo v članku, objavljenem v monografiji *Translating in Town* [Prevajanje v mestu] (Pokorn 2020).

Prevodoslovne obravnave prevodov iz tega obdobja so redke, tako da je še neobdelanih tematik polno: dobro bi bilo na primer proučiti položaj prevoda v ostalih časopisih in revijah te dobe, vlogo prevoda v gledališki in operni produkciji in orisati profile osrednjih prevajalcev. Prek analize prevodne kritike bi se tudi dalo ovrednotiti vpliv prevodov na jezikovno rabo v poznem 19. stoletju.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v devetnajstem stoletju / Prevedeni zgodovinski romani / Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem

7 Priporočeno branje

Bogataj-Gradišnik, Katarina. 1986. »Stritarjev *Gospod Mirodolski*: Mladoslavenski roman na ozadju evropskega izročila.« *Jezik in slovstvo*, 31/6: 181–191. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A0SRV0Q7>

Članek podrobneje primerja Stritarjev roman *Gospod Mirodolski* z Goldsmithovim romanom *The Vicar of Wakefield* z namenom ugotovitve stičnih točk.

Kopitar, Tatjana. 1959/60. »Olivera Goldsmitha *The Vicar of Wakefield* pri Slovencih do leta 1876.« *Slavistična revija* 12:1-4: 194–223. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NB-N:SI:DOC-RX4JGNOO>

Članek prinaša izjemno natančen opis prevodnega škandala, povezanega z objavo *Gospoda Mirodolskega* in slovenskega prevoda *Župnika Wakefieldskega*, in sicer z navezavo na izvirne polemične spise. Podaja tudi pregled odziva literarnih zgodovinarjev na izvirnost *Gospoda Mirodolskega*.

Pokorn, Nike K. 2020. »Translations in Ljubljanski zvon: The window into the cultural life of the late-nineteenth-century Ljubljana.« V *Translating in Town: Local Translation Policies During the European 19th Century*, uredila Liven D'hulst in Kaisa Koskinen, 185–209. Bloomsbury Academic.

Članek oriše narodnostne in kulturne spore v Ljubljani v 19. stoletju in podrobneje opiše prisotnost prevoda v številkah *Ljubljanskega zvona* iz te dobe.

Bibliografija

- Bogataj-Gradišnik, Katarina. 1986. »Stritarjev Gospod Mirodolski: Mladoslavenski roman na ozadju evropskega izročila.« *Jezik in slovstvo*, 31/6: 181–191. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A0SRV0Q7>
- Kopitar, Tatjana. 1959/60. »Olivera Goldsmitha *The Vikar of Wakefield* pri Slovencih do leta 1876.« *Slavistična revija* 12:1–4: 194–223. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RX4JGNOO>
- Ljubljanski zvon*. 1881–1900. Dostop 9. 1. 2023. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-OD47VJ7T> (V besedilu navajamo poleg strani še letnico, letnik in številko navedene revije.)
- Pokorn, Nike K. 2020a. »Divisive translations: nation-building through translation in the late 19th-century Austria-Hungary.« V *The many faces of translation: from video games to the Vatican: DG TRAD Conference, Luxembourg, 18–19 November 2019*, 108–124. Luxembourg: European Parliament.
- Pokorn, Nike K. 2020b. »Translations in *Ljubljanski zvon*: The window into the cultural life of the late-nineteenth-century Ljubljana.« V *Translating in Town: Local Translation Policies During the European 19th Century*, uredila Liven D'hulst in Kaisa Koskinen, 185–209. Bloomsbury Academic.
- Sakai, Naoki. 2010. »Translation and the Figure of Border: Toward the Apprehension of Translation as a Social Action.« *Profession* 10: 25–34.
- Stritar, Josip. 1897. »K najnovejšemu literarnemu boju: Pismo pisatelja Stritarja Pavlini Pajkovi.« *Slovenski list* 2, št. 73: 1–2.
- V. B. 1891. »Ruska biblioteka in naši prevodi slovanskih izvirnikov.« *Dom in svet* 4, št. 7: 330–332. *Zvon: leposloven list*. 1870; 1876–1880. Dostop 9. 1. 2023. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-OD47VJ7T> (V besedilu navajamo poleg strani še letnico, letnik in številko navedene revije.)

PREVAJANJE IN LITERARNE REVIJE V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA: PRIMER ZVONA IN LJUBLJANSKEGA ZVONA

V poglavju je opisana prisotnost in odnos do književnega prevajanja v dveh literarnih revijah 19. stoletja: v prvi slovenski literarni reviji *Zvon* in v vseh številkah osrednjega literarnega mesečnika *Ljubljanski zvon*, ki so izšle v 19. stoletju. V njem sta najprej povzeti Stritarjev odnos do prevajanja in polemika, povezana s Stritarjevo predelavo Goldsmithovega romana *The Vikar of Wakefield*. Nadalje je opisana prisotnost prevodov v odseku *Ljubljanskega zvona*, poimenovanim »Slovenski glasnik« (v letnikih 1 do 5) ali »Listek« (v letnikih 6 do 20), v katerih so uredniki obveščali bralstvo o novih literarnih

prevodih (vključno z libreti) in o prevodih slovenskih literarnih besedil v tuje jezike. Poglavlje poimenuje slovenske avtorje, ki so bili najpogosteje prevajani v tuje jezike, in podaja oris odnosa urednikov do literarnega prevajanja in njegove vloge v kulturnem življenju Slovencev v drugi polovici 19. stoletja. Pregled se zaključuje z ugotovitvijo, da je bil literarni prevod v tej dobi pogosto uporabljen za jezikovno razmejitev skupnosti, ki ni bila popolnoma jezikovno ločena, in za stvaritev dveh ločenih etnolingvističnih enot: slovenske in nemške.

TRANSLATION AND LITERARY MAGAZINES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY: THE CASE OF *ZVON* AND *LJUBLJANSKI ZVON*

The chapter provides an insight into the attitude towards and presence of literary translations in two 19th-century literary magazines: in the first Slovene literary magazine *Zvon* and in all 19th-century issues of the most important Slovene literary magazine of the period, *Ljubljanski zvon*. First, Josip Stritar's attitude towards translation and the controversy connected to Stritar's adaptation of Oliver Goldsmith's novel *The Vicar of Wakefield* are outlined. Then, the presence of translations in the section of *Ljubljanski zvon*, called "Slovene Herald" (in vol. 1 to 5) or "Feuilleton" (in vol. 6 to 20), are described. In these sections the editors informed their readers of the publications of new literary translations (including librettos) and of the translations of Slovene literary works into foreign languages. The names of the translated Slovene authors whose works were most often translated into foreign languages are identified, and the editors' attitudes towards literary translation and its role in the cultural life of Slovenes in the second part of the 19th century are described. The overview concludes that literary translation in this period was often used as one of the means through which linguistic borders were imposed on a community that was not completely linguistically separated, and through which two distinct ethno-linguistic unities were created: a Slovene and a German one.

PREVEDENI ZGODOVINSKI ROMANI

Miran Hladnik
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Zgodovinski roman se dogaja v času pred avtorjevo življenjsko izkušnjo; o dogodkih so se avtorji poučili iz zgodovinskih dokumentov. Je nacionalno specifičen žanr, saj mu gre od vznika v 19. stoletju (v slovenski književnosti od leta 1864 dalje) v vsaki od nacionalnih literatur primarno za tematizacijo domače zgodovine za potrebe lokalnih bralcev. Slovenci so romansirano zgodovino prebirali v izvirnem slovenskem zgodovinskem romanu in v slovenščino prevedenih tujih romanih, večjezični pa tudi v drugih jezikih. O razmerju med drugojezičnimi, prevedenimi in izvirnimi teksti v žanru lahko prepričljivo govorimo šele na podlagi izčrpnih bibliografskih seznamov. Za izvirni zgodovinski roman tak seznam obstaja (Hladnik 2009, 311–326), dopolnjuje ga seznam do leta 1945 prevedenih zgodovinskih romanov, ki sem ga postavil na Wikivir in je izhodišče za tale prispevek (Hladnik 2022).

2 Prevodi slovenskega zgodovinskega pripovedništva

Ko govorimo o prevodni literaturi, mislimo največkrat na besedila, prevedena v slovenščino, manj pa smo pozorni na prevode slovenskih del v druge jezike. To ni nič čudnega, saj prevodna korpusa količinsko nista primerljiva, prevodi tujih romanov v slovenščino namreč močno presegajo redke in bolj kot ne naključne prevode slovenski del. Seznam prevedenih slovenskih zgodovinskih pripovedi vsebuje 37 del, število prevodov pa je okoli 150, kar pomeni, da je bilo prevajanje izbranih tekstov v druge jezike dokaj načrtno.

V žanru zgodovinskega romana oziroma daljšega zgodovinskega pripovedništva je bil poznan načrt Ferdinanda Kolednika, ki je skušal v čim več jezikov prevesti Jurčičevo

»povest iz 15. stoletja domače zgodovine« *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864). Izšlo je 18 prevodov, začenši s prevodom Aloisa Koudelke v češčino leta 1894, 18 jih je ostalo v rokopisu, za nadaljnjih 19 pa se je Kolednik dogovarjal (Moder 1982).

Tavčarjevo *Visoško kroniko* (1919) je leta 1949 v slovaščino prevedel Ján Irmel, nazadnje leta 2021 v esperanto Vinko Ošlak in v angleščino Timothy Pogačar; skupaj se je nabralo enajst prevodov. Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* (1906–07) se dobi v petih jezikih. Pregljevega *Plebanusa Joannesa* (1920) je leta 1930 v češčino prevedel Bohuš Vybíral, v srbsčino leta 1979 Tone Potokar in Gojko Janjušević, leta 2013 pa v nemščino Janez Strutz. V pozabo je šel prevod »starokorotanskega romana« Ivana Laha *Angelin Hidar* (1923) v češčino leta 1927, ki ga do nedavnega ni imela nobena slovenska knjižnica.

Največji prevodni uspeh v žanru je požel Bartolov *Alamut* (1938), prevedli so ga v okoli 20 jezikov. V češčini je knjiga izšla leta 1946, leta 1954 je sledil srbski prevod, leta 1970 francoski itd. Roman je navdihnil ustvarjalce popularne videoigre *Assassin's Creed*, ki pa z besedilom nima več dosti skupnega. Od sodobnih zgodovinskih romanopiscev je bil izjemne prevodne pozornosti deležen Drago Jančar. Njegov roman *Galjot* (1980) je bil preveden v ducat jezikov, *Severni sij* (1984) v 13 jezikov in *Katarina, pav in jezuit* (2000) v osem jezikov.

Od tujih literatur je zanimanje za slovensko zgodovinsko pripoved najprej pokazala češka: 1885 za Sketa, 1894 za Jurčiča, 1896 za Jakoba Bedenka, 1920 za Frana Detelo, 1928 za Finžgarja in Meška. Med jeziki, ki so največkrat posegli po slovenskih zgodovinskih romanih, so nemščina (20), češčina (16), srbsčina/hrvaščina/bosansčina (14), angleščina in francoščina (9), ruščina in italijanščina (6), slovaščina (4).¹

3 Prevodi zgodovinskega romana v slovenščino

3.1 Slovenska in slovanska tematika

Prevodi zgodovinskih romanov v slovenščino so od srede 60. let 19. stoletja dalje nastajali vzporedno z izvirnimi slovenskimi zgodovinskimi pripovedmi. Pograbili so teme, ki so bile Slovincem na tak ali drugačen način blizu: Turki, francoska revolucija, beneška republika, ruska zgodovina, starokrščanska zgodovina. Ker se neslovenski pisatelji izrecno s slovensko zgodovino niso ukvarjali, štejemo za domače v širšem smislu jugoslovanske in vseslovanske teme, zlasti osvobodilni boj južnoslovanskih narodov proti Turkom in boj drugih Slovanov z nekrščanskimi verami in z Nemci. Te teme so združevale rivalska nazorska in politična tabora, liberalce in klerikalce. Znotraj skupnega izhodišča je

1 Za druge prevode glej dopolnjujoče se poglavje Prevedeni slovenski zgodovinski romani v seznamu Prevedeni zgodovinski romani na Wikiviru. Za dopolnila in popravke se zahvaljujem Anki Polajnar, Jani Šnytovi in Janezu Branku.

liberalce bolj zanimalo jugoslovansko ali panslovansko sporočilo romanov, klerikalce pa njihova verskoobrambna ideja.

Vrsta izjav dokumentira nacionalno motivacijo za prevajanje:

Kakor pri vsakem narodu, kedar se začne zavedati, tako so tudi pri češkem narodu od začetka vsi pesniki, lirični, epični, da! celo dramatični imeli pred soboj glavni in vzvišeni smoter s svojimi spisi delovati na to, da se narodna zavest popolnem prebudi in utrdi [...] delovalo se je posebno na to in sicer posebno s tem, da so si pisatelji za predmete izbirali dogodke iz slavne zgodovine češke minolosti (Ivan Hribar, »Novejša češka literatura«, *Ljubljanski zvon* 1881, 318).

V boju smo, borimo se za življenje; nam pa mora biti življenje naroda čez vse. Zanje se mora vse boriti, tudi umetnost. [...] Spomin na davne, slavne čine starih očetov je oni čudotvorni balzam, ki je obudil češki narod, in ki ga dosihdob krepi v borbi za napredek, omiko in svobodo. V zgodovini svojega naroda išče in nahaja Čeh spodbudo in krepost za svoje nadaljnje težnje in boje, in taki pisatelji so češkemu ljudstvu najljubši, kateri mu umejo razodevati slavno in otožno usodo nekdanjih pradedov (Alois Jirásek, »K petdesetletnici njegovega rojstva«, *Slovenski narod* 1901, 199).

Zgodovina in njen mit nista morda v nobeni evropski književnosti igrala večje vloge, kakor v Poljski, saj je apoteoza zgodovine tvorila naravnost izhodišče njih literarnega ustvarjanja vse do svetovne vojne, ki jih je politično osvobodila (France Vodnik, »Novejša poljska zgodovinska povest«, *Slovenec* 1929, št. 141, 9).

Nacionalna zavzetost druží češki, slovenski, poljski in hrvaški zgodovinski roman in jih uveljavlja kot poseben tip nasproti evropskemu zgodovinskemu romanu. Izvirna slovenska zgodovinska povest je sicer sorodna evropski zgodovinski povesti, vendar je »odmaknjena od vse zahodne slovstvene produkcije« in predstavlja samosvojo varianto, sorodno češkim zgodovinskim povestim (Petrè 1940). Po opaznem številu prevodov, ki so izšli na Primorskem, v Gabrščkovi Slovanski knjižnici v Gorici ali v založništvu Edinosti v Trstu, lahko sklepamo, da so bile slovenske obrobne pokrajine zaradi večje nacionalne izpostavljenosti bolj kot osrednja Kranjska naklonjene ideji jugoslovanstva in panslovanstva.

3.2 Prvi prevodi žanra

S katerim tekstom začeti seznam prevedenih zgodovinskih romanov, ostaja vprašljivo. Prva knjiga z zgodovinsko tematiko, deklarirano v podnaslovu kot »sgodba dvanajstiga stolétja«, je bila *Ita Togenburska grafinja* (1831, prevedel Jurij Kosmač). Drugi

del njenega dolgega podnaslova »lepa ino nauka polna [...] sa vse poboshne kristjane popisana, posebno sa tajiste, kateri v' nedolshnosti terpé« pa bralcu sporoča, da gre le za tradicionalno krščanskovzgojno berilo oziroma za žanr ženskosvetniške pripovedi. Življenje Ide von Toggenburg (1140–1226) je bilo v 19. stoletju predmet več nemških verskosposodbudnih pripovedi. Podobnega značaja so še Christoph Schmidta *Jozafat, kraljevi sin iz Indije, povest iz prvih časov krščanstva* (1840, prev. Franc Malavašič), Marie Joséphine Risteau Cottin *Elizabeta ali Pregnanci v Sibirii* (1857) in *Krivoica za krivico: Povest iz časa ruske cesarice Katarine II.* (1859, prev. Franc Malavašič) idr.

Postopoma so se taka besedila daljšala in začela računati na zahtevnejšega sprejemnika, tako da jih sčasoma ni več imeti za verskovzgojna, ampak za poseben žanrski tip zgodovinskega romana, to je pripoved o zgodnjih obdobjih krščanstva. Sem spadajo *Perpetua ali afrikanski mučenci*, »pogled v 3. stoletje po Kristusovem rojstvu« (1869, prev. Anton Léšar), *Hanani ali poslednji dni v Jeruzalemu* Charlesa Guénota (*Slovenec* 1875, prev. France Štrukelj), *Valerija ali zmagoslavni izhod iz katakomb* Antona de Waala (1910, prev. Ivan Pregelj) itd.

Nekakšen vmesni žanrski status imata anonimni daljši besedili *Divji Hunci pred mestom Meziborom*, »podučna in kratkočasna povest iz 10. stoletja za slovensko mladost in tudi za odrasene ljudi« (Celovec, 1853), in *Čudne poti božje vsigamogočnosti, ali skrivne sodbe srednjih časov* (Gorica, 1862; COBISS publikacije ni registrial). Slednjo je poslovenil učitelj Franc Bunc iz Ajdovščine, jo izdal v samozaložbi in jo sam na spreten način oglaševal v *Novicah* tako, da je sproti opozarjal na vse zaplete v zvezi s tiskom, tiskarskimi napakami in seveda poudarjal nizko ceno. Drugo žanrsko nejasno področje – nejasno zato, ker je le deloma fikcija – je junaška in vladarska biografija, med katerimi izstopajo popisi usod vladarskih rodbin, ki jih je v nesrečo spravila francoska revolucija.

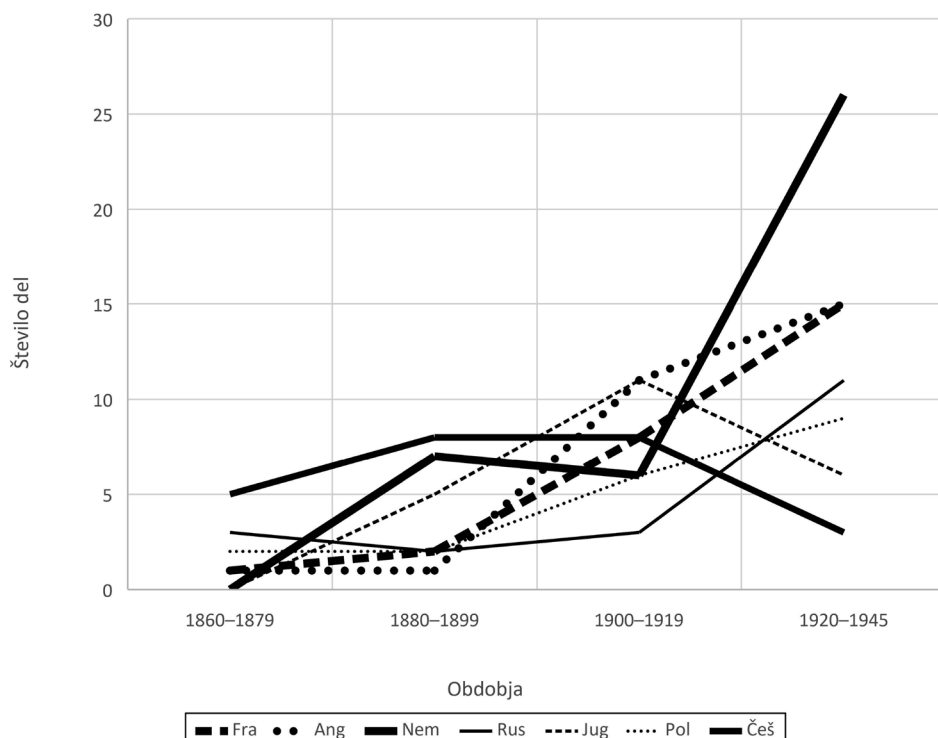
3.3 Izvirni jeziki

Slovenski spletni katalog COBISS, ki ustreza nacionalni bibliografiji, razkriva, kako so prevajalci zgodovinskega romana zajemali iz drugih jezikov. Pregled prevodov se zaradi preobsežnosti korpusa omejuje na čas do leta 1945 in na najbolj prevajane jezike, na francoščino, angleščino, nemščino, ruščino, hrvaščino/srbščino, poljščino in češčino.

Graf 1 razkriva jezikovne preference do konca druge svetovne vojne. Prednjačijo prevodi iz nemščine (39) pred tistimi iz angleščine (28) in francoščine (26), slovanski jeziki so dokaj enakovredno zastopani (češki 24, južnoslovanski 22, poljski in ruski po 19). Podatki zahtevajo popravek trditve, ki sem jo zapisal na več mestih, da je bilo prevajanje iz nemščine zaradi nemške kulturne hegemonije, rivalstva in potreb po slovenski jezikovni in kulturni emancipaciji nezaželeno, glede na dvojezični značaj slovenskega izobraženega bralstva, ki je nemščino obvladalo enako kot slovenščino, pa tudi nepotrebno. Trditev

je bila podprta s programskimi izjavami udeležencev v kulturnem boju in s preštevanjem prevodov v drugih žanrih, npr. kmečke povesti. Prevodni konkurenci naj bi se še zlasti izogibali nacionalnokonstitutivni žanri, kamor je spadal tudi izvorni zgodovinski roman, namenjen demonstraciji domačih ustvarjalnih energij (Hladnik 1992). Da je do prevodov nemškega zgodovinskega romana vendarle prihajalo, je zaslužno uvrščanje velikega dela žanrskega korpusa v zabavno literaturo, namenjeno manj izobraženemu in enojezičnemu bralcu.

Graf 1: Dinamika prevedenih zgodovinskih romanov po jezikih

Prevajanje zgodovinskega romana je bilo v 19. stoletju v znamenju češčine, 1900–1919 so imeli prednost prevodi iz južnoslovanskih jezikov in angleščine, 1920–1945 iz nemščine. Prevajanje zgodovinskega romana je skozi čas naraščalo, upad je prizadel samo češčino in južnoslovanske jezike. Med prvo svetovno vojno in še nekaj časa po njej zgodovinski romani niso izhajali, pa tudi drugo leposlovje ne. Podatki za zadnje obdobje 1920–1945 so pomanjkljivi, saj v bibliografiji še niso upoštevani zgodovinski romani v podlistkih.

Po spremembi državnega okvira po koncu prve svetovne vojne, ki je postopoma ukinila dvojezičnega, to je nemško-slovenskega bralca in pripeljala do spremembe prevodne strategije, sta povedli nemščina in ruščina ter pustili za sabo druge jezike. Po koncu prve svetovne vojne je prišlo do strateškega premika na ravni slovanski jeziki : svetovni jeziki. Prej so v seštevku med izvorniki vodili slovanski jeziki (52) pred svetovnimi (37), med obema vojnoma pa so se preference zasukale in vodstvo so pred slovanskimi jeziki (27) prevzeli svetovni jeziki (56).

Lestvice jezikov, iz katerih so zajemali slovenski prevajalci, so žanrsko specifične. Ta za zgodovinski roman se npr. razlikuje od tiste za feljtonski roman (Hladnik 2014), čeprav je zgodovinskih romanov med feljtonskimi (tj. romani, objavljenimi v nadaljevanjih v podlistkih dnevnega časopisja) za dobro tretjino. Pri prevedenem feljtonskem romanu do leta 1918 je bila v seštevku na prvem mestu francoščina pred angleščino, nemščino in ruščino. Drugačna je bila tudi dinamika jezikovnih preferenc skozi čas: do leta 1900 je nastalo največ prevodov feljtonskih romanov iz ruščine, francoščine in češčine, v prvih dveh desetletjih 20. stoletja pa so vodstvo prevzeli prevodi iz francoščine, sledili so tisti iz angleščine, nemščine in ruščine. Strateški premik na ravni slovanski jeziki : neslovanski jeziki se je pri feljtonskem romanu zgodil že na prelomu 19. in 20. stoletja. Do leta 1900 je bila polovica prevodov feljtonskih romanov iz slovanskih jezikov, druga polovica prevodov pa iz svetovnih jezikov. Po letu 1900 je delež prevodov iz slovanskih jezikov zdrsnil na 19 %, delež prevodov iz svetovnih jezikov pa se je povečal na 52 %, pri čemer so prednjačili prevodi iz nemščine.

3.3.1 Iz francoščine

Da je moral biti zgodovinski roman *Jean Zbogar* (1818) Charlesa Nodierja (1780–1844) preveden v slovenščino (leta 1886 ga je za podlistek *Slovenskega naroda* in za knjižni ponatis pod naslovom *Ivan Zbogar* prevedel Jožef Marija Kržišnik, leta 1932 pa na novo Anton Kacin v Gorici pod naslovom *Janez Žbogar*), je zaradi slovenske naslovne osebe in redke tematizacije slovenske zgodovine razumljivo samo po sebi.

Med francoskimi zgodovinskimi romanopisci v slovenskih prevodih izstopa Alexandre Dumas starejši (1802–1870). Začelo se je z delnim prevodom romana *Le Comte de Monte Christo* [Grof Monte Christo] (1845–1846) pod naslovom *Zaklad na kozjem ostrovu ali Bog nedolžnih ne zapusti* leta 1893 v Celju. V celoti je roman *Grof Monte Cristo* v prevodu Josipa Hacina izšel v goriški *Soči* leta 1905–1906 in v knjižnem ponatisu v goriški Svetovni knjižnici. V letih 1914–1915 je Louis J. Pirc za časopis *Clevelandska Amerika* prevedel nadaljevanje romana, ki ga je napisal Dumasov nemški občudovalec Adolf Mützelburg. Dal mu je naslov *Nevesta z milijoni*. Dumas je Grofa Monte Crista nadaljeval z romanom *Mrtvaška roka*. V časopisu *Soča*, ki je na prelomu stoletij najbolj vztrajno objavljajl prevode zgodovinskega romana, so potem izhajali še njegovi *Trije*

mušketirji in njihovo nadaljevanje *Dvajset let pozneje*. V Trstu sta izšla »roman iz časov francoske revolucije« *Vitez iz rdeče hiše* in »zgodovinski roman iz Neronovih časov« *Akta*. Dumasov zgodovinski roman *Zvestoba do groba* se ukvarja z bojem za oblast na dvoru Henrika III. Boris Rihteršič se pod svoj prevod Dumasovega Črnega tulipana leta 1935 ni podpisal, ni pa bil tako sramežljiv Janko Tavzes, čeprav je njegov novi prevod *Treh mušketirjev* izšel ob stoletnici izvirnika leta 1944 pri ljubljanskem založniku pogošnje literature Antonu Turku.

Romani Michela Zévaca (1860–1918) *Otroci papeža*, *Markiza Pompadour* in njegovo nadaljevanje *Kraljev tekmeč*, *Kraljevi vitez*, *Papežinja Favsta* so veljali za napeto popularno berilo, založnikom se imena prevajalcev niti ni vedno zdelo vredno napisati. Mesto so našli v podlistku časnika *Jutro*. Na izvirnik je pri *Papežinji Favsti* težko pokazati, saj se z nevarnim življenjem lepe spletkarske princese iz rodbine Borgia, ki je vpletena v smrt Henrika III. proti koncu 16. stoletja, ukvarja več romanov iz cikla *Les Pardaillan* [Pardaillanci] (1908–1926). Zadnji pred drugo vojno objavljeni Zévacov zgodovinski roman *V krempljih inkvizicije* je bil verjetno pripravljen po italijanski priredbi *Pardaillan: Il grande inquisitore* [Pardaillan: veliki inkvizitor] (1925), saj med francoskimi izvirniki ni podobnega naslova.

Ob stoletnici izida zgodovinskega romana *Chronique du règne de Charles IX* [Kronika vladavine Karla IX.] (1829) Prosperja Mériméeja (1803–1870) je pri Modri ptici izšel Župančičev prevod z naslovom *Šentjernejska noč*. Roman govori o atentatu na hugenotskega poveljnika Gasparda de Colignyja v noči na 24. avgust 1572, ki mu je sledil pokol tisočev pariških hugenotov.

Notre-Dame de Paris Victorja Hugoja (1802–1885) iz leta 1831 je doživel dva prevoda: leta 1912 je roman prevedel Louis J. Pirc za ameriški slovenski časopis *Clevelandska Amerika* kar pod citatnim naslovom *Notre Dame de Paris: Roman iz 15. stoletja po zgodovinskih zapiskih*, leta 1931 pa Janko Tavzes za matičnega bralca pod naslovom *Notre-damska cerkev v Parizu*.

V širšem smislu spadajo v zgodovinski žanr tudi biografski romani o zgodovinskih osebnostih, npr. Čudovito življenje Honoréja Balzaca Renéja Benjamina in biografija Marie Curie (1867–1891) izpod peresa Eve Curie.

3.3.2 Iz angleščine

Začelo se je leta 1867 z misijonsko in mučeniško povestjo *Fabiola ali cerkev v katakombah* angleškega kardinala Nicholasa Patricka Stephena Wisemana (1802–1865). V zgodovinski žanr bi lahko vtaknili roman *Vohun* Jamesa Fenimora Cooperja (1789–1851) iz leta 1907, saj govori o dogodkih v ameriški revoluciji leta 1787, ki so se zgodili pred rojstvom avtorja.

»Roman iz časov Kristusovih« ameriškega generala in pisatelja Lewa Wallacea (1827–1905) *Ben-Hur* je veljal za najbolj vplivno krščansko knjigo 19. stoletja, prevedla

sta ga zapored Peter Miklavec in Griša Koritnik. Če pri romanu *Glenanaar* Patricka A. Sheehana (1852–1913) nismo najbolj gotovi glede njegovega žanrskega statusa, pa o tem ni dvoma v primeru *Vstaje Škenderbegove* (1910). Roman o albanskem nacionalnem junaku Juriju Kastriotu, ki se je v letih 1444–1466 uprl osmanski nadvladi, je napisal britanski državnik in pisatelj Benjamin Disraeli (1804–81), prevedel pa ga je – očitno zato, ker je roman tematiziral južnoslovansko zgodovino – plodoviti Ivan Mulaček.

Z več prevodi je zastopan britanski pustolovski pisatelj Henry Rider Haggard (1856–1925): »povest iz Neronove dobe« *Deklè z biseri, Roža svetà, Hči cesarja Montezume, Kleopatra*, roman o egipčanskih faraonih *Jutranja zvezda*. Angleški politik in pisatelj Edward Bulwer-Lytton (1803–1873) je v žanrski tip romana o antiki prispeval *Zadnje dneve Pompejev*, roman *Rienzi, zadnji tribunov* pa govori o rimskem politiku iz 14. stoletja. Oče zgodovinskega romana Walter Scott je našel pot v slovenščino šele leta 1912 z *Ivanhoejem* in *Kenilworthom*, in to v ameriškem *Glasniku SNPJ*. *Ivanhoeja* je leta 1930 za Modro ptico na novo prevedel Vladimir Levstik.

Z dvema romanoma je v slovensko prevodno književnost vstopila britanska pisateljica madžarskega rodu Emma Orczy (1865–1947): *Za Cezarja* in »roman iz Napoleonove dobe« *Mož v sivi suknji*. Z Napoleonom se ukvarjata še *Senca meča* škotskega pisatelja Roberta Buchanana (1841–1901) in *Napoleon Bonaparte* Arthurja Conana Doylea (1859–1930). Prevajalec Vladimir Levstik si je pri slednjem najbrž (sodeč po prekrivnem naslovu *Napoleon Bonaparte – zapiski francoskega plemiča*) pomagal z nemškim prevodom *Napoleon Bonaparte – Aufzeichnungen eines französischen Edelmannes*.

Dva prevoda angleških romanov dolgujeta svoj izid popularnosti, ki sta izvirnikoma prinesli ekranizaciji: *Poročnik indijske brigade* avtorjev Michaela Jacobyja in Rowlanda Leigha iz leta 1938 in uspešnica Margaret Mitchell *V vrtincu* (1939–40), ki govori o ameriški državljanski vojni.

3.3.3 Iz nemščine

Ime izvirnega nemškega avtorja »povesti iz vojske Grkov proti Turkom« *Pod turškim jarmom*, ki jo je leta 1882 poslovenil Filip Haderlap, ni znano. V letih 1883 in 1884 je izhajala »poučno zabavna knjiga v treh delih« *Odkritje Amerike*, ki jo je po Joachimu Heinrichu Campeju (1746–1818) predelal Hrizogon Majar. Vrsta zgodnjih biografij nima znanega avtorja: *Andrej Hofer, junaški vodja Tirolcev 1809* (1886), *S prestola na morišče ali Nesrečna kraljeva rodbina* (1887), ki s simpatijo govori o francoskem cesarju Ludviku XVI. (1754–1793), ki so ga pokončali revolucionarji, *Kara Petrovič, osvoboditelj Srbije* (1889).

Med popularnimi nemškimi mladinskimi avtorji se poleg Christopha Schmida, čigar dela so že bila omenjena, pojavlja še Joseph S. J. Spillmann (1842–1905): *Sultanovi sužnji* (1895), *Zadnji dnevi Jeruzalema* (1908–1909), *Hrabro in zvesto oz.*

Junaštvo in zvestoba (1913), »zgodovinski roman iz časov francoske revolucije« *Namorišče* (1938–1939).

Zgodovinska povest Črna žena, ki jo je leta 1910 v časopisu *Domoljub* objavil Gregor Žerjav, je zaradi umeščenosti v gorenjsko okolje dolgo veljala za izvirno delo in se je šele nedavno izkazalo, da gre za priredbo Reimmichlovega (pravo ime avtorja je Sebastian Rieger) dela *Die schwarze Frau: Erzählung aus dem Tiroler Freiheitskrieg* [Črna žena: pripoved iz tirolske osvobodilne vojne] (1909).

Dunajska pisateljica Enrica von Handel-Mazzetti (1871–1955) je zastopana z dvema katoliškima romanoma: *Junakinja iz Štajra: Štefana Švertner*, zgodba o ljubezenski odpovedi, podobna Manzonijevemu *Zaročencema*, na ozadju verskih bojev na Štajerskem, je bila prevedena kar dvakrat, *Jese in Marija* o avstrijski protireformaciji v 17. stoletju pa je izšla v Pregljevem prevodu.

Ena od zanimivejših literarnih figur je psevdonimni kolportažni pisatelj židovskega porekla iz Vroclava Victor von Falk s pravim imenom Heinrich Sochaczewski (1861–1926). Po prestopu v krščanstvo se je preimenoval v Harryja Scheffa. Leta 1922 je v Knjižnici Jutra izšel njegov roman *Hči papeža: roman Lukrecije Borgie*.

Med biografskimi romani naj omenim *Napoleona* (1931) švicarsko-nemškega avtorja Emila Ludwiga, dve biografiji demoničnega Rasputina in kratke romane ekspresionističnega pesnika Klabunda (1890–1928), ki so ga vznemirjali Borgijci in ruski car Peter Veliki. Zanimiv je tudi Michael Prawdin (1894–1970), nemški in angleški zgodovinar ukrajinskega porekla in promotor romana dejstev oz. stvarnega romana. V slovenščini imamo njegov roman *Podrl se je svet* (1936) o razpadu carske Rusije in *Džingis-Kan in njegova dediščina* (1944).

Friedrich von Gagern (1882–1947), ki se je rodil na gradu Mokrice, je v romanu *Ljudstvo* (1937), ki so ga cenili nacionalsocialistični literarni zgodovinarji (Janko 2005), popisoval zgodovino hrvaškega plemstva. Domačinka, rojena na Planina pri Sevnici, je bila tudi Ana Wambrechtsamer (1897–1933), avtorica romana *Danes grofje Celjski in nikdar več* (1940).

Na dvojezičnem koroškem prostoru se dogajajo dela Dolores Viesèr (1904–2002): *Pevček* (1936), *Podkrnoški gospod* (1941), kot zgodovinski roman je bila v ponatisu leta 1988 označena tudi svetniška biografija *Ema Krška*; vsa tri dela je poslovenil Janez Pucelj.

Slovinci so radi prevajali nemške biografske romane: *Marijo Stuart* Stefana Zweiga o škotski kraljici iz 16. stoletja (1932), »roman o Čajkovskem« Klausu Manna (1937), »roman opere« *Verdi* (1940) Franza Werfla, *Demon* Arthurja Luthra (1941) ob stoletnici smrti Mihaila Jurjeviča Lermontova. Leta 1940 smo dobili celo »biografije himne« *Marseljeza* nemškega publicista iz Lotaringije Wendela Hermannna (1884–1936). Wendel, ki je kot pacifist pobegnil pred nacizmom v Francijo, je bil kulturni posrednik med Balkanom in Nemčijo ter Francijo, tudi v Sloveniji je imel prijatelje, iz slovenščine je celo prevajal in pisal o Aškercu, Jenku in Prešernu.

3.3.4 Iz ruščine

Ruska zgodovina je prihajala k Slovencem najprej prek anonimnih nemških prevodov: *Menčikov, povest o Petru Velikem* (1871), *Car in tesar ali saardamska ladjedelnica* (1886). V letih 1872–1873 je v *Letopisu Matice slovenske* v prevodu Lavoslava Gorenjca izhajal Gogoljev roman *Taras Buljba*; drugič ga je leta 1910 prevedel Vladimir Levstik.

Leta 1877 je *Slovenec* priobčil zgodovinski roman *Knez Serebrjani*, »roman iz časov Ivana Groznega« Alekseja Konstantinoviča Tolstoja (1817–1875), enega izmed rodbine pisateljskih grofov Tolstojev. Za Mohorjevo ga je najbrž na novo prevedel Alojzij Benkovič leta 1925. Romansirano biografijo *Peter Veliki* istega avtorja je v letih 1932–1935 poslovenil Josip Vidmar.

Ruski zgodovinski roman sta prevajala Vladimir Levstik in Božidar Borko. Prvi je poslovenil romana Leva Nikolajeviča Tolstoja *Hadži Murat* (1923) in *Vojna in mir* (1932–1934), drugi pa roman *Julijan Odpadnik* (1923) tedaj neverjetno popularnega Dimitrija Sergejeviča Merežkovskega (1866–1941). Od Merežkovskega so Slovenci brali še zgodovinski roman *Leonardo da Vinci* (1903) in življenjepis *Napoleona* (1943). Njegova biografija *Michelangela*, ki jo je leta 1943 prevedel Joža Lovrenčič, je ohranjena samo v mariborskem Zavodu Antona Martina Slomška, na srečo pa je dostopna v Digitalni knjižnici Slovenije.

Skrivnostnega izvora je delo *Krištof Kolumb ali odkritje Amerike* (1896). Kot avtor je zapisan neznani E. Šreknik; lahko bi šlo za Ello Eugenio Cecilio Schrecknick iz kareliškega kraja Novaja Kirka, danes Poljany (gl. Erik-Amburger-Datenbank: Ausländer im vorrevolutionären Russland).

Vera Ivanovna Križanovska (1861–1924), avtorica kakih 50 romanov, je poleg spiritističnih, ki so jih najbolj prevajali, in ženskih pisala tudi zgodovinske romane. Tak je »roman iz življenja starih Egipčanov« *Kraljica Hatasu* (1931); avtorico je za goriško Sigo prevajal Ivan Vouk.

Ivan Fjodorovič Naživin (1874–1940), ki je po oktobrski revoluciji emigriral in živel nekaj časa tudi v Jugoslaviji, je avtor zgodovinskega romana *Kozaki*, ki govori o uporu Stenke Razina (1630–1671), v slovenščino ga je prevedel Miran Jarc leta 1938. Naživin je znan zlasti po Rasputinovi biografiji, ki pa v konkurenci drugih v slovenščino ni bila prevedena.

3.3.5 Iz južnoslovanskih jezikov

Hrvatje se sprva niso prevajali, ker so jih brali kar v izvorniku, šele ob koncu 19. stoletja se je Slovencem v prevodu predstavil najpopularnejši zgodovinski romansir August Šenoa (1838–1881). Šenoova umetnost je imela v času bujenja narodne zavesti vedno pred očmi cilj

dati narodu v delih umetnosti podoba njega samega, njegovih idealov, njegovih borb, njegovih prizadevanj ter buditi v njem vero v bodočnost. »Hočemo dvigniti narod, da se zave, da popravimo napake preteklosti, da budimo v njem smisel za vse, kar je lepo, dobro in plemenito.« [R]omani so bili Avgustu Šenou v prvi vrsti sredstvo za buditev narodne zavesti in utrjevanje narodnih idealov (Vodnik 1937/38).

Za prevajanje so bili posebej zanimivi romani na temo slovenske zgodovine, to je kmečkega upora v 16. stoletju, ali so bili posledica Šenoovega potovanja po Sloveniji in njegove navezanosti na Prešerna. Po vrsti je prihajal Šenoa k Slovincem takole: *Turopoljski top* (1893), *Čuvaj se senjske roke* (1898), *Seljačka buna* je izšla pod naslovi *Kmetijski upor* (1894), *Zadnja kmečka vojska* (1906–1907), *Kmečki upor* ali *Stara pravda* (1907), *Kmečki punt* (1926). *Zlatarjevo zlato* je bilo verjetno prevedeno dvakrat, leta 1895 anonimno, leta 1906 pa ga je prevedel Silvester Košutnik za popularnega ljubljanskega knjigotržca Turka. *Prijatelj Lovro* je izšel v Celju (1906), *Prokletstvo* je bilo prevedeno trikrat (1904–1906 Makso Cotič v Trstu, leta 1913 Ivan Vuk pod naslovom *Kletva*, leta 1954 Davorin Ravljen pod naslovom *Prekletstvo*). *Karamfil s pesnikovega groba* je izšel leta 1905, *Pruski kralj* pa v prevodu Alojza Gradnika leta 1922.

Velemirja Deželića (1864–1941) »zgodovinski roman iz davnih dni Jugoslovancov« *V burji in viharju* in *V službi kalifa* je za *Slovenski ilustrirani tednik* leta 1912 prevedel Ivan Vuk, »roman iz 9. stoletja« *Kragulj* Velimirja Deželića ml. (1888–1976) pa za Mohorjevo Lojze Golobič leta 1933. Josipa Eugena Tomića (1843–1906) so se slovenski prevajalci lotili dvakrat, leta 1905 »povesti iz novejšje bosanske zgodovine« *Zmaj iz Bosne*, leta 1911 »povesti iz 18. stoletja« *Udovica*.

Prevodov iz srbsčine in bolgarščine je bilo malo; srbska književnost pravega zgodovinskega romana menda ni poznala (Mitrović 1982). Južnoslovanski zgodovinski romani so navijali za osvoboditev izpod Turkov v času prve balkanske vojne leta 1912. Takrat je v prevodu Petra Miklavca izšel Ivana Vazova »roman iz bolgarskega življenja pred osvoboditvijo« *Pod jarmom*; leta 1938 ga je na novo prevedel France Bevk.

3.3.6 Iz poljščine

Slovincem je bil spočetka ljub poljski pisatelj scottovskih pustolovskih kozaških povesti Michał Czajkowski (1804–1886); leta 1865 je v *Slovenskem glasniku* izšla njegova »podonavska povest« *Kirdžali*, ki jo je pod psevdonimom Podgoričan prevedel kaplan Lavoslav Gorenjec, po Levcu poleg Jurčiča najplodnejši slovenski prozaist. V podlistku katoliškega *Slovenca* je leta 1877 izšel prevod njegove povesti *Dobrudža*. Za pisateljevo popularnost je imela precej zaslug njegova pustolovska biografija: potoval je iz dežele v deželo, prestopal je iz ene vere v drugo in bil vse po vrsti: poljski vstajnik, turški dostojanstvenik, ukrajinski pravoslavni konvertit.

Žanrska pričakovanja slovenskih bralcev ob zgodovinskem romanu je usmerjal poljski Scott Henryk Sienkiewicz (1846–1916). Od preloma stoletja dalje ga je goreče prevajal samouk Podravski (s pravim imenom Peter Miklavec). Z ognjem in mečem je v letih 1892–1893 izšel kar v dveh zaporednih prevodih: Miklavec je *Z ognjem in mečem* prevedel za novomeškega založnika Josipa Krajca, Matija Mračca pa za Matico slovensko; tretji prevod je leta 1923 pripravil Rudolf Molè. Miklavec se je podpisal še pod romane *Potop* (1904–1905), *Mali vitez* (1902–1903), *Križarji* (1902–1903) in *Quo vadis* (1901). Zadnji naštetih romani so bili prevedeni večkrat, gl. poglavje *Prevajanje Sienkiewicza* v tem zborniku. Pripoved *Pod tatarskim jarmom* je prevedel Joža Glonar (1907).

Boleslav Prus, s pravim imenom Aleksander Głowacki (1847–1912), velja za realističnega zgodovinskega romanopisca, ki je prelomil z dumasovsko-sienkiewiczovsko maniro pustolovskega zgodovinskega romana, zato je njegov *Faraon* (1932–1933 v prevodu Franceta Koblarja) bolj roman o oblasti in družbenih razmerjih kot roman o zgodovinskem Egiptu. Zofia Kossak (Szczucka)-Szatkowska (1890–1968) ima v slovenščini roman o tatarskih vpadih v 13. stoletju *Legniško bojišče* (1933 v prevodu Franceta Vodnika) in obsežni roman v štirih delih *Križarska vojska* (1941 v prevodu Tineta Debeljaka). Med drugo svetovno vojno je v času kulturnega molka leta 1944 izšel »zgodovinski roman iz časa Teodozija Velikega« *Poslednji Rimljani* protizidovsko nastrojenega pisatelja Teodorja Jeskeja-Choinskega (1854–1920); prevedel ga je klasični filolog Fran Bradač.

3.3.7 Iz češčine

S podlistkarskim zgodovinskim romanom, prevedenim iz češčine, se je postavljala liberalni dnevnik *Slovenski narod*. Prokop Chocholoušek (1819–1864) je bil scottovski avtor, ki si je tako kot Jurčič služil kruh z novinarstvom in je bil zaradi slovanskega radikalizma večkrat zaprt. Njegov zgodovinski roman je artikuliral češke in jugoslovanske teme; zaradi slednjih je bil slovenskim prevajalcem, zlasti Podgoričanu in Francetu Jaroslavu Štruklju, še posebej ljub. Pojavil se je z vrsto »zgodovinsko-romantičnih obrazov« iz južnoslovanske zgodovine: *Harač* (1864), *Ilija* (kar brez navedbe avtorja v *Koledarju Matice slovenske* 1869), *Poslednji bosanski kralj* (1869). V Janežičevem *Cvetju iz domačih in tujih logov* je izšla *Agapija* (1864), leta 1869 beneška povest *Dožeška* in leta 1911 v Trstu obsežni »historični roman« v treh delih *Jug* v prevodu Vojteha Hybáška.

Popularni Alois Jirásek (1851–1930) je realistično ubesedoval husitsko zgodovino, Slovencem pa je prirasel k srcu njegov roman *Psoblavci* (1884), ki ga je Luka Smolnikar prevedel pod naslovom *Pasjeglavci: Zgodovinska povest (Slovanski svet 1888, knjiga 1906)*. 1907 je v *Slovanu* izhajal Govekarjev prevod pod naslovom *Psoglavci: Zgodovinska slika*, 1950 pa v *Slovenskem poročevalcu* prevod Viktorja Smoleja pod naslovom *Pesjani*. Ker Smolnikar avtorja ni zaprosil za dovoljenje, je prišlo do pravnega spora, ki je menda za

tri leta zadržal prodajo knjižnega ponatisa (Petr 1959). Leta 1900 je Dragotin Pribil poslovenil njegov roman *V tujih službah: Kos češke anabase* (anabaza je »vojni pohod«), ki se dogaja v času vladavine Vladislava Jagelonskega v 16. stoletju in prikazuje žalosten konec taboritov, skrajne veje husitov.

Slogovno je bil konservativnejši pri Scottu zgledujoči se Václav Beneš-Třebízský (1849–1884). 1885 je v *Slovanu* izhajal njegov roman *Iz sazaravskih letopisov* v prevodu Ivana Muellerja, 1889 je Fran Gestrin v samozaložbi izdal roman o kmečkem uporu leta 1775 *Blóadne duše*. Leta 1909 je v Gabrščkovi Slovanski knjižnici v Gorici izšel njegov zgodovinski roman o danski kraljici iz češke vladarske rodbine Dagmar (1186–1212) *Kraljica Dagmar* v prevodu Josipa Hacina, v *Slovenčevem* podlistku pa že prej zgodovinski povesti *Črni vitez* (1907) in *Loški župnik* (1908).

Karlu Sabini (1813–1877) so pod poslovenjenim imenom Dragotin Sabina v Gorici 1894 objavili *Osveto*, »povest o razmerah v človeški družbi 15. stoletja«, duhovniku Aloisu Dostálu (1858–1934) pa v katoliški Ljudski knjižnici *Darovano*, »zgodovinsko povest iz dobe slovanskih apostolov« (1906); naslova izvornikov nista znana.

Po češkem zgodovinskem pripovedništvu so posebej radi segali v Gorici. Simon Gregorčič mlajši je leta 1896 prevedel delo *Tatarji na Moravskem ali Bog ne zapusti svojih služabnikov*, ki ga je spisal Josef Ehrenberger (1815–1882). Leta 1898 je Ivan Rejec poslovenil zgodovinsko delo *Na bojišču: Epizode iz laške ustaje leta 1848* Jana Klecande (1655–1920). Janko Svetina je leta 1913 za Gabrščkovo Slovansko knjižnico v Gorici prevedel »zgodovinski roman iz časa Katarine Velike« *Andrej Černišev* Juliusa Zeyerja (1841–1901).

Jaroslav Durych (1886–1962) je leta 1929 napisal roman v dveh zvezkih iz časa tridesetletne vojne *Bloudění* [Blodenja], čez tri leta pa je avtoriziral prevod Ferda Kozaka pod naslovom *Blodnje* (1932).

V žanr biografije spada »življenjski roman velike žene« *Junaška žena* o življenju Renate Tyršove, žene sokolskega ustanovitelja Miroslava Tyrša. Avtor knjige je bil Jan Petrus (1890–1968), izšla pa je leta 1940 v priredbi enega od vodij slovenskih sokolov Maksa Kovačiča v Murski Soboti.

3.3.8 Drugi jeziki

Prevodi iz literatur, s katerimi Slovenci niso imeli prav rednih stikov, so do neke mere evidentirani na Wikivirovem seznamu, v temle pregledu pa v imenu preglednosti ne. Posebej v 1930. letih se je iz manjših jezikov, ki so podobno kot slovenski trpeli zaradi spregledanosti od velikih, prevajalo programsko iz nekakšne solidarnosti. Opazno malo je prevodov sosednjih italijanskih zgodovinskih romanov. *Marco Visconti* Tommasa Grossija je izšel v Gorici pri Gabrščku leta 1900 (prev. Joža Lovrenčič, ponatis 1942); morda zato, ker je milanska rodbina Viscontijev povezana s habsburško zgodovino in

tudi s Stično; podobni razlogi so bili lahko za prevod Manzonijevih *Zaročencev* (1900–1901) izpod peresa Iva Benkoviča, ki se dogajata v Milanu v 17. stoletju (roman je leta 1925 ponovno prevedel Andrej Budal). Joža Lovrenčič se je v času kulturnega molka med drugo svetovno vojno v Slovenčevi knjižnici trudil z objavljanjem zgodovinskih romanov iz okupatorjevega jezika (prim. Francesco Perri: *Neznani učenec: Zgodovinski roman iz Kristusovih časov*), zaradi česar je imel po osvoboditvi težave. Ne bi rad špekuliral o pobudah za prevod romana *Karin* o rimskem cesarju Karinu (1905) Móra Jókaija (1825–1904), najbolj znanega madžarskega domoljubnega romantičnega avtorja zgodovinskih romanov.

4 Po drugi svetovni vojni

Do leta 1945, s katerim sem zamejil tale pregled, je bila prevedena šele kaka desetina žanra. Če bi upoštevali celotno prevodno produkcijo v žanru vse do danes, bi se na prvem mestu znašli prevodi zgodovinskega (in vojnega) romana iz angleščine (764), sledijo francoščina (349), nemščina (341), ruščina (125), poljščina (70), hrvaščina (60) in češčina (36). Po drugi svetovni vojni je angleščina močno prehitela nemščino kot primarni jezik izvirkov. Od manjših literatur je dobro zastopana norveška s pisateljema Sigrid Undset in Josteinom Gaarderjem. Od žanrskih tipov je med prevodi opazno veliko romanov o antiki in romanov o zgodnjem krščanstvu. Pogled v slovensko bibliografijo za leto 2008 najde 49 zgodovinskih romanov, večinoma prevedenih, izvirnih je enajst. V zadnjem desetletju se je izvorna produkcija zgodovinskih romanov približala prevodom in jih celo preseгла (leta 2020 je bilo 28 izvirkov in 23 prevedenih del, leta 2021 pa 39 izvirkov in 38 prevedenih).

5 Obravnave slovenskih prevodov zgodovinskih romanov

Predhodne študije slovenskega prevajanja zgodovinskih romanov so se omejevale na posamezno od nacionalnih literatur ali na posamezna dela, zanimala pa jih največkrat jezikovna in slogovna problematika prevodov. Miran Hladnik (1996) razpravlja o tematikah v slovenščino prevedenih zgodovinskih romanov in spodbudah za njihovo prevajanje do sredine 20. stoletja. Po njegovih ugotovitvah se je prevedeni zgodovinski roman loteval prvenstveno tem, ki so bile Slovencem blizu, bodisi zaradi jugo- ali panslovanskega sporočila bodisi zaradi verskoobrambne ideje. Do leta 1912 močno prevladujejo prevodi iz slovanskih književnosti, kar kaže na to, da je imel zgodovinski roman tudi nacionalnoobrambno funkcijo. Število prevodov iz drugih književnosti (tudi nemške) se je povečalo v 20. stoletju. Blaž Podlesnik (2020) razpravlja o treh sodobnih ruskih zgodovinskih romanih v slovenskem prevodu, ob katerih si je mogoče zastavljati vprašanja o ruski identiteti v posovjetskem času; predstavljeni romani se tega lotevajo

skozi obravnavo dogodkov v prvi polovici 20. stoletja ali razmer v srednjem veku. Jasna Reščič (2020) obravnava zgodovino prevajanja in kritiško recepcijo trilogije romanov *Z ognjem in mečem*, *Potop* in *Mali vitez* Henryka Sienkiewicza v slovenščini: v zvezi z romani, ki so bili v slovenščino v celoti prevedeni trikrat (prevodi in ponatise so izhajali od konca 19. stoletja do konca 20. stoletja), je časopisna recepcija v 20. stoletju pozitivno ocenjevala zgradbo zgodbe in oblikovanost literarnih oseb, poleg tega pa se je opredeljevala do Sienkiewiczzeve vloge v žanrskem razvoju zgodovinskega romana. Eva Senica (2010) med prevodi švicarske književnosti v slovenski jezik obravnava tudi zgodovinske romane Josepha Spillmanna.

6 Zaključek

Korpus v slovenščino prevedenih zgodovinskih romanov obsega do leta 1945 okrog 200 del (v statistiko, ki upošteva samo večje jezike izvirnikov, je bilo vključenih 177 naslovov). Romani so bili nadpovprečno dolgi, neredko so izhajali dve leti ali več let zapored v časopisnih nadaljevanjih in v dveh ali več knjižnih zvezkih, kar ni moglo biti brez vpliva na to, da so tudi izvirni slovenski zgodovinski romani v povprečju daljši od drugih romaneskni žanrov. Do konca druge svetovne vojne so prevajalci največkrat posegali po nemških zgodovinskih romanih, druge velike književnosti (ruska, angleško-jezične književnosti in francoska) so bile dokaj enakovredno zastopane, sledile so druge slovanske književnosti. Med avtorji izvirnikov so bili svetovni klasiki žanra (več kot deset romanov so prevedli Augustu Šenou, Henryku Sienkiewiczu in Alexandru Dumasu in jih tudi ponatiskovali) in tudi taki, o katerih je danes težko najti kako informacijo. Najplodnejši prevajalci (z več kot petimi zgodovinskimi romani) so bili Vladimir Levstik, Ivan Mulaček, Peter Miklavec in Boris Rihteršič, opazno številni so prevodi okratčenih prevajalcev, katerih identitete ne znamo razvozlati. Posebej ljube so bile prevajalcem južnoslovanske zgodovinske teme, zanje so se še zlasti ogrevali prevajalci in izdajatelji na zahodni slovenski meji, v Gorici (v časopisu *Soča*, v Gabrščkovih knjižnih edicijah, pri založbi Sigma ali pri Mohorjevi družbi) in Trstu (pri založbi *Edinosti*). Marsikateri avtor v slovenski Wikipediji še nima svoje predstavitev, čeprav je dogajanje lociral v naše kraje ali njihovo bližino (npr. Friedrich von Gagen), niti še ni gesel o posameznih romanih. Bibliografski pregled prevedenega zgodovinskega romana na Wikiviru in tole poglavje naj spodbudita dopolnjevanje in enciklopedično pokritje manjkajočih poglavij iz zgodovine slovenskega prevajanja.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje Sienkiewicza / Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA med obema vojnoma

8 Priporočeno branje

Hladnik, Miran 2009. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: ZIFF.

Monografija poleg izčrpnega popisa slovenske izvirne daljše zgodovinske pripovedne proze vsebuje tudi poglavje o prevedenih zgodovinskih romanih in poglavje o nemškem zgodovinskem romanopisju.

Hladnik, Miran 2014. »Začetki slovenskega feljtonskega romana.« V *Začetki evropskega feljtonskega romana*, uredil Norbert Bachleitner, 123–180. Ljubljana: Znanstvena založba FF in Alma mater Europaea.

Dobra tretjina feljtonskega romanopisja v slovenščini spada v žanr zgodovinskega romana. Velik del prevedenih feljtonskih romanov je izšel v slovenskem časopisju v Združenih državah Amerike. Gl. tudi Feljtonski roman, Wikivir.

Bibliografija

- Hladnik, Miran. 1985. »'Svobodno po nemškem poslovenjeno': Popularni prevedeni žanri 19. stoletja.« V *France Prešeren v prevodih: Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev*, 8/9, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 191–199. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Hladnik, Miran. 1992. »Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi.« V *28. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*, uredila Miran Hladnik in Darinka Počaj-Rus, 109–119. Ljubljana: FF Univerze v Ljubljani.
- Hladnik, Miran. 1996. »Kako smo prevajali zgodovinski roman.« V *Prevod besedila. Prevajanje romana: 20. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 61–69. Ljubljana: DSKP.
- Hladnik, Miran. 2009. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: ZIFF.
- Hladnik, Miran. 2014. »Začetki slovenskega feljtonskega romana.« V *Začetki evropskega feljtonskega romana*, uredil Norbert Bachleitner, 123–180. Ljubljana: Znanstvena založba FF in Alma mater Europaea.
- Hladnik, Miran. 2022. »Prevedeni tuji zgodovinski romani.« Wikivir. Zadnjič posodobljeno 20. 10. 2022. https://sl.wikisource.org/wiki/Prevedeni_zgodovinski_romani#Prevedeni_tuji_zgodovinski_romani.
- Hribar, Ivan. 1881. »Novejša češka literatura.« *Ljubljanski zvon* 1881: 318.
- Janko, Anton. 2005. »Das Werk Friedrichs von Gagern in literaturgeschichtlicher Betrachtung.« *Acta neophilologica* 38, št. 1–2: 119–127.
- Jirásek, Alois. 1901. »K petdesetletnici njegovega rojstva.« *Slovenski narod* 1901: 199
- Mitrović, Marija. 1982. »Položaj in značaj zgodovinskega romana druge polovice 19. stoletja v jugoslovanskih literaturah.« V *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Obdobja 3, uredili Boris Paternu, Franc Jakopin in Jože Koruza, 169–178. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Moder, Janko. 1982. »O prispevku Ferdinanda Kolednika k Jurčičevi poti po svetu.« V *12. Zbornik občine Grosuplje*, 59–76. Grosuplje: Skupina občanov Grosuplje.
- Petr, Jan. 1959. »Alois Jirasek a Fran Govekar: Prispevek ke stykum česko-slovinskym ve XX. Století.« *Slovansky prehled*, 62–63.
- Petrè, Fran. 1940. »Literarno ozadje Prešernovega 'Krsta pri Savici'«. *Sodobnost* 8: 298–308.
- Podlesnik, Blaž. 2020. »Sodobni ruski zgodovinski roman v slovenskih prevodih.« V *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru: Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, 30, uredila Matej Šekli in Lidija Rezončnik, 351–361. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Reščič, Jasna. 2020. »Zgodovina prevajanja in kritiške recepcije Sienkiewiczzeve Trilogije na Slovenskem: Slovansko jezikovno in literarno povezovanje ter zgodovinski kontekst.« V *Mednarodni študentski simpozij Slovan Slovanu Slovan*, uredila Ina Poteko, 56–62. Ljubljana: Študentska organizacija Filozofske fakultete.

Senica, Eva. 2010. »Prevodi švicarske književnosti v slovenski jezik in odzivi nanjo.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru.

Vodnik, France. 1929. »Novejša poljska zgodovinska povest.« *Slovenec* 1929, št. 141: 9.

Vodnik, France. 1937–1938. »Ob 100-letnici A. Šenoa.« *Modra ptica* 1937/38: 357–359.

Wikivir. 2022. »Feljtonski roman.« Zadnjič posodobljeno 12. 7. 2022. https://sl.wikisource.org/w/index.php?title=Feljtonski_roman&oldid=206459.

PREVEDENI ZGODOVINSKI ROMANI

Poglavje obravnava dva korpusa: slovenske zgodovinske romane, prevedene v druge jezike (dela Josipa Jurčiča, Ivana Tavčarja, Ivana Preglja, Vladimirja Bartola in Draga Jančarja), ter zgodovinske romane drugih književnosti, prevedene v slovenščino. Korpus v slovenščino prevedenih zgodovinskih romanov obsega do leta 1945 okrog 200 del. Prevajalci so največkrat posegali po nemških zgodovinskih romanih, druge velike književnosti (ruska, v angleščini in francoska) so bile dokaj enakovredno zastopane, sledile so druge slovanske književnosti. Med avtorji izvirnikov so bili svetovni klasiki žanra (več kot deset romanov so prispevali August Šenoa, Henryk Sienkiewicz in Alexandre Dumas). Najplodnejši prevajalci (z več kot petimi zgodovinskimi romani) so bili Vladimir Levstik, Ivan Mulaček, Peter Miklavec in Boris Rihteršič. Posebej ljube so bile prevajalcem južnoslovanske zgodovinske teme, zanje so se še zlasti ogrevali izdajatelji na zahodni slovenski meji, v Gorici (časopis *Soča*, Gabrščkove knjižne edicije, založba Sigma in Mohorjeva družba) in Trstu. Bibliografski pregled prevedenega zgodovinskega romana na Wikiviru in tole poglavje naj spodbudita dopolnjevanje manjkajočih poglavij iz zgodovine slovenskega prevajanja in njihovo enciklopedično pokritje.

TRANSLATED HISTORICAL NOVELS

The chapter deals with two corpora: Slovene historical novels translated into other languages (works by Josip Jurčič, Ivan Tavčar, Ivan Pregelj, Vladimir Bartol, and Drago Jančar) and historical novels of other literatures translated into Slovene. The corpus of historical novels translated into Slovene up to 1945 comprises around 200 works. German historical novels were translated the most frequently, other major literatures (Russian, English and French) were fairly equally represented, followed by historical novels in other Slavic languages. Among the original authors were world classics of the genre (more than ten novels contributed August Šenoa, Henryk Sienkiewicz and Alexandre Dumas). The most prolific translators (with more than five translations) were Vladimir Levstik, Ivan Mulaček, Peter Miklavec and Boris Rihteršič. A notably large number of novels was translated anonymously. South Slavic historical themes

were particularly dear to translators and publishers in the Slovene west, i. e. in Gorica/Gorizia and Trst/Trieste. The bibliographical overview of the translated historical novel on Wikivir and this contribution should encourage the completion of the missing chapters in the history of Slovene translation and their encyclopaedic coverage.

PREVODI V ZBIRKI *SLOVENSKA TALIJA*

Andreja Pignar Tomanič
Univerza v Mariboru

1 Uvod

V poglavju je predstavljena zbirka *Slovenska Talija* ter z njo povezan razvoj izvirne slovenske dramatike ter prevajanja tujih dramskih del, kakor tudi njen vpliv na razvoj gledališkega ustvarjanja na Slovenskem. *Slovenska Talija* je zbirka izvirnih slovenskih in prevedenih dramskih besedil v slovenščini, ki je v času od leta 1867 do 1896 izhajala pod okriljem Dramatičnega društva. Večina besedil v zbirki (kar 92 %) je bilo prevodov. Po kratkem orisu prevajanja književnih besedil na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja bo obravnavano vprašanje dvojezičnosti, ki je pomembno vplivalo na izbor prevajanih besedil, posledično pa tudi na gledališko produkcijo v slovenskem prostoru, najprej na čitalniških, nato tudi profesionalnih gledaliških odrih. V poglavju bo pozornost posvečena tudi vprašanju, ali lahko objavljena dramska besedila v *Slovenski Taliji* razumemo kot pomemben gradnik pri uveljavljanju in razvoju slovenskega narodnega gledališča. Orisano bo tudi, v kolikšni meri prevodni koncept Dramatičnega društva, opredeljen v društvenem programu in pravilih, sledi splošni prevodni politiki na področju literarnih besedil v slovenskih kronskih deželah Habsburške monarhije oziroma od te odstopa. Na koncu bo opisan še vpliv prvih zametkov prevodne kritike dramskih besedil v *Slovenski Taliji*, ki so jo izrazili priznani pisatelji in tedanji kulturniki, brati pa jo je bilo mogoče tudi v odmevih v časopisih in revijah, kot so *Kmetijske in rokodelske novice*, *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Naprej*, *Zvon* ali *Ljubljanski zvon*, na program dela Dramatičnega društva in nadaljnji izbor prevodnih besedil v *Slovenski Taliji*.

2 Splošni okvir prevodne politike književnih besedil

V diskurzu o prevodni politiki 19. stoletja pri slovensko govorečem meščanstvu je treba upoštevati več dejstev, zlasti pa »pomanjkanje politične zrelosti Slovenstva in državnih simbolov« (Hladnik 1993, 802) ter večno prisoten »strah pred potujčenjem, kakor tudi jezikovno, kulturno in politično ogroženostjo s strani večinskega nemško govorečega naroda« (Prunč 2005, 21). Posledično so želeli določeni deli slovensko govorečega prebivalstva svojo nacionalno identiteto dokazati prav z jezikom in lastnim literarnim ustvarjanjem. Slednje lahko razberemo iz prvega slovenskega literarnega programa *Popotovanje od Litije do Čateža* Frana Levstika, v katerem se pojavi ta prva prevodna politična usmeritev ali »diskurz kreativnosti in nedotakljivega izvirnika«, kot jo v svoji razpravi o diskurzih o prevajanju imenuje Erich Prunč (2006, 297). Levstik v eseju odgovarja na več vprašanj in ugotavlja, da je bila slovenskemu bralcu do tedaj blizu le nabožna literatura, da pa vendarle rad poseže tudi po posvetnih knjigah, in predlaga predvsem pisanje povesti, če bi jih tedanji pisatelji pisali v jeziku, ki bo slovenskemu bralcu blizu in razumljiv (Levstik 1968, 198–199). Glede dramatike pa zapiše: »Za igre nam ne manjka drugega nič kakor zgodovinske podlage, igrališča in jezika« (prav tam, 199). Svojim literarnim kolegom priporoča: »Čas je, da bi se iz ljudstva zajemalo bolj kakor do zdaj. [...] V narodu je snovi dovolj, zlasti za šaljivo pisanje« (prav tam, 202–203). V svojih razmišljanjih se dotakne tudi prevoda, ki lahko bralca odvrne od branja, če je slab in nerazumljiv, ter doda: »Še manj pa je v tem obziru vredno to, kar je prestavljenega iz tujih jezikov« (prav tam, 202).

Druga prevodno-politična usmeritev se je oblikovala zaradi strahu pred prevladujočo nemško govorečo oblastjo in se kaže v tekmovalnosti med nemško in slovensko literaturo. Erich Prunč (2006, 298) jo poimenuje »diskurz o ogroženosti in pretujevanju«. To usmeritev je zagovarjal zlasti Josip Stritar, ki je v prevajanju na sploh videl nevarnost za izvirno literarno ustvarjanje. Znano je njegovo odklonilno stališče, da je »prestava vendar tuje, izposojeno blago; naj bo še tako lepo, ne moremo se ga prav veseliti; s prestavami se jezik gladi in vadi, slovstvo se z njim ne bogati; narod more svojo lastnino imenovati samo, kar je iz njegovih tal zrastle« (Stritar 1870a, 111).

Tretjo prevodno-politično usmeritev lahko označimo kot hibrid in se kaže zlasti pri prevodih dramskih besedil, kjer so protagonisti na eni strani spodbujali pisanje v slovenskem jeziku, na drugi strani pa želeli doseči, da se izvirniki izbirajo le iz določenih jezikov, po možnosti slovanskih. Erich Prunč (2006, 299) to označi kot legitimacijski in emancipacijski diskurz. Zlasti je bil močan in povsem zaveden odklonilen odnos do nemških besedil, medtem ko so se dramska besedila slovanskih narodov prevajala domala nekritično. Toda jezikovna zastopanost besedil, ki so izšla v *Slovenski Taliji* kaže, da je bil prevodni koncept pri njihovem prevajanju v povsem očitnem nasprotju z jasno izraženimi prevodno-političnimi usmeritvami, da je treba prednostno pisati v slovenskem

jeziku, če je le mogoče izločiti nemška besedila in v izbor vključiti besedila slovanskega jezikovnega izvora, kar sta med drugim posebej priporočala tudi urednik *Kmetijskih in rokodelskih novic* Janez Bleiweis (1855, 75) in literarni zgodovinar ter prevajalec Fran Zakrajšek (1866, 87).

3 Dramatično društvo in njegov prispevek k ustanovitvi slovenskega narodnega gledališča

Razvojna pot od gledališkega ustvarjanja v slovenskem jeziku na čitalniških in neprofesionalnih odrih do slovenskega narodnega gledališča se je po več poskusih začela leta 1866 z ustanovitvijo Dramatičnega društva, ki je začelo uradno delovati 2. marca 1867, po sprejetem sklepu deželne vlade. Pod vodstvom prvega predsednika Luke Svetca je društvo oblikovalo svoj program dela in si zadalo visoke cilje, zbrane v *Pravilih Dramatičnega društva v Ljubljani*, ki jih je 18. aprila 1867 potrdil deželni zbor (Nolli 1868, 73–78). Največja pozornost je veljala v 1. členu opredeljenemu namenu »vsestransko podpirati in pospeševati slovensko dramatiko« (prav tam, 73). V tem smislu so se ustanovni člani odločili, da pod okriljem društva objavljajo slovenske gledališke igre in za najboljša slovenska dramska dela tudi razpišejo nagrade (glej člen 2.a). Ne bi pa smeli zanemarjati dramskih del iz drugih jezikov, zlasti ob upoštevanju dejstva, da je bilo v slovenskem jeziku tedaj le malo izvornih del (glej člen 2.d).

Ustanovitev Dramatičnega društva je bila v prvi vrsti izredno družbeno in politično dejanje slovenskega meščanstva, ki je želelo po marčni revoluciji tudi v kulturi prevzeti vlogo in naloge plemstva (Levstik 1863, 21). S ciljem spodbujanja in razvoja slovenske dramatike je društvo načrtno izbiralo in objavljalo gledališke igre v zbirki *Slovenska Talija*, skrbelo za uprizoritve gledaliških iger v slovenskem jeziku, ustanovilo gledališko šolo oz. dramatično učilnico ter oblikovalo knjižnico dramskih besedil (Nolli 1868, 69–78). Po Koblarju (1967, 31) so te točke tlakovale pot za samostojno narodno gledališče. Še posebej si je Dramatično društvo prizadevalo za tesno sodelovanje s čitalnicami na slovenskem govornem območju, zato so za *Slovensko Talijo* izbirali besedila, ki jih je bilo moč igrati tudi z manjšo igralsko zasedbo. Tudi žanrsko prevladujejo kratke eno- ali dvodejanke trivialnega značaja, zlasti veseloigre, šaloigre, burke, glume in igre s petjem (Giesemann 1975, 1), ki jih je bilo mogoče uprizarjati na manjših odrih z neprofesionalnimi igralci.

Z natančnejšo analizo izdanih del v *Slovenski Taliji* in analizo gledaliških sezon v času od 1867/68 do 1896/97 na podlagi kronološkega pregleda Repertoarja slovenskih gledališč (Moravec 1967, 13–58 in 174–183) ter do leta 1892 objavljenega repertoarja Antona Trstenjaka (1892, 111–145) lahko ugotovimo, da programska zasnova zbirke zrcali duh časa in gledališko omikanost mnogih Slovencev v drugi polovici 19. stoletja – publika je bila do tedaj vajena uprizoritev na skromnejših čitalniških odrih, na katerih so se klasične gledališke igre v smislu govornega besedila stalno prepletale z glasbenimi točkami, s

petjem in plesom, v ospredju sta bili družabnost in zabava (Pompe 2017, 216; Vevar 2017, 27). Zahtevnejšega gledalca je bilo treba šele vzgojiti. Pri izboru besedil se je društvo oprlo na že obstoječa dela, ki jih Josip Noll (1868, 163–171) navaja v svojem popisu gledaliških del v četrtem razdelku svoje *Privočne knjige za glediške diletante*, hkrati pa je pozvalo avtorje, naj društvu pošiljajo svoja dela za objavo in uprizoritev.

Društvo je pri svojem delovanju naletelo na več ovir in se soočalo s krizami. Zlasti so ga pestile finančne težave, saj ni prejemale zadostnih sredstev iz deželnega zbora, da bi zmoglo uresničevati zastavljeni program dela. Kljub ambicioznemu cilju, da se igra na odru tedanjega Deželnega oz. Stanovskega gledališča, na mestu današnje Filharmonije, je društvo v prvih dveh sezonah (1867 in 1868) s svojimi predstavami gostovalo v čitalniških prostorih v Souvanovi hiši ter nato po dogovoru z deželnimi stanovi enkrat ali do trikrat na mesec tudi na odru Stanovskega gledališča (Trstenjak 1892, 61–75). Dodatna težava so bile zasebne in zakupljene lože nemško govorečih meščanov, ki jih slednji niso prepustili slovenskim gledalcem in so v času slovenskih uprizoritev ostajale prazne (prav tam, 64). Po požaru Stanovskega gledališča v noči na 17. november 1887 so slovenske predstave ponovno igrali na čitalniškem odru Dramatičnega društva. Od 29. septembra 1892 se je občinstvo veselilo predstav v stavbi novega Deželnega gledališča, današnje Opere. Iz analize repertoarja izhaja, da je bilo v obravnavanem obdobju skupaj odigranih 1.021 premier in repriz, od tega je 379 predstav oz. 37 % repertoarja predstavljalo besedila, ki so izšla v *Slovenski Taliji*. Od 119 besedil, izdanih v *Slovenski Taliji*, je bilo v tem obdobju uprizorjenih kar 100 besedil oz. 84 %. Predstavljenih je bilo 88 iger in 12 oper oz. operet ali spevoiger. Ta statistika potrjuje pomen izdanih dramskih besedil pri doseganju cilja in izpolnjevanju poslanstva Dramatičnega društva, da prispeva tudi k profesionalizaciji slovenskega gledališča.

Dramatično društvo sicer z umetniško ravni objavljenih iger ni bilo zadovoljno, toda poslanstvo *Slovenske Talije* je bilo predvsem to, da spodbuja slovensko dramatiko in prispeva k oblikovanju slovenskega gledališča (Trstenjak 1892, 84). Pomembno je namreč dejstvo, da so redne predstave na odru spodbujale tako prevajanje kot tudi pisanje slovenskih izvirnih dramskih besedil, saj bi bila brez tega bera slovenske dramatike še skromnejša (Noll 1870, 2). Repertoar Dramatičnega društva so kritično ocenjevali tudi poznejši gledališki zgodovinarji. Frank Wollman (2004, 47) društvu očita, da so v njem prevladovala nemške igre slabše kakovosti in da je delovalo preveč v naglici, da bi zadostilo aktualnim potrebam. Dušan Moravec (1965, 95) meni, da repertoar Dramatičnega društva ni odražal nobenih aktualnih razvojnih tendenc drugih evropskih središč, temveč je ostajal na ravni iger, ustvarjenih za čitalniške odre. Za Antona Slodnjaka (1967, 28) pa je bilo Dramatično društvo zgolj organizacija, katere glavna naloga je bila z igrami oskrbovati neprofesionalne gledališke odre.

4 *Slovenska Talija* in prevodni program

V zbirki *Slovenska Talija* je v 30 letih po ustanovitvi Dramatičnega društva od 1867 do 1896 izšlo 60 zvezkov s skupno 119 dramskimi deli, prvo objavljeno delo pa je bila *Priročna knjiga za glediške diletante* igralca, režiserja, prevajalca in gonilne sile društva Josipa Nollija (1868), ki daje prvi uvid v zgodovino teatrološke znanosti in polaga temeljni kamen za izobraževanje igralcev. Priročnik je posrečen zbir odlomkov iz češčine prevedenega in nekoliko prilagojenega istoimenskega priročnika češkega založnika, dramatika in prevajalca Josefa Mikuláša Boleslavskega (1829–1892), ki so ga za slovensko izdajo dopolnili slovenski avtorji, poleg Josipa Nollija še zgodovinar, pisatelj in gledališčnik Josip Stare in Fran Levstik.

Iz zapisnika 7. seje ustanovnega odbora Dramatičnega društva, ki je potekala 24. avgusta 1867, je razvidno, da je bila *Slovenska Talija* ustanovljena z namenom, da se v njej izdajajo dela društva (Nolli 1867, mapa 70). Sklepati gre, da je zbirka svoje ime prejela bodisi po vzoru češkega gledališkega časopisa *Česká Thalía*, ki je prvič izšel prav leta 1867, bodisi po istoimenski zbirki izvirnih in prevedenih dramskih del, katere urednik je bil gledališčnik Josef Kajetán Tyl in je v Pragi izhajala od leta 1837. V *Slovenski Taliji* naj bi po prvotnih namenih izhajale predvsem igre, primerne za manjše čitalniške oziroma neprofesionalne odre. Zlasti naj bi torej v zbirki izhajala slovenska izvorna dela, nato pa tudi literarna dela tedanjih sosedov, ki naj bi bila po značaju bližje slovenskim običajem in danostim (Nolli 1868, 69).

Na podlagi tega programa je tako postalo prevajanje zelo premišljena in načrtovana dejavnost. V emancipacijskem diskurzu narodov, ki so se čutili ogrožene zaradi večinskega, običajno drugače govorečega naroda, so prevod pogosto razumeli kot »trojanskega konja« (Prunč 2006, 298), s pomočjo katerega bi se lahko v kulturo prikradli tuji elementi in spodkopali lastno identiteto. Ta diskurz je bil močno prisoten tudi v času konstituiranja slovenskega narodnega gledališča. Zato je glede na program Dramatičnega društva in splošno prevodno politiko v tem času presenetljivo, da so med izdanimi dramskimi deli v *Slovenski Taliji* prevladovali prevodi – kar 50 besedil oz. 42 % del je bilo prevedenih iz nemškega jezika, sledi 26 oz. 22 % prevedenih dramskih del iz francoskega jezika, 13 besedil (11 %) iz češčine, iz srbohrvaščine 8 besedil (7 %), iz drugih germanskih in romanskih jezikov (angleščine, italijanščine, španščine) je bilo prevedenih 8 besedil (7 %), iz drugih slovanskih jezikov (poljščine in ruščine) pa 4 besedila (3 %). Le 8 % je bilo izvirnih slovenskih dramskih del. V nasprotju z mnenjem, da so bili prevodi Dramatičnega društva pogosto narejeni prek nemških prevodov (Lukan 2017, 160), so bila dela v *Slovenski Taliji* v 86 % prevedena neposredno, le 6 % prevodov je prevedenih prek posrednih jezikov. Gre za pet francoskih besedil in po eno besedilo iz angleškega in španskega jezika, ki so bila v slovenščino prevedena prek nemškega prevoda.

Kot že izpostavljeno, je sledil repertoar *Slovenske Talije* predvsem zahtevam in potrebam čitalniških odrov. Morebiti je prav ta potreba po nezahtevnosti besedil botrovala dejstvu, da najdemo med izdanimi deli predvsem francoske in nemške enodejanke z motivi in zapleti iz vsakodnevnega ljubezenskega, družinskega in zakonskega življenja – med vsemi deli je več kot polovica, 55 % enodejank lahkotnejših žanrov. Nekateri avtorji zabavnih iger, ki so bili v tedanjem času priljubljeni tudi na svojih domačih odrih, so tako prisotni celo z več deli: denimo nemški pisatelj, gledališčnik in diplomat August von Kotzebue (1761–1819) z veseloigro *Ravni pot najboljši pot* (1868), s šaloigro *Oproščeni jetnik* (1868), s spevoigro *Tičnik* (1869) ter z burkama *Krojač Flips ali Nevarni sosed* (1879) in *Zmešnjava na zmešnjavo* (1880) ali francoski dramatik in libretist Eugène Augustine Scribe (1791–1861) s kar šestimi deli (enodejanko *Lornjon* (1873), veseloigrami *Ženska borba* (1875), *Kozarec vode* (1878), *Moja zvezda* (1879), *Št!* (1880) in opero *Africanka* (1895). Ta splošna nezahtevnost, razumljivost in zabavnost besedil, pa tudi tematika je bila sicer značilna tudi za maloštevilna izvirna slovenska dela, kot sta denimo veseloigra *V Ljubljano jo dajmo!* (1869) pripovednika, dramatika in prevajalca Josipa Ogrinca (1844–1879) ali burka *Nemški ne znajo* dramatika, satirika in časnikarja Jakoba Alešovca (1842–1901; Slovenski biografski leksikon 2009). Zato velja posebej izpostaviti nekaj redkih zahtevnejših gledaliških del, kot so drama *Kovarstvo i ljubezen* Friedricha Schillerja (v *Slovenski Taliji* izdana 1874, uprizorjena 1877), tragedija *Marija Magdalena* Friedricha Hebbela (izdana 1876, uprizorjena 1890), komedija *Revizor* Nikolaja V. Gogolja (izdana leta 1884, uprizorjena 1887) ter izvirna slovenska tragedija *Veronika Deseniška* Josipa Jurčiča, ki je izšla leta 1886 in bila uprizorjena kot uvodna in slavnostna predstava v novo odprtem Narodnem gledališču 29. septembra 1892.

Slovenska Talija je s svojimi izdanimi izvirnimi in prevedenimi deli tako ostajala v očitnem razkolu s programom, ki ga je v pravih delovanja zastavilo Dramatično društvo. Na razpise za nagrade izvirnih dramskih del domala ni bilo prijav, zato se je posegalo po prevodih dramskih besedil, ki so se vsebinsko in žanrsko ujemale z zahtevami in potrebami tedanjih gledaliških odrov. To dejstvo je posledično sprožilo številne kritične pomisleke, predstavljene v nadaljevanju.

5 Slovenska Talija in njeni prevajalci

Za *Slovensko Talijo* je prevajalo 43 prevajalcev in ena prevajalka, Luiza Pesjakova (1828–1898), mnogi med njimi že za časa svojega življenja priznani in vplivni pisatelji, politiki, ki jim je bilo mar za usodo slovenskega jezika: pisatelj, časnikar, politik, in urednik *Novic* Janez Bleiweis (1808–1881), pesnik in korektor *Ljubljanskega zvana* Josip Cimperman (1847–1893), pesnik, prevajalec in urednik *Ljubljanskega zvana* Anton Funtek (1862–1932), pravnik in pisatelj Anton Levec (1852–1936), prevajalec Valentin Mandelc (1837–1872), dramatik, publicist, režiser, igralec Josip Nolli (1841–1902), zgodovinar,

publicist Josip Staré (1842–1907), pisatelj, gledališki zgodovinar in organizator Anton Trstenjak (1853–1917; Slovenski biografski leksikon 2009).

V svojem prispevku o poskusu oblikovanja habitusa prevajalcev v *Slovenski Taliji* po francoskem sociologu Pierru Bourdieuju, ki uvaja kategorije ekonomskega, socialnega, kulturnega in simboličnega kapitala, je Andreja Pignar Tomanič (2013, 239–241) izpostavila predvsem njihov kulturni kapital, saj je bila zanje značilna zelo podobna izobraževalna pot, ki jih je najpogosteje vodila na študij v Gradec, Dunaj ali Zagreb, pa tudi v Prago. Med bolj zastopanimi študijskimi smermi velja izpostaviti klasično filologijo, zgodovino in filozofijo. Svoj vsakodnevni kruh so si nato služili kot prevajalci, pisatelji, uredniki, učitelji in vzgojitelji, zlasti domači učitelji, novinarji, duhovniki ali pravniki. Ker so sodili med mlade intelektualce, so bili močno prisotni tudi v gibanju za oblikovanje slovenstva. Pogosto so pisali tudi pod psevdonimi, kot denimo Engelbert Gangl (1873–1950) kot Rastislav, Jurij Kosmač (1799–1872) kot J. K. Danecki ali Jože Podmilšak (1845–1874) kot Andrejčkov Jože.

6 Kritiški pogledi na izdana dela

Izbrana dela v *Slovenski Taliji* so v prvih letih po ustanovitvi Dramatičnega društva močno kritizirali. Po Stritarjevih (1870a, 110) besedah je imela »naša mlada Talija do malega same smeti«. Kljub kritikam in časovni distanci, pa tudi ob upoštevanju kvantitativnega nabora tega repertoarja, pa je treba ta repertoar razumeti kot gledališko-zgodovinsko dejstvo oz. legitimen izraz delovanja gledališke institucije v njenem najzgodnejšem obdobju (Lukan 2017, 159).

Dramatično društvo se je zavedalo pomena kritike, zato se je v skladu s pravili namenilo »razglašati presojila o vseh izvirnih in poslovenjenih igrach«, medtem ko naj bi se vrednotenje igralcev prepuščalo časnikom (Nolli 1867, 74). Vendar so dosedanje analize pokazale, da le stežka govorimo o pravi prevodni ali strokovni kritiki, saj so te kritike omejene na zgolj kratka poročila, komentarje in povečini pohvale posameznih predstav v gledališču. Izjema so kritična stališča, ki sta jih v svoji korespondenci in objavljenih razpravah glede jezikovne in prevodne politike – tudi v zvezi s *Slovensko Talijo* – izmenjala zlasti Josip Stritar in Fran Levstik.

Fran Levstik velja za enega najpomembnejših ustanoviteljev Dramatičnega društva. Svoja stališča o pomenu in namenu društva in zbirke *Slovenska Talija* je predstavil v svojem govoru 21. junija 1868 na izrednem občnem zboru društva (Nolli 1868, 125–129). Izoblikoval je pravila delovanja društva in v ospredje postavil znanstveno ocenjevanje izbranih literarnih del v izvirniku ali v prevodu, to nalogo pa naj bi prevzel »znanstveni razdelek« (prav tam, 76). Toda letna poročila Dramatičnega društva kažejo, da je Levstik, kljub temu da se je zavedal nujnosti »objektivne kritike«, o čemer je pisal v svojem *Popotovanju* (Levstik 1968, 249–251), le še kratek čas po ustanovitvi društva spremljal znanstveno ocenjevanje

izbranih del in da se je od delovanja društva vedno bolj oddaljeval, s čimer si je prislužil kritične odzive nekaterih članov (Bleiweis 1874, 36; Danilo 1884, 370–374).

K sodelovanju in članstvu v društvu je pisatelj, kritika in urednika Josipa Stritarja že leta 1868 pritegnil prav Fran Levstik. Stritar je leta 1870 v *Zvonu* objavljial *Literarne pogo-vore*, v katerih je izrazil svoja stališča o slovenskem gledališču, dramatik in dramaturgiji. Bil je Levstikov somišljenik in je podpiral Levstikova načela glede razvoja gledališča in dramatike. Stritar se je zavedal, da je bila slovenska izvirna dramatika v tem času še siromašna in da se je spričo tega manka začelo prevajati (Stritar 1870a, 110). V tej zvezi so pomembna njegova razmišljanja, da bi moral biti izbor prevodnih besedil dobro premišljen tako v kvalitativnem pogledu kot tudi glede primernosti za občinstvo. Pri tem je pomemben tudi jezikovni izvor dramskih besedil. Svaril je pred tem, da se jemljejo besedila Čehov in Poljakov, saj ti zgolj posnemajo Angleže, Francoze in še posebej Nemce. In nadaljuje, da je treba vzeti iz slovenskega narodnega življenja: »Kaj svetuje mojster Goethe? V človeško sezi polno le življenje. In kjer ga zgrabiš, zanimivo bo!« (Stritar 1870, 94–95). To pa je bilo tudi vodilo Dramatičnega društva – objavljati enostavna, dobro razumljiva dramska besedila za čitalnice in neprofesionalne gledališke odre.

Pri Stritarju se tako prepletata dva že prej omenjena diskurza, namreč diskurz o ogroženosti in pretujevanju ter diskurz kreativnosti oz. nedotakljivosti izvirnika (Prunč 2006, 297–298), saj ostaja zanj »prestava tuje, izposojeno blago« (Stritar 1870, 111). Dejansko je lahko Stritarjevo stališče vzdržno le v dvojezični situaciji, ko je veliko število slovensko govorečih kulturnikov, bralcev in literatov svoje ideje črpalo neposredno iz nemških besedil. V drugačnih okoliščinah bi to brez dvoma vodilo v kulturno in literarno izoliranost. V tej zvezi nikakor ne gre zapostaviti političnega konflikta, ki se je bil med liberalnimi *mladoslovinci*, torej krogom literatov v Dramatičnem društvu, in konservativnimi *starslovinci* (Pignar Tomanič 2020, 199–201). Mladoslovinci so zagovarjali nove poglede na delovanje slovenskega gledališča in želeli po besedah Filipa Kalana (1957, 43) za seboj pustiti »dediščino veselilne brezidejnosti, političnega slogaštva, lokalpatriotskega diletantizma in trmastega sovraštva do sleherne kritike«. Starslovinci so medtem ostajali zapisani duhu čitalniškega delovanja, v katerem so videli središče slovenskega kulturnega udejstvovanja. Tako je bilo delovanje Dramatičnega društva razpeto med nenehnimi argumenti in protargumenti, ki sta si jih obe struji najraje izmenjali v tedanjih časnikih *Slovenski narod*, *Slovenec* in *Novice* (glej Nolli 1870, 2; Bleiweis 1874, 36–37).

7 Nove diskusije in področja raziskovanja

Izhajajoč iz ugotovljenih izsledkov o prevodno-političnih usmeritvah in analize poročil, ki predstavljajo tako samodojemanje kot tudi zunanje dojemanje Dramatičnega društva, ostaja tudi v prihodnje zanimiva poglobljena obravnava različnih diskurzov, ki so se v času izhajanja zbirke *Slovenska Talija* oblikovali v slovenskem družbenem prostoru.

8 Zaključek

Zbirka *Slovenska Talija*, ki je med letoma 1867 in 1896 izhajala pod okriljem Dramatičnega društva, je bila pomemben gradnik pri uveljavljanju in razvoju slovenskega narodnega gledališča. S svojimi izdajami je poskrbela za dramska besedila, ki so bila – s svojo preprostostjo in razumljivostjo – primerna za čitalniške in neprofesionalne odre, za kar si je prizadevalo Dramatično društvo, pri tem pa se je večinoma zatekala k prevodom. To dejstvo je po eni strani presenetljivo, saj je Dramatično društvo spodbujalo predvsem ustvarjanje izvirnih besedil v slovenščini, s katerimi bi se lahko vzpostavila slovenska dramatika, kar je bilo tudi sicer emancipacijsko stališče slovenskih kulturnikov v tem času. Po drugi strani pa se v prevladujočem deležu prevodov gotovo odraža dejstvo, da je bilo v času izhajanja *Slovenske Talije* slovenskih dramskih del le malo in da so prevodi zapolnjevali to praznino. Prevajalci del, objavljenih v *Slovenski Taliji*, so bili bolj ali manj znani slovenski kulturniki z dokaj podobno izobraževalno potjo v univerzitetnih središčih v slovenski bližini. Objavljena dela v *Slovenski Taliji* so bila pogosto kritizirana, kar ne preseneča, saj govorimo o – še vedno – zgodnjih obdobjih organizirane gledališke ustvarjalnosti na Slovenskem, kar vključuje tudi pisanje in prevajanje za gledališče. Treba pa je tudi poudariti, da se je ob zbirki *Slovenska Talija* obenem tudi vzpostavljala kritika prevedenih in izvirnih dramskih del v slovenščini.

V luči jezikovne razslojenosti slovenskega narodnega prostora druge polovice 19. stol., ki sta ga zaznamovala pretežno dvojezično meščanstvo in slovensko govoreče, predvsem podeželsko prebivalstvo, so predstavljali prevodi, objavljeni v *Slovenski Taliji*, pomemben del širšega slovenskega narodotvornega projekta tedanje dobe, ko se je tudi na področju uprizoritvene umetnosti vršil srdit boj z dominantno nemško kulturo. Izdana dramska besedila so imela velik pomen pri izpolnjevanju ciljev in prizadevanj Dramatičnega društva po pospeševanju slovenske dramatike in sodelovanju s čitalnicami ter manjšimi odri, hkrati pa so tlakovala pot profesionalizaciji in institucionalizaciji slovenskega gledališča.

9 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja / Slovenski prevod v trku z glasbeno umetnostjo - prevajanje libretov, samospevov in popevk

10 Priporočeno branje

Pignar Tomanič, Andreja. 2013. »Versuch eines Habitus-Konzeptes aus zeitlicher Distanz: Die Übersetzer der Dramen im Sammelband Slovenska Talija (1867–1896) und ihr Habitus.« V *Translation in Theorie und Praxis*, uredila Vlasta Kučič, 239–246. Frankfurt na Majni: Peter Lang.

Avtorica obravnava poskus oblikovanja koncepta habitusa prevajalcev del, ki so izšla v zbirki *Slovenska Talija*. Pri tem se opre na izdelan model habitusa s pripadajočimi vrstami kapitala francoskega sociologa Pierra Bourdieuja.

Pignar Tomanič, Andreja. 2020. »Slovenska Talija – wohlwollende oder stiefmütterliche Muse in der Übersetzungspolitik für das slowenischsprachige Theater nach 1848.« V *Das habsburgische Babylon, 1848–1918*, uredili Aleksandra Nuč in Michaela Wolf, 193–210. Dunaj: Praesens.

Avtorica se posveti zlasti vlogi prevodne kritike dramskih besedil v zbirki *Slovenska Talija* ter odmevom v časopisih in revijah, ki so vplivali na program dela Dramatičnega društva in nadaljnji izbor prevodnih besedil v *Slovenski Taliji*. Pri tem izhaja iz tedanjih prevodno-političnih konceptov in diskurzov.

Vevar, Štefan. 2017. »Mejniki v razvoju Dramatičnega društva v Ljubljani (1867–1918).« V: *Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe. Ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani*, uredila Štefan Vevar in Barbara Orel, 12–33. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut.

Avtor poda temeljit pregled zgodovinskega razvoja Dramatičnega društva, oriše bistvene kulturnopolitične vzgibe in pomembne protagoniste tedanjega časa, ki so sodelovali pri njegovi ustanovitvi, izpostavi prelomnice delovanja društva, dramatično šolo, zbirko in repertoar *Slovenske Talije* ter vidnejše igralce na tedanjem gledališkem odru.

Bibliografija

- Bleiweis, Janez. 1855. »O spisovanji dobrih slovenskih knjig.« *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CMJ5C3G5>.
- Bleiweis, Janez. 1874. »Nekoliko o našem, dramatičnem društvu.« *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4RHAL8TV>.
- Danilo (Anton Cerar). 1884. »Nekoliko o slovenski dramatici.« *Ljubljanski zvon* 4, 6: 370–374. Dostop 14. 10. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9YNXSPI1>.
- Giesemann, Gerhard. 1975. *Zur Entwicklung des slowenischen Nationaltheaters. Versuch einer Darstellung typologischer Erscheinungen am Beispiel der Rezeption Kotzebues*. München: Trofenik.
- Hladnik, Miran. 1993. »Der Einfluss des Bilinguismus auf die Auswahl der zu übersetzenden narrativen Gattungen.« *V Übersetzen, Verstehen, Brücken bauen: Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch*, uredili Armin Paul Frank idr., 1–7. Berlin, Bielefeld, München: Erich Schmidt. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/MHladnik4/?alpha=h>.
- Kalan, Filip. 1957. »Evropeizacija slovenske gledališke kulture.« *V Linhartovo izročilo*, uredil Lojze Filipič, 11–120. Ljubljana: Drama Slovenskega narodnega gledališča.
- Koblar, France. 1967. »Zgodovinski oris vzgoje za slovensko gledališko umetnost.« *V Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja. Tretja knjiga. Ob stoletnici Dramatičnega društva*, uredila Mirko Mahnič in Dušan Moravec, 30–91. Ljubljana: Tiskarna Jože Moškrič.
- Levstik, Fran. 1863. »V Ljubljani 20. januarja.« *Naprej*. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RVG4ISPI>.
- Levstik, Fran. 1968. *Izbrano delo*, uredil Josip Vidmar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lukan, Blaž. 2017. »Repertoar Dramatičnega društva v prvem desetletju delovanja.« *V Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe. Ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani*, uredila Štefan Vevar in Barbara Orel, 159–172. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut.
- Moravec, Dušan. 1965. »Nekaj opomb o vzponih in upadih našega starejšega repertoarja.« *V Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja 3*, uredila Mirko Mahnič in Dušan Moravec, 92–99. Ljubljana: Tiskarna Jože Moškrič.
- Moravec, Dušan. 1967. *Repertoar slovenskih gledališč. 1867–1967. Popis premier in obnovitev*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Nolli, Josip. 1867. »2. zapisnik 7. seje osnovalnega odbora DD, 24. avgust 1867.« Slovenski gledališki muzej, DD Dramatično društvo, Sign. 392, mapa 70, 1866/67.
- Nolli, Josip. 1868. *Prvočna knjiga za glediške diletante, posebno za ravnatelje igrokazov ter slovenske dramatike sploh*. Ljubljana: Dramatično društvo v Ljubljani.

- Nolli, Josip. 1870. »Dramatične zadeve.« *Slovenski narod*. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RJDQ8KRF>.
- Pignar Tomanič, Andreja. 2013. »Versuch eines Habitus-Konzeptes aus zeitlicher Distanz: Die Übersetzer der Dramen im Sammelband Slovenska Talija (1867–1896) und ihr Habitus.« *V Translation in Theorie und Praxis*, uredila Vlasta Kučič, 239–246. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Pignar Tomanič, Andreja. 2020. »Slovenska Talija – wohlwollende oder stiefmütterliche Muse in der Übersetzungspolitik für das slowenischsprachige Theater nach 1848.« *V Das habsburgische Babylon, 1848–1918*, uredili Aleksandra Nuč in Michaela Wolf, 193–210. Dunaj: Praesens.
- Pompe, Gregor. 2017. »Dramatično društvo in začetki slovenske operne poustvarjalnosti.« *V Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe. Ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani*, uredila Štefan Vevar in Barbara Orel, 215–227. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut.
- Prunč, Erich. 2005. »Hypothesen zum Gattungsprofil deutsch-slowenischer Übersetzungen im Zeitraum 1848–1918.« *V Beyond Equivalence, Jenseits der Äquivalenz. Oltre l'equivalenza. Onkraj ekvivalence*, uredili Nike Kocijančič Pokorn, Erich Prunč in Alessandra Riccardi, 19–37. Gradec: Institut für Translationswissenschaft.
- Prunč, Erich. 2006. »Diskurzi o prevajanju in njihov odraz v prevajalskih normah druge polovice 19. stoletja.« *V Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, uredila Marko Jesenšek in Zinka Zorko, 294–307. Maribor: Slavistično društvo Maribor/SAZU/ Ljubljana.
- Slodnjak, Anton. 1967. »Levstikov delež pri ustanavljanju in začetnem delovanju Dramatičnega društva.« *V Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja. Tretja knjiga. Ob stoletnici Dramatičnega društva*, uredila Mirko Mahnič in Dušan Moravec, 5–29. Ljubljana: Tiskarna Jože Moškrič.
- Stritar, Josip. 1870. »Literarni pogovori VI.« *Zvon* 1:6, 92–95. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-JL6MHPWX>.
- Stritar, Josip. 1870a. »Literarni pogovori VII.« *Zvon* 1:7, 110–111. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-94Y2AU7M>.
- Trstenjak, Anton. 1892. *Slovensko gledališče. Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske*. Ljubljana: Dramatično društvo v Ljubljani.
- Vear, Štefan. 2017. »Mejniki v razvoju Dramatičnega društva v Ljubljani (1867–1918).« *V Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe. Ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani*, uredila Štefan Vevar in Barbara Orel, 12–33. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut.
- Wollman, Frank. 2004. *Slovenska dramatika*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Zakrajšek, France. 1866. »Slovansko slovstvo.« *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*. Dostop 7. 9. 2022. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-X9LGL09T>.

PREVODI V ZBIRKI *SLOVENSKA TALIJA*

V poglavju je predstavljena zbirka izvirnih slovenskih in prevedenih dramskih besedil *Slovenska Talija*, ki je v času od leta 1867 do 1896 izhajala pod okriljem Dramatičnega društva, ter z njo povezan razvoj izvirne slovenske dramatike ter prevajanja tujih dramskih del, kakor tudi njen vpliv na razvoj gledališkega ustvarjanja na Slovenskem. Spričo dejstva, da je bila večina besedil v zbirki, kar 92 %, prevodov, je uvodoma podan oris splošne prevodne politike književnih besedil na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. Pri tem skušamo odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri prevodni koncept Dramatičnega društva sledi splošni prevodni politiki literarnih besedil v slovenskih kronskih deželah Habsburške monarhije oziroma od te odstopa. V tem okviru je pomembno vlogo igralo tudi vprašanje dvojezičnosti, ki je vplivalo na izbor prevajanih besedil in posledično tudi na gledališko produkcijo v tedanjem slovenskem prostoru. V poglavju se posvetimo še vprašanju, ali lahko objavljena dramska besedila v *Slovenski Taliji* razumemo kot pomemben gradnik pri uveljavljanju, profesionalizaciji in institucionalizaciji slovenskega narodnega gledališča. Ker gre za zgodnje obdobje organiziranega gledališkega ustvarjanja, kar vključuje tudi pisanje in prevajanje za gledališče, je posebej izpostavljen tudi razvoj kritike prevedenih in izvirnih dramskih del v slovenščini.

TRANSLATIONS IN THE COLLECTION *SLOVENSKA TALIJA* [SLOVENE THALIA]

This chapter presents *Slovenska Talija* [Slovene Thalia], a collection of Slovene originals and translations of dramatic works and plays published by the Dramatic Society in Ljubljana between 1867 and 1896, its influence on the development of original Slovene drama and drama translation, and its overall impact on the emergence of Slovene theatre. Since most of the texts in the collection, in fact as many as 92%, were translations, the chapter starts by discussing the general policy outline of translations of Slovene literary texts in the second half of the 19th century. Next, the chapter attempts to answer to what extent did the Dramatic Society's translation policy follow or deviate from the wider translation policy of literary texts in the Slovene crownlands of the Habsburg monarchy. In this regard, bilingualism is identified as an important element influencing both the selection of texts to be translated and, consequently, the overall Slovene theatre production of the period. Further to this, the chapter turns to the question of whether the plays published in *Slovenska Talija* can be considered an important contribution to the establishment, professionalisation, and institutionalisation of the Slovene national theatre, and concludes by discussing the development of drama criticism of original and translated plays in this early period of organised theatre in Slovenia.

PREVAJALSKA DEJAVNOST V OBDOBJU MED VOJNAMA

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

Po razpadu Avstro-Ogrske je slovensko etnično ozemlje pripadlo različnim državam: največji kos je postal del Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je že konec leta 1918 združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in se leta 1929 preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo ter pod tem imenom stopila v drugo svetovno vojno. Tretjina ozemlja je pripadla Italiji, kjer se je slovensko govoreče prebivalstvo do druge svetovne vojne soočalo z načrtnim poitalijančevanjem in raznarodovalno politiko italijanske oblasti. Podobna usoda je doletela slovensko prebivalstvo na tistem delu Koroške, ki je po plebiscitu leta 1920 pripadel Avstriji. Kljub tej težki politični situaciji se je v obdobju med vojnama razmahnila prevajalska dejavnost, kar je bil tudi rezultat dokaj številnega bralstva: delež nepismenega slovenskega prebivalstva je bil namreč v tem obdobju precej nizek. Rogel poroča, da jih je bilo leta 1921 le 8,8 %, kar je malo v primerjavi z deležem nepismenih na Hrvaškem (49,8 %) in Srbiji (67,8 %) (Rogel 1986).

V tem času je bilo po podatkih iz COBISS-a objavljenih 885 prevedenih knjižnih literarnih besedil (številnih prevodov v periodiki ta pregled ne zajema). Žanrsko je prevladoval roman in dela za odraslo občinstvo, vseeno pa je bil delež prevedenih del za otroke in mladino dokaj visok (112 del oz. malce manj kot 13 %). Literarni prevajalci, ki so zaznamovali obdobje, so bili Oton Župančič, Vladimir Levstik, Fran Bradač, Josip Vidmar in Boris Rihteršič, ki je prevajal besedila za manj zahtevne bralce, na primer besedila H. G. Wellsa, Arthurja Conana Doylea, Edgarja Allana Poea, Henryka Sienkiewicza in Alexandra Dumasa, če naštejemo le nekatere. V tem obdobju izmenjava s književnostjo, nastalo v angleškem jeziku (196 del), po številu prevedenih del že prehiti število prevodov iz nemščine (178 del), vendar ji tesno sledijo prevodi francoskih (148 del), ruskih (97 del) ter čeških in slovaških literarnih besedil (71 del). Čeprav zapisi v največjem slovenskem knjižničnem informacijskem sistemu kažejo, da je bilo v tem

obdobju kar 66 literarnih del prevedenih iz norveščine in švedščine, je vprašanje, v kolikšni meri so prevajalci dejansko prevajali iz teh jezikov in kolikokrat so se zatekali k posrednemu prevodu prek nemškega prevoda. Dokaj maloštevilni so bili prevodi literarnih besedil iz italijanščine (32 del), hrvaščine (16 del) in poljščine (28 del). V tem obdobju so nastali tudi nekateri pomembni prevodi iz latinske in starogrške književnosti (skupaj 15 del).

Z vedno večjim razmahom slovenske književnosti se je okrepil tudi izvoz slovenske literature: med leti 1919 in 1940 je bilo objavljenih kar 111 tujih prevodov slovenskih literarnih besedil. Najintenzivnejša je bila izmenjava s češko kulturo: v tem obdobju je bilo v češčino prevedenih 52 slovenskih literarnih besedil, sledi ji nemščina s 15 prevodi, hrvaščina s 14 prevodi in italijanščina s 13 prevodi. Poleg tega je bilo objavljenih še 6 knjižnih prevodov v slovaščini, 4 v angleščini, 3 v francoščini in dva v srbsčini. Po en prevod je bil narejen v madžarščini in kitajščini.

Med drugo svetovno vojno (1941–1944) so si slovensko etnično ozemlje razdelili štiri okupatorji: Nemčija, Italija, Madžarska in Neodvisna država Hrvaška, ki je okupirala nekaj naselij ob meji. Okupacijske sile so takoj uvedle cenzuro in nadzor nad tiskom. Že prvo leto vojne so kulturni delavci pod okriljem OF sprejeli sklep o kulturnem molku, ki je narekoval vsem kulturnikom, naj se ne udeležujejo na kulturnem področju, razen kadar so s svojo umetnostjo delovali proti okupatorju in podpirali osvobodilni boj. Vseeno je bilo tudi v času vojne izdanih 182 knjižnih prevodov in ponatisov prevodov literarnih besedil: čeprav je bilo zopet objavljenih največ besedil, ki so bila izvorno napisana v angleščini (35 del), jim tesno sledijo prevodi literarnih besedil, napisanih v jezikih okupatorjev (33 prevodov nemških in 27 prevodov italijanskih literarnih besedil), pomembno so zastopani tudi prevodi avtorjev iz Švedske, Norveške in Danske (23 del), čeprav je tudi v tem obdobju po vsej verjetnosti šlo za posredne prevode. Prevodov iz slovanskih jezikov je manj (11 iz ruščine, 10 iz češčine in slovaščine, 4 iz hrvaščine). Najplodovitejši prevajalec te dobe je Tine Debeljak (1903–1989), predvojni urednik tedaj največjega slovenskega katoliškega dnevnika *Slovenec* in prevajalec iz poljščine in češčine, ki pa je skozi vojna leta kljub kulturnemu molku objavljaj, med drugim, svoje prevode različnih spevov iz Dantejeve *Božanske komedije*. Takoj po zaključku vojne je emigriral najprej na Koroško, potem v Argentino, kjer je tudi umrl.

V obdobju med drugo svetovno vojno je bilo objavljenih tudi 13 prevodov in ponatisov prevodov slovenskih literarnih besedil v tuje jezike: tri v italijanščino, po dva v nemščino, angleščino, češčino in hrvaščino in po en prevod v madžarščino in ruščino.

Obetaven razvoj literarnopredvodne izmenjave iz medvojne dobe sta tako zaustavila in upočasnila druga svetovna vojna in kulturni molk na okupiranem ozemlju.

Bibliografija

Rogel, Carole. 1968. »The Slovenes and Cultural Yugoslavism on the Eve of World War I.«
Canadian Slavic Studies 2, št. 1: 46–67.

PREVAJALSKA DEJAVNOST V OBDOBJU MED VOJNAMA

Uvodno poglavje podaja oris zgodovinskih dogodkov v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, ko je bilo slovensko etnično ozemlje razdeljeno na več držav. V nadaljevanju je podan pregled števila knjižnih prevodov tuje literature v slovenski jezik in slovenske literature v tuje jezike v tem obdobju, uvod pa se zaključuje z opisom prevodne dejavnosti med drugo svetovno vojno.

TRANSLATION IN THE INTERWAR PERIOD

The introductory chapter outlines the historical events in the period between the First and the Second World Wars when the Slovene ethnic territory was divided into different states. It then presents an overview of the number of literary translations into and from Slovene. The chapter concludes with a description of translational activity during the Second World War.

PREVOD V SLOVENSKIH LITERARNIH ZGODOVINAH

Jerneja Umer Kljun, Zarja Vršič in Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Literarni prevod kot literarno delo z zgodovinskega vidika nedvomno sodi v območje literarne zgodovine, znotraj tega pa ga (selektivno in po različnih merilih) obravnavata tako nacionalna kot primerjalna literarna zgodovina (Stanovnik 1982, 11). Literarna zgodovina je zvrst, ki v primerjavi z bolj specializiranimi literarnozgodovinskimi besedili (npr. literarno kritiko, biografijo, interpretacijo, tematskimi obravnavami ipd.) gradi nekakšno sintezo, katere dominantna zgradba je pripoved, v javnosti pa s tem predstavlja podobo o »celoti« literature nacionalne ali svetovne književnosti (Juvan 2003, 18). Dogajanje literarne zgodovine je tako treba razumeti kot potek, proces in razvoj, torej nekakšen kontinuum (Kos 2003, 53). Prevod in prevodna dejavnost sta za literarno zgodovino pomembna, saj sta po eni strani povezana z vprašanji o literarnem obzorju posameznih avtorjev, o njihovem razvoju in literarnih vplivih, po drugi pa spremljata razvoj celotnih literatur, še zlasti tistih manjših; in navsezadnje, kot poudarja Darko Dolinar (1975, 59), so vsa osrednja besedila starejšega slovenskega slovstva od Trubarja do razsvetljenstva pravzaprav prevodi.

Poglavje se osredinja na vlogo, funkcijo in odnos do prevoda ter razmerje med prevodom in izvornikom v različnih nacionalnih literarnih zgodovinah. Miran Hladnik pod pojem literarne zgodovine v ožjem pomenu uvršča t. i. sintetične monografije z nekoč standardnim naslovom »zgodovina slovenskega slovstva«, ki obravnavajo »vse segmente slovenske književnosti od začetkov do danes, ali pa [...] samo določeni časovni izsek najširše dojetega predmeta« (Hladnik, b. d.). Prvi pregledi nacionalne književnosti so se začeli pojavljati v 19. stoletju (gl. npr. *Zgodovina slovenskega slovstva* Julija Kleinmayerja iz leta 1881 in *Zgodovina slovenskega slovstva* Karla Glaserja iz let

1894–1900). Veliko takšnih literarnih zgodovin je pri nas izšlo še zlasti v obdobju med obema vojnoma. V poglavju smo podrobneje obravnavali odnos do prevoda in prevajanja v medvojnih zgodovinah slovenskega slovstva, ki so jih napisali Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934) in Ivan Pregelj (1938); omenjena dela so danes digitalizirana in dostopna v spletni knjižnici Dlib. Miran Hladnik v svojem pregledu sintetičnih literarnih zgodovin Slodnjaka in Preglja sicer ne omenja, a smo ju v pregled vključili, saj razkrivata nekatere vidike odnosa do prevoda in prevajanja na Slovenskem. Delno smo se posvetili tudi deloma Frana Kidriča (1938) in Antona Ocvirka (1936), ki pa sta bili izčrpnje obravnavani drugje (gl. Stanovnik 1994 in 2005). Ocvirkovo delo sicer ni literarna zgodovina v ožjem pomenu besede, temveč monografija s področja primerjalne književnosti, a se avtor problematiki vloge prevoda in prevajanja od vseh še najbolj neposredno posveti. Obdobje, ki smo ga v medvojnih literarnih zgodovinah natančneje preučili, je 19. stoletje, ko sta se na Slovenskem izmenjala romantika in realizem. 19. stoletje je bilo v slovenskem prostoru pomembno predvsem zaradi utemeljevanja nacionalne književnosti in jezika, s tem pa tudi narodne identitete, pri čemer je prevod igral nezanemarljivo vlogo. V tem obdobju se je namreč vzpostavil kriterij izviranosti v literarnem ustvarjanju (Dolinar 1984, 114), izoblikoval se je sodobni pojem literature, s tem pa so se spremenili tudi pogledi na literarno prevajanje in vlogo prevoda (Dolinar 1975, 55–56).

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Vprašanja o mestu prevoda v literarni vedi se v slovenski znanstveni literaturi pojavljajo od srede sedemdesetih let 20. stoletja, vzporedno z vse bolj izraženo potrebo po teoretični refleksiji o prevodu. S tem, kakšno mesto je bilo prevodu dodeljeno v posameznih pregledih slovenske literarne zgodovine, sta se med prvimi ukvarjala Darko Dolinar (1975, 1977, 1984, posredno tudi 2018) in Majda Stanovnik (1982, 1994, 1997, 2005, 2012). Zlasti monografija *Slovenski literarni prevod 1550–2000* (Stanovnik 2005, 67–89), v katerem avtorica obravnava stališča Ivana Prijatelja (1901), Frana Kidriča (1938) in Antona Ocvirka (1936) ter v manjši meri tudi Antona Aškerca (1901), Otona Župančiča (1978) in Janka Šlebingerja (1913), pomeni pomembno izhodišče za oblikovanje tega poglavja, s katerim želimo dopolniti načrtano pot.

Darko Dolinar, ki v svojem prispevku »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi« (Dolinar 1977) sicer poimensko ne navaja literarnih zgodovino piscev, ampak zarisuje splošno sliko o prevodu v nacionalni literarni zgodovini, ugotavlja, da igrajo vprašanja o prevodu v tem kontekstu vselej podrejeno vlogo – prevod oziroma prevajalska dejavnost sta omembe vredna le tedaj, ko nekako prispevata k domači ustvarjalnosti. Opaža namreč, da se v literarnih zgodovinah omenjajo le prevodi, ki dopolnjujejo pregled individualnega opusa pomembnih domačih avtorjev, »bodisi da v njem samo premostijo obdobja zastoja

izvirne ustvarjalnosti, bodisi da napovedujejo poznejše izvirne stvaritve in prispevajo svoj delež k njihovem razumevanju« (Dolinar 1977, 278–279). Poleg tega zgodovinski pregledi slovstva zlasti v zgodnjih obdobjih podrobno obravnavajo prevedena besedila (npr. v okviru dejavnosti protestantskih književnikov), ne da bi se ustavili »ob problemih, ki izhajajo iz dejstva, da so to prevodi« (prav tam, 279). V poznejših zgodovinskih obdobjih pa literarne zgodovine omenjajo zlasti tiste prevode, ki so zaradi zanimanja sočasne literarne kritike pomenili povod za razpravo in pomembno vplivali na nadaljnji razvoj slovenske književnosti (Dolinar v tem kontekstu omenja ostre kritike, ki jih je Stritar namenil prevodnemu in izvirnemu pesniškemu ustvarjanju Ivana Vesela Koseskega). Dolinar med drugim ugotavlja še, da je primerjalna literarna veda, ki jo v začetku 20. stoletja predstavljata deli Ivana Prijatelja (1901) in Antona Ocvirka (1936), že zaradi svojih temeljnih izhodišč prevodom bolj naklonjena kot nacionalna literarna zgodovina, pa vendar prevajanje tudi v mreži mednarodnih vplivov in vezi med nacionalnimi književnostmi ostaja nekje ob robu kot eden od posredniških procesov. Za obrobnost prevoda v literarni vedi sta odločilni dve razmerji, in sicer razmerje med prevodom in izvirnikom ter razmerje med izvirno (nacionalno) in prevodno književnostjo (Dolinar 1984, 113), pri tem pa je ključno dojetje kriterija izvirnosti.

Majda Stanovnik (1982, 11) trdi, da se zgodovine posameznih nacionalnih literatur s prevodi praviloma ukvarjajo pri obravnavi svojih zgodnjih literarnih obdobj – prevod je namreč v nacionalni literarni zgodovini nepogrešljiv, dokler se avtohtona književna produkcija ne utrdi. Majda Stanovnik opaža, da v kontekstu slovenske literarne zgodovine ta prehod sovpada s koncem 18. stoletja, saj se za tem prevodna dejavnost omenja le še kot »bežen navrček« pri posameznih nacionalnih avtorjih. Prevod je torej nekakšen predhodnik avtohtone književnosti, ki preprosto ni več zanimiv, »ko se ponudi drugo, z vidika nacionalne literature pomembnejše gradivo« (prav tam, 12). Prvo podrobno razčlenitev mesta prevoda v nacionalni literarni zgodovini Majda Stanovnik poda v prispevku »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva*« (Stanovnik 1994). Natančna analiza osrednjega Kidričevega literarnozgodovinskega dela pravzaprav kaže na precej ambivalenten odnos do prevoda. V njegov pregled so namreč izčrpno zajeta raznovrstna prevedena besedila (celo rokopisni, ohranjeni, izgubljeni in načrtovani prevodi, prevodi v druge jezike in prevodi, značilni za »slovstva zamudniških narodov«), ki pa so obravnavana »kolikor le mogoče analogno izvirnim slovenskim besedilom« (Stanovnik 1994, 402), kar po mnenju avtorice kaže na to, da Frana Kidriča prevod zanima kot slovensko besedilo v kontekstu slovenskega slovstva in se zato ne pogloblja v razmerje med prevodom in izvirnikom.

Poleg tega Kidrič sistematično identificira prevajalce po imenu, stanu, poklicu, narodnosti in znanju jezikov, opisuje okoliščine nastanka prevoda, dotakne se tudi jezikovnih značilnosti prevoda, podaja mnenje o jezikovni inovativnosti ter občasno prevode tudi ovrednoti in pri tem izkazuje večjo naklonjenost do prevodov, ki kažejo večjo mero

samostojnosti in izvirnosti (prav tam, 403–404). A ker mu je bila »primarna, absolutno pojmovana vrednota« izvirnost, Kidrič prevod v primerjavi z izvirnikom kljub vsemu dojema kot manjvredno, neavtonomno, sekundarno besedilo (prav tam, 405).

Še izčrpnjša je razprava *Slovenski literarni prevod 1550–2000* (Stanovnik 2005), zlasti poglavji, ki obravnavata avtorje (kritike in literarne zgodovino pisce), ki so prevod dojemali kot grožnjo domači ustvarjalnosti, in tiste, ki so prevod razumeli kot dopolnitev izvirne literature. Tako Majda Stanovnik piše o Trdini, Levstiku in Stritarju, treh avtoritetah slovenske literature in kulturnega življenja 19. stoletja, ki so imeli izrazito odklonilen odnos do prevoda – zaznamoval jih je »strah pred prevodom« (Stanovnik 2005, 63), ki izvira iz šibkosti slovenske literature in skrbi za narodni obstoj, obenem pa zasenči dotedanji nepristranski pogled na prevod. Na prelomu stoletja je slavist Ivan Prijatelj (1901) ponovno ovrednotil funkcijo prevoda in opozoril na zahtevnost prevajalčevega dela – po njegovem mnenju prevajalec ni neuspešen pisatelj, ampak ljubitelj in poznavalec tujih kultur (Stanovnik 2005, 67–72). Od medvojnih literarnih zgodovino piscev Majda Stanovnik ponovno obravnava le Frana Kidriča (1938),¹ posebej pa analizira še Ocvirkovo opredelitev prevoda kot literarnega posrednika (Stanovnik 2005, 85–87).

3 Prevod v treh literarnih zgodovinah v prvi polovici 20. stoletja

Da bi oblikovali čim jasnejšo predstavo o tem, kako je prevod dojemala literarna stroka v obdobju med obema vojnoma, so bili v pregled poleg dveh del, ki sta že izčrpno obravnavani v Stanovnik (2005), in sicer Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1938) in Ocvirkova *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936), vključeni še trije medvojni pregledi slovenske literarne zgodovine, ki doslej s tega vidika še niso bili pregledani. To so Grafenauerjeva *Kratka zgodovina slovenskega slovstva* (druga, popravljena izdaja 1920), Pregljeva *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih* (1938) ter Slodnjakov *Pregled slovenskega slovstva* (1934). Grafenauerjev pregled slovstva je zastavljen kot poljudnoznanstveno besedilo, ki ga je kritika označila za iniciativno drzno in »veleaktualno« delo oziroma za nujno pomožno učno knjigo (P. P. 1919). Tudi Pregljeva slovstvena zgodovina je izrazito didaktične narave, saj z nizom vprašanj in strnjenih odgovorov pregledno podaja snov slovenske in »srbohrvatske« slovstvene zgodovine. V primerjavi s prvima dvema se zdi Slodnjakov pregled veliko manj sistematičen, pa tudi sicer kaže, da je bila njegova literarna zgodovina manj cenjena, saj mu je sočasna kritika očitala prenagljene sodbe, metodološko pomanjkljivost in esejistični, skoraj literarno kritični način pisanja zgodovine (Legiša 1935).

Omenjene medvojne literarne zgodovine se s prevodom in njegovo vlogo ukvarjajo le posredno. Z izjemo Ocvirkovega dela, ki bo obravnavano posebej ob koncu te razprave,

1 Razprava z naslovom *Kidričeva načelna skepsa in konkretno upoštevanje prevoda* (Stanovnik 2005, 80–85) je povzeta po zgoraj obravnavanem prispevku (Stanovnik 1994) in zato na tem mestu ne bo posebej obravnavana.

za obravnavana dela velja, da prevodu na splošno namenjajo več pozornosti v *zgodnjih obdobjih* (tako Ivan Pregelj že med najstarejšimi slovenskimi zapisi pri omembi *Čedadskih rokopisov* zapiše, da gre za prevod seznama ustanovnih maš; Anton Slodnjak prevajanje prvič omeni pri *Brižinskih spomenikih*; vsa pregledana dela obravnavajo Trubarjeve in Dalmatinove prevode itd.). Prav tako se v splošnem zdi, da je v poglavjih o slovenski književnosti v 19. stoletju prevod potisnjen ob rob, vendar se kljub sporadičnim omembam in nesistematični obravnavi prevoda ob primerjavi del izrisujejo nekatere ponavljajoče se teme. Te so vidnost in status prevajalca, prevajanje kot vir zagotavljanja gmotnega položaja, prevajanje kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika, zamolčani prevodi in zapolnjevanje vrzeli v slovenski književnosti s prevodom.

O *vidnosti in statusu prevajalca* dovolj zgovorno priča dejstvo, da se v obravnavanih delih prevajalska dejavnost omenja zgolj v okviru biografskih predstavitev slovenskih književnih ustvarjalcev (mdr. Urbana Jarnika, Matevža Ravnikarja, Valentina Staniča in seveda Prešerna, Vesela Koseskega, Levstika), ki so obravnavani kot izvirni ustvarjalci, tudi tedaj, ko je iz sobesedila mogoče razbrati, da je njihov »poustvarjalni« oziroma prevajalski opus po obsegu (in kakovosti) enakovreden avtorskemu ali ga celo presega. Na tak način na primer vsi trije pregledi obravnavajo Franceta Cegnarja. Čeprav je kot njegovo edino avtorsko delo izrecno navedena le zbirka *Pesmi* (1860), v kateri je prav tako zbrana daljša vrsta prevodov (Grafenauer 1920, 183), Ivan Pregelj (1938, 77) zapiše, da je pomemben *tudi* kot prevajalec, zlasti Schillerjevih dram, ki pa jim je »kumoval« Levstik. Tudi Ivan Grafenauer meni, da se je Cegnar »odlikoval posebno kot prevajatelj«, in zapiše še, da so Cegnarjevi prevodi Schillerja prvi dobri prevodi večjih pesnitev iz svetovne literature, vendar pa ob primerjavi s sodobnikom Matijo Valjavcem za slednjega zapiše, da je »samostojnejša osebnost nego prevajavec Cegnar« (Grafenauer 1920, 184). Anton Slodnjak (1934, 181–182) sicer meni, da je Cegnarja šele prevajanje osvobodilo Veselovega in Prešernovega vpliva pri pesnjenju, vendar mu ne priznava posebnega mesta pri prevajanju, saj naj bi vse Cegnarjeve prevode popravljajl in prepesnjeval Levstik. Takšno ustvarjalno nesamostojnost Slodnjak omenja tudi v zvezi z Antonom Funtkom, katerega »nesamostojni in prilagodljivi pesniški značaj ga je usposobil za spretnega, čeprav ne kongenijalnega prevajalca Goetheja, Shakespeareja [sic] in dr.« (Slodnjak 1934, 334).

Zlasti pri Ivanu Grafenauerju je mogoče razumeti, da so se mnogi slovenski avtorji posvečali *prevajanju zaradi zagotavljanja gmotnega položaja*. Grafenauer (1920, 184) omenja, da je pesnik in folklorist Matija Valjavec med študijem na Dunaju »[b]rez podpore od doma [...] živel s tem, kar je zaslužil s privatnim poučevanjem ter (po Janežiču) s prevajanjem za Mohorjevo družbo«, vendar med njegovimi pomembnejšimi deli prevodov ne omenja. Podobno tudi pri Levstiku zapiše, da se je v obdobju po odhodu iz Olomuca »preživljal za silo s honorarjem za prevod 'Kraljedvorskega rokopisa', ki ga je kupila Mohorjeva družba in ga izdala jeseni l. 1855« (prav tam, 191).

Da je *prevajanje lahko razumljeno kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika in pisateljske spretnosti*, izvemo zlasti v sodobnejših literarnozgodovinskih razpravah, v medvojnih literarnih zgodovinah pa ta vidik proti pričakovanjem ni izrazilo poudarjen. Jože Pogačnik in Franc Zadavec (1973, 182–183; 186; 191–192; 214; 244) zlasti v obdobju romantike mimogrede omenjata nekatere prevode evropske lirike v slovenščino (denimo prevode Höltjejevih, Bürgerjevih ali Schillerjevih del), za katere trdita, da so z njimi hoteli slovenski romantiki dokazati, da je slovenščina zmožna tako zahtevne rabe, obenem pa so jo želeli povzdigniti na raven drugih evropskih jezikov. V treh medvojnih zgodovinah je ta tema najočitnejše izražena pri omembi Stritarjevega »obračuna« s Koseskim (Grafenauer 1920, 174; Slodnjak 134, 504; Pregelj 1938, 98), ki ga je Stritar »zapečatil z dovršenim prevodom prvih osmih odstavkov Byronovega 'Mazeppe'« (Grafenauer 1920, 221); vsi trije avtorji se pri tem navezujejo tudi na Stritarjeve polemične zapise o Ivanu Veselu Koseskem, ki naj bi bil – po mnenju Stritarja in somišljenikov – pri Slovencih precejšen.

Prav v zvezi s Koseskim bi v medvojnih literarnih zgodovinah lahko govorili tudi o *zamolčanih prevodih* oziroma plagiatih: Anton Slodnjak (1934, 151–152) namreč trdi, da pri Koseskem ne moremo govoriti o izvirnih stvaritvah, ampak o »predrznih posnetkih«, saj naj bi skoraj vse prevedel, za »spočetnike« svojih pesmi pa je priznal le Schillerja, Bürgerja in Adelberta von Chamissa.

Poznejše literarnozgodovinske razprave (Pogačnik in Zadavec 1973, Žejn 2021) v tem smislu poudarjajo vpliv prevodov Schmidovih pripovedi, ki so jih prevajali Matevž Ravnikar, Anton Lah, Jurij Kosmač in Slomškov krog. Ti prevodi so namreč ustrezali restavracijskim težnjam na političnem in duhovnem področju, Schmidova proza pa je neposredno vplivala na nastanek *Sreče v nesreči* Janeza Ciglerja, prve slovenske povesti, in pozneje na Jurčičevo ustvarjanje (Pogačnik in Zadavec 1973, 200). S stališča pojmovanja razmerja med prevodom in izvirnikom je Ciglerjeva povest podobno kot Prešernova poezija, tj. kot prevod brez izvirnika, nastala v obdobju intenzivnega prevajanja, ko so avtorji prevzemali določene vzorce in pravila, ne da bi prevedli konkretno besedilo (Žejn 2021). Kakor je Prešeren posnemal evropsko romantično pesništvo, tako je Cigler prevzemal vzorce, motive in ideje bidermajerske literature, a ker ni šlo za neposredni prevod, je povest zavzela ključno mesto v slovenski pripovedni literaturi. Neobstoj nemškega izvirnika je namreč pomenil najvišjo stopnjo dokazovanja zmožnosti slovenščine in obenem odcepitev od dominantne nemščine, kar pa je privedlo do izoblikovanja novega pogleda na prevod v sistemu slovenske literature, ki je bil odslej pojmovan kot drugorazredna stvaritev (Žejn 2021).

Pred utrditvijo slovenske proze so torej prevodi pomembno *zapolnjevali vrzel v slovenski književnosti*, ne nazadnje pa je bil prevod prav tako pomemben za slovensko gledališče. Jože Pogačnik in Franc Zadavec (1973, 205) ugotavljata, da Linhartov tip dramatike ni več zadoščal, lastne produkcije je bilo malo, dramatiki pa so prevajali

in predelovali tuja dramska besedila tako, da so poudarjala slovensko narodnostno in preradno aktivnost. Med prevedenimi dramskimi deli medvojne zgodovine z naslovom navajajo npr. Garrickovega *Varha* (1840) v prevodu Andreja Smoleta, Schillerjeva dela *Marija Stuart* (1861), *Viljem Tell* (1862), *Valenštajn* (1866) v prevodu Franceta Cegnarja, Goethejevega *Fausta* v rokopisnem prevodu Valentina Mandelca, ki ga je Slodnjak (1934, 218) označil za vrednega svojega izvirnika, čeprav ga je Levstik pozneje v celoti prepe-snil, ter Shakespearjevega *Kralja Leara*, ki ga je prevedel Anton Funtek.

Sicer pa so prevedena dela v medvojnih literarnih zgodovinah izrecno navedena zlasti tedaj, ko pomenijo *neposredni vzgib za pisanje*. Tako Ivan Pregelj (1938, 121) kot Ivan Grafenauer v tem smislu omenjata Antona Funtka, ki je »[p]o zgledu Baumbachovega 'Zlatoroga', ki ga je zgledno prevedel na slovenski jezik (1886), spesnil [...] po narodni pripovedki o Vrbskem jezeru daljšo epsko pesnitev 'Godec' (1889)« (Grafenauer 1920, 256). Obratno pa se v primeru Stritarjevega *Gospoda Mirodolskega*, ki je »odmev Goldsmithovega Wakefieldskega župnika« (Pregelj 1938, 97) in v katerem se »sledovi originala« poznajo tako v zasnovi dejanja kot v značajih oseb (Grafenauer 1920, 225), zdi, da je (zamolčana) priredba spodbudila nastanek prevoda. Anton Slodnjak meni, da je Janez Jesenko na pobudo Stritarjevih idejnih nasprotnikov še isto leto načrtno objavil prevod Goldsmithovega romana, da bi razkrinkal Stritarja, vendar zaključí, da Stritar »s snovno odvisnostjo od angleškega izvirnika ni zagrešil literarne tatvine, ker je tujo snov napolnil s svojim duhom in življenjem« (Slodnjak 1934, 238–239; gl. poglavje *Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja*).

Ob že omenjenih prevedenih delih Grafenauer, Pregelj in zlasti Slodnjak pri posameznih slovenskih književnikih zgolj omenjajo še veliko več prevedenih del iz nemščine (npr. prevod Goethejeve *Ifigenije v Tavridi* Matija Valjavca), angleščine, francoščine (vrsta dramskih del), ruščine (npr. Turgenjev), češčine in južnoslovanskih jezikov (npr. Njegošev *Gorski venec* v prevodu Rajka Peruška, *Hasanaginica*) ter posamezne prevode iz zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov* (1861–1868), ki jo je urejal Anton Janežič. Omenjeni prevedeni avtorji se pojavljajo v vseh izbranih literarnih medvojnih zgodovinah, podrobnejši pregled vseh prevodov, ki se pojavljajo v vsakem od treh obravnavanih del, pa presega okvire tega poglavja in ostaja desideratum za prihodnje raziskave.

4 Prevod v primerjalni literarni zgodovini v prvi polovici 20. stoletja

Vlogi prevoda v slovenski književnosti nekoliko več prostora nameni Anton Ocvirk v svoji monografiji *Teorija primerjalne literarne zgodovine* iz leta 1936. Za Ocvirka je literarna zgodovina pravzaprav zgodovina *vplivov*, zato se je loteva s primerjalnega vidika. Prevod ima zanj vlogo kulturnega posrednika; imenuje ga »[n]ajmočnejše in obenem najuspešnejše sredstvo za razširjanje ali posredovanje literarnih umotvorov« in »neogibno

nujnost« (Ocvirk 1936, 124). Prevod po njegovem mnenju ne razjasnjuje samo mednarodnih odnosov, ampak omogoča tudi znanstveno preučevanje analize vplivov. Poleg tega se iz prevoda dovolj jasno zrcali »pisateljev način ustvarjanja in pripovedovanja, njega miselnost, pogled na svet in vse druge lastnosti« (prav tam, 124–125). Kljub temu Ocvirk prevod postavi nižje od izvirnika, saj meni, da ne more učinkovati »z isto neposrednostjo, živostjo in silo kakor umetnina v svoji prvotni jezikovno-stilni zasnovi« (prav tam, 124). Čeprav je prevod sam po sebi za Ocvirka sekundarni izdelek, meni, da je ločevanje med dobrimi in slabimi prevodi vseeno smiselno, a obenem za nobeno od teh dveh kategorij ne ponudi nikakršnih estetskih kriterijev. Poudarja tudi, da je treba prevod upoštevati v njegovem zgodovinskem kontekstu, in priznava, da se kriteriji in odnos do »zvestobe« izvirniku skozi zgodovino spreminjajo – kot primer navaja Linharta in njegove »svobodne« prevode (prav tam, 125). Majda Stanovnik (2005, 86) poudarja, da je Ocvirkovo vrednotenje prevoda razdvojeno in protislovno – glede na informativno funkcijo ga ocenjuje pozitivno, glede na estetsko oz. literarno v primerjavi z izvirnikom pa negativno.

5 Pogled v prihodnost

Raziskavo o mestu prevoda v slovenski književnosti bi veljalo dopolniti s podrobnejšo obravnavo literarnozgodovinskih del, ki so izhajala v drugi polovici 20. stoletja (npr. Legiša, Gspan idr. 1971), zatem pa bi morali pogled usmeriti drugam, saj se zdi, da pisanje nacionalnih literarnih zgodovin na prehodu v novo tisočletje ni več v modi. Razlogov za to je več, ključni pa so: spremenjen pogled na načelo historičnosti in dojemanja zgodovine kot kontinuirane celote, saj je žanr literarne zgodovine »neskladen z današnjim zgodovinskim stanjem« (Juvan 2003, 31); vpliv postmodernizma, ki je v osemdesetih letih 20. stoletja relativiziral vse, vključno z literaturo in literarno zgodovino; zgodovinsko mišljenje, ki namesto celovitosti epoh in kontinuiranih procesov danes rajši poudarja kontingenčnost, diskontinuiranost, heterogenost in lokalizem preteklega dogajanja (prav tam, 35); in neprimernost t. i. tradicionalnih modelov literarne zgodovine, ki so bili ideološko obarvani (Kos 2003, 55).

Prihodnje raziskave na tem področju bi se zato lahko usmerile v obravnavo (srednješolskih) učbenikov, kot so npr. Ambrož idr. (2005), Lah idr. (2014), kjer takšni literarni pregledi nacionalne književnosti še vedno nastajajo. Učbeniki ponujajo možnosti, da se določeni literarni žanri in dela prvič pojavijo v kurikulumu ter se nato uveljavijo pri mlajših generacijah. S tega vidika bi bilo v prihodnje zanimivo obravnavati tudi nedavno objavljeni antologiji manjšinske književnosti *Literatura na stičišču* 1 in 2 (Toroš 2019a in 2019b).

6 Zaključek

Pregled izbrane literature je pokazal, da je v literarnih zgodovinah Ivana Grafenauerja, Frana Kidriča, Ivana Preglja in Antona Slodnjaka prevod v splošnem potisnjen na rob, vseeno pa je prisoten. V zvezi s prevodom, prevajanjem in prevajalci se v omenjenih starejših literarnih zgodovinah izrisuje nekaj ponavljajočih se tem. Vidnost in status prevajalca ostajata nizko pod avtorjem, saj so prevodi v splošnem pojmovani kot stvaritve drugotnega pomena. Prevajalci niso nikoli omenjeni kot samostojni in legitimni ustvarjalci, ampak je njihova vloga podrejena njihovi avtorski funkciji – navadno je torej govora o avtorjih, ki so bili tudi prevajalci. Prevajalska dejavnost je za avtorje bodisi sredstvo za zagotavljanje gmotnega položaja bodisi vzgib za večvredno izvirno avtorsko pisanje. Ker je bilo 19. stoletje obdobje narodnega in literarnega preporoda, je ena od vidnejših ponavljajočih se osrednjih tem prevajanje kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika ter pisateljske spretnosti. Posamezni prevodi, njihovi prevajalci in jezik, iz katerega ali v katerega se prevaja, so v literarnih zgodovinah zgolj omenjeni in le redko ovrednoteni (izjema je Slodnjakova literarna zgodovina). Ponekod se sicer omenja, ali gre za nov, ponovni ali »lep« prevod, ali je prevod metričen ali »svobodnejši« (če gre za poezijo) ipd.

Kakor piše že Darko Dolinar (1977, 278), ima prevod v nacionalni literaturi podrejeno vlogo in je vselej povezan z domačo ustvarjalnostjo. Refleksija o prevodu, prevodni dejavnosti in prevajalcih v pregledanih medvojnih literarnih zgodovinah torej umanjka oziroma se razkriva le v drobcih in obrobni komentarjih, vloga prevoda pa je instrumentalizirana, npr. kot sredstvo bogatenja jezika ali avtorjevega osebnega repertoarja. O funkciji prevoda nekoliko več piše le Anton Ocvirk (1936), ki se ga loteva z vidika zgodovine literarnih vplivov in mu v svojem delu nameni nekoliko več pozornosti in premisleka. Poudarja sicer pomembno vlogo, ki jo ima prevod v izmenjavi med različnimi kulturami in narodi, a ga kljub temu ne obravnava kot samostojno in neodvisno delo. Po njegovem mnenju prevod služi predvsem proučevanju literarnih vplivov med narodi, poleg tega pa je vrednostno še vedno postavljen pod izvirnik. Kot v svojem prispevku ugotavlja tudi Majda Stanovnik (2012, 89), nacionalna literarna zgodovina prevod upošteva selektivno in nesistematično, čeprav obenem priznava, da slovenska prevodna književnost pomembno soustvarja kontekst slovenske literature in kulture (prav tam, 99).

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja: primer *Zvona* in *Ljubljanskega zvona*

8 Priporočeno branje

Stanovnik, Majda. 1994. »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva.« *Slavistična revija* 42, 2/3: 399–405.

Avtorica prikaže odnos do prevoda, kot se izraža v Kidričevi monografiji *Zgodovina slovenskega slovstva*.

Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Avtorica v obsežni monografiji obravnava prevod kot specifičen del slovenske književnosti od začetkov do sodobnosti.

Dolar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25 (2/3): 277–292. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-9069869.

Avtor oriše splošno sliko o prevodu v nacionalni literarni zgodovini in ugotovi, da ima prevod vselej podrejeno vlogo, saj je omenjen predvsem takrat, ko prispeva k domači ustvarjalnosti.

Dolar, Darko. 1984. »O mestu prevoda v literaturi.« *Jezik in slovstvo* 29 (4): 113–118. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LGMB12F5>>.

Avtor predstavi odnos do prevoda in njegovo vlogo v literarni vedi ter razmerje med izvorno in prevodno književnostjo.

Bibliografija

- Ambrož, Darinka, Boža Krakar-Vogel, Majda Degan-Kapus, Vinko Cuderman, Jana Kvas, Adrijana Špacapan in Marjan Štrancar. 2005. *Branja 1–4*. Ljubljana: DZS.
- Aškerc, Anton. 1901. »Pagovor.« V *Ruska antologija v slovenskih prevodih*, uredila Ivan Vesel in Anton Aškerc, 457–464. Gorica: Goriška tiskarna.
- Dolinar, Darko. 1975. »Znanstveno raziskovanje prevajanja in literarna veda.« *Zbornik »Bled 75« Prvo skupno srečanje prevajalcev vseh smeri in strok iz vse Jugoslavije*, uredil Janko Moder, 55–60. Ljubljana: Društvo književnih prevajalcev Slovenije in Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- Dolinar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25, št. 2/3: 277–292. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-9069869.
- Dolinar, Darko. 1984. »O mestu prevoda v literaturi.« *Jezik in slovstvo* 29, št. 4: 113–118. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LGMB12F5>>.
- Dolinar, Darko. 2018. *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Grafenauer, Ivan. 1920. *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Hladnik, Miran. b. d. »Slovenska literarna zgodovina danes.« Dostop 26. 7. 2022. https://sl.wikiversity.org/wiki/Slovenska_literarna_zgodovina_danes.
- Juvan, Marko. 2003. »O usodi 'velikega' žanra.« V *Kako pisati literarno zgodovino danes. Razprave*, uredila Darko Dolinar in Marko Juvan, 17–48. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Kidrič, Fran. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko. 2003. »Stari in novi modeli literarne zgodovine.« V *Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave*, uredila Darko Dolinar in Marko Juvan, 51–59. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Lah, Klemen, Bernarda Lenaršič, Janja Perko, Vanesa Matajč in Marko Marinič. 2014. *Umetnost besede 1–4*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Legiša, Lino. 1935. »Kritika. Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva.« *Sodobnost* 3 (8): 288–292. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QMJ5EJS5>.
- Legiša, Lino, Alfonz Gspan, Anton Slodnjak, Joža Mahnič in Viktor Smolej. 1971. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ocvirk, Anton. 1936. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani.
- P. P. 1919. »Dr. Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva; II.« *Dom in svet* 32, št. 7/8: 235–236.
- Pogačnik, Jože in Franc Zadavec. 1973. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja.

- Pregelj, Ivan. 1938. *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Prijatelj, Ivan. 1901. »Puškin v slovenskih prevodih.« V *Zbornik Matice slovenske* III: 52–89.
- Slodnjak, Anton. 1934. *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademsko založba Ljubljana.
- Stanovnik, Majda. 1982. »K vprašanju o zgodovini prevodne literature.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 9–14. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 1994. »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva.« *Slavistična revija* 42, št. 2/3: 399–405.
- Stanovnik, Majda. 1997. »Slovenski prevod in slovenska književnost od reformacije do moderne.« V *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, uredili Darko Dolinar, Jože Faganel in Matija Ogrin, 515–530. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2012. »Prevod – literarnozgodovinska stalnica in spremenljivka.« *Primerjalna književnost* 35, št. 3: 87–101.
- Šlebinger, Janko. 1913. *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Toroš, Ana. 2019a. *Literatura na stičišču 1*. Trst, Videm. Dostop 31. 1. 2023. <http://www.eduka2.eu/slv/didakticno-gradivo/literatura-na-sticiscu-1>.
- Toroš, Ana. 2019b. *Literatura na stičišču 2*. Trst, Videm. Dostop 31. 1. 2023. <http://www.eduka2.eu/slv/didakticno-gradivo/literatura-na-sticiscu-2>.
- Žejn, Andrejka. 2021. *Izhodišča slovenske pripovedne proze. Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: od sredine 17. do sredine 19. stoletja*. Dostop 31. 1. 2023. <https://ispp.zrc-sazu.si/>.
- Župančič, Oton. 1978. »Pomen prevodov za našo duševnost.« V *Zbrano delo*, uredila Josip Vidmar in Joža Mahnič. Ljubljana: DZS.

PREVOD V SLOVENSKIH LITERARNIH ZGODOVINAH

Poglavje obravnava vlogo in odnos do literarnega prevoda v izbranih medvojnih nacionalnih literarnih zgodovinah, ki so jih napisali Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934), Ivan Pregelj (1938), Fran Kidrič (1938), ter v monografiji o primerjalni literarni zgodovini Antona Ocvirka (1936). V tem pogledu dopolnjuje literarnozgodovinske raziskave o vlogi prevoda na Slovenskem, ki sta jih pri nas zasnovala zlasti Majda Stanovnik in Darko Dolinar. Poglavje se podrobneje posveča temu, kako izbrana dela obravnavajo prevod v 19. stoletju, ko sta se v slovenskem prostoru osnovala nacionalna in jezikovna identiteta, in ko se je izoblikoval sodobni pojem literature ter se v književnosti vzpostavil kriterij originalnosti. Kljub temu da je prevodna dejavnost za literarno zgodovino pomembna, saj naslavlja vprašanja o literarnih vplivih in avtorskih literarnih obzorjih

ter obenem igra ključno vlogo pri razvoju zlasti manjših književnosti, jo medvojna literarna stroka večinoma obravnava le kot dopolnitev izvirnega avtorskega dela. Prevajalci in prevodi so v slovenskih literarnih zgodovinah potisnjeni ob rob in le redko ovrednoteni, avtorji pa jih v veliki meri obravnavajo nesistematično in selektivno.

TRANSLATION IN SLOVENE LITERARY HISTORIES

The chapter examines the role and the attitude towards literary translation in selected national literary histories from the interwar period, written by Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934), Ivan Pregelj (1938), and Fran Kidrič (1938), as well as in the theoretical work on comparative literary history by Anton Ocvirk (1936). In this respect, it complements the research conducted by Majda Stanovnik and Darko Dolinar on the role of translation in Slovene literary history. The chapter focuses on the ways in which the selected works address translation in the 19th century, i.e., at the time when the Slovene national and linguistic identities began to emerge, and when the modern concept of literature and the criterion of originality in literary writing were introduced. Although translation is of crucial importance in literary history, as it addresses the question of the authors' influences and literary horizons while playing a central role in the development of minor literary traditions, it is perceived by literary historians of the interwar period only as an activity that complements the authors' creativity. Due to an unsystematic and highly selective approach, translators and translations seem to be of secondary importance in the Slovene literary histories of the interwar period.

PREVAJALSKA DEJAVNOST V SLOVENSKI DIASPORI V ZDA MED OBEMA VOJNAMA

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

1.1 Slovenski izseljenci v ZDA

Zdi se, da so bili prvi Slovenci, ki so se naselili v Severni Ameriki, slovenski protestanti, ki so pobegnili pred protireformacijo preko Prusije v Severno Ameriko, kjer naj bi, po navedbah Louisa Adamica, na začetku 18. stoletja ustanovili naselbino v Georgii, na kraju, kjer se reka Ebenezer izliva v reko Savannah. Ta naselbina je bila sicer po stopetdesetih letih v času ameriške državljanske vojne uničena (Adamic 1944, 236; Stanonik 1999, 35–37) in se ni ohranila, vendar pa to dejstvo ne zaznamuje konca preseljevanja Slovencev na območje, ki sedaj pripada ZDA. V tem najzgodnejšem obdobju priseljevanja Evropejcev najdemo namreč Slovence tudi v drugih delih Severne Amerike, in sicer tako med vojaki generala Washingtona med ameriško revolucijo (Stanonik 1999, 39–40) kot med misijonarji – najznamenitejši je bil Friderik Baraga (1797–1868), ki je pokristjanjeval staroselce ob Michiganskem in Gornjem jezeru v prvi polovici 19. stoletja.

Prvim priseljencem navkljub do konca 19. stoletja priseljevanje Slovencev v Severno Ameriko ni bilo intenzivno, večje število priseljencev v ZDA zabeležimo šele v obdobju od konca 19. stoletja (1870) do leta 1924, ko so ZDA s kvotnimi sistemi začele omejevati priseljevanje z vzhodne in jugovzhodne Evrope. Čeprav tudi nekatera poznejša zgodovinska obdobja beležijo prihod večjega števila Slovencev (na primer po drugi svetovni vojni), to medvojno obdobje vseeno zaznamuje čas najštevilčnejšega prihoda slovenskih izseljencev v ZDA. To nam kažejo tako osebna pričevanja (Oton Župančič (1932, 518) na primer poroča, da se je kar pet njegovih tet preselilo v Ameriko) kot številke: leta 1910 so v ZDA pri ljudskem štetju zabeležili 123.631 Slovencev, ki

so bili rojeni v Evropi, in 59.800 pripadnikov druge generacije priseljencev, ki so bili sicer rojeni v ZDA, vendar so označili, da je njihov materni jezik slovenski (skupaj torej 183.431 Slovencev). Leta 1920 je ponovno ljudsko štetje že zabeležilo 208.552 slovensko govorečih prebivalcev ZDA (102.744 prve in 105.808 druge generacije; Stanonik 1996, 116–117; Klemenčič 2013, 615), kar je takrat predstavljalo skoraj petino Slovencev, ki so živeli na slovenskem etničnem področju. Naseljevali so se sicer skoraj po vseh ameriških zveznih državah, vendar so bila središča slovenskih naselbin v medvojnem obdobju industrijska središča na ameriškem severozahodu in srednjem zahodu, kot sta Chicago in Cleveland (Klemenčič 1987, 67).

Leta 1924 so ZDA omejile priseljevanje iz vzhodne in jugovzhodne Evrope, kar je zmanjšalo pritok slovenskih priseljencev. Ker slovenska diaspora ni več neprekinjeno dobivala novih, izključno slovensko govorečih članov, je posledično to vodilo do pogostejše rabe angleščine in izgube slovenščine v skupnosti. Raziskovalci iz tega obdobja poročajo, da je že druga generacija slovenskih priseljencev redko uporabljala slovenščino v medsebojni komunikaciji, medtem ko je bilo znanje slovenščine pri tretji generaciji že zelo redko (Thernstrom 1980, 939).

1.2 Periodični tisk slovenske diaspore v ZDA

Ker so v tem obdobju slovenski priseljenci pogosto tvorili strnjene zaselke, so se začeli združevati v slovenske župnije in podporne enote, tj. posebna društva oz. zavarovalniške družbe, ki so poskrbele za člane skupnosti v stiski. Nekatera izmed teh društev so ustanovila tudi svoje založbe in časopise, časopise pa so izdajali tudi zavzeti posamezniki. Prva periodična publikacija, namenjena slovenski diaspori v ZDA, je bil tednik *Amerikanski Slovenec*, ki je začel izhajati leta 1891 v Chicagu. Temu prvemu časniku so v obdobju med vojnama sledili še številni drugi. Na primer, leta 1927 Jerič v chicaškem *Koledarju Ave Maria* našteje kar 18 periodičnih publikacij različnih političnih in svetovnonazorskih opredelitev v slovenskem jeziku, ki izhajajo v ZDA. Med naštetimi naslovi najdemo dnevnike, tednike in mesečnike, ki so katoliško usmerjeni (npr. *Ameriška domovina*, *Amerikanski Slovenec*, *Glasilo K.S.K. Jednote*, *Nova Doba*, *Ave Maria*), zagovarjajo republikanske ali liberalne vrednote (npr. *Glas naroda* in *Glas Svobode*), se deklarirajo za napredne in progresivne (npr. *Prosveta*, *Proletarec*, *Vestnik*, *Mladinski list*), politično neopredeljene (npr. *Čas*, *Enakopravnost*, *Naš Dom*) in celo komunistične (npr. *Delavska Slovenija*). Periodične publikacije ameriških Slovencev pa niso sledile le posameznim ideoloških pozicijam in političnim opcijam, temveč so tudi nagovarjale posebne regionalne podskupine slovenskih priseljencev: na primer, leta 1927 izhajajo tudi trije časopisi v prekmurščini, ki uporabljajo madžarski oz. prekmurski črkopis, in sicer *Szlobodna Rejcs – Free Word*, *Vogrszki Szlovenecz – The voice of Slovenians from Hungary*, *Zvezzda Vogrszki Szloveneczov – Star of Slovenians from Hungary*.

Tako naglo, kot so se ti časopisi pojavili, so potem tudi izginili: če so še leta 1942 v okviru projekta chicaške knjižnice *Omnibus Project* (Chicago Public Library Omnibus Project 1942) raziskovalci našeli 25 ameriških časopisov, ki so izhajali v slovenščini, je po drugi svetovni vojni njihovo število strmo upadlo, tako da danes najdemo le še eno periodično publikacijo iz te dobe, *Prosveto*.

Slovenske periodične publikacije v ZDA so za slovenske izseljence pogosto predstavljale edini vir informacij v slovenskem jeziku: v njih so, na primer, prebirali poročila o političnem dogajanju v ZDA in v Evropi (posebno pozornost so posvečali dogajanju na slovenskem etničnem ozemlju), našli pa so tudi opise dejavnosti v različnih slovenskih izseljenskih skupnostih na različnih koncih ZDA. Na ta način je ta periodični tisk povezoval slovenske izseljenske skupnosti med seboj in odločilno prispeval k izoblikovanju specifične družbene identitete oziroma, kot to poimenuje Benedikt Anderson (2006), »zamišljene skupnosti« slovenskih Američanov. In nenazadnje, nekateri izmed časopisov slovenske diaspore so bralstvu na svojih straneh ponujali tudi literarno čtivo, in sicer tako izvirna slovenska besedila kot tudi prevode.

1.3 Prevodi v časopisih slovenske diaspore v ZDA

Literarne prevode najdemo v več periodičnih publikacijah slovenske diaspore v ZDA, na primer v katoliški *Novi Dobi* in progresivnem *Mladinskem listu*, še posebej pomembno vlogo pa je na tem področju igral dnevnik *Prosveta*, ki ga je Slovenska narodna podpora jednota ustanovila leta 1916 v Chicagu. Časopis, ki se je deklariral za naprednega in je želel doseči predvsem delavsko bralstvo, je najprej izhajal šestkrat tedensko kot slovenski dnevnik v nakladi od 12.000 do 40.000 izvodov. V skladu z upadanjem števila novih priseljencev in s spreminjanjem jezikovnega profila diaspore pa sta se spreminjala tudi naklada in jezik časopisa. *Prosveta* je tako začela izhajati manj pogosto, v drugi polovici dvajsetih let so bile vpeljane angleške strani, v sedemdesetih je opustila objavljanje prevodov, danes pa izhaja kot spletni mesečnik v celoti v angleškem jeziku (Pogacar 2017, 343–44).

V obdobju med vojnama so lahko bralci v *Prosveti* v nadaljevanjih brali izvirna slovenska literarna besedila Josipa Jurčiča, Frana Saleškega Finžgarja, Ivana Tavčarja, Ivana Cankarja, Rada Murnika, Toneta Seliškarja in Bratka Krefta, če naštejemo le nekatere. Poleg izvirne literature so uredniki *Prosvete* na svojih straneh objavljali tudi literarne prevode v slovenščini. Med letoma 1918 in 1939 tako lahko v časopisu najdemo v nadaljevanjih objavljene slovenske prevode klasičnih besedil zahodnega slovstva, na primer *Z ognjem in mečem* Henryka Sienkiewicza, *Bese, Brate Karamazove* in *Zločin in kazen* Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega, *Viteza Rdeče hiše* Aleksandra Dumasa starejšega, *Sto procentov* Uptona Sinclairja, *Otok zakladov* Roberta Louisa Stevensona, *Malega klateža Toma Sawyerja* Marka Twaina, *Rodbinsko srečo* Leva Nikolajeviča Tolstoja,

Morskega vruga in *Železno peto* Jacka Londona, *Izgubljeni svet* Arthurja Conana Doylea, *Mati* Maksima Gorkega, *Glad* Knuta Hamsuna in Voltairjevega *Kandida*. V obdobju od leta 1916 do leta 1939 je *Prosveta* objavila 39 slovenskih prevodov daljših proznih besedil v nadaljevanjih: nekateri so izhajali več let (na primer *Besi* Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega so se raztezali čez 230 številko), drugi so bili krajši (npr. nekatere izmed novel Hannsa Heinza Ewersa so zavzele le 10 številko).

Poleg romanov v nadaljevanjih so uredniki v vsako številko umestili tudi prevode krajših besedil različnih avtorjev, kot so Maksim Gorki, Oscar Wilde, Arkadij Averčenko, Guy de Maupassant, Anatole France, Anton Pavlovič Čehov, Mihail Zoščenko, Jaroslav Hašek, Alphonse Daudet, Karel Čapek, Theodore Dreiser in Edgar Allan Poe, in sicer v povprečju dva prevoda na vsako številko (Pogačar in Pokorn 2021).

V drugi polovici dvajsetih let, ko se je diaspora začela razdeljevati na slovensko in angleško govoreči del, so v periodiko slovenske diaspore uredniki začeli vključevati angleške strani. Na primer leta 1933 kar pet periodičnih publikacij slovenske diaspore poleg slovenskih objavlja tudi strani v angleškem jeziku, in sicer *Ameriška domovina*, *Glasiło KsKj*, *Nova doba*, *Prosveta* in *The Journal and Observer* ter *English paper for American Yugoslavs*, vendar pa le dva časopisa, progresivna *Prosveta* in katoliška *Nova doba*, objavljata na teh straneh angleške prevode slovenskih literarnih besedil. V progresivni *Prosveti* so tako v obdobju od 1926 do 1939 objavili angleške prevode dveh povesti v nadaljevanjih in desetih črtic. Avtor obeh povesti in štirih črtic je bil Ivan Cankar, ostala krajša prozna dela pa so izvorno napisali Alojz Kraigher, Zofka Kveder, Ivan Zorec, Milan Pugelj in Anton Novačan. V katoliški *Novi Dobi* pa je med letoma 1927 in 1939 izšlo 14 prevodov, in sicer prevodi dveh romanov Josipa Jurčiča (*Jurij Kozjak* (1928) in *Deseti brat* (1932)) in enajstih Cankarjevih črtic ter en prevod poljske bajke (Pokorn 2021).

1.4 Prevajalci iz diaspore

Prevodi iz slovenščine, ki so izhajali na straneh periodičnega tiska diaspore v ZDA, so bili večinoma ponatisi prevodov, ki so že izšli na slovenskem etničnem območju. Na primer, na straneh *Prosvete* so prevode ponatisnili od enega do deset let po tem, ko so prvič izšli v slovenščini (gl. Pogačar in Pokorn 2021). Le osem od njih je bilo narejenih za bralce *Prosvete*, in sicer prevodi del Lidije Sejfuline, Hannsa Heinza Ewersa, Ernesta Wernerja, Leonharda Franka, Edwina Eircha Dwingerja in Uptona Sinclairja – to pomeni, da so uredniki progresivne *Prosvete* naročali predvsem prevode del avtorjev, ki so obravnavali politične in družbeno kritične teme.

O nekaterih prevajalcih, ki so za *Prosveto* prevajali v slovenščino, vemo zelo malo: na primer o prevajalcu, ki se je podpisal z Buri in je prevedel delo Uptona Sinclairja (1932), ni znano nič; o Antonu Šabcu, ki je prevedel deli H. H. Ewersa (1928) in E. Wermerja

(1928), pa vemo le to, da je delal skupaj z Martinom Kondo kot urednik chicaškega tednika za »svobodomiselnih Slovencev v Ameriki« *Glas Svobode*, pozneje pa kot urednik delavskega časopisa *Enakopravnost – Slovenian Equality Daily*, ki je izhajal v Clevelandu (Tim Pogacar in Jay Sedmak, osebna korespondenca). Drugi prevajalci pa se uvrščajo med vodilne avtorje slovenske socialno obarvane in angažirane umetnosti medvojnega obdobja: romana *Virineja* Lidije Sejfuline (1931) in *Oče Leonharda Franka* (1929) je prevedel Mile Klopčič (1905–1984), medtem ko je delo *Armada za žičnimi plotovi* Ericha Dwingerja (1931) prevedel Tone Seliškar.

Še posebej so zanimivi prevajalci, ki so prevajali slovensko literaturo v angleški jezik in jo objavljali v časopisu *Nova Doba* in *Prosveta*, saj so vsi pripadali slovenski izseljenski skupnosti v ZDA. V *Novi Dobi* tako najdemo Jurčičevega *Jurija Kozjaka*, ki ga je prevedel John Movern, o katerem ne vemo veliko, in *Desetega brata*, ki ga je ustvaril Joseph L. Mihelic, član slovenske katoliške skupnosti St Aloysius Lodge v Lorainu v Ohiju in študent kemije na univerzi Dubuque v Iowi. Vsa ostala dela je prevedel Anthony J. Klančar (1908–1977), predstavnik druge generacije slovenskih izseljencev, ki je deloval kot časnikar v ZDA.

Prevajalec vseh angleških prevodov v *Prosveti* je bil Lojze Adamič oziroma Louis Adamic, kot se je sam preimenoval in podpisoval. Adamic se je rodil leta 1898 v Blatu pri Grosupljem in se je kot petnajstletni deček izselil v ZDA. Kmalu je postal ameriški državljan in prostovoljec v ameriški vojski. Že kot vojak je objavljajal prevode iz slovenske in hrvaške književnosti, obenem pa v angleščini pisal zgodbe iz vojaškega in priseljenskega življenja. Po odpustu iz vojske leta 1923 je najprej opravljajal različna fizična dela v kamnolomu in pristanišču, potem pa se je v celoti posvetil pisateljstvu in ustvarjal dela, ki jih uvrščamo v literarno novinarstvo ali dokumentarno družbenokritično književnost. Med drugo svetovno vojno je v ZDA zagovarjal upravičenost partizanskega boja in je bil za to svoje zavzemanje v Jugoslaviji odlikovan ter postal celo dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Po obisku povojne Jugoslavije je sicer še vedno ostal podpornik nove države, vendar pa se je vseeno kritično izrazil do določenih praks nove socialistične jugoslovanske oblasti. Leta 1951 je na svojem domu v Milfordu v New Jerseyju umrl v sumljivih okoliščinah – našli so ga s puško v roki v goreči hiši – in še danes ni znano, če in kdo ga je umoril.

Za prve prevajalce slovenske literature v angleški jezik, še posebej za Louisa Adamica, je značilno, da so v času bivanja v ZDA tudi v vsakdanjem življenju prešli iz rabe slovenščine v rabo angleškega jezika. Oton Župančič je tako leta 1932 v *Ljubljanskem zvonu* Adamica opisal kot nekoga, ki se je sicer čutil obenem kot Slovenca in kot Američana, a se je kljub temu jezikovno popolnoma »poamerikanil« in je slovenščino »izgubil nekako ponevedoma, naivno; brez pomislekov, dvomov ali boja; brez očitkov in kesanja« (Župančič 1932, 515).

2 Razvoj raziskovanja prevajanja v slovenski diaspori v ZDA

Prevodna dejavnost v slovenski diaspori v ZDA je predmet dokaj živahne raziskovalne dejavnosti. Najprej so raziskovalno pozornost pritegnili prevodi Louisa Adamica. Med prvimi, ki so obravnavali Adamicovo prevajanje slovenske literature, je bila Jerneja Petrič (1978, 1989), ki je izpuste, dodajanja in spreminjanja vsebine v Adamicovih prevodih razlagala z njegovim pomanjkljivim znanjem angleščine (1978, 417). Odločitev, da se je Adamic sploh lotil prevajanja slovenskih literarnih besedil v angleščino kljub svojemu pomanjkljivemu znanju jezika, Jerneja Petrič pojasnjuje s tem, da se je Adamic v tem obdobju dejansko vadil v angleškem izražanju (Petrič 1978, 435) in si je prek prevajanja poskušal obogatiti besedni zaklad in izdelati svoj slog pisanja (Petrič 1989, 51). Podobno stališče je zavzel tudi Henry A. Christian (1978, 223), ki je našel potrditev svoje domneve v pismu uredniku Arthurju Whiplu (Christian 1978, 226), v katerem Adamic zapiše: »Tukaj vam dajem zbirko kratkih zgodb in krajših novel, ki sem jih prevedel v letih 1921–1923, ko sem se še 'potepal' po Ameriki in se poskušal naučiti pisati po angleško tako, da sem pač pisal« (prav tam). Poznejše raziskave so ponudile drugačne interpretacije: Nike K. Pokorn je, v nasprotju z njuno tezo, v člankih, objavljenih v reviji *Slovene Studies* (Kocijančič 1993) in *Zborniku občine Grosuplje* (Kocijančič 1994), trdila, da kljub nekaterim očitnim jezikovnim grobostim analiza Adamicovih prevodov razkriva načrtne posege v besedilo, ki so posledica specifične prevajalske strategije in svetovnonazorske ter politične usmeritve Louisa Adamica in ne toliko pomanjkljivega znanja ciljnega jezika. Adamic je namreč sebe videl kot delavskega pisatelja, ki piše za delavski razred. V svojem članku »Kaj bere proletariat« (»What the Proletariat Reads«) iz leta 1934 je zapisal, da delavci zavračajo preizumetničen umetniški slog, ki zakriva sporočilo besedila. Posledično je v svojem prevodu *Hlapca Jerneja* načrtno izpuščal paralelizme, značilne za Cankarjevo prozo (npr. »Oblagodari hlapca, ki je pravice lačen in žejen, nasiti ga in napoji!« (Cankar 1972 [1907], 30)), obenem pa je besedilo tudi svetovnonazorsko spreminjal, ko je na primer v istem prevodu prevedel leksem »Bog« (»kjer so ljudje krivični, tam je Bog pravičen!«, Cankar 1972 [1907], 193) z »great Nature« [Velika narava] (»if man is unjust, great Nature still believes in justice and compensation,« Adamic 1926, 48). Zagovarjanje podobne teze, da so Adamicovi prevodni premiki v veliki meri posledica zavestne odločitve, najdemo tudi v monografiji iste avtorice *Challenging the Traditional Axioms: Translation into a non-mother tongue* (Pokorn 2005), ki se je sicer posvečala tematiki prevajanja v nematerni jezik, vendar pa obenem tudi podrobneje obravnavala prve prevode Cankarjevih del v angleščino, ki so jih večinoma naredili slovenski izseljenci v ZDA. V tej monografiji se tako nahajajo tudi analize angleških prevodov izseljencev Louisa Adamica, Anthonyja J. Klančarja, Vatroslava J. Grilla, Antona Družine in Jožeta Paternosta.

Problematika prevajanja v slovenski diaspori v ZDA je tudi predmet serije člankov, ki so plod sodelovanja slovenskih in ameriških raziskovalcev. V članku Briana J. Baera in Nike K. Pokorn (2018), objavljenem v kanadski reviji *TTR (Traduction, terminologie, rédaction)*, avtorja opisujeta različne metodološke pristope, ki so primerni za obravnavo vloge prevoda v periodičnih publikacijah izseljenskih skupnosti. Primeri so vzeti iz preliminarnih študij vlog prevodov v slovenski *Prosveti* in ruskem časopisu (*Novoe*) *Russkoe Slovo*, ki sta izhajala v medvojnem obdobju v ZDA. Raziskovalca zaključita, da so prevodi v teh publikacijah imeli dvojno, včasih nasprotujočo si vlogo, ker so poskušali po eni strani ohraniti navezavo na izvorni jezik in kulturo izseljenske skupnosti, po drugi strani pa obenem pripomoči k integraciji priseljencev v družbo ZDA.

V članku, objavljenem v zborniku, posvečenemu stoletnici smrti Ivana Cankarja, Nike K. Pokorn (2021) prek obravnave prvih angleških prevodov Ivana Cankarja, ki so bili objavljeni v *Prosveti* in *Novi Dobi*, obravnava vlogo literarnega prevoda v izseljenskem tisku v medvojnem obdobju v ZDA in postavi tezo, da so prevodi Cankarjevih del v angleščino predstavljali temelj samoidentifikacije slovenske izseljenske skupnosti v ZDA. Podobno tudi Nike K. Pokorn v članku, objavljenem v reviji *Target* (2023), na osnovi pregleda prevodov, objavljenih v *Prosveti* in *Novi Dobi*, ugotavlja, da je slovenska izseljenska skupnost z literarnim prevodom zasledovala več ciljev: po eni strani so bili prevodi namenjeni kratkočasju in zabavi, po drugi strani pa so služili tudi izobraževanju delavskega razreda. Avtorica postavi tezo, da so poleg teh dveh vlog imeli prevodi v angleščino še dodatno vlogo, in sicer so bili namenjeni vzpostavljanju stikov z novimi generacijami izseljenske skupnosti, ki so izgubljale znanje slovenščine, obenem pa tudi drugimi diasporami v ZDA in osrednjo ameriško kulturo, saj so predstavljali tisto podobo slovenske kulture in umetnosti, ki so jo izbrali v izseljenski skupnosti kot reprezentativno. Prek prevodov v angleščino je tako izseljenska skupnost zarisovala podobo svoje kulturne identitete.

V članku, objavljenem v *Slovene Studies*, Timothy Pogacar in Nike K. Pokorn (2021) podrobneje pregledata poročila o gledaliških uprizoritvah, literarna dela in literarne prevode, objavljene v *Prosveti* v obdobju med 1933 in 1937, in odgovarjata na vprašanje, v kolikšni meri se je literarni in umetniški okus delavskega razreda slovenske izseljenske skupnosti v ZDA skladal s specifičnim političnim in svetovnonazorskim poslanstvom uredništva *Prosvete*. Avtorja ugotavljata, da se je delavsko jedro izseljenske skupnosti, kljub nenehnim naporom urednikov, da bi navdušili svoje bralstvo nad klasičnimi avtorji, raje odločalo za lahkotnejše razvedrilo. In končno v članku, objavljenem v ruski reviji *Slovo*, se Nike K. Pokorn in Timothy Pogačar (2022) posvečata dvema vlogama literarnega prevoda v *Prosveti*: izobraževanju in kratkočasju. V članku pregledata prevode, ki so bili objavljeni v *Prosveti* med letoma 1916 in 1933, in ugotavljata, da sta kategorija, namenjena nadaljnji izobrazbi bralcev (na primer prevodi, objavljeni v razdelku »Biseri iz svetovne literature«, ki so ga uredniki *Prosvete* uvedli leta 1927 in v katerem so prek prevodov predstavili 31 avtorjev zahodnega kanona), in kategorija, namenjena kratkočasju

bralstva, v kateri prevladujejo socialistični, levo usmerjeni, antiklerikalni avtorji, prekrivni in obe odražata svetovni nazor in politično prepričanje urednikov *Prosvete* v tem obdobju.

3 Osrednje raziskovalne teme

Že iz zgornjega pregleda objav s področja je razvidno, da sta se izoblikovali dve osrednji temi raziskovanja te tematike. Ena skupina raziskav se osredotoča na prevodne strategije posameznih prevajalcev prek analize konkretnih prevodov, druga skupina pa se posveča vlogi in vplivu prevodov na izseljensko skupnost v ZDA. Še posebej zanimive so se izkazale raziskave angleških strani v časopisih slovenske diaspore v ZDA, kjer so se pojavljali prevodi slovenske literature v angleščino. Ne samo, da so slovenski izseljenci prek teh prevodov poskušali ohraniti stik z drugo in tretjo generacijo skupnosti, temveč so obenem prek njih na svoj način želeli tudi prispevati h kulturi ZDA. Zapisi najvidnejših predstavnikov slovenskih Američanov iz tega obdobja namreč razkrivajo, da je slovenska diaspora videla kulturo ZDA ne samo kot dominantno kulturo angleško govoreče skupnosti, temveč kot mozaik različnih kultur, tudi kultur priseljencev, torej kot kulturo ljudstva, ki je »sestavljeno iz več kot petdeset različnih ras in narodnosti« (Adamic 1938, 7). Na osnovi tega so bili slovenski izseljenci prepričani, da ZDA v enaki meri pripadajo izseljencem kot tistim, ki živijo v Ameriki že dlje časa, in da lahko slovanski in z njimi tudi slovenski imigranti prispevajo k ameriški bodoči veličini ne le na političnem, ampak tudi na duhovnem in kulturnem področju (Adamic 1934, 6). In zdi se, da so bili v očeh diaspore tak prispevek h kulturi ZDA tudi prevodi slovenske literature v angleščino.

4 Nove diskusije in področja raziskovanja

Kljub dokaj intenzivni raziskovalni dejavnosti, usmerjeni v prevodno dejavnost slovenske diaspore v ZDA, je vloga literarnega prevoda v slovenskih diasporah v drugih okoljih še popolnoma neraziskana: zanimivo bi bilo videti, kakšno vlogo je igral in igra literarni prevod v slovenski diaspori v Argentini in Avstraliji. Manjkajo nam tudi podatki o prevajalcih in promotorjih prevodov ter o urednikih, ki so izbirali prevode ali prevajalce, s katerimi so sodelovali. V prihodnosti nas čaka tudi analiza kvalitete prevodov in določitev prevajalskih strategij različnih prevajalcev iz izseljeniške skupnosti, ki so prevajali iz slovenščine v tuje jezike – do sedaj so bili namreč podrobneje pregledani le prevodi Cankarjevih del v angleščino. In nenazadnje, zanimivo bi bilo tudi ugotoviti, podobno kot Igor Maver (1996), v kolikšni meri so prevodi slovenske literature vplivali na razvoj ameriške sodobne poezije.

5 Zaključek

Glede na obstoječe raziskave lahko zaključimo, da nam raziskave vloge slovenskih prevodov literarnih besedil, ki jih najdemo na straneh izseljenskega tiska v ZDA, dajejo vpogled v specifično politično in svetovnonazorsko usmeritev posamezne publikacije kot tudi v okus in pričakovanja ciljne skupnosti slovenskih bralcev v diaspori. Obravnave literarnih prevodov, ki so jih ustvarili pripadniki izseljenskih skupnosti, še posebej prevodov slovenske literature v angleščino, tj. dominantni jezik nove skupnosti, pa nam ponujajo oris tega, na kakšen način je želela slovenska diaspora zarisati vzorčno podobo lastne kulturne identitete in se predstaviti novemu kulturnemu okolju.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje Cankarja / Prevedena slovenska književnost v Kanadi in Avstraliji / Prevajanje na (avstrijskem) Koroškem od leta 1918 naprej / Prevajanje v Italiji in zamejske založbe

7 Priporočeno branje

Baer, Brian James in Nike K. Pokorn. 2018. »Diaspora as a distinct site of translational activity: the case of U.S. immigrant newspapers, 1917-1941.« *TTR* 31, št. 2, 141–165. <https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/2018-v31-n2-ttr04947/>, DOI: 10.7202/1065572ar.

Avtorja primerjata vlogo prevodov v izbranem ruskem in slovenskem časopisu izseljenske skupnosti v medvojnem obdobju in ugotavljata, da so med skupnostmi obstajale precejšnje razlike, ki so se kazale tudi v prevodni politiki posameznih časopisov. Članek je zanimiv tudi zaradi smernic, ki jih daje glede metodološkega pristopa k obravnavanju prevodov v periodičnem tisku izseljenskih skupnosti.

Pokorn, Nike K. 2021. »Ivan Cankar kot temelj samoizrisa kulturne identitete slovenskih Američanov.« V *V sanjah preleti človek stoletje: mednarodni zbornik ob stoletnici smrti Ivana Cankarja*, uredil Matic Kocijančič, 97–115. Acta comparativistica Slovenica 5. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Avtorica na kratko predstavlja prevodno izmenjavo med slovenskim in angleškim jezikom ter prevodno dejavnost slovenske izseljenske skupnosti v ZDA s poudarkom na prevajanju Cankarjevih besedil v angleščino.

Pokorn, Nike K. 2023. »Translation and diaspora: The role of English literary translations in Slovene émigré periodicals in the US.« *Target* 34, št. 2. <https://doi.org/10.1075/target.21088.pok>

Članek se prek ponovnega premisleka Touryjeve definicije prevoda kot dejstva ciljne kulture posveti prevodnemu prenosu kulturnih podob v 4897 izvodih časopisov slovenske izseljenske skupnosti v ZDA med leti 1924 in 1939. Analiza predstavitve in umeščenosti angleških prevodov slovenskih klasikov v teh časopisih pokaže, da so bili prevodi uporabljeni za krepitev medkulturnih in znotrajkulturnih vezi in da je izseljenska skupnost postala promotor, avtor in prejemnik teh prevodov ter na ta način zabrisala jasno mejo med izhodiščno in ciljno kulturo.

Pokorn, Nike K. in Timothy Pogačar. 2022. »Entertainment and education through literary translation in a diaspora newspaper: literary translations in *Prosveta*, a newspaper of Slovene-American émigré community.« *Slovo.ru: baltijski akcent* 13, št. 1, 115–128.

Avtorja se posvečata didaktični vlogi prevodov v časopisu izseljenske skupnosti, kjer so bili prevodi namenjeni izobrazbi pretežno delavskega bralstva. Pregled ostalih prevodov, objavljenih v medvojnem obdobju, kaže, da so bili tudi tisti prevodi, ki so bili namenjeni zabavi, izbrani tako, da so utrjevali vrednote antiklerikalnega, socialno angažiranega pogleda na svet.

Bibliografija

- Adamic, Louis. 1934. »Who Built America?« *Nova Doba* 10, št. 19: 6.
- Adamic, Louis. 1934. »What the proletariat reads: Conclusions based upon a year's study among hundreds of workers throughout the United States.« *The Saturday Review of Literature* 20 (December): 321–322.
- Adamic, Louis. 1938. »Appeal from Louis Adamic to the Slovenian immigrants in the US, and their American-born Children and Grandchildren.« *Prosveta* 30, št. 220: 7.
- Adamic, Louis. 1944. *A Nation of Nations*. New York, London: Harper & brothers.
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*. London, New York: Verso.
- Baer, Brian James in Nike K. Pokorn. 2018. »Diaspora as a distinct site of translational activity: the case of U.S. immigrant newspapers, 1917–1941.« *TTR* 31, št. 2, 141–165. <https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/2018-v31-n2-ttr04947/>, DOI: 10.7202/1065572ar.
- Cankar, Ivan. 1972 [1907]. *Zbrano delo. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 16. knjiga. Hlapec Jernej in njegova pravica. Zgodbe iz doline Šentflorjanske. V samoti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cankar, Ivan. 1926. *Jerney's Justice*, prevedel in uvod napisal Louis Adamic. New York: Vanguard Press.
- Chicago Public Library Omnibus Project. 1942. *Bibliography of foreign language newspapers and periodicals published in Chicago*. Chicago, Ill.: Chicago Public Library Omnibus Project.
- Christian, Henry A. 1978. »Adamičevi prevodi in izbor jugoslovanskih zgodb.« *Zbornik občine Grosuplje* 10, 215–230. Grosuplje: Skupina občanov Grosuplje.
- Jerič, John. 1927. »Slovensko časopisje v Ameriki.« V *Koledar Ave Maria*, 117–119. Chicago: Edinost Publ.
- Klemenčič, Matjaž. 1987. *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji: naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor: Obzorja.
- Klemenčič, Matjaž. 2013. »Slovenes and Slovene Americans 1870–1940.« V *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*, uredil Elliott Robert Barkan, 613–623. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
- Kocijančič, Nike. 1993. »On Louis Adamic's translation of Cankar's *Hlapec Jernej in njegova pravica*.« *Slovene Studies* 15, št. 1-2, 139–150.
- Kocijančič, Nike. 1994. »Svetopisemski slog *Hlapca Jerneja in njegove pravice* avtorja Ivana Cankarja v prevodu Louisa Adamiča.« *Zbornik občine Grosuplje* 18: 177–181.
- Maver, Igor. 1996. »The Fortunes of a Slovene Poet in the U.S.: The Case of Tomaž Šalamun.« *Slovene Studies* 18, št.1: 19–38.
- Petrič, Jerneja. 1978. »Adamičevo prevajanje slovenskih umetnostnih del v angleščino.« *Slavistična revija* 26: 417–441.

- Petrič, Jerneja. 1978. »Louis Adamic as an interpreter of Yugoslav literature in America.« *Acta neophilologica* 11: 29–46.
- Petrič, Jerneja. 1989. »Louisa Adamiča prevajanje v angleščino.« V *Radovljiški prevajalski zbornik*, uredili Frane Jerman, Janko Moder in Irena Trenc Frelih. Ljubljana: DSKP.
- Pogacar, Timothy in Nike K. Pokorn. 2021. »Working-class tastes versus working-class leaders' cultural agenda in a diaspora newspaper.« *Slovene studies: journal of the Society for Slovene Studies* 43, št. 1, 53–87.
- Pogacar, Timothy. 2017. »Izseljenski tisk v Ameriki v digitalni dobi: Slovensko-ameriški časopis *Prosveta*.« *Slavistična revija*, 65, št. 2, 343–53.
- Pokorn, Nike K. 2005. *Challenging the Traditional Axioms: Translation into a non-mother tongue*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://www.jbe-platform.com/content/books/9789027294531>
- Pokorn, Nike K. 2021. »Ivan Cankar kot temelj samoizrisa kulturne identitete slovenskih Američanov.« V *V sanjah preleti človek stoletje: mednarodni zbornik ob stoletnici smrti Ivana Cankarja*, uredil Matic Kocijančič, 97–115. *Acta comparativistica Slovenica* 5. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pokorn, Nike K. in Timothy Pogačar. 2022. »Entertainment and education through literary translation in a diaspora newspaper: literary translations in *Prosveta*, a newspaper of Slovene-American émigré community.« *Slovo.ru: baltijskij akcent* 13, št. 1, 115–128.
- Pokorn, Nike K. 2023. »Translation and Diaspora: The role of English literary translations in Slovene émigré periodicals in the U.S.« *Target. International Journal of Translation Studies*. DOI: 10.1075/target.21088.pok.
- Stanonik, Janez. 1996. »Slovinci v Združenih državah: Obdobje 1848–1891.« *Dve domovini: Two Homelands* 7: 113–129.
- Stanonik, Janez. 1999. »Slovenski protestanti v kolonialni Ameriki.« V *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*, uredili Janja Žitnik in Helga Glušič, 35–37. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Thernstrom, Stephan. 1980. *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge MA, London: Harvard University Press.
- Župančič, Oton. 1932. »Adamič in slovenstvo.« *Ljubljanski zvon* 52, št. 9: 513–520.

PREVAJALSKA DEJAVNOST V SLOVENSKI DIASPORI V ZDA MED OBEMA VOJNAMA

Poglavje na kratko oriše zgodovino slovenskega naseljevanja na področje današnjih ZDA in predstavi periodični tisk slovenske diaspore v obdobju med obema vojnama, ko je v ZDA izhajalo okrog 20 različnih periodičnih publikacij v slovenskem jeziku. Posebna pozornost je dana časopisoma *Nova Doba* in *Prosveta*, ki sta na svojih straneh

v tem obdobju redno objavljala literarne prevode, in sicer iz tujih jezikov v slovenščino, v poznih dvajsetih letih pa tudi iz slovenščine v angleščino. Predstavljeni so osrednji prevajalci in prevodi slovenske literature v angleščino, ki so jih ustvarili pripadniki slovenske izseljenske skupnosti. Poglavje se zaključí z ugotovitvijo, da je slovenska izseljenska skupnost v ZDA prek prevodov slovenske sodobne književnosti (predvsem del Ivana Cankarja) v angleščino poskušala izoblikovati vzorčno podobo lastne kulturne identitete in se na ta način predstaviti novemu kulturnemu okolju.

TRANSLATIONAL ACTIVITY IN THE SLOVENE DIASPORA IN THE USA IN THE INTERWAR PERIOD

The chapter first outlines the history of Slovene settlements in the USA, and describes the periodicals of the Slovene diaspora in the interwar period when approximately 20 different publications were published in the Slovene language. Special emphasis is given to the newspapers *Nova Doba* and *Prosveta*, which in that period regularly published literary translations, first from different languages into Slovene and then in the late 1920s also from Slovene into English. The most prominent translators and the translations of Slovene literary works into English created by members of Slovene diaspora in the USA are presented. The chapter concludes by arguing that by means of English translations of Slovene contemporary literature (in particular of the works by Ivan Cankar) the Slovene émigré community in the USA attempted to create its own exemplary cultural identity and present it to its new cultural environment.

SOCIALISTIČNO OBDOBJE – SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

Po koncu druge svetovne vojne je na Slovenskem vsa oblast prešla v roke članov Komunistične partije Slovenije, ki so po načelu demokratičnega centralizma delovali usklajeno s Komunistično partijo Jugoslavije. V prvem povojnem letu (1945), ko se je novonastala republika spopadala s pomanjkanjem na vseh področjih delovanja družbe, je komunistična oblast ukinila vse predvojne založbe in ustanovila štiri nove, ki so delovale pod skrbnim nadzorom najvišjega partijskega vodstva (gl. poglavji *Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva* in *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*). Kljub pomanjkanju papirja in tiskarskega črnila so nove založbe vseeno začele z založniško dejavnostjo in po podatkih v COBISS-u v obdobju od 1945 do 1950 objavile 314 prevodov (ponatisov in novih prevodov, objavljenih v samostojni knjigi), skoraj enkrat več kot v medvojnem obdobju. Čeprav tudi v tem obdobju prevladujejo prevedeni romani (108 del), delež prevedenih dram predstavlja skoraj četrtino vseh objavljenih prevodov (77 del). Poseben poudarek je dan prevodom otroške in mladinske literature, ki zavzemajo 20 % vseh prevodov (63 del). Izbor prevedene literature in osrednjih prevajalcev jasno razkriva politično orientacijo tedanje dobe, ki se je zgledovala po sovjetski ureditvi: najplodovitejša prevajalca sta postala znamenita prevajalca ruske literature Vladimir Levstik (1886–1957) in Mile Klopčič (1905–1984), posledično se je tudi največ besedil prevedlo iz ruske književnosti (146 del), sledi ji francoska (27 del) in nemška književnost (23 del). Med prevodi iz slovanskih jezikov je še 13 besedil iz češčine, dve iz slovaščine in 15 iz srbohrvaščine (kot so se osrednjejužnoslovanski jeziki imenovali v tej dobi).

Naslednje obdobje (1951–1970) zamejujeta dva pomembna politična dogodka. Obdobje se začne s sporom z informbirojem leta 1948 in posledičnim odmikom Komunistične partije Jugoslavije od Sovjetske zveze, kar se je odrazilo tudi v tem, da se je leta

1952 Komunistična partija Slovenije preimenovala v Zvezo komunistov Slovenije. Konča pa se s cestno afero (1969–1972), ko je bila liberalnejša slovenska vlada prisiljena k odstopu in je zopet prišla na oblast konservativnejša linija komunističnih politikov. V tem obdobju se je prevodni in založniški trg na Slovenskem okrepil in prešel v zrelo dobo. V obdobju med letoma 1951 in 1970 je bilo po podatkih COBISS-a objavljenih 3.115 novih ali ponatisnjenih knjižnih prevodov literarnih besedil. Žanrsko so sicer največji delež prevodov predstavljali romani (1.692 del) za odraslo bralstvo, vendar je ostajal delež prevedenih besedil za otroke in mladino še vedno visok, znašal je namreč 23 % (726 del).

Odmik od sovjetskega modela vodenja države se odraža tudi v prevodni izmenjavi. V obdobju med 1951 in 1970 se ruska literatura v prevodih sicer še objavlja in ponatiskuje (226 prevodov), vendar jo visoko presežejo izmenjave z angleško govorečimi kulturami (927 del, 30 %) ter s francosko (524 del) in z nemško književnostjo (501 delo). Poveča se tudi kulturna izmenjava z ostalimi narodi v Jugoslaviji: v tem obdobju je prevedenih 208 del iz južnoslovanskih književnosti. Izmenjave z ostalimi književnostmi so manj intenzivne: med letoma 1951 in 1970 je tako objavljenih 165 prevodov iz italijanske, 140 prevodov iz švedske, norveške in danske, 108 prevodov iz češke in slovaške, 78 prevodov iz poljske, 55 iz latinske in grške, 50 prevodov iz španske in latinskoameriške ter 35 prevodov iz madžarske književnosti. Prevajalci, ki so ustvarili največ prevodov in tako zaznamovali to obdobje, so bili Janko Moder (1914–2006), Jože Zupančič (1894–1969) in Janez Gradišnik (1917–2009). V tem obdobju je ustanovljeno tudi Društvo slovenskih književnih prevajalcev (1953), njegov predsednik je postal Fran Albreht (1889–1963), ki je bil leta 1958 izvoljen tudi za predsednika Zveze književnih prevajalcev Jugoslavije.

Med letoma 1971 in 1991 je po krajšem obdobju politične zaostritve prevodni trg v Sloveniji kot najliberalnejši republiki v Jugoslaviji zacvetel: v dvajsetih letih je bilo objavljenih 5.448 knjižnih literarnih prevodov (tako novih prevodov kot ponatisov), žanrsko so prevladovali romani in kratka proza. Delež prevedenih besedil za otroke in mladino je znašal 22 % (1.176 del). Najplodovitejši prevajalec je Janko Moder, ki je v tem obdobju s 316 objavljenimi prevodi (skupaj s ponatise) daleč presegel ostale, prav tako produktivne prevajalce, kot sta bila Jože Munda (93 prevodov) in Janez Gradišnik (92 prevodov). V tem obdobju postane angleščina s 1.903 prevodi najpogostejši izhodiščni jezik na področju literarnega prevajanja, saj je kar 35 % vseh objavljenih knjižnih literarnih prevodov iz tega jezika. Na drugem mestu je nemška književnost s 1.051 prevodi, sledi ji francoska (686 prevodov), ruska (234 prevodov) in italijanska književnost (197 prevodov). Okrepi se tudi izmenjava z literaturami, napisanimi v južnoslovanskih jezikih (400 del) in v ostalih germanskih jezikih (npr. danščini, norveščini in švedščini; 254 del). Izmenjava s češko in slovaško književnostjo ni več tako intenzivna (132 del), prav tako ne s poljsko književnostjo (112 del). Še vedno nastaja nekaj prevodov latinskih in starogrških literarnih besedil (78), poveča se število prevedenih španskih in latinskoameriških literarnih besedil (101 del), medtem ko ostaja izmenjava z madžarsko književnostjo skromna (le 59 del).

V socialističnem obdobju se poveča tudi število prevodov slovenskih literarnih besedil v tuje jezike, in sicer jih je bilo med letoma 1945 in 1991 objavljenih 1.592. Skoraj polovica teh prevodov (47 %) je bilo prevodov v jezike, ki so se govorili v Jugoslaviji (v hrvaščino je bilo prevedeno 301 delo, v srbščino 245 del, v bosanščino 49, v makedonščino 118 in v albanščino 33 del). Še vedno je bilo objavljenih veliko književnih prevodov slovenske literature v nemščino (154 del), češčino (84 del) in slovaščino (74 del) ter ruščino (57 del). Presenetljivo veliko je bilo prevodov v madžarščino (110 del). Pomembnejši ciljni jeziki v tem obdobju so bili še angleščina (93 del), italijanščina (81 del), francoščina (58 del), poljščina (23 del), ukrajinščina (14 del) in kitajščina (10). V preostale ciljne jezike je bilo prevedenih manj kot 10 prevodov.

V socialistični dobi se je torej v Sloveniji prevodni trg sicer razmahnil, vendar pa je, še posebej v prvih povojnih letih in na področju prevajanja otroške in mladinske literature, deloval pod določenimi omejitvami, ki jih predstavljamo v naslednjih poglavjih.

SOCIALISTIČNO OBDOBJE – SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV

V besedilu, ki uvaja skupino poglavij, ki obravnavajo literarno prevajanje v času socialistične ureditve v Sloveniji, so predstavljene spremembe prevodnih tokov v treh različnih obdobjih: v obdobju največjega političnega pritiska od leta 1945 do leta 1950, v obdobju reform med leti 1951 in 1970 ter v obdobju zaostitve in poznejše liberalizacije od leta 1971 do leta 1991. Poleg števila prevodov v izbrane jezike so omenjeni tudi osrednji prevajalci, ki so zaznamovali posamezno obdobje.

SOCIALIST SLOVENIA – CHANGES IN TRANSLATION FLOWS

The text introduces a group of chapters focusing on translation activity during the socialist era, and provides an overview of changes in translation flows in three different periods in socialist Slovenia: in the time of the political pressure from 1945 to 1950, in the period of reforms between 1951 and 1970, and in the time of brief reactionary turn and later liberalisation from 1971 to 1991. Apart from the number of Slovene literary translations from selected languages, the most prominent translators that marked a particular period are also mentioned.

VPLIV KOMUNIZMA NA PREVODNO IN ZALOŽNIŠKO DEJAVNOST

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod: Nova povojna oblast

Partizanski upor proti okupatorju je med drugo svetovno vojno vodila Osvobodilna fronta Slovenije, koalicija Komunistične partije Slovenije, krščanskih socialistov, demokratičnega dela Sokolov in drugih levo-usmerjenih kulturnih delavcev, ki se je leta 1943 po dolomitski izjavi preoblikovala v organizacijo, v kateri je vodilno vlogo prevzela Komunistična partija (Repe 2008, 36, 45). Po vojni so jugoslovanski komunisti zavzeli vse pomembne funkcije v novoustanovljeni Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ) in skupaj s slovenskimi komunisti novo družbo izoblikovali po vzorcu sovjetske družbe, kar pomeni, da so prevzeli tudi elemente sovjetskega totalitarnega režima, vključno z montiranimi procesi, kot so bili na primer dachauski procesi, z zapiranjem političnih nasprotnikov v tajna koncentracijska taborišča, kot je bil Goli otok, s prikritim bojem s krščanstvom in z ideološkim nadzorom nad tiskom, vključno s prevodi.

Nadzor nad tiskom in prevodi ni potekal na očeh javnosti in nam ga danes razkrijavajo predvsem arhivski viri: od zapisnikov politbiroja centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, najvišjega izvršilnega organa Komunistične partije Slovenije, ki so za obdobje med letoma 1945 in 1954 objavljeni v samostojni publikaciji (Drnovšek in Dolinar 2000), prek arhiva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS) do arhiva Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS), ki se nahajata v raznih škatlah in mapah v različnih depojih. Struktura teh organizacij je bila razvejana in se je z leti spreminjala, tako v poimenovanjih (Komunistična partija Slovenije je na primer leta 1952 postala Zveza komunistov Slovenije (do leta 1990), medtem ko se je politbiro preimenoval v izvršni komite (1952–1966), sekretariat (1968–1974) in predsedstvo Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije)

kot tudi v strukturi, kar pomeni, da morajo raziskovalci tega obdobja kombinirati različne vire za izoblikovanje vpogleda v raznorazne nivoje nadzora tiska in prevodov v tedanji dobi.

Čeprav nekateri avtorji uporabljajo izraza komunizem in socializem kot sinonima (gl. npr. Wedel 2015, Markov 2014), v tem poglavju med tema dvema pojmom razlikujemo. Ob upoštevanju Marxove delitve komunizma na dve fazi v njegovi *Kritiki gothskega programa* (1875) je izraz socializem in njegove izpeljanke uporabljen za prvo, prehodno fazo komunizma, v katerem delovni razred še nadzira vlado in gospodarstvo in se mu zdi potrebno, da plačuje ljudi glede na kakovost njihovega dela, medtem ko se izraz komunizem nanaša na drugo fazo, tj. na obdobje idealne brezrazredne družbe brez vlade, v kateri bodo dobrine razdeljene glede na potrebe posameznika. Izraz komunizem in njegove izpeljanke so tako uporabljene predvsem za označitev politične stranke in prepričanja, ki stremita po ukinitvi privatne lastnine in gospodarstva, ki temelji na dobičku, medtem ko so izraz socializem in njegove izpeljanke uporabljeni za zgodovinsko obliko družbenoekonomskega sistema na prehodu iz kapitalistične v komunistično družbo.

Vse socialistične države, ne zgolj socialistična Jugoslavija, ki si je prizadevala za to, da bi obveljala za najliberalnejšo socialistično državo tedanje dobe, so se skušale prikazati kot odprte in demokratične družbe, in ne kot okolja, v katerem sta nadzor in zatiranje vdelana v samo strukturo, zato so ta ideološki nadzor skrivale. Kljub uradnemu zatrjevanju, da cenzure v Jugoslaviji ni, pa je ta vseeno obstajala: po vojni je bil vzpostavljen sistem skrivne preventivne cenzure, ki je zagotavljala, da besedila, ki so bila neformalno prepovedana, niso bila natisnjena. Obenem je oblast takoj po vojni iz knjižnic in tiskarn umaknila dela fašističnih in nacističnih avtorjev, propagando proti partizanskemu boju in OF, dela, ki so bila kritična do Sovjetske zveze, ter nekatera katoliška besedila. Pozneje, na začetku šestdesetih let, je bila uvedena retroaktivna cenzura, ki je prepovedovala dela, ki so bila že objavljena, vendar je do teh prepovedi prišlo zelo redko (Gabrič 2005, 902). Kljub redkim prepovedim pa je nadzor vendarle obstajal in je bil naperjen predvsem proti vsem oblikam zmanjševanja pomena narodnoosvobodilnih partizanskih dosežkov in proletarske revolucije ter kritik dialektično-materialističnega pogleda na svet. Na področju prevajanja so se kritikam teh dosežkov ali odklonom od teh nazorov izognili z nadzorom nad izborom izvirnikov in z besedilnimi posegi v prevod, vendar predvsem pri prevodih otroške in mladinske literature. Na področju prevajanja literature za odrasle bralce je bila svoboda večja in je bilo besedilnih posegov manj. To poglavje se osredotoča predvsem na predstavitev socialističnega mehanizma nadzora nad prevodi in založniško dejavnostjo, v posebnem poglavju pa se podrobneje posvečam vsebini, ki jo je socialistična oblast v prevodih preganjala.

1.1 Prva povojna leta: agitprop komisija

Po drugi svetovni vojni so nove oblasti ukinile vse predvojne založbe, ki so preživele vojno, nacionalizirale njihovo premoženje, zaprle njihove lastnike (Drnovšek in Dolinar 2000, 27) in že leta 1945 ustanovile štiri nove založbe: Cankarjevo založbo, ki je postala založba Komunistične partije Slovenije in je skrbela predvsem za tisk marksistične literature, Mladinsko knjigo, ki je bila založba Zveze mladine Slovenije in je zalagala trg z mladinsko in otroško literaturo in prevodi, Državno založbo Slovenije, ki je tiskala šolske, znanstvene knjige in državne obrazce, ter založbo OF Slovenski knjižni zavod, ki se je leta 1956 združila s Cankarjevo založbo in je tiskala leposlovje za široki krog bralstva (Gabrič 1995, 903).

Od predvojnih niso ukinili le treh založb: Mohorjevo družbo (ustanovljeno 1851), Slovensko matico (ustanovljeno 1864) in založbo Akademije znanosti in umetnosti (ustanovljeno 1938). Medtem ko sta zadnji dve prešli v roke vodstvenih kadrov, ki so jih izbrali novi komunistični oblastniki, je le Mohorjevi družbi uspelo ohraniti krhko neodvisnost od vladajoče politike, kar pa ni šlo brez težav. Zapisnik Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) z dne 12. oktobra 1951 razkriva, da je vodstvo partije sicer razmišljalo o tem, da bi založbo ukinilo (»Posebej je treba proučiti vprašanje Mohorjeve družbe – vzeti kurz na likvidacijo.« (Drnovšek in Dolinar 2000, 276)), vendar tega vseeno niso storili in je založba ostala še naprej pod močnim vplivom Katoliške cerkve. Zapisniki CK KPS razkrivajo vzroke za to nenavadno popustljivost: 20. novembra 1952 je Boris Kraigher, ki je pozneje postal slovenski predsednik izvršnega sveta (tj. republiške vlade) in jugoslovanski minister za gospodarstvo, na seji CK ZKS razložil, da je nova oblast leta 1945 Mohorjevo družbo obdržala »predvsem zaradi vpliva na Koroškem«, potem pa je dodal, da »sedaj tega ni več, obratno pa Mohorjeva družba predstavlja oporo klerikalni politični akciji med ljudstvom« (Drnovšek in Dolinar 2000, 320), zato je predlagal različne načine boja proti »klerikalizmu«. Posledično so Mohorjevi zmanjšali naklado (uradno zaradi pomanjkanja papirja), v založbo infiltrirali vladi privržen kader in leta 1953 ustanovili konkurenčno založbo Prešernovo družbo, ki je skušala prevzeti tradicionalne bralce Mohorjeve družbe (Žnideršič 1995, 133). Vsi ti ukrepi niso uspeli in Mohorjeva družba je ostala edina založba, ki v povojnih časih ni bila pod neposrednim vplivom komunistične partije, vendar se z objavljanjem prevodov literarnih del tja do osemdesetih let ni ukvarjala (gl. poglavje *Prevajanje na (avstrijskem) Koroškem od leta 1918 naprej*).

Po sovjetskem modelu je nova oblast vzpostavila popoln nadzor nad tiskarnami. Na seji politbiroja Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije je 17. decembra 1945 Boris Kidrič, prvi predsednik vlade v povojni Sloveniji in obenem vodja KPS, zahteval naslednje: »Trebaja organizirati tiskarne tako, da se bo kontroliralo ves material, ki gre v tisk in kaj ter kje se tiska. Tukaj mora naša agit. [agitacijsko] propagandna

komisija pomagati organizirati vse to delo, izvesti in voditi kontrolo.« (Drnovšek in Dolinar 2000, 56) Ta Kidričev ukaz med drugim razkriva, da je v povojni Sloveniji po zgledu Sovjetske zveze obstajala dvojna oblast: navidezna in dejanska. Navidezno oblast je predstavljala vlada z ministrstvi, medtem ko je bila dejanska oblast v rokah komunistične partije, ki je v senci delovala prek različnih odborov in komisij. To pomeni, da povojne Slovenije v resnici ni vodila republiška vlada, temveč Centralni komite Komunistične partije Slovenije. CK KPS je imel po sovjetskem vzoru izvršilni organ, ki se je imenoval politbiro in ki ga je v različnih obdobjih sestavljalo od pet do devet članov, ter različne oddelke, med njimi tudi oddelek za agitacijo in propagando ali, na kratko, agitprop komisijo.

V teh agitprop komisijah so delovali najzvestejši člani komunistične partije, ki so bdeli nad tem, da so bile vse publikacije in celotna umetniška produkcija v skladu z novimi ideološkimi in političnimi smernicami. Ker je tedanja država delovala po načelih demokratičnega centralizma, so bili agitpropi ustanovljeni v vseh republikah, vendar so morali o svojem delu poročati centralni jugoslovanski agitprop komisiji. Čeprav oblast nikoli ni priznala, da agitprop komisije dejansko obstajajo, se jim je vseeno javno odrekla leta 1952 na šestem kongresu Komunistične partije Jugoslavije, ko se je tudi partija preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije ter se deklarativno izrekla za ločitev partijske in državne oblasti.

Zapisniki sej slovenskega politbiroja in agitprop komisije niso bili narejeni za javnost, zato so še posebej zanimivi, ker nam dajejo necenzuriran vpogled v delovanje povojne oblasti v Sloveniji. Iz njih lahko na primer razberemo, da je ta najvišji politični organ v Sloveniji na svojih sejah posvečal kar nekaj pozornosti tisku in novim založbam: 20. decembra 1951 je na primer slovenski politbiro CK KPS izoblikoval direktivo za Državno založbo Slovenije: »Trebaj jim je dati direktorja, ki ne bo ničesar spustil v tisk brez naše vednosti.« (Drnovšek in Dolinar 2000, 285) In dejansko so v povojnih letih vse založniške hiše vodili zanesljivi komunisti, ki so samostojno izvrševali politiko v skladu z ideološkimi smernicami nove oblasti: generalni direktor DZS je postal Ivan Bratko (1952), generalna direktorica Mladinske knjige Zorka Peršič (1953), generalni direktor Slovenskega knjižnega zavoda Miško Kranjec (1952) in generalni direktor Cankarjeve založbe Lev Modic (1952). Vsi so bili del najvišje partijske nomenklature: tako Lev Modic, Miško Kranjec kot Zorka Peršič so bili leta 1951 člani Podkomisije agitpropa za kulturno-umetnostna in ljudskoprosvetna vprašanja, Zorka Peršič je bila obenem med leti 1948 in 1953 tudi vodja oddelka za kulturo pri Ministrstvu oz. Svetu za prosveto in kulturo vlade Ljudske republike Slovenije. Ivan Bratko pa je bil, preden je prevzel vodenje Državne založbe Slovenije, direktor Radia Slovenije in že od leta 1947 član in nekaj časa tudi sekretar agitpropa.

1.2 Po letu 1952: Komisije Centralnega komiteja in Socialistične zveze delovnega ljudstva

Čeprav je na šestem kongresu leta 1952 Komunistična partija Jugoslavije oziroma, kot je bila poimenovana odslej, Zveza komunistov Jugoslavije ukinila agitprop komisije, to ni pomenilo, da se je oblast odpovedala nadzoru nad tiskom, temveč ga je prenesla na novoustanovljeno organizacijo Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL). SZDL Jugoslavije je bila ustanovljena leta 1953 in je imela podružnice po vseh republikah. Njen predsednik je bil Josip Broz Tito, vodilni položaji so bili v rokah komunistov, medtem ko je bilo članstvo odprto za vsakega polnoletnega državljana z volilno pravico, ki je pristajal na program in status SZDLJ (Režek 1996). To pomeni, da je SZDLJ postala najbolj množična organizacija v Jugoslaviji. Poglavitni namen organizacije je bil, z besedami njenega predsednika Josipa Broza Tita, prevzgoja ljudi, »da bodo spoznali, v čem je prednost socialističnega sistema pred ostalimi sistemi« (Režek 1996, 122). V okviru te nove organizacije so začele delovati različne komisije, med njimi tudi Komisija za ideološko vzgojno delo, ki je bila ustanovljena leta 1954 in je prevzela delo agitprop komisije. Vendar pa je partijsko vodstvo kmalu ocenilo, da nova komisija ni dovolj temeljita, in je zato ustanovilo še eno komisijo, ki je nadzorovala tisk. Leta 1954 sta tako delovali dve komisiji z istimi nalogami: Komisija za tisk pri predsedstvu SZDLS, vodil jo je France Perovšek (1922–2011), predvojni komunist, član CK ZKP in pozneje generalni direktor RTV Ljubljana, in Ideološka komisija pri CK ZKS, ki jo je vodil Boris Zihlerl (1910–1976), prav tako predvojni komunist in bivši vodja agitprop komisije. Arhivski dokumenti razkrivajo, da sta obe komisiji pri izvrševanju ideološkega nadzora nad tiskom sodelovali: komisija pri SZDL je sprejemala odločitve, medtem ko je komisija pri CK ZKS nadzorovala njeno delovanje.

V okviru CK ZKS in SZDLS so delovale različne komisije, ki so se ukvarjale s tematiko tiska: nekatere komisije so obstajale več let pod istim imenom, druge so se preimenovali in obdržale iste člane in naloge, druge komisije so ukinili, spet tretje ustanovili. To precejšnjo nepreglednost povečuje še dejstvo, da so bile nekatere komisije razdeljene na podkomisije in sekcije. Na primer, Komisija za idejna vprašanja kulture je leta 1969 imela kar šest sekcij (AS 144/352–354): Sekcijo za idejna vprašanja založništva, revialnega in dnevnega tiska; Sekcijo za idejna vprašanja množične kulture; Sekcijo za idejna vprašanja leposlovja, literarne teorije in kritike; Sekcijo za idejna vprašanja likovne umetnosti, umetnostne teorije in kritike; Sekcijo za idejna vprašanja filmske umetnosti in televizije in Sekcijo za idejna vprašanja filozofije. Tako so se v okviru predsedstva CK ZKS s tiskom delno ali pretežno ukvarjale naslednje komisije: Komisija za družbeno-politične odnose in idejno-politične probleme; Komisija za idejna vprašanja kulture; Komisija za družbeno politična in idejna vprašanja znanosti, prosvete in idejno političnega usposabljanja komunistov; Komisija za politično propagando in informativno dejavnost;

Komisija za idejnopolitična vprašanja vzgoje, izobraževanja, kulture in znanosti; Komisija za agitacijo in propagando; Komisija za informativno in propagandno dejavnost in Komisija za informiranje in komuniciranje. Podobno so to tematiko obravnavale tudi različne komisije pri predsedstvu SZDL Slovenije: na primer Komisija za tisk; Komisija za ideološko-vzgojno delo; Komisija za založniško dejavnost in tisk; Komisija za idejno-politična in kulturno-prosvetna vprašanja; Kulturnoprosvetna komisija; Ideološka komisija in Komisija za ideološko vzgojo.

1.3 Zakon o založniških podjetjih in založniških zavodih iz leta 1955

Vendar pa vse te številne komisije niso le bdele nad tem, da so založbe vodili ljudje, ki so bili del partijske nomenklature. Vzpostavljeni so bili še dodatni ukrepi, ki naj bi zagotavljali še popolnejši ideološki nadzor. Leta 1955 je bil sprejet »Temeljni zakon o založniških podjetjih in založniških zavodih«, ki je določal, da mora vsaka založba imeti založniški svet, katerega poglavitna vloga je bila odobritev letnih knjižnih programov založb. Člane teh svetov pa je izbirala pristojna komisija za tisk pri predsedstvu SZDL Slovenije (Gabrič 1995, 72–73). Na ta način je komunistično vodstvo prek komisij SZDL vplivalo na to, da so bili za člane teh odborov izbrani člani partije ali pa lojalni posamezniki. Založniški sveti pa so zagotovili, da se ni tiskalo nič, kar bi bilo nesprejemljivo za vodstvo države (gl. Žnideršič 1995, 129; Gabrič 1995, 23). Posledično je sistem deloval kot dobro naoljen stroj in ni bilo potrebe po ustanovitvi uradne cenzorske pisarne. To nam potrjuje tudi arhivski material. Zapisnik Komisije za tisk pri SZDL iz leta 1956 vsebuje naslednje poročilo Franceta Perovška:

Našim založniškim podjetjem sicer načeljujejo politično zelo dobri ljudje in tu v glavnem ni problemov, posebno še ker pri vseh delujejo tudi precej dobri založniški sveti. (AS 537, a.e. 180)

Podobno stanje so ugotovili tudi še čez tri leta, leta 1959. Ideološka komisija pri CK ZKS in Komisija za tisk pri predsedstvu SZDL Slovenije sta takrat obravnavali poročilo o sestavi vodstvenega kadra slovenskih založb in z zadovoljstvom ugotovili, da sta dve tretjini članov založniških svetov članov Zveze komunistov in da deluje v treh ljubljanskih založbah kar 8 članov CK ZKS (AS 1589/III, a. e. 77; AS 537, a.e. 211).

Temu navkljub pregled arhivskega gradiva ni pokazal, da bi se komisije ubadale s konkretnimi vprašanji prevodov, so pa lahko, po pričevanju urednika mladinske in otroške književnosti pri Mladinski knjigi Nika Grafenauerja, klicale na zagovor urednice zaradi določenih že izdanih prevodov, če so se jim zdeli sporni, vendar je bilo to zelo redko. Na primer, Niko Grafenauer se spomni, da se je to v njegovem času službovanja na založbi od leta 1973 do leta 1995 zgodilo le enkrat (Pokorn 2012, 148–149).

1.4 Spremembe v osemdesetih letih

Čeprav se do sedaj v arhivskem gradivu še ni našel dokument, iz katerega bi bilo razvidno, da bi vladajoče strukture v katerikoli izmed komisij ZKS in SZDLS eksplicitno posegale v dejansko besedilo prevodov ali nalagale urednikom ali prevajalcem, kako naj določeno besedilo prevedejo, pa obstaja dokument, ki poziva k temu, da se dotedanja praksa izpuščanja religiozних referenc iz prevodov in filmov opusti. Leta 1983 je Komisija predsedstva CK ZKS za informativno in propagandno dejavnost namreč označila kot nedopustno izločevanje verskih izrazov iz prevodov in filma:

Takšna praksa je moralno in pravno nesprejemljiva ter načenja vprašanja integritete varstva avtorskega dela in avtorske pravice. Prevodi morajo biti avtentični in strokovno neoporečni oz. v skladu z normami prevajalske dejavnosti, pa najsi gre za prevode na TV, filmske ali televizijske podnapise, knjige oz. druge tiskane stvari. (AS 1589, a.e. 697)

Osemdeseta so bila tako v znamenju opuščanja nadzora, ki ga je vpeljala povojna doba; v tem obdobju so se kontrolni mehanizmi preusmerili na tisk, ki je spodkopaval »bratstvo in enotnost«¹ in jugoslovansko ureditev. Še več, konec osemdesetih, v letu 1989, je Zveza komunistov Slovenije v skladu z liberalizacijo družbe ukinila ideološke komisije in v duhu časa ustanovila novo Komisijo za popravo krivic, ki je med drugim obravnavala primere posameznikov, ki so bili po krivici preganjani v času povojnih montiranih procesov.

1.5 Primer Mladinske knjige

Če dokazov o neposrednem ideološkem vplivu na obliko prevodov ne zasledimo v komisijah ZKS in SZDLS, pa te lahko najdemo v založbah. Različne oblike nadzora in upora temu nadzoru lahko ponazorimo s pregledom načina vodenja največje slovenske založbe Mladinska knjiga.

Mladinska knjiga je bila ustanovljena leta 1945, njen uradni ustanovitelj je bila Zveza mladine Slovenije. Na začetku je imela založba bolj ohlapno hierarhično strukturo in le osem zaposlenih (Štraus 2005, 11), nekateri izmed njih so bili tudi vključeni v komisijo KPS, ki je nadzorovala tisk: zapisnik sestanka politbiroja CK KPS s 25. avgusta 1947 na primer kaže, da je bila »zastopnica 'Mladinske knjige'«² članica Komisije za tisk in agitacijo (Drnovšek in Dolinar 2000, 90).

Tudi uredništvo in vodstvo založbe je sestavljal preverjen kader. Leta 1947 je bil za glavnega urednika založbe imenovan Ivan Potrč (1913–1993), ki je ostal na tem položaju do leta 1972. Potrč je bil predvojni komunist in eden izmed vodilnih predstavnikov

socrealizma v slovenski literaturi. Bil je tudi tesno vpet v različne organe ideološkega nadzora: najdemo ga na primer med člani Komisije za založniško dejavnost in tisk pri predsedstvu SZDLS leta 1960 (AS 537, a. e. 139) in Komisije predsedstva CK ZKS za idejnopolitična vprašanja vzgoje, izobraževanja, kulture in znanosti pri CK ZKS leta 1974 in 1976 (AS 366, a.e. 2526-2541 in a.e. 2565-2577).

Za generalno direktorico založbe je bila leta 1953 imenovana Zorka Peršič (1914–2007), ki je založbo vodila skoraj dvajset let, in sicer do leta 1972. V tem obdobju je Mladinska knjiga še vedno ostala osrednji založnik otroške in mladinske literature v Sloveniji, vendar pa se je obenem v zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja preoblikovala v splošno založbo (Štraus 2005). Zorka Peršič je bila v skupini prvih osmih sodelavcev Mladinske knjige in obenem vodja oddelka za kulturo pri Ministrstvu oz. Svetu za prosveto in kulturo vlade Ljudske Republike Slovenije (na tem položaju je bila od 1948 do 1953). Bila je eden izmed najbolj preverjenih kadrov nove oblasti, saj je bila tudi članica agitprop komisije pri CK KPS (kar je razvidno iz zapisnikov komisije iz let 1947 in 1951) in podkomisije CK KPS za kulturo, umetnost, ljudsko prosveto (leta 1952). Po razpustitvi agitprop komisij in ob prenosu ideološkega nadzora na SZDL je Zorka Peršič postala članica različnih komisij pri predsedstvu SZDL, ki so nadzirale tisk: v letih 1961 in 1962 je na primer navedena kot članica Komisije za založniško dejavnost in tisk pri izvršnem odboru glavnega odbora SZDLS (AS 537, a.e. 140 in a.e. 287), kjer je drugim članom komisije poročala, kako je organizirana Mladinska knjiga in kakšno nadzorno vlogo imajo različna delovna telesa na založbi. Leta 1972 je bila prisiljena k odstopu zaradi simpatiziranja z liberalnejšim stališči vlade Staneta Kavčiča in so jo na položaju zamenjali zagovorniki trde linije v komunistični partiji (Kovač 2015, 223), tako da je svojo kariero na področju založništva morala nadaljevati v italijanski založbi Giunti v Firencah. V sedemdesetih letih je tako Mladinska knjiga še vedno ostala pod nadzorom oblasti (gl. npr. AS 173, a.e. 407), vendar pa so se časi spremenili. Ko je leta 1971 komisija, pristojna za nadzor nad izdajateljskimi sveti pri SZDLS, želela zbrati podatke o članih založniških svetov, večina založb, med njimi tudi Mladinska knjiga, ni odgovorila na njihovo poizvedovanje (AS 537, 507).

Nadzor nad tiskom se je tako v Mladinski knjigi kot v drugih socialističnih založbah udejanjal prek vodstvene strukture založbe. Direktor založbe in glavni urednik sta bila oba preverjen kader in člana najvišjih organov komunistične partije. Arhivski podatki kažejo, da sta bili tudi dve tretjini članov založniških svetov, ki so potrjevali letne knjižne programe, komunisti. Vendar pa to ni držalo za urednike posameznih redakcij in druge zaposlene, ki niso bili nujno člani komunistične partije. Kljub temu da niso spadali v partijsko nomenklaturo, pa so se zavedali nadzora in so poznali ideološke smernice družbe ter so v skladu z njimi tudi delovali. To se je kazalo na primer pri izbiri izvornikov in prevajalcev: uredniki niso uvrstili v program založb prevodov, za katere so menili, da jih založniški sveti ne bi odobrili, obenem pa so tudi izbirali tiste prevajalce, ki so

podpirali in verjeli v socialistično revolucijo in načela dialektičnega materializma, ali pa prevajalce, za katere so vedeli, da se bodo podredili partijskim zahtevam. Ti prevajalci so potem ravnali tako, kot se je od njih pričakovalo, in so se samocenzurirali ter ustvarjali prevode, ki so bili skladni s pričakovanji. Posledično ni bilo potrebe po uradni cenzorski pisarni.

Čeprav je ta ideološki nadzor načeloma odlično deloval, so nekateri uredniki vseeno uspeli premikati ozke okvire ideološke sprejemljivosti tedanje dobe, tudi prek prevodov. Na primer, že zelo zgodaj, leta 1967, je Mladinska knjiga kot prva državna založba na socialističnem vzhodu izdala prevod distopičnega romana *1984*, v katerem George Orwell opisuje partijske zlorabe oblasti v postrevolucionarni družbi. Da je ta roman izšel, je bilo še posebej presenetljivo, saj so le dvajset let pred tem, leta 1947, dva liberalna demokrata, Franca Snoja in Borisa Furlana, na montiranem Nagodetovem procesu obsodili na večletno prisilno delo tudi zaradi tega, ker so jima očitali, da sta nameravala prevesti Orwellovo *Živalsko farmo* (Puhar 2001, 253–254). Orwellov prevod je omogočila urednica in pisateljica Mira Mihelič (1912–1985), ki je bila blizu novi oblasti, vendar ji je vseeno uspelo razširiti obzorja onkraj povojnega partijskega enoumja.

Tudi drugi, poznejši uredniki so občasno premikali meje ideološko sprejemljivega. Ivan Minatti (1924–2012), dolgoletni urednik zbirk *Sinji galeb*, *Biseri* in *Zlata knjiga*, najvplivnejših knjižnih zbirk za otroke pri Mladinski knjigi, je po eni strani deloval kot neformalni ideološki cenzor in leta 1962 na primer dajal napotke prevajalcu Karla Maya, naj pri prevajanju *Winnetouja* izpusti odlomke, ki razkrivajo ideje »velikonemštva, sentimentalnega katolicizma« (Minatti 1984, 69–70). Po drugi strani pa je v istem obdobju prek prevoda poskušal razširiti meje dopustnosti, spremeniti okus dobe in razširiti horizonte mladih bralcev onkraj omejitev uradne doktrine dialektičnega materializma, ko je poskušal zagotoviti objavo prevoda *Malega princa* Antoina de Saint-Exupéryja. Predlog prevoda je več let vztrajno odklanjal glavni urednik Mladinske knjige, Ivan Potrč, ker se mu je Exupéryjevo delo zdelo preveč poduhovljeno in zato neprimerno za socialistične bralce (Štraus idr. 2005, 24). Ko so prevod leta 1964 končno izdali, je delo postalo eno izmed najpopularnejših otroških in mladinskih del socialistične dobe in je bilo do leta 1991 devetkrat ponatisnjeno.

Podobno je Kristina Brenk (1911–2009), prva urednica mladinske književnosti na Mladinski knjigi, ki je na založbi delovala od 1947 do 1973, kot prevajalka delovala samocenzurno in opuščala ali nadomeščala odkrite religiozne in s krščansko tradicijo povezane elemente besedila v prevodih (npr. v svojih prevodih *Pike Nogavičke* in *Bambija*; Pokorn 2012, gl. poglavje *Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji*). Obenem pa je uspela uspešno zagovarjati prevod *Biblijskih zgodb* Ivana Olbrachta, ki so izšle pri založbi leta 1969. Čeprav so jo poklicali na zagovor v pisarno glavnega urednika, je uspela obvarovati prevod tako, da je Potrča prepričala, da so svetopisemske zgodbe del svetovnega kulturnega izročila in zato nujen del izobrazbe mladih (Pokorn 2012).

In končno, tudi Niko Grafenauer (1940–), ki je nasledil Kristino Brenkovo kot urednik mladinske književnosti na Mladinski knjigi v letih od 1973 do 1995, se je znašel v težavah, ker je odobril objavo prevoda *Korziške pravljice* (Ortoli 1976), v katerih je bilo mogoče najti tudi svetopisemske aluzije. Glavni urednik v tem obdobju, Borut Ingolič, je moral zaradi objave teh pravljic na zagovor na eno izmed komisij CK ZKS. Prevod je uspešno zagovarjal, tako da ni bil umaknjen iz prodaje.

Na področju prevajanja literature za odrasle je bila svoboda večja in v socialistični Sloveniji so izhajala dela, ki bi jih stežka našli v drugih socialističnih državah: poleg že omenjenega Orwellovega romana *1984* smo že leta 1970 dobili tudi prevod *Živalske farme* (prev. Boris Grabnar), ki je odkrito opisoval zlorabe oblasti v porevolucionarni Rusiji. Podobno odprte so bile tudi druge jugoslovanske republike: srbski prevod je izšel leta 1974, hrvaški pa 1977. V Sloveniji so poleg tega izšla še druga dela, kritična do sovjetske ureditve: na primer *En dan v življenju Ivana Denisoviča*, v katerem ruski avtor Aleksander Solženicin opisuje življenje v sovjetskem gulagu v zgodnjih petdesetih letih, je Državna založba Slovenije izdala 1964, že dve leti po izdaji izvirnika.

Če je vladala na področju prevajanja za odrasle precejšna svoboda, pa to ni veljalo za področje prevajanja za mladino in otroke, kjer se je povojni revolucionarni žar ohranil precej dlje. To pravovernost je v prvi vrsti omogočala organizacijska struktura v založbah. Še posebej pomembno vlogo so igrali knjižni uredniki, ki so v večini primerov ravnali v skladu s pričakovanji komunistične oblasti, vendar pa so posamezniki prav zaradi odsotnosti uradnega cenzorskega urada včasih uspeli, vsaj deloma, razširiti horizonte od začrtane ideološke ozkosti tudi na področju prevajanja otroške in mladinske literature.

2 Raziskave o socialističnih ideoloških kontrolnih mehanizmih na Slovenskem

Dela, ki bi obravnavala, na kakšen način je socialistična oblast vplivala na prevodno dejavnost, so redka, več je del, ki obravnavajo konkretne prevode, ki so rezultati teh vplivov (gl. poglavje *Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji*). Vseeno pa najdemo raziskave, ki opisujejo, na kakšen način je komunistična oblast vplivala na tisk in založništvo. Na primer, oris razvoja slovenskih založb v času socializma, vključno z vplivom zakonodaje, obravnava Martin Žnideršič v prispevku »Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes« (1995). Še podrobneje opisuje različne načine vplivanja socialistične oblasti na Slovenskem na kulturno politiko v obdobju med 1953 in 1962 Aleš Gabrič v monografiji *Socialistična kulturna revolucija* (1995). Način izvajanja ideološke kontrole prevodov v času socializma v založbi Mladinska knjiga je nadalje opisan v članku, objavljenem v zborniku *Translation under Communism* [Prevajanje pod komunizmom] (Pokorn 2022), medtem ko je ob obravnavi prevodov mladinskega romana *Heidi* v socialistični Jugoslaviji vpliv urednikov na končno podobo prevoda opisan v članku, objavljenem v zagrebški reviji *Hieronymus* (Pokorn 2018).

3 Nove diskusije in področja raziskovanja

Prevajanje v času socialistične ureditve na Slovenskem je raziskano le deloma: podrobneje bi bilo treba raziskati pogosto popravljanje prevodov po smrti prevajalcev in različne načine sodelovanja med prevajalci in uredniki ter pregledati, kako avtorsko-pravna zakonodaja vpliva na odločitve založb o ponatisih. Popolnoma neznani so nam na primer mehanizmi nadzora v neljubljanskih založbah. Podobno zelo malo vemo o tem, na kakšen način so se izbirala in se še vedno izbirajo besedila za prevod in se umeščajo v programske načrte založb: zanimivo bi bilo ugotoviti, kateri kriteriji so odločilni za izbor posameznega dela in posameznega prevajalca ter ali so merila izbora žanrsko pogojena.

4 Zaključek

Načini nadzora tiska in prevodov so se v obdobju socializma na Slovenskem skozi leta spreminjali. Prva leta po vojni je Komunistična partija Slovenije nadzorovala vse, kar je šlo v tisk, prek posebnih komisij za agitacijo in propagando (agitprop komisij), ki so delovale v okviru Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije. Po letu 1952 so nadzor nad tiskom izvajale različne komisije, ki so delovale znotraj Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in novoustanovljene organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Te komisije se praviloma niso ukvarjale s posamičnimi prevodi, temveč so predvsem zagotavljale oblasti naklonjeno vodstveno strukturo založb. Po letu 1955, ko je bil sprejet nov zakon o založništvu, je vrh ZKS prek komisij SZDLS nastavljal po založbah založniške svete, ki so sprejemali letne knjižne programe in na ta način vplivali na izbor izdanih besedil, tako da v socialistični Sloveniji ni bilo potrebe po ustanovitvi uradnega cenzorskega urada. Po sporu s Stalinom, ko sta se socialistična Slovenija in Jugoslavija odmaknili od sovjetskega vodenja države, je oblast začela omogočati tudi objave prevodov disidentskih avtorjev s socialističnega vzhoda in kritikov sovjetskega režima z zahoda. Vseeno pa je ideološki vpliv na izbor izvirnikov in občasno tudi na ubesedenje prevoda ostal še zmeraj precejšen na področju prevajanja otroške in mladinske literature. Praksa spreminjanja prevodov, in sicer predvsem izpuščanje religioznih elementov, je bila končno uradno obsojena in ukinjena na eni izmed komisij CK ZKS leta 1983. Posebno pomembno vlogo pri uveljavljanju socialistične kulturne politike so imeli uredniki, ki so se po eni strani podrejali ideološkemu imperativu komunistične oblasti, po drugi strani pa s svojimi odkloni od uradne ideološke linije pogosto širili meje dopustnega.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji / Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na knjižno prevajanje / Odnos do temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih

6 Priporočeno branje

Gabrič, Aleš. 1995. *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika: 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Knjiga na osnovi arhivskega gradiva podaja oris kulturne politike v zgodnji dobi socialistične Slovenije in nazorno opiše načine komunističnega nadzora nad tiskom.

Pokorn, Nike K. 2018. »Who are the real guardians of translated texts?« *Hieronymus* 5: 1–25. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2019/01/H5-2018_1_Pokorn.pdf.

Članek ponazori vlogo urednikov pri oblikovanju končnega besedila prevoda v času socializma na primeru prevodov romana *Heidi* v slovenščino, hrvaščino in srbsščino.

Pokorn, Nike K. 2022. »Ideological Control in a Slovene Socialist State Publishing House: Conformity and Dissent.« V *Translation Under Communism*, uredili Christopher Rundle, Anne Lange in Daniele Monticelli, 207–240. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

V tem prispevku je podrobneje obravnavana ideološka kontrola prevodov v socialistični dobi v založbi Mladinska knjiga. Poglavje tudi opiše kontrolne mehanizme, ideološka izhodišča in vrednote tedanje dobe.

Bibliografija

Literatura

- Drnovšek, Darinka in France Dolinar, ur. 2000. *Zapiski politbiroja CK KPS/ZKS (1945–1954)*. Viri, Objava arhivskih virov, 15. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Gabrič, Aleš. 1995. *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika: 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gabrič, Aleš. 2005. »Kulturnopolitični prelom leta 1945.« V *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1848–1992*, uredila Jasna Fišer, 900–904. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kovač, Miha. 2015 [1999]. *Skrivno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
- Markov, Vasil. 2014. »Bulgarian Intellectuals Remember Communist Culture.« V *Remembering Communism: Private and Public Recollections of Lived Experience in Southeast Europe*, uredili Maria Todorova, Augusta Dimou, Stefan Troebst, 477–494. Budimpešta, New York: Central European University Press.
- Minatti, Ivan. 1984. »Okrogla miza 'Posvetovanje o prevodni mladinski književnosti: Iz razprave ob referatih'.« *Otrok in knjiga* 12, št. 19: 65–75.
- Pokorn, Nike K. 2022. »Ideological Control in a Slovene Socialist State Publishing House: Conformity and Dissent.« V *Translation Under Communism*, uredili Christopher Rundle, Anne Lange in Daniele Monticelli, 207–240. Cham: Palgrave Macmillan.
- Pokorn, Nike K. 2018. »Who are the real guardians of translated texts?« *Hieronymus* 5: 1–25. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2019/01/H5-2018_1_Pokorn.pdf.
- Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Puhar, Alenka. 2001. »Orwellovo tihotapljenje na Kranjsko.« V *George Orwell Živalska farma/Izbrani eseji*, 253–262. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Repe, Božo. 2008. »The Liberation Front of the Slovene People.« V *Resistance, Suffering, Hope: The Slovene Partisan Movement 1941–1945*, uredila Jože Pirjevec in Božo Repe, 36–47. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Režek, Mateja. 1996. »Začetki delovanja Socialistične zveze delovnega ljudstva.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 36, št. 1–2: 121–131.
- Štraus, Laura. 2005. *Mladinska knjiga 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žnideršič, Martin. 1995. »Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes.« V *Informativni kulturološki zbornik*, uredila Martina Orožen, 119–136. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Wedel, Janine R. 2015 [1998]. *Collision and Collusion: The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*. New York: St Martin's Press.

Viri

Arhivi CK ZKS

AS 144, a. e. 352–354

AS 173, a. e. 407

AS 366, a. e. 2526–2541

AS 1589, a. e. 193, 215, 697

AS 1589/3, a. e. 76

Arhivi SZDLS

AS 537, a. e. 140, 180, 212, 287

VPLIV KOMUNIZMA NA PREVODNO IN ZALOŽNIŠKO DEJAVNOST

Po kratkem pregledu zgodovinskega dogajanja po drugi svetovni vojni na Slovenskem se poglavje posveti različnim oblikam ideološkega nadzora nad tiskom v obdobju socialistične Slovenije in predstavi mehanizme nadzora v založniškem okolju s posebnim poudarkom na prevajanju. Na osnovi arhivskih raziskav in intervjujev z uredniki, poglavje identificira osrednje akterje, odgovorne za ideloške premike v prevodih v socialistični dobi, in na primeru v povojnem obdobju ustanovljene založbe Mladinske knjige prikaže, kako je komunistični nadzor nad tiskom in prevajanjem deloval. Poglavje ugotavlja, da so imeli posebno vplivno vlogo v tem obdobju uredniki, ki so s svojim izborom izvirnikov in prevajalcev zagotavljali ideološko ustreznost in ki so obenem lahko s svojimi odkloni od uradne ideološke linije premikali meje dopustnega v socialistični dobi.

THE INFLUENCE OF COMMUNISM ON TRANSLATIONAL AND EDITORIAL ACTIVITY

After a short historical overview of the events after the Second World War in Slovenia, the chapter identifies different forms of ideological control of printed media in socialist Slovenia and describes the mechanisms of control in the publishing world, paying particular attention to translation. Through extensive research into the archives and interviews with the editors, the chapter identifies the main agents responsible for ideological shifts in translation, and exemplifies the workings of state control of

print and publishing by focusing on the post-Second World War publishing house Mladinska knjiga. The chapter concludes by arguing that in this historical period a particularly influential role was played by the editors, who through their selection of the original texts and translators guaranteed that the publications were ideologically acceptable, but who, at the same time, with occasional deviations from the official ideological imperatives pushed the boundaries of what was considered acceptable and publishable in socialist Slovenia.

TRŽENJSKI IN ORGANIZACIJSKI VPLIVI NA RAZVOJ KNJIŽNEGA ZALOŽNIŠTVA IN NA KNJIŽNO PREVAJANJE

Miha Kovač
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V tem poglavju bomo na kratko orisali razvoj založništva v Sloveniji v socialistični dobi in ga primerjali z razvojem v svetu, pri čemer nas bo posebej zanimalo, kako se je v založbah spreminjal način programskega odločanja, seveda s posebnim ozirom na prevodna dela. Pri tem smo pustili ob strani politične pritiske na oblikovanje in delovanje založništva, ki so opisani v poglavjih *Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji* in *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*, ter se osredotočili predvsem na tehnološke in trženjsko-organizacijske spremembe v delovanju založništva. Za celovit vtis o razvoju založništva v socialistični dobi je seveda treba brati vsa tri poglavja skupaj.

1.1 Založniška dejavnost na Zahodu

Izhodišče našega razmisleka je, da so v zahodni civilizaciji na odnos do prevajanja in na število prevodnih del na splošnem knjižnem trgu vplivali trije znotrajzaložniški dejavniki: velikost knjižnega trga, razvoj tiskarske tehnologije in spremembe v založniški in poslovni kulturi. Najprej pa nekaj terminoloških pojasnil.

S splošnim knjižnim trgom opisujemo knjižno produkcijo, namenjeno prostočasnemu branju. Knjige na tem trgu praviloma izhajajo na tržnih osnovah, z občasnimi subvencijami države ali nevladnih organizacij. Na razvitih knjižnih trgih so založbe, ki izdajajo tovrstne knjige praviloma v zasebni lasti. Na tem trgu izide ogromna večina prevodnih del.

Izobraževalno založništvo izdaja učbenike, delovne zvezke in druge učne pripomočke, ki se uporabljajo v primarnem in sekundarnem izobraževanju, na večjih

knjižnih trgih pa izobraževalni založniki izdajajo tudi učbenike za rabo na univerzah. Ker so učbeniki tradicionalno vezani na kurikule, ki se razlikujejo od države do države, v izobraževalnem založništvu praviloma ni prevodov. Na razvitih knjižnih trgih so tudi tovrstne založbe praviloma v zasebni lasti, njihova uspešnost pa je premo sorazmerna s tržnim deležem in višino dobička.

Znanstveno založništvo ima vsaj v Evropi dva obraza: ogromna večina raziskovalcev objavlja članke v indeksiranih znanstvenih časopisih, ki so praviloma v lasti nekaj velikih založniških korporacij, ki se uvrščajo med največja založniška podjetja na svetu (več o tem Thompson 2005). Agresivna politika teh založb je (v skladu s sistemi napredovanj na univerzah, ki zahtevajo objave predvsem v tovrstnih revijah, in načini evalvacij znanstvene uspešnosti v Evropi in ZDA) v zadnjih petdesetih letih minimalizirala izdajanje znanstvenih monografij in jih skoraj v celoti nadomestila z znanstvenimi časopisi (Thompson 2005). Monografije so postale osrednja domena predvsem manjših univerzitetnih založb in univerzitetnih založb na manjših trgih, s skoraj desetkrat manjšimi nakladami kot nekoč (van der Weel 2015). V zadnjih dveh desetletjih tudi tovrstne univerzitetne založbe začenjajo izdajati znanstvene časopise v angleščini (na primer: <https://www.journals.vu.lt/Semiotika>), nekatere pa v angleščini sistematično izdajajo tudi monografije (denimo <https://en.unipress.dk/bogserier/>). Prevodov je v tovrstnem založništvu razmeroma malo, saj tudi »lokalni« avtorji vse pogosteje pišejo knjige v angleščini.

Ker se v tem besedilu posvečamo predvsem literarnemu prevodu, nas bo zanimal le splošni založniški trg.

Kar zadeva zastopanost prevodov na določenem knjižnem trgu, načeloma velja, da je število prevodov obratno sorazmerno z njegovo velikostjo: manjši kot je trg, večji je odstotek prevodov. Tu se srečamo s kompleksno igro ponudbe in povpraševanja: po eni strani s prevodi zadostimo potrebam po knjižnem žanru in vsebini, ki jih na določenem trgu ni, po drugi strani pa literarni agenti s svojimi agresivnim trženjskimi pristopi spodbujajo nove in nove prevode in s tem na sprejemnih trgih soustvarjajo nove bralne potrebe (Diversity Reports b. d.; Vimr 2020). Tako se denimo odstotek prevodov na slovenskem ali islandskem trgu v zadnjem desetletju giblje od 30 do 40 %, na ameriškem ali britanskem pa pri leposlovnih delih vsako leto s precejšnjo muko doseže en odstotek, na celotnem trgu pa se giblje okoli treh odstotkov (Three Percent b. d.).

1.2 Kazalniki velikosti knjižnega trga

Velikosti knjižnega trga seveda ne opredeljuje le število prebivalcev določene države: odločilni dejavniki so razširjenost jezika, ki ga v določeni državi govorijo, družbena razvitost, stopnja izobraženosti prebivalstva, kulturna tradicija ter razvitost knjižne in druge medijske infrastrukture. Kot so na primer pokazale raziskave sodobnih knjižnih

trgov, v družbah z bruto dohodkom nižjim od 5000 dolarjev na prebivalca praktično ni knjižne kulture, potem ko se BDP na prebivalca dvigne nad 15.000 dolarjev, pa družbena razvitost na knjižno-bralne navade ne vpliva več in postanejo odločilni drugi, kulturni in jezikovni dejavniki (Kovač 2008; Kovač idr. 2017). Avstrija in Češka imata na primer podobno število prebivalcev, a je zaradi jezika avstrijski knjižni trg praktično del bistveno večjega nemškega knjižnega trga, saj evropska zakonodaja omogoča prost pretok knjig iz enega trga na drugega. Posledično na Češkem izide več knjižnih naslovov – in s tem tudi prevodov – kot v Avstriji, saj se avstrijski trg v veliki meri napaja s knjigami, uvoženimi iz Nemčije (več o tem *The Book Sector in Europe* 2017).

Prva raziskava bralnih navad, ki jo je izvedel Gallupov inštitut v ZDA leta 1937, je pokazala, da tedaj med visoko izobraženimi ljudmi praktično ni bilo nebralcev, število nebralcev med tistimi z osnovno izobrazbo pa je bilo še razmeroma visoko (Phillips in Kovač 2022). V petdesetih letih minulega stoletja pa se je v najbolj razvitih državah zgodil pomemben obrat: televizija je prodrla v praktično vsako gospodinjstvo in s tem pomembno spremenila načine preživljanja prostega časa. To pripelje do kar nekaj napovedi o bistvenem upadu knjižne produkcije, a se to ne zgodi: televizija je sicer res skoraj v celoti zasedla prosti čas nižje izobraženih, a se je hkrati radikalno povečalo število vključenih v srednje in visoko izobraževanje, s tem pa tudi število potencialnih bralcev. Leta 1938 je bilo na primer v Franciji, Italiji, Veliki Britaniji, Združenih državah in na Japonskem le 2 % mladih vključenih v visokošolsko izobraževanje; leta 1950 se je število študentk in študentov povečalo na 3 %, med leti 1970 in 2000 pa se je njihovo število povečalo kar za 300 % (Wolf 2002). Večja vključenost v sekundarni in terciarni izobraževalni sistem je potegnila za sabo rast porabe izobraževalnih in drugih knjig, posledično pa so v izobraževalnem okolju naglo rasle tudi knjižnice.

Skratka, skozi 20. stoletje je na ohranjanje velikosti knjižnega trga rast izobraženosti v družbi vplivala bolj kot rast prebivalstva.

1.3 Vpliv razvoja tiskarske tehnologije na knjižne trge

Vzporedno s temi procesi se je razvijala tudi tiskarska tehnologija. Po letu 1902 se začne nagel razvoj tehnologije stavljenja in tiskanja, kar je pomembno spremenilo strukturo tiskarskih stroškov (več o tem: <https://printinghistory.org/timeline/>). Poenostavljeno rečeno, skozi vse 20. stoletje je bil največji problem knjigotiska razmerje med fiksnimi in variabilnimi tiskarskimi stroški: stavljenje in priprava tiskarskega stroja za tisk sta stala enako, ne glede na to, ali je tiskar nato natisnil 1000, 10.000 ali 100.000 izvodov določene knjige, cena papirja na izvod pa se je prav tako zniževala glede na kupljeno količino. Višja kot je bila naklada, nižja je bila torej produkcijska cena na izvod in večji je bil zaslužek založnika, zato so bili založniki na malih trgih *a priori* postavljeni v slabši položaj kot založniki na velikih trgih: ker so tiskali v bistveno manjših nakladah, so bila

tudi njihova finančna tveganja večja, skupaj s tem pa tudi pritisk na tržno premišljen izbor izdanih knjig. Tako stanje je na vseh trgih vzpostavilo svojevrstno tržno cenzuro: založniki so izdajali predvsem knjige, za katere so predvidevali, da bodo zaradi takih ali drugačnih razlogov z njihovo prodajo pokrili vse svoje stroške in kaj malega zaslužili. Zaradi tovrstne tržne cenzure so predvsem na malih trgih za ohranjanje kakovostne knjižne produkcije nujne subvencije.

Tiskarski razvoj je skozi vse 20. stoletje »mehčal« to pravilo: stroški stavljenja in priprave tiskarskega stroja za tisk so se ves čas manjšali, s pojavom digitalizacije pa so začeli postajati zanemarljivi. Če je na primer – po anekdotičnih podatkih, pravih študij o tem še ni – še sredi osemdesetih let izdaja knjige v 3000 izvodih stala toliko kot nakup avtomobila nižjega srednjega razreda, je bilo petdeset let pozneje mogoče knjigo v isti nakladi izdati po ceni boljšega električnega kolesa, v elektronski obliki pa po ceni malo boljšega kolesarskega sedeža ali zastonj. Z razvojem tiska po naročilu je postalo mogoče tiskati tudi izjemno majhne naklade: če bi nekdo v osemdesetih letih hotel natisniti knjigo v 100 izvodih, bi to slej kot prej stalo nekaj sto evrov na izvod, v drugem desetletju 21. stoletja pa to lahko naredimo po ceni, nižji od deset evrov na izvod.

1.4 Rast novo izdanih knjig, upadanje naklad in sprememba razmerij moči v založbah

Ta kombinacija vedno večje vključenosti prebivalstva v izobraževalne sisteme in razvoja tiskarske tehnologije je povzročila pravo eksplozijo novo izdanih knjižnih naslovov: med leti 1960 in 2010 se je v razvitih družbah število novo izdanih naslovov na letni ravni povečalo za nekaj tisoč odstotkov. Toda skupna naklada vseh izdanih knjig se je v tem času povečala le za 30 % (Kovač 2017; Krummel 2013), kar pomeni, da je v večini sodobnih družb prišlo do bistvenega povečanja števila avtorjev, ne pa tudi bralcev (več o tem Kovač 2008, 81–86). V skladu s temi trendi so se pomembno spremenile založniške kompetence: če je bilo na začetku 20. stoletja za založnika ključno, da je znal izbrati in urediti knjigo, ki bo na trgu živela dovolj dolgo, da mu bo povrnila stroške, hkrati pa je potreboval kar nekaj kapitala ter založniškega znanja, da je rokopis spremenil v knjigo in poskrbel, da se je pojavila v knjigarnah, je na začetku 21. stoletja ključno vprašanje, kako v medijski in knjižni eksploziji v čim večjem obsegu obvladovati knjižni trg in avtorju in njegovi knjigi zagotoviti vidnost. Analize trga uspešnic so pokazale, da je bilo teh vedno manj, a so bile hkrati vedno bolj uspešne: njihove povprečne naklade so se povečale za nekajkrat, medtem ko so se naklade vseh ostalih knjig krčile (Anderson 2006).

Tak razvoj je od založnikov zahteval spremembo kompetenc in načina programskega odločanja: težje kot knjigo izdati je postalo zagotoviti knjigi vidnost na trgu. Ta sprememba založniških prioritet in ključnih kompetenc je vidna tudi v spremenjeni poslovni kulturi založniške industrije. Če so še v prvi polovici 20. stoletja prevladovala

razmeroma majhne založbe, ki so bile pogosto v družinski lasti, založniki in uredniki pa so bili ljudje pretanjenega literarnega okusa, kot sta bila v Veliki Britaniji na primer T. S. Eliot in Virginia Wolf, ki so moč in ugled založb gradili v sodelovanju z avtorji, se v drugi polovici 20. stoletja založbe kapitalsko združujejo v korporacije, v katerih so bili kriteriji uspešnosti čim večje število izdanih naslovov, visoko število uspešnic in seveda dobiček na koncu leta (več o tej spremembi Thompson 2005, 2019; Greco 2019; Stevenson 2010). Take založbe so namreč s svojo kapitalsko močjo lažje zagotavljale vidnost knjigam v knjigarniški mreži in v medijih, hkrati pa so lažje obvladovale vedno večjo količino podatkov, potrebnih za delovanje knjigotrštva. Ob prelomu tisočletja je založniška panoga veljala za dejavnost z največjo raznolikostjo dobavljivih izdelkov (Clark in Phillips 2019).

Skratka, če je razmah televizije v drugi polovici 20. stoletja posegel v prosti čas vseh prebivalcev, daleč najbolj pa v prosti čas manj izobraženih (Kovač 2008), in s tem zaviral razvoj knjižnega trga, je vedno večji odstotek izobraženih deloval kot protiutež temu trendu. Ker je tiskarska tehnologija to omogočala, je izhajalo vedno več knjig, a te – z izjemo uspešnic – v vedno manjših nakladah. Logična posledica teh sprememb je bila sprememba razmerij moči tako na knjižnem trgu kot v založbah: vse velike zahodno-evropske knjižne trge je obvladovalo nekaj velikih založniških korporacij, v njih pa so odločilno besedo dobili marketinški oddelki, moč urednikov pa je slabela. Ta sprememba hierarhičnih razmerij je v britanskem založništvu denimo lepo vidna v tem, da so imeli prodajniki in tržniki na službenih poteh višji standard kot uredniki (Elliot 1992).

Povedano drugače, če so v prvi polovici 20. stoletja v založbah v zahodni Evropi in v ZDA o izvirnih in prevodnih leposlovnih izdajah odločali ljudje pretanjenega literarnega okusa, postane to v drugi polovici 20. stoletja v velikih založniških korporacijah domena prodajnih, tržnih in uredniških korporacijskih uslužbencev, literarno založništvo pa ostane ujeto v malih založbah z omejeno finančno, marketinško in distribucijsko močjo. Tako stanje je bilo na prelomu stoletja značilno tako za mala kot za velika evropska založništva (več o tem Kovač in Squires 2013).

2 Razvoj založništva v Sloveniji

2.1 Prve slovenske založbe v Avstro-Ogrski

Če so laične knjižne založbe v mnogih evropskih državah začele delovati že v 18. stoletju (Kovač 1999), postavi v Sloveniji temelje založništvu kot tržni, podjetniški dejavnosti šele Lavoslav Schwentner na prelomu 19. in 20. stoletja, do pravega založniškega razcveta pa pride po prvi svetovni vojni z nastankom države SHS. Založbe, ki so nastajale tik pred ali po prvi svetovni vojni, so bile bodisi v zasebni lasti bodisi so delovale kot zadruge v lasti političnih ali verskih združenj. V letu 1929 je bilo na primer v Sloveniji izdanih 335

knjig, do leta 1939 pa je po statističnem pregledu Melite Pivec-Stele ta številka narasla na 759 (Matvos 2000). Med obema vojnama je v slovenščini izdajalo knjige 10 založb in 12 zadrug. V skladu s prej opisanimi tehničnimi, družbenimi in kulturnimi omejitvami so na leto izdale po nekaj knjig, a v večjih nakladah kot danes: tako je npr. Tiskovna zadruga v 30 letih svojega obstoja izdala 300 knjižnih naslovov v skupni nakladi 650.000 izvodov oziroma s povprečno naklado 2100 izvodov na naslov.

Med drugo svetovno vojno se je knjižna produkcija prepolovila, tako na primer leta 1943 izide 360 knjižnih naslovov, na njihov izbor pa je seveda še kako vplivala cenzura okupatorskih oblasti. V vojnem času prevodi predstavljajo okoli tretjino knjižne produkcije (več o tem Pečan 1998; Bandelj 1998).

2.2 Vpliv tržnih silnic na razvoj slovenskega založništva v socialistični dobi

Po drugi svetovni vojni so nove oblasti prepovedale oziroma nacionalizirale delovanje medvojnih založb in ustanovile štiri nove (Cankarjeva založba Slovenije, Mladinska knjiga, Državna založba Slovenije in Slovenski knjižni zavod, ki se je leta 1956 združil s Cankarjevo založbo), z jasno določenimi ideološkimi in političnimi usmeritvami. Do leta 1953 so delovale pod neposrednim nadzorom Oddelka za agitacijo in propagando komunistične partije (Agitprop), po letu 1953 pa začne centralni nadzor plahneti, oblasti pa si nadzor nad delovanjem založb zagotavljajo z imenovanjem direktorjev in glavnih urednikov ter prek svetov založb (več o tem gl. v poglavju *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*). Za razliko od drugih socialističnih držav v Jugoslaviji po sprejemu ustavnega zakona letu 1953 namreč ni bilo več centralno-planskega gospodarstva, podjetja pa so imela relativno visoko stopnjo poslovne avtonomije in to je veljalo tudi za založništvo. Založbe so zato dobršen del prihodka morale ustvariti na trgu in so del svoje energije tako namenile ne samo urejanju in izboru knjig, ampak tudi njihovemu trženju in promociji. Ta obrat k trgu je vplival tudi na programsko politiko, saj so založbe pri uvrščanju knjig v program morale razmišljati tudi – ali pa celo predvsem – o njihovi prodajljivosti. Kot kaže spodnji kratki pregled razvoja založništva po letu 1953, so se založbe posledično začele odpirati v svet in razvijati tržne kompetence, hkrati pa se je povečevala tudi konkurenca na trgu.

V poglavju *O vplivu komunizma* opisana odločitev oblasti, da Mohorjeve družbe ne prepove, ampak kot njeno laično protiutež ustanovi Prešernovo družbo, je tako od petdesetih let naprej vodila v postopen razvoj zastopniške prodaje, ki se v sedemdesetih in osemdesetih letih razraste v nekaj velikih zastopniških mrež. Te so sistematično prodajale knjige od vrat do vrat. Nekaj časa je bila to kapitalsko najmočnejša oblika prodaje knjig v Sloveniji (več o tem Klopčič 2004 in Berginc 2001). V šestdesetih letih so po vzoru zahodnoevropskih založb v Mladinski knjigi uspešno začeli uvajati tudi prodajo po pošti, na začetku sedemdesetih pa so od nemške korporacije Bertelsmann

kupili licenco za uvedbo knjižnega kluba v Jugoslaviji, ki je polno zaživel ob koncu sedemdesetih let. Na vrhuncu je imel več kot 170.000 članov v Sloveniji in podružnice na Hrvaškem in v Srbiji. Ogromno zaslug za tak razvoj ima tedanja direktorica založbe Zorka Peršič. V osemdesetih letih je Cankarjeva založba sklenila dogovor o sodelovanju z založbo Oxford University Press in po vsej Jugoslaviji začela odpirati centre Oxford, ki so bili namenjeni prodaji in promociji učbenikov in drugih pripomočkov za učenje angleščine in podporo učiteljem. V sedemdesetih in osemdesetih letih so se slovenske založbe resno ukvarjale tudi s prodajo avtorskih pravic v tujino (Hoffman 2004).

V tem času sta izšli tudi dve pomembni študiji Martina Žnideršiča (1977 in 1982), v katerih ni postavil le temeljev za raziskovanje knjižnega trga, ampak je tudi analiziral naj sodobnejše tržne pristope v zahodni Evropi in v ZDA in jih uvajal v slovenski prostor ne samo kot teoretik, ampak tudi kot praktik, saj je bil eden od začetnikov slovenskega knjižnega kluba, soustanovitelj slovenskega knjižnega sejma in med letoma 1982 in 1991 direktor Cankarjeve založbe ter predsednik slovenskega in jugoslovanskega združenja založnikov. Podobno inovativno vlogo je imel v Mladinski knjigi Milan Matos, ki je skupaj z Martinom Žnideršičem v sedemdesetih postavil na noge knjižni klub, v osemdesetih pa je kot vodja prodaje v tej založbi uvajal analize nakupnih navad in postavljaj temelje rabe baz podatkov pri trženju. Mesto vodje prodaje je bilo tedaj slej kot prej najvišji položaj v založništvu, ki ga je Matos lahko dosegel brez partijske izkaznice. Po osamosvojitvi je prevzel vodenje Mladinske knjige in jo spremenil v še danes (= poletu 2022) najuspešnejšo slovensko založbo.

Vzporedno s tem, ko so slovenske založbe razvijale svoje tržne kompetence in se je rahljaj politični nadzor nad njimi, so se spreminjali tudi programi založb. Če je bil v prvih letih po vojni nadzor nad tiskom skorajda popoln, dopuščeno pa je bilo delovanje le štirih založb, je v osemdesetih letih dvajsetega že delovalo približno 20 založb, a so tri od njih, ki so bile ustanovljene leta 1945 (Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije in Mladinska knjiga), še vedno obvladovale večino tržišča. Te založbe so sčasoma razširile svojo izvorno programsko usmeritev in postale splošne založbe, nekatere tudi s podružnicami v drugih jugoslovanskih republikah.

Primarni razlogi za tak razvoj so bili seveda politični: ker so imela ta tri podjetja v lasti tudi knjigarne, papirnice in tiskarne, so s tem imele nadzor nad celotno knjižno verigo, saj je bilo z enega mesta mogoče nadzorovati, kaj se bo izdajalo v založbah, tiskalo v tiskarnah in prodajalo v knjigarnah. Toda ne glede na politične razloge je imela tovrstna vertikalna organiziranost (= založba je lastnica knjigarn in tiskarn) tudi svojo ekonomsko logiko. Neknjizne dejavnosti so namreč tem trem podjetjem prinesle ogromno večino prihodka; posledično sta npr. Mladinska knjiga in Cankarjeva založba lahko za notranje subvencije namenili dvakrat toliko denarja, kot sta ga v obliki subvencij dobili od države (Žnideršič idr. 1999, 126).

Založbe so se, v skladu z naravo jugoslovanskega samoupravnega socializma, s tem ujele v svojevrsten paradoks: po eni strani naj bi – tudi s svojimi nezaložniškimi dejavnostmi – delovale kot gospodarske družbe, ki so, kot smo videli, že od začetka sedemdesetih let naprej tudi v založniško dejavnost vnašale sodobne tržne prijeme. Po drugi strani naj bi – z delno pomočjo subvencij in po usmeritvah založniških svetov – skrbele za izvrševanje kulturno-političnega poslanstva in s tem za utrjevanje nacionalne identitete in samoupravne družbene ureditve. Toda že konec sedemdesetih let je delež celotnega dohodka, ki so ga založbe ustvarile na trgu, znašal od 95 % do 98 %, zato založniški sveti niso mogli odločilno vplivati na založniške programe, saj niso imeli »nikakršnih možnosti za kompenzacijo morebitne izgube, ki bi nastala na podlagi njihovih odločitev« (Žnideršič 1999, 135). Tako visoka stopnja odvisnosti od trga je na dolgi rok utrjevala položaj tržnikov v založbah. Zametki tega, mimogrede, so se začeli kazati že v petdesetih letih, saj so se že leta 1953 v tedanji Socialistični zvezi delovnega ljudstva pridušali, da gre delavskim svetom pri upravljanju založb »samo za zaslužek«, zato je nujna uvedba založniških svetov, ki naj bi poskrbela, da bodo založniški programi bolj v splošnem javnem interesu, tj. bolj zavezani kulturnemu poslanstvu založb (Žnideršič 1999, 123).

Po letu 1991 se je izkazalo, da tovrstna vertikalna organiziranost založništva ni le posledica želje po nadzoru, ampak tudi logike trga: potem ko je denimo razpad Sovjetske zveze izbrisal z obličja vso sovjetsko založniško dejavnost, je v Litvi iz garažnega založniškega podjetja v dvajsetih letih zrastle Alma Litera, na začetku novega tisočletja približno enako veliko in enako vertikalno organizirano založniško-knjigotrško podjetje kot Mladinska knjiga, ki je svojo velikost in vertikalno organiziranost prinesla iz socializma in jo – tako kot založba DZS – ohranila do danes. Podobna vertikalna organiziranost je sicer značilna tudi za nekatera založniška podjetja na Danskem, Norveškem in Finskem (več o tem Kovač in Gudinavičius 2020).

2.3 Nekaj številok o slovenski knjižni produkciji

Slovenska knjižna produkcija se je po letu 1945 gibala na podoben način kot v Evropi in ZDA: število izdanih naslovov se je povečevalo hitreje kot skupne naklade. Tako je na primer leta 1954 v Sloveniji izšlo 659 knjižnih naslovov v skupni nakladi 2.542.000 izvodov, leta 1964 pa 1058 v skupni nakladi 5.799.000 izvodov; tu je bil torej porast naklade in naslovov še sorazmeren, če je bila povprečna naklada izdanega dela leta 1954 3800 izvodov, je bila leta 1964 5400 izvodov. Toda po letu 1975 se ti trendi obrnejo, izhajajo vedno več naslovov v manjši povprečni nakladi. Tako je leta 1975 izšlo 1974 knjig v skupni nakladi 9.083.000 izvodov (povprečna naklada 4.578 izvodov), v letu 1980 je izšlo 2075 naslovov v skupni nakladi 9.277.000 naslovov (povprečna naklada 4.470 izvodov), 1985 pa je izšlo 2328 izvodov v skupni nakladi 8.973.000 izvodov (povprečna naklada 3.854 naslovov). Povprečna naklada se je torej znižala s 5400 naslovov v letu

1964 na 3854 izvodov leta 1985 oziroma za tretjino. To je bilo mogoče tudi zato, ker je bila tiskarska industrija v Sloveniji izvozno usmerjena in je zato sledila sodobnim razvojnim trendom, ki so omogočali tisk manjših naklad (Enciklopedija Slovenije 13, geslo tiskarstvo, ES; Štraus 2005).

V tem času se je tako kot na Zahodu tudi v Sloveniji pomembno povečalo število ljudi, vključenih v terciarno izobraževanje: če je v bilo v Sloveniji v letu 1954 le 6290 študentov, je leta 1964 njihovo število zraslo na 8941, leta 1974 pa eksplodiralo na 20.751 in se leta 1984 začasno umirilo pri 22.466 (Statistični letopis 1985). Podobno se je v tem času povečalo tudi število televizijskih naročnikov. Leta 1954 jih Statistični letopis še ni zaznal, saj se prvi pojavijo šele leta 1960, ko jih je bilo 3444, že leta 1965 se njihovo število poveča na 98 177, leta 1970 na 228.719, leta 1975 se skoraj podvoji na 444.823. Leta 1986 se ta rast umiri pri številki 463.503 (Statistična letopisa 1987 in 1976).

Skratka, tako kot v zahodni Evropi in v ZDA je tudi v Sloveniji naglo naraslo število študentov in televizijski naročnikov, vzporedno s tem je naraščalo število izdanih knjig, povprečne naklade pa so se nižale. Ta trend se je nadaljeval v sodobni čas: v desetletju med 2011 in 2020 je v Sloveniji po uradnih statistikah (zbranih s podobno metodologijo kot v času socializma) na leto v povprečju izšlo okoli 5000 knjižnih naslovov v povprečni nakladi okoli 800 izvodov, v terciarno izobraževanje pa je vključenih več kot 50.000 mladih. Ta mešanica pozitivnih in negativnih pritiskov na bralne navade je slej kot prej pripeljala do tega, da se je med letoma 1978 in 1984 število nebralcev povečalo le s 44 % na 48 %, nato pa v zadnjem desetletju pred eksplozijo digitalne zaslonke tehnologije padlo na 39 %.

Značilno je tudi gibanje števila prevodov. Tako je bilo na primer leta 1964 1058 izdanih knjig, od tega 201 prevod (19 %), leta 1974 je bil med 2568 izdanimi knjigami 301 prevod (11 %), leta 1985 pa je bilo med 2328 izdanimi deli 209 prevodov (9 %). Eden od glavnih razlogov za tako nizko število prevodov v sedemdesetih in osemdesetih letih je pomanjkanje deviz za plačilo avtorskih pravic (več o tem Žnidaršič 1999). Čas ob osamosvojitvi s to stagnacijo preseka: politične in zakonske omejitve pri ustanavljanju založb padejo, pomanjkanja deviz ni več, slovensko založništvo pa začne privzemati najsodobnejše tehnološke in organizacijske rešitve za tiskanje in oblikovanje knjig – in produkcija knjig in delež prevodov v njej eksplodirata (več o tem Kovač 1999). Od takrat naprej prevodi predstavljajo približno tretjino knjižne produkcije: tako je bilo leta 1990 med 1853 izdanimi deli 581 prevodov (31 %), leta 1998 je bilo med 3722 izdanimi deli 1069 prevodov (29 %), leta 2019 pa med 5504 deli 1635 prevodov (29 %).

2.4 Uredniki in programsko odločanje v založniških hišah

Na podlagi vsega povedanega v tem in v obeh poglavjih, posvečenih prevajanju v času socializma, lahko torej ugotovimo, da so slovenske založbe v socialističnem obdobju

obvladovale tri interesne skupine: formalno je nadzor nad njimi pripadal Zvezi komunistov, vendar so poleg partijsko nastavljenih vodstvenih delavcev v njih obstajali še uredniki in tržniki, ki so si počasi, a vztrajno povečevali avtonomijo delovanja, pri čemer je vsaka skupina imela svoje interese pri oblikovanju založniških programov. Povedano drugače, med temi tremi skupinami je potekal neformalen boj za programski vpliv, ki se je spreminjal glede na razvoj založništva in glede na širše družbene okoliščine, kot so te pogojevale načine financiranja založniške dejavnosti. Vzporedno z razmerji moči med temi tremi skupinami so se spreminjali tudi načini odločanja v založniških hišah.

V tem neformalnem boju so še posebej pomembno mesto imeli uredniki, ki so sovplivali na kreiranje programske politike založb. Njihov profil, status in vpliv se je skozi 20. stoletje spreminjal podobno kot v bolj razvitih državah, le da je bil zaradi socialistične družbene ureditve prehod od urednika-umetnika ali vrhunskega literarnega strokovnjaka do korporacijskega uslužbenca počasnejši. Tako so bile v obdobju med obema vojnama tudi slovenske založbe tesno povezane z avtorji, prevajalci in prvimi profesorji slavistike in književnosti na ljubljanski univerzi: znameniti slovenski literarni zgodovinar in prevajalec Ivan Prijatelj je bil tesno povezan z Tiskovno zadrugo, pisatelj Vladimir Bartol z založbo Modra ptica, prevajalec Silvester Škerl je bil ustanovitelj Akademске založbe, založnik Lavoslav Schwentner pa je bil tesno povezan z avtorji slovenske moderne, saj ni le objavljaj njihovih knjig, ampak so ti sovplivali na njegove programske odločitve.

Kar zadeva prevajanje, je bila vsaj na prvi pogled ena od osrednjih ambicij medvojnih založb prevesti ključna dela sodobne in starejše klasike: tako so med obema vojnama izšli prevodi avtorjev, kot so Dostojevski, Tolstoj, Dickens, Čapek, Gide, Lagerlof, Mann, Mauriac in drugi. Pomembno vlogo pri plasmaju prevodov je imela založba Modra ptica, še pred prvo svetovno vojno pa je v Gorici Andrej Gabršček izdal kar 191 prevodov iz slovanskih književnosti (več o tem Moravec 1994).

Po drugi svetovni vojni se med slovenski in zahodnoevropski razvoj postavi zarez: če je, kot smo pokazali uvodoma, razvoj založništva na evropskem zahodu po letu 1945 prežemal liberalen, tržni pristop, je bilo slovensko založništvo po letu 1945 prežeto s socialistično ideologijo in zanjo značilnimi nadzornimi mehanizmi, ki so v sedemdesetih in osemdesetih letih začeli slabeti. Ob tem velja spomniti še na to, da je slovenska socialistična ideologija dobršen del svoje legitimnosti gradila na nacionalni identiteti, katere eden od najbolj konstitutivnih mitov je bilo prepričanje, da je v pomanjkanju državnosti slovensko identiteto pomagala ohranjati kultura oziroma da je bila – poleg puške in vere v socializem – tudi knjiga ključna za ohranitev slovenske identitete skozi viharje druge vojne (več o tem Repe 2015).

Tovrstna povezanost socialistične in nacionalne ideološke paradigme je v kombinaciji z ekonomskim položajem založb v samoupravnem sistemu vplivala na status urednikov in avtorjev v založbah. Ker je bil socializem družbena ureditev z omejeno

svobodo govora, ki pa je hkrati gradila svojo legitimnost na spoštovanju nacionalne knjižne kulture, so uredniki s svojimi knjižnimi odločitvami med vrsticami lahko preizpraševali in širili meje svobode in družbene kritike, hkrati pa so s svojim avtorskim ugledom in uredniškim delom posredno dajali legitimnost družbeni ureditvi, saj so v njej veljali za branike nacionalne identitete (več o tem Kovač 1999). Tako so bili uredniki v založbah na eni strani »nujno potrebni, po drugi pa so bili za tedanje oblast vir neprestanih frustracij, saj bi z nepredvidljivimi programskimi ekskurzi lahko ogrozili delovanje sistema« (prav tam). Še več, ker je Partija skušala svojo legitimnost graditi na poudarjanju svojih zaslug za ohranjanje na kulturi utemeljene nacionalne identitete, se je t. i. kulturniške inteligence po eni strani bala, hkrati pa je – zaradi specifičnosti slovenskega socializma – z njo ravnala v rokavicah: pretirano oster konflikt s kulturniki bi bil zanjo prenevaren, »saj bi bilo lahko videti, da se skozi obračun s kulturniki ne odpuveduje samo njim, ampak kar slovenstvu – če pa bi jim pustila popolno svobodo, bi ti slej ko prej lahko proizvedli kaj, kar bi ogrozilo njeno 'idejno hegemonijo'« (prav tam). Njen odnos do urednikov v založbah je bil torej »ambivalenten, po eni strani jih je potrebovala tako na neposredno-operativni ravni, kot za legitimiranje lastnega oblastnega položaja, na drugi pa se jih je hkrati bala, saj bi lahko ogrozili njen monopolni oblastniški položaj« (prav tam).

Eden od paradoksov takega razvoja je tudi ta, da so si leposlovnji avtorji v založbah izbrili pomembna vodilna mesta: v sedemdesetih in osemdesetih letih je v slovenski socialistični nomenklaturi očitno vladalo prepričanje, da lahko založbe izpolnjujejo svoje kulturno in nacionalno poslanstvo le, če imajo kulturni delavci in avtorji pri tem določeno stopnjo avtonomije. Tako sta bila Tone Pavček in Kajetan Kovič denimo v osemdesetih letih glavna urednika Cankarjeve in Državne založbe, Miloš Mikeln je bil v sedemdesetih letih direktor Cankarjeve založbe, Jože Snoj je bil urednik v Državni založbi, Niko Grafenauer urednik v Mladinski knjigi, Ciril Zlobec je urejal *Sodobnost* ... in še bi se našel kdo (Ivanič 2011).

Skratka, slovensko založništvo se je med letoma 1945 in 1991 razvilo v unikatno mešanico političnega nadzora, sodobnih tržnih pristopov, vere v nacionalno poslanstvo in blagega disidentstva. Ta preplet se je v devetdesetih razpletel v knjižni trg, podoben tistim v zahodni Evropi. Odločanja političnega vrha denimo o tem, ali lahko založba izda posamezno pesniško zbirko, kot se je to dogajalo z zbirko *Muževna steblika* Franceta Balantiča leta 1966 in 1984, je bilo s tem konec (Ivanič 2011, Slovenika, geslo France Balantič) – s tem pa je bilo konec tudi moči založb, da s svojo programsko odločitvijo dregne v samo srce oblasti. Tak razvoj je nekaterim avtorjem in zaposlenim v založništvu povzročil svojevrstno odtegnitveno krizo: zmagoslavje tržnih načel v založništvu so razumeli kot vulgarno zamenjavo politične s tržno cenzuro (Kovač 1999), ki jih je spravila ob moč in vpliv. Podobno so konec socializma z dolgim nosom doživeli tudi nekateri pisci na Madžarskem (Konrad 1995).

3 Nove diskusije in področja raziskovanja

Podrobnejši vpliv različnih akterjev, ki delujejo na založbah in bistveno vplivajo na sodoben razvoj literarnega prevajanja, je na Slovenskem še dokaj neraziskan. Zelo malo vemo tudi o tem, kako so se prevodne politike v socialistični Jugoslaviji razlikovale od prevodnih politik v drugih socialističnih državah. In ne nazadnje bi bilo dobro pregle dati in ovrednotiti prevodno dejavnost sodobnih manjših založb in prevodov, ki nastanejo v samozaložbah, ter premisliti, kako dejstvo, da več kot 30 % bralcev knjig bere v angleščini (Rupar idr. 2019), vpliva na prevodne politike založb.

4 Zaključek

Na podlagi vsega zapisanega lahko torej tvegamo tezo, da so v slovenskem založništvu že v času socializma obstajali nastavki za prenos moči z urednikov na tržnike, a se ta prenos *de facto* nikoli ni zgodil zaradi socialistične družbene ureditve: če so v zahodni Evropi in v ZDA po drugi svetovni vojni avtorji-uredniki začeli izumirati, nadomeščali pa so jih uredniški korporacijski uslužbenci brez lastnih literarnih ambicij, so vse do osamosvojitve uredniška dela v največjih slovenskih založbah opravljali pomembni literarni ustvarjalci, ki so se zapletali v občasne boje za prevlado v založbah tako s partijskim kot trženjskim segmentom zaposlenih v založbah. V skladu s priliko med pol polnim in pol praznim kozarcem bi tako stanje na poenostavljen način lahko komentirali bodisi tako, da so kulturniki v času socializma kolaborirali s partijsko oblastjo, bodisi tako, da je specifična družbena paradigma v času socializma v Sloveniji leposlovnim avtorjem priznavala poseben družbeni status, ki jim je omogočal delno avtonomijo pri odločanju o knjižnozaložniških politikah. To avtonomijo so počasi, a vztrajno širili in s tem pomembo prispevali k razgradnji socialističnega idejnega monolita.

Paradokсно so s tem prispevali tudi h koncu svojega delno privilegiranega statusa in – vsaj v velikih založbah – k prevladi tržnega odločanja v založbah. Konflikt med uredniškim in prodajno/tržnimi oddelki v založbah se je po odmrtnju socialistične družbene ureditve razrešil tako, kot se taki konflikti razrešujejo v korporacijah – skozi rutinizirana usklajevanja med uredniki in tržniki, praviloma na podlagi prodajnih podatkov in seveda subvencij, ki ostajajo pomemben mehanizem za izdajanje knjig, ki jih ni mogoče izdati na tržnih osnovah, izdajanje bolj zahtevnega leposlovja pa je vse bolj začelo postajati domena malih založb.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji / Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost

6 Priporočeno branje

Žnideršič, Martin. 1995. »Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes.« V *Informativni kulturološki zbornik*, uredila Martina Orožen, 119–136. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Članek oriše razvoj založništva do srede devetdesetih let. Vsebuje pomembne statistične podatke o slovenski knjižni produkciji in o oblikah državne pomoči knjigi.

Kovač, Miha. 1999. *Skrivno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Knjiga primerjalno analizira razvoj založništva v Sloveniji in Veliki Britaniji v 20. stoletju in oriše spremembe, ki so jih nove informacijske tehnologije povzročile v uredniškem in založniškem delu. Besedilo tudi podrobno analizira tranzicijske procese v slovenskem založništvu v devetdesetih letih 20. stoletja.

Rugelj, Samo. 2019. *Krčenje: diktatura trga, erozija duha in slovensko knjižno založništvo 2008–2020*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Knjiga *Krčenje* analizira, kako je prišlo do upadanja zanimanja za slovensko knjigo in razmišlja o tem, kako vplivati na to, da bodo slovenske knjige dolgoročno uporabljane za vse nivoje leposlovne in znanstvene komunikacije. Knjiga je napisana na podlagi osebne založniške izkušnje izdajanja, promoviranja in prodajanja slovenskih knjig ter raziskovanja in preučevanja slovenskega knjižnega založništva.

Blatnik, Andrej. 2018. *Izdati in obstati*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Besedilo preišlja spremenjene odnose v povečani proizvodnji in zmanjšani uporabi (zlasti leposlovnih) besedil. Ugotavlja, kako novi načini uporabe knjižne vsebine vsakemu novemu delu zastavljajo tudi nova vprašanja, od katerih so odvisna prihodnja branja.

Kovač, Miha. 2001. »Publishing in post-communist Central and Eastern Europe: three models of transition.« *Publishing history*, 50, 77–88.

Kovač, Miha. 2002. »The state of affairs in post-communist Central and Eastern European book industries.« *Publishing research quarterly* 18, št. 3: 43–53.

Članka primerjalno analizirata delovanje založništev v socialističnih državah in načrtata tri različne modele, ki so se pri tem oblikovali. Besedili posebno pozornost posvečata primerjavi med založništvom v Sloveniji in Jugoslaviji ter v socialističnih državah z najbolj razvitim samizdat založništvom.

Bibliografija

- Anderson, Chris. 2006. *Dolgi rep.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bandelj, Silva. 1998. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1943.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Blatnik, Andrej. 2018. *Izdati in obstati.* Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- The Book Sector in Europe. 2017. *Facts and Figures.* Bruselj: Federation of European Publishers.
- Berginc, Igor. 2001. »Slovensko založništvo ob prelomu tisočletja.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Clark, Gilles in Angus Phillips. 2019. *Inside Book Publishing.* London: Taylor & Francis.
- Diversity Reports: Literarische Übersetzungen in Europa. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <https://www.wisichenbart.com/maerkte-reports/diversity-reports-uebersetzungen-in-europa/>.
- Elliot, David. 1992. *A Trade of Charms.* London: Bellew Publishing.
- Enciklopedija Slovenije 13. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Greco, Albert N. 2019. »The Economy of Publishing.« V *The Oxford Handbook of Publishing*, uredila Angus Phillips in Michael Bhaskar. New York: Oxford University Press.
- Hoffmann, Kristina. 2004. »Slikanice v osemdesetih : izvozni poskus slovenskih založnikov.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ivanič, Martin, ur. 2011. *Slovenika: slovenska nacionalna enciklopedija.* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Konrad, Georgy. 1995. *The Melancholy of Rebirth*, prevedel Michael Henry Heim. San Diego, New York, London: Harcourt Brace & Company.
- Kovač, Miha. 1999. *Skrivno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kovač, Miha. 2001. »Publishing in post-communist Central and Eastern Europe: three models of transition.« *Publishing history* 50, 77–88.
- Kovač, Miha. 2002. »The state of affairs in post-communist Central and Eastern European book industries.« *Publishing research quarterly*, 18, št. 3: 43–53.
- Kovač, Miha. 2008. »Never mind the Web. Here comes the book: continuity and discontinuity in the fate of reading.« *Logos*, 19, št. 3: 151–157.
- Kovač, Miha, Angus Phillips, Adriaan Van Der Weel in Rüdiger Wischenbart. 2017. »Book statistics: what are they good for?« *Logos*, 28, št. 4: 7–17.
- Kovač, Miha in Claire Squires. 2013. »Scotland and Slovenia: making books in wee lands.« *Logos*, 25, št. 4: 7–19.
- Kovač, Miha in Arunas Gudinaičius. 2020. »Publishing under COVID-19 in small book markets.« *Knygotyra*. Vol. 75, 17–37. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.58>.
- Klopčič, Klemen. 2004. »Zastopniška prodaja knjig v Sloveniji.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Krummel, Donald William. 2013. »The Heritage of Boleslas Iwinski.« *Library Trends*, 62m št. 2: 456–64.

- Matvos, Tanja. 2000. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1941.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Moravec, Dušan. 1994. *Sodobni tokovi v slovenskem založništvu*. Ljubljana: Državna založba
- Pogačnik, Jožef. 1936. *Iz zgodovine Mohorjeve družbe*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Pečan, Tjaša. 1998. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1944 in 1945.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Phillips, Angus in Miha Kovač. 2022. *Is this a Book?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Printing history, a resource on history of printing. b. d. Dostop 28. 7. 2022. <https://printinghistory.org/timeline/>.
- Repe, Božo. 2015. *S puško in knjigo: narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*, 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba
- Rugelj, Samo. 2019. *Krčenje: diktatura trga, erozija duha in slovensko knjižno založništvo 2008–2020*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rupar, Patricia, Andrej Blatnik, Miha Kovač in Samo Rugelj. 2019. *Knjiga in bralci VI: bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2019*. Ljubljana: UMco.
- Statistični letopis. 1976. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 15.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HZBDCT0C>.
- Statistični letopis. 1985. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 24.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-F68VBJIV>.
- Statistični letopis. 1987. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 26.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NZDIKMFS>.
- Štraus, Laura. 2005. *Mladinska knjiga 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stevenson, Iain. 2010. *The Book makers: British Publishing in the Twentieth Century*. London: British Library.
- Three Percent. A Resource for International Literature at Rochester University. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <http://www.rochester.edu/College/translation/threepersent/about/>.
- Weel, Adriaan H. van der. 2015. »Reading the scholarly monograph.« *TXT*, 75–81.
- Wolf, Alison. 2002. *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth*. London: Penguin books.
- Thompson, John. 2005. *Books in Digital Age*. Oxford: Blackwell
- Thompson, John. 2019. »Trade Publishing.« V *The Oxford Handbook of Publishing*, uredila Angus Phillips in Michael Bhaskar. New York: Oxford University Press.
- Vimr, Ondrej. 2020. »Supply-driven Translation: Compensating for Lack of Demand.« V *Translating the Literatures of Small European Nations*, uredili Rajendra Chitnis, Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin in Zoran Milutionović. Liverpool: Liverpool University Press.
- Žnidaršič, Martin. 1977. *Knjiga in založništvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Žnidaršič, Martin. 1982. *Knjiga in trg*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Žnidaršič, Martin, Gregor Kocijan in Darka Podmenik. 1999. *Knjiga In Bralci IV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

TRŽENJSKI IN ORGANIZACIJSKI VPLIVI NA RAZVOJ KNJIŽNEGA ZALOŽNIŠTVA IN NA KNJIŽNO PREVAJANJE

Besedilo oriše razvoj knjižnega založništva v Sloveniji med leti 1945 in 1989 in ga primerja z razvojem knjižnega založništva v zahodni Evropi. V uvodnem delu so razloženi kazalniki, s katerimi merimo velikost knjižnih trgov, opisan je vpliv razvoja tiskarske tehnologije na založniške procese na razvitih knjižnih trgih in na rast števila izdanih naslovov v tem obdobju. Besedilo posebno pozornost nameni tudi spreminjanju založniških kompetenc ob prelomu 20. in 21. stoletja. V nadaljevanju besedilo oriše razvoj knjižnega založništva v Sloveniji in ta razvoj primerja z razvojem na razvitejših knjižnih trgih. Besedilo analizira politične in ekonomske dejavnike, ki so v socialistični dobi v Sloveniji vplivali na odločanje o knjižnih programih, ter oriše vplive na odločanje o uvrščanju prevodnih del v založniške programe.

THE IMPACT OF MARKETING AND ORGANISATIONAL PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF BOOK PUBLISHING AND LITERARY TRANSLATION

The text outlines the development of book publishing in Slovenia between 1945 and 1989, comparing it with the development of book publishing in Western Europe. The introductory part explains the indicators used to measure the size of book markets, describes the impact of the development of printing technology on the publishing processes in developed book markets, and the increase in the number of works published in this period. Specific attention is given to the changes in publishing competences at the turn of the 20th and 21st centuries. The development of book publishing in Slovenia is outlined and compared to that of more developed book markets. The political and economic factors that influenced decisions on publishing lists in Slovenia during the socialist era are analysed, and the influences on decision-making with regard to the inclusion of translated works in publishing programmes are outlined.

PREGANJANE VSEBINE V PREVODIH V SOCIALISTIČNI SLOVENIJI

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Če se je v socialističnem obdobju v Sloveniji od leta 1945 do leta 1991 način nadzora nad tiskom in prevodi spreminjal, kot je opisano v predhodnih poglavjih, pa je vsebina, ki se je novi oblasti zdela nespremenljiva, ostajala dokaj konstantna. Poleg besedil nasprotnikov nove družbene ureditve so postala problematična tudi dela, ki so bila eksplicitno religiozna. Če je bila izločitev propagandnih del okupacijskih sil in domobranske strani pričakovana, je bilo izločanje religioznih besedil na prvi pogled manj razumljivo. Razlogi za to so zgodovinski in ideološko-filozofski.

1.1 Zgodovinska razklanost

Ob koncu devetnajstega stoletja so se slovenske politične stranke zapletle v kulturni boj in ustvarile prepad med liberalnimi in klerikalnimi političnimi strankami. Spor glede vloge Katoliške cerkve in dopustnosti njene vpletenosti v dnevno politiko se je nadaljeval do začetka druge svetovne vojne. Slovenska skupnost je tako stopila v drugo svetovno vojno razklana na liberalni in klerikalni politični pol. Ta razkol se je še nadalje poglobil med drugo svetovno vojno zaradi tega, ker je del katoliške duhovščine odkrito nasprotoval partizanskemu uporju in kot, na primer, ljubljanski škof Gregorij Rožman, sledil protikomunističnim smernicam Rima ter kolaboriral z italijanskimi in pozneje nemškimi okupatorji. Vendar pa ni vsa duhovščina sodelovala z okupacijskimi silami, temveč so se nekateri duhovniki celo pridružili partizanskim silam (Griesser-Pečar 2005, 88), poleg tega so krščanski socialisti predstavljali eno izmed ustanovnih skupin zmagovite Oslobojilne fronte. Posledično po vojni nova oblast ni razpustila Rimokatoliške cerkve na

Slovenskem, temveč je nadaljevala s kulturnim bojem in je delovanje Cerkve z neupanjem nadzorovala.

Kot v mnogih drugih socialističnih državah se prebivalstvo ni zavedalo vseh razsežnosti ideološke borbe in boja s krščanstvom, tudi zaradi tega, ker je Komunistična partija delovala skrito pred očmi javnosti. Čeprav je med leti 1954 in 1961 komunistična oblast na primer sodno preganjala čez 400 duhovnikov in jih zaprla 339, so uradna poročila v dnevnem časopisju, kot sta bila *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica*, zatrjevala, da ni bil po osvoboditvi niti eden duhovnik obsojen ali ustreljen in da so zaradi izdajstva zaprli le nekaj duhovnikov (Griesser-Pečar 2005, 103).

Po sporu s Stalinom leta 1948 in spodletelih načrtih oblasti, da bi prek posebnega društva zmanjšali vpliv Katoliške cerkve na Slovenskem, je protireligiozna zavzetost oblasti počasi pojenjala, čeprav še zdaleč ni zamrla: leta 1952 je bil ljubljanski škof Vovk napaden na novomeški postaji, kjer so ga poskušali živega sežgati, ukinjen je bil verouk in teološka fakulteta je bila izključena iz ljubljanske univerze. Pa vendar so se stvari počasi spreminjale: leta 1966 je tako socialistična Jugoslavija podpisala protokol z Vatikanom, ki je nakazoval otoplitev odnosov, leta 1971 pa je Tito postal prvi komunistični voditelj, ki ga je sprejel papež v Vatikanu (Režek 2005a, 1052). Odnosi med Cerkvijo in oblastjo so se še nadalje postopoma izboljševali v osemdesetih letih, ko je bilo leta 1986 na javni televiziji prvič predvajano božično voščilo katoliškega nadškofa Alojzija Šuštarja.

1.2 Ideološko-filozofski razlogi

Vzroki za nasprotovanje religioznemu svetovnemu nazoru v tem obdobju so bili tudi filozofske narave. Osnovo za zavračanje religioznosti so komunisti namreč našli v Marxovem uvodu h *Kritiki Heglove pravne filozofije*, v katerem Marx zapiše, da je človek tisti, ki ustvarja religijo, in ne obratno (Marx [1844] 1969, 191), in s tem poudari, da je religija zgodovinski pojav, ki ga je ustvaril človek. Po Marxovem mnenju religija negativno vpliva na ljudi, ker nanje deluje kot »opij«, ki ustvarja »iluzorno srečo«, »iluzorno sonce, ki kroži okoli človeka toliko časa, dokler sam ne začne krožiti okrog sebe« (prav tam, 192). Ker je religija tako »samozavedanje in samoobčutenje človeka, ki se ali še ni pridobil ali pa se je že zopet izgubil« (prav tam, 191), Marx poziva k »ukinitvi religije« in spodbuja filozofijo, naj »razkrinka samoodtujitev v njenih nesvetniških podobah« (prav tam, 192).

Poleg tega, da so se naslonili na Marxovo misel, so jugoslovanski, in z njimi slovenski komunisti, prevzeli tudi sovjetski odnos do religije, kjer je dialektični materializem postal uradni nauk Komunistične partije. Dialektični materializem je svetovni nazor, ki v nasprotju s filozofskim idealizmom, metafiziko in idealističnim razumevanjem sveta vidi materialni svet kot objektivno stvarnost, ki se jo lahko popolnoma razume in

razloži s pomočjo znanstvene misli. Posledično je sovjetski odnos do krščanstva v resnici zaznamoval, kljub navidezni podpori svobodi verskega prepričanja, ki jo je zagotavljal 3. člen Leninovega *Odloka o svobodi vesti, cerkve in verskih družb* iz leta 1918, zagrizen boj proti vsakemu religioznemu razumevanju sveta. Ta isti odlok je namreč na eni strani navidezno zagotavljal svobodo verskega in ateističnega prepričanja, obenem pa tudi popolnoma ločil cerkev od države, ji odvzel pravni status in z njim lastninsko pravico (Burleigh 2006, 42–43). Za Komunistično partijo Sovjetske zveze je religija v resnici predstavljala predsodek in praznoverje in politično orožje imperializma.

Jugoslovanski in slovenski komunisti so religijo videli kot relikvijo preteklosti, ki ne pripada pravi naravi človeka. To nam razkriva tudi arhivsko gradivo z naslovom »Socialistične sile, religija in cerkev v SR Sloveniji« (16. oktober 1967 (AS 1589, a.e. 215)), v katerem najdemo predstavitev stališč jugoslovanske partije do religije: »Stališče ZKJ ima religijo za zablodo in predsodek, ki se poraja in ohranja v določenih zgodovinskih pogojih materialne in duhovne zaostalosti ljudi.« Religija je bila v njihovih očeh le »zgodovinska kategorija, ki se vsebinsko spreminja z naraščanjem človekovega vpliva na naravo in spreminjanjem družbenih razmer« (gl. 14–16. 6. 1967, AS 1589, a.e. 215). K temu avtorji z ljubljanske Visoke šole za politične vede dodajajo, da »[p]ripadnost ZKJ ne dopušča nikakršnega religioznega verovanja«, saj je religija pojav, ki se je razvil v določenem zgodovinskem obdobju človeškega razvoja in bi ga zato morali emancipirani ljudje zavreči.

1.3 Fokus na otroke in mladino

Arhivski dokumenti nam razkrivajo, da v prvih treh desetletjih po vojni ideološki fokus Komunistične partije ni bil usmerjen samo na protiversko usmerjanje svojih članov, temveč tudi na ateistično vzgojo novih generacij. Prav protiverski razvoj mlajših generacij je postal osrednji element ideološkega boja, ki se je odražal v aktivni promociji ateizma v šolah. 20. novembra 1950 je na primer politbiro CK KPS na sestanku sklenil, da bo okrepil protiversko dejavnost predvsem v šolah in mladinskih organizacijah in med sklepi zapisal naslednje: »Vprašanje vpliva religije zaostri v mladinskih organizacijah. Prenesti poučevanje verouka iz šol v cerkve in zagotoviti nadzorstvo države nad poukom. Organizirati v času verouka razne prireditve in se sistematično truditi, da odtegnemo mladino vplivu cerkve.« (Drnovšek in Dolinar 2000, 235) Posledično komunistično vodstvo posveti posebno pozornost založniški dejavnosti, šolskemu programu in učbenikom, ki se sistematično popravljajo in dopolnjujejo z vnašanjem »idejne niti dialektičnega materializma«, ter tako seznanja »mladino z resnico« (seja CK KPS, 24. 5. 1950).

Takšna politika je bila oblikovana in podprta v najvišjih vejah oblasti – leta 1952 je osrednji slovenski časopis, *Slovenski poročevalec*, poročal naslednje Titove besede:

Vere ne preganjamo in prepuščamo to volji slehernega človeka posebej. Ne moremo pa dovoliti, da bi otroke, ki jih je treba šele vzgojiti, vzgajali po želji tistih, ki so ubrali povsem drugačno pot, kakor bi mi želeli. Država ima pravico vzgajati otroke in mora jih vzgajati. (1. maj 1952, navedeno v Režek 2005b, 953)

Za ta leta tako lahko pritrdimo ugotovitvi s seminarja, ki ga je Zveza komunistov Slovenije organizirala leta 1967: »Šola in vzgoja sta bili vselej politična zadeva.« (AS 1589, 215) Političnost šole se je v prvih letih po vojni razkrivala v tem, da je vladajoči ideološki diskurz bolj ali manj prikrito vnašal svoje razumevanje sveta v vse pore šolskega sistema. In ker je bila ena izmed osnovnih nalog šole opismenjevanje učencev tudi prek prevodov, so ti postali predmet ideoloških sprememb.

2 Cenzurni posegi

2.1 Prepovedane knjige

V socialističnem obdobju je oblast prakticirala preventivno cenzuro (tj. onemogočala je, da bi bila določena dela objavljena ali dostopna bralcem) in retroaktivno cenzuro (tj. prepovedala že natisnjena besedila).

V prvem obdobju po vojni je prevladovala preventivna cenzura. Leta 1946 je nova oblast poslala založnikom, knjigarjem in knjižničarjem seznam knjig, ki so jih morali izločiti iz prometa: prepovedana so bila izvirna in prevedena dela, ki so nasprotovala narodnoosvobodilnemu boju ali socialistični revoluciji, dela, ki so jih napisali avtorji, ki so med drugo svetovno vojno podpirali premagano stran (npr. dela Knuta Hamsuna), dela, ki bi širila versko nestrpnost, in dela z vsebino, ki je bila, po mnenju komunističnega vodstva, »nasprotna našemu gledanju na poglavitna življenjska vprašanja« (AS 231, š. 37, 3159/2–45, navedeno v Gabrič 2008, 65), kar pomeni, da so izločali vsa eksplicitno religiozna dela. Teh knjig niso uničili, temveč so jih shranili v knjižnicah pod omejenim dostopom. Na primer, tretji dopolnjeni seznam prepovedanih knjig, ki ga je sestavilo Ministrstvo za prosveto novembra 1946, je vseboval naslove nacističnih, fašističnih in belogardističnih propagandnih del, dela slovenskih avtorjev, ki so po vojni pobegnili v tujino ali pa so bili obsojeni na povojnih procesih, ter prevode avtorjev, ki so bili kritični do Sovjetske zveze, kot je bil, na primer, romunski avtor Panait Istrati, francoski pisatelj André Gide in Irec Liam O'Flaherty. Čiščenje slovenskih knjigarn in knjižnic je potekalo tri leta in se zaključilo leta 1948 (Gabrič 2008, 66).

Določene prevedene drame tudi niso dobile dovoljenja za uprizoritev: leta 1946 ni bila dovoljena že načrtovana uprizoritev elizabetinske drame Bena Jonsona *Volpone*, medtem ko je bila drama *Družinska sreča* (Семейное счастье, 1945) sovjetskih avtorjev Mihaila Vasiljeviča Vodopjanova in J. Lapeteva umaknjena z repertoarja po le dveh

uprizoritvah. Razlogi za te posege nam niso znani. Pritiski na gledališče so se nadaljevali še v zgodnjih petdesetih letih in so potekali neformalno: leta 1951 je na primer direktor Drame dobil po telefonu navodila, naj zamenja v načrtovanem repertoarju za naslednjo sezono komedijo *Pygmalion* Bernarda Shawa z drugim njegovim delom *Cezar in Kleopatra*, prav tako so, presenetljivo, zahtevali nadomestitev levousmerjenega Sartra s politično ambivalentnim Anouilhjem (Gabrič 2010, 182, 185).

V tem zgodnjem obdobju so bili prevodi omenjeni celo v sodnih obravnavah: leta 1947 je bil dekan Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, Boris Furlan (1894–1957), v enem izmed montiranih procesov proti skupini liberalnejših, prozahodnih članov upora proti okupatorjem med drugim obtožen, da je nameraval prevesti Orwelovo *Živalsko farmo*. Furlan je priznal le, da je knjigo prebral, vendar so ga kljub temu spoznali za krivega v več točkah obtožbe in ga obsodili na sedem let prisilnega dela. (Puhar 2001, 253–254)

Agitprop komisija, ki je delovala pod okriljem CK KPJ (za podrobnosti gl. poglavje *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*), je vplivala na knjižne programe založb. Aleš Gabrič (2010, 67) poroča, da je bilo leta 1948 brez obrazložitve ukazano, naj se iz načrta umakneta načrtovana prevoda romana Johna Steinbecka *Ljudje in miši* in Tolstojeva *Polikuška*, kar je bilo v založbi tudi upoštevano. Vendar pa so se časi hitro spreminjali: Tolstojev roman je bil objavljen v slovenskem prevodu že dve leti pozneje, leta 1950, medtem ko se je prevod Steinbeckovega romana pojavil v slovenščini leta 1952, tj. leta, ko so bile agitprop komisije v Jugoslaviji ukinjene.

V poznih petdesetih, šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih so razne komisije pod okriljem CK ZKS in SZDL Slovenije (na primer Komisija za založniško dejavnost in tisk ter Komisija za politično in idejno vzgojno delo pri IO GO SZDL Slovenije (7. 6. 1961, AS 537, a. e. 140; AS 537, a. e. 255; 1963, AS 537, a. e. 332; 1969, AS 537, a. e. 467); Komisija CK ZKS za politično propagando in informativno dejavnost (1971, AS 199, a. e. 459–461)) preganjale tudi pojav prevodov nekvalitetne, trivialne literature za mlade bralce in širše množice, ki so jo poimenovala »slaba 'lahka' literatura«, »šund«, »kič« in »plaža«. Takšni so se jim zdeli na primer prevodi Julesa Verna in Karla Maya, pa tudi otroška literatura, uvožena iz drugih republik, predvsem s Hrvaške in iz Srbije. Meseca marca leta 1970 je Komisija CK ZKS za družbeno politična in idejna vprašanja znano-sti, prosvete in idejno političnega usposabljanja komunistov tako ugotovila naslednje: »Tisk se pod krinko ekonomskega računa oddaljuje od kvalitetne programske politike. Prava poplava »šund« literature kaže na nujnost zaostritve odgovornosti komunistov v časopisnih podjetjih, založniških hišah itd.« (AS 171, a. e. 404)

V osemdesetih letih se je seznam prepovedanih knjig, ki je bil objavljen v Uradnem listu, skrajšal na zgolj 11 naslovov, vendar je bilo prepovedanih del neuradno veliko več. V Nacionalni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je med letoma 1945 in 1991 obstajal tako imenovani D fond (direktorjev fond), v katerem so v osemdesetih letih hranili

približno 700 knjig in več kot 140 serijskih publikacij, ki so bile v večini delo slovenske politične emigracije. Do besedil v D fondu so lahko dostopali le tisti posamezniki, ki so imeli priporočilno pismo ustanove in so izkazali znanstveno-raziskovalni namen, podatke o besedilih v D fondu pa se ni dalo najti v javno dostopnih katalogih (Gabrič 2008, 74).

2.2 Jezikovno predelani prevodi

Komunistična oblast ni le izvajala preventivne cenzure prek agitprop komisij in pozneje prek založniških svetov, temveč je vplivala tudi na samo končno besedilo prevodov. Predelave prevodov so bile včasih delo urednikov, včasih pa posledica samocenzurnih posegov prevajalcev. Ti posegi v prevedeno besedilo so bili še posebej pogosti v primeru prevajanja otroških in mladinskih besedil.

2.2.1 Uredniški posegi

Uredniki so vplivali na končno podobo besedila na več načinov: z izborom prevajalcev, prek predhodnih napotkov ali pa s popravljanjem že prevedenega besedila. Ker so se ti ideološki posegi skrivali pred javnostjo, je dokazov o tem, še posebej o preventivnih ideoloških napotkih, bore malo. Eno izmed redkih pričevanj najdemo v transkripciji pogovora na okrogli mizi o prevajanju otroške literature, ki je potekal leta 1983. Na pogovoru je namreč sodeloval tudi Ivan Minatti, ki je deloval na založbi Mladinska knjiga med letoma 1947 in 1984 in je bil ustanovitelj in urednik vplivnih zbirk za otroke in mladino *Sinji galeb*, *Biseri* in *Zlata knjiga*. V pogovoru je med drugim razkril, na kakšen način so uredniki neposredno vplivali na prevajanje. Na začetku šestdesetih let je ob načrtovanem prevodu *Winnetouja* Karla Maya v slovenščino dal konkretne napotke prevajalcu Ludviku Mrzelu, kako naj to delo prevede in kateri elementi besedila so nezaželeni: »May ima v svojih knjigah mnogo velikonemštva, sentimentalnega katolicizma. Bistvo njegovih zgodb pa je akcija. Ko smo začeli s temi prevodi, smo kot založba dali prevajalcu namig, smer, kaj naj skuša omiliti ali naj preprosto izpusti.« (Minatti 1984: 69–70) Posledično je Ludvik Mrzel v svojem prevodu, ki je izšel leta 1962, izpustil spreobrnitev *Winnetouja* v krščanstvo. Apačeve poslednje besede, ki se v izvirniku glasijo »Šar-li, verujem v Odrešenika. Winnetou je kristjan. Zbogom!« [»Schar-Iih, ich glaube an den Heiland. Winnetou ist ein Christ. Lebe wohl!«] (May 1992, 419), v Mrzelovem prevodu postanejo: »Šarli, vso srečo ti želim.« (May [1962] 1978: 330). Podobno Mrzel tudi izpoved *Winnetoujevega prijatelja Kleki-petra*, ki se kesa svoje revolucionarne preteklosti, ko je s svojo zavzetostjo za revolucijo zavedel druge, da so v boju izgubili življenje, v svojem prevodu popolnoma preoblikuje. V Mrzelovem prevodu *Kleki-petra* prizna uboj nekega človeka. Bralec ne izve, kdo je ta človek bil niti

zakaj je zagrešil zločin, temveč le, da se tega dejanja močno kesa. Pregled besedila tako pokaže, da je Mrzel sledil navodilom Minattija in besedilo očistil kritik revolucionarne dejavnosti in krščanskih elementov (Pokorn 2012d, 2014b).

Retroaktivne posege urednikov v že prevedeno besedilo lažje najdemo, saj jih razkri- vajo primerjalne besedilne analize različnih izdaj prevodov. Za ponazoritev vzemimo primer prevajanja mladinskega didaktičnega romana *Heidi* (1879–81) avtorice Johanne Spyri (1827–1901) v jugoslovanskem prostoru. *Heidi*, roman o odraščanju sirote pri dedu v švicarskih Alpah in v mestnem vrvežu Frankfurta, v katerem se poudarja pomembnost tega, da se otroci naučijo brati, ker lahko le z branjem Svetega pisma stopajo v pristni odnos z Bogom, je bil velika uspešnica med mladimi bralci tako v tujini kot, presenetljivo, tudi v socialistični Jugoslaviji. Prvi prevod v jugoslovanskem prostoru je bil srbski prevod iz leta 1942 prevajalca Živojina Bate Vukadinovića (1902–1949), ki je dokaj zvesto sledil izvirniku. Dve leti po smrti prevajalca je bil njegov prevod ponatisnjen. Toda ta različica iz leta 1951 je bila ideološko predelana in vsi številni krščanski elementi so bili izpuščeni in preoblikovani, med drugim je bila v tej verziji ena izmed osrednjih oseb iz romana, vaški pastor, zamenjana z vaškim učiteljem. Besedilo je predelala neka Desanka Mili- vojević, ki se pojavi v kolofonu le pri ponatisu iz leta 1951, pri preostalih 25 ponatisih pa se njeno ime ne pojavi več, temveč je vsa odgovornost za predelano obliko besedila pripisana že pokojnemu prevajalcu.

V Sloveniji je bil postopek obraten: prvi slovenski prevod *Heidi* je izdala Mladinska knjiga leta 1954. Prevod prevajalke Mete Sever (1911–1997) je sledil vsem spremem- bam srbske popravljene verzije iz leta 1951. Na primer, odlomek »'Potem pa vam Bog pomaga!' reče gospod pastor in se žalostno odpravi skozi vrata in po hribu navzdol.« (»So helf Euch Gott!«, sagte der Herr Pfarrer und ging traurig zur Tür hinaus und den Berg hinunter. (Spyri [1881] 2003, 41)) postane v slovenskem prevodu: »'Potem pa srečno!' reče učitelj in žalosten odide skozi vrata in po hribu navzdol.« (Spyri 1954, 54) Zadnji ponatis tega prevoda je izdala Mladinska knjiga leta 1997, tj. leta, ko je prevajalka umrla. Ta prevod je predelal urednik Vasja Cerar in zopet vnesel krščanske elemente, ki jih najdemo v izvirniku. Na primer, prevod zgornjega stavka v tem ponatisu se glasi: »'Bog vam pomaga!' je rekel župnik in žalosten odšel skozi vrata in po hribu navzdol v dolino.« (Spyri 1997, 74) Tudi v tem primeru so uredniški popravki ostali skriti, saj urednik svojega posega ni razkril, navedba v kolofonu pa zopet pripisuje odgovornost za novi predelani prevod že pokojni prevajalki (Pokorn 2018).

2.2.2 Samocenzurni posegi prevajalcev

Poleg urednikov so v skladu s pričakovanji in vladajočo ideologijo prevode preobli- kovali tudi prevajalci sami. Ti samocenzurni posegi so bili posledica ali svetovnega nazora prevajalca, ki se je strinjal z novim ideološkim imperativom, ali pa prevajalčevega

izogibanja sankcijam. Pravljičje bratov Grimm je na primer leta 1954 ponovno prevedel prevajalec, filozof in povojni župan Ljubljane Fran Albreht (1889–1963). Njegovi prevodi teh klasičnih del za otroke so postali v socialistični dobi izjemno popularni in bili ponatisnjeni več kot sedemdesetkrat. V uvodu k prvi izdaji prevoda je prevajalec izrazil svoj odpor do določenih elementov pravljic, za katere pravi, da imajo »kake nezdrave primesi, kot so vsiljivo, osladno pobožnjakarstvo in podobno« (Albreht 1954, 8). Predvidevamo lahko, da je zato Albreht sam, brez intervencije, prevod ideološko popravil, tako da je na primer odlomek, v katerem Pepelkina mati poprosi Pepelko, naj ostane krotka in dobra, da jo bo ljubi Bog čuval, ona pa bo nanjo gledala z nebes (»Liebes Kind, bleib fromm und gut, so wird dir der liebe Gott immer beistehen, und ich will vom Himmel auf dich herabblicken und will um dich sein.« (Grimm 1857)), preoblikoval v poved, v kateri ne najdemo več ne Boga in ne nebes: »Ljuba hčerka, ostani pridna in dobra, ohrani zvest spomin name in na mojo ljubezen in jaz ti bom v mislih vedno pomagala.« (Grimm 1954, 1)

Drugi prevajalci so delovali samocenzurno, in sicer zato, ker so jim tako naročili uredniki, kot smo videli zgoraj, ali pa ker so se zavedali, da brez takšnih posegov prevod ne bi izšel. Poglejmo si primer, vzet iz slovenskega prevoda *Bambija* Felixa Saltnerja. V izvorniku oče Stari ob truplu moškega v gozdu srnjačka Bambija nauči, da človek ni vsemogočen:

„Siehst du wohl, Bambi,“ sprach der Alte weiter, „siehst du nun, daß Er daliegt, wie einer von uns? Höre, Bambi, Er ist nicht allmächtig, wie sie sagen. Er ist es nicht, von dem alles kommt, was da wächst und lebt, Er ist nicht über uns! Neben uns ist Er und ist wie wir selber, und Er kennt wie wir die Angst, die Not und das Leid. Er kann überwältigt werden gleich uns, und dann liegt Er hilflos am Boden, so wie wir anderen, so wie du Ihn jetzt vor dir siehst.“

Eine Stille war.

„Verstehst du mich, Bambi?“ fragte der Alte.

Bambi erwiderte flüsternd: „Ich glaube ...“

Der Alte gebot: „So sprich!“

Bambi erglühte und sprach bebend: „**Ein anderer ist über uns allen ... über uns und über Ihm.**“

„Dann kann ich gehen,“ sagte der Alte. (Salten [1923] 1931, 246-247, poudarila NKP)

V prvem slovenskem prevodu Kristine Brenkove se ta odlomek glasi takole:

»Poglej, Bambi,« nadaljuje Starec, »poglej, da leži Človek prav tako na tleh kakor kdo izmed naših. Poslušaj, Bambi! Človek ni vsemogočen, kakor pravijo. Iz Človeka ne izhaja vse, kar raste in živi. Človek ni nad nami. Človek je poleg nas in je tak, kakršni

smo mi, kajti Človek pozna prav tako kakor mi, strah, stisko in trpljenje. Človek je lahko premagan kakor mi in tedaj leži, prav tako kakor mi, nebojčen na tleh, leži tako, kakor ga zdajle vidiš pred seboj.«

Dolgo molčita.

»Ali me razumeš?« povpraša Starec.

Šepetaje odgovori Bambi: »Razumem...«

Starec ukaže: »Tedaj govori!«

Bambi se razvname in strastno odgovori: »Človek ni nad nami... Človek ni vsemogočen...«

»Potem lahko odidem,« reče Starec. (Salten [1953] 1970, 145-146, poudarila NKP)

Kristina Brenkova se je v intervjuju na vprašanje, zakaj je v svojem prevodu *Bambija* Felixa Saltnerja preoblikovala stavek in izpustila del, v katerem oče Bambija nauči, da nad človekom in nad vsemi živalmi biva še nekdo, ki vse presega, najprej začudila, da je to storila (kar kaže na to, da so prevajalci ideološke imperitive v tej dobi ponotranjili), potem pa je dodala, da je bila vesela, da so otroci dobili to pomembno delo tudi v slovenščini. In dejansko, brez tega izpusta prevoda po vsej verjetnosti ne bi objavili (podrobneje glej Pokorn 2012d).

Ideološke predelave prevodov za odrasle so bile redke: nekateri osamljeni primeri so odstranitve religioznih odlomkov iz prevodov besedil za široko bralstvo, na primer v ponovnih prevodih romanov Julesa Verna (Pokorn 2012d, 125–128) in v prevedeni slovenski literaturi v angleški jezik, na primer v prevodih Cankarja, ki so nastali tako v Sloveniji kot v tujini (Pokorn 1995; 2000).

3 Raziskave o socialističnih prevodih na Slovenskem

Na Slovenskem se je kar nekaj besedil osredotočalo na prevodne strategije, značilne za socialistično obdobje. V prvi skupini so dela, ki se posvečajo cenzuri: leta 2008 je bila objavljena posebna številka revije *Primerjalna književnost* (Dovič 2008), leta 2010 pa zbornik prispevkov (Režek 2010), oba posvečena cenzuri v literaturi. Čeprav se nobeden izmed prispevkov v teh dveh publikacijah izrecno ne posveča literarnemu prevodu, članka zgodovinarja Aleša Gabriča omenita tudi prevode: v članku iz leta 2008, v katerem opisuje osrednje značilnosti cenzurnih postopkov v socialistični Sloveniji, tematiki prevajanja posveti en odstavek, v katerem zapiše, da so bili prevodi v tem obdobju ideološko spremenjeni (Gabrič 2008, 75), v prispevku iz leta 2010, v katerem primerja cenzorske postopke v gledališču v času Kraljevine Jugoslavije in socialistične Jugoslavije (Gabrič 2010), pa obravnava tudi primere preventivne in retroaktivne cenzure prevedenih dramskih iger.

Deli, ki se podrobneje posvečata socialističnemu prevajanju otroških besedil, sta monografija Darje Mazi-Leskovar (2011), ki v okviru orisa pomena mladinske literature

za ohranjanje kulturnih stikov med slovenskimi izseljenci v ZDA in matično slovensko skupnostjo obravnava tudi ameriško otroško literaturo, ki je bila prevedena v slovenščino od srede 19. do začetka 21. stoletja, in monografija Nike K. Pokorn (2012d), ki se v celoti posveča socialističnemu prevajanju otroške literature v Jugoslaviji. Darja Mazi-Leskovar poleg orisa poslanstva dvojezičnih revij slovenske izseljenske skupnosti v ZDA, kot je bil *Mladinski list – Juvenile*, obravnava tudi dinamiko izbranih ponovnih prevodov ameriških otroških klasikov v slovenščino, kot so na primer dela Harriet Beecher Stowe, Marka Twaina, Johna Habbertona, Ernesta Thompsona Setona in Jacka Londona. Ob obravnavi obdobja med 1945 in sedemdesetimi leti 20. stoletja, Darja Mazi-Leskovar opazi, da so se prevodi preoblikovali ideološko tako, da so bili usklajeni z dominantnim ateističnim pogledom na svet, značilnim za socialistično družbo, in poudari, da se nekateri podobni postopki preoblikovanja prevoda najdejo še v poznejši, postsocialističnih dobi. Nike K. Pokorn pa v svoji monografiji analizira 96 socialističnih prevodov in ponovnih prevodov devetih del, ki so nastali v socialistični Jugoslaviji (v slovenščini, hrvaščini, srbsčini in makedonščini) in ki spadajo med klasike otroške literature, in sicer pravljice bratov Grimm in Hansa Christiana Andersena, dela Johanne Spyri, Felixa Saltena, Ericha Kästnerja, Harriet Beecher-Stowe, Daniela Defoea, Jonathana Swifta in Roberta Louisa Stevenson. Rezultati besedilne analize so pokazali, da je osemdeset procentov ponovnih prevodov, nastalih v socialistični dobi, opuščalo ali predelalo odlomke, ki so se nanašali na krščansko religijo z namenom, da bi indoktrinirali nove generacije s promocijo dialektičnega materializma in ateizma prek prevodov. V knjigi je podana tudi analiza arhivskega gradiva in intervjuji z uredniki Mladinske knjige v socialističnem obdobju, ki osvetljujejo načine ideološkega nadzora v tedanji dobi.

Ideološko preoblikovanje otroške in mladinske literature je obravnavalo kar nekaj avtorjev tudi v posameznih člankih: Marijan Smolik (1995) je bil eden prvih avtorjev, ki je opozoril na besedilno preoblikovane prevode del Karla Maya in objavil svojo delno besedilno analizo v katoliškem tedniku *Družina*. Silvana Orel Kos je v več člankih (Orel Kos 2001a, 2001b, 2005, 2007) obravnavala spremembe in izpuste v socialističnem prevodu pravljic Hansa Christiana Andersena. Martina Ožbot (2005) je opisala ideološke spremembe v slovenskem prevodu dela *Srce* Edmonda De Amicisa, Peter Svetina (2009) je obravnaval popularne socialistične prevode otroških del Ericha Kästnerja, medtem ko je Nike K. Pokorn v različnih člankih (Pokorn 2005, 2008, 2010, 2012a, 2012b, 2012c, 2012d, 2014a, 2014b) obravnavala primere socialističnih predelav v prevodih *Heidi* Johanne Spyri, *Bambija* Felixa Saltena, *Winnetouja* Karla Maya in *Rolfa Gozdownika* Ernesta Thompsona Setona.

Poleg socialističnega odklanjanja religioznega pogleda na svet je zanimanje raziskovalcev pritegnil tudi odnos do rasizma v literaturi v obdobju socializma. Janko Trupej (2012) se je tako posvetil slovenskim socialističnim prevodom ameriških klasikov, kot

so *Pustolovščine Huckleberry Finna* (Trupej 2012), *Koča strica Toma*, *V vrtincu* in *O miših in ljudeh* (Trupej 2015). Socialistični odnos do rasizma in religije v slovenskih prevodih Sienkiewiczzevega romana *V puščavi in goščavi* je obravnaval Janž Snoj (2020) in presenetljivo ugotovil, da so bili socialistični prevodi bolj prizanesljivi do rasističnih odlomkov kot do religioznih. In končno, Nike K. Pokorn (2018) je obravnavala tudi, v kolikšni meri ideološko predelani prevodi iz socialistične dobe še krožijo na Slovenskem na začetku 21. stoletja. Rezultati so pokazali, da je v letu 2015 43 % vseh akreditiranih učbenikov za slovenski jezik v slovenskih osnovnih šolah še vedno vsebovalo odlomke iz ideološko predelanih prevodov iz časa socializma, čeprav so takrat obstajali na trgu tudi alternativni, ideološko nespremenjeni prevodi.

4 Nove diskusije in področja raziskovanja

V obdobju socializma se je prevodna dejavnost močno razmahnila, saj so bili v tem obdobju prevedeni številni klasiki svetovne književnosti. Prevodoslovno pregledan je le majhen delček prevedene literature, ki je nastala v tem obdobju, mnogi žanri so pregledani pomanjkljivo in kličejo po podrobnejši obravnavi. Poglavitni del raziskav se je do sedaj osredotočal na proučevanje prevodne izmenjave med slovenščino in osrednjimi jeziki, kot so angleščina, nemščina, francoščina in italijanščina, zato bi bile nujne tudi raziskave, ki bi se osredotočile še na ostale jezike, saj bi tako dopolnili sliko prevodnega dogajanja tega obdobja.

V luči reinterpretacije vloge nekaterih literarnih cenzorjev v zgodovini slovenskega slovstva, kot je na primer vloga Jerneja Kopitarja in ostalih cenzorjev avstro-ogrske dobe na literarni okus in kvaliteto izdanih del (Juvan 2020, Dović 2020), bi bilo zanimivo pogledati, v kolikšni meri so člani različnih komisij, ki so nadzorovale tisk v socialistični dobi, s svojim zavračanjem »kiča« in »literarne plaže« vplivali na kvaliteto objavljenih del in tako delovali kot produktivni dejavniki v prevodnem polju.

5 Zaključek

V socialističnem obdobju se je posebno pozornost dajalo literarnemu prevodu, in sicer prevajanju kanoniziranih avtorjev za odraslo in otroško bralstvo, obenem pa se je izogibalo vsebinam, ki so bile naperjene proti NOB, revolucionarnemu udejstvovanju, novi politični ureditvi in v prvih letih po vojni proti Sovjetski zvezi. Poleg tega so bili problematični tudi religiozni, predvsem krščanski elementi v besedilih. V prevode za odrasle se je redko posegalo, medtem ko so predstavljali prevodi mladinske in otroške literature učinkovit način ideološkega vplivanja, ki je na eni strani omogočal komunistični partiji, da je prek avtoritete izvirnega avtorja in izvirnika prenesla in poudarila svoje ateistične pozicije in prepričanja, na drugi strani pa ohranila to indoktrinacijo skrito.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost / Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na knjižno prevajanje / Odnos do temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih

7 Priporočeno branje

Mazi-Leskovar, Darja. 2011. *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Avtorica se v monografiji posveča mladinski književnosti kot posebno uspešnemu načinu ohranjanja medkulturnih stikov med ameriško in slovensko kulturo ter ohranjanja narodne zavesti med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike. Posebno pozornost daje dvojezičnim mladinskim revijam. Polega tega so v knjigi obravnavani tudi slovenski prevodi del Harriet Beecher Stowe, Marka Twaina, Johna Habbertona, Ernesta Thompsona Setona in Jacka Londona, tudi v obdobju socializma.

Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Monografija poskuša opisati socialistično prevodno prakso prek analize ponovnih prevodov klasikov otroške literature v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji. Monografija vsebuje besedilne analize, analize arhivskega gradiva Zveze komunistov Slovenije in Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, intervjuje z uredniki v Mladinski knjigi in analize prisotnosti socialističnih prevodov v potrjenih učbenikih v Sloveniji na začetku 21. stoletja.

Bibliografija

Literatura

- Albrecht, Fran. 1954. »Uvodna beseda.« V Jacob in Wilhelm Grimm, *Žabji kralj in druge pravljice*, 7–8. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Burleigh, Michael. 2006. *Sacred Causes: The Clash of religion and politics, from the Great War to the War on Terror*. New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi, Auckland: Harper Perennial.
- Dovič, Marijan, ur. 2008. *Literatura in cenzura: Kdo se boji resnice literature?*, posebna številka *Primerjalne književnosti* 31, št. 3. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:-DOC-ZUHWZCKC>
- Dovič, Marijan. 2020. »Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 243–286. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Drnovšek, Darinka in France Dolinar, ur. 2000. *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS (1945–1954)*. Viri, Objava arhivskih virov, 15. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Gabrič, Aleš. 2008. »Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega *Index librorum prohibitorum* do ukinitve 'verbalnega delikta'.« *Primerjalna književnost* 31: 63–78.
- Gabrič, Aleš. 2010. »Cenzura gledališkega repertoarja v prvi in drugi Jugoslaviji.« V *Cenzurirano: Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, uredila Mateja Režek, 171–188. Ljubljana: Nova Revija.
- Griesser-Pečar, Tamara. 2005. *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi ljudske oblasti v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina.
- Grimm, Jacob and Wilhelm. 1857. »Aschenputtel.« *Kinder- und Haus-Märchen Band 1, Große Ausgabe*, 7. izdaja. Göttingen: Dieterich. http://de.wikisource.org/wiki/Aschenputtel_%281857%29.
- Grimm, Jacob in Wilhelm. 1954. *Žabji kralj in druge pravljice*, prevedel Fran Albrecht. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Juvan, Marko. 2020. »Cenzor in literarno polje: Kopitar, Čop in Kranjska čbelica.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 211–242. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Marx, Karl. 1969 [1844]. »Kritika Heglove pravne filozofije: Uvod.« V *Izbrana dela v petih zvezkih*, 1. zvezek, uredil Boris Zihlerl, prevedla Marica Dekleva-Modic. 189–208. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- May, Karl. 1978 [1962, 1967, 1968, 1975, 1982]. *Vinetou*, prevedel P. S. (Ludvik Mrzel). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- May, Karl. 1992. *Winnetou*. Zürich: Parkland.
- Mazi-Leskovar, Darja. 2011. *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

- Minatti, Ivan. 1984. Okrogla miza »Posvetovanje o prevodni mladinski književnosti: Iz razprave ob referatih.« *Otrok in knjiga* 12, št. 19: 65–75.
- Orel Kos, Silvana. 2001a. »Let divjih labodov med nebesi in peklom.« V *Prevajanje Prešerena, prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 289–309. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2001b. »Zgodnji slovenski prevodi Andersenovih pravljic.« V *Prevajanje Prešerena, prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 269–288. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2005. »Samoupravljanje Andersenovih pravljic.« *Otrok in knjiga* 63: 100–112.
- Orel Kos, Silvana. 2007. »The identity and integrity of the Slovene Andersen in the Post-WW2 period: translation as the right (sic!) of passage.« V *Hans Christian Andersen: between children's literature and adult literature: papers from the Fourth International Hans Christian Andersen Conference 1 to 5 august 2005*, uredili Johan De Mylius, Aage Jørgensen in Viggo Hjørnager Pedersen, 343–359. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Ožbot, Martina. 2005. »Za domovino ... naprej! De Amicisovo Srce in njegovi slovenski prevodi.« V *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil: 30. prevajalski zbornik*, uredil Tone Smolej, 242–259. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pokorn, Nike K. 1995. »On Louis Adamič's translation of Cankar's Hlapec Jernej in njegova pravica.« *Slovene studies: Journal of the Society for Slovene Studies* 15, št. 1/2: 139–150.
- Pokorn, Nike K. 2000. »Prevod kot interpretacija: Leemingova Hiša Marije Pomočnice.« *Primerjalna književnost* 23, št. 2: 109–123.
- Pokorn, Nike K. 2005. »Ste brali Heidi? Primer (post)socialistične cenzure prevodov.« V *Beyond Equivalence*, Graz translation studies 9, uredili Nike K. Pokorn, Erich Prunč, in Alessandra Riccardi, 57–72. Graz: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft.
- Pokorn, Nike K. 2008. »(Post)communist censorship in translation - religion as a taboo.« V *Tradition versus modernity: from the classic period of the Prague school to translation studies at the beginning of the 21st century*, uredili Jana Králová-Kullová in Zuzana Jettmarová, Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, knjiga 7, 175–185. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Pokorn, Nike K. 2010. »A World Without God: Slovene *Bambi*.« V *Why It Matters*, uredili Daniel Gile, Gyde Hansen in Nike K. Pokorn, 57–68. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Pokorn, Nike K. 2012a. »Dialektičnomaterialistična indoktrinacija mladine prek prevodov.« *Otrok in knjiga* 39, št. 84: 22–31.
- Pokorn, Nike K. 2012b. »Skrita ideologija v prevodih otroške literature.« V *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, uredil Aleksander Bjelčevič, 55–61. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Pokorn, Nike K. 2012c. »Towards the (post)socialist translation studies.« V *Preklad a kultúra 4*, uredili Edita Gromová in Mária Kusá, 19–33. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre; Filozofická fakulta, Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV.

- Pokorn, Nike K. 2012d. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Pokorn, Nike K. 2014a. »Rolf in Slovene Woods: the classic work of the scout and woodcraft movements in a Pre-Socialist and Socialist translation.« *Trans* 18: 49–66.
- Pokorn, Nike K. 2014b. »The godless world of Winnetou: the ideological imperative in socialism.« *V Translationswissenschaftliches Kolloquium III: Beiträge zur Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft, Köln/Germersheim*, (FTSK, Reihe A, Abhandlungen und Sammelbände, Bd. 65), uredila Barbara Ahrens, 97–118. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Pokorn, Nike K. 2018. »Who are the real guardians of translated texts? Translators, Editors and Others« *Hieronymus* 5: 1–25. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2019/01/H5-2018_1_Pokorn.pdf.
- Puhar, Alenka. 2001. »Orwellovo tihotapljenje na Kranjsko.« *V George Orwell Živalska farma/ Izbrani eseji*, 253–262. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Režek, Mateja. 2005a. »Ureditev odnosov z RKC.« *V Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1848–1992*, uredila Jasna Fišer, 1049–1052. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Režek, Mateja. 2005b. »Zostritev politike do RKC.« *V Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1848–1992*, uredila Jasna Fišer, 952–956. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Režek, Mateja, ur. 2010. *Cenzurirano: Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, 171–188. Ljubljana: Nova Revija.
- Salten, Felix. 1931. *Bambi: Eine Lebensgeschichte aus dem Walde*. Berlin, Dunaj, Leipzig: Paul Zsolnay Verlag.
- Salten, Felix. 1970 [1953]. *Bambi*, prevedla Kristina Brenkova. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Smolik, Marijan. 1995. »Razkristjanjeni Karl May – 1–4.« *Družina* 7: 29–32, 13: 34–37; 39–42; 38: 21.
- Snoj, Janž. 2020. »Translating Ideology with Ideology: The Case of Sienkiewicz's Novel *In Desert and Wilderness* and its Slovenian Translations.« *V New Horizons in Translation Research and Education* 5, uredile Anne Ketola, Tamara Mikolič Južnič in Outi Paloposki, 101–123. Tampere: Tampere University.
- Spyri, Johanna. 1954. *Heidi*, prevedla Meta Sever. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Spyri, Johanna. 1997. *Heidi*, prevedla Meta Sever. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Spyri Johanna. 2003 [1881]. *Heidi*. Project Gutenberg Ebook. <https://www.gutenberg.org/files/7500/7500-h/7500-h.htm>.
- Svetina, Peter. 2009. »Cenzura v prevodih mladinske književnosti v času socializma.« *V Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 263–276. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Trupej, Janko, 2012. »Translating Racist Discourse in Slovenia During the Socialist Period: Mark Twain's Adventures of Huckleberry Finn.« V *Translation and the Reconfiguration of Power Relations: Revisiting Role and Context of Translation and Interpreting*, uredili Beatrice Fischer in Matilde Nisbeth Jensen, 91–107. Dunaj, Berlin: LIT Verlag.

Trupej, Janko, 2015. »Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 213–235.

Viri

Arhivi CK ZKS

AS 199, a.e. 459–461

AS 171, a.e. 404

AS 1589, a. e. 215

Arhivi SZDLS

AS 537, a.e. 140, 255, 332, 467

PREGANJANE VSEBINE V PREVODIH V SOCIALISTIČNI SLOVENIJI

V socialističnem obdobju se je izogibalo vsebinam, ki so bile naperjene proti NOB-ju, revolucionarnemu udejstvovanju, novi politični ureditvi in v prvi letih po vojni proti Sovjetski zvezi. Poleg tega so bili problematični tudi religiozni, predvsem krščanski, elementi v besedilih. V prevode za odrasle se je redko posegalo, medtem ko so predstavljali prevodi mladinske in otroške literature učinkovit način ideološkega vplivanja, ki je na eni strani omogočal komunistični partiji, da je prek avtoritete izvirnega avtorja in izvirnika prenesla in poudarila svoje ateistične pozicije in prepričanja, na drugi strani pa ohranila to indoktrinacijo skrito. Po orisu zgodovinskih in ideološko-filozofskih razlogov za ideološko razklanost slovenske družbe po drugi svetovni vojni, poglavje navede nekaj primerov prepovedanih prevodov in opiše, kako je komunistična oblast vplivala na končno besedilo prevodov: predelave prevodov so bile včasih delo urednikov včasih pa prevajalcev. Uredniki so vplivali na končno podobo besedila na več načinov: z izborom prevajalcev, prek predhodnih napotkov prevajalcem ali pa s popraviljem že prevedenega besedila. Poleg urednikov so v skladu s pričakovanji in vladajočo ideologijo prevode preoblikovali tudi prevajalci sami. Ti samocenzurni posegi, ki so ponazorjeni s primeroma iz pravljice *Pepelka* in romana *Bambi*, so bili posledica ali svetovnega nazora prevajalca, ki se je strinjal z novim ideološkim imperativom, ali pa prevajalčevega izogibanja sankcijam.

UNWELCOME CONTENTS IN SLOVENE TRANSLATIONS IN THE SOCIALIST ERA

In socialist Slovenia any works or passages directed against the Partisan and Resistance movement, revolutionary activity, new political order and (in the first years after the Second World War) the Soviet Union were prohibited. In addition to this, all religious, and in particular Christian, elements in the texts were not welcome. Translations for an adult readership were rarely altered, while those for juvenile readers represented an efficient way of ideological influence that allowed the Communist Party to use the authority of the original author to transfer and emphasise its atheistic convictions, and at the same time leave that indoctrination hidden. After a brief outline of the historical and philosophical reasons for ideological changes after the Second World War, the chapter identifies a few cases of prohibited translations and describes how the communist nomenclature influenced the actual text in translations: the ideological adaptations of translated texts were introduced either by editors or by translators. On the one hand, the editors influenced the final text of translations through the selection of translators or instructions given to them prior to the translating task, or else through amendments made to already published translations. On the other hand, some translators practiced self-censorship and altered their translations to meet the expectations and the dominant ideology themselves during the translation process. These interventions (which are exemplified by the excerpts taken from *Cinderella* and *Bambi*) were the result of either the worldview of the translator which was in line with the new ideological context, or a way the translator attempted to avoid sanctions.

ODNOS DO TEMNOPOLTIH V SLOVENSКИH LITERARNIH PREVODIH

Janko Trupej

1 Uvod

Rasizem do temnopoltih v zahodni družbi ima dolgo zgodovino. Najbolj zloglasen primer so bržkone Združene države Amerike, kjer je – poleg drugih dejavnikov – vprašanje suženjstva privedlo celo do državljanske vojne (1861–1865), ki se je končala z zmago severnih zveznih držav in abolicijo suženjstva. Kmalu po koncu te vojne je bila v južnih zveznih državah sicer sčasoma uzakonjena rasna segregacija, ki je bila postopoma odpravljena šele sredi 20. stoletja. Evropske kolonialne sile so suženjstvo resda prepovedale že desetletja prej kot ZDA, vendar so z domnevno inferiornostjo temnopoltih ljudstev še naprej upravičevale svojo prisotnost širom Afrike, kjer so ekonomsko izkoriščale kolonije, preostale države pa so prepričevale, da so tam v resnici na »civilizacijski misiji«. Tudi proces dekolonizacije Afrike se je začel šele v petdesetih letih prejšnjega stoletja in je trajal več desetletij.

Glede na to, da je bil rasizem do temnopoltih v družbi dolgo precej razširjen in sprejemljiv (Baker 2006, 11–12, 15–16), ne čudi, da se je pogosto odražal tudi v literarnih delih. S spreminjajočim se odnosom do rasizma pa so številna tovrstna dela postajala čedalje bolj sporna. Tudi to je verjetno najbolj nazorno v ZDA: po razmahu sodobnega afroameriškega gibanja za državljanske pravice sredi 20. stoletja so bila številna – tudi kanonizirana – literarna dela podvržena ponovnemu vrednotenju, ker so bila dejansko rasistična ali pa so vsebovala elemente, ki so s stališča nove dobe postali sporni (gl. npr. Karolides 2006; Sova 2006; Karolides, Bald in Sova 2011).

Nekateri prevodi tovrstnih del so bili tudi deležni raziskovalne pozornosti. Marísa Fernández López (2000) je denimo ugotovila, da so bili določeni rasistični odlomki v delih Enid Blyton in Roalda Dahla v španskih prevodih ohranjeni celo po tem, ko so

bili v novejših izdajah izvirnih besedil cenzurirani. Judith Lavoie (2007) je dognala, da je bil Twainov roman *Prigode Huckleberryja Finna* leta 1886 v francoščino preveden tako, da ne obsoja rasnih predsodkov, marveč jih celo utrjuje. Rachel Weissbrod (2008) je analizirala vrsto relevantnih prevodov v hebrejščino in prišla do zaključka, da v nekaterih prevodih ni zaznati ideoloških posegov, v določenih je rasizem omiljen, spet v drugih pa celo intenziviran. Ewa Kujawska-Lis (2008) je pri primerjavi dveh prevodov Conradove novele *Srce teme* v poljščino ugotovila, da je v tistem iz leta 1930 rasizem omiljen, medtem ko prevod iz leta 2004 učinkuje bolj rasistično od izvirnika. Do podobnega zaključka je prišel Lorenzo Mastropiero (2017) pri analizi štirih prevodov te novele v italijanščino: v prevodih iz let 1924, 1989 in 1990 so bile rasistične prvine ohranjene oz. mestoma celo dodane, medtem ko je v prevodu, ki je bil prav tako objavljen leta 1990, rasizem znatno omiljen.¹

2 Odnos do temnopoltih na Slovenskem

Slovenski narod večino svoje zgodovine ni imel intenzivnih neposrednih stikov s temnopoltimi, saj je bilo slovensko etnično ozemlje dolgo del habsburškega cesarstva, ki nikdar ni imelo kolonij v Afriki. Kljub temu je bil diskurz o temnopoltih v slovenski periodiki do sredine 20. stoletja podoben tistemu v kolonialnih silah: pogosto so bili prikazani v negativni luči (Zajc in Polajnar 2012, 74–83; Trupej 2014a, 91; Trupej 2017b, 324–325). Razmeroma kmalu po 2. svetovni vojni pa je socialistična Jugoslavija navezala tesnejše stike s številnimi afriškimi državami in naposled leta 1961 soustanovila Gibanje neuvrščenih. Jugoslavija je gospodarsko sodelovala z afriškimi državami, jugoslovanski mediji so pogosto poročali o njih, nekateri vidni politiki so imeli gostujoča predavanja na afriških univerzah, v SFRJ so študirali afriški študenti itd. (Brumen in Jeffs 2001, XIII–XVI). Kljub deklarativno naklonjenemu odnosu do temnopoltih, ki je med drugim razviden iz zapisov v časopisju (Trupej 2014a, 91–92; Trupej 2017b, 325–326), pa so se celo v socialističnem obdobju v nekaterih potopisih »reproducirali tisti obrazci, ki jih najdemo tudi v kolonialnem potopisu« (Brumen in Jeffs 2001, XVI). Po slovenski osamosvojitvi so stiki z afriškimi državami postali manj intenzivni, afriška celina je bila spet manj prisotna v medijih in poročanje je postalo bolj negativno oz. stereotipno (Jeffs 2000; gl. tudi Brumen in Jeffs 2001, XIX–XX); podobno velja za prikaz Afrike v učbenikih (Pirc 2010). V socialističnem obdobju je bilo v slovenščino prevedenih tudi več del afriških pisateljev in pisateljic kot po osamosvojitvi (Brumen in Jeffs 2001, XX); spremenjen odnos do afriške literature je denimo razviden iz članka Avgusta Pudgarja (1997, 15), ki je med drugim zapisal, da

1 Trije izmed teh štirih prevodov so nastali po tem, ko je vpliven nigerijski pisatelj Chinua Achebe v predavanju iz leta 1975 ostro kritiziral *Srce teme* zaradi rasističnega prikazovanja temnopoltih, s čimer je v precejšnji meri vplival na poznejšo percepcijo tega dela, ki vse dotlej ni veljalo za rasistično (Allington 2006, 132–133).

imamo v slovenščini malo prevodov književnosti iz tako imenovane črne Afrike (bolj primeren izraz je podsaharska Afrika), za kar bi lahko na dolgo in široko naštevati vzroke. Med njimi ne smemo pozabiti na dejstvo, da je afriška proza večinoma socialno-kritično obarvana, kar je za evropski kulturni prostor malce staromodno in nepriljavno. Afriški pisci velikokrat segajo tudi po zahodnemu kulturnemu krogu težje razumljivi simboliki, ki ima v tej literaturi posebno mesto v pesništvu.

Situacija glede stikov med Slovenci in Afroameričani je bila nekoliko drugačna, saj se je konec 19. stoletja slovenski narod začel množično izseljevati v ZDA, časopisi na slovenskem etničnem ozemlju pa so začeli objavljati besedila teh izseljencev oz. zdomcev (Klemenčič 1998, 176). Tudi pred vzpostavitvijo socializma na slovenskem ozemlju je bilo poročanje o Afroameričanih v povprečju manj negativno kot o Afričanih in od časa do časa je v periodiki zaslediti obsodbe njihove diskriminacije oz. nasilja nad njimi (Zajc in Polajnar 2012, 83–84; Trupej 2014a, 91; Trupej 2017b, 325). Vse od objave kar dveh slovenskih priredb romana *Koča strica Toma* leta 1853 je slovenska javnost občasno tudi prek literarnih del dobila vpogled v položaj Afroameričanov – prevodi del afroameriških pisateljev in pisateljic so sicer začenjali izhajati šele v socialističnem obdobju.

3 Temnopolti v slovenskih literarnih prevodih

3.1 Metabesedila

V zvezi s prevajanjem prvin, ki vplivajo na upodobitev temnopoltih v literarnih delih, je bilo v metabesedilih še največ pozornosti posvečene strategijam za prevajanje afroameriškega sociolekta. Na koncu prevoda romana *Prigode Huckleberryja Finna* je Janez Gradišnik (1974, 194) v zvezi s tem v »Besedi o delu« denimo zapisal naslednje: »Tudi zamorec Jim govori v našem prevodu precej 'normalno'. Zgrešena je namreč (od Nemcev prevzeta) tradicija, da govorijo zamorci skoraj v vseh knjigah nekakšno spakedransčino, za katero je najbolj značilna uporaba nedoločnika namesto določnih glagolskih oblik.« Tudi pri prevodu romana *Nekaj vijoličastega* izpod peresa afroameriške pisateljice Alice Walker je prevajalka dodala opombo, v kateri je pojasnila svojo strategijo za prevajanje »črnščine«. Navedla je, da bi se, če bi bila uporabljena standardna slovenščina, izgubilo »specifično razmerje med črnščino in 'standardno' angleščino«, ki pa se ga prav tako ne da poustvariti z uporabo narečij ali žargonov, češ da »so oboji pretesno povezani z razmerami, v katerih so nastali« (Skušek-Močnik 1987, 246). Prevajalka se je zato pri zapisu odločila za uporabo knjižne slovenščine, pri čemer se je občasno poslužila redukcij, medtem ko se je pri skladnji in besedišču ravnala po pogovorni slovenščini (prav tam, 247). Andrej Blatnik (1993, 309–321) je v spremni besedi k prevodu romana *Ljubljena* obravnaval njegovo vsebino (in tudi vsebino vseh ostalih romanov, ki jih je

dotlej objavila Toni Morrison), strategij za prevajanje poimenovanj za temnopolte ali afroameriške angleščine pa ni omenil. Simona Midžić (2003, 49–53) je pri obravnavi slovenskih prevodov del Toni Morrison navedla nekaj prevodnih rešitev za slednjo zvrst angleščine, medtem ko se prevajanja poimenovanj za Afroameričane ni dotaknila. Ko je Gabriela Babnik (2009, 88–91) v članku z naslovom »Roman Chinua Achebeja *Razpad* kot odgovor na negativno prezentacijo Afričanov« obravnavala slovenski prevod novele *Srce teme*, se prav tako ni vprašala, v kolikšni meri sta odnos do Afričanov in njihova upodobitev v prevodu skladna s tisto v izvirniku.

3.2 Sporni izrazi

Pri prevajanju poimenovanj za temnopolte iz angleščine oz. ameriške angleščine je še posebej pomembno upoštevati zaznamovanost posameznih izrazov v določenem obdobju. V tem jeziku namreč obstaja mnogo peyorativnih poimenovanj za temnopolte,² med katerimi je najbolj kontroverzen izraz *nigger*, ki ima negativen konotativni pomen že več stoletij (Kennedy 2003, 4–5; Hughes 2006, 327; Asim 2007, 11) in ga nekateri pojmujejo celo kot najhujšo žaljivko v ameriški angleščini (Hill 2008, 51). Že sredi 19. stoletja je bila uporaba tega poimenovanja stigmatizirana; vljudni ljudje so uporabljali izraza *colored* oz. *negro* (Hughes 2006, 327; Hill 2008, 51), ki pa sta sčasoma pridobila negativen predznak, zato sta ju v drugi polovici prejšnjega stoletja postopoma nadomestila izraza *African American* in *black* (Rattansi 2007, 116). Tudi izraz *nigger* je po intenziviranju afroameriškega boja za državljanske pravice sredi prejšnjega stoletja postal še bolj sporen kot dotlej (Hughes 2006, 329).

Zaradi zgodovinskih okoliščin je v slovenskem etničnem prostoru situacija v zvezi s poimenovanji za temnopolte precej drugačna; Janja Prešern (2001) je denimo zapisala, da v slovenščini nimamo jasno definiranih kategorij označevalcev za temnopolte. Poleg tega (ne)sprejemljivosti določenih izrazov za temnopolte ne problematiziramo v tolikšni meri kot v marsikateri drugi državi. Nada Grošelj (2016, 98) je v zvezi s potencialno sporno oznako »zamorski kralj« v otroškem romanu *Pika Nogavička* na primer izjavila naslednje: »Ukvarjanje s tem v slovenščini se mi je zdelo povsem neosnovano in zgrešeno. Na naš jezik namreč s tem apliciramo neke probleme in slabo vest velikih narodov, zlasti kolonizatorjev, ki pravzaprav nima zveze z nami.«

Da bi bila primerjava poimenovanj za temnopolte mogoča, je Trupej (2014b) na podlagi analize pogostosti uporabe izbranih izrazov v različnih obdobjih, pregleda gesel za označevanje temnopoltih v slovarjih in izvedene ankete obravnaval tako zgodovinski razvoj kot tudi sodobni slovenski odnos do različnih poimenovanj za temnopolte. Analiza je pokazala, da je bil v obdobju, ko je bilo slovensko etnično ozemlje del

2 Na portalu *The Racial Slur Database* je navedenih več kot 600 žaljivk za temnopolte. Seznam je dostopen na naslednjem spletnem mestu: <http://www.rsd.org/races#blacks> (dostop 2. 2. 2022).

habsburškega cesarstva, izraz *zamorec* standardno poimenovanje za temnopolte, medtem ko se med obema svetovnjima vojnoma izraza *črnc* in *zamorec* v tisku pojavljata primerljivo pogosto in sta še zmerom slogovno nezaznamovana. Raba slednjega izraza začne v socialističnem obdobju upadati in najpozneje v šestdesetih letih prejšnjega stoletja postane negativno zaznamovan, *črnc* pa ga nadomesti kot standardni in najpogosteje rabljen izraz. Tudi po slovenski osamosvojitvi se izraz *črnc* v tisku pojavlja precej pogosto, vendar *temnopolt* postopoma postane standardni izraz. Poimenovanje *črnuh*, ki je bilo pejorativno že v 19. stoletju, v nobenem obdobju ne presega 5-odstotnega deleža vseh izrazov za temnopolte, medtem ko so bili deleži drugih negativno zaznamovanih poimenovanj (npr. *črnavs*, *črnuhar* in *črnokožec*) v analiziranem korpusu zanemarljivi. Rezultati leta 2012 izvedene ankete so pokazali, da je kot najbolj sprejemljiv pojmovan izraz *temnopolt*, tudi izraz *črnc* se je sodelujočim zdel še precej nevtralen, izraz *zamorec* je bil v povprečju opredeljen kot srednje pejorativen, kot najbolj slabšalni pa so bili izpostavljeni izrazi *črnuh*, *črnuhar* in *črnavs*.

3.3 Prevodoslovne obravnave teme

Glede na slovenski odnos do problematike rasizma do temnopolth ne čudi, da je bilo vprašanju prevajalskih posegov v zvezi z odnosom do temnopolth do nedavnega posvečene le malo raziskovalne pozornosti – v nadaljevanju bodo predstavljene slovenske prevodoslovne raziskave, ki so bile opravljene doslej.

V prispevku »Translating Racist Discourse in Slovenia during the Socialist Period: Mark Twain's *Adventures of Huckleberry Finn*« [Prevajanje rasističnega diskurza v socialistični Sloveniji: *Prigode Huckleberryja Finna* Marka Twaina] (Trupej 2012) so primerjane strategije, ki sta jih pri prevajanju rasističnih prvin v klasičnem romanu *Prigode Huckleberryja Finna* uporabljala Pavel Holeček in Janez Gradišnik. V prvem prevodu, ki je bil objavljen leta 1948 in je izšel pod naslovom *Pustolovščine Huckleberryja Finna*, je Holeček za izraz *nigger*, ki se v izvirniku pojavi več kot dvestokrat, uporabil kar 26 različnih prevodnih rešitev – v več kot dveh tretjinah pojavitev gre za izraz *zamorec*, ki je bil takrat še vedno nezaznamovan in najpogosteje uporabljan slovenski izraz za temnopolte. Čeprav je prevajalec s tem v večini primerov občutno zmanjšal stopnjo rasizma, pa je mestoma izraz *nigger* nadomestil z bolj eksplicitno negativnimi poimenovanji: *prekleti črni ubijalec*, *pokvarjeni črni pes*, *črna sodrga*, *smrdljiva črna drhal* in *črni malopridneži*. Negativne izjave o temnopolth (npr. *zamorke so zanikrne*; [*Jim je*] *neumna žival*; *to je bilo za njegovo [tj. Jimovo] črno pamet že preveč*) je dodal tudi na nekaterih drugih mestih v prevodu. Holeček je poleg tega zelo pogosto dodajal pridevnike, ki spremenijo karakterizacijo afroameriškega protagonista Jima (gl. tudi Trupej 2017b, 335) – slednji sebe tako 32-krat označi za starega, 25-krat za ubogega in enkrat za bebastega. Medtem ko se Jim v izvirniku obnaša dostojanstveno in pogosto izkaže svojo inteligentnost,

pa v prevodu zaradi omenjenih premikov dobimo povsem drugačno sliko. Kot precej neblogljenega ga očitno dojema tudi protagonist Huckleberry Finn, saj Jima v prevodu sedemkrat označi za starega, štirikrat za ubogega in dvakrat za siromaka, česar v izvirniku na istih mestih ne stori. Zaradi teh dodatkov in zaradi prevajanja Jimovega afroameriškega sociolekta v težko razumljivo spakedranščino (gl. tudi Grosman 2004, 147), Jim v prevodu deluje dokaj nemočno in komično, s čimer je Holeček bistveno spremenil dinamiko med obema protagonistoma: medtem ko je izvirniku njun odnos – predvsem medtem ko na splavu potujeta navzdol po Misisipiju – precej enakovreden, je Jim v prevodu nedvomno v podrejenem položaju. Ko Huck naposled odločno zavrne rasizem, ki je sestavni del družbe, v kateri je odraščal, to v slovenski različici nima tolikšnega učinka kot v izvirniku; Jim je namreč občutno manj občudovanja vreden kot v izvirniku in zato je ni v tolikšni meri pripomogel k Huckovi osebnostni rasti oz. spoznanju, da je zmotno razlikovati ljudi na podlagi barve njihove kože. Poleg tega velja omeniti, da je prevajalec v interpretativne možnosti besedila posegel tudi tako, da je povsem izpustil odstavek, v katerem protagonistov oče, poimenovan Stari Finn, govori o tem, da je srečal Afroameričana, ki je bil izobražen, premožen in je imel enake pravice kot belci. Zaradi tega izpusta je tedanje slovensko bralstvo romana ostalo pod vtisom, da so bili vsi Afroameričani sredi 19. stoletja v podobnem položaju kot Jim, kar pa – vsaj v severnih zveznih državah – ni odražalo dejanskega stanja.

Janez Gradišnik v ponovnem prevodu romana, ki je pod naslovom *Prigode Huckleberryja Finna* izšel leta 1962, za razliko od predhodnika ni neposredno posegal v makrostrukturo besedila. Ta prevajalec je izraz *nigger* v veliki večini prevedel v *zamorec*, ki je bil v tistem obdobju verjetno že nekoliko pejorativen izraz (vendar še zdaleč ne primerljiv z izvirnim poimenovanjem), včasih je uporabil tudi izraz *črnc*, izjemoma pa je poimenovanje *nigger* izpustil oz. namesto izvirnega izraza uporabil zaimek. Tudi glede afroameriške angleščine je Gradišnik ubral povsem drugačno strategijo kot Holeček, saj jo je standardiziral.³

Gradišnik se je zagotovo zavedal konotativnega pomena izraza *nigger*, saj je v prevodu romana *Kraljevski Kingsblood*, katerega avtor je Sinclair Lewis, desetletje poprej za ta izraz večinoma uporabljal bolj pejorativna poimenovanja, na primer *črnuh* in *črnavs* (gl. Trupej 2017c). Mogoče je sklepati, da se je za različni strategiji odločil, ker je bilo Twainovo delo namenjeno mladini, Lewisovo pa odraslim. Po drugi strani pa je Holeček, ki je pri prevodu romana *Pustolovščine Huckleberryja Finna* raven rasizma kar nekajkrat intenziviral, leta 1957 v prevodu Twainovega romana *Tom Sawyer, detektiv* eksplicitno rasistični diskurz mestoma omilil (gl. Trupej 2017b, 330). Ker sta obe deli namenjeni mladini, gre različni prevajalski strategiji morda pripisati politični situaciji ob nastanku

3 Meta Grosman (1995, 33–34) trdi, da ta standardizacija prispeva k drugačnemu razumevanju besedila; ker se dialekti v prevodu ne ohranijo, se izgubijo tudi jezikovna sredstva, ki nakazujejo razmerja med pripovednimi osebami in njihov položaj v družbi.

prevodov: Holeček je ZDA prikazal v slabi luči, ko so bili v prvih povojnih letih odnosi med to kapitalistično velesilo in socialistično Jugoslavijo precej napeti, medtem ko je isti prevajalec rasizem cenzuriral pozneje, ko so se jugoslovansko-ameriški odnosi v desetletju po sporu med Titom in Stalinom otoplili.

V članku »The 'Negro' in John Steinbeck's *Of Mice and Men*« [»Zamorec« v delu *Of Mice and Men* Johna Steinbecka] (Trupej 2015b) sta obravnavana tako oba slovenska prevoda Steinbeckove novele *O miših in ljudeh* kot tudi prevod istoimenske drame. V nobenem prevodu ni zaslediti cenzure eksplicitno rasističnega diskurza o edini afroameriški pripovedni osebi, ki se imenuje Crooks, prevajalske strategije glede poimenovanj za temnopolte pa se razlikujejo.

Meta Gosak je v prevodu, ki je leta 1952 izšel pod naslovom *Ljudje in miši*, popolnoma nevtralizirala vseh 16 izvirnih pojavitev izraza *nigger* – večinoma ga je prevedla nezaznamovano v *črnc*. Slednji izraz je pretežno uporabila tudi pri prevajanju poimenovanj *black, colored* in *negro*, s čimer je povsem izničila distinkcijo med izrazi za temnopolte v tem literarnem delu. Posledično se do neke mere spremeni tudi prikaz odnosov med pripovednimi osebami; s poimenovanjem *nigger* je v izvirniku namreč pogosto izražen negativen odnos do Crooksa, ki je zaradi svoje etnične pripadnosti v podrejenem položaju in precej izoliran od ostalih pripovednih oseb. Gosak je poleg tega na več mestih razširila Crooksov diskurz, tako da ima ta v prevodu nekoliko pomembnejšo vlogo in se izraža bolj izbrano kot v izvirniku.⁴

Danica Čerče je v prevodu, ki je leta 2007 izšel pod naslovom *O miših in ljudeh*, ubrala nekoliko drugačno strategijo. Za izraz *nigger* je večinoma uporabila poimenovanje *zamorc*, kadar izvirni izraz Crooks uporabi zase, pa ga je prevedla v *črnc*. Izraz *črnc* je v veliki večini uporabila tudi za vsa druga poimenovanja za temnopolte, ki se pojavijo v izvirniku.

Tudi v prevodu istoimenske drame, ki je bila v sezoni 2007/2008 pod naslovom *Ljudje in miši* na programu Slovenskega ljudskega gledališča Celje, je Tina Mahkota za poimenovanje temnopoltih uporabljala izraza *zamorec* in *črnc*. Slednjega večinoma kot prevod za izraze *black, colored* in *negro*, medtem ko je za poimenovanje *nigger* uporabila izključno izraz *zamorec* – tudi v primerih, ko ga uporabi Crooks.

V članku »Prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino« (Trupej 2014a) so povzeti rezultati obsežne raziskave o slovenskem prevajanju rasističnega diskurza, ki je bila pozneje – v še malo obširnejši različici s spremenjeno strukturo in nekoliko drugačnim naborom del – predstavljena tudi v angleškem jeziku v članku »Strategies for Translating Racist Discourse about African-Americans into Slovenian« [Strategije za prevajanje rasističnega diskurza o Afroameričanih v slovenščino] (Trupej

4 Ko je Meta Gosak leta 1963 prevedla Steinbeckov potopis *Potovanje s Charleyem*, je za poimenovanje *nigger* uporabila izraz *zamorc* (gl. tudi Trupej 2017b, 333). Podobno kot pri Holečku se torej postavlja vprašanje, ali drugačna prevajalska strategija morda ni bila posledica spremenjenih odnosov med ZDA in Jugoslavijo; slednja država se je medtem kot ena od soustanoviteljic Gibanja neuvrščenih namreč znova nekoliko bolj distancirala od zahodnega bloka.

2017b). V raziskavo so bili zajeti slovenski prevodi 25 izvorno v angleščini napisanih del, objavljenih med letoma 1853 in 2008.⁵

Analiza je pokazala, da so bile v prevodih, ki so bili objavljeni pred letom 1945, negativne izjave o temnopoltnih oz. njihova stereotipna karakterizacija ohranjena, medtem ko so bile poznejše prevajalske strategije bolj heterogene: v prevodih, ki so bili primarno namenjeni mladini, je bil eksplicitno rasistični diskurz razmeroma pogosto omiljen, medtem ko je bil v prevodih, namenjenim odraslim, večinoma ohranjen – izjeme je zaslediti v prevodih del *Otroci strica Toma* in *Boter*.

Pejorativna poimenovanja za temnopolte so bila v vseh analiziranih prevodih iz predsocijalističnega obdobja popolnoma nevtralizirana; izraz *nigger* na primer nikdar ni bil preveden v *črnub*, marveč najpogosteje v *zamorec* ali *črnc*, ki pa sta bila za časa nastanka prevodov nezaznamovana izraza. Ta praksa se je v precejšnji meri nadaljevala tudi pozneje – včasih celo pri prevedenih odsekih, kjer bi bilo ohranjanje konotativnega pomena negativnih poimenovanj za temnopolte ključno za ohranitev učinka izvirnega besedila. Prevajalska strategija je bila sicer tudi tu odvisna predvsem od ciljnega bralstva: v prevodih mladinske literature so bila rasistična poimenovanja nevtralizirana bolj pogosto kot v prevodih del za odrasle; pri slednjih so bili ti izrazi najbolj dosledno ohranjeni v prevodih del izpod peresa afroameriških avtorjev oz. avtoric.

Strategije za prevajanje afroameriške angleščine so bile v manjši meri odvisne od obdobja nastanka prevoda in od ciljnega bralstva: tako v predsocijalističnem kot večji del socialističnega obdobja je bil ta sociolekt bodisi standardiziran bodisi preveden v slovnično nepravilno slovenščino – nemalokrat v težko razumljivo spakedranščino, pri kateri nedoločnik nadomesti druge glagolske oblike. Šele v zadnjih nekaj desetletjih se je pri prevajanju afroameriške angleščine začela uporabljati pogovorna slovenščina.

V članku »The Significance of Racial Terms in Sinclair Lewis's *Kingsblood Royal* and its Translations into German, Serbo-Croatian and Slovenian« [Pomen izrazov za označevanje rase v delu *Kingsblood Royal* Sinclairja Lewisa in prevajanje teh izrazov v nemščino, srbohrvaščino in slovenščino] (Trupej 2017c) so primerjani trije prevodi romana *Kraljevski Kingsblood*, v katerem imajo izrazi za Afroameričane izredno pomembno vlogo, saj je v njem 25 različnih poimenovanj uporabljenih skupno več kot tisočkrat – približno četrtnina teh izrazov je negativno zaznamovana.

Rezultati analize niso v skladu s precej razširjenim slovenskim prepričanjem, da je pri drugih narodih iz nekdanjih jugoslovanskih republik uporaba profanosti bolj pogosta oz. sprejemljiva kot v Sloveniji (gl. Fras 2012, 229). V slovenskem prevodu iz leta 1952 je namreč ohranjenih 61 % negativnih poimenovanj za temnopolte iz izvornika, medtem ko v srbohrvaškem prevodu iz leta 1950 ta delež znaša zgolj 46 %. V nemškem

5 Večina izmed teh prevodov je bila obravnavana v doktorski disertaciji z naslovom *Slovensko prevajanje rasističnega diskurza o Afroameričanih v ameriških romanih* (Trupej 2013), ki je pod mentorstvom red. prof. dr. Nike K. Pokorn nastala na Univerzi v Ljubljani.

prevodu iz leta 1951 slabšalni izrazi za temnopolte na nekaterih mestih prav tako niso bili ohranjeni, vendar so bili ponekod dodani, tako da je skupno število teh izrazov zgolj za 11 % manjše kot v izvorniku.

Razlike med prevajalskimi strategijami nazorno pokaže primerjava prevodov povedi, v kateri afroameriška pripovedna oseba navede pet negativnih izrazov (*nigger*, *coon*, *jig*, *spade* in *smoke*), ki jih belci uporabljajo za Afroameričane. Medtem ko sta Janez Gradišnik in Nada Čurčija-Prodanović v prevodih v slovenščino oz. srbohrvaščino na tem mestu uporabila le tri peyorativne izraze, Rudolf Frank v nemškem prevodu ni zgolj ohranil izvornih angleških izrazov, marveč je dodal še nadaljnjih pet prevzetih peyorativnih poimenovanj za temnopolte. V slovenskem prevodu tovrstno prevzemanje tujih izrazov sicer ne bi prišlo v poštev, vendar bi tudi Gradišnik poleg poimenovanj *črnub*, *črnavs* in *črnogelj* lahko uporabil še katerega od zaznamovanih izrazov, ki jih je zaslediti na drugih mestih v njegovem prevodu, na primer *črnoba*, *črnokožec* ali *črnjak*. Zaradi občutno manjšega števila negativno zaznamovanih izrazov za temnopolte je v slovenskem prevodu tega antirasističnega dela rasizem nekoliko manj intenziven.

V članku »Representations of Black People in the Slovenian Translations of Karl May's Novels: A Case Study« [Prikaz temnopoltih v slovenskih prevodih romanov Karla Maya: študija primera] (Trupej 2017a) so obravnavani slovenski prevodi romanov *Old Surehand* (1930, 1965, 1983), *Winnetou* (1931, 1952/1953,⁶ 1962, 1983) in *Zaklad v Srebrnem jezeru* (1935, 1964, 1983), ki jih je napisal nemški literat Karl May.

Analiza je pokazala precejšnje razlike glede strategij za prevajanje eksplicitno rasističnega diskurza o temnopoltih. V prevodih, objavljenih pred 2. svetovno vojno, je bil tovrstni diskurz dosledno ohranjen oz. izjemoma je slovenska različica celo bolj rasistična kot izvornik: v prvem prevodu romana *Old Surehand* iz leta 1930 je Anton Debeljak skrajšal odsek, v katerem protagonist rasizem označi za nesprejemljiv, medtem ko je v Jehartovem prevodu romana *Winnetou* iz leta 1931 mestoma zaslediti intenziviranje rasizma – na dveh mestih je dodana trditev, da »Indijanci« zaničujejo temnopolte. V prevodih iz socialističnega obdobja je precejšen del rasističnega diskurza cenzuriran, pa najsi ga izrazijo negativne ali pozitivne pripovedne osebe. Tudi iz nekaterih drugih posegov v besedilo je razvidno, da naj bi imeli Afroameričani več dostojanstva kot v izvorniku. Ko je Oskar Hudales priredil Jehartov prevod, je izjavo »Črni mož je moj služabnik« denimo spremenil v »Ker je črni mož moj tovariš«. V prevodu istega romana iz leta 1983 pa je Jože Dolenc za Afroameričana, ki sta v izvornem besedilu poimenovana Bob oz. Sam, uporabil dve zveneči imeni: Cezar oz. Hektor.

Razlike pri prevajanju poimenovanj za temnopolte so manj izrazite, saj je na primer izraz *nigger*, ki ga je May prevzel iz angleščine, tako pred kot po 2. svetovni vojni večinoma ali preveden nevtralno ali pa prav tako prevzet v slovenščino; pri tem se sicer

⁶ Pri prvem povojnem prevodu je kot prevajalec naveden le Oskar Hudales, čeprav gre za priredbo prevoda katoliškega duhovnika Antona Jeharta iz leta 1931.

postavlja vprašanje, kolikšen delež tedanjega slovenskega bralstva se je pravzaprav zavedal, kako žaljivo je to poimenovanje v ameriški angleščini. Izjemi sta Debeljakov predvojni prevod romana *Old Surehand*, v katerem zasledimo tudi posamezne pojavitve izrazov *črnogelj*, *črnjak* in *črnub*, in prevod istega romana iz leta 1983, v katerem je Mimi Malenšek za poimenovanje *nigger* pretežno uporabila izraz *črnub*. Različne prevajalske strategije nazorno prikaže primerjava med Jehartovim predvojnim prevodom romana *Winnetou*, v katerem je iz angleščine prevzetih 21 od 28 pojavitev izraza *nigger* iz izvirnika, in Hudalesovo povojno priredbo tega prevoda, v kateri je izraz *nigger* ohranjen zgolj šestkrat.

Razlike pri strategijah za prevajanje sociolekta temnopolnih pripovednih oseb niso tolikšne. V romanih *Winnetou* in *Old Surehand* se temnopolti izražajo slovnično nepravilno, kar velja tudi za vse prevode. Knjižna nemščina v romanu *Zaklad v Srebrnem jezeru* pa je v vseh slovenskih različicah prevedena v knjižno slovenščino.

V prispevku »Translating Ideology with Ideology: The Case of Sienkiewicz's Novel *In Desert and Wilderness* and its Slovenian Translations« [Prevajanje ideologije z ideologijo: primer Sienkiewiczovega romana *W pustyni i w puszczy* in njegovih slovenskih prevodov] (Snoj 2020) je med drugim obravnavana upodobitev temnopolnih v vseh slovenskih izdajah mladinskega romana *V puščavi in goščavi* izpod peresa poljskega pisatelja Henryka Sienkiewicza. Prvi slovenski prevod romana je bil objavljen leta 1912, prevajalec Leopold Lenard pa je besedilo v sodelovanju z Ivanom Voukom revidiral za objavo leta 1931. V obeh različicah prevoda so ohranjeni tako vsi odseki, ki izražajo pozitiven odnos do kolonizacije v Afriki, kot tudi odseki, ki temnopolte prikazujejo na negativen način.

France Vodnik je roman znova prevedel za objavo leta 1952 in ta prevod je doživel številne ponatise, tj. v letih 1964, 1968, 1970, 1974, 1975, 1978, 1980, 1982 in 1994 – kot navaja Snój, besedilo sicer ni popolnoma identično, temveč gre za tri različice tega prevoda. Odseki, ki temnopolte prikazujejo v negativni luči, so ohranjeni v vseh različicah prevoda, pri odsekih, ki izražajo pozitiven odnos do kolonizacije, pa so bile v dveh različicah cenzurirane le prvine krščanstva, medtem ko v eni različici prevoda – ki je bila primarno namenjena odraslim – ti posegi niso bili izvedeni.

4 Zaključek

Na podlagi obravnavanih raziskav lahko zaključimo, da je marsikatero delo, ki vsebuje rasistični diskurz oz. mu je bil v izvirnem literarnem sistemu očitan rasizem, v slovenski literarni prostor vstopilo v nekoliko manj rasistični obliki. To sicer v manjši meri velja za prevode, ki so bili objavljeni pred 2. svetovno vojno, saj v njih eksplicitno rasistični diskurz ni bil cenzuriran, temveč so bili skoraj popolnoma nevtralizirani zgolj pejorativni izrazi za temnopolte. Ker rasizem do socialističnega obdobja ni bil zaznan kot

problematičen, je slednjo strategijo verjetno moč pripisati splošni težnji k ohranjanju visoke ravni jezika v slovenski literarni produkciji (Hladnik 1983, 61) – ali pa pomanjkanju zavedanja o izvirni zaznamovanosti nekaterih poimenovanj za temnopolte. V prevodih, objavljenih do konca 2. svetovne vojne, temnopolte pripovedne osebe sicer razmeroma pogosto uporabljajo slovnično nepravilno govorico, zaradi česar je njihova karakterizacija kdaj morda celo bolj negativna kot v izvirnikih. Uporaba »spakedranščine« se je ohranila tudi v nekaterih prevodih iz socialističnega obdobja, čeprav so prevajalke in prevajalci afroameriški sociolekt morda še pogosteje prenašali v standardno slovenščino. V tem obdobju je poleg pogostih omilitev negativno zaznamovanih izrazov za temnopolte zaslediti tudi cenzuro eksplicitno rasističnega diskurza – predvsem v prevodih za mladino, izjemoma pa tudi v prevodih, ki so bili namenjeni odraslim. V post-socialističnem obdobju je ta praksa manj pogosta, še vedno pa se za prevajanje najbolj negativno zaznamovanih izrazov za temnopolte nemalokrat ne uporabljajo najbolj pejorativni slovenski izrazi. Za izražanje temnopoltih pripovednih oseb je v tem obdobju večinoma uporabljena bodisi standardizirana bodisi pogovorna slovenščina.

Zaradi ugotovljenih posegov v prevode skozi slovensko zgodovino se je do neke mere spremenila sporočilnost določenih književnih del, kar je vsaj deloma vplivalo tudi na recepcijo posameznih besedil. Nekatera dela, ki so bila v izvirni kulturi problematizirana kot rasistična, v slovenskem literarnem sistemu namreč niso bila deležna veliko tovrstnih očitkov (gl. npr. Trupej 2015a; Trupej 2019). V določeni meri je to resda mogoče pripisati dejstvu, da rasizem do temnopoltih v Sloveniji zaradi drugačnih zgodovinskih okoliščin nasploh nikdar ni bil problematiziran v tolikšni meri kot v državah z drugačnimi izkušnjami, deloma pa je to zagotovo tudi posledica posegov v prevode – ker je v njih prisotnih manj rasističnih prvin, so prevodi tudi manj potencialno sporni.

Upodobitev temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih je odražala sočasni odnos družbe do temnopoltih, hkrati pa so nekatera vplivna dela ta odnos sooblikovala.⁷ Posamezni primeri, ko je ista oseba v različnih obdobjih rasizem v književnih delih z enakim ciljnim bralstvom prevajala na drugačen način, nakazujejo tudi, da bi na prevajalske strategije utegnil vplivati tudi tedanji slovenski oz. jugoslovanski odnos do izhodiščne kulture.

5 Možnosti nadaljnjih raziskav

Glede na to, da so bile dosedanje slovenske raziskave prevajanja rasističnega diskurza o temnopoltih osredotočene na ameriško literaturo, bi bilo v prihodnje smiselno podrobneje raziskati tudi, kako se je v slovenščino prevajalo relevantna dela iz literarnih sistemov

⁷ Podobno velja za publicistična besedila, kjer je bil rasizem v socialističnem obdobju občasno prav tako nekoliko omiljen (gl. Trupej 2021, 304).

nekaterih drugih kultur, predvsem tistih, ki imajo izkušnje s kolonializmom, na primer britanske, francoske, nemške, španske ali portugalske.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost / Pregarjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji

7 Priporočeno branje

Trupej, Janko. 2015. »Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 213–235.

Članek primerja izvirno in slovensko recepcijo romanov *Koča strica Toma*, *V vrtincu*, *Prigode Huckleberryja Finna* in *O miših in ljudeh*, ki so v izvirni kulturi sporni zaradi rasističnih elementov.

Trupej, Janko. 2017. »Representations of Black People in the Slovenian Translations of Karl May's Novels: A Case Study.« *FORUM: Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation* 15, št. 1: 123–141.

Članek obravnava upodobitev temnopoltih v slovenskih prevodih romanov *Old Surehand*, *Winnetou* in *Zaklad v Srebrnem jezeru* izpod peresa Karla Maya.

Trupej, Janko. 2017. »Strategies for Translating Racist Discourse about African-Americans into Slovenian.« *Babel: Revue internationale de la traduction / International Journal of Translation* 63, št. 3: 322–342.

Članek povzema rezultate doktorske disertacije na temo slovenskega prevajanja rasističnega diskurza o Afroameričanih.

Bibliografija

- Allington, Daniel. 2006. »First Steps Towards a Rhetorical Psychology of Literary Interpretation.« *Journal of Literary Semantics* 35, št. 2: 123–144.
- Asim, Jabari. 2007. *The N Word: Who Can Say It, Who Shouldn't, and Why*. Boston: Houghton Mifflin.
- Babnik, Gabriela. 2009. »Roman Chinua Achebeja *Razpad* kot odgovor na negativno prezentacijo Afričanov.« *Ars et humanitas* 3, št. 1-2: 88–109.
- Baker, Mona. 2006. *Translation and Conflict: A Narrative Account*. New York: Routledge.
- Blatnik, Andrej. 1993. »Toni Morrison in iskanje afroameričke identitete.« V Toni Morrison, *Ljubljena*, 309–321. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brumen, Borut in Nikolai Jeffs. 2001. »Afrike.« *Časopis za kritiko znanosti* 29, .t. 204–205–206: 5–27.
- Fernández López, Marisa. 2000. »Translation Studies in Contemporary Children's Literature: A Comparison of Intercultural Ideological Factors.« *Children's Literature Association Quarterly* 25, .t. 1: 29–37.
- Fras, Jona. 2012. »The Ideology of Swearwords in Slovenia.« *Language & Communication* 32, št. 3: 229–239.
- Gradišnik, Janez. 1974. »Beseda o delu.« V Mark Twain, *Prigode Huckleberryja Finna*, 2. knjiga, 190–194. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Grosman, Meta. 1995. »Multicultural Perspectives on Huckleberry Finn – Including a Look at the Lack of Primary Socialization in Huck's Development.« V *American Literature for Non-American Readers*, uredila Meta Grosman, 33–47. Frankfurt na Majni, Berlin, Bern, Bruselj, New York, Oxford, Dunaj: Peter Lang.
- Grosman, Meta. 2004. *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Grošelj, Nada. 2016. »Intervju: Nada Grošelj. Nimam nostalgije po starih prevodih.« *Literatura* 28, št. 301–302: 89–106.
- Hill, Jane H. 2008. *The Everyday Language of White Racism*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hughes, Geoffrey. 2006. *An Encyclopedia of Swearing: The Social History of Oaths, Profanity, Foul Language, and Ethnic Slurs in the English-speaking World*. Armonk, London: M.E. Sharpe.
- Hladnik, Miran. 1983. *Trivialna literatura*. Ljubljana: DZS.
- Jeffs, Nikolai. 2000. »Podoba Afrike v slovenskih medijih.« *Medijska preža* 9. <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/09/mediawatch/>.
- Karolides, Nicholas J., Margaret Bald in Dawn B. Sova. 2011. *120 Banned Books: Censorship Histories of World Literature, Second Edition*. New York: Checkmark Books.
- Kennedy, Randall. 2003. *Nigger: The Strange Career of a Troublesome Word*. New York: Vintage Books.

- Klemenčič, Matjaž. 1998. »Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine.« *Zgodovinski časopis* 52, št. 2: 175–193.
- Kujawska-Lis, Ewa. 2008. »Turning *Heart of Darkness* into a Racist Text: A Comparison of Two Polish Translations.« *Conradiana* 40, št. 2: 165–178.
- Lavoie, Judith. 2007. »Mark Twain vs. William-Little Hughes: The Transformation of a Great American Novel.« V *In Translation – Reflections, Refractions, Transformations*, uredila Paul St-Pierre in Prafulla C. Kar, 95–106. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mastropierro, Lorenzo. 2017. *Corpus Stylistics in Heart of Darkness and its Italian Translations*. London: Bloomsbury Publishing.
- Midžić, Simona. 2003. »Responses to Toni Morrison's Oeuvre in Slovenia.« *Acta Neophilologica* 36, št. 1–2: 49–61.
- Pirc, Janez. 2010. »Misrepresentations of Africa in Contemporary Slovene School Textbooks.« *Razprave in gradivo: Inštitut za narodnostna vprašanja* 63: 124–149.
- Prešern, Janja. 2001. »Muri, murček, zamurček: Katere besede so rasistične?.« *Mladina*, 21. avgust 2001. <https://www.mladina.si/88037/muri-murcek-zamurcek/>.
- Pudgar, Avgust. 1997. »Založništvo na psu, klavrna tudi bralna kultura: afriška literatura.« *Delo*, 9. januar 1997: 15.
- Rattansi, Ali. 2007. *Racism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Skušek-Močnik, Zoja. 1987. »Opomba prevajalke.« V Alice Walker *Nekaj vijoličastega*, 245–247. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Snoj, Janž. 2020. »Translating Ideology with Ideology: The Case of Sienkiewicz's Novel *In Desert and Wilderness* and its Slovenian Translations.« V *New Horizons in Translation Research and Education* 5, uredile Anne Ketola, Tamara Mikolič Južnič in Outi Paloposki, 101–123. Tampere: Tampere University.
- Sova, Dawn B. 2006. *Banned Books: Literature Suppressed on Social Grounds, Revised Edition*. New York: Facts on File Inc.
- Trupej, Janko. 2012. »Translating Racist Discourse in Slovenia during the Socialist Period: Mark Twain's *Adventures of Huckleberry Finn*.« V *Translation and the Reconfiguration of Power Relations: Revisiting Role and Context of Translation and Interpreting*, uredili Beatrice Fischer in Matilde Nisbeth Jensen, 91–107. Dunaj, Berlin: LIT Verlag.
- Trupej, Janko. 2013. »Slovensko prevajanje rasističnega diskurza o Afroameričanih v ameriških romanih.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Trupej, Janko. 2014a. »Prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino.« *Primerjalna književnost* 37, št. 3: 89–109.
- Trupej, Janko. 2014b. »Zaznamovanost slovenskega izrazoslovja za temnopolte.« *Slavistična revija* 62, št. 4: 635–645.
- Trupej, Janko. 2015a. »Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 213–235.

- Trupej, Janko. 2015b. »The 'Negro' in John Steinbeck's *Of Mice and Men*: A Comparison of Socialist and Post-socialist Strategies for Translating Racial Elements.« *ELOPE* 12, št. 1: 119–133.
- Trupej, Janko. 2017a. »Representations of Black People in the Slovenian Translations of Karl May's Novels: A Case Study.« *FORUM: Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation* 15, št. 1: 123–141.
- Trupej, Janko. 2017b. »Strategies for Translating Racist Discourse about African-Americans into Slovenian.« *Babel: Revue internationale de la traduction / International Journal of Translation* 63, št. 3: 322–342.
- Trupej, Janko. 2017c. »The Significance of Racial Terms in Sinclair Lewis's *Kingsblood Royal* and its Translations into German, Serbo-Croatian and Slovenian.« *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 42, št. 1: 121–139.
- Trupej, Janko. 2019. »Recepcija romanov *The Adventures of Tom Sawyer* in *Adventures of Huckleberry Finn* v Sloveniji.« *Vestnik za tuje jezike* 11, št. 1: 327–342.
- Trupej, Janko. 2021. »A Comparison of the Pre-socialist and Socialist Reception of Mark Twain in Slovenia.« *Annales, Series Historia et Sociologia* 31, št. 2: 295–310.
- Weissbrod, Rachel. 2008. »Coping with Racism in Hebrew Literary Translation.« *Babel* 54, št. 2: 171–186.
- Zajc, Marko in Janez Polajnar. 2012. *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

ODNOS DO TEMNOPOLTIH V SLOVENSKIH LITERARNIH PREVODIH

V prispevku je obravnavana podoba temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih od sredine 19. stoletja do začetka 21. stoletja. V prevodih, ki so izšli v obdobju do konca 2. svetovne vojne, eksplicitno rasistični diskurz o temnopoltih ni bil cenzuriran, pejorativni izrazi za temnopolte so bili skoraj popolnoma nevtralizirani, pri prevajanju afroameriške angleščine pa je bil razmeroma pogosto uporabljen slovnično nepravilen diskurz. Slednja prevajalska strategija se je v določeni meri ohranila tudi v nekaterih prevodih iz socialističnega obdobja, čeprav je bil sociolekt temnopoltih pripovednih oseb pogosteje standardiziran. V tem obdobju so bili negativno zaznamovani izrazi za temnopolte pogosto omiljeni, predvsem v prevodih za otroke oz. mladino pa je včasih zaslediti tudi cenzuro eksplicitno rasističnega diskurza o temnopoltih. V post-socialističnem obdobju je tovrstno neposredno poseganje v makrostrukturo besedil manj razširjeno, pri prevajanju najbolj pejorativnih poimenovanj za temnopolte tudi v tem obdobju pogosto niso uporabljeni najbolj negativno zaznamovani slovenski izrazi, pri prevajanju diskurza temnopoltih pripovednih oseb pa je večinoma uporabljena bodisi pogovorna bodisi standardna slovenščina.

THE REPRESENTATION OF BLACK PEOPLE IN SLOVENE LITERARY TRANSLATION

The article addresses the representation of black people in Slovene literary translations from the middle of the 19th century to the beginning of the 21st century. In the translations published in the period until the end of the Second World War, explicitly racist discourse about black people was not censored, pejorative terms for black people were almost completely neutralised, and grammatically incorrect discourse was used relatively often when translating African-American Vernacular English. To a certain extent, the latter translation strategy was also present in some translations from the socialist period, although black characters' sociolect was standardised more often. During this period, negative terms for black people were often softened, and especially in translations of children's or juvenile literature explicitly racist discourse about black people was sometimes censored. In the post-socialist period, such interventions on the macrostructural level of texts are less frequent, the most negatively marked Slovene terms are often still not used when translating the most pejorative terms for black people, while either colloquial or standard Slovene is mostly used when translating black characters' discourse.

VPLIV PREVODOV NA RAZVOJ NOVIH LITERARNIH VZORCEV V POEZIJI

Irena Novak Popov
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Predstavitev literarnih prevodov je v tem poglavju omejena na pesniška, v glavnem liriska besedila – ne le zaradi količine gradiva, ampak tudi zaradi izrazite in dolgotrajne prevlade lirike v zgodovini slovenske književnosti. V liriki se najprej napovedujejo kulturne in družbene spremembe, zaradi besedilne kratkosti in osredotočenosti na jezik je najprimernejše področje za eksperimentiranje, zaradi manjšega bralnega zaledja in odmevnega polja ima večjo literarno avtonomijo in tu je literarna evolucija potekala najhitreje in segla najdlje (Paternu 1989, 198–199).

2 Vpliv prevajanja na razvoj slovenske poezije po 2. svetovni vojni

Ko je prva leta po koncu 2. svetovne vojne literarni sistem obvladovala partijska oblast, ki je produkcijo usmerjala v shematični socrealizem, je bila reducirana tudi stilno diferencirana predvojna poezija, ki se je razvijala v stiku z evropskimi tokovi. »Tako po vojni je prejšnjo uravnoteženo upoštevanje zahodno- in srednjeevropskih ter slovanskih književnosti zamenjala močna omejitev zahodnoevropskih in nesorazmerna prevlada rusko-sovjetskih« (Stanovnik 2016, 381). Toda od začetka petdesetih let 20. stoletja dalje se začelja odpiranje sodobnim literarnim in filozofskim tokovom v svetu in s tem odklik od vladajoče doktrine ter pospešeno uvajanje novega repertoarja, modelov in besedilnih vzorcev. Pomembna protagonistka povojnega literarnega življenja Janez Menart (2003) in Ciril Zlobec (2016) se spominjata, da je bila v začetku petdesetih let, ko sta v *Mladinski reviji* in *Besedi* objavila prve prevode Musseta, Leopardija in Carduccija, dostopnost do izvirnikov in informacij o zahodnoevropskih literaturah otežena, ob manjkajočih

jezikovnih priročnikih in slovarjih je bilo znanje tujih jezikov skromno, zaradi napete politične situacije pa ni bilo ne medliterarnih stikov ne potovanj v tujino.

Pospešeno razvojno dinamiko literarna veda predstavlja kot zaporedje smeri, tokov in teženj: intimizem (obnova nove romantike), modernizem in ultramodernizem (neoavantgarda, tj. ludizem, reizem, eksperimentalna konkretna in vizualna poezija) in postmodernizem. V njih se na nove načine zlivajo aktualizirani in preoblikovani historični tokovi impresionizma, dekadence, simbolizma, ekspresionizma, nadrealizma itn. Ob tem se najprej stopnjujejo izrazi subjektivizma kot odpor do zapovedanega kolektivnega občutja, nato alienacija in depersonalizacija, brezmejna domišljija, jezikovna magija, mitizacija jezika in poezije, drzna in osamosvojena metafora, simbolno nakazovanje skrivnostnega in neizrekljivega, fragmentiranje in svobodna montaža, igrivo eksperimentiranje z zvočno in likovno razsežnostjo jezikovnih znakov. Slovenska komparativistika (Kos 2001) je ta razvoj opazovala skozi raznovrstne vplive, toda v abstraktnem modeliranju ni razložila, ali je sprejemanje drugojezičnih literarnih vzorcev potekalo v tujih jezikih ali v prevodih. Pospešen literarni razvoj namreč sovпада z razmahom literarnega prevajanja, od osemdesetih let pa prevajalsko dejavnost poleg sočasne kritiške refleksije spremlja vse bolj kontekstualno in funkcijsko utemeljena prevodoslovna analiza in zgodovina.

3 Obravnava prevodnih vplivov na razvoj slovenske poezije

Najcelovitejšo predstavitev vrednotenja prevajanja sploh, izbor, založniških možnosti in dosežkov v drugi polovici 20. stoletja je pripravila Majda Stanovnik v zaključnem delu prvega poglavja monografije *Slovenski literarni prevod 1550–2000* (Stanovnik 2005, 89–128). V krajši različici je kot razdelek *Prevodna književnost* (Stanovnik 2001, 573–595) vključen v zadnjo večavtorsko literarno zgodovino *Slovenska književnost III* (Pogačnik idr. 2001), s čimer je bilo popravljeno nezanimanje za to izvirnemu ustvarjanju ne povsem enakovredno dejavnost.

Darko Dolinar je ob pojavu novih literarnovednih paradigem ugotavljal, da »literarna veda bodisi sploh ne omeni prevodov, bodisi molče preide dejstvo, da ima opraviti s prevedenimi deli, ali pa jih obravnava kvečjemu kot obrobno zadevo drugotnega pomena« (Dolinar 1977, 278). Še bolj to velja za nacionalno literarno zgodovino, v kateri se delom iz tujih literatur ne priznava enake kompleksne narodnokonstitutivne funkcije kot domačim, tudi če »po estetskih kvalitetah presegajo vse, kar lahko [...] bralec najde v svoji nacionalni literaturi« (Dolinar 1984, 116). Kategorijo avtorske individualne izvirnosti v ozadju tovrstne selekcije so nove metode nadomestile s strukturnimi, semiotičnimi, recepcijskimi in komunikacijskimi vidiki, ki niso bili preneseni v literarno zgodovino.

Pomen in učinek prevajanja so nekateri literarni zgodovinarji sicer vključevali v posebne razprave o slovenskih pesnikih, a šele v zbirki *Interpretacije* je celoten prevajalski

opus Jožeta Udoviča predstavil Drago Bajt (1997). Med interpretacijami Kovičevega opusa je Štefan Vevar s kompleksnim teoretskim modelom pretehtal semantično, estetsko in pragmatično kvaliteto njegovih prevodov Rilkeja (Vear 2001), Amalija Maček pa je presojala prevode *Devinskih elegij* (Maček 2006). Monografija *Slovenska lirika 1950–2000* Denisa Poniža (2001) se je analizi tega, kako je na slovenske avtorje delovalo poglobljanje v poetike tujih pesnikov, izognila, čeprav je zabeležila dialoškost in medbesedilno sklicevanje, ki sta se kot znamenje erudicije, svetovljanskosti in elitnosti razmahnila pod vplivom estetike postmoderne ob koncu 20. stoletja.

Prevodoslovno refleksijo so spodbudili predavatelji tujih književnosti, raziskovalci recepcije in/ali prevajalci na filoloških oddelkih ljubljanske Filozofske fakultete, na Oddelku za primerjalno književnost, na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in navsezadnje na Oddelku za prevajalstvo. Najpomembnejši dejavnik ozaveščanja o nujnosti in stalnosti medkulturne in medliterarne komunikacije pa so prevajalci sami. V okviru Društva slovenskih književnih prevajalcev od leta 1975 pripravljajo strokovna srečanja in samopremisleke prevajalske prakse objavljajo v tematskih zbornikih, v katerih je zbrano precejšnje število specialnih študij, posvečenih za slovensko kulturo relevantnim prevodnim besedilom in prevajalcem, zlasti iz ruščine, nemščine, francoščine, italijanščine, španščine, angleščine in poljščine. Skupaj s strokovnjaki za prevajanje se posvečajo literarnim zvrstem in medijem, posrečenim prevodom iz posameznih literarnih obdobj in določenim mednacionalnim oz. medkulturnim literarnim izmenjavam. V knjigah so zbrane študije Toneta Smoleja: *Iz francoskega poslovenjeno* (2008); Martine Ožbot: *Prevodne zgodbe* (2012) in Božene Tokarz: *Eseji o poljsko-slovenskem prevajanju* (2019). Prevajanju lirike so posvečene Smolejeve razprave o Kovičevih prevodih Paula Eluarda, Menartovem prevodu Villonove *Balade o obešencih oz. Epitafa, Podobju v Udovičevih prevodih Baudelaira*; Martina Ožbot v primerjalno perspektivo postavlja različne prevode znamenitih pesmi Giacoma Leopardija in Umberta Sabe; poljska teoretičarka pa s kulturološko-komunikacijskimi koncepti presoja prevodne izbire in rešitve Rozke Štefan, Lojzeta Krakarja, Toneta Pretnarja, Nika Ježa ter mlajših iz 21. stoletja (Jana Unuk, Klemen Pisk, Primož Čučnik, Tatjana Jamnik). Iz več prevodov izpelje občo značilnost, izviračo iz integrativne in identitetne vloge jezika v preteklosti: omejevanje svobode, kreativnosti in kršenja norm. »Pri prevodih iz poljske literature v slovenski jezik prevladuje udomačevanje drugačnosti in njeno prisvajanje« (Tokarz 2019, 91). Ta ugotovitev morda ne velja le za prozo in za poljsko književnost.

Mnogi prevajalci poezije so pesniki, ki so sami postali del kanona sodobne slovenske poezije in prevajanje razumejo kot dokazovanje razvitosti slovenščine, preskušanje njenih izraznih potencialov, zavezo bogatenju njene literarne in jezikovne kulture, zato imajo to jezikovno dejavnost za enakovredno ustvarjanju lastne pesmi. Zgodovinski pregled njihovih razmišljanj je M. Stanovnik zbrala v drugem zvezku antologije *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič* (2016). Poeziji so posvečeni prispevki J. Menarta,

C. Zlobca, T. Pavčka, V. Tauferja, N. Grafenauerja, A. Bergerja, B. A. Novaka in J. Milič. Ob tematski kontinuiteti je opazen postopen premik od prilagajanja ciljni literarni kulturi, v kateri naj bi prevod deloval kot slovensko besedilo, k čim bolj verodostojni predstavitvi značilnosti izvirnika.

Janez Menart (*O prevajanju poezije*, 1965) je prepričan, da v dobrem prevodu prevajalec ne pokaže le individualne zmožnosti, temveč tudi sposobnost jezika. Desetletja prakse so ga prepričala, »da je slovenščina med vsemi jeziki, ki jih pozna[m], za prevajanje poezije najokretnejša in najprimernejša, saj ima v srečnem razmerju usklajene vse elemente, ki ji omogočajo, da se lahko prilagodi zahtevam poetik raznih jezikov« (Menart 1987, 38). Ciril Zlobec v vzratnem pogledu priznava: »Prevajanje tujih pesnikov se že od vsega začetka prepleta z mojo poezijo in mi (morda?) tako pomaga ohranjati kontinuiteto pesniškega navdiha« (Zlobec 2016, 321). Njegova estetska norma je bližanje besedila ciljnemu bralcu, saj ga pri branju ne sme motiti pomisel, da bere prevod, temveč slovensko pesem. Tone Pavček svojo izkušnjo primerja hoji po ozki brvi, ki nad dvema jezikovnima prepadoma vodi od izvirnika k prevedeni pesmi, zaključuje pa z druženjem, prijateljstvom, tovarišijo duš, sprejemanjem, vstopanjem drugega pesnika vanj, »da bi se ponovil v tebi in s tabo v nekem drugem jeziku živel za druge« (Pavček 2016, 242). Spoznavno-afektivne razsežnosti prevajalca danes zajema pojem (intersubjektivna) empatija.

Med prevajalci in uredniki, ki se uveljavljajo od sedemdesetih let dalje, izstopata Niko Grafenauer in Aleš Berger. Grafenauer poudarja, da je spričo skrajne pomenke nasičenosti in odprtosti pesmi »prevod lahko le tista kreacija, ki je mimetična v odnosu do izvirnika in kot poiesis izvirna v domačem jeziku« (Grafenauer 2016, 245), torej posnetek originala in poustvaritev estetske tvorbe v drugem jeziku. Dvojni proces pogojuje prevajalčeva afiniteta, tj. doživljajsko individualizirano in eksistencialno zavezujoče razmerje do izvirnika, ki se pogloblja in razširja z branjem sekundarne literature in interpretacij. Beležka Aleša Bergerja, ki je v Arlesu leta 1989 prevajal Renéja Chara, priča o izzivih in zaupanju: »Jezik njegovih zgoščenih aforizmov, za katere se pri izboru najraje odločam, je eliptičen, vrtočlavo metaforičen in hote zastrt, in seveda poln pasti za bralca, kaj šele za prevajalca. [...] Koliko tega lahko ohrani prevajalska odločitev, kako se rešuje pred neodvrtljivimi krnitvami, kje lahko nadomešča izgubljeno in dopolnjuje manjkajoče? [...] Kljub vsem dvomom in nelagodjem vendarle upam, da zmore prevod zaobseči večino energij izvirnika in torej tujega avtorja ne preveč poškodovanega prenesti v domači jezik« (Berger 1998, 12).

Dolgoletne izkušnje iskanja učinkovitih rešitev so pesniki-prevajalci nadgradili v refleksijo prevajalskih načel in norm: poglobljeno razumevanje jezikovnih, estetskih in širših družbeno-kulturnih okoliščin nastanka in delovanja izvirnika, izbira sodobne, zvrstno ustrezne jezikovne ravni prevoda, iz tradicije izhajajoče spoštovanje ritmičnih in glasovnih značilnosti izvirnika, ustvarjalno prilagajanje prozodičnim, morfološkim,

leksikalnim in skladenjskim možnostim ciljnega jezika ter kompenzacija neizbežnih odmikov in izgub z ustvarjanjem kompleksnosti na drugih jezikovnih ravninah.

Ko so se v procesu modernizacije v izvirni produkciji klasične oblike razrahljale v prosti verz, prozaizacijo in bližanje govornemu jeziku, so prevajalci vztrajno raziskovali s historičnimi pomeni nasičene tujejezične oblike. Splošno ugotovitev o posredovanih verzni vzorcih in kitičnih strukturah je zapisal T. Pretnar: prevod jim dodeljuje drugačno mesto, kot so ga imeli v izvirni literaturi, saj »gubijo prvotno modulativnost sporočila in zgolj bogatijo strofični repertoar v zakladnici nacionalnih besedil« (Pretnar 1986, 145).

Veliko jezikovne spretnosti je zahtevalo prilagajanje verzni vzorcev iz jezikov, ki temeljijo na drugačnih prozodičnih lastnostih: na kvantitativnem razlikovanju dolgih in kratkih zlogov (npr. grški in latinski heksameter) ali na stalnem naglasnem mestu (npr. poljščina, francoščina). Analiza klasičnega filologa Kajetana Gantarja (2016, 131–138) je pokazala, kako je Anton Sovre v prevodu Homerjevih epov praktično razrešil nekdanjo »pravdo o slovenskem šestomeru« (o spondejih in cezuri) ter »nazorno pokazal zmogljivost in prožnost slovenskega heksametra« (Stanovnik 2005, 104). Na posnemanje ritmične in melodične strukture moderniziranega laškega enajsterca pri italijanskih pesnikih je opozarjal Zlobec (1963), saj bi sproščanje metričnih okvirov in inverzije besednega reda bralec lahko imel za prevajalčevo kaprico. Menart (1983) je v predstavitvi Shakespeara in Byrona pisal o ustreznih petstopičnega jambskega verza v sonetih in umetelno rimanih kiticah. Niko Košir, Marija Javoršek in Aleš Berger so v epski poeziji odlično posneli španski in francoski asonirani verz, Marjan Strojman pa dvodelni staroangleški aliteracijski verz. Prilagoditve so zahtevali tudi klasični trinajst- in enajstzložni poljski verz ter francoski aleksandrinec (z določenim mestom cezure in dvema stalnima naglasnima mestoma), ki so ga že od razsvetljenstva naprej slovenili z enako dolgim jambskim ali jambiziranim verzom ali skrajševali v enajsterec.

Rešitve v starejših in lastnih prevodih poljskih pesnikov od renesanse do simbolizma sta obravnavala R. Štefan (2003, 2006) in T. Pretnar (1993), prevajanje dvodelnega aleksandrinca v klasicističnem dramskem in simbolističnem lirskega verzu z rimanem ali asoniranim izglasjem pa je natančno opisal Boris A. Novak v monografijah *Oblika, ljubezen jezika. Recepcija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji* (1995) in *Salto immortale* (2011). Tudi v novem stoletju so prevajalci izpostavljali izzive pri posredovanju oblikovnih razsežnosti: ob prevajanju vedskih pesmi je Vlasta Pacheiner Klander uravnotežala zmerno imitativne rešitve, posnemajoče izviričnik, in zmerno analogne, po zgledih tradicionalnih verzov ciljne književnosti (Pacheiner Klander 2016, 356–358). Poznavalec latinske srednjeveške lirike (s kvantitativno metriko ali naglasno ritmiko in umetelnim rimanjem) Primož Simoniti je skušal v prevod ujeti »po možnosti vse oblikovne značilnosti,« saj je »čar te poezije njena izrazita umetelnost, artifičnost, pesniška faktura, ki gradi na obilici oblikovnega okrasja« (Simoniti 2016, 316).

Prevajalci so tudi ključni usmerjevalci recepcije in razširjevalci strokovnega znanja o svetovni poeziji, s tem ko v spremnih besedah h knjižnim objavam opisujejo družbene okoliščine, skicirajo življenje, literarno kariero in bibliografijo pesnika, pojasnjujejo značilnosti in razvoj njegove poetike, položaj v izvorni literaturi in dotedanje poznavanje na Slovenskem. Včasih vanje vgrajujejo izraze afinitete do avtorjev izvornikov, utemeljujejo izbiranje reprezentativnih besedil, poročajo o prevajalskih zadregah, se lotevajo interpretacij, sklicujoč se na tehtne strokovne študije, ali poročajo o preverjanju s prevodi v druge jezike.

V 17. zborniku DSKP *Prevod in narodova identiteta* (1993) je Drago Bajt objavil natančen pregled »Knjižni prevodi svetovne poezije v slovenščino po letu 1945« (Bajt 1993, 28–38), iz katerega je vidna dinamika objavljanja prevedene poezije – od zgolj ene knjige leta 1946 in nekaj knjig do 1958, do 16 knjig leta 1992, z vrhunci v sedemdesetih, ko jih je izhajalo od 12 do 28 letno – in statistika po jezikih: največje število v celoti pripada srbsko-hrvaškemu, 52, in ruskemu, 51, polovica slednjega od 1945 do 1967, nemškemu 28, starogrškemu 28, francoskemu 27, italijanskemu 27, angleškemu 27, španskemu 22, latinskemu 20, ob odsotnosti slovaške, belgijske, srednjeameriške in arabske poezije v slovenskih prevodih. Ko je število knjižnih objav očiščeno ponatisov – največkrat pesmi Puškina, Goetheja, Shakespeara, Rilkeja, Garcie Lorce, Baudelaira, Villona, Nerude, Quasimoda, Danteja, Eluarda, Byrona, Carduccija, Tagoreja in zaradi šolske rabe nenehno navzoči Homerjeva *Iliada* in *Odiseja* – se avtorju ponuja sklep: »Med pomembne prevode sodi skupaj kakih 120 avtorjev in okoli 30 antologij« (Bajt 1993, 31). Da spisek »Pomembni pesniški prevodi 1945–1992« ni popoln, pomislimo, če imena avtorjev in naslovov izborov primerjamo s prejemniki Sovretove nagrade: manjkata Makedonca Kočo Racin (prev. Ivan Minatti, 1971) in Vlada Urošević (prev. Veno Taufer, 1975). M. Stanovnik (2005, 106) med prevedenimi pesniki v zbirki *Lirika* navaja imena, ki jih v Bajtovem prikazu ni: Hikmet, Daglarca, Tadijanović (prev. Minatti), Kochanowski, Jevuhulan, Gałczyński (prev. Krakar), Prévert (prev. Menart), Propercij, Katul (prev. Gantar), Hughes (prev. Taufer), Blake, Plath (prev. Avanzo). Med prevode »pesnikov z omejenim rokom trajanja« sta uvrščena tudi vodilni francoski romantik Victor Hugo in popularni Jacques Prévert. Razlog za to se morda skriva v vrednotenju prevodov (ali prevajalcev) in v odkluku od jugoslovanskih pesnikov, ki se niso vrasli v slovenski literarni spomin, čeprav so se v času Jugoslavije pogosto prevajali.

Iz omenjenega Bajtovega prikaza (še) ni razvidno, da so se nekatera dela prevajala večkrat, bodisi kot nadaljevanje, jezikovna posodobitev ali kot polemika s predhodnikom. Starejši primeri med epi v verzih so trije prevodi delov Dantejeve *Božanske komedije*: *Pekel* Tineta Debeljaka (Buenos Aires 1959), *Pekel* in *Vice* Alojza Gradnika (1959 in 1965) in prevod celotne pesnitve Andreja Capudra (1972); dva skoraj sočasna prevoda Puškinovega romana v verzih *Jevgenij Onjegin*: Rado Bordon (1962) in Mile Klopčič (1967); ter dva prevoda pesnitve *Gorski venec* Petra Petrovića Njegoša:

A. Gradnik (1947), Andrej Arko (1983), ki se jima je nedavno pridružil še tretji Miklavža Komelja (2021). Znameniti primeri ponovnega, vzporednega in dodatnega prevajanja lirike (in poetične proze) so prevodi poezije Odysseasa Elytesa (J. Moder 1980 in M. Tavčar 1984), Jacquesa Préverta (J. Menart 1971 in A. Berger 1986, 2018) in Stéphana Mallarméja (B. A. Novak 1989 in M. Crnkovič 1990).

Včasih je med dvema prevodoma večja časovna razdalja in se zdi novi prevod jezikovno sodobnejši, natančnejši in formalno zvestejši: Baudelairove *Rože zla* (Udovič-Vodušek–Vipotnik–Capuder 1977 in Marija Javoršek 2004), Shakespearovi *Soneti* (J. Menart 1965 in S. Fišer 2005), Eugenio Montale (C. Zlobec 1975 in M. Dekleva 2012), Whitmanove *Travne bilke* (P. Levec 1962 in U. Mozetič 1989, 1999; z naslovom *Listi trave* A. Pepelnik–P. Čučnik 2019), Paul Celan (N. Grafenauer 1985 in V. Snój 2019–2020), Friedrich Hölderlin (N. Grafenauer 1978 in V. Snój 2006).

Tudi prevajalci sami so, upoštevajoč kritike, lastne prevode izboljševali: Kovič po ne čisto upravičeni kritiki J. Javorška prevod Paula Eluarda (šele v knjigi iz 2006) in Zlobec po kritiki N. Koširja svoj prvi prevod Giosuèja Carduccija (1971) v novejšem izboru (1982). Menart je kritiko Mihe Pintariča o znižanem registru na mestih predvidenega sublimnega v znameniti Villonovi *Baladi o obešencih* (Pintarič 2002, 131–135) obšel, na kritiko Mete Grosman, da je poenostavljal Shakespearove sonete, pa se je odzval z obsežno razpravo *O prevajalskem ptičjem mleku* (Menart 2002, 61–91). Tu je ponovil svoja prevajalska načela (lepota ciljnega besedila in oblikovno posnemanje sta nadrejeni leksikalni zvestobi izvorniku), ugotavljal variabilnost možnih prevodov, razdril pojem neprevedljive pesmi, ugovarjal nemogočim zahtevam literarne in jezikoslovne vede do prevajalcev ter še zadnjič dokazal svojo spretnost z novimi rešitvami – z zadržkom, da natančnejši in zvestejši prevod deluje manj poetično.

Novejši prevodi se vse pogosteje objavljajo vzporedno z izvirnimi besedili, iz česar lahko kompetentni bralci razberejo prevajalske strategije, kolikor niso izrecno navedene v opombah. Tako sta B. A. Novak in M. Crnkovič v izbor Mallarméjeve poezije vključila nekaj primerov izvornika in pojasnila, kako sta se lotila soneta z začetnim verzom *Ses purs ongles très haut dédiant leur onyx* in redkih besed v kvartetnih rimah (onyx – Phénix – ptyx – Styx – nixe – fixe). Novak je prve štiri besede na -ix/-yx ponovil v prevzetih besedah in imenih (oniks – Feniks – ptiks – Stiks), Crnkovič pa jih je postavil na druga mesta, neslišno razliko med francoskimi moškimi in ženskimi rimami pa posnel v izmenjavo -èn/-èna in -ét/-éta. Ob tem se zaveda, da je slovenski prevod »nesporno največje mojstrovine francoske verzifikacije« le pogojno veljaven, ker je tudi poigravanje s črkami znotraj besed neprevedljivo (Crnkovič 1990, 267). Novak priznava, da ostaja sonet hermetičen kljub avtorjevi razlagi prizora in mnogim interpretacijam: »Nekaterih verzov kratko malo ni mogoče enoznačno dešifrirati« (Novak 1989, 128). Sočasni slovenski podobi Mallarméja sta mnogo bolj različni kot časovno bolj oddaljeni Baudelaira. V *Strukturi moderne lirike* (Friedrich 1972, 147) prav ta sonet ponazarja postopek

brisanja stvari in ustvarjanje nove jezikovne realnosti. Slovenski prevod tu ne posnema verzne oblike (aleksandrinca) in dva para znamenite rime podaja v dvozložni varianti (oniksa – Feniksa – ptiksa – Stiksa).

V dvojezični zbirki *Mojstri lirike* se je prvotne izbore krčilo in hkrati razširjalo z novimi pesmimi: Pabla Neruda sta po Udoviču prevajala še Aleš Šteger, neobjavljene pesmi pozneje Veronika in Christi Dintinjana; izboru pesmi F. Garcie Lorce sta celotne zbirke/cikle dodajala C. Bergles (*Pesnik v New Yorku* 1995) in A. Berger (*Ciganski romansero – Romancero gitano*, 2007). Pri tem novi Bergerjev prevod sledi večkrat zapišani ugotovitvi (Moder 2016, 108–115; Bajt 1997, 205–221; Berger 1997, 238–243, Pregelj 2006, 70–77), da niti Gradnik niti Udovič nista upoštevala iz starih španskih romanc prevzete forme izvirnika, ki ima pri nas tradicijo posnemanja (Prešern, Vraz) in prevajanja (Niko Košir: *Španske romance*, 1961), se pravi osmerci z obvezno dvozložno asonanco v vsakem drugem verzu (Markič 2002, 209–214).

S pojavom več prevodov istega dela se postopoma bližamo »stanju višje prevodne kulture« (Maček 2006, 105), a nekateri priljubljeni pesniki krožijo v nespremenjeni prvotni podobi, npr. Menartov François Villon in Kovičeva Rainer Maria Rilke in Georg Trakl. Prvi prevod ima, »če nam je delo všeč, ob vseh morebitnih pomanjkljivostih, psihološko prednost: navezali smo se nanj« (Berger 2012, 1346).

4 Založbe in zbirke pesniških prevodov

Za objavo pesniških prevodov sta bili najbolj zaslužni Mladinska knjiga in Cankarjeva založba. Njuni uredniki za leposlovje so premišljeno izbirali urednike knjižnih zbirk ali podprli predloge zanje (U. Kraigher in A. Berger zbirke *Knjižnica Kondor*; J. Moder zbirke *Nobelovci*, L. Krakar in A. Berger zbirke *Lirika*), ti pa za delo poiskali kvalitetne prevajalce, ki so se tujim pesnikom posvečali dlje časa in vzorčne primerke najprej objavljali v revijah. *Knjižnica Kondor* (od 1956 dalje), namenjena srednješolski in študentski javnosti, prinaša z opombami in spremnimi besedami opremljene knjige izbranih pesmi kanoniziranih avtorjev, od antike do modernizma, ter odlomke pomembnih epskih del, začeni s Homerjevo *Iliado* v Sovretovem prevodu. Iz zaporedja objav je razberljiva sočasna kulturna in izobraževalna politika, ki je vplivala na slovensko pojmovanje kanona svetovne književnosti in s prevodi epike zapolnjevala slovenski literarni primanjkljaj.

Med epskimi pesnitvami so bili v odlomkih objavljeni Dantejev *Pekel* (A. Gradnik 1959) in *Božanska komedija* (A. Capuder 1966), *Španske romance* (N. Košir 1961), *Ep o Gilgamešu* (M. Avsenak 1963), Goethejeva *Herman in Doroteja* (D. Ludvik–F. Albrecht–J. Glazer–L. Novy–A. Sovre 1966), *Pesmi in pesnitve* A. Mickiewicza (R. Štefan–D. Ludvik–J. Udovič 1967), *Bhagavadgita* (V. Pacheiner 1970), *Pesem o Nibelungih* (M. Avsenak 1972), Goethejev *Faust. Prvi del*. (B. Vodusek 1973), Hesiodova *Teogonija* (K. Gantar 1974), Chaucerjeva *Iz Canterburyjskih zgodb* (M. Strojman 1974), gruzijski

Šote Rustavellija *Vitez v tigrovi koži* (T. Pavček 1975), Camõesova *Luiziada* (A. Capuder 1976), Ovidove *Metamorfoze* (K. Gantar 1977), Njegošev *Gorski venec* (A. Arko 1983), Puškinov *Jevgenij Onjegin* (M. Klopčič 1987), *Kalevala* (J. Ovaska Novak 1991) in *Beowulf* (M. Strojman 1992).

Med lirskimi pesniki so bili najpomembnejši prevodi renesančnih (Petrarca A. Capudra 1980), romantičnih (A. S. Puškin 1963; Lermontov M. Klopčiča 1965, Goethe F. Albrehta–J. Glazerja–A. Sovreta–D. Ludvika–L. Novy 1966; E. A. Poe A. Arka 1985; Novalis Š. Vevarja 1995), pesnikov dekadence (C. Baudelaire, več prevajalcev 1977; A. Rimbaud B. Mozetiča, 1984), vplivnih prenoviteljev (W. Whitman P. Levca 1962) ter pesnikov 20. stoletja: R. Tagore (prev. A. Gradnik 1958), I. G. Kovačič (prev. T. Pavček 1966), S. A. Jesenin (prev. T. Pavček 1967), R. M. Rilke (prev. K. Kovič 1968), T. S. Eliot (prev. V. Taufer 1982). V tej zbirki sta izšli dve odmevni stilni antologiji, izbor francoskih nadrealističnih besedil *Noč bliskov* (prev. A. Berger 1974) in *Antologija konkretne in vizualne poezije* (ur. D. Poniž 1978) ter več nacionalnih antologij. *Knjižnica Kondor* je popularizirala že prevedena dela, spodbudila nove prevode in poznejše prevajanje integralnih besedil (*Kalevala* 1997, *Canterburyjske povesti* 2012).

Bolj elitno, tako glede opreme kot nabora avtorjev, s katerimi se je bogatilo pojmovanje svetovne poezije in spoznavalo sodobno, je bila zasnovana zbirka *Lirika* pri Mladinski knjigi. Od 1971 do 2003 so v njej izšle izbrane pesmi 97 tujih pesnikov, večinoma dotlej neznanih in še neprevedenih. Antično liriko so obogatili Sapfo, Propercij, Katul, Pindar (prev. A. Sovre, K. Gantar, J. Mlinarič, F. Bradač, N. Omerza, I. Hribovšek, J. Šmit), renesančno Petrarca (prev. A. Capuder), Villon (prev. J. Menart) in Kochanowski (prev. L. Krakar). Največ je romantikov: H. Heine (prev. Klopčič), G. G. Byron, A. de Musset, R. Burns, A. de Lamartine, A. de Vigny, (prev. J. Menart), G. Leopardi, G. Carducci (prev. C. Zlobec), W. Wordsworth, J. Keats (prev. A. Arko), W. Blake (prev. M. Avanzo), F. Hölderlin (prev. N. Grafenauer), A. Mickiewicz (prev. L. Krakar), J. Słowacki (prev. R. Štefan), C. Norwid (prev. T. Pretnar), K. H. Mácha (prev. D. Ludvik). Sledijo jim simbolisti S. Mallarmé, P. Valéry, P. Verlaine (prev. B. A. Novak), ekspresionisti G. Trakl (prev. K. Kovič), G. Benn (prev. N. Grafenauer), začetniki modernizma in modernisti V. Majakovski, A. Blok, M. Cvetajeva, B. Pasternak, A. A. Ahmatova (prev. T. Pavček), O. Mandelštam (prev. D. Bajt), Z. Herbart (prev. T. Pretnar–N. Jež), E. Pound, T. Hughes, W. B. Yeates (prev. V. Taufer), P. Celan (prev. N. Grafenauer), A. Breton, R. Char (prev. A. Berger), S. Plath, W. C. Williams (prev. M. Avanzo). V nekatere knjige so bili vključeni tudi starejši prevodi, tako da »so v posameznih knjigah, ne samo v zbirki kot celoti, zajete različne generacijske in individualne prevajalske strategije in prakse« (Stanovnik 2006, 106).

Knjigotrško uspešna je bila zbirka del Nobelovih nagrajencev za literaturo *Nobelovci* Cankarjeve založbe, v kateri je prevajalec in urednik Janko Moder med leti 1973 in 1985 objavil reprezentativna dela 20 pesnikov. V slovenski prostor so na novo vstopili

nekateri iz neevropskih dežel in manjših perifernih literatur: Provansalec F. Mistral, Irec W. B. Yeates, Šved E. A. Karlfeldt, Čilenca G. Mistral in P. Neruda, Mehičan O. Paz, Španca J. R. Jiménez in V. Aleixandre, Grka G. Seferis in O. Elytes, Poljak C. Miłosz, Čeh J. Seifert, poleg Nemke N. Sachs, Francozov Sully Prudhommea in Saint-John Persea, Italijanov E. Montaleja, S. Quasimoda in Rusa J. A. Brodskega. Odlika zbirke so poglobljene spremne besede ter zgodovina slovenske recepcije v bibliografiji člankov in dotedanjih prevodov, ki jo je pripravljala Jože Munda.

Ožji izbor je izšel v zbirki *Bela krizantema* Cankarjeve založbe, v kateri so odmevni pesniki (tudi s poetično prozo) Dylan Thomas (*Praprotni grič* v prevodu J. Udoviča, 1965), Lautréamont (*Maldororjevi spevi*, 1985) in Guillaume Apollinaire (*Sonce prerezan vrat*, 1992), A. Bergerja; vzporedni prevodi S. Mallarméja (*Knjiga* 1990) in C. Baudelaira (*Spleen* 1992) M. Crnkoviča. Alternativnost se pozneje nadaljuje z novimi natančnimi, zapletenejšimi prevodi Shakespearovih *Sonetov* (S. Fišer 2005) in celotne Baudelairove zbirke *Rože zla* (prev. M. Javoršek 2004) ter z velikim renesančnim epom Johna Milтона *Izgubljeni raj* (prev. M. Strojjan 2003). Tu je izšlo več obsežnih, pregledno urejenih nacionalnih antologij, ob katerih so se združili ključni prevajalci iz posameznih jezikov in knjige tudi uredili: ameriško leta 1986 M. Avanzo, špansko leta 1987 J. Udovič, N. Košir in T. Pavček, rusko leta 1990 T. Pavček, angleško leta 1997 M. Strojjan, nemško leta 1998 K. Kovič in N. Grafenauer, francosko leta 2001 B. A. Novak.

Zunaj omenjenih zbirk sta bila najbolj opažena že pred vojno izdana, pozneje večkrat ponatisnjena antologija *Kitajska lirika* (prev. A. Gradnik) in izbor lirike F. Garcie Lorca *Pesem hoče biti luč* (1958). A. Berger se spominja, da je bil vpliv Udovičevega prevoda Garcie Lorce »na mlajšo pesniško generacijo orjaški in osvobajajoč,« saj je bila njegova »poetika v precejšnjem neskladju s tedaj prevladujočo normo« (Berger 1997, 238).

Distribucija v zbirkah z velikimi nakladami je sicer dosegla več bralcev, ki so po raziskavah bralne kulture kupovali le 2 % (1979) ali 3 % (1984) pesniških zbirk tujih pesnikov (Žnidaršič 1985, 113). Kljub krčenju programov in naklad izvirne in prevedene poezije je v obdobju tranzicije Mladinska knjiga ohranila tradicijo izdajanja vrhunskih del. V prvi dvojezični zbirki *Mojstri lirike* je A. Berger uredil 20 knjig ponatisnjenih in novih prevodov kanonizirane svetovne poezije, zbirka *Nova lirika* pa danes širi nabor še neprevedenih pesnikov 20. stoletja, pri čemer se uveljavljajo mlajši prevajalci.

5 Prevodno uvajanje novih literarnih vzorcev

Za širjenje slovenskega literarnega obzorja in bogatenje pojma svetovna književnost so bila relevantna najprej antična in romantična, v manjši meri renesančna besedila, pri čemer prevodi niso »delovali kot živa, še vedno aktualna literatura, ampak bolj kot programirano odstranjevanje belih lis slovenske prevodne literature« (Stanovnik 2006,

196). Od konca šestdesetih let dalje novi literarni vzorci prihajajo iz poezije dekadence, nove romantike in simbolizma, razvojno najbolj produktivna pa je recepcija avantgardnih gibanj in modernizma: ruskega futurizma, akmeizma, francoskega nadrealizma, španske generacije 1927, italijanskega hermetizma, ameriškega imagizma idr.

Spregledana spodbuda za prisvajanje hermetične, polisemične moderne poezije je bil Dolinarjev prevod monografije Huga Fridericha *Struktura moderne lirike* (1972). Nemški romanist je ključne prelome s tradicionalnim pesništvom umestil v Baudelairove, Rimbaudove in Mallarméjeve inovacije, nadaljevanje pa ponazoril z dodatkom »pesmi 20. stoletja«. Samo Garcia Lorca, Eluard in Prévert so bili pri nas že znani, prvič pa so se tu pojavili Francoza G. Apollinaire, Saint-John Perse, Španci J. R. Jiménez, R. Alberti, G. Diego, G. Guillén, V. Aleixandre, Italijani G. Ungaretti, E. Montale, S. Quasimodo, Anglež T. S. Eliot, Nemci G. Benn, K. Krolow in M. L. Kaschnitz. Prevajalci izbranih pesmi, natisnjenih vzporedno z izvirniki, so se kmalu posvetili obsežnejšim predstavitev teh pesnikov, le Rimbaudovo eksplozijo imaginacije in Mallarméjevo estetsko kristalizacijo v skrivnostno »čisto« poezijo smo Slovenci še dolgo lahko brali samo v izvirniku.

V omenjenem Bajtovem pregledu je tudi dragoceno opozorilo o tesni prepletenosti prevajanja in oblikovanja osebnega pesniškega profila, čeprav avtor ni specificiral, na katerih (idejnih, motivno-tematskih, jezikovno stilnih, oblikovnih) ravneh je potekalo sprejemanje tujih vzorcev. »Danes ne moremo zanikati, da so tudi prevodi brusili in izostrili individualne poetike Voduška (Baudlaire, Benn), Vipotnika (Baudelaire), Klopčiča (Jesenin, Nekrasov, Heine), Udoviča (Garcia Lorca), Šmita (Katul) Zlobca (Popa, Ungaretti, Quasimodo, Montale), Menarta (Byron, Villon, Musset, Burns), Pavčka (Jesenin, Ahmatova, Pasternak, Cvetajeva), Koviča (Rilke, Trakl), Tauferja (Eliot, Pound), Grafenauerja (Hölderlin, Benn), Ognja (ameriški beatniki)« (Bajt 1993, 34). K omenjenim bi dodali Novaka (Mallarmé, Valéry, Verlaine, trubadurska lirika). Pri tem ne gre spregledati dejstva, da so najzapletenejša besedila v tem obdobju posredovali tudi prevajalci, ki se sami niso uveljavljali kot pesniki: od starejših Kajetan Gantar, Primož Simoniti, Janko Moder, Niko Košir, Rozka Štefan, od mlajših Aleš Berger, Andrej Arko, Drago Bajt, Tone Pretnar, Marjan Strojani in Marko Crnkovič.

O formativni vrednosti prevajanja in prevodne poezije kot spodbude za razvijanje lastne je moč veliko izvedeti iz pričevanj pesnikov, ki so za *Antologijo svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov, Orfejev spev* (1998) uredniku Niku Grafenauerju posredovali izbor desetih najljubših pesmi ter v spremljajoči razlagi navajali, kako je soočanje z drugim delovalo na njihovo dožemanje in pisanje. *Orfejev spev* je tako precej natančen zemljevid recepcije oziroma »bilanca pesniških prevodov, ki so reprezentativni skupini slovenskih pesnikov iz druge polovice 20. stoletja največ pomenili« (Stanovnik 2006, 108).

Antologijo je oblikovalo dvaintrideset pesnikov vseh generacij, med katerimi so mnogi prevajalci, vsi pa občutljivi bralci poezije, ki je izoblikovala njihovo identiteto in način pisanja. Izbrali so 292 pesmi 136 tujih pesnikov, sočasnih in starejših, naknadno

odkritih; od štiri do deset pesmi izmed naslednjih: Eliot, Mandelšam, Celan, Baudelaire, Garcia Lorca, Mallarmé, Hölderlin, Puškin, Borges, Ahmatova, Li Taipo, Neruda, Miłosz, Benn, Paz, Shakespeare, Yeates. Trikrat so bili izbrani Auden, Blake, Char, Dickinson, Heine, Jiménez, Kavafis, Pavese, Pessoa, Ponge, Rimbaud, Stevens, Trakl in Vallejo.

Tudi tam, kjer obstaja več prevodov iste pesmi, so se izbiralci držali prevoda, ki jih je očaral, četudi je za njim nastal novejši, ki naj bi prekosil prejšnjega. M. Stanovnik (2006, 108) opaza, da so se več pesnikom priljubili nekateri starejši Župančičevi, Gradnikovi, Karlinovi in Voduškovski prevodi. Za nove lastne prevode so se zaradi »presilne privlačnosti in urednikove spodbude k prevajanju« odločili M. Jesih, I. Osojnik in M. Komelj, tudi v primerih, ko so prevodi teh pesmi že obstajali.

Pesniki so lastne prevode izbirali zato, ker so jim ostali najljubši tisti, ki so jih sami prevajali in ker je v prevodu vsebovan dobršen del prevajalca samega (Zlobec, Pavček, Kovič, Grafenauer, Bergles). Taufer je zapisal, da je izbrane pesmi »z zaljubljenostjo in občudovanjem« prevajal »prav zato, ker bi bile to 'moje' pesmi, če bi jih zmozel« (Taufer v Grafenauer 1998, 140). Eksplicitna je Novakova utemeljitev: »Na formiranje mojih literarnih obzorij in mojega pesniškega glasu sta bistveno vplivala Mallarmé in Valéry, Verlaine pa mi je bil blizu po čarobno mehki muzikalnosti svojega verza. Da bi povrnil svoj pesniški dolg tem trem pesnikom, sem jih prevedel v slovenščino« (Novak v Grafenauer 1998, 444). Grafenauer in Novak sta tu in v spremnih besedah h knjižnim objavam svojih prevodov izpisala globlje interpretacije o moderni izkušnji breztemeljnosti in črpanju iz zaloge preteklih jezikovnih plasti. Ko omenjata idejne, tematske, žanrske in oblikovne značilnosti, ki sta jih zaznala in prevzela v svojih ustvarjalnih postopkih (himna, elegija, sonet, balada, zlitje pomena in zvena, večpomenskost razstavljenih besed, fluidna sintaksa ipd.), izpostavljata tudi to, da sta se na sprejemanje pripravljala skozi osebni ustvarjalni proces. Grafenauer je v poznejšem zapisu koncept vpliva iz podrejenosti preobrnil v aktivno recepcijo: ljudje vplivu niso kar prepuščeni, ampak »ustvarijo vplive, potrebne za uresničevanje njihovih [lastnih] namenov« (Grafenauer 2010, 509)

Raziskava geneze sodobne slovenske lirike bi si lahko pomagala tudi s pričevanji pesnikov, ki sami niso prevajali, so pa med preskušanjem jezikovnih postopkov spremljali dosežke francoske in ruske avantgarde ter angleškega in ameriškega modernizma. Tako je nekdanji avantgardist A. Brvar pri Majakovskem, Apollinairu, Poundu, Eliotu, Audnu in Pongeu odkrival moderno senzibiliteto, odtujenost v stehnaziranem svetu, utopičnost in angažiranost, preplet umetniškega inženirstva in življenjske tragike, kalejdoskopsko montažo, znanstveno precizni objektivistični opis in vnašanje drobcev praktičnosporazumevalnih govoric. Poznavalec postmodernizma A. Debeljak pa je ob izčrpanosti dereguliranega modernizma raje izbiral med predhodniki in nadaljevalci romantičnega hrepenenja po idealnem, absolutnem, prvobitnem, celostnem, v katerem vidi poskus

presejanja razkola na čutno zaznavanje in duhovno spoznanje, ob hkratnem zavedanju o fragmentarizaciji jaza, usodno poškodovani lepoti narave in zastrti mitski skrivnosti.

6 Zaključek

V periferni literaturi maloštevilnega naroda ima prevajanje pomembno vlogo pri uvažanju tujih jezikovnih, književnih in kulturnih modelov. Prevodi, ki pri nas predstavljajo tretjino knjižnih publikacij, so sredstvo pozitivnega transfera iz izhodiščnega v ciljni jezik: »prevajalec z večjo verjetnostjo izbere nekatere značilnosti (npr. strukture), ki so v ciljnem jeziku že prisotne in so analogne značilnostim izhodiščnega jezika, a bi pri izvornem tvorjenju besedil ne bile izbrane, ker njihova razpoložljivost ne bi bila tako očitna.« (Ožbot 2012, 20) V štirih povojnih desetletjih nastajajo skrbno izdelani prevodi, na podlagi prakse se razvija tudi prevajalska (samo)refleksija z izrecnimi splošnimi načeli, izjemoma tudi teoretski modeli za občutljivo presojo prevodne ustreznosti. S tem narašča spoštovanje kulturnih, literarnih in jezikovnih veščin sicer skritega prevajalca, ki v svojem izdelku pušča zaznavno osebno sled. Bolj parcialne, na posebne primere omejene so raziskave učinkov na ciljno literarno kulturo, sprejemanje impulzov, način prisvajanja ter prilagajanja lastnim potrebam. Tu prevladuje historična rekonstrukcija konteksta: priložnosti, srečnih personalnih naključij, znanja, zmožnosti, naporega in potrpežljivega dela, presoja in primerjava različnih rezultatov. Samo specialisti za določene književnosti zaznavajo praznine, kot celota pa postaja polje prevodne književnosti vse bolj nasičeno in raznoliko. Prevodi delujejo kot integralni del ciljne literature: bralci se ob njih ne sprašujejo o izvorniku (redki zmorejo brati zapleteno zakodirano poezijo v tujih jezikih), ampak prevedene pesmi dojemajo z vsemi vanje vpisanimi konotativnimi, kontekstualnimi in intertekstualnimi pomeni ter iz njih, tudi s pomočjo napotkov v opombah in spremnih besedah, v skladu s svojo občutljivostjo dobivajo maksimalno informacijo in estetski užitek.

7 Možnosti nadaljnjega raziskovanja

Niti impoznatno število prevedenih pesnikov niti število ponatisov ne povesta vsega o tem, kako produktivno je v resnici sprejemanje. Vsaj za velike literature, ki so stalno prisotne v slovenski literarni zavesti, bi potrebovali celovitejše raziskave tega, v katerem obdobju in koliko so bile spodbuda za poglobitve umetniške spremembe pri Slovenicah. V drugi polovici 20. stoletja je bilo več pozornosti namenjene Grafenauerjevemu pojmovanju različnosti izvornika in prevoda: »selitev iz enega jezikovnega domovanja in kulturnega okolja v drugo zapušča digresivne sledove, ki se vtiskujejo v samo estetsko konfiguracijo prevoda« (Grafenauer 1998, 17), manj pa Bergerjevemu uvidu iz zavihka knjig *Mojstri lirike*, da se namreč sporočilo, zvonkost, lepota in vrtoglavost pesniških

podob, zapečatenih v izvirni pesmi, v drugačnem literarnem in kulturnem kontekstu ohranjajo ter hkrati spreminjajo »glede na dobo, v kateri so bili narejeni« in v odvisnosti od dojemljivosti naslovnika (prevajalca).

Manjka nam tudi interdisciplinarno raziskovanje, ki bi zgodovino prevajanja smiselno vgradilo v razvoj moderne slovenske poezije. Za to bi moralo iznajti analitične modele, ki bi v abstraktni pojem individualne ali skupinske poetike zajele primerjavo estetske funkcije jezikovnih sredstev in modelov sveta: nabor motivov in podob, načine izražanja subjektivnosti, žanrsko značilne perspektive, vrste izjavljanja, socialnozvrstne govornice, semantične in retorične figure, prevladujoče verzno-kitične vzorce ter izbire glasovnih ujemanj. Primerjalni in medbesedilni vidiki, vpisani v prevajalčevo lastno poezijo, ki jih je nakazal D. Bajt, bi zahtevali dobro poznavanje prevodne in izvirne ustvarjalnosti slovenskih pesnikov.

Začetek bi lahko bil provizorij naslednjih hipotez. Menartovo posvečanje romantikom se odraža v njegovi dosledni rabi metrično urejenega rimanega verza, v romantični nostalgiji, melanholiji in deziluziji, prevajanje Shakespeara v duhovitosti in Villona v smislu za drastičnost. Zlobčevo delo z italijanskim hermetisti je pustilo sled v njegovih poetoloških refleksijah in erotični liriki, v senzualizmu, pokrajinski determiniranosti in moderniziranju oblik. S španskimi pesniki je mogoče povezati Udovičevo sproščeno imaginacijo, rahljanje logičnih zvez, skrivnostnost, magičnost, zloveščo atmosfero, sinestezije, ritem prostega verza in eliptično skladnjo. Sled Kovičevega prevajanja Trakla so statične pokrajine, rezi z estetiko grdega, nakazano incestno razmerje, ob Rilkeju se je usmeril v izvorno spajanje čutnih zaznav in abstraktnih simbolov. Grafenauerjeva recepcija Benna, Hölderlina in Celana je analogna njegovemu občutju tujosti, razčlovečenju, elegičnemu in himničnemu zanosu, moči imaginacije, palimpsestni tehniki in cizeliranju jezika. Tauferjeva depersonalizacija, civilizacijski zaton, fragmentiranost, erudicija in intertekstualnost so se oblikovali ob prevajanju Eliota in Pounda, Novakova težnja v harmonizacijo nasprotij, prežemanje zvočne in semantične plasti pesniškega jezika, aktualizacija klasičnih in iznajdevanje novih strogih oblik ob prevajanju francoskih simbolistov, idealizacija erotike pa ob kultu ljubezni provansalskih trubadurjev. Tudi Deklevovi gnomični izreki ter filozofija reči napeljujejo k R. Charu in F. Pongeu.

O razvejani mreži impulzov, ki so se razširjali daleč čez čas, ko so bili objavljeni prevodi, je mogoče sklepati tudi iz posrednih strukturnih znamenj ali pribesedilnih informacij. Primeri citatov, aluzij in pastišev v zbirkah mlajših pesnikov, A. Jensterle Doležal, T. Kramberger, U. Zupana, R. Simoniška, P. Semoliča, M. Komelja idr., kažejo na vlogo časa v medliterarnem dialogu, ki v sprejemajoči kulturi spreminja kontekst branja prevoda: po dekontekstualizaciji dela in avtorja in rekontekstualizaciji v drugem kulturnem, literarnem in jezikovnem sistemu »tuji elementi [...] začnejo funkcionirati tudi v sistemih, drugačnih od izvirnih sistemov, kot njihova lastnost.« (Tokarz 2018, 100).

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Paul Celan v svetovni literaturi in slovenskem prevodu / Prevajanje Aleksandra Sergejeviča Puškina / Prevajanje Goetheja / Prevajanje Homerja / Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem / Prevajanje italijanskih renesančnih pesnikov / Pomembne prevodne knjižne zbirke po drugi svetovni vojni

Bibliografija

- Bajt, Drago. 1993. »Knjižni prevodi svetovne poezije v slovenščino po letu 1945.« V *Prevod in narodova identiteta. Prevajanje poezije: 17. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 28–38. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 1997. »Udovičev prevajalski opus.« V *Jože Udovič – Interpretacije*, uredil Aleš Berger, 205–221. Ljubljana: Nova revija.
- Berger, Aleš. 1997. »Beležka ob Udovičevih prevodih Federica García Lorce.« V *Jože Udovič – Interpretacije*, uredil Aleš Berger, 238–243. Ljubljana: Nova revija.
- Berger, Aleš. 1998. *Krokiji in beležke*. Maribor: Založba Obzorja.
- Berger, Aleš. 2012. »Ponovni prevodi leposlovnih del.« *Sodobnost* 76, št. 11: 1343–1347.
- Crnkovič, Marko. 1990. »Poslušanje molka, odpravljanje nič.« V *Knjiga, izbrano delo Stéphanha Mallarméja*, 235–286. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Dolinar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25, št. 2–3: 278–291.
- Dolinar, Darko. 1984. »O mestu prevoda v literaturi.« *Jezik in slovstvo* 29, št. 4: 113–118.
- Friedrich, Hugo. 1972. *Struktura moderne lirike*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gantar, Kajetan. 2016. »Razmišljanja o heksametu (1960).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 131–138. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Grafenauer, Niko. 1998. »Pesniški glas in čas.« V *Orfejev spev: Antologija svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov*, uredil Niko Grafenauer, 9–19. Ljubljana: Nova revija.
- Grafenauer, Niko, ur. 1998. *Orfejev spev: Antologija svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov*. Ljubljana: Nova revija.
- Grafenauer, Niko. 2010. »Nebo pod nogami.« V *Diham, da ne zaide zrak. Zbrane in nove pesmi*, 508–522. Ljubljana: Študentska založba.
- Grafenauer, Niko. 2016. »Med mimesis in poiesis (1993).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 243–245. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kos, Janko. 2001. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Maček, Amalija. 2006. »O angelih: Rilkejeve Devinske elegije v prevodu Kajetana Koviča.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 102–108. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Markič, Jasmina. 2002. »Španski romancero.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil. 27. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 209–214. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Menart, Janez. 1983. »Spremna beseda.« V *George Noel Gordon Lord Byron, Pesmi in pesnitve*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Menart, Janez. 1987. »Spremna beseda.« V *Zbrano delo François Villona*, 5–41. Maribor: Založba Obzorja.

- Menart, Janez. 2002. »O prevajalskem ptičjem mleku.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil. 27. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 61–91. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Menart, Janez. 2003. »O prevajanju francoskih romantičnih pesnikov.« V *Alfred de Vigny*, 139–144. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Menart, Janez. 2016. »O prevajanju poezije (1965).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 151–166. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Moder, Janko. 2016. »Garcia Lorca v slovenščini (1958).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 109–115. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Novak, Boris A.. 1989. »Glasbenica tišine.« V *Stephane Mallarme*, 109–136. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Novak, Boris A.. 1995. *Oblika, ljubezen jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- Novak, Boris A.. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe: poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2016. »Prevodi v *Antologiji vedskih pesmi* (2005).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 356–358. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Paternu, Boris. 1989. »Sodobna slovenska poezija kot evolucijski problem.« V *Obdobja in slogi v slovenski književnosti*, 195–224. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pavček, Tone. 2016. »Brv nad prepadoma (1993).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 237–242. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pintarič, Miha. 2002. »Villon: Prevod ironije in ironija prevoda.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil. 27. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 131–135. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pogačnik, Jože, Silvija Borovnik, Darko Dolinar, Denis Poniž, Igor Saksida, Stanovnik Majda, Miran Štuhec in Franc Zdravec, ur. 2001. *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS.
- Poniž, Denis. 2001. *Slovenska lirika 1950–2000*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pregelj, Barbara. 2006. »Federico Garica Lorca v slovenskih prevodih: problem prevajanja asonance.« V *Literatura v večkulturnem položaju in ustvarjalno delo Jolke Milič*, uredila Barbara Pregelj, 70–77. Nova Gorica: Univerza.
- Pretnar, Tone. 1986. »Stanislavovska in mickiewiczzevska kitica v slovenskih prevodih.« V *Sovretov zbornik*, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 145–152. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pretnar, Tone. 1993. *Veter davnih vrtnic: Antologija pesniških prevodov 1964–1993*, uredila Niko Jež in Peter Svetina. Ljubljana: Slava.

- Simoniti, Primož. 2016. »Latinska lirika srednjega veka – prevajalčevi problemi in dileme (2002).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 310–319. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smolej, Tone. 1997. »Podobje v Udovičevih prevodih Baudelaira.« V *Jože Udovič – Interpretacije*, uredil Aleš Berger, 222–237. Ljubljana: Nova revija.
- Smolej, Tone. 2008. *Iz francoskega poslovenjeno: prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2001. »Prevodna književnost.« V *Slovenska književnost III*, uredili Jože Pogačnik, Silviya Borovnik, Darko Dolinar, Denis Poniž, Igor Saksida, Stanovnik Majda, Miran Štuhec in Franc Zadavec, 573–595. Ljubljana: DZS.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda, ur. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Štefan, Rozka. 2003. »Poljska poezija 'nepoetičnih časov' pri Slovencih.« V *Prevajanje realističnih in naturalističnih besedil. 28. prevajalski zbornik*, uredil Tone Smolej, 194–209. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Štefan, Rozka. 2006. »Poljska simbolistična poezija v slovenskih prevodih.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja. 31. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 41–57. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Tokarz, Božena. 2019. *Eseji o poljsko-slovenskem književnem prevajanju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vevar, Štefan. 2001. »O Kovičevih prevodih Rilkeja.« V *Kajetan Kovič – Interpretacije*, uredil Vid Snoj, 295–319. Ljubljana: Nova revija.
- Zlobec, Ciril. 1963. »Sodobna italijanska lirika.« *Sodobnost* 16, št. 1: 97–99.
- Zlobec, Ciril. 2016. »To in ono, a ves čas eno samo. Izpoved prevajalca – brez zardevanja in slabe vesti (2002).« V *Prevajalci o prevodu 2: Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 320–332. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žnidaršič, Martin. 1985. »Kupovanje knjig.« V *Knjiga in bralci III*, uredil Gregor Kocjan, 105–128. Ljubljana: Kulturna skupnost Slovenije.

VPLIV PREVODOV NA RAZVOJ NOVIH LITERARNIH VZORCEV V POEZIJI

V poglavju predstavljamo prevajanje svetovne poezije v slovenščino v drugi polovici 20. stoletja. Razvoj slovenskega leposlovja je namreč ravno v tej zvrsti potekal najhitreje in se ujel z razmahom literarnega prevajanja. Od 80. let dalje je sprotno kritiško presojo dopolnila analiza in zgodovina prevajanja, toda sama dejavnost je bila izključena iz literarnozgodovinskih pregledov kot neenakovredna izvirni produkciji. In vendar so

prevajalci, pogosto sami pesniki, ravno s tem dokazovali izrazne potenciale slovenščine, se poglobljali v norme in načela medliterarne komunikacije, usmerjali recepcijo in širili strokovno znanje o kanonu svetovne poezije, si prizadevali uživati se v zapletena tujejezična besedila, prenesti njihove značilnosti in jih udomačiti v ciljni literarni kulturi. Iskanje ravnotežja med posnemanjem izvornikov in prilagajanjem domačim vzorcem je bilo še posebej zahtevno pri oblikah, ki so nastale v jezikih z drugačnimi prozodičnimi lastnostmi. Za objavo prevodov sta bili najbolj zaslužni založbi Mladinska knjiga s popularno zbirko *Knjižnica Kondor* in elitno zbirko *Lirika* ter Cankarjeva založba z zbirko *Nobelovci* in *Bela krizantema*. Slovensko literarno obzorje se je najprej širilo ob antičnih in romantičnih pesnikih, od konca 60. let dalje so nove spodbude prihajale iz poezije dekadence, nove romantike in simbolizma, razvojno zelo produktivno pa je bilo prisvajanje avantgardnih gibanj in modernizma. Na formativno vrednost prevodne poezije in prevajanja kot spodbude za razvijanje lastne so poleg raziskovalcev opozorili tudi pesniki. Iz njihovega izbora in komentarjev najljubših pesmi lahko razberemo, da se t. i. vplivom niso podrejali, temveč se na globinsko sprejemanje pripravljali skozi lastni ustvarjalni proces. Pričujoči prikaz potrjuje spoznanje, da je prevajanje pomembno sredstvo transfera tujih jezikovnih, literarnih in kulturnih modelov, pri katerem se v drugačnem okolju tuji elementi ohranjajo, spreminjajo in navsezadnje začnejo funkcionirati kot lastnost domačega sistema.

THE IMPACT OF TRANSLATION ON THE DEVELOPMENT OF NEW LITERARY PATTERNS IN POETRY

This chapter presents the translation of world poetry into Slovene in the second half of the 20th century. The development of this genre in Slovene was rapid and aligned with the expansion of literary translation. Since the 1980s on, contemporary literary criticism was accompanied by translation analysis and translation history, but the actual practice of translation was excluded from literary history overviews, since it was regarded as inferior to original production. Nevertheless, translators, often poets themselves, used translation to prove the expressive potential of Slovene, to study the norms and principles of intra-literary communication, to inform the domestic reception of poetry, and to expand the knowledge of the world poetry canon. They also attempted to understand complex foreign-language texts, transferring their characteristics and domesticating them in the target literary culture. The search for a balance between imitating the original and adapting it to the domestic patterns was especially demanding for those forms which originated in languages with different prosodic features. Two publishing houses take most credit for publishing translated poetry – Mladinska knjiga with its popular collection *Knjižnica Kondor* and its elite collection *Lirika*, and Cankarjeva založba with the collections *Nobelovci* and *Bela krizantema*. The Slovene

literary horizon expanded with translations of poets from antiquity and romanticism. Since the 1960s new incentives have come from the translation of decadent poetry, neo-romanticism and symbolism, and particularly productive were translations of avant-garde and modernist poetry. Not only researchers, but also poets themselves recognised the formative impact of translated poetry and translation on the development of their own poetic expression. Their selection of and comments on their favourite translated poems suggest they did not simply submit to foreign influences, but accepted the foreign through their own creative process. The present overview confirms that translation is an important means of transfer of foreign linguistic, literary and cultural models, where foreign elements are first retained or modified in a different environment, and then ultimately accepted as a feature of the domestic system.

DRUŠTVO SLOVENSКИH KNJIŽEVNIH PREVAJALCEV SKOZI ČAS

Tanja Petrič

1 Uvod

V pričujočem poglavju bomo orisali zgodovino ter opredelili vlogo in pomen Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP). Na kratko bomo predstavili društveno dejavnost skozi sedemdeset let aktivnega delovanja, o kateri pričajo pisni arhivski viri, spominški zapisi vidnih članov, ki so se ohranili predvsem v strokovnih publikacijah Društva, delno pa tudi ustno izročilo in avtoričina neposredna izkušnja z delom na Društvu zadnjih dvajset let. Zaradi pomanjkljivosti društvenega arhiva, ki se je skozi desetletja večkrat selil, ob čemer se je gradivo delno izgubilo ali uničilo, sta raziskovanje in natančna rekonstrukcija društvene zgodovine otežena – nekaj arhivskega gradiva se še hrani v prostorih Društva na Tomšičevi 12 v Ljubljani, večino gradiva pa je prevzela rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice.

2 Kratka zgodovina DSKP

2.1 Od idejne zasnove do selitve v vilo na Tomšičevi 12

Ideja o ustanovitvi »prevajalske sekcije« se je porodila že v okviru Društva slovenskih pisateljev (DSP), saj je bilo več aktivnih članov pisateljskega društva, med njimi na primer Mile Klopčič in Božidar Borko, hkrati tudi prevajalcev. DSP je bil po pričevanju Janka Modra, ki je po vojni in devetmesečni zaporni kazni kot politično vprašljiv kandidat stežka dobil zaposlitev, zanj ideološko zaprt; takratno vodstvo Društva je namreč odbijalo »vse nezanesljive kandidate« (Moder 2003, 41; Černe 2013), ob čemer je bila društvena situacija primerljiva z delovanjem pisateljskih društev v vsej nekdanji

Jugoslaviji. Najnaprednejši in prvi v formalno uresničljivi pobudi za samostojno prevajalsko društvo so bili srbski prevajalci v Beogradu, ki so jim sledili tudi mlajši slovenski prevajalci. Med njimi sta bila še posebej dejavna Janko Moder in Ivan Skušek, ki sta začela pripravljati teren za ustanovitev slovenskega društva prevajalcev že leta 1949, iniciative pa so se v Sloveniji postopoma formalizirale šele leta 1952. Razlog večletnih pogajanj za ustanovitev novega društva je po predvidevanju ustanovnih članov tičal v nezaupanju takratne oblasti in šele po posredovanju pesnika, prevajalca in prvega povojnega ljubljanskega župana Frana Albrehta, ki je leta 1953 postal prvi predsednik prevajalskega društva in društvo vodil do leta 1957, je ustanovitev tudi formalno uspela. Hkrati jo je domnevno spodbudil za leto 1953 napovedan prvi kongres jugoslovanskih prevajalskih društev (do takrat sta obstajali le srbsko in hrvaško društvo), na katerem naj bi se ustanovila Zveza prevajalcev Jugoslavije (Janičijević 1999). Ugodne pogoje za ustanovitev prevajalskega društva pa je ustvaril nedvomno tudi povojni razmah slovenskega založništva in sočasni razcvet prevajalstva, ki ga izvirna slovenska literatura še nekaj časa ni mogla dohajati. Čeprav je slovensko prevajalsko društvo začelo samostojno delovati že leta 1952, je svojo dejavnost izvajalo še pod okriljem društva pisateljev, s katerim si je do skupne selitve leta 1957 delilo tudi prostore v tretjem nadstropju stavbe na Wolfovi ulici 1 v Ljubljani (nekdanje Majerjeve hiše oziroma spodnje Name), dolga leta pa tudi arhiv in operativo. Ko je uprava zgradb na Wolfovi hotela društvene prostore nameniti za stanovanja, so se morala društva izseliti (Vodopivec 2021, 29–30):

Tako je Josip Vidmar (1895–1992), član društev pisateljev, prevajalcev in PEN-a in med drugim predsednik SAZU, predlagal zamenjavo oziroma selitev društva [pisateljev] v vilo na Tomšičevi ulici, zamisel pa so podprli tudi takratni vodilni politični funkcionarji Boris Kraigher, Stane Kavčič in Vlado Vodopivec. Hkrati sta se v vilo z Wolfove [...] preselila tudi Klub kulturnih in znanstvenih delavcev in Društvo slovenskih književnih prevajalcev [...].

Konec osemdesetih let je Društvo slovenskih pisateljev vilo na Tomšičevi 12 odkupilo in na podlagi medsebojnih pogodb omogočilo delovanje nekaterim drugim kulturnim organizacijam, predvsem pa Slovenskemu centru PEN in Društvu slovenskih književnih prevajalcev. Prvo pogodbo o souporabi prostorov je sicer že 20. junija 1961 s takratnim predsednikom društva prevajalcev Božidarjem Borkom podpisal predsednik društva pisateljev Anton Ingolič (Vodopivec 2021, 35). Kmalu po nakupu vile pa je bil leta 1992 sestavljen *Protokol o pisateljski vili na Tomšičevi 12 v Ljubljani*, ki so ga podpisali Rudi Šeligo, Drago Jančar in Miloš Mikeln, v katerem je opredeljeno, da bo »stavba vknjižena na DSP, služila [pa] bo DSP, Slovenskemu P.E.N. in Društvu književnih prevajalcev, v principu enakopravno, a kajpak v različnem obsegu glede na njihove dejanske potrebe« (Vodopivec 2021, 36). Iz zapisnika zadnjega skupnega

sestanka vodstev DSP in DSKP z 18. februarja 2020, na katerem je bil sklenjen dogovor o selitvi pisarne društva prevajalcev v podstrešne prostore in arhiva DSKP v klet ter opredeljen delež kritija obratovalnih stroškov, pa jasno izhaja tudi, da »najemnine za souporabo prostorov (pisarna, arhiv, prireditveni prostor, prostor za sestanke, kuhinja, stranišče) DSKP ne plačuje«.

2.2 Od ustanovnega občnega zbora do danes

Ustanovni občni zbor novega prevajalskega društva je bil napovedan za april 1953, vendar je bil prestavljen na 1. avgust 1953, ki velja za uradni datum ustanovitve Društva prevajalcev Slovenije, kot se je sprva imenovalo. Ob ustanovitvi je štel 59 članov, izvoljen je bil sedemčlanski upravni odbor (Fran Albreht, Božidar Borko, Janko Moder, Jože Prezelj, Ivan Skušek, France Vodnik in Janez Žagar), tričlanski nadzorni odbor (Sidonija Jeras, Maks Veselko in Jože Zupančič) in tričlansko častno razsodišče (Mile Klopčič, Vladimir Naglič in France Novšak) (Stanovnik 1996, 97).

Združitev prevajalcev v interesno in strokovno združenje je pripomogla k uveljavljanju stroke ter pridobitvi »sindikalističnih in cehovskih pravic« (Moder 2003, 42), med drugim tudi k vključitvi književnih prevajalcev v status umetniških poklicev, ki ga je država začela podeljevati leta 1954 (gl. Jarc in Škerlj Jerman 1989). Ob tem pa je ostajal status strokovnih in tehniških prevajalcev nedorečen, saj država zanje ni bila pripravljena plačevati prispevkov za socialno varnost kot za priznan status umetnika. Razhajanja med književnim in strokovnim prevajanjem so se mestoma kazala tudi vsebinsko in organizacijsko, Janko Moder v svojih spominskih zapisih govori celo o obdobjih interesnih in osebnih razprtij med posameznimi odborniki. Tako se je leta 1960 formiralo še Društvo strokovnih prevajalcev, ki se je pozneje preimenovalo v Društvo znanstvenih in tehničnih (pozneje tehniških) prevajalcev Slovenije (DZTTPS). Društvo prevajalcev Slovenije pa se je po analogiji z jugoslovansko Zvezo književnih prevajalcev Jugoslavije najprej preimenovalo v Društvo književnih prevajalcev Slovenije in nazadnje v Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP). Na občnem zboru DSKP se je 20. aprila 1976 oblikovala še mariborska sekcija, katere prvi vodja je bil Franc Šrimpf, dejavni člani pa so bili še Gema Hafner, Bruno Hartman in Franc Vogelnik. Sekcija je neuradno prenehala delovati v začetku devetdesetih let.

Majda Stanovnik navaja, da je bil na aprilskem občnem zboru 1962 sprejet sklep o častnih in dopisnih članih DSKP, ob čemer izpostavlja, da se poročila o dopisnih članih niso ohranila, častno članstvo pa je Društvo podeljevalo že pred letom 1962, in sicer sprva (do leta 1985) pogosto kot priznanje tujim prevajalcem za prevode slovenske književnosti (Stanovnik 1996, 99). Častni člani do leta 1985 so: Jan Karel Strakaty (1958), češki časnikar, publicist in prevajalec iz slovenščine; literarni zgodovinar, akademik, publicist in prevajalec Oton Berkopec (1962), ki je aktivno gojil češko-slovenske

kulturne povezave; Vojtěch Měrka (1963), moravski predavatelj in posrednik med češkoslovaško in jugoslovansko literaturo, pionir pouka slovenščine v Prostějovu ter prevajalec Cankarja, Ketteja in Gradnika v češčino; duhovnik, prevajalec in poliglot Ferdinand Kolednik (1967), ki je v več jezikov prevajal predvsem Jurčičeva in Finžgarjeva dela, za francoski prevod Jurčičeve povesti *Jurij Kozjak, slovenski janičar* pa je prejel medaljo Francoske akademije; Zlatko Gorjan (1967), srbsko-hrvaški književnik in eden največjih prevajalcev svetovnih klasikov iz angleščine, francoščine in nemščine; osrednja srbska pesnica 20. stoletja in prevajalka Desanka Maksimović (1967), ki je v srbsčino prevedla tudi pesmi več slovenskih pesnikov in pesnic; češki slavist, akademik in prevajalec František Benhart (1977), tudi prvi prejemnik Lavrinove diplome (2003) in prejemnik Pretnarjeve nagrade (2005); češki literarni zgodovinar in raziskovalec slovenske povojne književnosti Viktor Kudělka (1977); zdravnik in prevajalec Franjo Smerdu (1985), ki je v nemščino prevedel številne slovenske pesnike, mdr. Minattija, Gradnika, Kosovela, Kocbeka, Strnišo; ter slovenski pesnik, kritik in prevajalec iz poljščine France Vodnik (1985). Od druge polovice devetdesetih let naprej so nazive častnih članov in članic običajno prejeli zaslužni člani in članice DSKP, in sicer: Janez Gradišnik (1998), Janko Moder (1998), Radojka Vrančič (1998), Kajetan Gantar (2003), Janez Menart (2003), Majda Stanovnik (2005), Jože Stabej (2007), Irena Trenc Frelj (2013), Aleš Berger (2013), Maja Kraigher (2014), Alenka Bole Vrabc (2017) in Vinko Avsenak (2018). DSKP pa pozna tudi institucijo častnih predsednikov – naslov častnega predsednika so doslej prejeli Anton Sovre (1963), Božidar Borko (1966) in Janko Moder (1989).

Spodaj je predstavljena tabela vodilnih funkcionarjev in funkcionark Društva slovenskih književnih prevajalcev od ustanovitve do leta 2022, ob čemer funkcija podpredsednika do leta 2002 skoraj ni bila realizirana. Podpredsedniške zadolžitve so v okviru upravnega odbora običajno sprejemali izvoljeni tajniki, dokler leta 2002 administrativnega dela ni prevzela zunanja strokovna sodelavka.

OBDOBJE	PRESEDNIK/-CA	PODPRESEDNIK/-CA	TAJNIK/-CA
1953–1955	Fran Albreht	Božidar Borko	Ivan Skušek
1955–1957	Fran Albreht	Božidar Borko	Ivan Skušek
1957–1959	Božidar Borko	/	Ivan Skušek
1959–1961	Božidar Borko	/	Ivan Skušek
1961–1963	Božidar Borko	/	Ivan Skušek
1963–1965	Božidar Borko	/	Tone Glavan
1965–1967	Franjo Smerdu	/	Tone Glavan
1967–1969	Franjo Smerdu	/	Janko Moder

OBDOBJE	PRESEDNIK/-CA	PODPRESEDNIK/-CA	TAJNIK/-CA
1969–1971	Vital Klabus	Mile Klopčič	Igor Jože Olaj
1971–1973	Vital Klabus	Mile Klopčič	Jože Fistrovič
1973–1975	Janko Moder	/	Bogdan Gjud
1975–1977	Janko Moder	/	Martin Žagar
1977–1979	Janko Moder	/	Frane Jerman
1979–1981	Frane Jerman	/	Maja Kraigher
1981–1984	Frane Jerman	/	Alenka Stanič
1984–1986	Kajetan Gantar	/	Alenka Stanič
1986–1988	Ani Bitenc	/	Irena Trenc Frelih
1988–1990	Frane Jerman	/	Vladka Štivan
1990–1992	Aleš Berger	/	Alenka Stanič
1992–1994	Majda Stanovnik	/	Dušanka Zabukovec
1994–1996	Vasja Cerar	/	Dušanka Zabukovec
1996–1998	Vasja Cerar	/	Dušanka Zabukovec
1998–2000	Dušanka Zabukovec	/	Breda Rajar
2000–2002	Dušanka Zabukovec	/	Breda Rajar
2002–2004	Štefan Vevar	Maja Kraigher	Breda Rajar / Mateja Petan
2004–2006	Štefan Vevar	Maja Kraigher	Tanja Petrič
2006–2008	Irena Trenc Frelih	Maja Kraigher	Tanja Petrič
2008–2010	Matej Hriberšek	Irena Trenc Frelih	Tanja Petrič
2010–2012	Dušanka Zabukovec	Đurđa Strsoglavc	Tanja Zupančič
2012–2014	Dušanka Zabukovec	Irena Trenc Frelih	Anja Keber / Andreja Lapuh
2014–2016	Đurđa Strsoglavc	Tanja Petrič	Andreja Lapuh / Kristina Sluga
2016–2018	Đurđa Strsoglavc	Tanja Petrič	Andreja Lapuh / Kristina Sluga
2018–2020	Đurđa Strsoglavc	Tanja Petrič	Andreja Lapuh / Maja Korun Hočevnar
2020–2022	Tanja Petrič	Iztok Ilc	Maja Korun Hočevnar / Kristina Sluga

Čeprav natančnejša analiza tabele in sočasnih sestavov upravnih odborov Društva, pa tudi članstva, po generaciji in spolu presega pričujoče poglavje, je vendarle že na prvi pogled povedno razmerje med moškimi in ženskami v vodilnih organih Društva. Ženske se začnejo prvič pojavljati v funkcijah izvoljenih tajnic šele od začetka osemdesetih let z Majo Kraigher. Prvo predsednico, Ani Bitenc, Društvo dobi šele leta 1986, po več kot tridesetih letih delovanja. Ob tem pa po drugi strani zadnjih dvanajst let društvo vodijo praviloma ženske, kar sicer uravnoveša zgodovinsko statistiko, vendar gre hkrati za dvorezni meč, ki kaže na feminizacijo prevajalskega poklica, pogosto povezano s strmim padcem honorarjev.

3 Sodelovanje DSKP v slovenskih in mednarodnih združenjih

Društvo slovenskih književnih prevajalcev je bilo med letoma 1953 in 1972 vključeno v Zvezo književnih prevajalcev Jugoslavije (Savez književnih prevodilaca Jugoslavije), ki se je leta 1972 organizacijsko preoblikovala iz zveze posameznikov v zvezo enakopravnih društev in se preimenovala v Zvezo društev in združenj književnih prevajalcev Jugoslavije, katere prvi mandat je pripadal Sloveniji s predsednikom Jankom Modrom. DSKP je ostal v Zvezi vse do osamosvojitve leta 1991, posredno pa je bil s tem včlanjen tudi v Mednarodno združenje prevajalcev FIT (Fédération internationale des traducteurs), kamor sta danes vključeni slovenski prevajalski društvi DZTPS in Združenje SCIT. Že od jeseni leta 1991 je DSKP polnopravni član Evropskega sveta združenj književnih prevajalcev CEATL (Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires), ki je bil uradno registriran šele leta 1993 v Bruslju, čeprav so ga zasnovali že v poznih osemdesetih letih. Društvo je tako eno najstarejših članov evropskega krovnega združenja, ki proučuje položaj in status književnih prevajalcev v državah članicah in na evropski ravni zagovarja njihove pravne, socialne in ekonomske interese. Prva slovenska delegatka CEATL-a je bila med letoma 1991 in 2004 Irena Trenc Frelih, od 2004 do 2017 Barbara Juršič, od 2018 pa Iztok Ilc, ki se mu je leta 2021 kot druga delegatka pridružila Tanja Petrič. Že leta 1993 se je DSKP vključil tudi v Slovensko sekcijo IBBY Mednarodne zveze za mladinsko književnost, takrat je Društvo v IBBY-ju zastopal Dušan Ogrizek. Leta 2020 je DSKP članstvo v Slovenski sekciji IBBY obnovil – društvena predstavnica je Julija Potrč Šavli. DSKP ima tudi status nevladne organizacije v javnem interesu na področju kulture, od leta 2021 pa je včlanjen še v sindikalno organizacijo Asociacija, društvo nevladnih organizacij in posameznikov na področju kulture.

4 Društvena dejavnost in uresničevanje ciljev

Društvo slovenskih književnih prevajalcev je strokovno združenje prevajalcev leposlovja, humanistike in družboslovja, ki skrbi za ohranjanje visoke ravni prevajalskega dela, mreženje književnih prevajalcev in uveljavitev stroke. Kot opredeljuje 8. člen *Statuta društva*, ki je bil v prenovljeni obliki sprejet 15. decembra 2015, je namen Društva v skladu z njegovim nacionalnim in mednarodnim kulturnim, umetniškim, znanstvenim in družbenim pomenom naslednji (DSKP 2015):

[Z]druževati prevajalce umetniških in humanističnih besedil; gojiti stike med prevajalci in prevajalskimi organizacijami ter sorodnimi društvi v Sloveniji in drugod; ohranяти visoko raven prevajalskega dela; spodbujati prevajanje pomembnih literarnih, družboslovnih in humanističnih del v slovenščino in iz slovenščine v druge jezike; v javnosti uveljavljati prevajalstvo kot posebno, za razvoj nacionalne kulture in mednarodnih

stikov izredno pomembno področje literarne in humanistične ustvarjalnosti; seznanjati članstvo in širšo javnost s teoretičnimi, zgodovinskimi, socialnimi in praktičnimi vidiki prevajalstva, pa tudi z dosežki domače in tuje prevodne in prevodoslovne dejavnosti in stroke; spodbujati strokovno izpopolnjevanje prevajalcev; varovati koristi in pravice prevajalcev; uveljavljati načela poklicne prevajalske etike; izdajati prevajalske publikacije.

Svoje cilje DSKP uresničuje s prirejanjem javnih literarnih in debatnih večerov (cikla »Pridobljeno s prevodom« in »Prevajalec in mesto«), predavanj, seminarjev za prevajalce slovenske književnosti v tuje jezike in letnih mednarodnih prevajalskih simpozijev oz. srečanj – vse od prvega vsejugoslovanskega srečanja prevajalcev vseh smeri in strok na Bledu leta 1975 naprej (Moder 1975) –, ki jih je v sklopu praznovanj 80-letnice Josipa Vidmarja, takrat tudi uglednega prevajalca, uvedel in nato kontinuirano ohranjal najprej Janko Moder in za njim vsa društvena vodstva. Simpoziji imajo še danes študijsko-izobraževalno vlogo, ki smotrno dopolnjuje prevajalsko prakso, pomembni pa so tudi po svoji družabni plati. Srečanja so vrsto let dokumentirali (tematski) prevajalski zborniki, od leta 2007 pa je to vlogo prevzela revija o prevajalstvu *Hieronymus*, katere pobudnica je bila Martina Ožbot s sourednikom Tonetom Smolejem.

DSKP je med letoma 2008 in 2014 v sozaložništvu z ZRC SAZU izdajal zbirko študij o slovenskem literarnem prevodu *Studia translatória*, ki jo je urejala Majda Stanovnik. V sodelovanju z drugimi sozaložniki in partnerji so nastale tudi nekatere priložnostne monografije; nazadnje je v uredništvu Barbare Pregelj izšla elektronska publikacija *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji* (2019), ki »predstavlja stanje, analizo, sistemske in posamične izzive ter primere dobre prakse na izjemno pomembnem, a pogosto prezrtem področju jezikovnih poklicev/svetovalcev v Sloveniji in jih umešča v širši, evropski okvir« (Pregelj 2019). DSKP je leta 1963 na pobudo takratnega predsednika Božidarja Borka skupaj z Društvom slovenskih pisateljev in Slovenskim centrom PEN zasnoval »revijo za informiranje mednarodne javnosti o slovenski književnosti« (Stanovnik 1996, 106) *Le livre slovène* (pozneje *Litteræ Slovenicæ*), ki še danes v knjižni obliki prinaša prevode vidnih del slovenskih avtorjev in avtoric. Hkrati se Društvo povezuje s številnimi založbami ter kulturnimi, izobraževalnimi in strokovnimi ustanovami v Sloveniji in tujini – mdr. se vključuje v projekte medgeneracijskega sodelovanja v povezavi s fakultetami in šolami. Konzorcij društev, v katerega so se vključili DSKP, DZTPS, Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije (ZKTS), Društvo slovenskih filmskih in televizijskih prevajalcev (DSFTP) ter Lektorsko društvo Slovenije, pa je leta 2020 zasnoval dvoletni projekt »Če nisi preveden, ne obstajaš«, ki izpostavlja pomen in (ne)vidnost jezikovnih poklicev v Sloveniji.

Leta 2021 je Društvo skupaj z Občino Hrastnik ustanovilo tudi svojo prvo prevajalsko rezidenco »Sovretov kabinet« na Dolu pri Hrastniku, ki je namenjena samostojnemu in individualnemu prevajalskemu delu. V okviru sofinanciranega programa Javne agencije za knjigo RS (JAK) je na leto omogočeno enomesečno rezidenčno bivanje štirim do šestim perspektivnim ali uveljavljenim prevajalcem leposlovnih, humanističnih in družboslovnih besedil iz slovenščine v tuje jezike. Rezidenca pa je za simboličen prispevek k obratovalnim stroškom od leta 2022 odprta tudi za vse slovenske književne prevajalce, prioritetno za člane Društva, in za prevajalce drugih jezikovnih kombinacij.

Društvo za izvedbo svojih programov (vključno z zneski za stanovske nagrade) in delovanje pisarne kandidira na štiriletnih programskih razpisih Javne agencije za knjigo, in sicer na programskih področjih »Literarne prireditve« in »Mednarodno sodelovanje«. Od leta 2021 prejema sredstva enoletnega projektne razpisa na področju knjige Mestne občine Ljubljana, za posamezne projekte pa občasno tudi sredstva iz drugih javnih razpisov ter drugih sofinancerjev, sponzorjev in donatorjev. Stalna lastna sredstva, ki so društvu sicer zagotovljena, a z leta v leto variirajo, so sredstva iz plačila članarin (od leta 2022 znaša enotna letna članarina 30 evrov), prodaje društvenih publikacij in namenitve dela dohodnine. Kljub povečanemu obsegu dejavnosti, predvsem pa administracije v zadnjih petnajstih letih, je delo članov društvenih organov prostovoljno. Za nujno vzdrževanje pisarne in vsaj enega redno zaposlenega strokovno-administrativnega delavca manjka dolgoročna sistemska podpora, ki ne bi bila vezana na vsakokratne programske razpise, kulturno-politične prioritete in občasne finančne injekcije.

5 Člani in *Etični kodeks književnih prevajalcev*

Članstvo v društvu je prostovoljno, o sprejemu kandidatov na podlagi formalno popolnih vlog odloča upravni odbor. Skladno z 11. členom *Statuta društva* se lahko vanj včlani prevajalka oz. prevajalec z bibliografijo, ki obsega vsaj dve kakovostno prevedeni tiskani monografiji s področja zahtevnejšega leposlovja, humanistike ali družboslovja oziroma tovrstne prevode, objavljene v tiskanih monografijah in/ali referenčnih tiskanih oz. elektronskih medijih v skupnem obsegu vsaj 30 avtorskih pol ali 1200 verzov. V DSKP pa se lahko včlani tudi prevodoslovec oz. prevodoslovka z bibliografijo, ki obsega vsaj eno tiskano monografijo ali urednikovanje dveh tiskanih strokovnih monografij ali revij s področja prevodoslovja ali objave prevodoslovnih študij, komentarjev in/ali prevodnih kritik v tiskanih monografijah oz. v referenčnih tiskanih in/ali elektronskih medijih v skupnem obsegu najmanj 3 avtorskih pol.

V letu 2022 DSKP šteje okoli dvesto članov in članic, ki so zavezani *Etičnemu kodeksu književnih prevajalcev* v dvanajstih točkah. V sedanji obliki je bil dokument po vzorcu

CEATL-ovih predlog sprejet leta 2007 in opredeljuje poklicno etiko ter kodeks ravnanja profesionalnih književnih prevajalcev (DSKP 2007):

1. Vsak, ki opravlja poklic prevajalca, jamči, da temeljito obvlada tako jezik, iz katerega prevaja (izvirni jezik), kot jezik, v katerega prevaja (ciljni jezik). Ciljni jezik je bodisi njegov materni jezik ali jezik, katerega je tako večš kot svojega maternega jezika, podobno kot pisatelj obvlada jezik, v katerem piše.
2. Prevajalec se mora zavedati svojih omejitev in ne sme sprejemati v prevajanje del, ki so zunaj področij, ki jih obvlada.
3. Prevajalec ne sme tendenciozno spreminjati avtorjevih misli ali besed: prav tako ne sme krajšati ali daljšati besedila brez izrecnega dovoljenja avtorja ali imetnika pravic.
4. Pri tem pa zvestega prevoda ne gre zamenjavati z dobresednim prevodom, kajti zvest prevod ne izključuje določene mere adaptacij, ki so potrebne, da zaživita ozračje in globlji pomen književnega dela v maternem jeziku.
5. V primerih, ko ni mogoče prevajati iz izvirnega jezika in si mora prevajalec pomagati s prevodom v kakem drugem jeziku, mora za to pridobiti avtorjevo dovoljenje in navesti ime prevajalca, čigar prevod je uporabil.
6. V primerih, ko mora za svoje delo uporabiti zaupne dokumente, veže prevajalca poklicna molčečnost.
7. Književni prevajalec mora biti seznanjen z zakonom o avtorskih pravicah in njegovem uveljavljanju v praksi ter paziti, da ga upošteva vsaka pogodba o prevodnem delu, ki jo podpiše z naročnikom. Vztrajati mora, da je pogodba sklenjena pred začetkom dela.
8. Prevajalec je lastnik avtorskih pravic za svoj prevod in ima zato enake pravice kot avtor izvirnega dela. Njegovo ime mora biti jasno in nedvoumno omenjeno ob vsaki javni uporabi prevoda. Prevajalec ima pravico, da se upre vsakršnemu izkrivljanju, krajšanju ali kakršnemu koli drugemu spreminjanju svojega prevoda.
9. Prevajalec ima izključno pravico, da odobri objavo, predstavitev, predvajanje, ponovno prevajanje, adaptacijo, spremembe in druge posege v svoj prevod. Skratka, pravica, da se prevod objavi v kakršni koli obliki, je izključno prevajalčeva.
10. Prevajalec se zavezuje, da ne bo pristal na pogoje, pod katerimi bi ogrozil kakovost dela ali hote škodoval stanovskemu kolegu in ugledu prevajalskega poklica. Boriti se mora za primerno odškodnino in ne sprejeti honorarja, ki je nižji od honorarja, določenega v društvenem tarifniku.
11. Prevajalcu morajo biti zagotovljeni primerni življenjski pogoji, da bo lahko uspešno in dostojno opravljal svojo družbeno nalogo.

12. Prevajalec s svojim delom prispeva k uspešnosti objavljenega dela in ima zato pravico do odškodnine, ki je sorazmerna s tržnim uspehom dela.

6 Nagrade DSKP in drugi mehanizmi podpore književnim prevajalcem

K vidnosti književnih prevajalcev pomembno doprinašajo društvene nagrade. Najstarejša in finančno najvišje ovrednotena je Sovretova nagrada za najkakovostnejše prevode leposlovnih del, ki se podeljuje od leta 1963. Prvo nagrado sta ob deseti obletnici ustanovitve Društva prejela Janez Gradišnik in Mira Mihelič (Moder v svojih spominskih zapisih med prvimi nagrajenci omenja še Rudolfa Moleta, ki v javnih objavah kot nagrajenec ni omenjen), čeprav je bil sklep o podelitvi nagrade za »najboljše prevode leta« sprejet že na desetem občnem zboru DSKP leta 1962. Nagrada pa se je neuradno že od leta 1964, uradno pa od občnega zbora 9. februarja 1965 imenovala Sovretova nagrada (Stanovnik 1996, 100).

Za delo in uveljavitev jugoslovanskih društev književnih prevajalcev in Zveze so bila izjemno pomembna tudi vsakoletna vsejugoslovanska prevajalska srečanja (Moder 1994, 88):

Z njimi smo poskušali zgladiti medsebojne antagonizme in obenem omogočiti več medsebojnega srečevanja in prevajanja. V tem območju so zanimive tudi vsaj tri nagrade. Ena od njih je bila ustanovljena prav v zadnjem času, na našo pobudo, Potočkarjeva, namenjena posebej za medsebojno prevajanje jugoslovanskih literatur. Druga je bila – tudi precej na mojo pobudo ustanovljena – nagrada nove Zveze, da so jo na vsakem občnem zboru Zveze podelili najzaslužnejšim prevajalcem. Tretja pa je bila mednarodna prevajalska nagrada FIT, imenovana po švedskem ustanovitelju Carlu Bertilu Nathhorstu.

Nobena od obeh omenjenih »jugoslovanskih nagrad«, ki so bile častne, se ni uveljavila za dlje časa oziroma je kmalu po osamosvojitvi Slovenije izzvenela skupaj z vsejugoslovanskimi letnimi srečanji.

Po letu 2000 so se že zelo uveljavljeni slovenski Sovretovi nagradi pridružili še priznanje za mlade prevajalce do 35. leta starosti, ki se podeljuje od leta 2002, leta 2013 pa se je preimenovalo v nagrado Radojke Vrančič; od leta 2003 Lavrinova diploma za kakovosten opus prevodov slovenskega leposlovja, humanistike in družboslovja v tuje jezike oz. za pomemben prispevek k uveljavitvi slovenske književnosti v tujini; od leta 2015 Jermanova nagrada za vrhunske prevode humanističnih in družboslovnih besedil; in novo ustanovljena nagrada Vasje Cerarja za prevode mladinske književnosti, ki se je prvič s finančnim pokroviteljstvom Mladinskega kulturnega centra Maribor in častnim pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za UNESCO podelila leta

2022. Ker so nagrade ovrednotene tudi finančno, gre hkrati za nezanimljiv mehanizem podpore književnim prevajalcem. Poleg državnih in občinskih nagrad (Prešernove nagrade, nagrade Prešernovega sklada, Župančičeve nagrade, Glazerjeve listine ipd.) so stanovska priznanja pomemben kriterij pri pridobivanju in podaljševanju pravice do plačila prispevkov za socialno varnost iz državnega proračuna, do katere so upravičeni samozaposleni v kulturi, med katere v skladu s Prilogo I *Uredbe o samozaposlenih v kulturi* (Uradni list RS, št. 84/16) sodi tudi specializiran poklic prevajalca literarnih, humanističnih, družboslovnih in esejističnih del ter filmov v slovenski jezik in iz slovenskega jezika v tuj jezik. Nagrade so vključene tudi v kriterije pri kandidiranju za delovne, rezidenčne in druge (prevajalske) štipendije, za štipendije iz naslova knjižničnega nadomestila ter vloge za mobilnost pri JAK za rezidenčna bivanja in strokovno izpopolnjevanje v tujini.

Za književne prevajalce iz tujih jezikov v slovenščino obstajata dve obliki neposredne finančne podpore, in sicer štipendije iz naslova knjižničnega nadomestila (KN) v kategorijah »delovna« in »rezidenčna štipendija«, ki jo lahko za prijavljen prevodni projekt prejmejo tako uveljavljeni kot tudi perspektivni prevajalci in prevodoslovci, ter delovne štipendije JAK, ki se jih je v letih 2021 in 2022 podelilo glede na vsakokratni fokus (npr. vrhunskim prevajalcem, perspektivnim prevajalcem za drugi knjižni prevod), ob čemer je bilo v letih 2021 in 2022 za prevajalce namenjenih 30 % sredstev, za ustvarjalce izvirnih del pa 70 %; med letoma 2017 in 2020 JAK delovnih štipendij za prevajalce in pisatelje ni podeljeval, pred tem pa odstotkovna razdelitev v besedilu razpisa ni bila določena.

Prevajalci so upravičeni tudi do neposrednih izplačil iz naslova knjižničnega nadomestila, če po *Pravilniku o izvajanju knjižničnega nadomestila* (Uradni list RS, št. 38/16) izpolnjujejo kriterij spodnjega praga izposoj (tj. za prevajalce 4000 izposoj na leto). Prav tako so avtorji izvirnih in prevodnih besedil upravičeni do avtorskih honorarjev za javno rabo, nadomestila za pisna dela v Sloveniji zbira kolektivna organizacija ZAMP Združenje avtorjev Slovenije, k. o., in do nadomestil za privatno in drugo lastno uporabo ter fotokopiranje preko obsega iz 50. člena *Zakona o avtorski in sorodnih pravicah* (Uradni list RS, št. 16/07, št. 56/15, št. 63/16 – ZKUASP in št. 59/19), ki jih zbira kolektivna organizacija SAZOR GIZ, k. o.

DSKP že več let izpostavlja anomalije pri razdelitvi sredstev iz naslova knjižničnega nadomestila, ki izhajajo iz pojmovanja »izvirne ustvarjalnosti«, kar se je v letu 2021 odrazilo tudi v nesorazmernem in nearchiviranem povišanju priporočenih minimalnih avtorskih honorarjev JAK za subvencionirane knjige (300 evrov bruto na avtorsko polo za prevodna dela : 500 evrov bruto na avtorsko polo za izvirna dela). Že leta 2016 je Društvo pri sprejemanju dopoljenega *Pravilnika o izvajanju knjižničnega nadomestila* Ministrstvo za kulturo RS in javnost opozorilo na neustrezno razmerje pri delitvi sredstev med avtorji izvirnih monografskih publikacij (60 %) in prevajalci monografskih publikacij (20 %), preostalih 20 % je namenjenih ilustratorjem, skladateljem in filmskih

ustvarjalcem. V deležu neposrednih izplačil je bila leta 2021 vrednost ene izposoje izvirne publikacije kar 11-krat višja od vrednosti ene izposoje prevodnega dela (0,279456273 evra : 0,02528675 evra). Še bolj problematična je razlika v nominalni višini sredstev za delovne štipendije iz naslova KN, namenjene prevodom. DSKP vedno znova poudarja, da je prevajanje zahtevnih leposlovnih in humanističnih del dolgo trajen in ustvarjalen proces, primerljiv z izvirnim avtorstvom, v mnogih primerih celo kompleksnejši. Zaradi premišljeno oblikovanih kriterijev je učinek delovnih štipendij na področju prevajanja izmerljiv in pozitiven. Hkrati pa gre pri kakovostni prevodni produkciji, ki je v skladu s kriteriji sploh upravičena do štipendiranja, praviloma za uveljavljena dela, ki so že javno kritiško ovrednotena in izbrana iz celotnega bazena svetovne literature. Zato je DSKP že večkrat Ministrstvo za kulturo pozval k spremembi razreza sredstev na 30 % za avtorje prevodov in 50 % za avtorje izvirnih del, kar bi bolj zadovoljivo uravnotežilo nesorazmerja na področju vrednotenja prevodne ustvarjalnosti kot kompleksnega avtorskega dela.

Književni prevajalci lahko pri nekaterih tujih institucijah (literarnih hišah, fundacijah, literarno-prevajalskih centrih idr.) kandidirajo tudi za (rezidenčne) štipendije ali prejmejo finančno ovrednotene bilateralne nagrade (npr. nagrado Fabjana Hafnerja za prevode iz nemščine, nagrado esAsi za prevode iz španščine, Nodierovo nagrado za prevode iz francoščine ipd.).

7 Zaključek

Društvo slovenskih književnih prevajalcev tudi aktivno spremlja in se odziva na kulturno-politično dogajanje, problematiko na področju samozaposlenih v kulturi, evropsko in slovensko zakonodajo v zvezi z avtorskimi pravicami ter se bori za pravičnejše honorarje in z evropskimi smernicami usklajeno vzorčno avtorsko pogodbo. Predstavniki organov DSKP pogosto sodelujejo v programskih skupinah, ki pripravljajo zakone in predpise o varstvu moralnih in materialnih, avtorskih in socialnih pravic prevajalcev in samozaposlenih v kulturi, saj slednji predstavljajo večji delež članstva, ter si prizadevajo za vidnost književnih prevajalcev in ustrezno vrednotenje književnega prevajanja kot zahtevnega področja besedne umetnosti.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Spodbujanje prevajanja v tuje jezike / Teoretična misel o prevodu na Slovenskem

Bibliografija

- Černe P., Urška. 2013. »Kaj bi bilo, če ne bi bilo?« Spletni medij LUD Literatura, 25. november 2013. <https://www.ludliteratura.si/esej-kolumna/uvodnik/kaj-bi-bilo-ce-ne-bi-bilo/>.
- CEATL. b. d. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.ceatl.eu/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 2015. »Statut Društva slovenskih književnih prevajalcev. Zadnjič posodobljeno 15. 12. 2015. <https://www.dskp-drustvo.si/statut/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.dskp-drustvo.si/>
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Etični kodeks«. Zadnjič posodobljeno 2007. <https://www.dskp-drustvo.si/eticni-kodeks/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Revija Hieronymus«. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.dskp-drustvo.si/revija-hieronymus/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Zborniki«. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.dskp-drustvo.si/zborniki/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Studia translatoria«. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.dskp-drustvo.si/studia-translatoria/>.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Ostale publikacije«. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.dskp-drustvo.si/ostale-publikacije/>.
- Janičijević, Jovan. 1999. *Književni prevod i prevodna književnost*. Beograd: Idea.
- Jarc, Stanko in Zdenka Škerlj Jerman. 1989. »Okrogla miza o socialnem statusu prevajalcev.« V *Radovljiški prevajalski zbornik*, uredili Frane Jerman, Janko Moder in Irena Trenc Frelih, 77–87. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. b. d. Dostop 3. 11. 2022. <https://www.jakrs.si/>
- Moder, Janko, ur. 1975. *Zbornik »bled 75«. Prvo skupno delovno srečanje prevajalcev vseh smeri in strok iz vse Jugoslavije*. Ljubljana: Društvo književnih prevajalcev Slovenije in Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- Moder, Janko. 1994. »Prevajalsko društvo 1952–1994. Dogodki in spomini.« V *Prevod – posnetek, reprodukcija, interpretacija. Prevajanje dramatike*, uredili Majda Stanovnik, Aleš Berger in Alenka Stanič, 75–94. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Moder, Janko. 2003. »Nekaj izkušenj in pogledov. (Ob petdesetletnici Društva).« V *Nesem te v zibel drugega jezika. Zbornik ob petdesetletnici Društva*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 38–52. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pravilniku o izvajanju knjižničnega nadomestila. Uradni list RS, št. 38/16. Zadnjič posodobljeno 27. 5. 2016. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2016-01-1632>.
- Pravilniku o izvajanju knjižničnega nadomestila. Uradni list RS, št. 58/22. Zadnjič posodobljeno 29. 4. 2022. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2022-01-1265>.
- Pregelj, Barbara, ur. 2019. *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. <http://www.belaknjigaoprevajanju.si/>.

- Stanovnik, Majda. 1996. »Društvo slovenskih književnih prevajalcev 1953–1995.« V *Prevod besedila, prevajanje romana*, uredila Majda Stanovnik, 96–136. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Uredba o samozaposlenih v kulturi. Uradni list RS, št. 84/16. Zadnjič posodobljeno 23. 12. 2016. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2016-01-3644>
- Vodopivec, Barbara. 2021. *Pisateljska vila na Tomšičevi v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Zakon o knjižničarstvu. Uradni list RS, št. 87/01. Zadnjič posodobljeno 8. 11. 2001. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2001-01-4446>
- Zakon o knjižničarstvu. Uradni list RS, št. 92/15. Zadnjič posodobljeno 4. 12. 2015. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2015-01-3612>
- Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. Uradni list RS, št. 16/07. Zadnjič posodobljeno 23. 2. 2007. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2007-01-0717>
- Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. Uradni list RS, št. 56/15. Zadnjič posodobljeno 29. 7. 2015. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2015-01-2358>
- Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. Uradni list RS, št. 63/16. Zadnjič posodobljeno 7. 10. 2016. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2016-01-2683>
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZKUASP). Uradni list RS, št. 59/19. Zadnjič posodobljeno 4. 10. 2019. <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2019-01-2613>

DRUŠTVO SLOVENSkih KNJIŽEVNIH PREVAJALCEV SKOZI ČAS

V poglavju je orisana zgodovina, vloga in pomen Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP) na Slovenskem. Na osnovi pisnih arhivskih virov, spominov vidnih članov, ki so zapisani v strokovnih publikacijah Društva, ustnega izročila in avtoričine neposredne izkušnje, pridobljene z delom na Društvu v prvih dveh desetletjih 21. stoletja, je opisana društvena dejavnost skozi sedemdeset let delovanja, ki vključuje tako javne literarne in debatne večere, mednarodna srečanja in seminarje, ki imajo strokovno-izobraževalno vlogo, kot tudi društvene publikacije in stanovske nagrade, ki se jih podeljuje v okviru društva. V poglavju so predstavljeni tudi Etični kodeks književnih prevajalcev in pomembni mehanizmi (državne) podpore književnim prevajalcem.

THE HISTORY OF THE SLOVENE ASSOCIATION OF LITERARY TRANSLATORS

The chapter outlines the history, role and importance of the Slovene Association of Literary Translators. On the basis of the study of written archival material, of the articles by prominent members describing the history of the association and published in the association's publications, of the oral accounts and of the author's own experience

having been involved in the work of the association for the last 20 years, various activities of the association that have happened over the 70 years of its functioning are described. These activities have consisted of the organisation of public literary evenings and discussions, international professional meetings and symposia, and the publication of monographs and periodicals. Different awards given by the association, the Code of Ethics of Literary Translators and important mechanisms of the state support for literary translators are also presented.

PREVEDENA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST V KANADI IN AVSTRALIJI

Igor Maver
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V Kanadi in v Avstraliji, dveh poleg ZDA in Argentine najpomembnejših ciljnih deželah slovenskega priseljevanja v 20. stoletju, je bila prevodna ter prevodoslovna dejavnost z nekaj svetlimi izjemami precej skromna, o finančno podprtih založniških možnostih pa v teh deželah, razen samozaložništva in podpore nekaterih kulturnih društev, sploh težko govorimo. Po drugi strani je bilo medkulturno posredovanje v obe smeri seveda odločilno odvisno od prizadevanj posameznih literarnih navdušencev, ki so bili ali so še vedno, poleg svojega prevajalskega dela, pogosto tudi sami izvirni izseljenski književni ustvarjalci v slovenskem jeziku. Poleg prevodne dejavnosti in najpomembnejših prevajalcev ter prevodoslovnih tekstov se prispevek v okviru naslovljene tematike zato le zelo bežno dotika tudi slovenske izseljenske ustvarjalnosti v obeh deželah.

2 Kanada

Raziskovanje izvirne slovenske književnosti v Kanadi vključno s prevedeno slovensko književnostjo je zelo zahtevno, ker je večji del tekstov izšel v samozaložbi, z izjemo nekaterih kulturnih društev ali podpore kanadskih institucij za izseljence. Nekatere črtice in pesmi so bile sicer objavljene v različnih revijah in časopisih oziroma zbornikih, saj posebne založbe v slovenski diaspori nasploh večinoma ne obstajajo in je vse prepuščeno predvsem iznajdljivosti posameznih avtorjev. Kar zadeva prve slovenske prevajalce oziroma kulturne posrednike nasploh, je škof Friderik Irenej Baraga (1797–1868) že sredi 19. stoletja, poleg verskega in misijonarskega deloval tudi na jezikovnem področju na mejnih področjih med današnjo Kanado (Sault Ste. Marie in tudi bolj proti severu)

in predvsem v Michiganu v ZDA, kamor je bil poslan kot misijonar. Poleg svojega dela je pripravil izdaje nabožnih del v prevodu, pričevanj o zgodovini in običajih severnoameriških staroselcev ter slovnice in slovarja očipvejskega jezika, s čimer ga je pomagal ohraniti vse do današnjega dne. Tu gre za pomembno kulturno prevajanje za ohranitev neke domorodske kulture in jezika ne le v duhovnem, ampak tudi v fizičnem smislu, h kateri je Baraga kot slovenski misijonar odločilno pripomogel. V 20. stoletju so izseljenske revije, glasila in časopisi v Kanadi izhajali zgolj v slovenščini, pozneje pa vse pogosteje tudi dvojezično, izdajali so jih društva in zveze, nekatere knjige so izšle tudi s pomočjo Mohorjeve družbe. Glasila, ki so mnoga tudi že ugasnila, so bila pomemben dejavnik ohranitve slovenske identitete v Kanadi, bera je zares bogata, danes pa je osrednja publikacija *Glasilo kanadskih Slovencev / The Voice of Canadian Slovenians* (prim. Maver 2010b).

Prvi pomembni slovenski prevajalec v Kanadi je bil zagotovo Ferdinand Kolednik (1907–1981), veliko je prevajal iz slovenščine v angleščino in francoščino, zlasti povesti in romane Josipa Jurčiča, Frana Saleškega Finžgarja in Ivana Cankarja. Številni njegovi prevodi so bili v času njegovega bivanja tam objavljeni tudi v Kanadi. Dobil je zlato medaljo Francoske akademije (1938) za svoj prevod Jurčičevega *Jurija Kozjaka* v francoščino, kar je bil velik dosežek in zgodnji preboj slovenske književnosti v francoščino in s tem tudi v francosko govoreči Québec v Kanadi. Kolednik je končal študij filozofije in nato študiral bogoslovje na teološki fakulteti v Zagrebu. Kot duhovnik je nekaj časa deloval v Dalmaciji, leta 1935 pa je bil poslan za izseljenskega duhovnika v Francijo. Tam je ostal pet let in v tem času študiral ter doktoriral. Po vojni se je vrnil v Francijo ter se od tam odpravil v ZDA in Kanado. Povsod, kamor je bil poslan, je aktivno deloval med slovenskimi izseljenci. Zgodovinsko povest *Jurij Kozjak* je sam prevedel v deset jezikov, vključno z angleščino seveda, za prevode v druge jezike (med drugim v kitajščino in malgaščino) pa je vselej znal poiskati dobre sodelavce. Skoraj vsem prevodom je Kolednik dodal spremno besedo o pisatelju Josipu Jurčiču, o slovenski zgodovini, o turških vpadih, o stiškem samostanu in o delu stiških menihov v slovenski cerkveni in kulturni zgodovini. Svoje rokopise in mnoge prevode povesti *Jurij Kozjak* Josipa Jurčiča je Kolednik zapustil cistercijanskemu samostanu v Stični. Kot prevajalec je obvladal precej jezikov.

V francoščino je prevajal zlasti Josipa Jurčiča (Kamra 2021) in Frana Saleškega Finžgarja, s katerim sta bila trideset let (1932–1962) v tesnih stikih (Jevnikar 1971). Skupaj s sestro Kati Kolednik-Zupančič je prevajal tudi v nemščino, nekatere Kolednikove lastne knjige pa so bile od druge svetovne vojne do osamosvojitve v Sloveniji zaradi ideoloških oziroma političnih razlogov prepovedane. Za povest *Vozniki* (1940) Filipa Terčelja mu je Francoska akademija leta 1955 podelila nagrado Prix Langlois in šele leta 1967 je postal častni član Društva slovenskih književnih prevajalcev: doma med obema vojnama in vse do 1967 ni prejel nikakršnega priznanja za svoje impresivno prevajalsko delo. Poleg Jurija Kozjaka je Kolednik prevedel v nemščino roman *Deseti brat* Josipa Jurčiča, Finžgarjev zgodovinski roman *Pod svobodnim soncem* in povesti *Dekla*

Ančka in *Strici*, njegovih *Sedem postnih slik* pa v dvanajst jezikov. Leta 1963 je pri založbi Steyler v nemškem prevodu izšel Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* z naslovom *Iztok* in s podnaslovom *Roman um Justinian und Theodora*. Kolednik je Finžgarja visoko cenil in bila sta trideset let (1932–1962) v pisnih in tudi osebnih stikih. Ohranjenih je 86 pisem, razglednic ali dopisnic, ki jih je Finžgar pisal Koledniku. Ta jih je skupaj s svojimi odgovori shranil in leta 1971 jih je Družba sv. Mohorja v Celovcu izdala v knjigi *Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku*, ki jo je uredil Martin Jevnikar, ji napisal tudi uvod in nekaterim pismom dodal pojasnila. Med vojno si na Finžgarjevo željo zaradi cenzure in razmer nista dopisovala. Kolednik je bil sicer večkrat v Ljubljani in je pisatelja obiskoval. Iz Finžgarjevih pisem je razvidno, da je iz ljubezni do slovenstva zelo občudoval Kolednikova prizadevanja, da bi s prevodi seznanil tujce s slovensko literaturo in kulturo (gl. tudi poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z jezikoma antične književnosti – staro grščino in latinščino*).

Zdravko Jelinčič (1921–1997) je po drugi svetovni vojni emigriral najprej v Avstrijo in nato v Kanado, poleg svojih lastnih knjig je prevedel delo Martina Bavčerja *Zgodbe Norika in Furlanije*, ki je izšlo v Kanadi (Toronto 1975). Martin Bavče(a)r (1595–1668) je bil doma iz Sela pri Ajdovščini, v Ljubljani je postal jezuit. Kot bogoslovec je bil profesor po raznih krajih (Zagreb, Dunaj, Reka, Gradec), največ časa pa je preživel v Gorici, kjer je nastalo tudi njegovo glavno delo v desetih knjigah (*Historia rerum Noricarum et Foroiuliensium*), za katero je gradivo zbiral skoraj trideset let, a je ostalo v rokopisu. Izšlo je v slovenskem prevodu Zdravka Jelinčiča leta 1975, leta 1991 pa še dopolnjen prevod pod naslovom *Zgodovina Norika in Furlanije* (Bavčer 1991). Jelinčič se je poleg prevajalskega dela ukvarjal tudi z latinsko literaturo na Slovenskem in etruščino (*Etruščina I–III*, Toronto, 1979).

Ivan Dolenc (1927–2006) je veliko storil za slovenski izseljenski tisk v Kanadi, tudi kar zadeva objavlanje literarnih prispevkov in prevodov. 1958 je začel izdajati svojo revijo *Povest* (*The Story*), s podnaslovom »Mesečnik za kratek čas«, pomagal mu je pesnik Tone Zagorc z izbori iz del slovenskih in drugih pisateljev, ponatisnil je številne črtice ali odlomke iz literarnih del Janeza Trdine, Ivana Cankarja, Ksaverja Meška, Josipa Jurčiča, Frana Levstika, Frana Milčinskega. V letih od 1976 do 1978 je nato v Torontu izhajala revija, ki jo je urejal Ivan Dolenc, *Dnevnik – Diary / Slovene – Canadian*, ki se je do leta 1983, ko je prenehala izhajati, preimenovala v *The New Canadian Slovene Diary*, njen izdajatelj pa je bil Slovene Canadian Center Ivan Cankar. Med avtorji prispevkov so bili na primer Zdravko Jelinčič, Cvetka Kocjančič, Frank Sehovic, iz ZDA tudi Jack Tomšič, Janko N. Rogelj, Vatro Grill, Ivan Zorman, dr. Rado Lenček, dr. Toussaint Hočevar in drugi (Jurak 1999). Dolenc je v svoji reviji objavljaj tudi prevode slovenskih avtorjev v angleščino, najpogosteje Ivana Cankarja, v prevodih znanega lingvистa dr. Josepha Paternosta (r. 1931) iz ZDA, kakor tudi Danice Dolenc ml. in Birgitte Orešnik. Zdi se, da je izbiral tekste tistih avtorjev 20. stoletja, za katere je mislil, da problema-

tizirajo slovensko bivanjsko in narodnostno problematiko in da so močno prisotni v zavesti slovenskih bralcev oziroma v literarnem kanonu, npr. dela Otona Župančiča, Lojzeta Krakarja, Toneta Pavčka, Tomaža Šalamuna, Janeza Menarta, Neže Maurer, Toneta Kuntnerja, Žarka Petana, tudi Antona Slodnjaka in Franceta Bevka. Na pobudo te revije so slovenska društva v Kanadi pripravila skupne Cankarjeve dneve v Torontu, Kitchenerju, Beamsvillu in St. Catherinesu, revija je bila izredno pomembna za oživitev in ohranitev slovenske besede v Kanadi in nenazadnje tudi za seznanitev s slovensko književnostjo, prevedeno v angleščino. Leta 1973 je izšel Dolencev prevod romana *Vroč dan* (*Trouble in July*) Erskina Caldwellla v slovenščino pri Mladinski knjigi (1967), ki je leta 1980 ponatisnila njegov prevod dela R. H. Haggarda *Salomonovi rudniki* (*King Solomon's Mines*). Izvirna slovenska proza, ki so jo ustvarili slovenski izseljenci v Kanadi, včasih tudi dvojezično, je na relativno visokem umetniškem nivoju ter precej obsežna, med poglavitne avtorje se npr. uvrščajo Ted Kramolc (1922–2013) s svojimi zelo uspešnimi romani in črticami v obeh jezikih, Ludve Potokar, Ivan Dolenc s svojim zanimivim prvim romanom o izseljencu v Kanadi, naslovljenim *Za dolar človečnosti*, Cvetka Kocjančič, Irma Marinčič Ožbalt, Franc Sodja, Miro Rak in še nekateri drugi.

Kar zadeva prevajanje v angleščino, je Irma Marinčič Ožbalt prevedla več literarnih del, npr. Prežihovega Voranca, udeleževala se je znanstvenih srečanj o problemih prevajanja iz slovenščine v angleščino, v razpravi »Slovene Poetry in English: Challenges and Problems« [Slovenska poezija v angleščini: Izzivi in težave] (Ožbalt 1996) na primer predlaga, da naj bi se prevajalec odločil, za koga prevaja, in temu prilagodil prevod, pri tem pa naj bi imel na razpolago več možnosti. Po prvi možnosti, kot pravi, naj bi bil izvirnik za prevajalca komaj kaj več kot vir tem in stilov, ki jih bo svobodno adaptiral v tujem jeziku. Druga možnost pa naj bi bila, da bo prevod čim bližje asociativnim in sintaktičnim izhodiščem, ki jih nudi original. Obstajala naj bi tudi tretja možnost, namreč t. i. ustvarjalno prevajanje, pri katerem pridejo do izraza prevajalčeva soustvarjalne sposobnosti, ki naj bodo v občutljivem sorazmerju z avtorjevo ustvarjalnostjo v izvirniku. Ta tretji način je po njenem mnenju najboljši, zahteva pa od prevajalca odlično obvladovanje obeh jezikov.

Cvetka Kocjančič je pomembna kulturna delavka, urednica in ustvarjalka v Kanadi, v Torontu, ki je postal središče delovanja slovenske diaspore. Napisala je knjigo *Upornik s čopičem: življenjska pot slovenskega izseljenca in slikarja Andreja Štritofa* (Kocjančič 1990, 1993) in jo sama tudi prevedla v angleški jezik kot *Unhappy Rebel: The Life and Art of Andy Stritof*, angleško izdajo pa je leta 1993 financirala multikulturna zgodovinska družba Ontarija s sedežem v Torontu.

Dr. Tom Priestley (1937) je kot znan kanadski slavist in profesor prevedel številne pesmi slovenskih avtorjev, med njimi tudi pesmi Franceta Prešerna, od slovenskih koroških pesnikov v Avstriji pa pesmi Milke Hartman (1992), Janka Messnerja, Maje Haderlap (1998), Gustava Januša, pa izbrane pesmi Kajetana Koviča (2002), Franceta

Balantiča, Alojza Gradnika, Pavla Golie, Mileta Klopčiča, Jožeta Udoviča, Mateja Bora in drugih ter prozo Andreja Capudra. Priestly je pisal tudi o prevajanju knjige Cvetke Kocjančič o Andreju Štritofu (Priestly 1996).

Tom (Tomaž) Ložar, včasih podpisani tudi kot Thomas Lozar (r. 1944) je najbolj ponosen na svoje prevajalsko delo v poeziji, zlasti na prevode pesmi Edvarda Kocbeka. Leta 1990 so v njegovem izboru izšli v dvojezični slovensko-angleški izdaji *Na vratih zvečer / At the Door at Evening* (Kocbek 1990), v treh razdelkih je prevedel 47 pesmi in Kocbeka predstavil kot ekumenskega iskalca Boga v človeku in v naravi, kot krščanskega borca za svobodo slovenskega naroda in končno kot dvomljivca in disidenta (Jurak 1999, 380). Ložar je svoje prevode objavljali tudi v revijah *Slovenija* in *Slovene Studies*, prevajal je Gregorja Strnišo, Rudija Šeligo, Bena Zupančiča, Draga Jančarja in druge avtorje. O prevajanju iz slovenščine v angleščino je pripravil vrsto referatov, ki jih je predstavil na konferencah v Ljubljani, na Bledu, Torontu, Chicagu, Seattlu, razprave o kanadskih avtorjih in prevajanju nasploh. Zapisal je: »Stopnja nevednosti, ki je dovoljena prevajalcu, je v obratnem sorazmerju s pomenom iz jezika, iz katerega prevaja, v primerjavi z jezikom, v katerega prevaja« (Jurak 1999, 380). Ložar se seveda zaveda, da je prevajanje poezije skoraj sizifovsko delo, toda če prevajalcu uspe ohraniti v prevodu tisto, kar je bistveno za posamičen pesnikov glas, in se to sliši v kateremkoli jeziku, potem je pri svojem delu uspel. Zanj je prevajalec kot glasbenik poustvarjalec, ki »igra na nek jezik« (Ložar 1993). Čeprav je v njegovih prevodih našla nekaj mest, s katerimi se Irma Marinčič Ožbalt ne strinja in se ji zdijo sporna, vendarle zapiše, da so Ložarjevi prevodi slovenske poezije v angleščino zelo dobri (Ožbalt 1996).

3 Avstralija

Bert Pribac (1933–2020) je bil pomemben pesnik, kulturnik in esejist v okviru prve generacije slovenske diaspore v Avstraliji po drugi svetovni vojni, ki je poleg svojih lastnih pesniških zbirk pripravil tudi slovenske prevode iz izbrane avstralske poezije 20. stoletja *Vesolje okrog kuščarja: iz avstralske poezije 20. stoletja* (Pribac 2003). Doslej je bil najboljši kulturni posrednik med obema kulturama, slovensko in avstralsko, v omenjenem prevedenem izboru sodobne avstralske poezije pa nastanek sveta, plodnost in povezanost z naravo in še kaj simbolizira kuščar oziroma mavrična kača, ki izhaja iz avstralske domorodske oziroma aboridžinske mitologije. Z nasveti pri izbiri je prevajalcu pomagal David Brooks, pesnik, ki je predaval avstralsko književnost na sydneyjski univerzi in je h knjigi napisal tudi uvod. Pribac se je za svoje prevode posvetoval s pesnikom Tomažem Šalamunom (1941–2014), ki je svoje pesmi bral tudi v Avstraliji, ter z literarnim zgodovinarjem Igorjem Mavrom.

Pribac in Brooks sta pozneje v angleški jezik prevedla nekatere izbrane Kosovelove pesmi, a Kosovelov *Zlati čoln* ali v angleščini *Golden Boat* ni izšel v Sloveniji ali Avstraliji,

ampak v Cambridgeu v Angliji pri ugledni založbi Salt Publishing, brez uradne pomoči iz Slovenije. Kosovelov *Zlati coln*, tako je tudi sam mislil imenovati svojo zbirko, ki pa za njegovega življenja ni izšla, je Pribac po svojih besedah prevajal skoraj vsa leta svojega bivanja v diaspori, saj se je na stara leta vrnil v domovino. Ko je na obisk v Slovenijo prišel avstralski književnik David Brooks, je bil nad delom navdušen in je nato sodeloval pri dokončnih prevodih. Poslal jih je znani reviji v Anglijo, kjer so jih leta 2008 takoj objavili. To je bila prva tako celovita uspešna objava slovenske poezije v Veliki Britaniji nasploh. Prva mednarodna pesniška prevajalska delavnica, pozneje poimenovana po tej pesniški zbirki Srečka Kosovela, je bila organizirana v okviru mednarodnega literarnega srečanja Vilenica leta 2003. V letih, ki so sledila, se je delavnica mednarodno odmevno uveljavila vse do svoje ugasnitve pred nekaj leti, Pribčev prevod in objava Kosovela v angleščini pa je bil njen prvi pomemben in uspešen prevajalski projekt.

Bert Pribac je v letih pred svojo smrtjo izdal še nekaj knjig in pesniških prevodov, na primer knjigo *A Shot in a Silence* (2003), skupaj s Tejo Pribac pa *Zajemalko časa* (2005). Ta obsega prevode petih pesnikov Avstralije, ki jih je izbrala in prepesnila Teja Brooks Pribac v sodelovanju z Bertom Pribcem. Trem prodornim avstralskim pesnikom se pridružuje izmišljeni lik Erna Malleya, ki je pretresel avstralski literarni establišment sredi prejšnjega stoletja in ki je postavil temelje za nadaljnji razvoj avstralske post-moderne poezije, ter nenazadnje Bert Pribac s svojo priseljsko izkušnjo, ki je zaznamovala avstralsko kulturo od samega začetka.

Katarina Mahnič je kot odlična prevajalka, ki je kar nekaj časa preživela »tam spodaj« v Avstraliji, delala za revijo *Misli* in je v slovenščino prevedla izbor iz avstralske proze *Kenguru na plaži: antologija sodobne avstralske proze* ter številna dela znanih sodobnih avstralskih pisateljic in pisateljev, med katerimi so na primer Morris West, Helen Garner, Frank Moorhouse, Tim Winton, Robert Drewe, novozelandski pisatelj C. K. Stead, Kate Grenville, Joan Lindsay (Mahnič 2006). Avstralsko prozo v zadnjem času v slovenščino prevaja tudi Breda Biščak, na primer znanega pisatelja Davida Maloufa.

V okviru izseljenske ustvarjalnosti v Avstraliji (Birska-Škofic 1994; Brgoč 1996, Maver 1999, 2010a) predstavlja poezija prevladujoč literarni žanr, z izjemo Cilke Žagar s svojimi romani. Kar zadeva poezijo, so to bili ali so predvsem Bert Pribac, Pavla Gruden, Ivan Burnik-Legiša, Peter Košak, Jože Žohar in v zadnjih letih še Krissy Kneen, ki sodi že v tretjo generacijo izseljencev oziroma boljše Avstralcev slovenskega porekla. Kneen piše tako prozo kot poezijo izključno v angleščini in šele v zadnjem času preko pisanja odkriva svoj slovenski izvor (Kneen 2015), kmalu pa bo prevedena tudi v slovenščino. Za svojo pesniško zbirko *Eating My Grandmother*, v kateri se pokloni spominu svoje slovenske babice, je leta 2014 prejela pomembno pesniško nagrado Thomasa Shapcotta. Sploh prva izseljenska knjiga v slovenščini, ki je izšla v Avstraliji, je bila pesniška zbirka Berta Pribca (1933–2020), *Bronasti Tolkač* (Pribac 1962). Skupaj z Jožetom Žoharjem, Pavlo Gruden, Danijelo Hliš ter Jožetom Čuješem je

bil Pribac leta 1983 soustanovitelj slovensko-avstralskega literarnega in kulturnega kroga (the Slovenian-Australian Literary and Cultural Circle, SALUK), kot podaljšek pomembne literarne revije *Svobodni razgovori*. V zadnjem času so na primer izšli tudi dvojezični teksti (proza in poezija) v prevodu samih avtoric Drage Gelt *Utrinki / Starburst* in *Dreams of Love / Sanje o ljubezni* (Gelt 2018; 2016) in Cilke Žagar s pesniško zbirko *Od tu do tja, nikjer doma / From Here to There, Nowhere at Home* (2010) ter s svojima prejšnjima uspešnima romanoma (Žagar 1995, 2000).

4 Literatura o prevajanju v slovenski izseljenski skupnosti v Kanadi in Avstraliji

Literature o prevajanju v slovenski izseljenski skupnosti v Kanadi in Avstraliji ni veliko. V članku iz leta 1993 z naslovom »The Problems and Pleasures of Translating from such a Language« [Težave in veselja ob prevajanju iz takšnega jezika] se Tom Ložar učinkovito loteva problematike pesniškega prevajanja na njegovem primeru slovenskega izseljenca (pesnika in prevajalca) v Kanadi.

Irma Ožbalt Marinčič se v članku iz leta 1996, ki nosi naslov »Slovene Poetry in English: Challenges and Problems« [Slovenska poezija v angleščini: Izzivi in težave], analitično posveča pesniškemu prevodom v angleški jezik, omejitvam in težavam v procesu pesniškega prevajanja in navaja več primerov.

5 Zaključek

Pričujoča študija je v prvi vrsti posvečena prevajalskemu delu in kulturnim prizadevanjem slovenskih izseljencev in nikakor ne pregledu posameznih izvornih slovenskih del ali revijalnega tiska na tujem, čeprav so nekatera omenjena zaradi pregleda prevodoslovja ter slovenske prevodne književnosti v Kanadi ter Avstraliji nasploh. Vloga slovenskih izseljencev kot kulturnih posrednikov med obema kulturama oziroma literaturama ter izseljencev kot književnih prevajalcev je namreč odločilna, mnogi tudi sicer pišejo dvojezično. Prav oni so bili gonilna sila prevajanja slovenske književnosti v angleški jezik in obratno, čeprav je treba resnici na ljubo priznati, da je bera prevodov relativno pičila, a so nekateri žanri kar dobro zastopani, predvsem poezija, deloma tudi novelistika. Literarno prevajanje je bilo predvsem odvisno od zagnanih in iznajdljivih posameznikov, predvsem izseljencev, začasnih ali stalnih, v Kanadi so to bili Ferdinand Kolednik, Ivan Dolenc, Irma Marinčič Ožbalt, Tom Priestly in Tom Ložar, v Avstraliji pa Bert Pribac in Katarina Mahnič. V Kanadi je bilo v primerjavi z Avstralijo več izvornih ustvarjalcev, ki so bili tudi prevajalci in ki so v angleščino prevedli pomembna dela iz slovenske književnosti. Leto 1991 je sicer pomenilo prelomnico pri objavah slovenske književnosti iz diaspore v Sloveniji, izseljensko založništvo pa je (bilo) slabo razvito ali

celo neobstoječe, zato je veliko del in prevodov izšlo v samozaložbi ali v okviru nekateri slovenskih društev.

Slovenski literarni ustvarjalci in prevajalci v diaspori prevajajo realnost v književne tekste v dveh različnih sistemih, zato njihovo delo bogati obe kulturi, izvorno ter ciljno. Predstavljajo torej transkulturne ustvarjalce v najboljšem pomenu te besede, ki sodijo v sklop enotnega slovenskega kulturnega prostora po svetu in po drugi strani tudi v okvir kanadskega etničnega mozaika ter avstralske multikulturne družbe.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA med obema vojnoma

7 Priporočena literatura

Jurak, Mirko. 1999. »Kanada«. V *Slovenska izseljenska književnost*, uredili Janja Žitnik in Helga Glušič, 307–384. Ljubljana: ZRC SAZU.

V tem delu se avtor sicer večinoma posveča izvorni literaturi, ki so jo ustvarili slovenski izseljenci, vendar nameni nekaj povedi tudi prevajalski dejavnosti osrednjih kulturnikov iz slovenske diaspore v Kanadi.

Maver, Igor. 1999. »Literarno ustvarjanje avstralskih Slovencev v angleškem jeziku.« V *Slovenska izseljenska književnost, Evropa, Avstralija, Azija*, uredili Janja Žitnik in Helga Glušič, 305–317. Ljubljana: ZRC SAZU.

Avtor obravnava pisanje slovenskih izseljencev v Avstraliji v angleškem jeziku in tako tudi nekatere prevode iz slovenščine in obratno.

Bibliografija

- Baraga, Bishop R. R. (Friderik Irenej). 1878. *A Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language for the use of Missionaries and other persons living among the Indians. A Second Edition*. [with:] A Dictionary of the Otchipwe Language, Explained in English. A New Edition. Montreal: Beauchemin & Valois.
- Bavčer, Martin. 1991. *Zgodovina Norika in Furlanije*, prevedel Zdravko Jelinčič. Ljubljana: Slovensko bibliofilsko društvo.
- Birsa-Škofic, Irena. 1994. *Slovenians in Australia*, uredil Keith Simkin. Bundoora: Birsa in La Trobe University.
- Brgoč, Milena. 1996. *Opisna bibliografija slovenskega tiska v Avstraliji*. Melbourne: samozaložba.
- Gelt, Draga. 2016. *Dreams of love: meditations / Sanje o ljubezni: meditacij*. Melbourne: samozaložba.
- Gelt, Draga. 2018. *Utrinki / Starburst*. Melbourne: samozaložba.
- Haderlap, Maja. 1998. *Gedichte/Pesmi/Poems*. Celovec: Drava.
- Jevnikar, Martin, ur. 1971. *Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Jurak, Mirko. 1999. »Kanada«. V *Slovenska izseljenska književnost*, uredili Janja Žitnik in Helga Glušič, 307–384. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Kamra. 2021. »Prevodi Jurčičevih del v tuje jezike.« Zadnjič posodobljeno 13. 01. 2022 <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/prevodi-jurcicevih-del-v-tuje-jezike/>.
- Kneen, Krissy. 2015. *Eating My Grandmother: A Grief Cycle*. St Lucia: University of Queensland Press.
- Kocbek, Edvard. 1990. *Na vratih zvečer / at the Door at Evening*, uredil in prevedel Tom Ložar. Ljubljana: Aleph.
- Kocjančič, Cvetka. 1990. *Upornik s čopičem: življenjska pot slovenskega izseljenca in slikarja Andreja Štritofa*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.
- Kocjančič, Cvetka. 1993. *Unhappy Rebel: The Life and Art of Andy Stritof*. Toronto: Multicultural History Society of Ontario.
- Ložar, Tom. 1993. »The Problems and Pleasures of Translating from such a Language.« V *Slovenska beseda v angleškem kulturnem prostoru / Slovene Word in the English Cultural Space*, uredila Jerneja Petrič, 95–104. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Ložar, Tom. 1996. »How Do You Say in English? A. D. Person's Shtick.« V *Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada and Australia*, uredil Igor Maver, 179–192. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Mahnič, Katarina, ur. 2006. *Kenguru na plaži: antologija sodobne avstralske proze*, prevedla Katarina Mahnič. Dob: Miš.
- Maver, Igor, ur. 1996. *Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada and Australia*. Frankfurt na Majni: Peter Lang.

- Maver, Igor. 1999. »Literarno ustvarjanje avstralskih Slovencev v angleškem jeziku.« V *Slovenska izseljenska književnost, Evropa, Avstralija, Azija*, uredili Janja Žitnik in Helga Glušič, 305–317. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Maver, Igor. 2010a. »Slovenian Migrant Literature in Australia: An Overview with a Reading of the Work of Jože Žohar.« V *Australian Made: A Multicultural Reader*, uredila Sonia Mycak in Amit Sarwal, 173–199. Sydney: Sydney University Press.
- Maver, Igor. 2010b. »Contemporary Slovenian diasporic literature in Canada: introduction.« V *Migrating Memories: Central Europe in Canada. Vol. 1, Literary Anthology*, uredila Vesna Lopičić, 387–396. Brno: Central European Association for Canadian Studies.
- Messner, Janko. 1998. *Básne. Pesmi. Poems*. Celovec: Norea.
- Kovič, Kajetan. 2002. *Kaleidoscope*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kosovel, Srečko. 2008. *The Golden Boat: selected poems of Srečko Kosovel*, prevedli Bert Pribac, David Brooks in Teja Brooks Pribac. Cambridge: Salt Publishing.
- Ožbalt Marinčič, Irma. 1996. »Slovene Poetry in English: Challenges and Problems.« V *Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada and Australia*, uredil Igor Maver, 205–215. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Paternost, Joseph. 1970. *From English to Slovenian: problems in translation equivalence*. The Pennsylvania State University studies No. 29. Pennsylvania: University Park.
- Pribac, Bert, ur. 2003. *Vesolje okrog kuščarja: Iz avstralske poezije 20. stoletja*, prevedel Bert Pribac, uvod napisal David Brooks. Ljubljana: Mladinska knjiga, Cankarjev dom.
- Pribac, Bert. 2002 [1962]. *Bronasti Tolkač*. Melbourne: Slovenski klub v Melbourne; Koper: Capris.
- Priestly, Tom. 1996. »The Unhappy Rebel: Cvetka Kocjančič's Biography of Andrej Stritof and Its Translation into English.« V *Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada and Australia*, uredil Igor Maver, 193–203. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Hartman, Milka. 1992. *Midsummer Night/Kresna noč*, prevedel Tom Priestly. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.
- Žagar, Cilka. 1995. *Barbara*. Celje: Mohorjeva družba.
- Žagar, Cilka. 2000. *Magdalena med črnimi opali*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žohar, Jože. 2004. *Obiranje Limon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

PREVEDENA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST V KANADI IN AVSTRALIJI

V Kanadi in v Avstraliji je bila prevodna ter prevodoslovna dejavnost z nekaj svetlimi izjemami precej skromna, o finančno podprtih založniških možnostih v teh deželah razen samozaložništva in podpore nekaterih kulturnih društev pa sploh težko govorimo. Po drugi strani je bilo medkulturno posredovanje v obe smeri seveda odločilno odvisno od prizadevanj literarnih navdušencev, ki so bili ali so še vedno, poleg svojega

prevajalskega dela, često tudi sami izvorni izseljenski književni ustvarjalci v slovenskem jeziku. Prav oni so bili gonilna sila prevajanja slovenske književnosti v angleški jezik in obratno, čeprav je treba resnici na ljubo priznati, da je bera prevodov relativno pičila, a so nekateri žanri kar dobro zastopani, predvsem poezija, deloma tudi novelistika. Literarno prevajanje je bilo predvsem odvisno od zagnanih in iznajdljivih posameznikov, predvsem izseljencev, v Kanadi so to bili Ferdinand Kolednik, Ivan Dolenc, Irma Marinčič Ožbalt, Tom Priestly in Tom Ložar, v Avstraliji pa Bert Pribac in Katarina Mahnič. V Kanadi je bilo v primerjavi z Avstralijo več izvirnih ustvarjalcev, ki so bili tudi prevajalci in ki so v angleščino prevedli pomembna dela iz slovenske književnosti. Leto 1991 je sicer pomenilo prelomnico pri objavah slovenske književnosti iz diaspore tudi v Sloveniji.

TRANSLATED SLOVENE LITERATURE IN CANADA AND AUSTRALIA

Translation activity both from and into Slovene and translation studies work written by Slovene immigrants have been rather limited in Slovene émigré communities Canada and Australia, with a few notable exceptions, while financial support for publishing is practically non-existent in the Slovene diaspora in those two countries, with the exception of self-publishing and the support of a few cultural associations. As such, cross-cultural mediation in between English and Slovene has depended completely on the efforts of literary enthusiasts who tend to be, in addition to translators, also émigré authors writing in the Slovene language. It was these enthusiasts who have been the driving force of translation of Slovene literature into English, and vice versa, even though it should be noted that the number of translations is relatively low, with some genres, above all poetry and to some extent also novels, nonetheless fairly well-represented. Literary translation has largely depended on enthusiastic and inventive individuals, predominantly émigré authors, such as Ferdinand Kolednik, Ivan Dolenc, Irma Marinčič Ožbalt, Tom Priestly and Tom Ložar in Canada, and Bert Pribac and Katarina Mahnič in Australia. There have also been more original authors who have translated Slovene canonical literary texts into English in Canada, too. And finally, the year 1991, when the country gained its independence, also marked a turning point for publishing Slovene literature from the diaspora in Slovenia.

PREVAJANJE NA (AVSTRIJSKEM) KOROŠKEM OD LETA 1918 NAPREJ

Andrej Leben
Univerza v Gradcu

1 Uvod

Po razpadu Avstro-Ogrske so koroški Slovenci postali ena od t. i. avtohtonih avstrijskih narodnostnih manjšin, ki jo je po izidu koroškega plebiscita leta 1920 nova državna meja med republiko Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ločila od osrednje-slovenskega prostora. Prosesi jezikovne asimilacije, ki jih je med slovensko govorečim prebivalstvom na Koroškem opaziti že pred prvo svetovno vojno, so se v teku 20. stoletja še pospešili, saj je uradno število slovensko govorečih od okoli 66.000 leta 1910 padlo na približno 12.500 ali manj kot tri odstotke koroškega prebivalstva leta 2001, ko je bilo v Avstriji na zadnjem uradnem ljudskem štetju sicer ugotovljenih okoli 25.000 govorcev slovenščine.

Politični in družbeni dejavniki, a tudi premiki v literarnem ustvarjanju koroških Slovenk in Slovencev in v literarni komunikaciji znotraj avstrijskega in slovenskega literarnega sistema so vplivali tudi na prevodno dejavnost in prevajalsko kulturo na avstrijskem Koroškem. Tako je literarna knjižna produkcija vse do časa po drugi svetovni vojni skoraj docela zamrla, dokler ni z ustanovitvijo literarne in kulturne revije *mladje* (1960–1991) prišlo do prenove koroške slovenske literature, ki je v določenih pogledih potekala vzporedno s prenovo nemške koroške in avstrijske literature (Amann in Stutz 1998) in segla tudi na prevajalsko dejavnost. V tematskem pogledu se v precejšnjem delu novejšje koroške slovenske literature odražajo dogodki in (travmatična) doživetja, ki so povezani z drugo svetovno vojno in njenimi posledicami, pri čemer predstavljajo tovrstne pisave tudi jedro koroške slovenske literature, prevedene v nemščino. Z vojno in povojnim razvojem povezana ideološka trenja so še globoko v devetdeseta leta preteklega stoletja zaznamovala tudi razmere na področju založništva, literarnih revij in drugega

koroškega tiska in še sedaj odmevajo v strukturni raznolikosti znotraj slovenske manjšine, ki si je predvsem od zgodnjih sedemdesetih let naprej prizadevala za različne oblike sodelovanja in informiranja nemško govoreče javnosti o svojem družbenem, pravnem in jezikovnem položaju. Prav v času, ko je nemški nacionalizem na Koroškem močno zaznamoval deželno politiko in so prizadevanja manjšine in z njo solidarne javnosti za uresničitev narodnostnih pravic dosegla svoj višek, je zaživela tudi literarna prevajalska dejavnost. Spodbude so med drugim prihajale s strani večinoma novoustanovljenih koroških in avstrijskih literarnih revij, ki so se začele zanimati za literaturo koroških Slovencev (npr. *Aha*, *Die Brücke*, *Extrablatt*, *Fidibus*, *Wespennest*, *Manuskripte*) in so vse do danes ostale pomembni mediji za posredovanje slovenske literature v nemškem govornem postoru (Kohl idr. 2021, 281–286). K večji prepoznavnosti koroške in druge slovenske literature so doprinesle tudi literarne antologije, ki so izhajale zlasti v Celovcu in na Dunaju (Vavti 2006, 54–60; glej tudi Slolit, b. d.).

Do pravega razmaha prevajalske kulture je prišlo z ustanovitvijo samostojne Slovenije, ki je po letu 1991 izgubila del prejšnjega jugoslovanskega prevodnega knjižnega trga in tudi na literarnem področju iskala pot v »Evropo« oz. Evropsko unijo. Ob začetku jugoslovanskih vojn, ko je mahoma naraslo zanimanje za literature iz nekdanje jugoslovanske federacije v nemškem govornem prostoru, pa so dvojezične založbe Mohorjeva, Drava in Wieser s svojimi knjižnimi in prevodnimi programi igrale ključno posredniško vlogo. Lojze Wieser je leta 1952 ustanovljeno politično založbo Dravo že v zgodnjih osemdesetih letih preoblikoval v literarno založbo, kjer je imela svoj prostor tudi prevodna literatura iz slovenščine. Ko je leta 1987 ustanovil svojo lastno založbo, ki se je programsko usmerila na posredovanje vzhodnosrednjeevropskih in jugovzhodnoevropskih literatur, tudi slovenske, je založba Wieser v obdobju od 1991 do 2001 izdala sploh največ prevodov iz srbsčine, hrvaščine in bosanščine v celotnem nemško govorečem prostoru (Messner 2020a, 161). Tudi Mohorjeva, ki je svoje delovanje v Celovcu obnovila že leta 1947, je v osemdesetih letih razširila svoj literarni program, sprva zlasti na področju mladinske in otroške literature, na pobudo pisatelja Janka Ferka pa je začela v dveh zbirkah posredovati uveljavljena imena iz sodobne avstrijske literature v slovensko govoreči prostor (*Austriaca*) in sodobno slovensko literaturo iz Slovenije v avstrijski prostor (*Slovenica*). Vse tri založbe so s svojim programi, z izdajanjem prevodov in dvo- ali večjezičnimi objavami pridobile na prestižu in kmalu pritegnile tudi avtorje in avtorice iz drugih evropskih in avstrijskih manjšinskih ali drugojezičnih literatur (npr. iz gradišćanske hrvaške, romske, češke). Že vrsto let je opaziti, da se tudi nekatere druge koroške založbe odločajo za izdajanje slovenske literature v nemškem prevodu (npr. Alekto, Norea, Edition Rapial edicija, Kitab, Sisyphus, Heyn in Založba Fran) (Kohl idr. 2021, 273–280), prevodno literaturo iz slovenščine v nemščino in obratno ter dvojezične objave v večjem številu izhajajo tudi na Štajerskem (npr. založba Pavlove hiše/Pavelhaus in Edition Keiper).

Malodane vsi koroški slovenski avtorji in avtorice so se v preteklosti v večjem ali manjšem obsegu posvetili literarnemu prevajanju iz slovenščine v nemščino, redkeje tudi obratno, s čimer sodi prevajanje v njihove integralne umetniške repertoarje. Vendar to velja predvsem za starejše med njimi, kajti po letu 1980 rojeni pišočiči sicer še dokaj pogosto prevajajo svoja lastna dela, a le poredkoma segajo po drugih slovenskih besedilih. Sploh je značilno, da mlajši prevajalci in prevajalke, s katerimi sodelujejo tudi koroške založbe, ne prihajajo več toliko iz Koroške, temveč predvsem iz štajerskega in drugega avstrijskega ali tudi nemškega okolja.

2 Pregled prevodne dejavnosti na Koroškem

Z umikom Mohorjeve iz Celovca na Prevalje leta 1919 in od tam v Celje je literarno prevajanje na Koroškem, ki je že v zadnji tretjini 19. stoletja bolj ali manj usahnilo, povsem zamrlo, saj ni bilo več niti osnovnih pogojev za izdajanje knjig, poleg tega se del koroškega slovenskega izobraženstva po plebiscitu ni več vrnil na Koroško ali se je odselil v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Za dotok slovenskih knjig je še naprej skrbela predvsem Mohorjeva, delovanje celovške Mohorjeve, ki je bila sicer zastopana v predstojništvu celjske, pa so nacistične oblasti dokočno prepovedale maja leta 1940 (Filipič 2016, 929).

Med vojnama in v času druge svetovne vojne se je prevajalo zlasti v političnih kontekstih, tako na primer v času plebiscitne propagande, ko sta avstrijska in slovenska oz. jugoslovanska stran tiskali lepake, letake in karikature v obeh jezikih, in še v sklopu odpora proti nacionalsocializmu, ko so, kot omenja npr. Karel Prušnik-Gašper v svojih spominih, tudi koroški partizani prevajali »politične knjižice« v nemščino (Prušnik 1958, 191). Partizanska tehnika Obir je poleg protinacistične politične in propagandne literature v nemščini tiskala tudi letake za prisilne delavce v francoščini in italijanščini, v slovenščini in nemščini pa so izdajali glasilo delavske enotnosti na Koroškem *Enotnost – Die Einheit* (Žolnir 1990, 15–85; Zwitter 1951, 36–37). Prevajalo pa se je tudi za potrebe nacističnih oblasti, pri čemer je poseben in usoden primer izgubljeni slovenski dnevnik Tomaža Olipa, ki je bil v sklopu zasledovanja slovenskih odporiških skupin kot dokazno gradivo preveden v nemščino in je služil na zloglasnem Freislerjevem procesu aprila leta 1943 v Celovcu proti 35 odpornikom iz Sel in okolice, od katerih jih je bilo trinajst obsojenih na smrt, leta 2010 pa je bil prevod objavljen s spremnim pismom Petra Handkeja kot zgodovinski dokument z literarno kvaliteto (Baum 2010, 16).

Prisilno izseljevanje koroških slovenskih družin, zatiranje slovenščine, genocidna politika Tretjega rajha na Koroškem, Gorenjskem, Štajerskem in želja po spravi med Nemci in Slovenci je pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga, avtorja eseja »Der Kärntner Slovene« [Koroški Slovenec] (1947), ki ga je leta 1951 v slovenskem prevodu objavila tudi celovška revija *Svoboda*, pripeljala do tega, da je ustanovil knjižno zbirko

»Slovenische Dichtungen« [Slovenske pesnitve], v kateri so v letih 1947 in 1948 pri celovski založbi Kaiser v nemščini izšle Cankarjeve *Zgodbe iz doline Šentflorjanske*, Tavčarjevo *Cvetje v jeseni* in izbor pravljic Frana Milčinskega z naslovom »Slovenische Volksmärchen« v prevodu Herte Kralj in izdajatelja. Leta 1953 je Perkonig pri dunajski založbi Wancuara izdal še ponatisa Cankarja in Tavčarja ter dva prevoda Miška Kranjca, *Beg s kmetov*; *Režonja na svojem* in *Martin Žalik na kmetih*. To je bil hkrati prvi in vse do konca osemdesetih let edini poskus načrtnega prevajanja slovenske literature v nemščino. Odzivi na Perkonigovo iniciativo v Društvu slovenskih pisateljev kažejo, da so tedaj upali na niz nadaljnjih prevodov, o čemer govori seznam reprezentativnih slovenskih literarnih del, ki sta ga sestavila Anton Slodnjak in Alfonz Gspan in ga je France Bevk v sredini leta 1953 posredoval Perkonigu. Ta zbirke sicer ni nadajeval, vendar je Drago Druškovič nekako v zameno v slovenščino prevedel Perkonigov roman *Honigraub oder Der Hügel St. Joseph*, ki je leta 1960 izšel pod naslovom *Ugrabljena strd* pri Cankarjevi založbi (Perenič 2005, 584–590).

Sicer naletimo v prvem povojnem desetletju v koroškem sklopu le na posamične primere slovensko-nemškega literarnega posredovanja, kot ga predstavlja potopis pesnika Michaela Guttenbrunnerja, ki je v slovenskem prevodu izšel leta 1951 v spominško-dokumentarnem zborniku *Koroška v borbi* pod naslovom *Pogovor z avstrijskimi anti-fašisti* in govori o partizanskem uporu in tragičnih dogodkih pri kmetu Spitzbauerju na Svinški planini. Tudi nemški prevod Prežihovih *Samorastnikov*, ki ga je Janko Messner leta 1963 izdal pri založbi koroškega pisatelja Bertla Petreia in v spremni besedi označil za »znak sporazumevnja med narodi«, je bil v bistvu osamljen pojav, čeprav je v krogu ustanoviteljev literarne revije *mladje* (1960–1991) že zaslediti začetke novih prizadevanj ne za politično, temveč estesko utemeljeno literarno prevajanje.

Že v prvih številkah *mladja* sta Florjan Lipuš in Erich Prunč objavila odlomke iz Wolfganga Borcherta in Josepha Conrada, kot prevajalci pa so se pozneje udeleževali praktično vsi koroško slovenski literarni sodelavci, ki so v naslednjih desetletjih pridružili mladjevcem. Posebno veliko se je prevajalo od zgodnjih sedemdesetih dalje, ko so v reviji redno izhajali slovenski prevodi iz sodobne nemške avstrijske in drugih literatur (npr. Peter Henisch, Peter Rosei, Michael Scharang, Peter Turrini, Harald Irnberger, Bernhard C. Bünker, Marie-Thérèse Kerschbaumer; Saint-John Perse, Gonzalo Millán, Ernesto Cardenal), med prevajalci pa so bili Lev Detela, Milena Merlak, Florjan Lipuš, Janko Messner, Olga Vouk, Kristijan Močilnik, Maja Haderlap, Klaus Detlef Olof, Andrej Kokot in Fabjan Hafner.

Prelomnico pri prevajanju koroške slovenske literature v nemščino predstavlja medij-sko odmeven izid Lipuševega romana *Zmote dijaka Tjaža* v prevodu Petra Handkeja in Helge Mračnikar leta 1981 pri založbi Residenz. Handke, ki je posredoval še prevod v francoščino, je bistveno pripomogel k uveljavljanju Lipuša kot avtorja evropskega in svetovnega formata, prispeval pa je tudi k večjemu zanimanju s strani avstrijske javnosti

za drugo slovensko literarno ustvarjanje na Koroškem, ki je bilo tedaj le v zelo omejenem obsegu dostopno preko kvalitetnih prevodov ali pa v obliki besedil v nemščini. Ker drugih, kaj šele poklicnih, prevajalcev ni bilo, so si številni piščoči pomagali s samoprevodi. Kako nezadovoljiva je bila situacija, ponazarja mladjevska prozna antologija *Aufzeichnungen aus Kärnten* [Zapiski iz Koroške] (1983), v kateri ima »svojega« prevajalca samo Florjan Lipuš, namreč Petra Handkeja, ki je prevedel še njegovo antološko prozno besedilo »Navodila za kričanje«.

Vsekakor so se prevajalske razmere v osemdesetih letih, ki po Fabjanu Hafnerju veljajo za »zlato desetletje« koroške slovenske literature (Hafner 2009a, 140), obračale na bolje. Založba Drava je že leta 1979 izdala nemški izbor Kosovelovih pesmi v prevodu Andrej Kokota in Helmuta Scharfa, naslednje leto partizanske spomine Karla Prušnika v prevodu Avgušтина Malleja, Florjana Lipuša in Geralda Musgerja, ki je bil pozneje še večkrat ponatisnjen, Mohorjeva pa je objavila mladinsko povest *Junak na kolcih* (1981) Janeza Švajncerja in Ingoličevo *Tajno društvo PGC* (1983). Drava je v svoj program sprejela tudi dvojezične otroške knjige Marice Kulnik, pri čemer sta se otroška in mladinska literatura razvila v eno najbolj produktivnih prevajalskih področij (Janet 2012, 8).

Drava se je v naslednjih letih usmerila na posredovanje slovenskih literarnih klasičkov, kot so Levstikov *Martin Krpan* (prev. Helga Mračnikar), Prešernovi *Soneti nesreče* (prev. Lili Novi) in Cankarjev *Martin Kačur* (prev. Manfred Jähnichen), ter na izdajanje novel in romanov Prežihovega Voranca (prev. Janko Messner, Peter Wieser in Anton Svetina, Klaus Detlef Olof) in povesti Cirila Kosmača (prev. Klaus Detlef Olof). Založba Bläschke je že leta 1977 izdala nemški izbor iz poezije Andreja Kokota (prev. Peter Kersche), skupaj pet prevodov poezije Gustava Januša (prev. Peter Handke) pa je izšlo pri založbah Suhrkamp in Residenz. Za slovenske knjižne prevode iz nemške avstrijske literaure sta od koroških slovenskih avtorjev poskrbela Janko Messner (prevedel je dela Friedricha Dürrenmatta in Franza Werfela – skupaj s Karlom Mauserjem) in od druge polovice osemdesetih let naprej Andrej Kokot, ki je prevajal Petra Handkeja, Ericha Frieda, Petra Paula Wiplingerja in Michaela Gутtenbrunnerja. Med prevajalce iz slovenščine v nemščino so se uvrstili tudi slovenski priseljenci France Urbinc, Sonja Wakounig in Vinko Ošlak, ki je dejaven tudi kot prevajalec v esperanto in iz njega.

Večplastnost in širina prevajalskih prizadevanj sta razvidna iz zasnov treh antologij, ki so izšle v prvi polovici osemdesetih let in združevale precejšen del tedanjih prevajalskih sil. V dvojezični antologiji sodobne slovenske poezije *Auf dem grünen Dach des Windes / Na zeleni strehi vetra* (1980), ki je leta izšla pri celovski založbi Heyn in prinaša izbor uveljavljenih pesnikov in pesnic iz Slovenije, avstrijske Koroške in Tržaškega, izstopa z največ prevodi Klaus Detlef Olof. Drugi prevajalci so bili Ina Jun Broda, Peter Kersche, Horst Ogris, Rudolf Neuhäuser, Ilma Rakuša, Peter Urban in Andrej Kokot, ki je prevedel lastne pesmi. Olof in Neuhäuser sta prispevala tudi glavnino prevodov za

prozno antologijo *Zeichen und Wege: Slowenische Erzähler der Gegenwart* [Znamenja in poti: Sodobni slovenski pripovedniki] (Drava 1985), v kateri so bili predstavljeni mdr. Andrej Hieng, Branko Gradišnik, Lojze Kovačič, Florjan Lipuš, Boris Pahor, Marjan Rožanc, Pavle Zidar in Vitomil Zupan. V reprezentativni dvojezični antologiji *Das slowenische Wort in Kärnten / Slovenska beseda na Koroškem* (Österreichischer Bundesverlag 1985) nastopajo kot nadaljnji prevajalci še Fabjan Hafner, Gabriel Lipuš, Franc Merkač, Milena Merlak-Detela, Kristijan Močilnik, Helga Mračnikar in Reginald Vospernik.

Nadaljnjo prevodno produkcijo sta najbolj zaznamovala Klaus Detelf Olof in Fabjan Hafner. Olof je razen Prešerna prevajal predvsem sodobno slovensko prozo za Dravo, Wieserja in vrsto drugih avstrijskih založb. Hafner se je osredinil na prevajanje Florjana Lipuša in pozneje na sodobno slovensko poezijo, njegovi prevodi pa so izhajali pri vseh treh koroških dvojezičnih, drugih avstrijskih in nekaterih nemških založbah. V obdobju po osamosvojitvi Slovenije in v času jugoslovanskih vojn so se pojavili še številni drugi prevajalci iz slovenščine, mdr. Ludwig Hartinger, Erwin Köstler, Jože Strutz in Johann Strutz, ki so vsi imeli svoja dokaj jasno zarisana prevajalska težišča, Hartinger kot prevajalec Srečka Kosovela, Köstler kot prevajalec Ivana Cankarja, Jože Strutz kot (so)prevajalec Janka Messnerja in Prežihovega Voranca ter Johann Strutz kot prevajalec Florjana Lipuša.

Založba Drava je svoj prevodni program postopoma profilirala s Köstlerjevimi prevodi izbranih Cankarjevih del v doslej 14 knjigah in svojo ponudbo razširila na prevode iz sodobne slovenske literature – predstavljeni slovenski avtorji so Maja Haderlap, Franjo Francič, Zoran Hočevcar, Srečko Kosovel, Lojze Kovačič, Maruša Krese, Sebastijan Pregelj, Andrej Skubic, Igor Torkar, Vlado Žabot idr. Za večino prevodov je poskrbel Erwin Köstler, ki je v nemščino prevedel tudi prozno antologijo *Čas kratke zgodbe* Toma Virka. Hkrati je Drava v prvem desetletju tega stoletja postala forum izjemno produktivnega in odzivnega področja koroške slovenske spominske literature, ki je pritegnilo tudi zanimanje drugih založb (npr. Mohorjeve, založbe Wieser, KITAB), med prevajalci pa najdemo tako etablirane kot nove prevajalce različnih starosti (Kohl idr. 2021, 185–191). Od sodobnih koroških slovenskih avtorjev je Drava izdala v nemškem prevodu največ del Janka Messnerja, nazadnje tudi njegovo nemško oz. dvojezično izbrano delo v sedmih knjigah s prevodi avtorja in Jožeta Strutza.

Založba Wieser je od slovenskih avtorjev in avtoric v nemškem prevodu promovirala med drugim prozo Draga Jančarja, poezijo Srečka Kosovela, Maruše Krese, Cvetke Lipuš in Daneta Zajca v prevodu Olofa, Hafnerja, Hartingerja in drugih, izdala pa je tudi nemški izbor dramskih besedil Dušana Jovanovića, Gregorja Strniše, Rudija Šelige in esejistiko Aleša Debeljaka. Poleg tega so pri Wieserju številna leta izhajala nova dela Florjana Lipuša tako v izvorniku kot v prevodu Johanna Strutza, založba pa je pripravila tudi izdajo Lipuševega zbranega dela z vsemi dostopnimi prevodi v nemščino.

Mohorjeva je z zbirkama *Austriaca* in *Slovenica* razvila bogat prevajalski program v obe smeri in v slovenski govorni prostor od leta 1989 naprej posredovala prozna dela vodilnih avstrijskih pisateljev in pisateljic, od Ingeborg Bachmann, Thomasa Bernharda, Eliasa Canettija in Elfriede Jelinek do Roberta Musila in Stefana Zweiga. Med 2000 in 2008 je imela sploh največji delež prevodov estetsko zahtevne nemške literature v slovenščino, sicer pa je v tem obdobju od skupaj 170 naslovov iz avstrijske literature skoraj polovica izšla pri koroških založbah (Peklar 2009, 53–60). V nekoliko mlajši zbirki *Slovenica* so izšli med drugim Andrej Capuder, Žarko Petan, več del Ferija Lainščka in Marjana Tomšiča, Alojz Rebula, Kajetan Kovič, Prežihov Voranc, niz proze Borisa Pahorja in Evalda Flisarja. Razpon prevajalcev in prevajalk, s katerimi Mohorjeva sodeluje, sega pri prevodih v nemščino od Andreje Greistorfer-Vrbinc, Johanna Strutza, Klaus Detlefa Olofa in Andreja Lebna do Metke Wakounig. V avstrijski prostor je posredovala tudi mladinsko književnost Dese Muck, Maje Vidmar in drugih, ki so jo prevajali Marica Kulnig, Tamara Kapus in Adrian Kert, če naštejemo le nekatere, v slovenski govorni prostor pa avstrijskega mladinskega pisatelja Thomasa Brezino.

Kljub živahni prevodni produkciji iz slovenščine v nemščino o programiranem prevajanju ni mogoče govoriti, saj vsi ti prevodi niso izhajali na podlagi daljnoročnih ali sistematskih založniških konceptov. Prvi poskus te vrste je bil šele prevajalski in izdajateljski projekt *Slowenische Bibliothek* [Slovenska knjižnica] Erwina Köstlerja, ki je k sodelovanju pridobil vse tri omenjene založbe in zasnoval seznam s 30 naslovi iz doslej slabo dostopne starejše in novejše slovenske literature (Köstler 2014, 252–257). Prvih pet knjig (Vladimir Bartol, Zofka Kveder, Ivan Pregelj, Marjan Rožanc, Vitomil Zupan) v prevodu Erwina Köstlerja, Daniele Kocmut, Johanna Strutza, Metke Wakounig in Aleksandra Studena-Kirchnerja je izšlo leta 2013, vendar se je začeto sodelovanje razbilo, Lojze Wieser pa je z mislijo na Slovenijo kot gostjo Frankfurtskega knjižnega sejma 2023 naslov »*Slowenische Bibliothek*« znova oživel in zbirko napolnil z raznovrstnimi ponatisi in nekaterimi novimi prevodi, od Prešerna, Prežiha, Berte Bojetu in Andreja Kokota do Janka Pleterskega.

Pomen založb Drava, Mohorjeva in Wieser in s tem tudi prevajalcev in prevajalk, ki z njimi sodelujejo, za posredovanje slovenske literature v nemški govorni prostor ponazarja podatek, da so te tri založbe od leta 1990 do leta 2007 skupaj izdale več kot polovico vseh v tem obdobju izdanih literarnih prevodov (Köstler in Leben 2014, 213–214). Tudi preliminarna evidenca prevodnih naslovov od 2008 do 2022 pokaže, da so te založbe, vključno s ponatisi, prispevale okoli 40 % vseh literarnih prevodov iz nemščine v slovenščino. Zanimanje in prestiž, ki so si ga pridobili tako slovenska književnost kot tudi njeni prevajalci in prevajalke, se odraža tudi v tem, da se vse več drugih koroških, avstrijskih in nemških založb odloča za izdajanje slovenske literature. Z njimi pomembno sodelujejo tudi prevajalci in prevajalke, ki so začeli svojo prevajalsko pot pri dvojezičnih koroških založbah.

Ne glede na to, da je število prevajalk in prevajalcev v preteklih letih naraslo, je samoprevajanje v dvojezičnem literarnem okolju še naprej značilen in razširjen pojav. Samoprevajanje, ki zadeva tudi narečno poezijo (npr. Marija Bartoloth, Tomaž Ogris) in spominsko prozo (npr. Tomaž Ogris), je ustaljena praksa zlasti v poeziji, kjer samoprevode ustvarjajo na primer Gustav Januš, Rezka Kancian, Dominik Srienc, Franc Merkač, Stefan Feinig in Nina Zdouc. Po Janku Messnerju, ki je že v sedemdesetih letih pisal jezikovno hibridna nemško-slovenska in narečna besedila, in Janiju Oswaldu, katerega poetika temelji na postopkih spajanja in preklapljanja med več jeziki, se prevodne prvine v novejšem času pogosteje pojavljajo tudi v besedilih Petra Handkeja, Petra Waterhousea, Maje Haderlap, Dominika Srienca in drugih, pri čemer je treba pri dvojezičnih pišočih izhajati iz tega, da so prevajalski postopki sestavni del njihovega slovenskega oziroma nemškega pisanja, četudi se ti postopki ne razkrivajo na prvi pogled.

Med prevajalci in prevajalkami, ki so se pojavili v novejšem času, je opaziti, da ne prihajajo več toliko iz koroškega (na primer Marijan Štikar in Dominik Srienc), temveč vse bolj iz štajerskega oz. graškega okolja (npr. Andrea Haberl-Zemljčič, Daniela Kocmut, Karin Almasy, Sebastian Walcher, Jens Sakelšek, Felix O. Kohl), kar je povezano z možnostjo študija tolmačenja in prevajanja na Inštitutu za teoretsko in uporabno prevodoslovje in s poletnimi prevajalskimi seminarji na Premudi, ki jih je dolga leta vodil Erich Prunč.

3 Žanri, ki se prevajajo

Prevodna dejavnost v koroškem okolju zaobjema bolj ali manj vse literarne žanre, pri čemer prevladujejo prozni prevodi iz slovenske moderne in modernizma vse do sodobne literature. V liriki po številu knjižnih objav prevladujejo prevodi iz koroške slovenske poezije, prevajanje spominske in pričevanjske literature pa se osredinja na koroški kontekst. Redki so tudi knjižni prevodi iz avstrijske oziroma nemške lirike v slovenščino, ki prinašajo zvečine poezijo avtorjev, ki so bili ali so tudi sicer v ožjem stiku s koroškimi slovenskimi avtorskimi kolegi. Od nemško pišočih koroških slovenskih pesnikov ima knjižni prevod v slovenščino doslej samo Maja Haderlap. Dramska besedila, iz klasične in sodobne dramske literature, se prevajajo predvsem iz slovenščine v nemščino. Primer posredovanja nemške avstrijske dramske literature v sklopu koroških gledaliških projektov je drama *Zala* Haralda Schwingerja in Simone Schönett v prevodu Marjana Štikra. V sklop gledaliških produkcij sodita tudi slovenski prevod Handkejeve drame *Še vedno vihar* Braneta Čopa in dramtizacija romana *Angel pozabe* Maje Haderlap v prevodu Štefana Vevarja. Med najbolj produktivna prevajalska področja štejeta otroška in mladinska literatura, od slikanic do mladinskih romanov, ki se prevajajo tako v nemščino kot slovenščino, pri čemer so na Koroškem dokaj pogoste večjezične objave oziroma objave

v več jezikih hkrati. Vse bolj se prevajajo tudi slovenski risoromani, ki pa ne izhajajo na Koroškem, manj razširjen prevodni žanr je esejstika.

4 Pomembni avtorji, večkrat prevedena dela

Najbolj prevajan slovenski avtor v koroškem sklopu je Ivan Cankar, ki je zastopan s kratko prozo, novelistiko, povestmi, romani, dramatiko in esejistiko, ki je v letih 1994–2011 izšla v prevodu Erwina Köstlerja v 14 knjigah in več ponatisih pri založbi Drava. Drugi slovenski avtor, čigar delo je skoraj v celoti prevedeno v nemščino, je Prežihov Voranc, ki od leta 1963 naprej izhaja pri različnih koroških založbah in v prevodu več prevajalcev. Prežih je med slovenskimi avtorji v drugi polovici 20. stoletja tudi najbolj zaznamoval literarni, kulturni in politični utrip koroških Slovencev, še posebej z novelo *Samorastniki*, katere vpliv je primerljiv samo še z *Miklovo Zalo* Jakoba Sketa, ki je bila šele pred nekaj leti prevedena v nemščino.

Drugi slovenski pripovedovalci z več prevodi so Ciril Kosmač, Kajetan Kovič in Drago Jančar, ki sta mu prve prevode v nemščino izdala Wieser in Mohorjeva (esejistiko). Mohorjeva je izdala tudi vrsto prevodov Borisa Pahorja, za Marjana Tomšiča, Ferija Lainščka in Evalda Flisarja pa je Mohorjeva sploh okno v nemško govoreči prostor. Tudi založba Drava je imela po zaslugi Erwina Köstlerja svoje prevodne »hišne avtorje« iz Slovenije, npr. Franja Frančiča in Andreja Skubica, ki jih v zadnjih letih promovirajo druge avstrijske in nemške založbe, več prevodov pri Dravi ima tudi Sebastijan Pregelj. Roman *Angel pozabe* Maje Haderlap v prevodu Štefana Vevarja je Drava izdala v sodelovanju z mariborsko založbo Litera.

Od prevodov iz slovenske poezije ima »Sonetni venec« Franceta Prešerna v prevodu Klause Detlefa Olofa visoko simbolno vrednost, daleč največ prevajalskega zanimanja pa je v bližnji preteklosti pritegnila poezija Srečka Kosovela, ki ga je že od konca sedemdesetih let dalje »ponemčila« vrsta koroških in avstrijskih prevajalcev in je eden redkih slovenskih pesnikov z več prevodi svojih pesmi in ima skupaj blizu deset knjižnih objav samo na Koroškem. Več kot en »koroški« knjižni prevod imajo sicer še Žarko Petan, Maruša Krese in Brane Mozetič.

Niz najpomembnejših v nemščino prevedenih koroških slovenskih avtorjev je treba začeti s partizanskimi spomini Karla Prušnika-Gašperja *Gamsi na plazju*, ki stojijo na začetku bogate spominske literature koroških Slovencev na čas druge svetovne vojne. Sprva še podcenjevan, se je spominski žanr prav po zaslugi prevodov v nemščino globoko zapisal v sodobno kulturo spominjanja širom nemškega govornega prostora in tudi vplival na koroško in avstrijsko gledališko in filmsko dejavnost. S spominsko prozo povezana tematika druge svetovne vojne se redno in dosledno pojavlja tudi v proznem ustvarjanju Florjana Lipuša, zdaleč najbolj prevajanega slovensko pišočega koroškega pisatelja, ki ga posebno avstrijska kulturna publicistika umešča v tokove svetovne literature. Vsa Lipuševa

dela so prevedli koroški prevajalci: Peter Handke, Fabjan Hafner in Johann Strutz, izšla so pri založbah Residenz in Wieser ter v licenčnih izdajah pri založbi Suhrkamp, v zadnjih letih pa izhajajo pri založbi Jung und Jung. Najbolj prevajana, interpretirana in tržno uspešna knjiga iz koroško slovenskega okolja je roman *Engel des Vergessens* Maje Haderlap, ki ga prav tako zaznamuje tematika druge svetovne vojne. Na Koroškem in v Avstriji je njegov izid neposredno doprinesel k boljšemu razumevanju manjšinske, partizanske, taboriščne in spominske tematike, v Sloveniji pa je bil *Angel pozabe* v Vevarjevem prevodu izbran celo za esej na maturi iz slovenščine.

Drugi večkrat prevedeni avtorji so Janko Messner, Gustav Januš, Cvetka Lipuš in Milka Hartman. Januševa poezija je v prevodu Petra Handkeja, Fabjana Hafnerja in v samoprevodih avtorja v celoti dostopna v nemščini. Tudi ves pesniški opus Cvetke Lipuš je po zaslugi Klause Detlefa Olofa preveden v nemščino. Številne in večkratne prevode posameznih pesmi v nemščino ima tudi pesnica Milka Hartman, ki je skupaj z Jankom Messnerjem globoko zasidrana tudi v kulturnem življenju koroških Slovencev v Podjunu, podobno kot ljudski pesnik in prevajalec Andrej Schuster-Drabosnjak v Rožu.

Odziven pesnik brez knjižnih prevodov, pač pa z lastnimi prepesnitvami v nemščino ali slovenščino ali hibridnimi jezikovnimi tvorbami, je Jani Oswald, ki je leta 2018 pod naslovom *Non minus ultra* izdal reprezentativen in na novo sestavljen izbor iz svojih dotedanjih pesniških zbirk. Njegova poetika večjezičnosti je že v devetdesetih letih pritegnila pozornost literarne vede, zlasti medkulturne germanistike in komparativistike, s čimer se je njegova poezija v Avstriji uveljavila kot paradigmatičen primer kulturnoposredniške svetovne literature.

5 Pomembni prevajalci

Podroben pretres prevajalskih dejavnosti v preteklih desetletjih bi samo v ožjem koroškem slovenskem okviru izvrigel okoli 200 prevajalskih imen, ki so se pojavila z revijalnimi in knjižnimi prevodi iz slovenščine v nemščino. Od njih prihaja dobra polovica iz Avstrije, od tega pa je spet več kot polovica koroških Slovencev. Približno četrtna prevajalcev je iz Slovenije, velika večina ostalih pa iz Nemčije, pri čemer so med koroškimi slovenskimi, drugimi avstrijskimi in nemškimi prevajalci in prevajalkami tudi nekateri priseljeni iz Slovenije.

Od njih imata zdaleč največ prevodov Erwin Köstler in Klaus Detlef Olof, več kot deset knjižnih prevodov pa imajo še Ann Catrin Apstein-Müller, Fabjan Hafner, Andrej Leben, Vinko Ošlak, Johann Strutz in Jože Strutz. Drugi prevajalci z večjim številom prevodov so med drugim Peter Handke, Janko Ferk, Maja Haderlap, Ivana Kampuš, Andrej Kokot, Marica Kulnik, Florjan Lipuš, Janko Messner, Dominik Srienec, Metka Wakounig in Peter Wieser. Iz štajerskega prevajalskega okolja velja omeniti Karin Almasy, Andreo Haberl-Zemljič, Danielo Kocmut in Sebastiana Walcherja,

iz dunajskega Leva Detelo, Tadejo Lackner-Naberžnik, Mileno Merlak Detelo in Aleksandra Studena-Kirchnerja, iz salzburškega Ludwiga Hartingerja, ki so vsi sodelovali z založbami na Koroškem. Od prevajalcev in prevajalk iz nemščine v slovenščino to velja med drugim za Silvijo Borovnik, Braneta Čopa, Amalijo Maček, Lučko Jenčič in Štefana Vevarja.

Mreža prevajalskih posrednikov, ki preko dvojezičnih koroških in drugih založb skrbijo za pretok slovenske literature v nemško govoreči prostor, je potemtakem dokaj obsežna in se tudi obnavlja. Gre za prevajalce in prevajalke različnega porekla in različnih profilov.

Najbolj prepoznavni prevajalec slovenske literature v nemščino je v mednarodnem pogledu prav gotovo Peter Handke, ki je prevedel izključno koroške slovenske avtorje: Florjana Lipuša, Gustava Januša in Fabjana Hafnerja, njegovi prevodi pa so izšli pri uglednih literarnih založbah Residenz in Suhrkamp. Handkejeva konsekracijska moč je tako izrazita, da v primeru Lipuša, ki ga je sam prevajal samo v začetku osemdesetih let, v odzivih nemške kulturne publicistike največkrat zasenči Lipuševa druga dva prevajalca, Fabjana Hafnerja in Johanna Strutza (Kohl 2018). Kljub temu se je Fabjan Hafner uveljavil prav s svojimi prevodi Lipuša, ko je prejel prestižno Petrarcovo nagrado, pozneje pa se je osredinil na prevajanje sodobne slovenske poezije (mdr. Gustav Januš, Kajetan Kovič, Marko Kravos, Maruša Krese, Tomaž Šalamun, Maja Vidmar, Uroš Zupan in Dane Zajc). Njegovi prevodi so izhajali pri številnih založbah in literarnih revijah širom avstrijskega in nemškega govornega prostora, za svoje delo je med drugim prejel tudi avstrijsko državno nagrado za prevajanje in po njem sta poimenovani prevajalska nagrada in uličica oz. prehod v mestnem jedru Celovca.

Klaus Detlef Olof in Erwin Köstler imata skupaj več kot 120 knjižnih prevodov. Olof je s svojimi prevodi iz slovenske poezije, proze in dramatike zaznamoval obdobje od sredine osemdesetih let do začetka novega tisočletja, nato se je posvetil predvsem prevajanju iz hrvaščine, vendar se je vedno znova vračal tudi k slovenski literaturi. Tako v njegovem opusu najdemo prevode Draga Jančarja, Andreja Blatnika, Cvetke Lipuš, Lojzeta Kovačiča, Prežihovega Voranca in Gorana Vojnovića. Köstler se je uveljavil s prevajanjem Ivana Cankarja in je dolga leta sodeloval z založbo Drava, kjer je izšlo več prevodov Franja Frančiča, Sebastijana Preglja in Andreja Skubica, pri Wieserju je izdal prevod Brede Smolnikar. Ostali njegovi prevodi (npr. dela Mojce Kumerdej in Vitomila Zupana) so izšli pri različnih avstrijskih in nemških založbah, prevedel pa je tudi vrsto risoromanov. Kot kaže njegovo urejanje Cankarjevih del in knjig v zbirki »Slowenische Bibliothek«, se njegovo delo ne omejuje samo na prevajanje, temveč vključuje tudi posredovanje širših literarnih in kulturnozgodovinskih vidikov.

Kakor Olof, Köstler in Hafner je tudi Johann Strutz dobitnik avstrijske državne nagrade za literarno prevajanje. Strutz se je v sredini devetdesetih let posvetil prevajanju in se kmalu osredinil na prozo Florjana Lipuša. Podobno v prevajalskem delu Andreja

Lebna prevladujeta dva avtorja, Brane Mozetič in Suzana Tratnik, njegovi prevodi pa so izšli pri založbah na Dunaju, v Hamburgu in Celovcu. Tudi Jože Strutz je s prevodi Srečka Kosovela, Prežihovega Voranca in Janka Messerja pokazal posebno zanimanje za ožji krog avtorjev, njegovi prevodi pa so izšli pri različnih celovških založbah.

Obsežen je tudi zaključeni prevajalski opus Janka Messnerja, ki v obdobju petih desetletij zaobjema knjižne prevode v slovenščino (Werfl, Dürrenmatt, Kardelj, Innerwinkler) in nemščino (Prežih, narečne pesmi Milke Hartman) in vrsto so- in samoprevodov. Kot prevajalec slovenske poezije je Messner zastopan že v antologiji *Neue slowenische Lyrik* (Salzburg 1971) s prevodi Ceneta Vipotnika, Janeza Menarta, Daneta Zajca in Kajetana Koviča.

Med prevajalci, ki so prevajali iz in v več jezikov, najbolj izstopa Vinko Ošlak s knjižnimi prevodi iz slovenščine v nemščino (Alojz Rebula), iz angleščine in nemščine v slovenščino (John Bunyan, Alois Hotschnig, Sergej Kurdakov, Mira Lobe) in iz angleščine, slovenščine in srbsčine v esperanto (Ivan Cankar, Andrej Capuder, Srečko Kosovel, Trailokyanath Mukhopadhyay, Prežihov Voranc, Ivan Tavčar, Stevan Živanović idr.).

6 Znanstvena dela, ki obravnavajo prevodno dejavnost na Koroškem

Elektronska raziskovalna zbirka TraDok (Prunč 2007c), bibliografija knjižnih prevodov iz slovenščine v nemščino (Vavti 2006, Vavti 2008), spletno dostopna elektronska zbirka podatkov o prevodih leposlovnih del slovenskih avtorjev v tuje jezike Javne agencije za knjigo in graška raziskovalna elektronska zbirka BILIT, ki sicer ni javno dostopna, vsebujejo številne podatke o literarni prevodni dejavnosti v koroškem okviru. Pomembna tiskana vira sta še bibliografija Mohorjeve (Moder 1957) in bibliografija nemških prevodov iz jugoslovanskih literatur od 1775 do 1977 (Kersche in Kersche 1978). S tem je dotična prevodna dejavnost dokaj podrobno dokumentirana od razsvetljenstva do današnjih dni.

Na bibliografskih in kvantitativnih podatkih temelji tudi večina člankov in razprav, ki osvetljujejo vidike prevodne dejavnosti v koroškem sklopu. O prevajanju nemške avstrijske literature v slovenščino v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja je v esejistični obliki pisal Janko Ferk (1995, 33–41). Slovenske in nemške knjižne prevodne objave založb Drava, Mohorjeva in Wieser v obdobjih od 1990 do 2000 in od 2001 do 2010 je z ozirom na literarne in neliterarne žanre raziskal Jure Janet (2012, 7–9, gl. tudi Janet 2009), ki je med drugim ugotovil viden upad skupnega števila prevodov po letu 2004. Erwin Köstler in Andrej Leben (2014) sta osvetlila pomen teh treh založb za posredovanje slovenske literature za nemški knjižni trg od leta 1985 dalje in odmevnost nekaterih prevodov v nemškojezičnih medijih.

Monografske obravnave pogojev in oblik sodobne prevodne kulture v koroškem kontekstu ni, vendar se te tematike dotikajo nekatere razprave o slovensko-avstrijskem

oziroma slovensko-nemškem literarnem posredovanju (Köstler 2006, Köstler 2007, Schödel in Smodiš 2016), avstrijskem knjižnem trgu (Pölzer 2007, Pölzer 2010) in vlogi koroških dvojezičnih založb pri posredovanju literature iz bosanščine, hrvaščine in srbsčine (Grbić 2010; Messner 2018, 2020b). Erich Prunč je koroško prevodno dejavnost vključil v svoje raziskave o nemško-slovenskih prevodnih žanrih in prevajalskih normah pred 1918 (npr. Prunč 2005, 2006) in nekatere druge razprave (npr. Prunč 2007b, 2012). Prevajalska dejavnost je upoštevana tudi v monografiji o sodobni književnosti koroških Slovenk in Slovencev, ki prevajanje opredeljuje kot del literarnih praks (Kohl idr. 2021). O odzivih na prozo Florjana Lipuša s strani nemške in slovenske literarne kritike je pisal Denis Poniž (2000). Od najvidnejših prevajalcev so bili doslej predmet podrobnejših obravnav Johann Strutz (Kohl 2018) in Janko Messner (Messner 2020b) in še posebno Peter Handke (Prunč 1991; Hafner 2008, 2009b, Vidulić 2014; Kohl 2018; Hafner in Pöckl 2019). Sicer obstaja tudi še nekaj zaključnih študentskih del, ki na primer omogočajo vpogled v prevajanje slovenske proze v Avstriji (Lokar 2002, 2004) in recepcijo avstrijske literature na Slovenskem (Peklar 2009) ali prinašajo analizo posamičnih prevodov v primerjavi z izvirnikom (npr. Grilc 2013; Retko 2017, Milovanović 2021).

7 Zaključek

Slovensko-nemško in nemško-slovensko literarno prevajanje na avstrijskem Koroškem oziroma v koroškem slovenskem kontekstu, ki se je po večdesetletnem zamolku začelo znova pojavljati po drugi svetovni vojni, je imelo spočetka močne politične implikacije. Zanimanje za posredovanje osrednjeslovenske književnosti je bilo povezano s poskusom normalizacije sosedskih odnosov s pomočjo literature med postnacistično Avstrijo/Koroško in socialistično Jugoslavijo/Slovenijo, hkrati pa tudi med nemško govorečo večino in slovensko govorečo manjšino na Koroškem. Tudi prevajanje koroške slovenske literature v nemščino in avstrijske literature v slovenščino, ki se je ponovno razmahnilo v sedemdesetih letih 20. stoletja, je bilo neposredno povezano s tedanjimi prizadevanji slovenske manjšine za izpolnitev narodnostnih pravic in masivnim pojavom nemškega nacionalizma na Koroškem. Nazadnje in najtemeljiteje so politične okoliščine vplivale na prevodno dejavnost v času razpada Jugoslavije in realnega socializma v vzhodni in jugovzhodni Evropi in v letih jugoslovanskih vojn, ko so koroške slovenske strukture že premogle profilirane literarne založbe in se je z vse večjim zanimanjem za literaturo iz teh držav povečalo tudi število koroških in drugih literarnih prevajalcev, ki so z njimi sodelovali. Prav v teh letih so dvojezične koroške založbe kot neke vrste »motor« (Messner 2020a) literarnega prevajanja igrale ključno vlogo pri posredovanju slovenske literature v nemškojezični prostor in tudi nemške avstrijske literature v Slovenijo, obenem pa skrbele za pretok literatur iz drugih predelov razpadle Jugoslavije ter jugovzhodne in vzhodne Evrope.

O kakovosti prevodne dejavnosti v koroškem slovenskem sklopu govori podatek, da je kar pet prevajalcev prejelo prestižno avstrijsko državno nagrado za literarno prevajanje, namreč Klaus Detlef Olof, Erwin Köstler, koroška Slovenca Fabjan Hafner in Johann Strutz ter Štefan Vevar za prevajanje avstrijske literature v slovenščino. Vtis, da se prevajanju posvečajo predvsem moški, ne vara, saj je prevajalk z večjim številom literarnih prevodov, npr. Andrea Haberl-Zemljič, opaziti šele v novejšem času. Presenetljivo je tudi, da za razliko od prejšnjih generacij (npr. Janko Messner, Andrej Kokot, Florjan Lipuš, Jože Strutz, Fabjan Hafner) med mladimi koroškimi slovenskimi avtorji in avtoricami ni več izrazitejših prevajalcev, če tu ne štejemo samoprevodov, med prevajalkami pa najbolj izstopata pesnici Ivana Kampuš in Daniela Kocmut. Ob pregledu medijskih odzivov na prevedena dela bi sicer opazili razlike glede sprejemanja prevodne literature iz koroškega slovenskega in siceršnjega slovenskega konteksta, vendar prevajalske prakse pokažejo, da razlikovanje med prevajanjem slovenske literature iz Slovenije ali Italije in slovenske literature koroških Slovencev ne bi bilo umestno.

V količinskem pogledu novejša prevajalska dejavnost v avstrijskem koroškem sklopu ni samo primerljiva z izvorno literarno produkcijo v obeh jezikih, temveč jo znatno presega. Podobno kot to velja za oznako »koroška slovenska literatura«, pa so tudi meje koroške slovenske prevodne kulture ohlapne in gibljive in presegajo ožji geografski okvir. Med nosilci teh dejavnosti so še naprej Drava, Mohorjeva in Wieser, vendar so se jim pridružile druge založbe na Koroškem in Štajerskem, ki v svoje programe sprejemajo prevodno literaturo iz slovenščine in tudi objavljajo dvo- in večjezične knjige ter pogosto sodelujejo z istimi prevajalci in prevajalkami, ki prevajajo ali so prevajali za koroške dvojezične založbe. Med njimi je delež manjšinskih pripadnikov sicer slej ko prej velik, poleg Klauza Detlefa Olofa in Erwina Köstlerja pa so se pojavljala tudi že nova prevajalska imena, ki jim slovenščina ni prvi jezik.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevodi v koroški jezikovni različici: Urban Jarnik in sodobniki / Literarnopredodne izmenjave z nemščino

Bibliografija

- Amann, Klaus in Johann Strutz. 1998. »Das literarische Leben.« *V Kärnten. Von der deutschen Grenzmark zum österreichischen Bundesland. Geschichte der österreichischen Bundesländer seit 1945* (Schriftenreihe des Forschungsinstitutes für politisch-historische Studien der Dr.-Wilfried-Haslauer-Bibliothek 6/2), uredila Helmut Rumpler in Ulfried Burz, 547–605. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau.
- Baum, Wilhelm. 2010. *Wie ein im Käfig eingesperrter Vogel. Das Tagebuch des Thomas Olip*. Celovec, Dunaj: Kitab.
- Ferk, Janko. 1995. *Mittelbare Botschaften. Aufsätze*. Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj: Hermagoras/Mohorjeva.
- Filipič, Hanzl. 2016. »Mohorjeva.« *V Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942*, uredila Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl, 2. zv., J-Pl., 927–930. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Grbić, Nadja. 2010. »Krieg als Kapital? Übersetzungen aus dem Bosnischen, Kroatischen und Serbischen ins Deutsche.« *V Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum*, uredila Norbert Bachleitner in Michaela Wolf, 221–226. Dunaj: LIT Verlag.
- Grilc, Simon Paul. 2013. »'Herr Luka, bei uns da wird aber deutsch gesprochen!' Eine kritische Diskursanalyse der Geschichten des Herrn Luka von Pokerschnik.« *Diplomsko delo, Univerza v Gradcu*.
- Hafner, Fabjan in Wolfgang Pöckl. 2019. »... übersetzt von Peter Handke« - *Philologische und translationswissenschaftliche Analysen*. Berlin: Frank & Timme.
- Hafner, Fabjan. 2008. *Peter Handke. Unterwegs ins Neunte Land*. Dunaj: Zsolnay.
- Hafner, Fabjan. 2009a. »Der „exemplarische Epiker“ der Kärntner SlowenInnen: Florjan Lipuš.« *V Und (k)ein Wort Deutsch ... Literaturen der Minderheiten und MigrantInnen in Österreich*, uredila Nicola Mitterer in Werner Wintersteiner, 133–150. Dunaj, Innsbruck: Studien-Verlag.
- Hafner, Fabjan. 2009b. »Zwischen Herkunft und Ankunft. Peter Handke übersetzt.« *V Peter Handke. Freiheit des Schreibens. Ordnung der Schrift*, uredil Klaus Kastberger, 73–86. Dunaj: Zsolnay.
- Janet, Jure. 2009. »Položaj prevoda na dvojezičnem območju. Primer avstrijske Koroške.« *Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani*.
- Janet, Jure. 2012. »Translation trends within a minority: The case of Slovene in Austrian Carinthia from 1990 to 2010.« *V Versatility in Translation Studies: Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2011*, uredila Isis Herrero in Todd Klaiman, 1–22. <https://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/janet.pdf>.
- Kersche, Peter in Gunhild Kersche. 1978. *Bibliographie der Literaturen Jugoslaviens in deutscher Übersetzung 1775 bis 1977*. Dunaj: Verlag für Geschichte und Politik.

- Kohl, Felix Oliver. 2018. »Nemški prevodi Lipuševih del ob in po Tjažu v luči konsekracije.« *Primerjalna književnost* 41, št. 3: 17–35.
- Kohl, Felix Oliver, Erwin Köstler, Andreas Leben in Dominik Srienc. 2021. *Überregional, mehrsprachig, vernetzt: Die Literatur der Kärntner SlowenInnen im Wandel*. Dunaj: Praesens.
- Köstler, Erwin in Andrej Leben. 2014. »Posredovanje slovenske literature v nemški govorni prostor in dvojezično založništvo na Koroškem.« *V Receptija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 211–217. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Köstler, Erwin, 2006. *Vom kulturlosen Volk zur europäischen Avantgarde. Hauptlinien der Übersetzung, Darstellung und Rezeption slowenischer Literatur im deutschsprachigen Raum*. Bern, Berlin, Bruselj, Frankfurt na Majni, New York, Oxford, Dunaj: Peter Lang.
- Köstler, Erwin. 2007. »Wem soll die Übersetzung nützen? Einige Beispiele zum Wirken utilitärer Konzepte in der Vermittlung slowenischer Literatur in den deutschsprachigen Raum.« *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53: 177–190.
- Köstler, Erwin. 2014. »Zur Intensivierung der Vermittlung slowenischer Literatur in den deutschsprachigen Raum.« *V Beiträge zur interdisziplinären Slowenistik / Prispevki k meddisciplinarni slovenistiki*, uredili Andreas Leben, Martina Orožen in Erich Prunč, 251–257. Gradec: Leykam.
- Lokar, Teja Marjana. 2002. »Prevajanje slovenske proze v Avstriji od leta 1918 do danes.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lokar, Teja Marjana. 2004. »Prevajanje slovenske proze v Avstriji v letih 1918–2001.« *Jezik in slovstvo* 49, št. 5: 61–72.
- Messner, Elena. 2018. »Übersetzungen als Beitrag zu einem transnationalen literarischen Feld? Bosnische, kroatische und serbische Gegenwartsprosa am deutschen Buchmarkt (1991 bis 2012).« *V Slavische Literaturen der Gegenwart als Weltliteratur – Hybride Konstellationen*, uredili Diana Hitzke in Miriam Finkelstein, 63–91. Innsbruck: Innsbruck University Press. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/slavische_literaturen/10.152033187-02-3.pdf.
- Messner, Elena. 2020a. »Koroška dvojezičnost kot motor za transfer literature iz srbohrvaščine v nemščino od leta 1990 naprej.« *V Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*, uredila Alenka Koron in Andrej Leben, 155–164. Ljubljana: Založba ZRC.
- Messner, Elena. 2020b. »Prevajanje kot translacijska solidarnost pri Janku Messnerju.« *V Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*, uredila Matej Šekli in Lidija Rezoničnik, 113–122. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Milovanović, Natalija. 2021. »'Auf Unsrisch': Goran Vojnović in Übersetzung. Eine Analyse der deutschen Übersetzung von Vaters Land.« Magistrsko delo, Univerza v Gradcu.
- Moder, Janko. 1957. *Mohorska Bibliografija*. Celje: Mohorjeva družba.
- Peklar, Petra. 2009. »Receptija prevodov avstrijskih književnih del v slovenščino med leti 2000 do 2008. Dinamika in topologija.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru.
- Perenič, Urška. 2005. »Stiki Josefa Friedricha Perkoniga s slovenskimi intelektualci in pisatelji.« *Slavistična revija* 53, št. 4: 583–595.

- Pölzer, Rudolf. 2007. *Kein Land des Übersetzens? Studie zum österreichischen Übersetzungsmarkt 2000–2004*. Dunaj: LIT Verlag.
- Pölzer, Rudolf. 2010. »Abseits der gängigen Pfade des Marktes: Aktuelle Tendenzen in der österreichischen Übersetzungslandschaft.« V *Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum*, uredila Norbert Bachleitner in Michaela Wolf, 65–97. Dunaj: LIT Verlag.
- Poniž, Denis. 2000. »Die Lipuš-Rezeption in der slowenischen und deutschsprachigen Literaturkritik.« V *Lipuš lesen. Texte und Materialien zu Florjan Lipuš*, uredila Klaus Amann in Johann Strutz, 175–196. Celovec, Dunaj, Ljubljana, Sarajevo: Wieser.
- Prunč, Erich. 1991. »Handkejev prevod Lipuševega romana 'Zmote dijaka Tjaža'«. V *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredila Hermina Jug-Kranjec, 149–168. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Prunč, Erich. 2005. »Hypothesen zum Gattungsprofil deutsch-slowenischer Übersetzungen im Zeitraum 1848–1918.« V *Beyond Equivalence / Jenseits der Äquivalenz / Oltre l'equivalenza / Onkraj ekvivalence*, uredili Nike Kocijančič Pokorn, Erich Prunč in Alessandra Riccardi, 19–37. Gradec: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft.
- Prunč, Erich. 2006. »Diskurzi o prevajanju in njihov odraz v prevajalskih normah druge polovice 19. stoletja.« V *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, uredila Marko Jesenšek in Zinka Zorko, 294–307. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Prunč, Erich. 2007a. »Deutsch-slowenische/kroatische Übersetzung 1848–1918. Ein Werks-tättenbericht.« *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53: 163–175.
- Prunč, Erich. 2007b. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprache zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
- Prunč, Erich. 2012. »Zur ideologischen Steuerung von Übersetzungsprozessen.« V *Avstrija_Slovenija: kulturni stiki / Österreich_Slowenien: kulturelle Begegnungen. Mednarodni simpozij ob 20. obletnici Avstrijske čitalnice Maribor / Internationales Symposium anlässlich des 20-jährigen Jubiläums der Österreich-Bibliothek Maribor*, 25. – 27. 11. 2010, uredila Helene Breitenfellner in Mateja Škofljanc, 85–107. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Prušnik-Gašper, Karel. 1958. *Gamsi na plazu. Zapiski in spomini*. Ljubljana: Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije: Borec.
- Retko, Nina. 2017. »Prevajanje kulturnih realij v nemškem prevodu romana Jamnica.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Schödel, Karmen in Irena Smodiš. 2016. »Slowenien.« V *Übersetzungslandschaften. Themen und Akteure der Literaturübersetzung in Ost- und Mitteleuropa*, uredila Schamma Schahadat in Štěpán Zbytovský, 197–211. Bielefeld: transcript Verlag.
- Slolit. b. d. »Antologije.« Dostop 8. 3. 2023. <https://www.slolit.at/revije/C3>.
- Tradok. b. d. »Datenbank für 'Literarisches Übersetzen'«. Dostop 8. 3. 2023. <https://translationswissenschaft.uni-graz.at/de/itat/woerterbuecher-und-datenbanken/>.

- Vavti, Stojan. 2006. *Bibliographie der Buchübersetzungen slowenischer Literatur ins Deutsche / Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*, uredil Andrej Leben. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Vavti, Stojan. 2008. *Bibliographie der Buchübersetzungen slowenischer Literatur ins Deutsche seit 1991*, uredila Andrej Leben in Aleksander Studen-Kirchner. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Vidulić, Svetlan Lacko. 2014. »Literatur als Gast. Peter Handke im südslawischen Raum zwischen 1969 und 2009.« V *Der Gast als Fremder: Narrative Alterität in der Literatur*, uredila Evi Fountoulakis in Boris Previsić, 137–152. Bielefeld: transcript Verlag. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839414668.137>.
- Zwitter, Franci. 1951. »Tisk med NOB.« V *Koroška v borbi. Spomini na osvobodilno borbo v Slovenski Koroški*, uredil Franc Petek, 33–38. Celovec: Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške.
- Žolnir, Bogdan. 1990. »Partizanske tehnike na Koroškem.« *Vestnik koroških partizanov* 24, št. 1–2: 15–85.

PREVAJANJE NA (AVSTRIJSKEM) KOROŠKEM OD LETA 1918 NAPREJ

V 20. stoletju so na prevajalsko kulturo na avstrijskem Koroškem bistveno vplivale družbenopolitične okoliščine, saj so koroški Slovenci postali ena izmed avstrijskih narodnostnih manjšin in bili izpostavljeni močnim asimilacijskim pritiskom. Šele po drugi svetovni vojni je po večdesetletnem zamolku literarno prevajanje v oba jezika znova pridobilo na pomenu, razmahnilo pa se je v sedemdesetih letih 20. stoletja, mdr. v sklopu prizadevanj za izpolnitev narodnostnih pravic spričo ponovnega pojava nemškega nacionalizma na Koroškem. Porast slovenske literarne produkcije na Koroškem, preoblikovanje založb Drava in Mohorjeva v dvojezične literarne založbe in ustanovitev založbe Wieser so bili temelj prevajalskega podviga, ki se je pričel konec osemdesetih let. Kmalu so te tri založbe izdale več kot polovico vseh literarnih prevodov iz slovenščine v nemščino, Mohorjeva pa je začela posredovati tudi nemško avstrijsko literaturo v slovenskogovoreči prostor. Med literarnimi prevajalci in prevajalkami, ki so v preteklih desetletjih delovali v koroškem okolju in skrbeli tudi za pretok literature iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik ter iz jugovzhodne in vzhodne Evrope, najdemo vidne koroške slovenske avtorje in avtorice, največji del prevodov pa so prispevali profesionalni prevajalci, ki sodelujejo tudi z drugimi koroškimi, avstrijskimi in nemškimi založbami.

TRANSLATION IN (AUSTRIAN) CARINTHIA FROM 1918

In the 20th century, the translation culture in Austrian Carinthia was significantly influenced by socio-political circumstances, as Carinthian Slovenes became one of Austria's ethnic minorities and were exposed to strong assimilative pressures. It was only after the Second World War that literary translation into both languages regained its importance after a silence of several decades, and it flourished in the 1970s, not least in the context of efforts to ensure the fulfilment of national rights in the face of the re-emergence of German nationalism in Carinthia. The rise of Slovene literary production, the transformation of the publishing houses Drava and Mohorjeva into bilingual literary publishing houses and the establishment of the Wieser publishing house were the core of the translation enterprise that took place from the end of the 1980s onwards, as these three houses soon published more than half of all literary translations from Slovene into German, and Mohorjeva also began to transmit German Austrian literature to the Slovene-speaking area. Among the literary translators who have worked in the Carinthian context over the past few decades, and who have also been responsible for the transfer of literature from other former Yugoslav republics and from south-eastern and eastern Europe, we can find many of the most prominent Carinthian Slovene authors, but the majority of the translations has been contributed by professional translators who have also worked with other publishing houses in Carinthia, as well as Austrian and German publishing houses.

PREVAJANJE V ITALIJI IN ZAMEJSKE ZALOŽBE

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Ozemlje, ki danes sodi v Goriško, Tržaško in Videmsko pokrajino v italijanski deželi Furlaniji - Julijski krajini, je zgodovinsko izjemnega pomena za razvoj slovenske nacionalne identitete in slovenskega knjižnega jezika, saj je bilo ena od zibelk slovenskega tiska, središče knjižne produkcije v slovenščini ter točka prevodne izmenjave na prvem mestu med slovenščino in italijanščino, pa tudi med drugimi jeziki in slovenščino. Hkrati z razcvetom raznovrstnih periodičnih publikacij, ki so na primer v Trstu v 19. stoletju bile izjemno številne (Furlan 1999), so slovenski tiskarji in založniki močno podpirali tudi izdajanje izvirnih slovenskih literarnih (in drugih) del in prevodov iz italijanščine (občasno tudi iz drugih jezikov) v slovenščino in obratno. Bera izvirnih in literarnih del, ki so bila izdana v Trstu in Gorici, je razmeroma bogata: enovitega pregleda bodisi izvirne bodisi prevedene literature v slovenščini, objavljene na ozemlju današnje Italije, sicer še nimamo, vendar hiter pregled spletne bibliografsko-kataložne baze COBISS nudi zanimivo sliko, čeprav so številke surove in obsegajo tako prve izdaje kot ponatise, saj je namen pregleda zgolj orisati pestrost knjižne proizvodnje v slovenskem jeziku v Italiji.

Iskanje po COBISS-u je omejeno na tiskane knjižne izdaje in različne literarne vrste. Pri prevodih je uporabljena koda za vrsto avtorstva (prevajalec) ter omejitve na slovenski jezik kot ciljni jezik. Pokaže se namreč, da je bilo v Trstu do sedaj objavljenih skoraj 1500 literarnih del v slovenskem jeziku, od tega preko 450 prevodov, v Gorici še dodatnih preko 650 del v slovenskem jeziku oz. preko 100 prevodov v slovenščino. Ob tem je treba poudariti tudi produkcijo prevodov iz slovenskega v italijanski jezik (v Trstu je izšlo približno 240 prevodov v italijanščino, v Gorici pa še okrog 27), saj so si številne slovenske založbe, prisotne na tem ozemlju, prizadevale za kakovostno posredovanje

slovenske kulture oz. literature med večinsko italijansko prebivalstvo. Najbolj značilno so knjižno produkcijo zaznamovale (nekatero jo še vedno) založbe Goriška Mohorjeva družba, Goriška matica in predvsem Založništvo tržaškega tiska (ZTT), ob teh pa so se v drugi polovici 20. stoletja pojavile še nekatere druge založbe, kot so Mladika, Most in Novi Matajur.

2 Zgodovina slovenskih založb v Italiji

2.1 Začetki: tiskarne in glasila

Zgodnejše tiskarsko in založniško udejstvovanje Slovencev v Italiji je dokumentirano večinoma v diplomskih nalogah (predstavljenih v nadaljevanju) in bibliografijah ter popisih (npr. Jejčič 1989; Kolerič in Pertot 1966; Majovski in Pavlič-Maver 1985 in naslednji letniki iz iste serije publikacij do konca devetdesetih let), vendar te načeloma vključujejo tako izvirna literarna in neliterarna dela v slovenščini kot prevode v slovenščino. In če na izčrpen pregled zgodnejšega tiska v goriški pokrajini še čakamo, pa v bibliotekarski diplomski nalogi Furlan (1999) najdemo natančen pregled tržaškega periodičnega tiska od začetkov v 17. oz. 18. stoletju do konca 20. stoletja, s posebnim poudarkom na vlogi založbe ZTT.

Prva tiskarska delavnica se je v Trstu pojavila že leta 1623, vendar je kmalu zamrla. Prve knjige v slovenskem jeziku najdemo leta 1757, ko v tržaški podružnici dunajske tiskarne natisnejo *Andohtlivo saveso* (v kateri so navedene zaveze, ki se jih morajo verniki držati, ter odpustki, ki jim jih papež podeli, skupaj z molitvijo, ki jo morajo ponavljati) ter dve izdaji latinskega priročnika *Compendium Ritualis Labacensis*, katerim so dodane (po vsej verjetnosti prevedene) nemške in slovenske molitve. Tudi preostala besedila, ki so bila natisnjena v nekaterih drugih kratkoživih tiskarnah v 18. stoletju in v začetku 19. stoletja, so bila verske narave in skromnega obsega. Svetla izjema je tiskarna Antonia Maldinija, ki leta 1811 natisne *Saggio grammaticale Italiano – Cragnolino* [Italijansko – kranjski slovnični esej], ki ga je spisal Vincenzo Franul de Weissenthurn (1771–1817) in je posebej zanimiv, ker je v njem kot bralni vzorec ponatisnjena Linhartova komedija *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, verjetno prvi posvetni literarni prevod na tem območju.

V drugi polovici 19. stoletja so slovenske knjige pogostejše, pojavijo se tudi prvi slovenski tržaški časopisi, kot sta *Slavjanski rodoljub* (1849) in *Jadranski Slavjan* (1850) in številni drugi, ki jih tiska Tiskarna Avstrijskega Lloyda. Ista tiskarna tiska tudi izvirna in prevedena literarna dela, npr. prevod Schillerjeve drame *Valenštajn*, ki jo je za Tržaško čitalnico prevedel France Cegnar (1866). Tiskarna Rupnik leta 1871 izda lep-slovni almanah Vekoslava Raiča *Pomladansko cvetje*, v katerem med številnimi izvirnimi slovenskimi pesniškimi besedili in kratkimi proznimi deli najdemo tudi prevode poezij Heinricha Heineja, ki jih je prepesnil Lipe Haderlap. Omeniti velja še tiskarno Viktorja

Dolenca, ki leta 1885 prevzame časnik *Edinost* in natisne nekaj prevodov iz različnih jezikov, npr. indijsko dramsko delo *Kalidaja* v prevodu Karla Glaserja (1885), Schillerjev *Viljam Tell* (1886) v prevodu Franceta Cegnarja in *Malostranske pripovedke* češkega avtorja Jana Nerude, ki jih je prevedel L. Furlani. V isti tiskarni med letoma 1897 in 1902 izhaja tudi prva ženska literarna revija *Slovenka* (po letu 1902 se revija preseli v Gorico), v kateri so bili objavljeni zlasti prevodi realistov (npr. Čeha Josefa Svatopulka Macharja, Rusa Ivana Turgenjeva, Francoza Alphonsa Daudeta, Italijanke Ade Negri in Nemca Hermanna Sudermanna). Prav mešanica izvirnih in prevedenih besedil je značilna tudi za druge publikacije, ki so izšle ob prelomu stoletja.

Leta 1898 slovensko politično društvo za tržaško okolico *Edinost*, ki se zavzema za pravice Slovencev, ustanovi novo slovensko tiskarno, ki prevzame ime uveljavljenega društvenega glasila – *Edinost*, pa tudi druge časnike in revije, med katerimi je *Slovenka*. Tiskajo tudi izvorno in prevedeno leposlovje, npr. povest *Baron Ivica* Avgusta Šenoe (1899), roman *Vohun* Jamesa Fenimora Cooperja (1907), Tolstojevo povest *Kazaki* (1908). Še nekaj drugih tiskarn v tem času izdaja slovenska glasila, značilna za to obdobje pa je velika enotnost v pogledih in usmerjenost k skupnim ciljem narodnega preporoda.

Številna glasila, kot npr. *Edinost* in *Primorski list* ali pa tudi *Soča* na Goriškem, objavljajo tudi izvorna in prevedena leposlovna besedila, pozneje nekatera od teh besedil objavijo tudi v knjižni obliki. Pregled slovenskega leposlovja v izbranih zamejskih časnikih so pod mentorstvom dr. Mirana Hladnika opravile Furlan (2015), Horvat (2013), Jerkič (2020), Leskovšek (2016), Lupše (2017), Lupšina (2016), Milavec (2017), Piber (2016), Pruščević (2018), Razpotnik (2019), Rojc (2017), Rudić (2019), Rupert (2018), Širovnik (2020), Urbančič (2019) in Žibert (2015). V teh diplomskih delih najdemo podrobne sezname leposlovnih del, dostopnih prek Digitalne knjižnice Slovenije (dLib), ki so izhajala v glasilih *Edinost* (1876–1928), *Primorski list* (1893–1913), *Soča* (1871–1915), ter poznejših *Jutro* (1920–1945) in *Družina* (1952–). Sezname vključujejo izvorna slovenska in v slovenščino prevedena dela (mestoma tudi kak prevod iz slovenščine v tuji jezik, npr. angleški prevod Jenkove »Naprej zastava slave« [With Slava's Banner, Forward] v podlistku št. 24 13. letnika *Edinosti* (1888); prim. Furlan 2015, 35), pri katerih so občasno navedena tudi imena prevajalcev. Tako npr. izvemo, da je odlomek o grofu Ugolinu iz Dantejeve *Božanske komedije* prevedel Fran Zakrajšek (1835–1903), ni pa navedbe o prevajalcu Tolstojevih del *Spokojeni grešnik* ali *Kako je žganje na Rusko prišlo*. V nekaterih nalogah je izpostavljeno razmerje med izvirnimi in prevedenimi literarnimi deli: slednjih je npr. v *Edinosti* med letoma 1876 in 1900 v povprečju le okrog 16 %, kar je v skladu s tedanjim prepričanjem, da le izvorno slovensko besedilo lahko gradi narodno zavest (gl. npr. poglavje *Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja*).

Na prehodu v 20. stoletje je pomembno vlogo odigrala Goriška Tiskarna Andreja Gabrščka, ki je kot prva slovenska tiskarna na Goriškem delovala med letoma 1893 in

1915. Andrej Gabršček (1864–1938) je bil liberalni podjetni politik, ki je svoje delo usmerjal v razvijanje kulturne zavesti in gospodarstva Slovencev v goriški regiji. V svoji tiskarni je tiskal in izdajal 10 časnikov, med katerimi zgoraj omenjeno *Soča*, predvsem pa kar 279 različnih knjižnih naslovov, od tega 167 leposlovnih del zvečine tujih avtorjev, ki so izhajala v pomembnih prevodnih zbirkah (*Svetovna knjižnica*, *Slovanska knjižnica* idr.).

2.2 Med obema vojnama

V poznejšem obdobju, vendar pred prvo svetovno vojno, ko se spremeni stališče do prevodne literature, število prevodov, ki so izšli v zamejskih založbah v Italiji, znatno naraste: tako med letoma 1907 in 1911 v *Edinosti* najdemo 43 % prevedenega leposlovja (Lupše 2017, 18). V glasilu *Jutro* pa med letoma 1929 in 1934 število prevodov preraste količino izvirnih del, saj zasledimo kar 67 % prevedenih del (Leskovšek 2016, 20). Poleg nemščine v omenjenih glasilih pogosto najdemo prevode iz hrvaščine, ruščine, češčine, francoščine, angleščine in italijanščine.

Prva svetovna vojna globoko zareže v življenje ljudi na mešanem območju ob zahodni meji slovenstva: to ozemlje je tedaj v drugi državi kot ostalo slovensko etnično področje. Fašistični napadi na slovenske tiskarne in založbe se začnejo že leta 1918, dve leti zatem Italijani iz zasedenega ozemlja izženejo vodilnega moža *Edinosti*, Miroslava Ambrožiča (1885–1944). Leta 1928 fašisti dokončno prepovedo tiskanje lista *Edinost*, tiskarno pa preimenujejo v Tipografo Consorziale, a jo vseeno kmalu zaprejo. Tudi knjižne publikacije, ki vseeno doživijo objavo, se morajo podrežati fašistični oblasti: slovenske knjige so na primer lahko objavljene le pod pogojem, da je na naslovnici italijanski naslov (gl. npr. France Bevk, *I morti ritornano* = (*Mrtvi se vračajo*), 1935).

Po prvi svetovni vojni na Tržaškem tako izginejo praktično vse predvojne tiskarne razen *Edinosti*, kjer še naprej tiskajo istoimenski časopis ter številna druga slovenska glasila. Feljtonski romani (tako izvirni kot prevedeni), ki najprej izhajajo v podlistkih *Edinosti*, so tudi v tem obdobju, tako kot prej, pozneje praviloma ponatisnjeni v knjižni obliki. Leta 1927 tiskarna *Edinost* ustanovi književno zadrugo Književna družina Luč (istoimensko zbirko od leta 1933 izdaja Goriška matica), ki poleg lastnega letnega zbornika do leta 1938 izdaja po dve leposlovnici na leto, med katerimi najdemo tudi šest prevodov v slovenščino, večinoma iz slovanskih jezikov (bolgarščine, slovaščine, ruščine, poljščine, lužiške srbsčine in francoščine).

V prvi polovici 20. stoletja je opazna intenzivnejša rast založniške dejavnosti in ob Trstu dobiva pomembno vlogo pri številu izdanih publikacij tudi goriško založništvo. Če v Trstu izhajajo predvsem časniki, delavska literatura in periodične publikacije, na Goriškem zasledimo bolj knjižno usmerjeno založniško produkcijo. V obdobju po 1. svetovni vojni sta bili ustanovljeni dve pomembni založbi na Goriškem, in sicer Goriška matica

(1919–1941; od leta 1933 naprej se je uradno imenovala *Unione editoriale Goriziana*) in Goriška Mohorjeva družba (1924).

Goriška matica se je po prvi svetovni vojni razvila iz založniškega podjetja Narodna tiskarna, od katerega se je osamosvojila leta 1925. Bila je skoraj izključno namenjena izvirnemu slovenskemu tisku in spodbujanju narodne zavesti Slovencev v fašistični Italiji, saj je Slovincem omogočala edino vez s slovenskim knjižnim jezikom v času zatiranja slovenskega šolstva in drugih oblik javnega življenja. Glavni urednik založbe je bil France Bevč, tudi sam pisatelj in prevajalec. Leta 1930 je bila Goriška matica nasilno preimenovana v *Unione editoriale goriziana*, čez deset let pa je njena dejavnost zamrla, dokler ni bila založba leta 1941 popolnoma razpuščena. Kljub svojemu izrazitemu narodnoobrambnemu značaju in dajanju prednosti izvirnemu slovenskemu literarnemu ustvarjanju je pri Goriški matici vendarle izšlo nekaj prevodov, zlasti izpod peresa Franceta Bevka (med avtorji, katerih dela je prevedel, so Władysław Stanisław Reymont, Eliza Orzeszkowa, John Godyn, Karel Čapek, Grigorij Petrovič Dostojevski, Vladimir Vazov, Sándor Petőfi), pa tudi Ferda Kleinmeyrja, ki je prevajal Daniela Defoeja, in Andreja Budala, ki je poslovenil dela Giovannija Verge, Grazie Deledda in Karla Čapka.

Goriška Mohorjeva družba je nastala kot podružnica Mohorjeve družbe v času, ko zaradi politične situacije verniki onkraj italijanske meje niso mogli dostopati do verskih besedil v svojem jeziku oz. jim ta niso mogla biti dostavljana iz celjske podružnice tiskarne. Goriška Mohorjeva je torej skrbela za izdajanje slovenskega verskega tiska, vendar pa so tudi v okviru te založbe izšli redki slovenski prevodi iz pretežno slovanskih jezikov (v COBISS-u jih najdemo šest, njihovi izvirni avtorji pa so Henryk Sienkiewicz, Karel Václav Rais, Grigorij Petrovič Danilevskij, Jules Verne, Eugen Kumičić in Louis Bertrand).

V Gorici je imela v tridesetih letih 20. stoletja sedež še ena slovenska knjižna založba, imenovana Sigma, o kateri ni na voljo natančnejših podatkov in ki je bila sicer usmerjena v poljudne publikacije, a je občasno objavila tudi kak (pol)literarni prevod: v COBISS-u med 15 publikacijami iz te založbe najdemo 7 takih prevodov, izdanih v letih 1930–32, prevedenih večinoma iz angleščine (npr. E. M. Hilkins, Edgar Wallace, Patrick Augustine Sheehan).

2.3 Povojno obdobje in Založništvo tržaškega tiska

Takoj po drugi svetovni vojni, ko so še potekala diplomatska pogajanja in manifestacije glede postavitve meje med Italijo in Jugoslavijo (večina slovenskega ozemlja, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji, je sicer pozneje prešla pod Jugoslavijo, vendar je pod Italijo ostalo ozemlje tržaške in goriške pokrajine), se je leta 1945 rodila Gregorčičeva založba, ki jo lahko imamo za predhodnico današnjega Založništva tržaškega tiska (ZTT). Prvo ime, Knjižna založba, nadomestijo s stalnim imenom Gregorčičeva založba že po nekaj mesecih leta 1945, poslanstvo založbe pa ostane izpolnjevanje

podobnih ciljev, kot jih je imela Goriška matica, čeprav formalno ni njena neposredna naslednica. Kljub začetnim velikopoteznim načrtom se založba bori s pomanjkanjem financ in drugimi tegobami, zato jo leta 1953 razpustijo. V slabem desetletju delovanja je založba po podatkih, dostopnih v COBISS-u, izdala en sam literarni prevod oz. priredbo (*Nekaj ruskih humoresk* različnih ruskih avtorjev, ki jih je priredil Damir Feigel).

Vzporedno s Knjižno založbo pa leta 1945 zraste tudi časopis *Primorski dnevnik* (ki nasledi *Partizanski dnevnik*, ilegalni časopis, ki je izhajal od leta 1943) in založba, imenovana Založništvo Primorski dnevnik. Čeprav je primarni namen založbe v prvih letih izdajanje periodičnega tiska (*Primorskega dnevnika* in *Soškega tednika*), občasno in brez prave založniške politike izda tudi prgišče knjižnih publikacij, med katerimi sta Bartolov prevod *Volokolamske ceste* Aleksandra Becka (1947) ali *Oklopnica Anuška* Lazarja Lagina v prevodu Ivana Marinčiča (1947). Leta 1948 se založba preimenuje v Založništvo tržaškega tiska (ZTT), vendar po priključitvi Cone A Svobodnega tržaškega ozemlja k Italiji na območju zavlada nekajletno kulturno mrtvilo, ki se zaključi šele v šestdesetih letih, ko ZTT začne sodelovati z založbami iz Slovenije, pozneje tudi z založbama Drava iz Celovca in Avgust Cesarec iz Zagreba. V tem času postane izdajanje knjig tudi veliko bolj načrtno: literarnim (pa tudi neliterarnim) piscem nudijo možnost izdajanja kakovostnih predvsem izvornih slovenskih del, plod sodelovanja z avstrijsko in hrvaško založbo pa so npr. prevodi slovenskih avtorjev v nemščino (npr. Cankarjev *Idealist*, Kosmačeva *Tantadriuj* in *Balada o trobenti in oblaku*, Levstikov *Martin Krpan* in drugi) oz. hrvaščino (npr. *Zamazana priča*, *Priče sa dvora kralja Janeza*, *Strašni bratrance* Slavka Pregla). Po letu 1986 pa preneha z izdajanjem knjig v teh dveh jezikih.

Med prevodi v slovenščino najdemo v osemdesetih letih 20. stoletja številne zvočne posnetke pravljic na kasetah (npr. številne priredbe pravljic Hansa Christiana Andersena, bratov Grimm, Charlesa Perraulta, Carla Collodija ter pripovedne proze Jonathana Swifta, Waldemarja Bonselsa itd.), ki so bile praktično edini stik zamejskih otrok s sodobnim zbornim slovenskim jezikom in so torej imele izjemen pomen pri ohranjanju slovenščine pri mlajši zamejski populaciji. Med prevodi za odrasle v tem času najdemo prevode iz številnih jezikov, predvsem iz angleščine, italijanščine, nemščine in hrvaščine/srbščine, posamezna dela pa tudi iz francoščine, makedonščine in španščine. Založba ima med številnimi zbirkami tudi zbirko *Prevodi*, v katero uvršča prevode v slovenščino tako italijanskih literarnih del kot tudi klasičnih romanov iz svetovne zakladnice.

Prevajanje slovenskih del v italijanščino se je polagoma začelo že v šestdesetih in sedemdesetih letih: ena prvih izrazito plodnih prevajalk je bila Jolka Milič, ki je prevedla Kosovelove pesmi (*Poesie e integrali*, 1972), Prešernov *Krst pri Savici* (*Il battesimo presso la Savizza*, 1972) ter antologijo trinajstih slovenskih pesnikov (*13 poeti sloveni contemporanei*, 1973). Med zgodnjimi prevodi proznih del so npr. Cankarjeve črtice (*La madre: bozzetti in prosa di Ivan Cankar*, prevod Francesco Husu) in Levstikov *Martin Krpan* (*Martin Krpan*, prevod Patrizia Raveggi in Alojz Rebula, 1983).

Izjemno uspešna je bila izdaja Kosovelovih pesmi in Spacalovih grafik z naslovom *Kras*, ki je izšla v štirih jezikih (v slovenščini, italijanščini, nemščini in hrvaščini; 1979/1980) in za katero so prevode prispevali različni prevajalci. V želji, da bi italijanskim bralcem ponudili cvet slovenske literature, je nastala zbirka EstLibris, v kateri med drugim najdemo italijanske prevode Bevkovega *Mraka za rešetkami* (naslov prevoda Ezia Martina je *Crepuscolo* [Mrak]), Kosovelove izbrane pesmi pod naslovom *Fra il nulla e l'infinito* [Med ničem in neskončnostjo] v prevodu Gina Brazzodura, Gregorčičeve *Pesmi* z naslovom *Canti scelti* [Izbrane pesmi] v prevodu Franca Husuja in Rebulovo *V Sibilinem vetru*, ki jo je z naslovom *Nel vento della Sibilla* prevedla Diomira Fabjan Bajc.

Leta 1993 je založba ZTT prenehala delovati v dotedanji obliki zaradi težav s knjižno prodajo in se je reorganizirala v sodelovanju z založbo Mihelač. Novonastala založba Devin, katere večinski lastnik ostane ZTT, se je posvečala izdaji tako del slovenskih avtorjev kot komercialnim delom, ohranila pa je tudi sodelovanje z italijanskimi založniki. Kljub vsemu gre založba Devin leta 1997 v likvidacijo. Upravni odbor ZTT sklene čez dva meseca obuditi založniško dejavnost in ustanovi založbo ZTT EST (Založništvo tržaškega tiska = Editoriale stampa triestina), ki predstavi več novih knjižnih zbirk, med drugim izdajo Prešernove poezije v italijanščini v sodelovanju z občino Kranj (Zbirka Prešernova pot v svet oz. Collana Prešeren nel mondo) in zbirko Alchimie, v kateri izhajajo dvojezične sodobne pesniške zbirke.

Tudi danes je založba »izrazito dejavna tudi kot posrednik med slovensko in italijansko kulturo. To pomeni, da izdaja prevode iz slovenščine v italijanščino in obratno ter dvojezične knjige« (s spletne strani ZTT). Čeprav natančni podatki za prevode niso znani, je bila ob štirideseti obletnici knjižna bera založbe več kot 400 naslovov, ob koncu devetdesetih let pa že proti 700. Na COBISS-u je v letu 2022 zabeleženih preko tisoč naslovov, od tega okrog 200 prevodov v slovenščino in okrog 80 prevodov slovenskih avtorjev v italijanščino (vključno z dvojezičnimi publikacijami).¹

2.4 Druge sodobne založbe

Poleg zgoraj omenjenih so se v povojnem času pojavile še nekatere druge založbe slovenske narodne skupnosti v Italiji, in sicer (Novi) Matajur iz Čedad (ustanovljen leta 1950), Mladika iz Trsta (ustanovljena leta 1957) ter Most iz Čedad (ustanovljen leta 1998).

Zametke založbe zadruga Matajur predstavlja časopis *Matajur*, ki je bil ustanovljen leta 1950 kot štirinajstdnevnik, in se je leta 1974 preimenoval v *Novi Matajur* ter preselil v Čedad, kjer je od leta 1991 dalje v lasti istoimenske zadruga. Poleg otroške revije *Galeb* je zadruga v zadnjih dveh desetletjih izdala tudi poezijo, slikanice in pravlјice za otroke,

¹ Navedene številke so neprečiščene in gotovo vključujejo tudi dela, ki bi jih težko uvrstili med leposlovje, vendar natančnejše vsebinske analize celotne bibliografije založbe ZTT (in drugih zamejskih založb) še nimamo.

med katerimi jih je nekaj tudi dvojezičnih (z izvirniki v slovenščini in italijanskimi prevodi Micheleja Obita).

Založbo Mladika so leta 1957 skupaj z istoimensko revijo ustanovili krščansko usmerjeni slovenski intelektualci iz Trsta. Osrednji namen njenega knjižnega programa je oživitev kulturnega življenja in objavljanje literarnih prispevkov slovenskih avtorjev v Italiji, zato je razmerje med prevedenimi in izvirnimi slovenskimi deli krepko v prid drugih: skupno v COBISS-u izluščimo okrog 50 prevedenih in okrog 300 izvorno slovenskih del. Če so v Mladikini bibliografiji izvirna italijanska dela, prevedena v slovenščino, precej redka (npr. Susanna Tamaro, *Srce iz špeha*, prevod Jože Stabej; Pino Roveredo, *Sporoč mi*, prevod Magda Jevnikar), pa na seznamu najdemo še nekaj prevodov v slovenščino iz različnih drugih jezikov (poljščine, hrvaščine, češčine, angleščine, francoščine) zlasti mladinske in otroške literature. Mladika je izdala tudi nekaj prevodov slovenske zamejske literature v italijanščino (npr. romane *Fiamme nere* [Črni plameni; prevod dela Črni obroč] Marija Čuka v prevodu Martine Clerici, *La parrucchiera* [Frizerka] Eveline Umek v prevodu Alessandre Foraus in *La vigna dell'imperatrice romana* [Vinograd rimske cesarice] Alojza Rebule, prav tako v prevodu Martine Clerici) ter nekaj dvojezičnih knjig, med katerimi prevladujeta poezija ali kratka proza slovenskih avtorjev (Kocbek – prevod Jolke Milič, Kosmač – prevod Marie Bidovec, Pangerc – samoprevod), najdemo pa tudi nekaj dvojezičnih izdaj italijanskih pesnikov (Manzoni v prevodu Vinka Beličiča, Saba v prevodu Jolke Milič) in številne slikanice.

Založba Most iz Čedadada se osredotoča na življenje nadiških in terskih dolin, Kanalske doline, Rezije in Posočja, in izdaja istoimenski časopis, vsako leto pa izda tudi nekaj knjig, med katerimi zasledimo posamezne prevode v italijanščino, dvojezične izdaje oz. prevode iz narečja v standardno slovenščino: leta 2015 je npr. izšel italijanski prevod Bevkovega *Kaplana Martina Čedermaca* v prevodu Ezia Martina ter v stripovski narečni priredbi Morena Tomasetiga.

3 Kaj se prevaja

Hiter pregled prevedenih del, izdanih pri slovenskih založbah v Italiji, pokaže, da je skupno približno za tretjino več prevodov v slovenščino (okrog 107) kot prevodov v italijanščino (okrog 74), pri čemer pri prevodih v slovenščino kot izvorni jezik morda presenetljivo prevladuje angleščina z 41 deli. Pri prevodih iz angleščine gre namreč predvsem za izdajo (ali soizdajo) komercialne literature, zlasti romanov (najbolj zastopan je Zane Grey, ameriški avtor romanov o divjem zahodu z 12 knjigami, ki ga je prevajalo 10 prevajalcev). Na drugem mestu so knjige, prevedene iz nemščine (15 del), med katerimi je največ romanov oz. pravljič in slikanic, na tretjem mestu pa dela, prevedena iz hrvaščine, vendar je med temi najpogostejša kratka proza. Iz italijanščine v slovenščino prevedenih del najdemo v COBISS-u le 9, in sicer 7 romanov, večinoma kanoniziranih

lokalnih avtorjev, kot so Fulvio Tomizza, Scipio Slataper in Susanna Tamaro, in pa tudi temeljno delo italijanske literature, Dantejevo *Božansko komedijo* v prevodu Andreja Capudra (pri Založništvu tržaškega tiska je izšla leta 1991, opremljena z opombami in spremnimi besedami).

Žanrsko so najbolj zastopana prozna dela (romani in kratka proza), veliko je tudi zbirk poezije, pravljič in slikanic, medtem ko dramska dela redko izhajajo pri založbah (npr. prevodi dram Ivana Cankarja) ali v okviru Slovenskega stalnega gledališča v Trstu (npr. prevodi Milana Jesiha, ki so nastali prav za to gledališče). Manjše slovenske založbe v Italiji posebno pozornost posvečajo otroški in mladinski literaturi, prevedeni v slovenščino, saj na ta način skušajo ohraniti stik slovenske manjšine z živim standardnim slovenskim jezikom.

V obratni smeri, torej v prevodih iz slovenščine v italijanščino, kot je bilo že nakažano v prejšnjih razdelkih, se jasno zarisuje želja po posredovanju najvišjih dosežkov slovenske literature italijanskemu bralstvu. Največkrat se prevaja poezija: prednjačita seveda France Prešeren in Srečko Kosovel. Zlasti uspešen je bil prevod izbora Kosovelove poezije v italijanščino, nemščino in hrvaščino, ki je bil opremljen z upodobitvami Lojzeta Spacala (1979/1980). Sicer pa se prevodi Kosovelove poezije pojavljajo v prek 20 različnih zbirkah ali antologijah. Podobno se tudi Prešeren znova in znova prevaja v italijanščino, čeprav je število posameznih zbirk manjše: najnovejši izbor z naslovom *Poesie* [Poezije] je izšel leta 2020 v prevodu Mirana Košute, pred tem leta 1998 v prevodu Giorgia Depangherja in leta 1976 v prevodu Francesca Husuja. Poleg tega je leta 1972 Francesco Husu prevedel tudi *Krst pri Savici* [*Il battesimo presso la Savizza*], leta 1983 pa *Sonete nesreče* [*I sonetti della sventura*].

Podobno pomembno mesto imajo v italijanskih prevodih dela Ivana Cankarja: prevedeni sta dve drami (*Hlapci* [*I servi*], *Jakob Ruda*) in nekaj kratkih proznih del. Dvakrat je bil preveden *Hlapec Jernej in njegova pravica*: prvič leta 1925 izpod peresa Ivana Regenta in Giovannija Susseka, drugič leta 1977 s strani Arnolda Bressana.

Med ostalimi večkrat prevajanimi avtorji izpostavimo tržaškega pisatelja Alojza Rebulo: štiri njegova dela so bila prevedena v italijanščino in objavljena v Trstu.

4 Pomembni prevajalci

Prevajalci, ki so sodelovali s slovenskimi založbami v Italiji, so preštevilni, da bi jih lahko vse omenili: med njimi najdemo tako »lokalne« prevajalce, pripadnike slovenske manjšine v Italiji, kot tudi prevajalce iz osrednje Slovenije. Na tem mestu bomo izpostavili le ozek nabor najpomembnejših oz. najplodnejših prevajalcev, ki so sodelovali s slovenskimi založbami v Italiji. Informacije o predstavljenih prevajalcih so večinoma povzete po spletni strani Slovenska biografija (<https://www.slovenska-biografija.si/>) oz. *Novem Slovenskem biografskem leksikonu* in *Slovenskem biografskem leksikonu*.

Med zgodnjimi prevajalci so najpomembnejšo vlogo igrali Simon Gregorčič ml., Andrej Budal in France Bevk; več del sta prevedla tudi Blaž Bevk (1865–1929) in Peter Miklavec (1859–1918), vendar njunih prevodov stroka ne šteje za kvalitetnejše (Slovenska biografija 2013). Med sodobnejšimi izpostavljam o Marka Kravosa, ki neumorno prevaja zlasti poezijo, Jolko Milič, ki je prav tako prevajala poezijo iz in v italijanščino, ter Milana Jesiha, ki je za Slovensko stalno gledališče v Trstu prevedel več dramskih del iz različnih jezikov.

Simon Gregorčič ml. (1856–1917), bratranec istoimenskega pesnika, je bil prevajalec, duhovnik in učitelj, rojen na Libušnjem pri Kobaridu, ki je prevajal iz številnih slovanskih jezikov (češčine, poljščine, lužiške srbščine, srbščine in hrvaščine). Njegovo delo je bilo pomembno za ohranjanje narodne zavesti, slovanskih jezikov pa se je naučil v duhu kolektivnega bratstva med slovanskimi narodi (gl. Grafenauer 1926; Breclj 1979).

Andrej Budal (1889–1972) je bil slovenski pesnik, pisatelj, publicist, prevajalec in politik iz Štandreža pri Gorici. Med drugim je vodil Slovensko stalno gledališče v Trstu in številne druge ustanove slovenske narodne skupnosti v Italiji. Kot prevajalec se je zapisal v zgodovino literarnega prevajanja zaradi svojega vztrajnega kljubovanja fašizmu in predvsem zaradi svojih odličnih prevodov italijanskih in francoskih avtorjev, kot so Giovanni Boccaccio, Antonio Fogazzaro, Alessandro Manzoni, Giovanni Verga, Grazia Deledda, Silvio Pellico, Guy de Maupassant, Edmond de Goncourt, Alphonse Daudet (gl. Jan 2018; Jevnikar 1976).

France Bevk (1890–1970), rojen v Zakojci pri Cerknem, je znan zlasti kot slovenski pisatelj, pesnik, dramatik, prevajalec, urednik in politik. Bil je najaktivnejši sodelavec slovenskega založništva v Gorici in Trstu: urejal je časnike in časopise, bil ravnatelj Narodne knjigarnice v Gorici, urejal knjige za Goriško matico in zbirko *Luč*, mnoge izmed katerih je prevedel sam bodisi pod lastnim imenom bodisi pod psevdonomi. Prevajal je iz nemščine, češčine, poljščine, bolgarščine, lužiške srbščine, ukrajinščine ter posredno prek nemščine tudi izvirnike v drugih jezikih. Med avtorji, ki jih je prevedel, so npr. Rabindranath Tagore, Władysław Stanisław Reymont, Karel Čapek, Branko Ćopić (gl. Čeh Steger 2017; Grafenauer 1925).

Jolka Milič (1926–2021), slovenska pesnica, prevajalka in publicistka, je bila rojena v Sežani. Prevajala je italijansko, špansko in francosko poezijo v slovenščino ter slovensko poezijo v italijanščino. Med slovenskimi avtorji, katerih dela je prevedla, omenimo Srečka Kosovela, Edvarda Kocbeka, Cirila Zlobca, Tomaža Šalamuna in številne druge, med tujimi pa Umberta Sabo, Marino Moretti, Pier Paola Pasolinija. Leta 2005 je od Društva slovenskih književnih prevajalcev prejela Lavrinovo diplomo za življenjsko delo na področju posredovanja slovenske književnosti drugim narodom, leto za tem pa je prejela odlikovanje Republike Italije red zvezde nacionalne solidarnosti za prevodni opus in življenjsko delo (gl. Jan 1984).

Marko Kravos (1943–) je tržaški pesnik, pisatelj, esejist in prevajalec, rojen v Montecalvu Iripinu v južni Italiji. Za svoje avtorsko delo je prejel več nagrad v Sloveniji in Italiji, prevaja pa iz italijanščine, hrvaščine in španščine. Med knjižnimi prevodi izstopajo dela Scipia Slataperja, Elia Vittorinija, Fulvia Tomizze, Luciana Morandinja (gl. Jevnikar 1982).

Milan Jesih (1950–) je slovenski pesnik, dramatik in prevajalec, rojen v Ljubljani. Prevaja iz srbsčine, hrvaščine, ruščine in angleščine. Poleg svojega pomembnega izvirnega opusa se je v kontekstu slovenske skupnosti v Italiji zapisal kot avtor številnih prevodov dramskih del, ki so bila uprizorjena v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, za katero je prevedel dela Mihaila Afanasjeviča Bulgakova, Antona Pavloviča Čehova, Branislava Nušića in Williama Shakespeara (gl. spletno stran o Milanu Jesihu na portalu SAZU).

5 Prevodoslovna obravnava slovenske prevodne dejavnosti v Italiji

Prevodoslovnih obravnav, ki se posvečajo izrecno prevodni dejavnosti v Italiji, je malo, je pa prevodna dejavnost v Italiji vključena v študije, ki obravnavajo slovensko-italijanske prevodne stike, zato bodo podrobneje obravnavane v poglavju *Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino*.

Zoltan Jan v prispevku *Iluzije o uveljavljanju slovenske književnosti v Trstu* (1995), v katerem navaja dotedanje antologije slovenske književnosti v italijanščini, obžaluje delne predstavitve slovenske književnosti v italijanskem jeziku, ki so vezane izključno na manjšinske ustvarjalce, osvetli razloge za zatečeno stanje in se podrobneje posveti dvema antologijama, ki ju je pripravila Jolka Milič. V prispevku *Poznavanje slovenske književnosti za mlade bralce v italijanskem prostoru* isti avtor (Jan 1998) pregleda uveljavljanje slovenske književnosti za mladino med pripadniki slovenske manjšine, v knjižici iz leta 2001 pa predstavi recepcijo Cankarja, Kosovela, Zlobca in Ljubke Šorli. Dela Zlobca in Kosovela ter njihovo prodornost v italijanskih prevodih obravnava tudi posebej (Jan 2006).

Košuta se v sklopu pregleda produkcije prevodov slovenskega leposlovja v italijanščino ukvarja tudi s prevodi, ki so nastali v okviru slovenske manjšine v Italiji v 21. stoletju (Košuta 2014) in posebej izpostavlja t. i. fenomen Boris Pahor (popularnost, ki je je ob tretji izdaji v sklopu večje italijanske založbe Fazi Editore bil deležen prevod Pahorjeve *Nekropole* Ezia Martina) ter vpliv podomačitvenih oz. potujitvenih strategij na bolj ali manj uspešno recepcijo slovenske literature v Italiji. V svojih drugih delih se Košuta posveča tudi recepciji Cirila Zlobca med italijanskimi bralci (2004). Poleg tega je prevodna problematika obravnavana tudi v delih o recepciji italijanskih prevodov različnih slovenskih avtorjev: na primer Marija Pirjevec spremlja recepcijo Rebulove proze (1995), prevode Prešerna (1999) in Cankarja (1997). Tudi Martina Ožbot prevodom in zamejski situaciji posveča veliko besedil: leta 2012 tako v monografiji *Prevodne*

zgodbe predstavi poti Borisa Pahorja in Cirila Zlobca med italijanske bralce; leta 2021 pa se med drugim posveti tudi Zlobcu in Kosovelu v Italiji. Omeniti velja tudi italijanski pogled Arnalda Bressana (1990) na Dantejeve prevode v slovenščino.

6 Zaključek

Aktivna vloga Trsta in Gorice kot slovenskih mest pri gradnji in utrjevanju slovenske narodne zavesti se jasno zarisuje skozi sliko delovanja slovenskih založb in literarnoprevajalske dejavnosti. Slovenske založbe in njihovi uredniki so imeli odločilen pomen pri ohranjanju slovenske samobitnosti in jezika v vseh fazah zgodovinskega razvoja slovenske nacionalne identitete, še posebej pa v raznarodovalnih časih fašizma in obdobju napetosti po drugi svetovni vojni.

Iz zgornjega zgodovinskega prikaza lahko izluščimo nekatere ključne značilnosti založb in založniških politik v slovenskih založbah v Italiji: 1. Zelo izrazito je privilegiranje izdajanja izvirne slovenske literature, zlasti ko gre za zamejske avtorje, še posebej v 19. stoletju, saj je bila vloga slovenskih založb v Trstu, Gorici in okolici podobna vlogi ostalih slovenskih založb. Kljub temu je obstajala tudi živahna prevodna dejavnost, ki se je odražala v prevodnih zbirkah. 2. Opazna je tudi težnja po objavljanju primarno zamejske izvirne in prevodne produkcije – torej objave del, ki so jih naredili zamejci. 3. Skozi čas narašča in se v 21. stoletju razcveti želja po predstavitvi slovenske literature in kulture Italijanom in posledično prevajanje bodisi kanoniziranih slovenskih avtorjev s Kosovelom in Prešernom na čelu bodisi pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, kot so Pahor, Rebula, Kravos.

Za prihodnost ostaja odprta bolj podrobna prevodoslovna – samostojna ali primerjalna – obravnava prevodne dejavnosti na tem območju, in sicer tako z vidika izbora izvirnikov in prevajalcev kot tudi z vidika bolj besedilno analitično orientiranih znanstvenih študij.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino / Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja

Bibliografija

- Brecelj, Marijan. 1979. »Gregorčič, Simon (1856–1917).« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 6. snopič Gracar – Hafner, 1. knjiga*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. Dostop 17. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi214582/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Bressan, Arnaldo. 1990. *Dante in sloveno: traduzioni ed edizioni novecentesche di Dante*. Videm: Istituto di lingue e letterature dell'Europa Orientale.
- Čeh Steger, Jožica. 2017. »Bevk, France (1890–1970).« V *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B–Bla*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2017. Dostop 16. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi140529/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.
- Furlan, Aleksandra. 1999. »Vloga slovenske založbe 'Založništvo tržaškega tiska' za zamejske Slovence v Italiji.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Furlan, Hana. 2015. »Bibliografija leposlovja v tržaški Edinosti (1886–1894).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Grafenauer, Ivan. 1925. »Bevk, France (1890–1970).« V *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham – Erberg*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. Dostop 16. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi140529/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Grafenauer, Ivan. 1926. »Gregorčič, Simon (1856–1917).« V *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg – Hinterlechner*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. Dostop 17. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi214582/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Horvat, Kaja. 2013. »Bibliografija leposlovja v tržaški Edinosti (1876–1885).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Jan, Zoltan. 1984. »Milič, Jolka.« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 10. snopič Martelanc – Omersa, 2. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. Dostop 17. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi924170/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Jan, Zoltan. 1995. »Iluzije o uveljavljanju slovenske književnosti v Trstu.« *Sodobnost* 18 (11/12). 973–994.
- Jan, Zoltan. 1998. »Poznavanje slovenske književnosti za mlade bralce v italijanskem prostoru.« *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev* 25, št. 45: 37–54.
- Jan, Zoltan. 2001. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih ter Bibliografski dodatek*. Ljubljana: Založba Rokus in Slavistično društvo Slovenije.
- Jan, Zoltan. 2006. »Revije pri posredovanju slovenske književnosti v italijanski kulturni prostor.« *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede* 54/4: 649–666.

- Jan, Zoltan. 2018. »Budal, Andrej (1889–1972).« V *Novi Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Ble-But*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 16. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi152334/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.
- Jejčič, Andreina. 1989. *Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem (1607–1918). Bibliografija*. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
- Jerkič, Tajda. 2020. »Leposlovje v glasilu Soča v obdobju od 1882 do 1892.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Jevnikar, Martin. 1976. »Budal, Andrej (1889–1972).« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 3. snopič Bor – Čopič, 1. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. Dostop 16. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi152334/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Jevnikar, Martin. 1982. »Kravos, Marko.« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 8. snopič Kacin – Križnar, 2. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. Dostop 16. 11. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1016110/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Kolerič, Antonija in Marjan Pertot. 1966. *Bibliografija slovenskega tiska v Italiji med dvema vojnama: 1918–30. 4. 1945*. Trst: Narodna in študijska knjižnica.
- Košuta Miran. 2004. »Nov cvetnik Zlobčeve lirike v italijanščini: pri videmski založbi Campanotto.« *Primorski dnevnik*, let. 60., št. 227, 17. 9. 2004, str. 14.
- Košuta, Miran. 2014. »'Le drugo ime za ljubezen ...' Novejše knjižno italijanjenje slovenskega leposlovja (2000–2013).« *Przekłady Literatur Słowiańskich* 5, št. 1: 217–243.
- Leskovšek, Adrijana. 2016. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1929 do leta 1934.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lupše, Maja. 2017. »Bibliografija leposlovja v Edinosti 1907–1911.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lupšina, Mateja. 2016. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1935 do leta 1938.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Majovski, Ksenija in Magda Pavlič-Maver. 1985. *Založništvo tržaškega tiska. Bibliografija: 1945–1984: z izdajami Gregorčičeve založbe*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Milan Jesih. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Dostop 16. 11. 2022. <https://www.sazu.si/clani/milan-jesih>.
- Milavec, Saša. 2017. »Pregled leposlovja v Edinosti (1895–1900).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe: poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ožbot, Martina. 2021. *Translation and Multilingualism. A Dynamic Interaction*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Piber, Doroteja. 2016. »Motiv vojne v Edinosti od leta 1912 do 1920.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Pirjevec, Marija. 1995. »Nekateri temelji Rebulove proze«. *Delo* 37, št. 32., 9. februar 1995, str. 11.
- Pirjevec, Marija. 1997. »Ivan Cankar v Italiji (1976–1983)«. *Primorska srečanja: revija za družboslovje in kulturo* let. 21, št. 191: 206–208.
- Pirjevec, Marija. 1999. »Prešernova pot k Italijanom: ob 150. obletnici rojstva«. *Primorski dnevnik* let. 55, št. 32, 7. februar 1999, str. 9.
- Pruščević, Maja. 2018. »Pregled leposlovja v tržaški Edinosti (1901–1906)«. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Razpotnik, Eva. 2019. »Leposlovje v glasilu Soča od 1904 do 1915.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rojc, Lara. 2017. »Leposlovje v glasilu Soča od leta 1871 do leta 1881.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rudić, Klara. 2019. »Leposlovje v časniku Soča od leta 1893 do leta 1903.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rupert, Veronika. 2018. »Pregled leposlovja v tržaškem glasilu Edinost (1921–1928)«. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Slovenska biografija. 2013. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 16. 11. 2022. <https://www.slovenska-biografija.si/>.
- Širovnik, Klara. 2020. »Bibliografija leposlovja v časopisu Primorski list med letoma 1893 in 1913.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Urbančič, Maruška. 2019. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1939 do leta 1943.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Žibert, Bojana. 2015. »Leposlovje v reviji Družina (1929–1930)«. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

PREVAJANJE V ITALIJI IN ZAMEJSKE ZALOŽBE

Slovenska etnična ozemlja, ki dandanes pripadajo italijanski državi, so imela izjemno pomemben pomen pri razvoju slovenske nacionalne identitete, zato so v poglavju predstavljene pomembnejše založbe in prevodna dejavnost na Tržaškem in Goriškem. Založniška in prevajalska dejavnost, povezana s slovenščino, se je na ozemlju Trsta in Gorice začela sredi 18. stoletja s prevodi verskih besedil. Sto let pozneje se ob prvih slovenskih časnikih začnejo pojavljati tudi prevodi literarnih del iz različnih jezikov. Po začetnem obdobju bogate produkcije, katere skupni cilj je razvoj slovenske narodne identitete, v obdobju po 1. svetovni vojni večina slovenskih založb zamre, aktivne ostanejo predvsem Edinost, Goriška matica in Goriška Mohorjeva družba. Ob objavi časopisov izdajajo (z bolj ali manj izraženimi založniškimi politikami) tudi prevode

literarnih del svetovne zakladnice v slovenščino, polagoma pa se zlasti po 2. svetovni vojni v želji po predstavitvi slovenskih avtorjev tujemu bralstvu uveljavi tudi prevajanje slovenskih avtorjev v italijanščino in druge jezike. Tako se v drugi polovici 20. in 21. stoletju kljub precejšnji komercialno zaznamovani produkciji prevodov iz angleščine in drugih jezikov opaža tudi izrazito prizadevanje za ohranjanje slovenske nacionalne identitete ter mediacija med italijansko in slovensko kulturo. Dodaten omembe vreden vidik je želja po predstavitvi lokalnih, zamejskih slovenskih avtorjev, ki jim založbe posvečajo razmeroma veliko prostora.

TRANSLATION AND SLOVENE PUBLISHERS IN ITALY

The Slovene ethnic territories that are presently part of Italy have had an extremely important role in the development of the Slovene national identity, therefore this chapter presents the most prominent publishers as well as translation activity in the regions of Trieste and Gorizia. Publishing and translation activity connected with Slovene in Trieste and Gorizia began in the mid-18th century with the translation of religious texts. A hundred years later, and along the first Slovene newspapers, translations of literary works from various languages began to appear. After an initial period of rich production with the common goal of developing the Slovene national identity, most Slovene publishing and printing houses were closed down in the years after the First World War, with only *Edinost*, *Goriška matica* and *Goriška Mohorjeva družba* remaining active. Apart from publishing newspapers, they also published translations of literary works into Slovene (with more or less pronounced publishing policies). After the Second World War in particular, translations of Slovene authors into Italian and other languages also gradually started to appear in the desire to introduce Slovene authors to a foreign readership. Thus, in the second half of the 20th century, and now into the 21st, and despite the considerable commercial production of translations from English and other languages, there is also a marked effort to preserve the Slovene national identity and to mediate between Italian and Slovene cultures. Another noteworthy aspect is the desire to present local Slovene authors, to whom such publishing houses devote a relatively large amount of resources.

PREVAJALCI O JEZIKU

Damjan Popič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V poglavju je obravnavan vpliv vidnejših slovenskih prevajalcev na slovensko normativno tradicijo, zamejeno z izidom prvega normativnega pravopisnega priročnika, *Slovenskega pravopisa* Frana Levca, leta 1899. Pri tem so predstavljeni tako odzivi na posamezne izdaje normativnih priročnikov kot tudi posamezna jezikovna vprašanja. Za slovensko jezikovno okolje 20. stoletja je značilna dejavnost t. i. ostrokovljenih jezikovnih praktikov, predvsem prevajalcev in lektorjev, ki so s svojimi javnimi polemikami sooblikovali takrat še krhkejšo normativno tradicijo in prakso, v določenih primerih pa so ti posamezniki celo vplivali na jezikovno kodifikacijo ali rabo.

2 Prevajalci kot jezikovni »razsodniki«

V poglavju je najprej predstavljeno delovanje prevajalcev v prvih desetletjih normativne ustalitve slovenskega jezika, vse do prvega inštitutskega pravopisa leta 1950. Nato se osredotočimo na obdobje prvih desetletij v okviru Jugoslavije, ki jih je zaznamoval predvsem boj proti unitarističnim težnjam, kar se je močno odražalo tudi v odnosu do jezika, a ne toliko pri jezikovnem predpisu kot pri jezikovnih delavcih, med katerimi so bili nekateri najbolj cenjeni prevajalci, ki so s svojimi odzivi izrazito težili k zaostrovanju jezikovne norme, pri tem pa so se dotikali tako ideoloških načel kot tudi partikularnih jezikovnih vprašanj. Tretje obravnavano obdobje začenjamo v sedemdesetih letih 20. stoletja z obdobjem jezikovne pravilnosti, prehodom v samostojnost in novo (digitalno) dobo slovenske normativnosti, kjer prevajalci posredno še vedno igrajo pomembno vlogo.

2.1 Obdobje do prvega inštitutskega pravopisa

Prvo obdobje pravopisne normativnosti je zaznamovalo stanje znatne normativne kaotičnosti, obenem pa tudi širše družbene diskusije o vlogi in statusu pravopisja v slovenskem kulturnem okolju. Za to izjemno pestro obdobje, v katerem se je knjižna slovenščina ustalila, je značilno predvsem merilo »dobrega avtorja«, čigar pisanje je veljalo kot počelo dobrega in ustreznega jezika.

Prvi slovenski pravopis, katerega avtor je Fran Levec, je izšel leta 1899, priročnik pa se je v veliki meri naslanjal na Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz let 1894–1895, kar pomeni, da je vzel slovar za normo, vendar je upošteval (zlasti historično utemeljene) napotke Stanislava Škrabca. To je pomembno zlasti zato, ker se je večina odzivov na prvi slovenski pravopis vrtela ravno okrog posameznih predpisanih variant (Dobrovoljc 2004, 48–49), v največji meri okoli problema *bralca/bravca* oz. branja po črki, saj je Levec posegel v normo in predpisal rabo *bravec*, čeprav se je do takrat pri obrazilu *-lec* že močno razmahnila izreka po črki (torej *bralec, kadilec* ipd.). Proti nasilni uveljavitvi obrazila *-vec* sta se intenzivno borila prevajalca Rajko Perušek in Božidar Bežek (Dobrovoljc 2004, 49). Zlasti Bežek je bil do Levčevega pravopisa izjemno oster in je zahteval njegov preklic, za to pa uporabil premiso o dvojnosti pogledov na jezik, ki se v veliki meri v slovenskem okolju vleče še danes – tako je ločil med »pišočimi masami«, ki jezik ustvarjajo, in »učenimi pravopisci«, ki naj bi ga (zgolj) »registrirali«, ne pa vanj tudi posegali (Bežek 1901, 846).

Levčev pravopis se v praksi nikoli ni zares ustalil, leta 1920 pa je izšel *Breznikov pravopis* – z njim se je razmahnila tudi javna diskusija o jeziku, čeprav sam priročnik nikoli ni bil zares vir pravega konflikta. V tem obdobju so bili odzivi na pravopis in jezikovno normo v grobem dveh vrst, in sicer a) antibarbarusi in jezikovni brusni, tj. prepovedovalni priročniki za boljši jezik, kakršna je bila denimo brošura *Naš jezik* literarnega zgodovinarja, knjižničarja, jezikoslovca in prevajalca Joža Glonarja iz leta 1919, ter b) jezikovni koticiki v takratnih občilih *Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Življenje in svet*, *Mentor*, *Sodobnost*, *Jutro*, *Slovenec* itd. (Dobrovoljc 2004, 58; Kalin Golob 1996, 153–173).

Dvajseta in zgodnja trideseta leta so bila z vidika razprav o podobi slovenskega knjižnega jezika precej dinamična, pomembno pa jih je zaznamovalo tudi razpravljanje o pisanju tujih lastnih imen v slovenščini med prevajalci Antonom Debeljakom, Pavlom Brežnikom in Ivanom Tomincem (Dobrovoljc 2004, 59) v *Ljubljanskem zvonu*, kar je bilo z vidika prevajanja izjemno pomembno pravopisno vprašanje, glavno misel pa je strnil Tominec z mislijo, »[d]a moramo pri pisavi tujih lastnih imen iz zapadnoevropskih jezikov obdržati njih prvotni pravopis in jih ne transskribirati (sic!) v naš črkopis« (Brežnik 1933, 572).

Obenem je začela v letu 1929 izhajati prva revija, ki je v vsaki številki objavila jezikovni koticček – *Slovenski tisk* (Kalin Golob 1996, 50), v katerem je bilo v dveh letnikih

objavljenih 141 jezikovnih koticikov desetih avtorjev. Med njimi sta bila tudi klasični filolog in prevajalec Anton Sovrè in literarni zgodovinar, jezikoslovec in prevajalec Mirko Rupel. Prispevki so nazorni in kratki, po navadi je »napaka« izpostavljena že v naslovu, predvsem pa gre za boj proti germanizmom (Kalin Golob 1996, 51).

Leta 1935 je izšel Breznik–Ramovšev *Slovenski pravopis*, prvi slovenski normativni priročnik, ki ga je izdala ustanova, in sicer pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, katere član je bil tudi slovenski literarni zgodovinar in prevajalec, literarni teoretik in esejist Ivan Prijatelj. Priročnik je bil bolj liberalnega značaja, čemur so močno nasprotovali ljubitelji »linearne in enoumne jezikovne pravilnosti« (Dobrovoljc 2004, 60). Eden teh je bil tudi pesnik, pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik, ki je o novem pravopisu pisal, da se nam

je bledlo o univerzalnem jezikovnem priročniku, ki bi na vse strani dosledno in smotrno napravil red; o pogumu, ki bi se upal neusmiljeno ločiti zrnje od plev; o strogi enotnosti in skrajni, lahko naučljivi preprostosti. Avtorjem »Pravopisa« je bila pred očmi stavba, boljša in večja od prejšnje, vendar zgrajena na starih osnovah in tako, da ne bi bilo v ničemer poznati zidarjevih rok (Levstik 1936, 114).

Druge ocene prevajalcev v tem obdobju so bile bolj benevolentne: Anton Debeljak (1935) zagovarja leksikalne novosti v novem pravopisnem slovarju, medtem ko Tine Debeljak (1935, 5) »izreka predvsem pohvalo pravopisu, ki je – kljub temu da ni izrazito prepovedovalen – vendarle vnesel 's svojo avtoriteto red v [...] pismeno zmedo', obenem pa dodaja, da novi pravopis 'kaže veliko širokogrudnost, ki izhaja iz zavesti, da se jezik razvija po svoje ter je treba iztrebiti samo najnujnejše izrodke, ki ne ustrezajo slovenskemu duhu, ne pa razvoja zavreti'« (Dobrovoljc 2004, 62). Po drugi strani pa sta se v *Ljubljanskem zvonu* zoper novi pravopis oglasila prevajalca Božidar Borko in Vladimir Levstik, ki sta terjala bolj avtoritativni jezikovni predpis, ki bi iz slovenskega jezika iztrebil vse, »kar je slabega, tujega, neslovenskega in papirnatega«, in sicer na podlagi »globokih notranjih zakonov jezika«, »neoporečnih prijateljev« in »nepokvarjene ljudske govornice«. Levstik je vendarle pohvalil tisti segment pravopisa, ki je bil deležen ostrejših in nedvoumne normativne obravnave, tj. pravorečje, ki da je v novem pravopisu »nepogrešljivi vodnik iz zmede obodnih narečij, samozadovoljne krpanščine in lažnivo miloglasne gosposčine« (Levstik 1936, 116).

Ob številnih odzivih, ki jih je bilo od izida do izdaje v letu 1937 kar 23 (Dobrovoljc 2004, 69), pa izstopa kritika Joža Glonarja. Njegova kritika, ki je »[n]ajbolj temeljita, ostra, pa tudi strokovno najbolje argumentirana« (prav tam, 64), pogosto izpostavlja problem dualnosti priročnika, ki se po eni strani in nazivno nanaša na sodobno jezikovno rabo, po drugi pa še vedno črpa iz Pleteršnikovega slovarja, ki ga Glonar (1936, VIII) v uvodu svojega *Slovarja slovenskega jezika* imenuje »mrtvi slovar« z »mumificiranimi spački«.

Leta 1937 je izšla mala izdaja pravopisa, pri kateri je šlo deklarativno za skrajšan in prirejen šolski ponatis Breznik-Ramovševga pravopisa, v resnici pa je bilo sprememb dovolj, da lahko to različico razumemo kot samostojno izdajo. Kraljeva banska uprava dravske banovine je izdala brošuro *Novi slovenski pravopis*, pri kateri je za usklajevalne popravke poskrbel tudi jezikoslovec, prevajalec in urednik Jakob Šolar, v sodelovanju z Lovrom Sušnikom.

Odzivov na novo izdajo pravopisa je bilo bistveno manj kot pri predhodniku, je pa leta 1939 izšla izjemno pomembna razprava »Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus« Antona Sovréta, ki je v slovensko normativno tradicijo prinesla merilo restriktivnosti. V tej razpravi Sovrè ločuje prave relativnike z atributivno funkcijo in neprave, ki služijo vezniško-anaforičnemu razvijanju besedila (Stabej 2000, 512).

Sovrétovo pravilo ni nikoli zares zaživelo med pišočimi, saj je Sovrè sam dve desetletji po izidu članka tožil, da je njegov sestavek »glas vpijočega v puščavi«, skoraj 50 let pozneje pa je njegovo teorijo nekoliko dodelal in dopolnil še prevajalec Janez Gradišnik (1986, 146–156). Kljub temu da se Sovrétova ideja v rabi ni prebila, pa si je utrla pot v nekatere normativne priročnike in v normativno prakso, npr. v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (1976, 517) so prilastkovi odvisniki namesto neodvisnega stavka označeni kot »[n]apačni, ali vsaj stilno drugačni«. Poleg vključitve v jezikovne priročnike je pravilo močno zaživelo v delovanju lektorjev (gl. Stabej 2000), s čimer se je »rodila trdovratna vraža, zaradi katere danes v radijskih besedilih tako rekoč ni več slišati ki-stavkov, ker jih radijski lektorji radirajo in nadomeščajo z vsem mogočim« (Korošec 1996, 5).

Kot lahko vidimo, so imeli prevajalci v prvi polovici 20. stoletja močan vpliv na slovensko normativno tradicijo, predvsem kot kritiki obstoječih normativnih rešitev, pa tudi kot tvorci lastnih jezikovnih priročnikov, obenem pa so se dobro zavedali »nasprotujočih si videnj razvoja slovenskega knjižnega jezika« (Kalin Golob 1996, 31). Božidar Borko (1945, 3, cit. po Kalin Golob 1996, 31) je poglede na jezik razdelil na romantične, tj. te, ki se zatekajo k ljudskemu govoru, in realistične, tj. te, ki se opirajo tudi na družbenost jezika.

2.2 Povojno obdobje in prvi inštitutski pravopis

Prvi desetletji življenja v novi državi zaznamuje znaten razkorak med izhodišči za temeljno leksikografsko delo za novi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ter med pozicijami jezikovnih praktikov, ki so v veliki večini zagovarjali konservativnejši pristop k uravnavanju jezika, ki ga ponazarja citat literarnega in gledališkega kritika, dramaturga in prevajalca Josipa Vidmarja, ki je odločno zavrnil koncept novega slovarja, s tem pa tudi upoštevanje jezikovne rabe.

Število piscev, ki uporabljajo neko obliko, ni in ne sme biti odločilno. En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo, nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, tudi pisateljev, ki v svojem pisanju ne kažejo tako globokega čuta za slovenščino kakor ta dva njena poznavalca. Označevanje slabih ali neslovenskih jezikovnih oblik z oceno, da so 'pogovorne', se mi zdi nezadostno. Treba jih je obsoditi tako v pismu kot v govoru. Mislim, da to spada med dolžnosti današnjih jezikovnih skrbnikov (Gradišnik 1986, 23–24).

Leta 1950 je Slovenska akademija znanosti in umetnosti izdala *Slovenski pravopis*, prvi inštitutski pravopis, po triletnem delu sedemčlanskega uredniškega odbora, v katerem so sodelovali tudi prevajalec Mirko Rupel, pesnik, pisatelj, esejist in prevajalec Oton Župančič, prevajalec, esejist, literarni kritik Matej Šmalc in duhovnik, jezikoslovec in prevajalec Jakob Šolar, pri »odtiskih« je kot sodelavec naveden tudi prevajalec Janko Moder, ki je pri nastajanju po svojih besedah sodeloval »na pol skrivaj« (Moder 1996, 42). Kritike novega pravopisa so se nanašale »predvsem na izbor in obravnavo besedišča knjižnega jezika v slovarju in na pravopisna načela, ki izhajajo iz te obravnave« (Dobrovoljc 2004, 75). Ob tem naj omenimo, da je Rupel leta 1946 začel na ljubljanskem radiu voditi Jezikovne pogovore, četrtne prispevke o aktualnih jezikovnih vprašanjih (Kalin Golob 1996, 60).

Za Slovence vedno zelo občutljivo jezikovno vprašanje je konec petdesetih let obudilo nacionalno nesoglasje v Jugoslaviji (Gabrič 2005, 1078–1079), predvsem zaradi centralističnih stališč glede poimenovanj ustanov. Do šestdesetih let 20. stoletja, ko je bilo jezikovno vprašanje v Jugoslaviji znova postavljeno v ospredje, se je kot skupni jezik zveznih ustanov, tudi kulturnih, že uveljavila srbohrvaščina. Uradne listine so bile tiskane samo v srbohrvaščini, tudi vse več slovenskih podjetij je svoje reklamne oglase tiskalo zgolj v tem jeziku, na nekaterih bankovcih, izdanih v začetku šestdesetih let, pa je bil celo napis Slovenija napisan v cirilici. Prve uspehe v boju proti unitarnemu jeziku so Slovenci zabeležili na področju kinematografije, saj so od distributerjev zahtevali podnapise in reklamne plakate tudi v slovenskem jeziku (Gabrič 2005, 1979–1080). Nasploh je v tem času prišlo do odkritega nasprotovanja slovenskega političnega vrha jugoslovanskim združevalnim tendencam v kulturi, slovenska oblast pa se tudi ni več bala podrežati tipičnim očitkom o nacionalizmu in šovinizmu pri izrekanju svojih zahtev (Čopič in Tomc 1997, 57). V tem času, leta 1956, je izšla tudi t. i. slovnica štirih, pri kateri sta poleg Antona Bajca in Rudolfa Kolariča sodelovala tudi prevajalca Mirko Rupel in Jakob Šolar. Na zunaj je bila to sicer »slovnica treh«, saj je bil Šolar kot katoliški duhovnik na montiranem procesu obsojen za narodno izdajstvo in politično kompromitiran, tako da z njegovim imenom slovnica ne bi mogla iziti brez težav (Ahačič 2015).

Za šestdeseta leta 20. stoletja je sicer značilno, da se je »jezikoslovna otopelost poveljnih let dokončno prekinila« (Dobrovoljc 2004, 82), tako da je *Slovenski pravopis* iz leta

1962 služil kot bojišče različnih jezikoslovnih pogledov in nazorov (puristov, mladogramatikov, strukturalistov, privržencev praške šole in »ljubiteljskih« jezikoslovcev) (Dobrovoljc 2004, 82), obenem pa se je kazal tudi normativni dualizem med pravopisci in leksikografi, ki so sodelovali pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

V tovrstnem dinamičnem okolju sta začela delovati tudi prevajalca, ki sta imela bržkone največji vpliv na normativno podobo slovenskega jezika v drugi polovici 20. stoletja – Janez Gradišnik in Janko Moder. Leta 1965 je v *Delu* začela izhajati jezikovna rubrika »Slovenščina za Slovence«, ki jo je ustvarjal Janez Gradišnik, ki je v svoji večdesetletni jezikovnokotičarski dejavnosti objavljal še v *Tedenski tribuni*, *Novi mladiki*, *Naši tovarni*, *Sedem dni*, *7D* in *Slovincu* (Kalin Golob 1996, 74–75), njegova razmišljanja pa so bila objavljena tudi v knjigah *Za lepo domačo besedo* iz leta 1985, *Naš jezik* iz leta 1986 in *Slovensko ali angleško? Priročnik za dobro slovenščino*, ki je izšel leta 1993. Gradišnik je najpogosteje obravnaval jezikovne pojave v medijih, največkrat z navedbo članka, avtorja in datuma ter domnevno problematičnega odseka, kot ponazarja naslednji citat (Gradišnik 1986, 129):

V sobotni prilogi *Dela* z Dne 15. 3. 80 je B. Nešović zapisal, da je »v Sloveniji že nekaj časa na voljo najmanj 5000 preštevilnih mest v šolskih klopeh«. Če to ni bila tiskovna napaka, kaj neki so »preštevilna« mesta? Iz zveze se da razbrati, da so mišljena *odvečna* mesta, ta pa niso »preštevilna«, temveč *nadštevilna* ali še boljše *čezštevilna*, ker je čez (potrebno) število.

V tovrstnih uvodih Gradišnik predstavi domnevno problematična mesta v slovenskem tisku in zatem jezikovno zagato tudi komentira, največkrat v *Delu*, *Dnevniku* in *Večeru*. Pri svojem delu večinoma obravnava leksiko in skladnjo, mdr. napačno rabo roditeljskega, samostalniškost in glagolskost slovenščine, (pretirano) dolžino stavkov in napačen besedni red, ob tem pa »presoja besede glede na izvor« (Kalin Golob 1996, 76). Pri tem poskuša dodajati pomene že obstoječim »slovenskim« besedam, da bi s tem tuje postale odvečne. S svojim dolgoletnim delom je Gradišnik znatno vplival na normativno krajino slovenskega jezika, prav tako pa je z določenimi jezikovnimi odločitvami oz. predlogi tudi vplival na jezikovno rabo, kot na primer pri *grenivki* in *ploščku* za angl. *grapefruit* in *puck*. Gradišnikovi prispevki so bili sicer pogosto tarča kritik, predvsem pa so mu bile očitane laičnost, nestrokovnost, neprilagodljivost (kritiki, času ter razvoju jezika) ter nekonsistentnost kot posledica slabših teoretičnih temeljev, medtem ko je »njegovo vztrajanje pri popolnoma samosvoji slovenščini [mejilo] že na čudaštvo« (Kalin Golob 1996, 81).

Gradišnikova doslednost in vztrajnost pri zagovarjanju svojih stališč je bila močno vidna tudi pri naslednjem, izjemno pomembnem mejniku za slovensko normativno tradicijo: *Slovenskem pravopisu* iz leta 1962. Ta je pomemben predvsem zaradi uvedbe

neveljavljene, a historično utemeljene oblike priponskega obrazila pri vršilcih dejanja *-vec* namesto *-lec* (*bralec* → *bravec*, *kadilec* → *kadivec* ipd.). Odzivi jezikoslovne in splošne javnosti so bili tako burni, da je bilo sporno določilo črtano, v veljavo pa je stopil predpis iz prejšnjega pravopisa. Kljub spremembi je Janez Gradišnik še vedno uporabljal le obrazila *-avec*, *-ivec*, *-avka*, *-ivka*.

Leta 1968 je za *Nedeljski dnevnik* začel pripravljati jezikovne koticke Janko Moder, ki je samo za ta časopis spisal več kot 1400 jezikovnih koticikov, njegovi prispevki pa so treh vrst (Kalin Golob 1996, 89): odgovori na vprašanja bralcev (najštevilčnejša skupina), razmišljanja o jeziku ter predstavitve knjižnih novosti, tako ali drugače relevantnih za slovenščino.

Na splošno se Moder pri svojem jezikovnosvetovalskem delu močno razlikuje od Gradišnika (Kalin Golob 1996, 86): »Moder prijazno odgovarja, pomaga si z etimologijo, s slovarji, z znanjem o zgodovinskem razvoju slovenščine, z izkušnjami pri sestavljanju pravopisa, s slovnično razlago. Zavrača pretiran purizem in ne odklanja vsake tujke, skrbi pa za pravilno in lepo slovenščino«, obenem pa je izjemno naklonjen Slovincem po svetu. Tovrstno benevolentno dikcijo je Moder pozneje (od leta 1975 naprej) vzpostavil tudi v *Rodni grudi*, ki je bila namenjena Slovincem po svetu, zanjo pa je pripravljala jezikovno rubriko »Naša beseda« (pozneje »Materinščina«). Njegove prispevke Monika Kalin Golob (1996, 103–105) strne v štiri tipe: splošna jezikovna vprašanja, hvalnice materinščini, poročanja o novoizšlih jezikovnih učbenikih in priročnikih ter poročila o knjižnih novostih in odzivi na aktualne dogodke.

Tako Gradišnik kot Moder sta s svojim delovanjem močno zaznamovala šestdeseta leta 20. stoletja in še desetletja zatem. To obdobje, zaznamovano s trudom za jezikovno pravilnost in normativnost, opisujemo v naslednjem odseku.

2.3 Obdobje jezikovne pravilnosti (1970–) in vzpostavitev Jezikovnega rzsodišča

Z vidika normativnosti je bilo obdobje od sedemdesetih do osemdesetih let 20. stoletja pomembno predvsem z dveh vidikov. Prvi je predvsem posledica unitarističnega pritiska Beograda, zaradi česar se je krepila narodnoohranjevalna retorika, drugi pa se navezuje na priprave na izid novega pravopisa. V veliki meri je predvsem v drugi polovici sedemdesetih in v začetku osemdesetih let družbenopolitično položaj jezika spominjal na trideseta leta 20. stoletja (Vidovič Muha 1996, 23), temu pa je sledil tudi močan in »tipično slovenski« odpor (Kmecl 2005, 87):

/K/er ni bilo mogoče ugovarjati z neposredno polemiko, pri priči bi jo namreč onemogočili kot sovražno razdiralno, so se [Slovenci] zatekli v staro kulturno trdnjavo – jezik. Ustanovili so nenavadno institucijo Jezikovno rzsodišče, ki se je sicer razsojevalsko

opredeljevalo do jezikovnih vprašanj v vsakdanji rabi, v resnici pa je šlo za posredno mobilizacijo narodne zavesti.

Kot odgovor na nove izzive slovenščine je namreč Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDL) skupaj s Slavističnim društvom maja leta 1978 pripravila posvet o jezikovni politiki. Posvet je bil zasnovan široko in je dobršen del diskusije namenil tudi vlogi in pomenu prevoda za slovenščino, hkrati pa tudi njegovi izrazni plati, predvsem s stališča tujk:

Prevajalstvo ima izredno pomembno, lahko rečemo, ključno, pa tudi vprašljivo vlogo pri oblikovanju slovenščine. Ta vprašljivost izvira iz nekega svojevrstnega položaja prevajalske umetnosti. Po eni strani smo namreč prevajalci največji uvozniki vsega tujega v našem kulturnem prostoru; vse, kar je tuje, pa ima v jeziku že od nekdaj prizvok nečesa sumljivega, prizvok nečesa, kar jezik kvari, ogroža in odtuja samemu sebi. Prevajalci smo zato že vnaprej osumljeni kot onesnaževalci ali celo kot potencialni grobarji naše lepe slovenščine. Po drugi strani pa je prevajalstvo, čeprav zveni morda nekoliko paradokсно, v nekem smislu najbolj nacionalna umetnost, hočem reči, umetnost, ki je najbolj izključno vezana na slovenski prostor (Gantar idr. 1978, 206–207).

Kljub številnim obravnavanim temam in sklepom je bila najbolj odmevna posledica posveta bržkone institucionalna, tj. nastanek Jezikovnega razsodišča, v katerem so imeli pomembno vlogo tudi prevajalci (npr. Janko Moder in Janez Gradišnik). Kakšen je bil pomen Jezikovnega razsodišča v takratnem obdobju unitarističnih pritiskov, kaže naslednji zapis predsednika razsodišča Jožeta Toporišiča (1987, 182):

Jezikovno razsodišče se v glavnem ukvarja z vprašanji slovenske jezikovne kulture v naših javnih občilih, obravnava pa tudi duševnostno- in družbenostnojezikovna vprašanja slovenskega knjižnega jezika, kolikor se rojevajo v javnih besedilih. Ko je to razsodišče pred približno tremi leti objavilo obsežen sestavek o položaju srbohrvaščine v SR Sloveniji, je to sprožilo silovit val protestov, in sicer je prišel iz dela naše družbe, ki ji je posebno pri srcu, kar je srbsko. [...] In vse to samo zato, ker je Jezikovno razsodišče javno izrazilo mnenje, da je slovenski jezik v skrajno nepozitivnem, celo nevarnem položaju, kar zadeva njegovo samobitnost.

Jezikovno razsodišče je z rednimi objavami v slovenskem časopisju reševalo tudi povsem jezikovne, zelo pogosto tudi slogovne in nesistemske zagate. Na normativni, aplikativni strani je razsodišče vendarle imelo močan vpliv, saj je izrazilo poudarjalo pomembnost jezikovne pravilnosti, ki je bila v takratnem času torej razumljena tudi kot koncept, s katerim se slovensko zoperstavlja tujemu.

Vzporedno z delovanjem razsodišča so leta 1981 sestavljavci novega pravopisnega priročnika v javnost poslali *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*. Po vzoru prejšnjih pravopisov je nad njim bdel uredniški odbor, v katerem je bil tudi Janko Moder

(kvalifikacija besed). V javni razpravi o načrtu za novi pravopisni priročnik je bilo nad sto odzivov in polemik oziroma 93 strani gradiva, ki ga je pregledala komisija, usklajena med SZDL in SAZU, v njej pa so bili tudi prevajalci Kajetan Gantar, Janez Menart, Janko Moder in Jože Udovič (Dobrovoljc 2004, 90). Načeloma so bili negativni odzivi usmerjeni predvsem v (pretirani) obseg (in pristojnosti) pravopisnega priročnika, zlasti v slovarskem delu, kar je izpostavil tudi klasični filolog in prevajalec Primož Simoniti (1982, 13). Druge pripombe so bile vezane na področna pravila, v splošnem pa velja, da je bilo precej komentatorjev nenaklonjenih zaznani simplifikaciji pravil, s čimer se je strinjal tudi Simoniti (1982, 14).

Pri *Delu* so organizirali tudi okroglo mizo, ki je bila do Načrta precej negativno opredeljena, v njej pa so sodelovali tudi prevajalci Josip Vidmar, Janez Menart in Jože Javoršek. Na okrogli mizi se je v glavnem pokazala tradicionalistična miselnost (predvsem Vidmarja), tj. želja po predvsem prenovljenem pravopisu, podobnem tistemu iz leta 1962, medtem ko je bil Janez Menart edini razpravljavec, ki je bil novim pravilom in Načrtu naklonjen.

Na Načrt so se odzvali tudi v okviru društva prevajalcev, v okviru katerega so izrazili predvsem nepripravljenost na to, da lahko slovenščina kot sprejemajoči jezik določa zapis tujeizvornih elementov. Člani društva so prečkovanje v pravopisu označili kot »tipografsko kazuistiko«, medtem ko so trud pravopiscev, da bi se pravopisna pravila približala uporabniku, označili za populizem, antiintelektualizem, popuščanje pred pritiskom zagovornikov ljudskih množic in ksenofobijo (Toporišič 1982, 18, cit. po Dobrovoljc 2004, 91).

V istem obdobju je Jože Toporišič leta 1976 izdal svojo *Slovensko slovnico*, ki je poskrbela še za skladenjski opis in predpis slovenščine ter ostaja referenčno slovničarsko delo, pri nastanku pa je kot eden redkih z branjem korektur pomagal tudi Janko Moder (gl. Toporišič 1976, 6).

Medtem ko se je normativnostni diskurz na slovenskih tleh v veliki meri osredotočal na boj proti srbohrvaščini, zlasti pri Gradišniku pa tudi proti vplivu angleščine, so v *Slovenskem vestniku* v Celovcu leta 1984 izhajali jezikovni koticiki zamejskega pisatelja, dramatika, esejista, pesnika in prevajalca Janka Messnerja, ki so povečini obravnavali vpliv nemščine na sodobno slovenščino. Ti koticiki so bili prirejeni po 32 radijskih oddajah Messnerja na radiu Celovec, v svojih prispevkih pa Messner poudarja predvsem razlike med nemščino in slovenščino in interference, predvsem pa se posveča publicistiki, ki da je polna germanizmov in srbohrvatizmov (Kalin Golob 1996, 122). Messnerjevi koticiki so bili glede na kraj izhajanja in položaj slovenščine pričakovano precej puristični. V italijanskem zamejskem prostoru je jezikovne koticike za govorce slovenščine pripravljala kulturna delavka Živa Gruden.

Leta 1990 je na podlagi Načrta izšel pravilski del novega slovenskega pravopisa, v uredniškem odboru pa so bili tudi Janko Moder, Janez Menart in Kajetan Gantar. Leta

2001 se je pravilom pridružil tudi slovarski del, pri katerem je bil v uredniškem odboru Janko Moder, ki je pri pripravi slovarja deloval tudi kot iztočničar (Dobrovoljc 2004, 98). Pri zadnjem slovenskem pravopisnem priročniku je bila družbena diskusija širša, v največji meri pa so bile kritike usmerjene v zasnovo slovarskega dela. Posebno ostro kritiko je pravopisnemu slovarju namenil literarni zgodovinar, esejist, urednik in prevajalec Drago Bajt (2002), ki je slovarju očital neaktualnost, preobsežnost in nepreglednost, pisatelj in prevajalec Andrej E. Skubic (2003, 244–245) pa je o priročniku zapisal, da je pri standardizaciji jezika opravil bistveno boljšo vlogo kot pri stilno-zvrstnem označevanju leksike, kjer je »včasih hudo nedosleden in neučinkovit« (Ermenc Skubic 2003, 245).

S *Slovenskim pravopisom* 2001 se je tradicija klasičnih normativnih priročnikov za slovenščino tudi končala, saj se je pravopisni priročnik leta 2014 preselil na splet, in sicer v infrastrukturo portala Fran. Za normativno podobo slovenščine skrbi pravopisna komisija, ki skrbi za prenovo pravopisnih pravil v okviru priprave *Pravopisa* 8.0, v njej pa deluje tudi Andrej E. Skubic.

3 Zaključek

Prevajalci so imeli na normo in rabo slovenščine v 20. stoletju znaten vpliv, prav tako pa so bili pri svojem oglašanju zelo aktivni. V začetku sodobne slovenske normativistike, v zgodnjem 20. stoletju, so se ostro odzivali na neenotne, pogosto arbitrarne poskuse stabilizacije in regulacije norme slovenskega jezika, medtem ko so se pozneje njihovim odzivom na normativne priročnike pridružili tudi odzivi na jezikovno rabo in tudi jezikovno politiko v okviru skupne države. Za obe polovici 20. stoletja je značilna ostra delitev pogledov prevajalcev na jezik – na konservativnejše in liberalnejše –, kar v veliki meri odseva tudi splošno razdvojenost jezikoslovnih pogledov na normativno ureditev slovenskega jezika v tem času.

Za obe polovici 20. stoletja je v grobem značilno, da je imela skupina, ki je zagovarjala tako historično utemeljeno kodifikacijo kot tudi izrazit purizem (mdr. Josip Vidmar, Vladimir Levstik, pozneje tudi Janez Gradišnik), znaten družbeni vpliv in pozicijo moči, ki bi jo nasprotujoči strani le stežka priznali. Po eni strani je bil jezikovo(slo)vnii diskurz v prvi polovici 20. stoletja rezerviran za ožjo skupino razpravljavcev, v drugi polovici pa je bil zaznamovan predvsem s položajem slovenščine v okviru skupne države, pri čemer so tradicionalno usmerjeni prevajalci nagovarjali predvsem jezikovnobraniteljska čustva – in pri tem v veliki meri tudi uspevali.

Družbeni vpliv in vpliv najvidnejših prevajalcev lahko vidimo tudi v njihovi stalni zastopanosti v uredniških in snovalskih odborih kodifikacijskih priročnikov ter v njihovi navzočnosti v jezikovnih koticih, pri čemer velja izpostaviti predvsem Janeza Gradišnika in Janka Modra, ki sta pravzaprav dokončno oblikovala prestižni profil »ostrokovljenega praktika« in jezikovnega svetovalca v slovenskem jezikovnem prostoru 20. stoletja.

To pomeni, da so imeli prevajalci v slovenskem jezikoslovnem diskurzu 20. stoletja pomembno mesto, obenem pa so delovali v okolju, ki se je pomena prevajanja tudi zavedalo – najbrž vsaj deloma tudi zaradi same aktivnosti prevajalcev. Prevodna dejavnost je tako odigrala pomembno vlogo tudi na najpomembnejših jezikovnonačrtovalskih posvetovanjih, sodelujočim prevajalcem pa je uspelo prevajanje umestiti v samo jedro naporov za boljšo slovenščino v javni rabi.

4 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Društvo slovenskih književnih prevajalcev skozi čas / Profili vidnejših prevajalcev

5 Priporočeno branje

Dobrovoljc, Helena. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.

Najcelovitejši pregled normativnostnega dogajanja na Slovenskem v času sodobnih jezikovnih priročnikov, ki sopostavlja številne razhajajoče poglede na jezik v dobrem stoletju sodobne slovenske normativnosti.

Kalin Golob, Monika. 1996. *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*. Ljubljana: Jutro.

Delo na zgoščen način predstavlja jezikovni diskurz v slovenski javnosti, in sicer v tipično slovenskem žanru – jezikovnih kotičkih, ki so bili skozi celotno 20. stoletje stalnica jezikovnega diskurza na Slovenskem.

Gantar, Kajetan, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, France Jamnik, Peter Gregorc, Boris Paternu in Jaka Avšič. 1978. »Prevajalska umetnost in slovenska beseda.« *Jezik in slovstvo* 23, št. 6: 206–222.

Sestavek prinaša vpogled v pomembno poglavje slovenske jezikovne politike v nekdanji skupni državi, ko se je slovenska jezikoslovna javnost preiščeno lotila jezikovnega načrtovanja v zvezi s slovenščino v javni rabi, pri tem pa prevod umestila na jedrno mesto.

Bibliografija

- Ahačič, Kozma. 2015. »Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar. Slovenska slovnica.« *V Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*, uredil Kozma Ahačič. Zadnjič posodobljeno 10. 6. 2015. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/42/1956-bajec-kolaric-rupel-solar>.
- Bajt, Drago. 2002. »Zadnji pravopis – poslednji pravopis?« *Nova revija. Forum* 21, št. 239/240: 2–10.
- Bežek, Viktor. 1901. »Zaščitnikoma Levčevega pravopisa vnovič preudarek.« *Ljubljanski zvon* 21, št. 12: 757–850. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9SWKEGEC>.
- Borko, Božidar. 1945. »Skrb za naš jezik.« *Jutro* 25, št. 9: 3.
- Borko, Božidar. 1964. »Glosa o pravopisu.« *Jezik in slovastvo* 9, št. 6: 185–186. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9Y20ZC73>.
- Brežnik, Pavel. 1933. »Tuja lastna imena v slovenščini.« *Ljubljanski zvon* 53, št. 9: 572–573. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-V2CCK4P7>.
- Čopič, Vesna in Gregor Tomc. 1997. *Kulturna politika v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Debeljak, Anton. 1935. »Kritika. A. Breznik in F. Ramovš, Slovenski pravopis.« *Ljubljanski zvon* 55, št. 11: 670–672. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UJWBWE3W>.
- Debeljak, Tine. 1935. »Slovenski pravopis.« *Slovenec* 58, št. 267a: 5. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-JXFFD0H7>.
- Dobrovoljc, Helena. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ermenc Skubic, Andrej. 2003. »Jezikovna zvrstnost in sociolekti: odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001.« *Slavistična revija* 51, št. 2: 239–245.
- Gabrič, Aleš. 2005. »Slovenski jezik v javni rabi.« *V Slovenska novejša zgodovina* 2, uredila Jasna Fischer, 1078–1081. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gantar, Kajetan, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, France Jamnik, Peter Gregorc, Boris Paternu in Jaka Avšič. 1978. »Prevajalska umetnost in slovenska beseda.« *Jezik in slovastvo* 23, št. 6: 206–222.
- Glonar, Joža. 1936. *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Gradišnik, Janez. 1986. *Naš jezik*. Celovec: Založba Drava; Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Gradišnik, Janez. 1993. *Slovensko ali angleško? Priročnik za dobro slovenščino*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kalin Golob, Monika. 1996. *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*. Ljubljana: Jutro.
- Kmecl, Matjaž. 2005. *Kratka kulturna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenski PEN.
- Korošec, Tomo. 1996. »Strnjen prikaz jezikovnokulturne dejavnosti na Slovenskem.« V Kalin Golob, Monika. *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*, 5–7. Ljubljana: Jutro.
- Levstik, Vladimir. 1936. »Okoli 'Slovenskega pravopisa'.« *Ljubljanski zvon* 56, št. 2: 113–116. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AFYNA69U>.

- Moder, Janko. 1996. »Srečanja in srečevanja z Božidarjem Borkom.« V *Borkov zbornik*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 37–49. Maribor: Slavistično društvo.
- Simoniti, Primož. 1982. »Nekaj pripomb k načrtu pravil za novi slovenski pravopis.« V *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, 13–18. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Stabej, Marko. 2000. »Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku.« V *Jeziška norma i varijeteti*, uredili Lada Badurina, Boris Pritchard in Diana Stolac, 511–515. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Stanovnik, Majda. 1983. »Lektoriranje prevodov.« V *Slovenščina v javnosti. Gradivo in sporočila posvetovanja o jeziku, ki je bilo v Portorožu, 14. in 15. maja 1979*, uredila Breda Pogorelec, 89–90. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva in Slaviistično društvo Slovenije.
- Toporišič, Jože. 1976. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1982. »Pravi pogled na pravopis II.« *Delo* 24, št. 90: 18.
- Toporišič, Jože. 1987. »Družbenostna vprašanja slovenskega (knjižnega) jezika.« *Jezik in slovnost* 32, št. 6: 178–187.
- Vidovič Muha, Ada. 1996. »Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika.« V *Jezik in čas*, uredila Ada Vidovič Muha, 15–40. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

PREVAJALCI O JEZIKU

V zadnjih dobrih 120 letih, ko izrazno podobo slovenskega jezika v največji meri urejajo normativni priročniki v podobi pravopisov, so se v javno razpravo ob prav vseh njihovih izidih izjemno aktivno vključevali tudi prevajalci. V začetku sodobne slovenske normativistike, v zgodnjem 20. stoletju, so se ostro odzivali na neenotne, pogosto arbitrarne poskuse stabilizacije in regulacije norme slovenskega jezika. Tako kot pri večini jezikoslovne javnosti so se tudi odzivi prevajalcev delili na dva tabora, in sicer na tiste, ki so terjali historično utemeljenost jezikovnega predpisa, in tiste, ki so zagovarjali tudi družbenost jezika in pomembnost upoštevanja jezikovne rabe. Pozneje so se odzivom na normativne priročnike pridružili tudi odzivi prevajalcev na splošno podobo slovenščine v javnosti in tudi jezikovno politiko v okviru skupne države, pri čemer so pogosto zavzemali stališča zoper centralistični pritisk Beograda, za kar so uporabljali jezikovne argumente. S svojim dinamičnim jezikovnim delovanjem so si prevajalci utrlj pot v uredniške odbore normativnih priročnikov in tako tudi sami krojili podobo slovenščine v 20. stoletju, hkrati pa z izjemno plodno publicistično dejavnostjo v javnosti odgovarjali na sočasne izzive slovenščine.

TRANSLATORS DISCUSSING SLOVENE LINGUISTIC ISSUES

In the last 120 or so years, when the conventions of written Slovene have been governed to a large extent by normative manuals in the form of orthographies, translators have been actively involved in the heated public debates following their publications. At the onset of modern Slovene normative efforts, in the early 20th century, they reacted strongly to the disparate, often arbitrary attempts to stabilise and regulate the norms of Slovene. As with most of the linguistic community, translators mostly opted for one of the two ideologies and their camps, i.e., those who insisted on the historical argumentation of language regulation and those who also argued for the importance of respecting language usage and its societal underpinnings. Later, the public reactions to the publications of orthographies were joined by translators' reactions to the perceived (poor) use of Slovene in public (by the media, state enterprises, etc.), as well as to the language policy within ex-Yugoslavia, often taking a stand against the centralist pressures from Belgrade by employing linguistic arguments. Through their dynamic linguistic activity, the translators occupied the positions on the editorial boards of normative language manuals, thus shaping the image of Slovene in the 20th century, while at the same time responding to the contemporary challenges of the language through their extremely prolific public profiles.

PUBLICISTIČNA PREVODNA KRITIKA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Silvana Orel Kos
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Prevodna kritika je institucionalizirana oblika prevodoslovnega in kritiškega diskurza. Po svoji dvojni predmetni naravi sodi v prevodoslovje in v literarno vedo, kadar je predmet kritiškega proučevanja umetnostno besedilo. Prevodna kritika reflektira družbeno-kulturni odnos do prevajalske tvornosti in skuša vplivati na nadaljnji razvoj prevajalske kulture. Temeljna pojma, (slovenska) institucionalizirana prevodna kritika in (slovenska) prevajalska kultura, povzemamo po prevodoslovcu Erichu Prunču (1998, 298), ki se je konec 20. stoletja na »institucionalizirano kritiko prevajanja« oziral šele kot na stvar razvoja v prihodnosti vzporedno s profesionalizacijo prevajalstva.

(Slovenska) prevodna kritika je tip diskurza in se deli na znanstveno-strokovno prevodno kritiko, ki se izvaja večinoma v poljubnem časovnem zamiku po objavi prevoda, in publicistično prevodno kritiko, ki se objavlja večinoma neposredno po izdaji prevodnega dela. Elemente prevodne kritike lahko vsebuje tudi spremna beseda ob objavljenem prevodnem besedilu. Posamezniki so se, predvsem v petdesetih letih, z analizo (pravopisnih) napak v prebranem delu večkrat oglasili v pismih bralcev. Z razmahom digitalne tehnologije, ki podpira objavo mnenjskih zapisov v elektronskih medijih je na začetku 21. stoletja vzniknila prevodna kritika bralcev *vox populi* brez poglobljenega prevodoslovnega oz. literarno-kritiškega vedenja, vendar z veliko zagnanosti in čustvenega naboja.

Publicistična prevodna kritika se uresničuje kot recenzija in publicistični prevodnokritiški članek, slednji pa se deli na publicistično kritiko kot literarno-estetsko interpretacijo (z elementi prevodne kritike) in publicistično prevodno kritiko. Publicistična prevodna kritika se objavlja v dnevnem ali periodičnem časopisnem

in revialnem tisku, prilogah ter v elektronskih virih in na spletnih straneh oziroma v družbenih medijih.

Recenzija je strokovno podprta sodba ali mnenje o kakovosti besedila in nudi iztočnice za interpretacijo besedila. S specifično izraženim odnosom do besedila bralca nagrajuje k branju (in nakupu) novo objavljenega literarnega prevoda ali, redkeje, odvrta od branja. Priobčene so v kratkem času po objavi dela, gledališke kritike lahko že naslednje jutro, prevodne kritike knjižnih objav pa zaradi časovno potratnega in intelektualno zapletenega dela zahtevajo več priprave. Ena od najpreprostejših pojavnih oblik prevodne kritike je recenzija prevedenega dela, vendar v njej ni prostora za poglobljeno analizo prevoda. Recenzije so pri bralcih priljubljene, zato so učinkovito sredstvo za prevodno osveščanje bralcev. Leta 1990 so v reviji *Literatura* objavili rezultate ankete, po kateri je bila po odstotkih anketiranih najbolj brana rubrika Robni zapisi, ki predstavlja recenzije knjižnih novitet, ki vključujejo tudi prevode tujih del; kar 60 % anketirancev je odgovorilo, da to rubriko redno prebirajo, 40 % pa včasih, med anketiranci pa ni bilo takega, ki ne bi nikoli prebral vsaj kake recenzije (Orel Kos 2002, 64). Zgovoren je tudi podatek, da so si bralci revije *Literatura* želeli predvsem več prispevkov v rubrikah, ki bi jih seznanjale prav s prevodno literaturo (Zadnja izmena, Prevodni esej, Prevodni blok), na drugo mesto pa so uvrstili tudi knjižne recenzije Robni zapisi (prav tam).

Kritiki, prevodoslovci ali bralci za preučevano povojno obdobje ugotavljajo, da v Sloveniji »ni in ni« prevodne kritike (npr. Bajt 1979, 1986, Gradišnik 1981, Orel Kos 1997, Stanovnik 1997, Mozetič 1997, Orel Kos 2002, Černe 2003, Ožbot 2010, Tomažič 2014, Schlamberger Brezar 2017).

2 Zgodovinski razvoj publicistične prevodne kritike po drugi svetovni vojni

Čeprav je prevodna kritika obstajala že v zgodnejših obdobjih (gl. poglavje *Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja*), bo ta prispevek orisal le obdobje po drugi svetovni vojni. Do sedemdesetih let 20. stoletja se je kakovost ciljnega besedila presojala skoraj izključno na osnovi dekontekstualizirane analize mikrostrukturnih prvin besedila in v luči apriornega, kategoričnega prevajalskega teoretskega pristopa. Po drugi strani je literarna kritika pogosteje izhajala iz najrazličnejših metaliterarnih kritičskih ali literarnoteoretskih pristopov, kot so npr. literarnozgodovinski, biografski, psihološki. Slovenska znanstvena prevodna kritika se je v teoretičnih nastavkih opirala na tuje prevodoslovne modele, ki so bili osnovani na prevodoslovnih pojmih, kot so ekvivalenca, učinek, funkcija, skopos prevoda, potujitev ali domačitev, opisna prevodna kritika, prevod kot interpretacija, perifernost in centralnost prevoda. V primerjavi z znanstveno prevodno kritiko je bil v socialističnem obdobju slovenski publicistični prevodnokritičski diskurz sicer pogostejši, vendar ni bil (dovolj) strokovno, kaj šele znanstveno utemeljen.

Zgodovinski razvoj tematike je zaradi dvojne narave prevodne kritike, tj. znanstveno-akademske in praktično-uporabne, treba opisati v ločenih sklopih. Prevodnokritiška veda oz. teorija se je začela razvijati v devetdesetih letih, ko je uporabna prevodna kritika glede na opaznost v preteklih desetletjih začela ginevati.

Glede na uporabljen delovni postopek in umestitev v širši prevodoslovni kontekst lahko publicistično prevodno kritiko na Slovenskem po drugi svetovni vojni razdelimo na naslednja okvirna obdobja:

Povojni čas–1975:	Publicistična prevodna kritika v časopisju
Obdobje 1975–1995:	Publicistična prevodna kritika v časopisju in revialnem tisku in razvoj strokovne prevodne kritike
Obdobje 1995–danes:	Prevodna kritika v tiskanih in spletnih medijih in razvoj znanstvene prevodne kritike

Ta prispevek se osredotoča na publicistično prevodno kritiko in diskurz o publicistični prevodni kritiki.

2.1 Povojni čas–1975

Po končnani drugi svetovni vojni se je obnovila in razmahnila založniška literarnoprevodna dejavnost. Tako kot dela nacionalne književnosti je tudi prevodna literatura lažje osvajala kupce in bralce s trženjskimi prijemi, kamor sodijo tudi ocene novo objavljenih del. Zavedanje o pomenu in funkciji prevoda in prevodne kritike se je v povojnem času začelo razvijati ravno s publicističnimi odzivi na prevedena literarna dela. V prvem povojnem desetletju je v prevodnokritiških refleksijah prevladovalo prepričanje ali upanje, da je prevod nadomestek izvirnega besedila, o čemer naj bi pričala gladkost jezikovne ubeseditve. Tako naziranje je izhajalo iz nižje dostopnosti izvirnih del za primerjalno prevodno analizo.

Eden prvih slovenskih publicističnih prispevkov z metakritiškim vpogledom v pomanjkljivo »jezikovn(o) kritik(o)« najdemo v zapisu B. U., slovenista in bohemista Borisa Urbančiča, objavljenem leta 1961 v reviji *Jezik in slovstvo*. Urbančič (1961, 205) opozarja na »skrajno pomanjkljiv jezik« izvirnih slovenskih objav in prevodov ter izpostavlja nezadosten jezikovni nadzor založb, ki se izgovarjajo na pomanjkanje lektorjev in odklonilen odnos avtorjev do lektoriranja del. Urbančič še ne razmišlja o nujnosti teoretičnih temeljev (publicistične) prevodne kritike, temveč o materialni in družbeni stigmatizaciji založb zaradi jezikovno nedovršenih objav: »Vendar ni dvoma, da bi se brž našla rešitev, če bi bila založba zaradi malomarnega odnosa do jezika svojih publikacij materialno ali moralno prizadeta. Najučinkovitejše sredstvo za to je javna kritika« (prav tam). Razmišljanje spremlja kratek izbor jezikovno neposrečenih povedi iz leto dni

starega prevoda češkega literarnega dela, verjetno zaradi negativne sodbe pa prevajalca sploh ne omenja. Neobvladovanje slovenščine je prevajalčevo osebno breme, Urbančič pa se tudi v sklepni misli obregne ob moralno odgovornost založbe do bralcev in slovenske kulture nasploh: »Če prevajalec ne obvlada slovenščine, je to konec koncev njegova stvar, če pa založba slab prevod izda, ni to podcenjevanje bralčevega občutka za jezik, ampak tudi pomanjkanje čuta za odgovornost, ki jo ima založba kot kulturna institucija« (prav tam, 206).

2.2 Obdobje 1975–1995

Leta 1975 je izšel v uredništvu Janka Modra prvi zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije in Društva znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije »Bled 75«, s čimer so bili postavljeni temelji za preglednejši strokoven diskurz o prevodoslovnih temah, vključno s prevodno kritiko.

V članku za *Slavistično revijo* Darko Dolinar (1977) podaja pregled dotodanjih svetovnih znanstvenih teoretičnih pristopov k literarnemu prevajanju in vlogo prevoda v primerjalni literarni zgodovini. Teorijo literarnega prevajanja umesti v literarno teorijo, saj je ne vidi kot »nadaljevanje tradicionalne prevajalske kritike« (prav tam, 291). V tradicionalno »kritiko prevajanja« prišteva teoretsko obarvane izjave, ki v svetovnem merilu izhajajo iz konkretnih prevodnih praks zvrstno raznorodnih besedil od antike dalje; vanjo Dolinar z omembo uvršča velik del slovenskih esejističnih prispevkov s prevajalsko tematiko, Paternostove znanstvene članke z začetka sedemdesetih, njeno jedro pa sestavljajo »kritike posameznih prevodov« (prav tam, 282), ki pa jih na tem mestu podrobneje ne razdela.

Prvi članek, ki se posveča prevodni kritiki, je proti koncu sedemdesetih let objavil Drago Bajt (1979) v *Naših razgledih* z naslovom »Prevodna praksa med teorijo in kritiko«, v katerem opozarja na mrtvilo prevodne kritike; vsebino članka pod naslovom »Prevodna kritika« objavi tudi leta 1986 v svoji zbirki kritik in esejev iz let 1971–1985. Bajt ugotavlja odsotnost prevodnokritiškega aparata in nasploh nerazvitost slovenske prevajalske kulture, saj je bila Slovenija tedaj še brez prevodoslovne publikacije ali zadevnih znanstvenih ustanov, osnove prevodoslovja niso bile vključene niti v študijske programe primerjalne književnosti ali jezikoslovja, prevajalska tvornost pa kljub večinskemu deležu knjižne produkcije v tedanji Jugoslaviji zato ni uživala niti ustrezne družbene ne materialne podpore (Bajt 1986: 156–157).

Na prevodne in jezikovne pomanjkljivosti prevodov je skozi osemdeseta opozarjal Janez Gradišnik. Njegovi prevodni kritiki v *Jeziku in slovtvu* z naslovoma »Neustrezen prevod« (1981) in »Nizka jezikovna raven naših prevodov« (1983) združujeta metakritiko prevajanja in mikrostrukturno primerjavo, sežeto iz nanizanih napačnih ali površnih prevedkov izvirnega besedišča, tudi vsega odstavka, nerodne skladnje, pravopisnih

napak in nerodnosti, in predlaga ustrežnejši prevod za literarna prevoda, ki sta izšla leta 1979. Oba prispevka sta primera aktualnega, čeprav ne recenzijsko hitrega odziva na novi prevodni literarni deli. Gradišnik ugotavlja pomanjkanje »jezikovnih ocen prevodov« (1981, 209) in omeni tri dejavnike, ki časovno, čustveno in prostorsko otežujejo publicistično prevodnokritičko tvornost: »napor« pri izdelavi analize, »zamere pri prevajalcih« in jemanje »časopisom veliko prostora« (prav tam). Kljub temu se zavzema za vsaj periodično objavljane kritik kot »nujno potreben korektiv površnim, nezanesljivim prevodom, ki se samovšečno razprezajo v našem prevodnem slovstvu, če nikoli ne doživijo kritike« (prav tam). Gradišnik se zaveda, da njegova kritika izpostavlja samo »slabosti prevoda« z začetka besedila, in je kot taka »do neke mere neobjektivna ali vsaj nepopolna«, vendar vidi smoter kritike ravno v izpostavljanju napak (prav tam, 213). Gradišnik zahteva dovršenost prevoda, ki ga zmore vrhunski prevajalec z dolgoletno prakso (prav tam). V drugem prispevku poudari, da bi zaradi osebne prizadetosti večji učinek od splošnih jezikovnih prispevkov imela ravno pogostejša prevodna kritika, poleg prevajalcev pa bi kritika zdramila ves založniški aparat z lektorji, uredniki in založniki, »ki so sokrivi za jezikovno pomanjkljive prevode« (Gradišnik 1983, 200); Gradišnik v obeh kritičkih ocenah med bibliografskimi podatki, ki so zabeleženih v opombi pod črto, navede tudi ime lektorja kot soodgovornega za jezikovno slab prevod.

Bajt (1979, 186) kot prvi predstavi sodobni znanstveno-teoretični model prevodne kritike (tujega avtorja) v svoji zbirki literarnih (prevodnih) kritik in esejev v eseju pod naslovom »Prevodna kritika«, prvotno objavljenem v obliki članka »Prevodna praksa med teorijo in kritiko« (1979). Model povzame po temeljnem prevodoslovnem delu slovaškega jezikoslovca Antona Popoviča *Teória umeleckého prekladu* iz leta 1975, v katerem Popovič predstavi tri glavne funkcije prevodne kritike. Postulativna funkcija se kot pomembno normativno merilo na eni strani opredeljuje z reprezentativnostjo besedila v izhodiščnem literarnem sistemu, na drugi strani pa z izpolnjevanjem kriterijev kakovosti in relevantnosti za ciljni literarni sistem. Na ta način prevodni kritik najprej ugotovi literarno vrednost izvirnega dela in njegov pomen za ciljni kulturni prostor. V zvezi s parametrom reprezentativnosti tedanje kulturne politike Bajt opozori na občasno »zelo vprašljiv izbor iz književnosti jugoslovanskih narodov, pa tudi tretjega sveta« (1986, 159). Z analitično funkcijo je opredeljen prevajalčev postopek, ki temelji na prevajalčevem poznavanju obeh jezikov, njegovi sposobnosti slogovne interpretacije obeh besedil in seznanjenosti z izhodiščno in ciljno literarno tradicijo. Prevodni kritik besedilo analizira in ugotovi, ali je prevod kot »funkcijski izrazni nadomestek« resnično »optimalna« različica izvirnika. Popovičeva operativna funkcija je zastavljena široko in osvetljuje sprejem in delovanje književnega prevoda v ciljnem literarnem sistemu, pri čemer so za Popoviča »najpomembnejše tiste naloge, ki s sinhronega vidika opisujejo literarno situacijo, z diahronega pa literarni razvoj, se pravi, da mora prevodni kritik soditi prevod predvsem z gledišča literarne situacije doma, z gledišča vloge in naloge prevoda v razvojnem in

bralnem kontekstu domače literature« (prav tam, 160). Bajt Popovičev normativno-opisni prevodnokritiški pristop pozneje uporablja v svojih zapisih o prevedeni literaturi.

Teoretični nastavki prevodne kritike so bili navzoči v marsikaterem dotedanjem slovenskem delu s prevajalsko tematiko in medbesedilno analizo, vseeno pa se je strokovno-znanstveni diskurz o prevodni kritiki začel zlagoma razvijati šele v osemdesetih, še posebej pa v devetdesetih, nekako z osamosvojitvijo Slovenije, ko so se povečale možnosti in potrebe po politično neodvisni, strokovni in institucionalizirani prevodni kritiki.

2.3 Obdobje 1995–danes

To relativno dolgo obdobje se je v prvem desetletju začelo s povečanim znanstvenim zanimanjem za proučevanje in standardizacijo predvsem publicistične prevodne kritike. Na začetku novega stoletja se je prevodnokritiški diskurz prek digitalizacije tiskanih virov prenašal na splet, kjer se je razmahnila tudi populistična prevodna kritika, ki ob kritični masi vpliva na delovanje založb. Od konca prvega desetletja 21. stoletja se v tiskani in spletno dostopni periodiki okrepi publicistična prevodna kritika v obliki krajših (navadno brez karakterizacije prevoda) in daljših recenzij ter strokovnih prevodnih kritik. Skozi vse obdobje je čedalje bolj opazna posredniška vloga založb, ki bijejo svoj boj za obstanek tako na račun dobrih kot slabih prevodov ter okrnjenega jezikovnega nadzora nad prevodi. Od leta 2015 dalje se založništvo in prevodnokritiški diskurz čedalje bolj prenašata na splet, vplivneži pa so lahko generatorji strokovnega prevodnokritiškega diskurza.

Društvo slovenskih književnih prevajalcev je leta 1996 organiziralo delovno srečanje na temo kriterijev literarnega prevajanja, v okviru katerega so sodelujoči predstavili prispevke, ki so obravnavali teoretične in konkretne pristope k prevajanju književnih del, pa tudi prispevke, ki so tematizirali prevodnokritiški diskurz. Predstavljene vsebine so bile objavljene leto dni pozneje v 21. prevajalskem zborniku Društva slovenskih književnih prevajalcev v uredništvu Majde Stanovnik. Nike Kocijančič Pokorn (1997) poda sežet zgodovinski pregled tujih teorij prevajanja, po katerih književni prevajalec ravna ali v katerih najde potrditev za svoj prevajalski pristop. Primer idejnega preoblikovanja ponazori z zgledom slogovnega in vsebinskega preoblikovanja dela *Hlapec Jernej in njegova pravica* Ivana Cankarja (prav tam, 7–8) v prevodu Lojzeta Adamiča iz leta 1926. Sklene, da je zaradi raznorodnosti in številčnosti teorij prevajanj nesmiselno izpostavljati edino pravo oz. dobro teorijo, kot je tudi vsled te pluralnosti »brezplodno razpravljati, kakšen naj bi bil 'pravi oz. dober prevod', saj ni »objektivnih kriterijev za 'dober' prevod literarnega besedila« (prav tam, 9). Avtorica predlaga berilo temeljnih teoretičnih del, na katera bi se lahko sklicevali slovenski prevajalci in prevodni kritiki oz. prevodni teoretiki, kritik pa naj bi se od

»preskriptivnega in normativnega ocenjevanja prevoda« preusmeril k opisni analizi prevodnih premikov (prav tam, 9–10.)

Silvana Orel Kos (1997) predstavi pregled slovenskih recenzij prevodov v slovenščino v časopisu *Naši razgledi* oz. *Razgledi* od leta 1952 dalje, tj. od prvega leta izhajanja do leta 1996, in v literarni reviji *Literatura* od leta 1989 dalje (izsledki Orel Kos (1997) torej osvetljujejo zgoraj odmerjeno prevodnokritičsko obdobje do leta 1995). Avtorica najprej ugotavlja umestitev recenzij in krajših kritik prevedenih del; te so bile v prvih desetih letih izhajanja *Naših razgledov* objavljene pod različnimi rubrikami, v šestdesetih pa je bila uvedena posebna rubrika z nekajvrstičnimi podatki o novo izdanih delih z omembo prevajalca, a brez sodbe o prevodu, razen v primeru znanih prevajalcev, katerih prevode so komentirali z olepševalnimi frazami. V petdesetih in šestdesetih letih so bili recenzenti praviloma moški, večina pa se je tudi sama ukvarjala s pisateljstvom in prevajanjem. Od konca šestdesetih do skoraj konca osemdesetih let je bila prevodna kritika v *Naših razgledih* skoraj neopazna. Kot možne vzroke za to odsotnost kritičskih besedil lahko navedemo tiste, ki jih že najdemo v Gradišnikovem (1983) razmišljanju. Kritičski fokus se je prestavil na filmsko in likovno kritiko, v posebnih rubrikah so predstavljali domačo prozo in poezijo in dnevne gledališke kritike, recenzije izvorno tujih gledaliških dram pa niso vključevale sodb o prevodu. Po 40 letih izhajanja je bil dvotednik leta 1992 preimenovan v *Razgleda*, v različnih rubrikah pa so vnovič začeli objavljati recenzije oz. kritike prevedenih del v dolžini med 300 in 400 besedami, med ocenjevalci je bilo zaslediti imena tedaj mlajše kritičske generacije. V reviji *Literatura* so v letih od 1989 do 1996 objavljali recenzije v dolžini okrog 200 besed v posebni rubriki, med recenzenti in recenzentkami so bili absolventi primerjalne književnosti, novinarji, uredniki, pesniki, manj pa je bilo prevajalcev. V *Razgledih* je bil prevajalec vselej naveden med bibliografskimi podatki, v *Literaturi* pa manj dosledno. Delno anonimizirani so bili tudi recenzenti, ki so bili navedeni zgolj s kraticami tako v posameznih recenzijah *Naših razgledov* kot tudi v prvem letu izhajanja *Literature*. Silvana Orel Kos (1997, 65–67) po kriterijih (ne)vidnosti prevajalca razporedi publicistične recenzije in publicistične kritike prevedenih del od skrajnega položaja, ko ocenjevalec analizira besedilo, kot da bi imel opraviti z izvirnikom, do druge skrajnosti, ko govori samo še o prevodu, tj. o napakah v prevodu. Prvi tip prevodne ocene, ki je bil še posebej pogost v *Literaturi*, ne omenja niti prevajalčevega imena. V drugem tipu je prevajalec naveden med bibliografskimi podatki, vendar je literarni slog komentiran, kot da bi pripadal izvirnemu delu. V tretjem tipu je prevod omenjen s površinskimi, večinoma olepševalnimi floskulami, kot so *gibkost/gladkost/tekočnost prevoda, lep/mojstrski/skrben/uspešen/tekoč prevod* ali pa je prevajalec v metonimnem odnosu do kakovosti prevoda, npr. da je že njegovo ime *jamstvo* za ustrezen prevod. V četrtem tipu, tj. krajših publicističnih kritikah, je dovolj prostora za primerjavo prevoda z izvirnikom, v kateri so osvetljeni pristopi k prevajanju izbranih vidikov izvirne ubeseditve in ponazorjeni s posameznimi zgledi. V petem tipu

recenzent analizo prevoda opre na posredni prevod v njemu razumljivem jeziku, kar lahko zaradi izbranega prevajalskega pristopa v enem ali drugem prevodu specifično zamakne kritiški fokus. V šestem tipu recenzent izrazi veselje nad dostopnostjo reprezentativnega izvirnega dela v slovenskem prevodu, ki je navadno tudi večje opravljeno ali pa se mu zaradi pomena prezre tudi kakšna slabost. Fokus sedmega, najredkeje opaženega tipa prevodne kritike, nista avtor in izvirno delo, temveč prevajalec in njegov prevod. Slabim prevodom so v petdesetih nekaj več pozornosti namenjali v *Naših razgledih*, kjer so kritiki in razočarani bralci presojali prevod z vidika ciljnojezikovne oz. pravopisne ustreznosti, grobih logičnih, slogovnih in terminoloških zdrsov brez primerjave z izvirnikom, v primerjavi z izvirnikom ali (tudi) s prevodi v druge jezike. Med opaženimi prevodnimi elementi so bili tudi spremenjeni naslovi, do katerih so bili recenzenti v obeh pregledanih korpusih recenzij kritični, negativni oceni ali hvali ni ušlo slovenje-nje različnih kategorij kulturnospecifičnih elementov (lastna imena, pojmi, navedki), uvajanje pogovornega in substandardnega jezika zlasti v gledaliških prevodih pa so recenzenti videli kot *pogumno, a koristno dejanje*. Silvana Orel Kos v sklepu ugotovi, da je delež prevodne kritike od petdesetih let upadal, spreminjal se je literarnokritiški pristop, kar govori tudi o poklicnem ozadju recenzentov, med katerimi so bili na začetku večinoma aktivni prevajalci.

Kenda (1997) recenzijo prevoda obravnava z vidika avtorja kritiškega zapisa. Opozarja na »spolzka tla kritike«, saj je recenzija besedilna vrsta s pičlo odmerjenim obsegom, obenem pa mora biti privlačna za bralca, torej ne sme biti »čustveno distancirana« ali znanstvena, vsekakor pa primerno strokovna in objektivna. Pri recenzentih tistega časa opaža, da se prevodnega dejstva ne zavedajo ali pa prevodu namenjajo kratko in nepoglobljeno, tudi negativno površno, oceno (prav tam, 69). Avtor poudari, da mora publicistična kritika sloneti na celostni analizi besedila, ne samo na delu prevoda ali izbranih vidikih, kot je to lahko predmet znanstvenih razprav (prav tam). Kenda problematizira (ne)zmožnost publicistične prevodne kritike pri prevajalskih pristopih, ki rezultirajo v specifičnih ali precejšnjih besedilnih spremembah, npr. pri dramskih besedilih, namenjenih uprizoritvi, ali oblikovno specifični literarni vrsti, npr. pri prepesnitvah lirike, in meni, da je za tovrstna razsojanja o deležih (po)ustvarjalne tvornosti »bolj pristojna« splošna literarna kritika, prevodni kritiki pa se upirajo tudi jezikovno in sporočilno zapletena prozna dela (prav tam, 70–71). Kenda predlaga, da prevodna kritika vključuje nazoren, vzorčen primer napačno uporabljene prevajalske strategije, a tudi mesta, kjer je taista strategija ustrezna, ugotovitve pa bi strnil v splošno oceno pogostnosti hudih napak in njihov vpliv na besedilo kot celoto (prav tam, 72). Kenda sklene, da mora biti prevodni kritik literarno razgledan, jezikovno kompetenten v obeh jezikih, za kakovostno oceno pa mora »izvirnik res dobro poznati /.../, saj bi primerjava prevoda z izvirnikom od besede do besede, od stavka do stavka zahtevala preveč časa«, jasna izhodišča prevodne kritike pa naj bi skupaj oblikovali kritiki, prevajalci in znanstveniki (prav tam).

Majda Stanovnik (1997) ugotavlja, da prevodna literatura ni deležna toliko sprotnih kritičskih ocen kot izvirna slovenska literarna produkcija. Vsekakor je več kritičske dejavnosti ob prevodih svetovne literature, ki pa je osredotočena na »pisanje o izvirniku«, kar je posledica še vedno splošno razširjenega prepričanja, da je prevod enak izvirniku, obenem pa to pomeni podcenjevanje njegove vloge v ciljni kulturi (prav tam, 73). Kot pomemben vir podatkov o prevodu avtorica izpostavi v tistem času pogoste pogovore s prevajalcem ali urednikom. Kritikovo nalogo vidi v ugotavljanju ustreznosti prevajalčeve izbire sredstev v obnovitvi ali ponovnem pisanju izvirnika. Za razliko od Kende Majda Stanovnik meni, da ima kritik zaradi oblikovnih značilnosti najbolj jasna izhodišča v prevajanju vezane poezije, prozna in dramska besedila pa kritiku nudijo manj zanesljiva vrstna določila. Kot Kenda tudi Majda Stanovnik poudarja nujno, da ima kritik literarnoteoretično in jezikoslovno znanje, pomembno pa je tudi poznavanje prevajalčevega prevajalskega pristopa (Stanovnik 1997, 76). Pristop k temeljiti kritiki (ki napisana zdaleč presega obseg publicističnih prevodnih kritik) ponazori s tremi modeli že obstoječih znanstveno-strokovnih prevodnih študij: pri prvem modelu z analizo prevajanja izbranih jezikovnih prvin v starejšem slovenskem prevodu angleške romantične balade ugotavlja razlike na mikro- in makrostrukturni besedilni ravni in kontrastivno relevantne razlike med jezikoma. Drugi model je osnovan na primerjalni jezikovni analizi prvega odstavka oz. osmih stavkov starejšega ruskega romana v štirih slovenskih prevodih iz obdobja približno 80 let, v katerih ugotavlja ujemanja in razhajanja posameznih prevodov z izvirnikom, a brez upoštevanja literarnega konteksta celotnega besedila. Tretji pristop temelji na večplastni primerjalni analizi mnogopomenske parodije modernističnega romana v povojnih prevodih v štiri različne jezike, kritik pa ugotavlja, kateri prevod je najbolj ekvivalenten izvirniku in izpelje splošne sodbe o prevajalskih zmožnostih in družbeno-kulturnem kontekstu posameznih prevajalcev (prav tam, 74–77). Majda Stanovnik sklene, da je vsaka od obravnavanih metod približno enako »zanesljiva ali tvegana«, uspeh kritičske analize pa je odvisen od kritičkove prodornosti in smisla za povezovanje ugotovitev (prav tam, 77).

Z novim tisočletjem se je nadalje okrepil slovenski znanstveni prevodoslovni diskurz, ki začrta celosten pristop tudi k razvoju prevodne kritike. Štefan Vevar (2000) izoblikuje poseben pristop k vrednotenju prevedenega besedila v svoji monografiji *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*.

Silvana Orel Kos (2002) v neobjavljeni doktorski disertaciji analizira prevodno-kritičski diskurz glede na besedilne vrste, izpostavi značilnosti prevodnokritičske kompetence in predstavi besedilnoanalitični pristop k celostni prevodni kritiki. Aplicira ga na roman *Mag* Johna Fowlesa v prevodu Ksenije Dolinar, prejemnice Sovretove nagrade. Ugotovitve Silvane Orel Kos (prav tam, 213–220) kažejo pravopisno ustrezen prevod, na diskurzivni ravni pa opaža povečano konkretizacijo in ekspresivnost, nevtralizacijo heterogenega govora, zlasti opazno pa je razloženo prevajanje frazemov.

Urška P. Černe v eseju o prevodni kritiki (2003) izhaja iz ugotovitve, da za razliko od prevodnokritičskih analiz v strokovni literaturi revijalna in časniška prevodna kritika ni pogosta in je zaradi svoje redkosti tudi povod za »razžalitve«. Avtorica izpostavlja, da naj bo strokovna prevodna kritika »čim manj subjektivna in čim bolj podkrepljena s primeri ponujenih ustrežnejših rešitev, ob uporabi mehkejšega tona, distanciranega ali razumevajočega« (prav tam, 219) in želi ugotoviti, ali je mogoče znanstveni prevodnokritičski model prenesti v publicistično prevodno kritiko v tiskanih ali elektronskih medijih. Med mnogoštevilnimi prevajalskimi teorijami prevodni kritik lahko izbere najbolj prepričljivo ali zbir najbolj prepričljivih; prevajalec sicer prevzame odgovornost za prevodne rešitve, vendar določene spremembe v besedilo vnesejo »uredniki, založniki, lektorji ali celo korektorji« (prav tam, 227). Zagovarja vrednotenjski pristop in meni, da za »žanr javne prevodne kritike« deskriptivni pristop ni primeren (prav tam, 229). Ugotavlja, da je slovenska prevodna kritika zastopana v Zbornikih DSKP, premalo pa je »(o)dkrite prevodne kritike« v časopisu in specializiranem revijalnem tisku. Černe vidi razloge za pičlo publicistično prevodno kritiko »na strani nezainteresiranih uredništev revij, neprimernem načinu nagrajevanja in v individualnih odločitvah posameznih avtorjev« (prav tam, 230).

2.3.1 Vox populi

Z digitalnimi tehnologijami za množično uporabo je v zadnjih letih pred začetkom 21. stoletja globalno razširjeni komunikacijski prostor začelo uporabljati vse več posameznikov in interesnih skupin tudi za izmenjavo mnenj o književnih novostih in poljudni prevodni kritiki, npr. na portalih Mojster prevodov (1997–2011) mn3njalnik (od leta 1999 dalje). Med temi je največ odziva doživela in še doživlja fantazijska literatura, ki s svojimi kompleksno tvorjenimi besedilnimi svetovi nagovarja množice bralcev, filmske ustvarjalce in razvijalce računalniških iger. Po izidu prvega prevoda trilogije *Gospodar prstanov* J. R. R. Tolkiena leta 1995 je bila publicistična prevodna kritika z analizo prevodnega pristopa in založniške politike (Kenda 1997) natisnjena še v periodičnem tisku. Že čez pičlih nekaj let se je okrepil ljubiteljski prevodnokritičski diskurz v spletnih klepetalnicah, forumih in spletnih straneh ljubiteljev žanrske literature, ki je spremljal prevajanje in izdajo Tolkienove trilogije in serije o Harryju Potterju J. K. Rowling. Zaradi neizpolnjevanja založniških finančnih obveznosti je Jakob J. Kenda, prevajalec prvih petih delov serije angleške pisateljice J. K. Rowling, prekinil sodelovanje, založba Epta pa je sklenila pogodbo z Brankom Gradišnikom, ki mu prevajanje fantazijskega žanra ni bilo tuje, saj je v letih 2002–2003 izšel njegov prevod Tolkienove trilogije s spremno besedo uporabljenega prevajalskega postopka. Člani Slovenskega Tolkienovega društva Gil-galad, ki že od leta 1998 združuje ljubitelje Tolkienovih del, so se skušali aktivno vključiti v izgradnjo besedišča; bralci in prevajalci, npr. na spletni strani

Mojster prevodov, pa so izražali mešane odzive na Gradišnikov prevajalski pristop in specifične prevedke. Navdušeni bralci Kendovih prevodov o Harryju Potterju so bili že ob najavi novega prevajalca nejevoljni zaradi bojazni, da bo prekinjena kontinuiteta prevajalskega pristopa in da bo Gradišnikov prevod neustrezen, še posebej v luči tega, da je Gradišnik že pred prevajanjem izrazil apriorno odklonilen odnos do literature, ki uživa množično priljubljenost. Že ob predstavitvi prevedenih strani za pokušino in po izidu Gradišnikovega prevoda šestega dela sage leta 2007 so se vrstile večinoma negativne objave *vox populi* na forumih in spletnih straneh ter odzivi nanje v javnih sredstvih obveščanja. Forumske kolumne slovenskih ljubiteljev so bile naslednjo leto zbrane v *Zbirki kritik Gradišnikovega prevoda šeste knjige Harry Potter* (Harry Potter Slovenija 2007). Kolumnisti, domači v besedilnem svetu, ki ga je v slovenščini ustvarjal Jakob J. Kenda, so z različnimi kompetencami prevodne analize izhajali iz mikrobeseidilne kritiške analize (sorodne postopkom v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja), ki je imela elemente pravopisne lekture, primerjave z izvirnikom in prejšnjimi prevodi, nekateri so dodajali tudi prevodne rešitve, ki so jih oblikovali v skladu s svojimi prevajalskimi in jezikovnimi kompetencami. Izpostavljali so semantične napake, jezikovno-slogovne zdrse, ki so jih razbirali v, po njihovem mnenju, izumetničeni mešanici arhaizirane in obenem poulične jezikovne zvrsti, rabi slogovno ali časovno zaznamovanih slovničnih struktur, novotvorjenkah, za katere je Gradišnik uporabljal kompleksne besedotvorne postopke. Očitali so mu tudi neupoštevanje terminoloških rešitev iz prejšnjih prevodov, kar naj bi na makrobeseidilni ravni prineslo manjšo vsečnost likov, besedilnega sveta in okrnjen bralni užitek zaradi bolj zapletenega upovedovanja, ki bralcem, željnim zgodbe, ovira tekoče branje in jih opozarja, da so v prevedenem besedilu, ne pa v Potterjevem besedilnem svetu. Gradišnik je svoj prevajalski pristop in izbrane besedotvorne postopke zagovarjal v spremljajočem *Pojasnjevalniku* z geslovníkom in jih primerjal s prevodi Jakoba J. Kende, v katerih je zaznaval težnjo po prirejanju. Kocmut (2006) in *Harry Potter Slovenija* (2007) sta opozorila tudi na pomanjkljivo prevajalsko kulturo, saj naj bi prevajalec v *Pojasnjevalniku* izražal omalovažujoč odnos do bralcev in diskvalificiral prejšnjega prevajalca, kar je bilo v očeh kritikov ocenjeno kot neprofesionalno in nesprejemljivo. Zaradi tako močnega odziva bralcev, podpore sorodnih bralnih skupnosti v drugih državah in stečaja založbe Epta je založba Mladinska knjiga odkupila avtorske pravice in leta 2007 objavila šesti del franšize Harry Potter v prevodu Jakoba J. Kenda. Pri Mladinski knjigi je leta 2008 izšel njegov prevod sedmega dela, ponatis prvih petih delov, leta 2016 pa tudi osma knjiga (gl. tudi poglavje *Prevajanje fantazijk*).

2.3.2 (Tiskani in) elektronski mediji

Leta 2005 je začel izhajati dvomesečnik *Bukla*, brezplačna revija »o dobrih knjigah«, katerega jedro sestavljajo uredniško izbrane recenzije in oglaševalske predstavitve novih

izdaj domačega in tujega leposlovja ter družbeno-humanističnega tiska, predstavljajo izstopajoče avtorje in dela ter opozarjajo na razmere v založništvu in knjigotrštvu. Od konca leta 2009 v sodelovanju z Društvom slovenskih književnih prevajalcev objavljajo rubriko »Pobliski v prevode«, z enim prispevkom na številko, ki širše bralstvo v tiskanih izdajah in s prostim dostopom na spletu seznanjajo s postopki in rezultati prevodnokritičnega dela. V prispevkih s približno 800–1000 besed delavci in ustvarjalci s področja prevajanja, prevodoslovja, literarne kritike, založništva (nekateri avtorji so aktivni tudi na več področjih) različno tematizirajo prevodno kritiko. Posamezni avtorji predstavljajo teoretična izhodišča prevodne kritike (npr. opredeljevanje glede zvestega ali svobodnega, grdega ali lepega prevoda), svoje prevajalske pristope, oris svojega prevodnokritičnega modela ponazorijo z vrednotenjem enega ali več književnih prevodov, izpostavijo pa tudi subjektivnost prevodnokritičnega diskurza. V nekaterih zapisih najdemo poročila o delovanju Društva slovenskih književnih prevajalcev, položaj in izobraževanje prevajalcev. Obravnavana dela so običajno navedena z naslovom in imenom prevajalca. Postopki prevodne analize so različni; vse od glasnega branja celotnega prevoda ob spremljanju izvornika in izboru reprezentativnih zgledov (Černe 2014), prek analize večjega števila vzorčnih zvez, povedi ali odstavkov (npr. Stabej 2010, Grošelj 2011, Strsoglavc 2011, Divjak 2012, Pogačnik 2012, Simoniti 2014), do vrednotenja prevedenega dela na osnovi ene same povedi (Fišer 2013). Ob analizi konkretnih primerov največkrat iz izvornika in prevoda avtorji prispevkov v tej rubriki osvetlijo presežno vrednost ali zgrešenost izbranega prevajalskega postopka ali prevajalskih strategij, pri spodrseljajih podajo, po svojem mnenju, boljše prevodne ustreznice. Obravnavana dela so novi prevodi kakovostnega leposlovja, največ jih je iz angleščine, zastopanost drugih jezikov je odvisna od jezikovnih kompetenc ocenjevalcev. Med pozitivno vrednotenimi lastnostmi so največkrat izpostavljene slogovne značilnosti, kot so uspešno prevedene besedne igre, prvine humorja ali duhovitosti, zvrsti primerno prevajanje kulturnospecifičnih referenc, še zlasti pri nominirancih za Sovretovo nagrado so izpostavljeni uspešni postopki za zapletene izvorne stavčne strukture, večplastnost sloga, upoštevanje raznoterosti jezikovnih registrov, pripovednih postopkov, avtentičnost in naravnost jezikovnega izraza ter izvorni postopki oblikovanja novotvorjenk. V prevodnokritičnih zapisih leposlovja, ki izpostavljajo prevodne spodrseljaje, je pogosto opaženo, da splošen prevajalski postopek težki k pojasnjevanju ali specifični interpretaciji, kar na makrobesedilnem nivoju zaniha v specifično smer dojemanja besedilnega sveta in karakterizacije likov. Poleg pomenskih napak, ki jih vselej ne moreta odkriti lektor ali urednik, pa sta kot najpogostejša hiba izpostavljena dobesedno prevajanje kolokacij, kar ima za posledico nenaraven jezikovni izraz, in pravopisne napake, ki kažejo nepoznavanje slovenskega pravopisa ali neustrezen jezikovni pregled prevoda.

Od leta 2014 dalje so predstavljeni tudi krajši prevodnokritični zapisi članov strokovne komisije za nominirance stanovskih prevajalskih nagrad Društva slovenskih

književnih prevajalcev. V prevodnih kritikah, tudi za nominirance stanovskih nagrad, se avtorji ne bojijo uporabiti stigmatiziranih sumativnih vrednotenjskih izrazov, kot so *gladko in lahkotno tekoče prevedeno, kot da beremo izvornik*, vendar temu vselej sledi ponazoritev jezikovne ali slogovne kategorije, na katero se navezuje okrasni prilastek. Poleg splošnega vrednotenja prevodnega postopka in rešitev utemeljitve članov strokovne komisije čedalje pogosteje vsebujejo tudi ponazoritvene primere uspešnih prevodnih rešitev. S tem se težišče prevodnokritičskih zapisov z izpostavljanja prevajalskih spodrsrljajev pomembno prenaša na seznanjanje bralcev s posrečenimi prevajalskimi prijemi. V *Buklinih* »Pobliskih« so redno predstavljeni pogovori s prejemniki stanovskih nagrad Društva slovenskih književnih prevajalcev in drugih prevajalskih nagrad, izdaje temeljnih prevodoslovnih monografij Društva slovenskih književnih prevajalcev, in projekti, ki pripomorejo k večji vidnosti prevajalcev.

Mnogi avtorji prevodnokritičskih zapisov (npr. Ožbot 2010, Schlamberger Brezar 2017) izpostavijo pomanjkanje prevodne kritike. Martina Ožbot (2010) v »Pobliskih v prevode« v teoretičnem razmisleku o publicistični prevodni kritiki izpostavlja težave in meje prevodne kritike, ki je »zamudno in v intelektualnem pogledu zahtevno početje – sicer govori o tekstih, a hkrati neobhodno odraža tudi kritikova stališča, okus, profesionalno usposobljenost (ali njeno pomanjkanje) in včasih predsodke.« Posledice prevodno pomanjkljive ocene v revialni recenziji ponazarja v nadaljevanju opisani primer s prevodom *Mlekarja* Anne Burns. Subjektivnost ali različna profesionalna izhodišča ponazarjata publicistični oceni prevoda romana *Štefica Cvek* Dubravke Ugrešić v dveh medijih. Medtem ko Tomažič (2010) v *Pogledih* meni, da je prevod Višnje Fičor »odličen in za različne jezikovne registre dojemljiv slovenski prevod hrvaškega izvornika«, pa Đurđa Strsoglavec (2011) v *Buklinih* »Pobliskih v prevode« po izpostavitvi pomenskih in slogovnih napak sklene, da bi bilo bolj smiselno še malo počakati na odličen prevod.

Društvo slovenskih književnih prevajalcev in prispevki v »Pobliskih v prevode« so bili dvakrat udeleženi v stanovsko polemiko, ki je izhajala iz publicističnega prevodnokritičskega diskurza dveh reprezentativnih anglo-ameriških leposlovnih del. Grošelj (2011) je v prispevku za rubriko želela prikazati opisno primerjavo slovenskih besedil *Jonat(b)ana Livingstona Galeba* Richarda Bacha v prevodu Janeza Gradišnika iz leta 1974 in novega prevoda Dušana Ogrizka iz leta 2011. Na osnovi vzorčnih odlomkov je izpostavila razlike v ubeseditvah in sklenila, da je novejši prevod razlagalen, kar vpliva na specifično dojetje sloga in besedilnega sveta; Grošelj na osnovi spremne besede predvideva, da je prevod tako prirejal, ker je bil prvenstveno namenjen šolskim bralcem (Grošelj 2011). Bajt (2011a) se je v *Pogledih* konkretnje opredelil glede neustreznosti Ogrizkovega prevajalskega pristopa, osvetlil založniško ozadje in razkril, da naj bi bil nov prevod posledica neuspešnega dogovarjanja med dediči dela Janeza Gradišnika in založbo Mladinska knjiga. Polemika se je nadaljevala v pismih bralcev z neprijetnimi osebnimi in stanovskimi obračunavanji, ki niso imela več opravlja z neposredno prevodno kritiko.

Spletni medij *Pogledi*, del istoimenskega štirinajstdnevnika za umetnost, kulturo in družbo časopisne družbe *Delo*, je bil projektno financiran v letih od 2010 do 2016. V rubriki s publicističnimi kritiškimi zapisi so bile objavljene recenzije s področja humanistike, družboslovja in leposlovja ter recenzije filmske in gledališke umetnosti, v pismih bralcev pa je bilo leta 2011 več odzivov na zgoraj omenjeno prevajalsko polemiko v zvezi z novim prevodom romana Richarda Bacha. Recenzije knjižnih izdaj so vsebovale tudi druge bibliografske podatke, maloštevilne pa so bile ocene del slovenskih avtorjev. Navedki so bili v ocenah uporabljeni za ponazoritev vsebine družbeno-humanističnih del, domnevno so bili vzeti iz slovenskih prevodov, a brez navedenih strani, le-te pa so praviloma navedene v prevodnokritičkih zgledih.

Avtorji kritik v *Pogledih* so bili literarni kritiki in teoretiki, prevajalci, literarni ustvarjalci, uredniki, publicisti, akademiki, mnogi v več funkcijah hkrati. Nekateri so redno komentirali prevod: odlike prevoda so pohvalili na kratko, konkretnije pa so se posvetili prevajalskim spodrslijajem. Publicistične kritike novih publikacij na slovenskem trgu v *Pogledih* so bile redko zgolj prevodne kritike, takih je nekaj v zvezi s semantično, terminološko ali sploh jezikovno šibkimi prevodi družboslovnih in humanističnih del (npr. Šušteršič 2013). Literarne kritike so vsebovale naslednje elemente prevodne kritike: izjave o reprezentativnosti prevodov in diskurz, ki se je v različnem obsegu dotikal razmerja med izvirnikom in prevodom. Redko je bila uporabljena zgolj sumativna oznaka o kakovosti prevedenega dela, npr. *odličen/skrben prevod*; če že, potem je bila to pohvalna ocena prevoda za odrsko uprizoritev ali neleposlovnega dela, silno redko za leposlovje (npr. Vrbnjak 2013a za prevod avtobiografskega romana *Moja družina in druge živali* Geralda Durrella). Splošna pozitivna ocena prevoda (npr. Širca 2011, Simoniti 2011, Tomažič 2014) je navadno podana v zadnjem odstavku in je podkrepljena z navedbo slogovnih prvin, ki so pomembne za izvirnik in jih prevajalec še posebej uspešno prenese v prevod, dvojno avtorstvo slogovnih značilnosti je jasno izpostavljeno: *natančen in tekoč prevod izvirnega sloga; izvirniku povsem enakovreden sočen in berljiv prevod; briljantno, elegantno preveden slog; nadvse sočna verzija izvirnika; iskrivo, žlahten prevod, ki obranja /.../; slabemu slogu zvesto sledi prevod*; opozorijo tudi na slogovne rešitve, ki celo prekašajo izvirnik: *v prevodu ne izgubi čisto nič /.../, kvečjemu doda še kakšen /.../*. Pozitivne kritike so redko ponazorjene s posrečenimi prevodi v katerem koli delu prispevka, največkrat so take predstavitve deležne recenzije antičnih del ali na sploh poezije (npr. Grošelj 2013, Vrbnjak 2013b). V sklepnem odstavku so omenjene ali ošvrknjene redke pomanjkljivosti prevoda (npr. Bajt 2011b, Vrščaj 2012, Geršak 2012), praviloma gre za pomanjkljiv lektorski pregled, ne prevajanje izvirnega sloga: *ciljno besedilo bi bilo, ne glede na izvirnik, treba še malce izbrusiti; bi bil potreben natančnejši jezikovni pregled; prevodu ni kaj očitati, banalnih zatipkanin pa je /.../ ali z dopustno zvezo kljub mestoma okornemu prevodu /.../*. Več kritikov (npr. Bajt 2011b, Renko 2011, Vrščaj 2011a, Vrščaj 2011b) opozori, da pravopisne pomanjkljivosti prevoda niso prevajalčeva odgovornost,

ampak vseh, ki so prevod poklicno brali pred natisom, in so rezultat nedoslednih založbenih deležnikov, npr. *uredniški in lektorski zdrsi; težki časi za založništvo*. Opažena je bila tudi kritika, ki v prevodu izpostavi posrečeno prevajanje določenega slogovnega vidika, obenem pa opozori na dobesedno prevajanje izvirne stave (Zabel 2012).

Pogoste ali pomembne prevodne slabosti so izpostavljene v osrednjem delu prispevka (npr. Vrščaj 2011a, Vrščaj 2011b). Ponazorjene so z izborom relevantnih posameznih zvez ali povedi iz prevoda in praviloma s predlogi ustrežnejših rešitev, redko so navedene tudi izvirne formulacije. Splošni oznaki kakovosti prevoda sledijo področja, kjer se kažejo spodrseljaji, med najpogosteje opaženimi hibami je jezikovna oz. pravopisna neustreznost zaradi dobesednega prevajanja: nedoumljive leksikalne zveze (npr. lažni prijatelji) in zapletene ali težko razumljive sintaktične formulacije, semantične napake zaradi nerazumevanja. Dobeseden prevod izmaliči dojemanje izvirnega, npr. tekoče berljivega sloga: *nerodno dobeseden, ne dobiš občutka o slogu*. Pomanjkljivosti zlasti reprezentativnih del so pospremljene s čustvenimi komentarji obžalovanja (npr. Berger 2011, Vrščaj 2011a): *škoda za delo, za založbo; delo ni navdušilo; na žalost omadeževan* (prevod); *žal mestoma moti /.../*.

Če sklenemo, recenzije prevedenega leposlovja v *Pogledih* so vključevale elemente prevodne kritike. Pogosto so bile izpostavljene posrečeno prevedene slogovne značilnosti, ponazoritve s konkretnimi primeri pa so bili deležni jezikovno napačni ali neustrežni prevodi, ki so bili posledica direktnega prevajanja in neustreznega uredniško-lektorskega pregleda. Kritiki so poudarjali pomen širše delovne skupine, vpete v izdelavo prevoda, opozarjali pa so tudi na vse slabši položaj slovenskih založb.

Elektronski medij www.ludliteratura.si izdaja Literarno-umetniško društvo Literatura od leta 2010 dalje. Poleg spoznavanja in spodbujanja domače in tuje literarne produkcije razvija tudi diskurz o literaturi, kamor se uvrščajo tudi prevodne kritike, ki so objavljene v rubrikah Kritika, komentar, Robni zapisi, Trampolin, v katerih najdemo doslej okrog 1000 prispevkov. V letih od 2012 do 2016 so recenzije prevedenih del maloštevilne; večinoma najdemo čustveno razgibane ocene otroških in mladinskih knjig urednice Gaje Kos, od začetka pogosto brez navedbe prevajalca, založbe ali letnice izida. Občasno objavijo tudi izraze navdušenja nad prevodno ubeseditvijo uveljavljenih prevajalcev (Štesl 2022 o prevodu Boštjana Gorenca-Pižame, Justin 2021 o prevodu Suzane Koncut). Od leta 2015 dalje kritike in robne zapise objavlja več mladih literarnih kritikov, vendar je od začetka zelo malo kritike prevedenih del, če se ta pojavi, gre ponavadi za oceno prevodov otroške literature in stripov. Bibliografski podatki recenziranih prevedenih del so navedeni, redko pa so tudi prevodno ovrednoteni, in še takrat zgolj sumativno. Prva prevodna kritika s pozitivno oceno besediščno inovativnega prevoda poezije je objavljena leta 2017 (Urša Zabukovec o prevodu Andreje Kalc pesnika Velimira Hlebnikovega). V nadaljnjih prevodnih kritikah z izpostavitvijo uspešnih slogovnih rešitev največkrat ni jasno, ali mladi kritiki izpeljejo oceno iz primerjave z izvirnikom ali

ne. Od leta 2020 dalje posamezni kritiki, ki imajo izkušnje s prevajanjem, komentirajo prevajalski pristop, tudi prek izjav v spremni besedi, navajajo že prevedena dela istih avtorjev in izpostavljajo duhovite jezikovne formulacije v nekaterih slovenskih prevodih otroške oz. mladinske literature. Novejši kritiki (Katja Štesl, Zarja Vršič, Urša Zabukovec) znajo uporabiti tudi elemente prevodnokritičkega aparata.

Aleksandra Kocmut, lektorica, pisateljica, pesnica in prevajalka, na Facebookovi spletni strani *Pravipis*, imenovani po njenem pravopisnem priročniku *Pravipis: zbirka pogostih pravopisnih kavljcev z nekaj napotki za brskanje po e-slovarjih* iz leta 2012, od leta 2013 dalje objavlja in komentira »Ljubke zmote« (zatičke), pravopisne napake, besediščne zagate v reklamah, dnevnem časopisju, recenzijah in oglaševalskih besedilih založb. Od leta 2014 dalje pogosteje obravnava pravopisne zdrse v prevodih žanrske literature (ki je na spletnem portalu priporočilne literature pogosto uvrščena med Dobre knjige) manjših ali tudi priznanih slovenskih založb. Namen spletne strani *Pravipis*, ki je brezplačna »mentorirnica«, je opozarjati in po možnosti odpraviti napake, ki jih največkrat v že lektoriranih besedilih spregledajo različni poklicni profili jezikovnega nadzora in poznavalci slovenskega jezika. V zapisu aprila leta 2017 poroča, da je zaradi tega deležna obtožb.

V objavah oktobra in novembra 2019 je Aleksandra Kocmut na spletni strani *Pravipis* v več lektorskih in prevodnokritičkih opažanjih opozorila na pravopisno, slogovno in pomensko neustrezen prevod z Bookerjevo nagrado nagrajenega romana Anne Burns *Mlekar*, ki ga je prevedla in založila Matejka Križan v svoji založbi Lynx, ki tiska po naročilu. Zapisom Aleksandre Kocmut in komentarjem sledilcev sta sledili prevodni kritiki v *Mladini* in burni odzivi sledilcev na spletni strani Damjana Zorca, ki je objavil daljši seznam pomenskih, slovničnih in slogovnih napak v prevodu. Glavne poudarke in razmislek o usposobljenosti prevajalcev, založništvu in vlogi knjižnic pri izbiranju knjižničnega gradiva sta prispevali Maja Kraigher in Dušanka Zabukovec (2020) v *Bukli*. Resnici na ljubo bi bila šibkost prevedenega dela lahko izpostavljena že takoj po izidu, saj je bilo delo recenzirano v rubriki »Prevedeno leposlovje« v 150. številki *Bukle* september-oktober 2019 (Rugelj 2019), v katerem pa na napake v prevodu ni bilo opozorjeno.

Damjan Zorc, diplomirani anglist in prevajalec, kot vplivnež (gl. Bizjak Zabukovec 2017: 269) na družbenih omrežjih komentira družbeno in kulturno dogajanje. S prevajalskimi izkušnjami pridobljeno znanje in pravopisnimi zdrsi v slovenskih objavah in prevodih je prva leta seznanjal svoje sledilce, ocene knjig in bralne sezname žanrske in reprezentativne literature pa je začel pogosteje objavljati leta 2015, ko je bil bolj medijsko izpostavljen: s posnetki o podnaslavljanju, pogovori o knjigah v Konzorciju, na televiziji. V začetku leta 2020 je Zorčeva objava slabih prevodnih rešitev romana *Mlekar* sprožila precejšen odziv sledilcev, med katerimi so znani delavci kulturnega življenja s področij prevajanja, lektoriranja, urednikovanja, lektoriranja itd.

Publicistična prevodna kritika v elektronskih medijih, naj bo strokovna ali ljubiteljska, je odmevna. (Vsaj delno) zabrisana identiteta bralcem elektronskih medijev oz. sledilcem zapisov omogoča bolj množično zastopanje vidikov, izpostavljenih v mnenjskih odzivih.

3 Prihodnost prevodne kritike

Glede na število novo izdanih prevodnih del bo prevodne kritike in prevodnih kritikov vselej premalo. Literarni kritiki, zlasti mladi, ki so brez prevodoslovne izobrazbe, potrebujejo ustrezno profesionalno usmeritev. Dobrodošle so prevodnokritiške delavnice, kot jih je leta 2019 organizirala Urška P. Černe v okviru festivala Pranger. Publicistični kritiki si lahko pomagajo z obstoječo tujo in slovensko prevodoslovno literaturo, uporaben pa bi bil prevodnokritiški učbenik, ki bi strnil prevodoslovna znanja o prevajalskih in prevodnokritiških pristopih, prevajalskih strategijah, podal vzorčne primere prevodnih kritik s pozitivno in negativno ovrednotenimi kategorijami. Zlasti pomembno se zdi, da tak priročnik skuša podati objektivne smernice za vrednotenje izbranega prevajalskega pristopa in s tem povezane jezikovne realizacije glede ne literarno zvrst in v odnosu na ciljne bralce. Eden od priročnikov, ki lahko da koristne namige tudi prevodnim kritikom, je delo *Vrvohodska umetnost prevajanja* Štefana Vevarja (2013).

Veliko pomanjkljivosti, na katere opozarja prevodna kritika, lahko odpravi kakovostna lektura in uredniški pregled. Obstajajo pa tudi možnosti za dodaten prevajalski nadzor. Fišer (2011) poudari, da je še pred prevodno kritiko »potrebna tudi prevajalska samokritika«. Na pomanjkanje te retrogradno opominja utemeljena in objektivna prevodna kritika; v slovenski prevodni dejavnosti je bilo od začetka 21. stoletja nekaj takih primerov s premajhno prevajalsko samokritiko s širšo odmevnostjo. Zabukovec (2018, 40) namesto prevodne kritike predlaga *prevodno lekturo* stanovskih kolegov: »Pripomore tudi h kakovosti prevoda: prevajalec prevod svojega kolega bere drugače kot lektor ali urednik, najde in prepozna zdrse, ki jih prva dva verjetno ne bi. In najpomembnejše: ker delo še ni natisnjeno, je napake mogoče odpraviti. Takšno prevajalsko sodelovanje bi blagodejno vplivalo na prevajalsko srenjo, prežeto s samotarstvom in tekmovalnostjo.«

4 Zaključek

Prevodna kritika se je po drugi svetovni vojni pojavljala kot aparat kakovostnega nadzora nad prevodi in izvajala v okviru časopisnega in revijalnega tiska, od leta 1975 dalje v obliki strokovnih prispevkov in zlasti po letu 1995 tudi v obliki znanstveno-raziskovalnega dela. V novem tisočletju se publicistična prevodna kritika seli tudi v elektronske medije. Po pregledu recenzij od povojnega časa dalje ugotavljamo, da se ponavlja precej vsebinskih elementov publicistične prevodne kritike: opozarjanje na pravopisne napake,

okoren, dobeseden prevod, težnjo po pojasnjevanju, slabo opravljeno lektorsko delo in odgovornost založb pri izdajanju oporečnih prevodov.

Publicistična prevodna kritika je dosegljiva širšemu bralstvu in lahko vpliva na bolj ozaveščeno branje prevedene literature. Digitalna tehnologija od začetka 21. stoletja omogoča bralcem, da tudi sami prispevajo svoje navdušene, a pogosto strokovno pomanjkljive poglede na prevedeno literaturo, vplivajo na izdajo novih prevodov, v primeru organiziranih ljubiteljskih društev žanrske literature pa želijo in se trudijo tudi sami prispevati prevodne rešitve. Ob aktivnejših bralcih postaja vidnejša tudi dejanska vloga založb, ki glede na svojo velikost in vpliv s specifičnimi prevajalskimi projekti podpirajo ali zavirajo kakovostno prevajalsko produkcijo. Prevodna kritika vpliva na razvoj prevodne kulture in se odraža v založniški dinamiki.

Objektivna prevodna kritika literarnih besedil je poleg samih prevodov pomemben vir o kakovosti opravljenega prevajalskega dela, vidno izpostavi prevajalce kot ustvarjalce prevodnih besedil. Tako prevodna kritika kot nagrade, ki temeljijo na prevodni kritiki, prispevajo k prepoznavnosti prevajalskega poklica in prevodoslovja. Kot nadzorni instrument spodbuja prevajalce in druge deležnike v založniškem procesu h kakovostnemu in etičnemu opravljanju svojega poklica. Tako znanstvena kot publicistična prevodna kritika prispevata h krepitvi prevodne kulture v sistemu literarnokritičnega diskurza in slovenske družbe na sploh.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja / Društvo slovenskih književnih prevajalcev skozi čas / Prevajanje fantazijk

Bibliografija

- Bajt, Drago. 1979. »Prevodna praksa med teorijo in kritiko.« *Naši razgledi*, 1. februar 1979, 552–554.
- Bajt, Drago. 1986. *Zapisi na robovih*. Maribor: Založba Obzorja.
- Bajt, Drago. 2011a. »Drobiz za Prešernovega nagrajenca.« *Pogledi*, št. 11, 25. maj 2011. <https://pogledi.delo.si/druzba/drobiz-za-presernovega-nagrajenca>.
- Bajt, Drago. 2011b. »Barvasta spirala v stekleni kroglici.« *Pogledi*, št. 1/2, 12. januar 2011. <https://pogledi.delo.si/kritika/barvasta-spirala-v-stekleni-kroglici>.
- Berger, Aleš. 2011. »Bizarno.« *Pogledi*, št. 3, 26. januar 2011. <https://pogledi.delo.si/kritika/bizarno>.
- Bizjak Zabukovec, Branka. »Spletna promocija oz. Digitalni marketing.« V *Založniški standardi: kakovostno izdajanje knjig v Sloveniji*, uredili Andrej Blatnik, Miha Kovač in Samo Rugelj, 292–299. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Černe, Urška P. 2003. »Drsljiva tla prevodne kritike: kritik in prevajalec sta eno.« *Sodobnost* 67, št. 2: 218–232.
- Černe, Urška P. 2014. »Pobliski v prevode.« *Bukla* 99, 2. april 2014. <https://www.bukla.si/revija-bukla/pobliski-v-prevode-2.html>.
- Divjak, Igor. 2012. »Prevoda dveh zagrizenih pesniških brezbožcev.« *Bukla* 74–75, 8. februar 2012. <https://www.bukla.si/revija-bukla/prevoda-dveh-zagrizenih-pesniskih-brezbozcev.html>.
- Dolar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25: 277–292.
- Fišer, Srečko. 2011. »Prevajalska kritika in samokritika.« *Bukla* 69, september 2011. <https://www.bukla.si/revija-bukla/prevajalska-kritika-in-samokritika.html>.
- Fišer, Srečko. 2013. »Dober začetek je pol uspeha.« *Bukla* 95–96, 20. november 2013. <https://www.bukla.si/revija-bukla/prevajalska-kritika-in-samokritika.html>.
- Geršak, Ana. 2012. »Bilo je nekoč v Argentini.« *Pogledi* št. 7, 11. april 2012. <https://pogledi.delo.si/knjiga/bilo-je-nekoc-v-argentini>.
- Gradišnik, Janez. 1981. »Neustrezen prevod.« *Jezik in slovstvo* 26, št. 6: 209–213.
- Gradišnik, Janez. 1983. »Nizka jezikovna raven naših prevodov.« *Jezik in slovstvo* 28, št. 6: 200–201.
- Grošelj, Nada. 2011. »Jonat(h)an Livingston Galeb: primerjava dveh prevodov.« *Bukla* 62–63, februar – marec 2011. <https://www.bukla.si/revija-bukla/jonathan-livingston-galeb-primerjava-dveh-prevodov.html>.
- Grošelj, Nada. 2013. »O krivičnosti človeške usode.« *Pogledi*, 11. februar 2013. <https://pogledi.delo.si/knjiga/o-krivicnosti-cloveske-usode>.
- Harry Potter Slovenija. 2007. *Zbirka kritik Gradišnikovega prevoda šeste knjige Harry Potter*, uredila HPSLO.com in Odbor za kvaliteten prevod knjig o Harryju Potterju. https://zivagovblog.com/wp-content/uploads/2007/06/zbirka_kolumn_branje.pdf.

- Justin, Martin. 2021. »'Med sencami v Hadu globinah.'« *LUD Literatura*, 14. januar 2021. <https://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/med-sencami-v-hadu-globinah/>.
- Kenda, Jakob J. 1997. »Spolzka tla kritike prevoda.« *V Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 69–72. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kocijančič Pokorn, Nike. 1997. »Teoretične osnove za kritično vrednotenje prevoda.« *V Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 5–11. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kocmut, Aleksandra. 2006. »Pisma bralcev.« 16. oktober 2006. <http://www.mojster.si/?kaj=pisma&id=211>.
- Kraigher, Maja in Dušanka Zabukovec. 2020. »Škodljivi prevodi.« *Bukla 152*, 5. februar 2020. <https://www.bukla.si/revija-bukla/skodljivi-prevodi.html>.
- Mozetič, Uroš. 1997. »Splošni in posebni problemi prevajanja angleških in ameriških leposlovnih besedil v slovenščino.« *V Književni prevod*, uredila Meta Grosman in Uroš Mozetič, 57–73. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Orel Kos, Silvana. 1997. »Recenzije prevodov.« *V Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 63–68. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2002. »Kritika prevajanja v teoriji in praksi.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Ožbot, Martina. 2010. »Pobliski v prevode.« *Bukla 58*, oktober 2010. <https://www.bukla.si/revija-bukla/pobliski-v-prevode.html>.
- Pogačnik, Barbara. 2012. »Kako modre so cvetke in kje bi nasedel parnik.« *Bukla 76*, 4. april 2012. <https://www.bukla.si/revija-bukla/kako-modre-so-cvetke-in-kje-bi-nasedel-parnik.html>.
- Prunč, Erich. 1998. »Kultura prevajanja in samobitnost 'malih' kultur.« *V Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije, Ljubljana, 8. – 10. oktober 1998*, uredila Inka Štrukelj, 292–299. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- Renko, Manca G. 2011. »Recesijski prestiž.« *Pogledi*, 16. februar 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/recesijski-prestiz>.
- Rugelj, Samo. 2019. »Anna Burns. MLEKAR, prevod Matejka Križan.« *Bukla 150*, september-oktober 2019: 12.
- Schlamberger Brezar, Mojca. »Ta hitri prevod knjige Bernarda Friota Histoires pressées – Ta hitre zgodbe.« *Bukla 131*, 5. april 2017. <https://www.bukla.si/revija-bukla/ta-hitri-prevod-knjige-bernarda-friota-histoires-pressees-ta-hitre-zgodbe.html>.
- Simoniti, Veronika. 2014. »Godle in kažini.« *Bukla 100*, 21. maj 2014. <https://www.bukla.si/revija-bukla/godle-in-kazini.html>.
- Stabej, Jože. 2010. »Žongliranje s 30 iglami.« *Bukla 60–61*, december 2010 – januar 2011. <https://www.bukla.si/revija-bukla/zongliranje-s-30-iglami.html>.

- Stanovnik, Majda. 1997. »Presoja prevoda ob vzorčnem odlomku.« V *Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 73–78. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Strsoglavac, Đurđa. 2011. »Štefica Cvek in cesarski sladokusec po skoraj tridesetih letih.« *Bukla 71*, november 2011. <https://www.bukla.si/revija-bukla/stefica-cvek-in-cesarski-sladokusec-po-skoraj-tridesetih-letih.html>.
- Simoniti, Vid. 2011. »Lucidno in pikro o sodobnikih.« *Pogledi*, 30. december 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/lucidno-pikro-o-sodobnikih>.
- Širca, Alen. 2011. »Podoba, ki jo lahko naredi samo en človek, se ne dotakne nikogar.« *Pogledi*, 27. september 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/podoba-ki-jo-lahko-naredi-samo-en-clovek-se-ne-dotakne-nikogar>.
- Štesl, Katja. 2022. »Stripovska metafikcija.« *LUD Literatura*, 30. maj 2022. <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/stripovska-metafikcija/>.
- Šušteršič, Janez. 2013. »Uničeno s prevodom.« *Pogledi*, 6. oktober 2013. <https://pogledi.delo.si/knjiga/uniceno-s-prevodom>.
- Tomažič, Agata. »Entlanje, štepanje in hepiend.« *Pogledi*, 14. julij 2010. <https://pogledi.delo.si/knjiga/entlanje-stepanje-hepiend>.
- Tomažič, Agata. »Bogovi so padli na Poljsko.« *Pogledi*, 24. september 2014. <https://pogledi.delo.si/knjiga/bogovi-so-padli-na-poljsko>.
- Urbančič, Boris. 1961. »Namesto jezikovne kritike.« *Jezik in slovstvo* 6, št. 6: 205–206.
- Vevar, Štefan. 2000. *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Vevar, Štefan. 2013. *Vrvohodska umetnost prevajanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vrbnjak, Eva. 2013a. »Nebesa na Krfu.« *Pogledi*, 14. avgust 2013. <https://pogledi.delo.si/knjiga/nebesa-na-krfu>.
- Vrbnjak, Eva. 2013b. »Metafizika športa.« *Pogledi*, 1. oktober 2013. <https://pogledi.delo.si/knjiga/metafizika-sporta>.
- Vrščaj, Tina. 2011a. »Gobavci Evrope.« *Pogledi*, 11. maj 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/gobavci-evrope>.
- Vrščaj, Tina. 2011b. »Vredno branja – in lekture.« *Pogledi*, 3. avgust 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/vredno-branja-lekture>.
- Vrščaj, Tina. 2012. »Prijetne človeške slabosti.« *Pogledi*, 14. junij 2012. <https://pogledi.delo.si/knjiga/prijetne-cloveske-slabosti>.
- Zabel, Blaž. 2012. »Strašljiva analiza človeške narave.« *Pogledi*, 17. februar 2012. <https://pogledi.delo.si/knjiga/strasljiva-analiza-cloveske-narave>.
- Zabukovec, Urša. 2017. »Zakonitost čistega časa, ki vodi ozvezdja.« *LUD Literatura*, 11. maj 2017. <https://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/zakonitost-cistega-casa-ki-vodi-ozvezdja/>.
- Zabukovec, Urša. 2018. »Prevodna lektura.« *Bukla 141*, 11. september 2018. <https://www.bukla.si/revija-bukla/prevodna-lektura.html>.

PUBLICISTIČNA PREVODNA KRITIKA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

V poglavju je predstavljen pregled publicistične prevodne kritike in razvoja diskurza o publicistični prevodni kritiki na Slovenskem od zgodnjih 50. let prejšnjega stoletja do danes. Vsebina je obdelana v treh obdobjih. V prvem obdobju, od povojnega časa do leta 1975, so posamezne izjave o prevodni kritiki vključene v časopisne recenzije. Recenzije o novih prevodih na slovenskem trgu vsebujejo sumativne izjave o prevodni kakovosti, v negativnih ocenah pa so večinoma izpostavljene pravopisne napake. V letih od 1975 do 1995 prevajalsko aktivni avtorji objavljajo prve strokovne članke o vlogi prevodne kritike. Negativne kritike knjižnih novosti ali novejših del so obdelane v publicističnih prevodnokritičkih prispevkih. Obdobje od leta 1995 dalje je prevodnokritičsko razgibano. Okrepi se strokovni in znanstveni diskurz o publicistični prevodni kritiki. Publicistična prevodna kritika z razvojem digitalnih tehnologij in elektronskih virov postaja vse bolj dostopna in v laični različici tudi učinkovito orodje organiziranih bralcev, ki zmorejo vplivati na založniške odločitve. Ves čas od prvih omemb v 50. letih prejšnjega stoletja do danes prevladuje laično in strokovno mnenje, da je prevodne kritike v Sloveniji premalo.

JOURNALISTIC TRANSLATION CRITICISM AFTER THE SECOND WORLD WAR

The chapter presents an overview of journalistic translation criticism and the development of the discourse on journalistic translation criticism in Slovenia from the early 1950s to the present day. During the first period, spanning the post-war era through to 1975, sporadic statements on translation criticism are included in newspaper reviews. Reviews of Slovene literary translations contain general remarks about the quality of the translations, with negative assessments focusing on target-text linguistic inadequacy. Between 1975 and 1995, translators (many of whom were authors themselves) publish the first specialized articles on the role of translation criticism. Negative assessments of recently published translations are presented in journalistic articles. The period from 1995 onwards sees translation criticism in diverse forms, and research and specialized discourse on journalistic translation criticism is strengthened. With the development of digital technologies and electronic resources, journalistic translation criticism has now become increasingly accessible and, in its lay version, an effective tool in the hands of organized readers who manage to influence publishers' decision-making. Throughout the entire period covered in the chapter, the prevailing lay and professional opinion is that there is not enough translation criticism in Slovenia.

POMEMBNE PREVODNE KNJIŽNE ZBIRKE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Jerneja Umer Kljun, Zarja Vršič in Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Poglavje se osredotoča na pomembne prevodne knjižne zbirke, njihove urednike, avtorje, večkrat prevedena dela, prevajalce in najpogosteje prevajane literarne zvrsti. Prevodne zbirke so v slovenskem prostoru izhajale že v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja. Med najpomembnejšimi so bile denimo *Cvetje iz domačih in tujih logov* (1861–1868) Družbe sv. Mohorja, ki je prinesla »prv[e] dobr[e] prevod[e] iz svetovnih slovstev« (Pregelj 1938, 81), *Slovanska knjižnica* (1893–1912), *Knjižnica za mladino* (1895–1896), *Salonska knjižnica* (1897–1911), *Svetovna knjižnica* (1900–1911) in *Talija* (1902–1910). Pri izbiri korpusa smo se osredotočili na osrednjeslovenski prostor in se časovno omejili na zbirke, ki so začele izhajati po letu 1945. Končni izbor sestavlja sedem zbirk, in sicer *Sto romanov*, *Lirika*, *Nobelovci*, *XX. stoletje*, *Moderni klasiki*, *Klasje* in *Vrhunci stoletja*, ki pretežno vključujejo prevode del, namenjenih odraslim. Omenjene zbirke so bile – in so še vedno – med najbolj uveljavljenimi v slovenskem prostoru, saj so prinesle oziroma še prinašajo pomembne, kakovostne in velikokrat nagrajene prevode, poleg tega pa so jih urejali priznani uredniki. Zbirke so dosegle izrazito širok krog občinstva (tudi bralce, ki navadno ne posegajo po elitni literaturi) in so med drugim pomembno prispevale k oblikovanju predstave o romanu in drugih literarnih zvrsteh pri slovenskih bralcih.

2 Prevodne zbirke, njihove značilnosti in kontekst

Mladinska knjiga, trenutno največja slovenska založba, je nastala leta 1945. Istega leta je bila ustanovljena tudi Cankarjeva založba, ki je danes pod njenim okriljem (gl. poglavje *Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na*

knjižno prevajanje). Založbi sta izdali večino obravnavanih prevodnih zbirk, z izjemo *Klasja*, ki izhaja pri DZS, in *Vrhuncev stoletja*, ki so izhajali s časnikom *Delo*. Posamezne zbirke so v nadaljevanju opisane v kronološkem vrstnem redu glede na leto izida prvega zvezka.

Zbirka *Sto romanov* (1964–1976) sodi med izjemno ambiciozna slovenska založniška dejanja, saj vključuje 100 del iz svetovne in domače književnosti, namenjena pa je bila širšemu krogu ljubiteljev leposlovja in stroki. Zbirko je urejal Anton Ocvirk, ki je izbor stotih romanov dopolnil z obsežnimi izvirnimi literarnimi študijami uveljavljenih slovenskih teoretikov, ki so spremljale prevedena dela, ter tako ustvaril zbirko, ki je imela velik strokovni potencial in ugled. V zbirki je 60 ponatisov že prevedenih del, 40 romanov pa je bilo slovenskemu bralstvu povsem novih, kar kaže na to, da je bila zbirka zasnovana na formuli primernege sorazmerja med znanim, preizkušenim in novim, celo presenetljivim (Smolej in Stanovnik 2007, 157–160).

V zbirki *Lirika* (1971 – 2003) je v dvaintridesetih letih izšlo 98 zvezkov poezije s poglobljenimi spremnimi besedami: zbirka združuje dela 97 tujih pesnikov od antike do konca 20. stoletja in malo antologijo svetovne lirike *Zemlja je modra kot pomaranča*, v kateri je Aleš Berger iz vsakega od zvezkov *Lirike* izbral po eno pesem; zaključna antologija predstavlja pomemben izbor iz zakladnice velikih svetovnih pesnikov različnih obdobj in obenem prinaša pregled najvidnejših slovenskih prevajalcev-pesnikov (mdr. so pri zbirki sodelovali Janez Menart, Ivan Minatti in Kajetan Kovič; gl. tudi poglavje *Vpliv prevodov na razvoj novih literarnih vzorcev v poeziji*). Ob izidu prvega zvezka je kritika (glej npr. Mahnič 1971) *Liriko* označila za pomembno pridobitev, saj je imela v slovenskem prostoru podobno težo kot *Sto romanov* na področju proze. Po Mahničevi oceni so bile tudi spremne besede, ki naj bi bralcu približale obdobje, avtorja in njegovo umetnost, dovolj kratke, dostopne in objektivne (Mahnič 1971, 35).

Zbirka *Nobelovci* (1973–1993), ki je nastala na pobudo urednika Janka Modra, je izhajala pri Cankarjevi založbi in v stotih zvezkih predstavila izbrana dela 86 književnikov, ki so med letoma 1901 in 1991 za svoje izjemne literarne dosežke prejeli Nobelovo nagrado. Poleg izbora del nagrajenih avtorjev so v vsaki knjigi objavljeni tudi prevod utemeljitev Švedske akademije, spremna beseda o avtorju in delu ter bibliografija do tedaj prevedenih del posameznega avtorja ter povezanih člankov, knjižnih ocen in uprizoritev, ki jo je za zbirko urejal Jože Munda. Zbirko je Moder dopolnil z *Leksikonom nobelovcev*.

Zbirko *Klasje*, ki je pri Državni založbi Slovenije izhajala že med letoma 1947 in 1972, je založba ponovno obudila in preoblikovala leta 1991. Od takrat je zbirka izrecno namenjena literarni vzgoji v srednji šoli, saj ponuja oporo za študijsko branje leposlovja. Z izborom literarnih del, uvrščenih v prvi letnik, so uredniki Janko Kos, Peter Kolšek in Tine Logar prostor namenili kvalitetnim literarnim delom, ki imajo visoko umetniško raven (Stanovnik 1991, 50). Obenem zbirko zaznamuje odprtost za vse literarne vrsti, obdobja in stile ter za različne nacionalne literature, s poudarkom na slovenski (prav tam).

Zbirka še izhaja, a gre praviloma za ponovne izdaje del, ki so bila v 59 zvezkih objavljena med letoma 1991 in 2010.

Zbirka *XX. stoletje* (1993–2000) je na slovenske knjižne police prinesla 68 naslovov iz sodobne prevodne literature in pomembno sooblikovala kulturno dogajanje zadnjega desetletja v 20. stoletju. Zbirko je zasnoval uredniški odbor, ki so ga sestavljali tedanji direktor Cankarjeve založbe Janez Stanič, glavna urednica Ksenija Dolinar ter urednika Andrej Blatnik in Zdravko Duša. Zbirka, ki je objavljala »romane našega življenja«, kot se je glasilo promocijsko geslo, se je v skladu s svojim imenom ob zaključku stoletja preoblikovala v *Moderne klasike*.

Zbirka *Moderni klasiki* (2001 –) objavlja pretehtan izbor prevodov vrhunskih literarnih del sodobne svetovne književnosti od druge polovice 20. stoletja dalje. Zbirka je bila zasnovana kot naslednica *XX. stoletja*, prinaša pa tako novosti in nove avtorske glasove kot klasična imena svetovne literature. *Moderni klasiki* prinašajo jezikovno, kulturno in umetniško raznolika prozna dela, pospremljena s temeljitimi spremnimi besedami, saj uredniki menijo, da lahko te na dolgi rok dobro izrišejo raznolikost svetovne literature. Uredniki stremijo k čim večji zastopanosti književnosti, ki do sedaj v Sloveniji niso bile zelo prisotne, ter po popolnitvi teritorijev, od koder še ni prevodov (po Blatniku, osebna komunikacija, 31. 3. 2022). Pri urejanju zbirke so pozorni tudi na to, da morajo za najboljša dela svetovne književnosti sodelovati z izkušenimi prevajalci. Glavni urednik zbirke Andrej Blatnik je v intervjuju leta 2021 ob dvajsetletnici zbirke povedal, da se pri izboru zavzemajo za »neko somerje – da torej v določenem obdobju ni preveč prevodov iz enega jezika ali žanra« in pazijo »na zastopanost po generacijah« (Mladinska knjiga, b. d.). V *Modernih klaskih* je do konca leta 2021 izšlo 123 naslovov.

Zbirka *Vrhunci stoletja* (2004) je popolnoma drugačne narave – gre za zbirko 50 knjig iz svetovne književnosti, s katero je časnik Delo želel obeležiti 45. obletnico delovanja in »dvigniti bralno kulturno na slovenskem« (STA 2004). V kolofonu urednik ni poimensko naveden, prav tako pa ni natančneje definiran izbor del, a kaže, da je bil v največji meri odvisen od možnosti pridobivanja avtorskih pravic. Zbirka zato ni prinesla posebnih knjižnih novosti, saj je šlo za novo izdajo že objavljenih prevodov iz različnih zbirk, a je zaradi svoje cenovne dostopnosti dosegla bralstvo, ki sicer morda ne bi segalo po izbranih naslovih iz svetovnega kanona. Po prvem, brezplačnem, izvodu za bralce Dela je bilo knjige namreč mogoče kupiti za simbolično ceno ob posameznem izvodu časopisa. Marijan Dović (2004, 357–358) je v svoji kritiki poudaril problem takega kapitalističnega založništva – odziv javnosti je bil sicer večinoma evforičen, po drugi strani pa so mnogi opozarjali na veliko število tipografskih napak in nizko kakovost tiska (Dović 2004, 360).

Seveda velja omeniti še številne druge kakovostne prevodne zbirke, ki ponujajo zanimive iztočnice za prihodnje raziskave. Več vrhunskih prevodov, ki so bili nato vključeni v zbirki *Klasje* in *Vrhunci stoletja*, je prinesla na primer *Bela krizantema*. Zbirka *Kondor*, ena najstarejših slovenskih knjižnih zbirk, objavlja prozne, pesniške in dramske klasike

domače in tuje književnosti (marsikatero delo je ponovno objavljen prevod), pospremljene s spremnimi študijami. Tudi zbirka *Mojstri lirike* prinaša izbor že prevedenih izbranih del svetovne poezije, vendar v dvojezični izdaji, kar bi lahko označili za pionirsko dejanje na področju založništva pri nas (Novak 1999, 142–143). Ne nazadnje velja omeniti še *Klasično Beletrino* in *Fabulo*, zbirki novejšega nastanka, ki ju izdaja založba Beletrina. Prva, v kateri je doslej izšlo deset knjig, prinaša tako neprevedena kot tudi ponovno prevedena klasična prozna dela svetovne književnosti. V drugi, ki od leta 2017 šteje 22 naslovov, izhajajo prepoznavna prozna dela sodobnih avtorjev, ki so kot gostje nastopali na ljubljanskem literarnem festivalu Fabula.

3 Predstavitev urednikov

Omenjene slovenske prevodne zbirke so urejali (in jih še urejajo) ugledni slovenski uredniki, kot so Anton Ocvirk, Janko Moder (gl. poglavje *Profili vidnejših prevajalcev*), Janko Kos, Peter Kolšek, Tine Logar, Aleš Berger, Zdravko Duša, Andrej Blatnik, Ksenija Dolinar, Janez Stanič, Ana Ugrinović in Aljoša Harlamov.

Anton Ocvirk (1908–1980) je bil bolj kot urednik znan po svojem pionirskem delu na področju slovenske primerjalne književnosti. Bil je tudi literarni zgodovinar, kritik, teoretik in esejist. Urejal je različne leposlovne zbirke, med katerimi je najbolj znana *Sto romanov*, h kateri je prispeval tudi številne literarne študije. Janko Moder (1914–2006) je bil prevajalec, bibliograf, leksikograf, filolog, slavist, dramaturg, pesnik in publicist. Pri Cankarjevi založbi je urejal zbirko *Nobelovci*, za katero je prispeval tudi večino prevodov in spremnih besedil o avtorjih. Janko Kos (1931–) je eden od utemeljiteljev primerjalne književnosti na Slovenskem, univerzitetni profesor, akademik, literarni teoretik, zgodovinar in kritik. Pri Državni založbi Slovenije je zasnoval zbirko *Klasje* in k posameznim izdajam prispeval številne uvodne študije. *Klasje* sta z Jankom Kosom sourejala tudi publicist, pesnik in kulturni novinar Peter Kolšek (1951–2019) ter urednik Mladinske knjige in založnik Tine Logar (1953–). Aleš Berger (1946–) je najbolj znan kot prevajalec iz francoščine in španščine, deloval pa je tudi kot kritik, založnik, esejist in avtor leposlovnih knjig. Pri Mladinski knjigi je vsebinsko in oblikovno prenovil zbirko *Lirika* ter med letoma 1987 in 2003 uredil več kot štirideset zvezkov. Zasnoval je tudi zbirki *Mojstri lirike* in *Nova lirika*. Zdravko Duša (1950–) je urednik, scenarist in prevajalec. Aktiven je bil kot kulturni novinar pri časniku *Delo*, tam je urejal tudi zbirko *Vrhunci stoletja*. Pri Cankarjevi založbi je med letoma 1993 in 2014 z drugimi uredniki sooblikoval zbirki *XX. stoletje* in *Moderni klasiki*. Večino naslovov zbirke *XX. stoletje* sta izbrala in uredila skupaj s pisateljem, založnikom, urednikom in univerzitetnim predavateljem Andrejem Blatnikom (1963–). Nekaj knjig sta uredila tudi novinar, prevajalec in publicist Janez Stanič (1937–1996) ter urednica in prevajalka Ksenija Dolinar (1945–2008). Leta 2001 so *XX. stoletje* nasledili *Moderni klasiki*, katerih urednik je že od začetka Andrej Blatnik. Med letoma 2015 in 2016 je nekaj

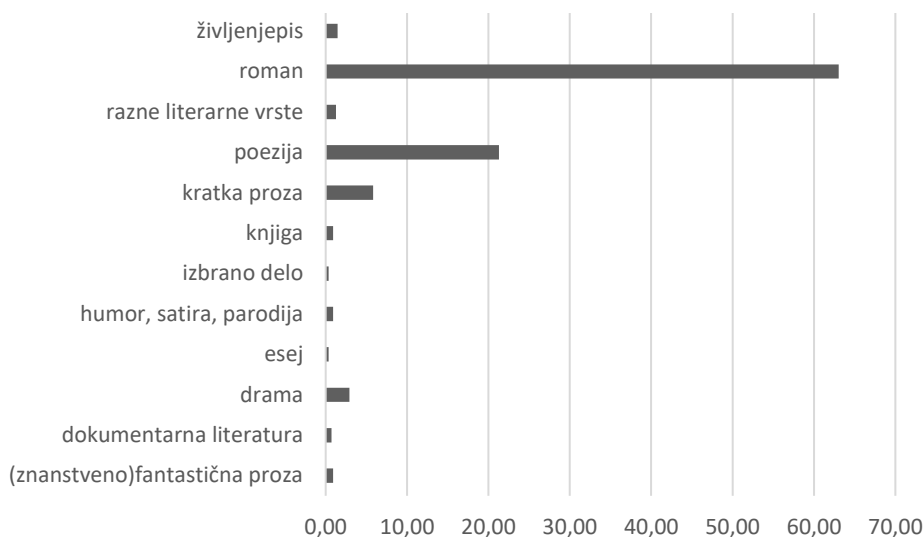
naslovov uredila prevajalka, urednica in dramaturginja Ana Ugrinović, od leta 2016 pa *Moderne klasike* v tandemu z Andrejem Blatnikom ureja sedanji glavni urednik Cankarjeve založbe, publicist, pisatelj in literarni kritik Aljoša Harlamov (1983–).

4 Analiza izbranih prevodnih zbirk

Da bi lahko oblikovali jasno predstavo o tem, kateri avtorji, katera dela, katere literarne zvrsti in kateri jeziki so najpogosteje prevajani ter kateri prevajalci so zbirke sooblikovali, smo na podlagi izpisov iz bibliografske baze COBISS oblikovali sezname prevedenih del z navedbo naslova, avtorja, leta izida, prevajalca, jezika izvirnika, vrste gradiva (kot je ta navedena v COBISS-u) in zbirke. Skupno smo pregledali 549 enot; iz seznama smo izključili ponatise in izvirna slovenska besedila (npr. tista v zbirki *Klasje* in Cankarjev roman *Hiša Marije Pomočnice* v zbirki *Sto romanov*).

4.1 Prevajane zvrsti

Graf 1: Delež objavljenih del glede na vrsto gradiva

V analiziranih zbirkah je glede na podatek o vrsti gradiva (gl. graf 1) daleč najbolj prevajana zvrst roman (63 %), sledi mu poezija (21,3 %), ki ji je v celoti posvečena *Lirika*, klasična dela svetovne poezije pa so bila izdana tudi v zbirkah *Klasje* (npr. antologije evropske, stare orientalske in antične lirike) in *Nobelovci*. Kratka proza predstavlja 5,8 % prevedenih del, dramatika le 2,9 %, ostale kategorije (znanstvena fantastika, dokumentarna

literatura, esejistika, satira, izbrana dela, razne literarne vrste in življenjepisi) pa dosegajo le slab odstotek vsaka.

Zbirka *Sto romanov* je skoraj v celoti posvečena romanu, drugače so kategorizirana le štiri dela, in sicer življenjepisi (*Martin Eden* Jacka Londona), kratka proza (*Vas, Gospod iz San Francisca* Ivana Aleksejeviča Bunina) ter dve satirični deli (Voltaireov *Kandid* in *Satirikon* Petronija Arbitra).

Tudi v zbirki *Nobelovci* prevladujejo romani, drugo mesto zasedata kratka proza in poezija, nekaj pa je polliterarnih del, kot so dokumentarna proza, življenjepisi in eseji. Nekatera dela, izdana v zbirki *Nobelovci*, so v COBISS-u uvrščena pod oznako »razne literarne vrste« in združujejo več zvrstno raznolikih del posameznih avtorjev (npr. *Iz pesmi, dram in esejev* Thomasa Stearnsa Eliota, 1977). Prav tako so v zbirki *Nobelovci* objavljena filozofska besedila (npr. *Filozofija logičnega atomizma* Bertranda Russlla, 1979), ki so v COBISS-u označena le kot »knjiga«.

V zbirkah *Moderni klasiki, XX. stoletje* in *Vrhunci stoletja* izhajajo izključno prozna dela, med katerimi prevladujejo romani, a se pojavljajo tudi druge zvrsti, denimo kratka proza, življenjepisi, (znanstveno)fantastična literatura, satira in dokumentarna literatura.

Zbirka *Klasje* največ prostora namenja prevodom dramskih besedil, sledijo jim romani, nekoliko manj je poezije in kratke proze.

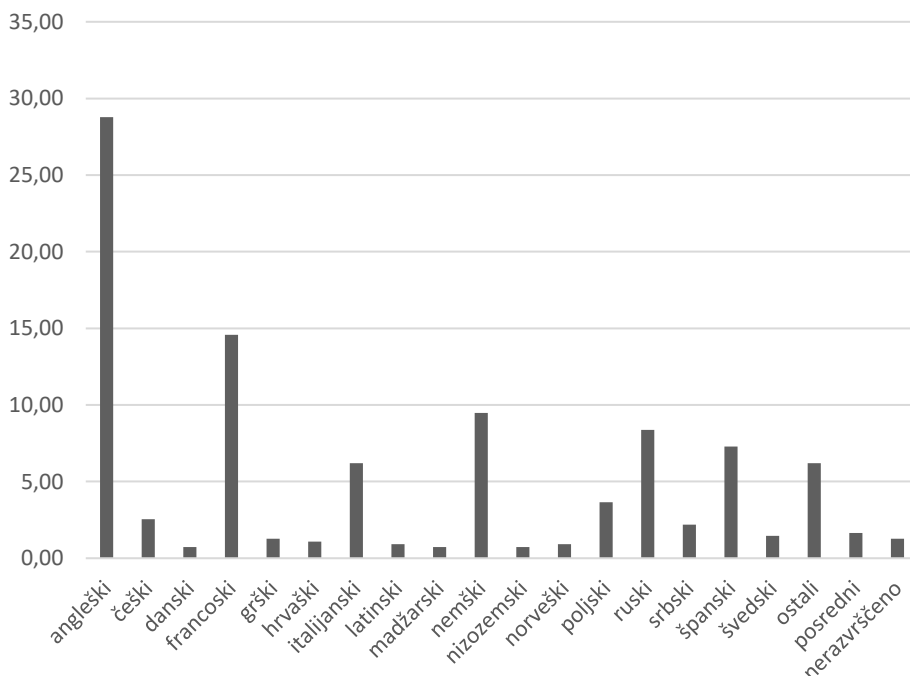
4.2 Prevajani jeziki

Analiza prevodnih zbirk po prevajanih jezikih (gl. graf 2) vsebuje tri krovne kategorije. Najprej so navedene samostojne jezikovne kategorije, pri čemer so v skupino »ostali jeziki« uvrščeni manj zastopani jeziki, ki se pojavljajo največ dvakrat, kot so npr. bolgarščina, bosanščina, finščina, islandščina, hebrejščina, makedonščina, japonščina, kitajščina in stara grščina. Kategorija nerazvrščeno združuje antologije del iz več jezikov (npr. *Kratka pripoved od antike do romantike* v zbirki *Klasje*, 2002) oziroma priredbe ali preprenitve svetopisemskih besedil (npr. »Visoka pesem« v zbirki *Lirika*, priredil Jože Šmit, 1971). Posebej pa smo obravnavali posredne prevode, ko je bil ta podatek izrecno naveden v COBISS-u.

Med prevajanimi jeziki prevladujejo »veliki« evropski jeziki, kot so angleščina (28,8 %), francoščina (14,6 %) in nemščina (9,5 %), sledijo jim ruščina (8,4 %), španščina (7,3 %) in italijanščina (6,2 %). Prevodov iz jezikov, ki so nam geografsko in jezikovno blizu, kot so hrvaščina, srbsščina ali zahodnoslovanski jeziki, je razmeroma malo.

V zbirki *Sto romanov* je največ (29 %) predstavnikov angleške in ameriške književnosti, sledijo jim predstavniki francoske (23 %), ruske (18 %), in nemške (10 %) književnosti. V zbirki *Nobelovci* je prav tako največ del prevedenih iz angleščine (24 %), sledijo ji francoščina (16 %), nemščina (11 %) in španščina (10 %).

Graf 2: Delež prevodov glede na jezik izvornika

Zbirki *Sto romanov* in *Nobelovci* sta skupaj prispevali tudi največ prevodov iz germanskih jezikov, ki so geografsko bolj oddaljeni od slovenščine (danščina, norveščina, švedščina, islandščina). V *Liriki* prav tako prevladujejo prevodi iz angleščine (18 %), francoščine (13 %) in ruščine (10 %), kar 12 % pa je prevodov iz »ostalnih jezikov«, med drugim tudi iz nam bolj oddaljenih jezikov, denimo armenščine, hebrejščine, kitajščine, mongolščine in sanskrta (pri tem pa ni navedeno, ali gre za posredni ali neposredni prevod). V *Klasju* je največ (34 %) predstavnikov francoske književnosti, angleška in ruska književnost sta zastopani enakovredno (vsaka 14 %), kar 17 % del pa sodi v kategorijo nerazvrščeno. V zbirki *XX. stoletje* prevladujejo prevodi iz angleščine (35 %), sledijo jim prevodi iz španščine (13 %), nemščine (11%) in francoščine (10 %). Tudi v zbirki *Moderni klasiki* prevladujejo prevodi iz angleščine (31 %), na drugem mestu je španščina (11 %), sledita ji še italijanščina in nemščina (vsaka z manj kot 10 %). Ne glede na število prevodov iz velikih evropskih jezikov pa obe zbirki več prostora namenjata tudi književnostim, ki so bile v slovenskem prostoru manj zastopane, npr. češki, poljski, latinskoameriški, azijski in afriški književnosti. V *Vrhuncih stoletja* je kar 48 % del prevedenih iz angleškega jezika, 15 % iz nemščine in 13 % iz italijanščine.

Včasih so se klasična dela iz oddaljenih jezikov v slovenščino prevajala izključno posredno, tj. prek posrednih prevodov iz angleščine, nemščine in italijanščine (takšni

so denimo Minattijevi prevodi turške lirike in Modrov prevod romana *Glas gore* japonskega romanopisca Jasunarija Kavabate), danes pa je neposrednih prevodov precej več kot posrednih (npr. Natalija Toplišek in Jana Rošker prevajata iz kitajščine, Barbara Skubic iz arabščine in Iztok Ilc iz japonščine).

4.3 Pomembni avtorji in večkrat prevedena dela

Med »pomembnejše« avtorje v analizi izbranih prevodnih zbirk štejemo zlasti tiste, ki so dobili mesto v več zbirkah. V vseh analiziranih zbirkah so s po štirimi knjigami zastopani Albert Camus, Luigi Pirandello in William Shakespeare. Med imeni, ki se pojavijo vsaj trikrat, so (po abecednem redu) Ivo Andrić, Samuel Beckett, Heinrich Böll, Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Gustave Flaubert, André Gide, Witold Gombrowicz, Ernest Hemingway, Herman Hesse, Bohumil Hrabal, Thomas Mann, Javier Marías, Marcel Proust, John Steinbeck, Rabindranath Tagore in Lev Nikolajevič Tolstoj. Avtorjev, ki se v različnih zbirkah pojavijo dvakrat je več kot petdeset, zato jih na tem mestu ne bomo posebej naštevali.

Ob tem, da že sam uredniški izbor kaže, kateri avtorji in katera dela so veljala oziroma veljajo za pomembnejša ali zanimivejša, o pomenu posameznih avtorjev priča tudi dejstvo, da so bili večkrat vključeni v isto zbirko. Tako so v zbirki *Sto romanov* po dve deli Leva Nikolajeviča Tolstoja, Fjodora Mihajloviča Dostojevskega, Honoréja de Balzaca, Stendhala, Gustava Flauberta in Aldousa Huxleya, v *Klasju* so tri Shakespearjeva dela, v zbirki *XX. stoletje* pa po dve deli Javiera Mariása in Ceesa Nootebooma.

V različnih zbirkah so prisotni tudi posamezni prevodi istega dela, pri čemer gre večinoma za ponovne izdaje obstoječih prevodov, ne pa tudi za ponovne prevode. Tako je bil npr. prevod Camusovega *Tujca* Jožeta Javorška objavljen v zbirkah *Sto romanov* (1965), *Klasje* (1994) in *Vrhunci stoletja* (2004); tudi Proustov *Combray* v prevodu Radojke Vrančič je izšel trikrat, in sicer v zbirkah *Sto romanov* (1970), *Klasje* (1991) in *Vrhunci stoletja* (2004). Kar 14 prevodov istega izvirnika je vključenih v vsaj dve zbirki – v zbirki *Klasje* so bili ponovno izdani nekateri prevodi iz zbirke *Sto romanov* (npr. Camusev *Tujec*, prevedel Jože Javoršek; Cervantesov *Don Kihot*, prevedel Niko Košir; ter dva prevoda Vladimirja Levstika – *Gospa Bovaryjeva* in *Vojna in mir* –, ki sta bila pred tem že objavljena v več zbirkah). Nekaj prekrivanja je tudi med zbirkama *Sto romanov* in *Nobelovci* (npr. Hemingwayev roman *Komu zvoni* v prevodu Janeza Gradišnika, 1964 oziroma 1975; *Islandski zvon* Halldórja Laxnessa v prevodu Jožeta Udoviča, 1967 oziroma 1982). V zbirki *Vrhunci stoletja* pa se je ponovilo kar šest del, objavljenih v zbirki *Sto romanov* (npr. Pirandellov *Ranjki Matija Pascal*, prevedel Niko Košir), in pet del iz zbirke *XX. stoletje* (npr. Rushdijev roman *Otroci polnoči* v prevodu Uroša Kalčiča).

Nekaj ponovnih prevodov je nastalo z zbirko *Sto romanov*: npr. Goethejev roman *Trpljenje mladega Wertherja*, ki je izšel že leta 1972 v zbirki *Kondor* v prevodu Herberta Grüna, je leta 1976 za *Sto romanov* prevedla Stanka Rendla; Wildova *Slika Dorian Gray*, ki jo je leta 1924 prevedel Stanko Vurnik, pa je leta 1965 v *Sto romanih* izšla v prevodu Rape Šuklje.

4.4 Pomembni prevajalci

Med pomembnimi prevajalci navajamo tiste, ki so pogosteje sodelovali pri posameznih zbirkah, in tiste, ki so za svoje prevode, objavljene v obravnavanih zbirkah, prejeli stanovske nagrade (podatke o nagrajencih smo pridobili na spletni strani DSKP).

Med prevajalci, ki so v analiziranih zbirkah prispevali največ prevodov (gl. tabelo 1), je treba izpostaviti predvsem Janka Modra (s 45 samostojnimi prevodi in 9 v soavtorstvu), ki mu sledijo Jože Udovič, Janez Gradišnik, Miha Avanzo in Vladimir Levstik z najmanj 10 prevedenimi deli.

Tabela 1: Imena prevajalcev, ki so v prevodnih zbirkah zastopana z največ prevodi

VEČ KOT 50 POJAVITEV	DO 20 POJAVITEV	OD 5 DO 10 POJAVITEV
Janko Moder (54)	Jože Udovič (16) Janez Gradišnik (12) Miha Avanzo (11) Vladimir Levstik (10)	Veno Taufer (9) Oton Župančič (9) Aleš Berger (8) Mira Mihelič (8) Vital Klabus (7) Janez Menart (7) Jure Potokar (7) Nives Vidrih (7) Ferdinand Miklavc (6) Dušanka Zabukovec (6) Ciril Zlobec (6) Kajetan Kovič (5) Tone Pavček (5) Josip Vidmar (5) Jana Unuk (5) Radojka Vrančič (5)

V zbirki *Sto romanov* so objavljeni prevodi vidnejših ustvarjalcev »starejše generacije«, torej tistih, ki so se kot prevajalci uveljavili že v prvi polovici 20. stoletja. Med drugim zbirka zajema sedem prevodov Vladimirja Levstika, šest prevodov Janeza Gradišnika, pet prevodov Josipa Vidmarja, štiri Župančičeve prevode in posamezne prevode Mileta

Klopčiča, Silvestra Škerla, Izidorja Cankarja, Karla Dobide in Antona Ocvirka. Med prevajalci, ki so sooblikovali zbirko, je več prejemnikov najprestižnejše stanovske nagrade – Sovretove nagrade. Jože Udovič, ki je v zbirki prispeval največ prevodov (kar devet), je nagrado prejel za prevod Brochovega romana *Vergilova smrt* (1970); Mira Mihelič, ki je za *Sto romanov* prevedla sedem del, pa je Sovretovo nagrado prejela za prevod *Svetlobe v avgustu* Williama Faulknerja (1952). Poleg njiju velja med nagrajenci omeniti še Janka Modra (Boris Leonidovič Pasternak, *Doktor Živago*, 1967), Radojko Vrančič (Marcel Proust, *V Swannovem svetu*, 1971) in Nika Koširja (Miguel de Cervantes Saavedra, *Veumni plemič don Kibot iz Manče*, 1973).

Tudi zbirko *Lirika* so sooblikovali najvidnejši slovenski pesniki in prevajalci. Poleg urednika Lojzeta Krakarja, ki je prevedel več poljskih pesnikov, so pri zbirki najpogosteje sodelovali Tone Pavček, Kajetan Kovič, Ciril Zlobec, Andrej Arko in Aleš Berger. Sovretovo nagrado so za svoj prispevek k zbirki prejeli Mile Klopčič (za prevode ruske in nemške poezije, 1975), Janez Menart (za dela Roberta Burnsa, 1975), Venó Taufer (za dela Tina Ujevića, 1975), Boris A. Novak (za dela Stéphana Mallarméja, 1989), Niko Grafenauer (za dela Else Lasker-Schüler, 1992), Marko Marinčič (za dela Publija Vergilija Mara, 1994) in Miha Avanzo (za dela Williama Carlosa Williamsa, 1999).

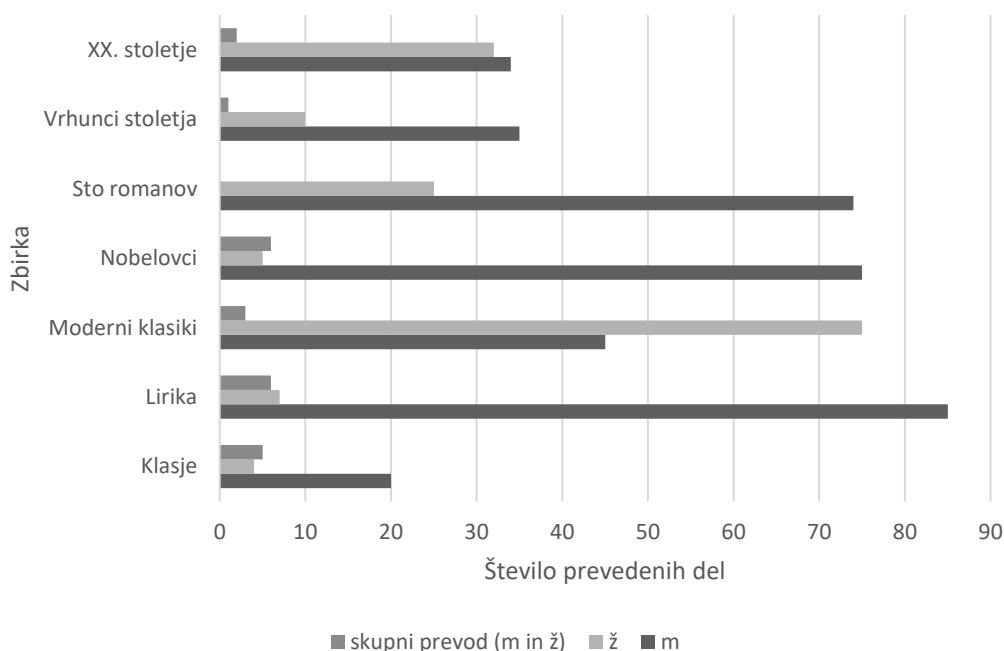
Kar se tiče zastopanosti različnih prevajalcev, je pravi unikum zbirka *Nobelovci*, saj gre za tako rekoč osebni projekt urednika Janka Modra, ki je sam prevedel veliko večino knjig, večkrat posredno iz angleščine, nemščine ali nizozemščine (npr. *Izbrane povesti* Shmuela Yosefa Agnona). Poleg Modra so po več prevodov prispevali še Jože Udovič, Vital Klabus, Ciril Zlobec in Jože Stabej, ki je za prevod romana *Obredi ob prehodu* Williama Geralda Goldinga (1985) prejel Sovretovo nagrado.

Ker gre v zbirki *Klasje* za večinoma ponovno objavljene prevode, se tudi imena prevajalcev ponavljajo, npr. Župančič, Levstik, Javoršek, Moder in Vrančič, prvič pa so v knjižni obliki objavljena nekatera dramska dela, ki so jih za različna slovenska gledališča prevedli Milan Jesih, Aleš Berger, Srečko Fišer in Djurdja Flerè. Tudi v *Vrhuncih stoletja* se s ponovnimi izdajami prevodov pojavljajo predvsem znana prevajalska imena, npr. Janez Gradišnik, Branko Gradišnik, Gitica Jakopin, Herbert Grün, Janko Moder in Miha Avanzo.

Nabor prevajalcev je pri zbirki *XX. stoletje* veliko bolj razgiban, saj jih je sodelovalo več. Tri dela je za zbirko prevedel Miha Avanzo, drugi prevajalci pa so prispevali po največ dva prevoda – to so bili Marjeta Drobnič, Niko Jež, Nina Kovič, Nives Vidrih, Staša Grahek, Štefan Vevar, Suzana Koncut, Tanja Mlaker, in Vital Klabus. Za dela, objavljena v zbirki, so Sovretovo nagrado prejeli Vital Klabus (Patrick White, *Voss*, 1994), Ksenija Dolinar (John Fowles, *Mag*, 1995), Srečko Fišer (Kazuo Ishiguro, *Ostanki dneva*, 1995), Niko Jež (Witold Gomborowitz, *Trans-Atlantik*, 1998) in Miha Avanzo (Hanif Kureishi, *Buda iz predmestja*, 1999).

K *Modernim klasikom* so po številu prevedenih del pomembno prispevali Jure Potočnik, Miha Avanzo, Dušanka Zabukovec, Jana Unuk in Nives Vidrih. K prevajanju za zbirko je bilo povabljenih več prevajalcev »mlajše generacije«, tj. tistih, ki so se uveljavili konec 20. stoletja ali pozneje, med njimi pa jih je pet prejelo nagrado Radojke Vrančič. To so Saša Jerele (Marguerite Yourcenar, *Hadrijanovi spomini*, 2002), Borut Kraševc (Viktor Olegovič Pelevin, *Čapajev in praznota*, 2003), Jernej Županič (Dave Eggers, *Srce parajoče neizmerne globine*, 2015), Sara Virk (Augusto Monterosso, *Zgodbe, basni, utrinki*, 2017) in Lara Unuk (Elias Venezes, *Številka 31328: knjiga suženjstva*, 2019). Sovretovo nagrado pa so prejeli Andrej E. Skubic (James Kelman, *Kako pozno, pozno je bilo*, 2006), Mojca Kranjc (Alex Capus, *Švindler, špijonka in človek z bombo*, 2015) in Lijana Dejak (Evgenij Germanovič Vodolazkin, *Laurus*, 2016).

Graf 3: Število prevedenih del glede na spol prevajalcev oz. prevajalk

Kar se tiče zastopanosti prevajalcev oz. prevajalk po spolu (gl. graf 3), v večini zbirk prevladujejo oz. so večino del prevedli prevajalci: takšno je stanje v najstarejših zbirkah *Klasje*, *Sto romanov*, *Lirika*, *Nobelovci* ter v *Vrhuncih stoletja*, ki prinašajo že objavljene prevode. Po številu prevedenih del so se prevajalke in prevajalci precej izenačili v zbirki *XX. stoletje*, ki je začela izhajati leta 1993, kar sovпада s trendom feminizacije poklica (Mikolič Južnič 2019, 123), nedvomno pa je bila za to zaslužna tudi zavestna odločitev

založbe, da tako pri vključevanju vsebin kot pri izbiri sodelavcev ponudi prostor manj zastopanim literaturam in ustvarjalcem. Pri *Modernih klasikih* (2001–) so prevajalke po številu prevodov že močno presegle prevajalce.

5 Zaključek

Prevodne knjižne zbirke so ne glede na osnovno usmeritev osrednji promotorji prevajanja besedil svetovne literature v slovenščino. Klasično orientirane zbirke, kakršni sta bili *Sto romanov* in *Lirika*, so po drugi svetovni vojni spodbudile nastanek številnih novih prevodov temeljnih besedil svetovnega kanona iz večjih evropskih jezikov, ki jih v slovenščini do tedaj še ni bilo. Za slovenskega bralca so nepogrešljive tudi poglobljene spremne študije k prevodom tujih literarnih klasik, še zlasti v zbirkah *Sto romanov*, *Lirika* in *Klasje*. Po drugi strani so zbirke novejšega nastanka, kot sta *XX. stoletje* in *Moderni klasiki*, utrle pot manj zastopanim vsebinam, avtorjem, jezikom in književnim tradicijam ter s tem pomembno prispevale k širjenju literarnih obzorij slovenskih bralcev. V teh zbirkah se kažejo tudi številni drugi pomembni premiki, denimo večja zastopanost prevajalk ter prevajalk in prevajalcev mlajše generacije.

Čeprav veliko sodobnih prevodnih zbirk zaradi zastavljenih kriterijev ni bilo vključenih v pregled, so vsekakor relevantne za prihodnjo obravnavo. Takšni sta denimo Beletrinini zbirki *Klasična Beletrina*, ki izdaja še neobjavljene ali ponovne prevode klasikov, in *Fabula*, ki obsega prozna dela gostujočih avtorjev istoimenskega ljubljanskega literarnega festivala. Zbirki, ki se v slovenskem literarnem prostoru še le dobro uveljavljata, že zarisujeta nekatere zanimive nove trende v objavljanju prevodne literature.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Vpliv prevodov na razvoj novih literarnih vzorcev v poeziji / Profili vidnejših prevajalcev

Bibliografija

- Dovič, Marijan. 2004. »Vrhunci stoletja in založniki za narodov blagor.« *Sodobnost* 68, št. 4: 357–361.
- Mahnič, Joža. 1971. »Izhajati je začela zbirka Lirika.« *Jezik in slovstvo* 17, št. 1/2: 34–35.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2019. »Analiza spolne strukture slovenskih literarnih prevajalcev.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018: premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji [elektronski vir]*, uredila Barbara Pregelj, 122–225. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Mladinska knjiga, b. d. »Andrej Blatnik o zbirki Moderni klasiki.« Dostop 26. 7. 2022. <https://www.mladinska-knjiga.si/dobrezgodbe/beremo/andrej-blatnik-o-zbirki-moderni-klasiki>.
- Novak, Boris A. 1999. »Mojstri svetovne lirike v dvojezični izdaji.« *Literatura* 11, št. 93: 142–149.
- Pregelj, Ivan. 1938. *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Smolej, Tone in Majda Stanovnik. 2007. *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija.
- Stanovnik, Majda. 1991. »Zbirka Klasje: I. letnik.« *Primerjalna književnost* 14, št. 2: 50–52.
- STA. 2004. »Za vse je 'kriva' Vesna Milek.« *Dnevnik*, 16. marec 2004. Dostop 27. 10. 2022. <https://www.dnevnik.si/76795>.

POMEMBNE PREVODNE KNJIŽNE ZBIRKE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Prevodne knjižne zbirke so osrednji promotorji prevajanja besedil svetovnega literarnega kanona v slovenščino. Poglavlje obravnava nekatere pomembnejše slovenske prevodne zbirke, nastale po letu 1945: *Sto romanov*, *Lirika*, *Nobelovci*, *Klasje*, *Moderni klasiki*, *XX. stoletje* in *Vrhunci stoletja*. Te zbirke so v slovenski prostor prinesle kakovostne, večkrat nagrajene prevode del za odrasle, dosegle širok krog občinstva in pomembno prispevale k oblikovanju predstave o literarnih zvrsteh. Obenem so v prispevku predstavljeni tudi njihovi uredniki, nekateri vidnejši prevajalci, avtorji ter večkrat prevajana dela in literarne zvrsti. Zgodnje, večinoma klasično orientirane zbirke, kot sta *Sto romanov* in *Lirika*, so v slovenski prostor prinesle prevode svetovnih klasikov iz večjih evropskih jezikov in spodbudile nastanek drugih temeljnih besedil svetovne literature. Zbirke novejšega nastanka, kot sta *Moderni klasiki* in *XX. stoletje*, so utrle pot manj zastopanim literarnim tradicijam ter s tem pripomogle k širitvi literarnih obzorij slovenskih bralcev, obenem pa že nakazujejo nekatere nove premike v prevajanju, na primer vse večjo udeleženoost prevajalk ter prevajalcev in prevajalk mlajše generacije.

IMPORTANT BOOK SERIES OF TRANSLATED WORKS AFTER THE SECOND WORLD WAR

Book series of translated literary works are the most important promoters of the translation of texts from the world literary canon into Slovene. The chapter examines some of the most important book series published after 1945 (*Sto romanov*, *Lirika*, *Nobelovci*, *Klasje*, *Moderni klasiki*, *XX. stoletje* and *Vrhunci stoletja*) that introduced high-quality, award-winning translations into the Slovene cultural sphere, reaching a wider audience in the process and making a significant contribution to the shaping of the perception of literary genres. The chapter focuses on prominent editors and translators as well as on frequently translated authors, works and literary genres. On the one hand, classically oriented series (such as *Sto Romanov* and *Lirika*), resulted in translations of world classics from the major European languages and promoted the translation of other fundamental texts of the international literary canon. On the other hand, contemporary series (such as *Moderni klasiki* and *XX. stoletje*) have paved the way for less represented literary traditions, broadening the literary horizons of Slovene readers while signalling a shift in the field of translation in Slovenia, with the increasing participation of women translators and translators of the younger generation.

SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV MED LETOMA 1991 IN 2022

Miha Kovač
Univerza v Ljubljani

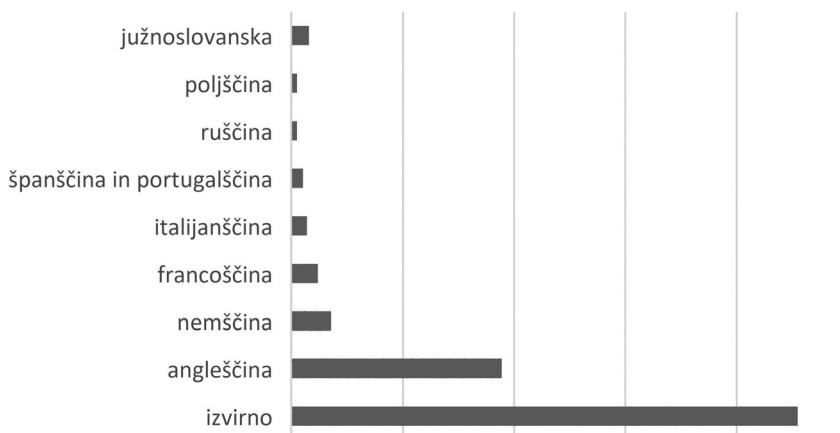
Čas po letu 1990 je bil tudi v založništvu prelomen. Najprej je s padcem socializma družbeno lastnino nadomestila zasebna. Založbe, ki so nastale v socializmu, so se privatizirale in bile pri tem različno uspešne: založba DZS se je denimo začela spreminjati v gospodarski konglomerat, ki pod svojo kapitalsko kapo ni imel samo založniške, ampak tudi turistično in časopisno dejavnost. Sredi devetdesetih let je želel prevzeti tudi založbo Mladinska knjiga, ki pa tega prevzemnega napada ni le uspešno odbila, ampak je na začetku novega tisočletja sama prevzela Cankarjevo založbo in založbo Lipa. Na ta način je nastala največja slovenska založniško-knjigarniška mreža, ki je s svojim programom pokrivala vse knjižne žanre in kategorije in imela neposreden dostop do večine kupcev knjig. Po prevzemu Cankarjeve založbe je namreč skupina Mladinska knjiga imela v lasti več kot petdeset knjigarn, ki so jih nadgradili z največjo slovensko spletno knjigarno emka.si, knjige pa so tržili še po številnih drugih prodajnih kanalih, kot sta denimo knjižni klub in zastopniška prodaja. Po koncu bitke z DZS sta Mladinsko knjigo pod svoje lastniško okrilje vzela cerkvena finančna holdinga Zvon 1 in Zvon 2, po njunem stečaju pa je založba pristala na Družbi za upravljanje terjatev bank. Ob zaključku redakcije tega besedila (poleti 2022) so obstajale namere, da celotno skupino Mladinska knjiga prenesejo v državno last.

Po letu 1990 je nastalo tudi veliko novih založb v zasebni lasti. Ob prelomu drugega in tretjega desetletja je bila največja med njimi založba Učila, ki je imela v lasti tudi manjšo mrežo knjigarn. Jedro njenega programa so prevodno žanrsko leposlovje in prevodna esejistika ter priročniki. V času pisanja tega besedila so bila Učila tudi največja slovenska založba, ki svoje založniške dejavnosti ni (so)financirala s subvencijami. Z izdajanjem zahtevnejšega leposlovja so se – poleg Cankarjeve založbe in Mladinske knjige – ukvarjale založbe, kot so Goga, Litera in Beletrina, ki so bile organizirane kot zasebni neprofitni zavodi oziroma so

bile v lasti neprofitnih organizacij, njihova produkcija pa je bila močno podprta z domačimi in evropskimi subvencijami. Ob njih je delovalo še okoli šestdeset manjših založb, ki so bile pogosto v družinski lasti in so se ukvarjale z izdajanjem otroškega in/ali mladinskega leposlovja, kot sta denimo založbi Morfem in Miš, ali pa so posegale na vsa založniška področja, kot je to počela založba Pivec. Pomemben igralec v slovenskem knjižnem prostoru je tudi založba UMco, ki je z revijo Bukla ponujala sistematične periodične preglede slovenske priročniške, esejistične in leposlovne knjižne produkcije, njen knjižni program pa je obsegal predvsem kakovostna prevodna poljudnoznanstvena in esejistična dela.

Poleg sprostitve trga, demokratizacije javnega in političnega življenja ter konca krize z devizami, ki smo jo nekoliko podrobneje opisali v poglavju o založništvu v socializmu, je na razvoj knjižnega trga takoj po osamosvojitvi vplival tudi razvoj računalniške in tiskarske tehnologije. Pomembno so se namreč pocenili stroški izdelave knjige, o čemer podrobneje pišemo v poglavju *Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na knjižno prevajanje*. Posledično so izginile skoraj vse tehnološke, organizacijske in finančne ovire za vstop na knjižni trg, zaradi katerih so bili, s svojim znanjem in kapitalom, založniki svojevrstni čuvaji, ki so odločali o tem, katero besedilo bo ugledalo luč sveta v knjižnem formatu: naenkrat so lahko izšla številna besedila, ki bi jih uredniško in založniško oko zavrnilo, če se stroški izdelave knjige na izvod tudi pri majhnih nakladah ne bi tako pomembno znižali. Če je denimo leta 1990 v Sloveniji izšlo 1853 novih knjižnih naslovov (Žnidaršič, Podmenik, Kocjan 1999, 150), je bila v letu 2019 ta številka več kot še enkrat višja (5504). Še bolj drastično se je povečalo število izvirnih slovenskih leposlovnih knjig: če jih je leta 1990 izšlo 249, jih je leta 2020 izšlo kar 1072 (Narodna in univerzitetna knjižnica b. d.).

Graf 1: Leposlovje glede na izvorni jezik, skupno število izdanih naslovov 1990–2020

Gibanje prevodov je bilo nekoliko bolj umirjeno, a vseeno naglo rastoče. Najbolj se je povečalo število prevodov iz angleščine, ki se je s 102 leta 1990 (Digitalna knjižnica Slovenije b. d.) povečalo na 429 leta 2020 (Narodna in univerzitetna knjižnica b. d.). Prevodi leposlovja iz angleščine imajo nasploh tradicionalno največji delež med celotno leposlovno knjižno produkcijo: med letoma 1990 in 2020 jih je izšlo skoraj še enkrat več kot prevodov iz ostalih najbolj prevajanih jezikov (Graf 1).

Število prevodov iz ostalih jezikov se je v tem obdobju ravno tako povečalo, a nekoliko manj: število nemških prevodov je zraslo s 23 (1990) na 63 (2020), francoskih pa s 15 na 52. Podobno se je tudi število prevodov iz poljščine povečalo s 3 (1990) na 9 (2020). Nekoliko manjšo rast je doživelo število prevodov iz ruščine, če so v letu 1990 izšla 4, jih je bilo trideset let pozneje 10. Značilno je, da je slovenski knjižni prostor ohranil dobre povezave z južnoslovanskimi književnostmi, saj se je v tem obdobju število prevodov iz srbsčine, hrvaščine, bosanščine in črnogorščine povečalo skoraj za petkrat, s 7 na 33.

Kot je razvidno iz tabele 1, se je število izvirnih slovenskih leposlovnih del med leti 1990 in 2000 podvojilo, nato pa je bilo za naslednjo podvojitev potrebnih dvajset let. Ravno obratno se število prevodov med letoma 1990 in 2000 skorajda ni povečalo, nato pa je po letu 2000 doživelo naglo rast in se pri skoraj vseh jezikih povečalo za dva do štirikrat.

Tabela 1: Izvirne in prevedene leposlovne knjige

	1990	2000	2010	2020
izvirno slovensko leposlovje	249	446	731	1072
prevodi iz angleščine	102	116	397	409
prevodi iz nemščine	23	37	68	63
Prevodi iz francoščine	15	18	40	52
Prevodi iz italijanščine	4	5	34	27
prevodi iz španščine in portugalsčine	3	9	18	21
prevodi iz ruščine	4	5	7	10
prevodi iz poljščine	3	2	11	9
Prevodi iz južnoslovanskih jezikov	7	12	31	33

Na razpolago, žal, nimamo ustreznih podatkov, zakaj se je to zgodilo, lahko pa tvegamo dve hipotezi, ki bi ju veljalo v prihodnje preveriti z ustreznimi raziskavami.

Prvič, pri prevodih iz angleščine naglo rast pripisujemo prevodom žanrske književnosti, pri ostalih najbolj prevajanih jezikih pa tudi subvencijam držav, iz katerih prihajajo prevodi, in pa evropskim subvencijam, ki znotraj programa Creative Europe spodbujajo medsebojno prevajanje književnosti držav članic EU. Od leta 2009 je poseben spodbujevalec prevajanja tudi Evropska nagrada za literaturo, ki z evropskimi subvencijami spodbuja izdajanje nagrajenih del.

Drugič, na povečanje števila izdanih leposlovnih knjig je vplival tudi pojav žepnih knjig, ki so se v novem tisočletju končno utrdile na slovenskem knjižnem trgu. Statistiko o novo izdanih knjigah v NUK vodijo na podlagi izdanih ISBN-jev (nekakšna registrska številka, ki jo knjiga dobi ob izidu), izdaji v mehki in trdi vezavi istega dela pa – tako kot povsod po svetu – tudi pri nas dobita vsaka svoj ISBN. Ker založbi Mladinska knjiga in Učila predvsem prevodno žanrsko leposlovje sistematično izdajata v trdi in mehki vezavi, Mladinska knjiga pa tudi v elektronski, prek palcev domnevamo, da je skupno število izdanih leposlovnih knjižnih del za kakih 20–30 % nižje od števila izdanih leposlovnih knjig. Da bi se dokopali do točnejšega podatka, bi morali izvesti posebno raziskavo.

Čeprav je o prevodih slovenskega leposlovja v tuje jezike govora drugje, velja vseeno omeniti, da je tu Slovenija v zadnjih 20 letih naredila korak naprej. Po podatkih, ki jih je za potrebe častnega gostovanja na sejmu v Frankfurtu 2023 zbrala Javna agencija za knjigo, je bilo med letom 2019 in junijem 2022 podpisanih več kot 550 pogodb za prevode slovenskih del v tuje jezike. Sistematično so se s prodajo avtorskih pravic ukvarjali v vsaj petih založbah.

Ta obrat se je zgodil, ker prodaja pravic v tujino ni bila več prepuščena zgolj iniciativi avtorjev, ampak je Javna agencija za knjigo nekaj let sistematično pripravljala izobraževanja o prodaji avtorskih pravic, podpirala udeležbo slovenskih založb na tujih knjižnih sejmi, organizirala obiske tujih založb v Sloveniji in nekaj časa deloma subvencionirala plače tistih, ki so se v založbah ukvarjali s prodajo pravic. Pred ukinitvijo je pomembno vlogo pri spodbujanju prevodov slovenskih del odigral tudi Trubarjev sklad. Slovensko častno gostovanje na največjem svetovnem knjižnem sejmu v Frankfurtu oktobra 2023 in leto pozneje na največjem sejmu otroških knjig v Bologni naj bi pomenilo vrhunec teh dejavnosti. Z njimi naj bi se Slovenija dokončno postavila na svetovni zemljevid »izvoznic« avtorskih pravic.

Po podatkih, ki jih zbira Javna Agencija za knjigo, so najbolj prevajani sodobni slovenski leposlovni avtorji Drago Jančar (158 prevodov), Evald Flisar (89), Boris Pahor (60), Brane Mozetič (58) in Aleš Šteger (43). (V oklepaju povejmo, da je med neleposlovnimi avtorji absolutni zmagovalac Slavoj Žižek z okoli tisoč prevodi). Ko smo v letu 2019 v okviru projekta Diversity Report (Diversity Report b. d.) iskali dela slovenskih

avtorjev po največjih evropskih spletnih knjigarnah, so bile številke seveda manjše (tabela 2), pri čemer smo iskanje omejili le na največje evropske jezike (nemščina, francoščina, angleščina, italijanščina in poljščina). Še bistveno manjše bi te številke najbrž bile, če bi dela slovenskih avtorjev iskali po zidanih knjigarnah.

Tabela 2: Prisotnost slovenskih avtorjev v največjih evropskih spletnih knjigarnah, 2019

ŠTEVILO DEL	AVTOR
11	Drago Jančar
10	Boris Pahor
8	Andrej Blatnik
9	Aleš Šteger
5	Sebastijan Pregelj
10	Evald Flisar
10	Tomaž Šalamun
7	Aleš Debeljak
5	Jasmin B. Frelih
7	Gabriela Babnik

Opozoriti velja, da sta na tabeli prisotna tudi dva dobitnika evropske literarne nagrade, Gabriela Babnik in Jasmin Frelih, kar pomeni, da evropski mehanizmi za spodbujanje prevodov delujejo. Odprto pa seveda ostaja vprašanje, kakšna je dejansko branost prevedenih del slovenskih avtorjev in avtoric: z gotovostjo lahko rečemo le, da jih ni na zahodno-evropskih lestvicah uspešnic, saj se tja prevodi iz slovanskih jezikov praviloma ne uvrščajo (več o tem Kovač in Wischenbart 2018).

Povedano drugače, če se je v zadnjem desetih letih zgodil preboj pri številu izdanih prevodnih slovenskih del, za naslednje generacije slovenskih avtorjev in založb ostaja izziv, kako se s svojimi deli prebiti v programe najbolj uglednih tujih založb, ki so s svojimi marketinškimi mehanizmi in distribucijsko močjo sposobne zagotoviti večjo vidnost in odmevnost. Ob predpostavki seveda, da bodo slovenski avtorji in avtorice pisali dela, zanimiva za širšo mednarodno skupnost.

Bibliografija

- Digitalna knjižnica Slovenije. b. d. »Statistični letopis 1991.« Dostop 29. 7. 2022 <https://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dstatisti%C4%8Dni+letopis+1991%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>.
- Diversity Reports: Literarische Übersetzungen in Europa. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <https://www.wischenbart.com/maerkte-reports/diversity-reports-uebersetzungen-in-europa/>.
- Narodna in univerzitetna knjižnica. b. d. »Statistika Knjige in brošure.« Dostop 29. 7. 2022. https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/knjiga/knjige_brosure.pdf.
- Kovač, Miha in Rüdiger Wischenbart. 2018. »Bestsellers 2008 to 2014: the last king of analogue and the first dame of the digital pleasure house.« *Logos*, 29, št. 1: 18–27.
- Žnideršič, Martin, Darka Podmenik in Gregor Kocijan. 1999. *Knjiga in bralci IV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV MED LETOMA 1991 IN 2022

Besedilo na kratko oriše organizacijski in tehnološki razvoj slovenskega knjižnega založništva po letu 1991. Podrobneje predstavi statistike o gibanju knjižnih prevodov in same knjižne produkcije ter opozori na nekatere kulturne dejavnike, ki so vplivali na prevajanje iz posameznih jezikov. Besedilo opozori tudi na vlogo različnih evropskih kulturnih politik na spodbujanje prevodov med posameznimi jeziki.

CHANGES IN SLOVENE BOOK PUBLISHING AFTER 1991

This chapter briefly outlines the organisational and technological changes that took place in Slovene book publishing after 1991. It details statistics on the trends in book translations and book production itself, and highlights some of the cultural factors that have influenced translation from particular languages. The text also draws attention to the role of various European cultural policies in promoting translation between languages.

SPODBUJANJE PREVAJANJA V TUJE JEZIKE

Andrej Blatnik
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Pregledi državnih politik prevajanja pokažejo, da so v zadnjih desetletjih 20. stoletja in v začetku 21. stoletja vse države Evropske unije in tudi številne druge države vzpostavile mehanizme za sistematično prevajanje nacionalnih literatur v tuje jezike. V tem besedilu bo prikazano, kako se je ta prvina kulturne politike uveljavljala v Sloveniji.

1.1 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Kakor vsa kulturna politika je tudi politika prevajanja v Sloveniji prešibko raziskana, iz česar najverjetneje deloma izhajajo tudi spontane kulturnopolitične odločitve na tem področju, ki ovirajo optimizacijo sredstev, vloženih v prevajanje iz slovenščine. Vendarle pa obstaja nekaj raziskav, zlasti v okviru zaključnih nalog na oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki omogočajo empirično osnovo za analizo slovenske kulturne politike na področju prevajanja v tuje jezike in njeno primerjavo s tujimi kulturnimi politikami (Dolinšek 2011, Šimenc 2013, 2017, Urbanija 2017). Nekaj je tudi publicističnih zapisov, ki se naslanjajo na zbrane podatke (Blatnik 2011) oziroma priložnostno problematizirajo kriterije in postopke, ki odločajo o dodeljevanju javnih sredstev. V času nastajanja tega besedila pa lahko rečemo, da do celovitejše analize učinkovitosti v Sloveniji vzpostavljenih sistemov še ni prišlo, zato so sodbe o njihovem delovanju bolj subjektivne, kot bi bilo potrebno za izboljšavo vzpostavljenih mehanizmov.

1.2 Načini podpore prevajanju

Tipološko je podpore prevajanju mogoče razdeliti v štiri vsebinsko povezane tipe:

- podpora prevajalcu za delno ali celotno kritje stroškov prevoda,
- podpora založniku za delno ali celotno kritje tiskarskih stroškov,
- podpora založniku ali avtorju za promocijske dejavnosti, kakršna je zlasti avtorjevo gostovanje v ciljni državi ob izidu prevoda in z gostovanjem povezani stiki z mediji in bralnim občinstvom,
- druge ciljne dejavnosti, kakršne so nastopi na knjižnih sejmih ali literarnih festivalih.

Pregled iz leta 2017 (Šimenc 2017) ugotavlja, da imajo vse države v Evropski uniji vzpostavljen vsaj en tip podpore, večina več tipov, nekatere tudi vse štiri. V zadnjih letih so se načini podpore še množili, vzpostavljajo pa se tudi v drugih, tudi neevropskih državah, mnogokrat ob vplivu gostovanja teh držav na knjižnem sejmu v Frankfurtu v vlogi častne gostje.

Tabela 1: Tipi podpore prevajanju v državah EU

DRŽAVA EU	PODPORA PREVAJALCU	PODPORA ZALOŽNIKU	AVTORJI V TUJINI	NACIONALNE AKCIJE
Avstrija	•		•	•
Belgija	•	•	•	
Bolgarija	•		•	•
Ciper	•	•		•
Češka	•	•		•
Danska	•	•	•	•
Estonija	•			
Finska	•	•	•	•
Francija	•	•	•	•
Grčija	•		•	
Hrvaška	•	•	•	
Irska	•			•
Italija	•		•	
Latvija	•	•	•	

DRŽAVA EU	PODPORA PREVAJALCU	PODPORA ZALOŽNIKU	AVTORJI V TUJINI	NACIONALNE AKCIJE
Luksemburg	•		•	
Madžarska	•			
Malta	•			
Nemčija	•		•	•
Nizozemska	•		•	•
Poljska	•	•		•
Portugalska	•	•	•	
Romunija	•	•		•
Slovaška	•	•		
Slovenija	•	•	•	•
Španija	•	•	•	•
Švedska	•	•	•	•
Združeno kraljestvo	•			•

Pregled pripravila Agata Šimenc (Šimenc 2017)

2 Zgodovina podpor prevajanju iz slovenščine

Slovenija je postopoma vzpostavila in organizacijsko sistematizirala načine podpore na vseh navedenih področjih. Sprva so bile te podpore razpršene (prevajalske štipendije, dejavnost Trubarjevega sklada, Center za slovensko književnost, zbirka *Litterae Slovenicae* pri Društvu slovenskih pisateljev, dejavnost posameznih založb ...), v zadnjih letih pa se vse bolj osredotočajo v dejavnosti Javne agencije za knjigo, ki sofinancira ali v celoti financira tudi tovrstne dejavnosti drugih izvajalcev.

Za prvo sistematično podporo prevajanju slovenske literature v tuje jezike lahko imamo zbirko petih knjig, ki je leta 1988 izšla v sozaložništvu Društva slovenskih pisateljev in Mladinske knjige International. Zbirka je bila poimenovana »Vilenica: Slovene contemporary literature collection« [Vilenica: zbirka sodobne slovenske literature] in je nastala s pomočjo subvencij gospodarstva, ki so prihajale na različne načine: s finančnimi prispevki, z donacijami za tisk potrebnega papirja in z odkupi natisnjenih knjig za poslovna darila tujim partnerjem. Dokumentacija s številnimi dopisi in pogodbami je shranjena v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 2027/XXI/7/2 Društvo slovenskih pisateljev – akcija uveljavljanja sodobne slovenske literature v Evropi v letu 1986).

V zbirki so bili v angleščini objavljeni Ivan Potrč (*The land and the flesh*, prevod Henry Leeming, ponatis prevoda, ki je leta 1969 izšel v Londonu pri založbi P. Owen), Ivan Cankar (*My life and other sketches*, prevod Elza Jereb in Alistair MacKinnon, ponatis prevoda, ki je izšel pri Državni založbi Slovenije leta 1977), Ciril Kosmač (*A day in spring*, prevod Fanny Susan Copeland, ponatis prevoda, ki je leta 1959 izšel v Londonu pri založbi Lincoln Prager), Dominik Smole (*Antigone*, prevod Henry Leeming) in Vitomil Zupan (*Minuet for 25-shot guitar*, prevod Henry Leeming). Isti prevod je leta 2011 z naslovom *Minuet for guitar (in 25 shots)* izšel tudi pri založbi Dalkey Archive Press v ZDA. Zbirka je torej na novo ponatisnila prevode treh del, ki so izšla pred letom 1954 (takrat je izšel Potrčev roman *Na kmetih*, preveden kot *The land and the flesh*), in jim dodala dva nova prevoda del, ki sta bili v slovenščini prvič objavljeni leta 1960 oziroma 1975, torej se je odločila za preverjeno klasiko.

Že iz omenjenih navedkov prvih izdaj v zbirki Vilenica ponatisnjenih prevodov je razvidno, da so tako slovenske kot tuje založbe prevode slovenskega leposlovja objavljale že pred vzpostavitvijo mehanizmov sistematične podpore. Redkejšje so bile izdaje v zahodnem svetu in te so praviloma pozele precej odmeva v domači javnosti. Take izdaje so bile leta 1965 objava pesmi Srečka Kosovela v francoščini pri založbi Seghers v prevodu Marca Alyna, leta 1981 Florjan Lipuš v nemščini pri založbi Residenz v prevodu Petra Handkeja in Helge Mračnikar in leta 1984 nova izdaja pri Suhrkampu, leta 1988 Tomaž Šalamun v angleščini pri The Ecco Press, večino prevodov je pripravil avtor s soprevajalci, številne pa tudi urednik knjige Charles Simic. Večina slovenskih knjižnih prevodov v tuje jezike je nastala na iniciativo avtorjev in prevajalcev, ne pa, kakor je v zahodnem svetu običajnejše, na pobudo založb.

2.1 *Le Livre Slovène / Litterae Slovenicae*

Društvo slovenskih pisateljev je maja 1963 začelo z izdajanjem revije *Le Livre Slovène* v odgovor, kakor navaja na svoji spletni strani, na »potrebo Slovenskega centra PEN, Društva slovenskih književnih prevajalcev in svojo lastno potrebo, da bi samostojno predstavljalo slovensko literaturo, slovensko književno življenje pa tudi slovensko kulturo nasploh naslovnikom v drugih državah« (Društvo slovenskih pisateljev, b. d.).

Društvo slovenskih pisateljev na svoji spletni strani navaja: »V 45 letih je izšlo 85 izdaj, kar vključuje 108 števil revije. Sprva je revija objavljala besedila največ v francoskem jeziku, tudi v nemščini, občasno še v angleščini. V sedemdesetih letih so se pridružile prve objave v italijanščini in ruščini, v osemdesetih pa še v španščini. Leta 1991 se je revija preimenovala v *Litterae Slovenicae*. Potem so prevladovale objave v angleščini, še vedno pa so jih spremljale objave v vseh prej naštetih jezikih ter v portugalsčini.«

Revija je spoštovala celovitost slovenskega kulturnega prostora. Največ je bilo objav literature slovenskih avtorjev v prevodih, predvsem leposlovja, pa tudi esejistike. Mestoma

se je uredništvo odločilo objaviti register v tekočem koledarskem letu izšlih knjižnih izdaj slovenske literature v tujih jezikih pri drugih slovenskih založnikih ali v registru NUK dostopno bibliografijo teh izdaj v svetovnem prostoru, pa tudi recenzije v slovenščini izšlih knjig. Izhajali so še zapisi okroglih miz na temo aktualnih kulturnih vprašanj, ankete o pomenu oz. poslanstvu literature, včasih nastale posebej na pobudo uredništva, včasih pa kot dokument dogodkov na Blejskih srečanjih pisateljev ali Mednarodnih konferencah PEN. V slednjih so poleg slovenskih nastopali pisatelji iz drugih držav.

Ob preimenovanju v *Litterae Slovenicae* se je izraziteje uveljavil koncept, ki je večinoma v prevodu predstavljal celotno knjigo posameznega avtorja ali pa generacijsko antologijo določene zvrsti pisanja. Nekatere tako objavljene knjige (ali deli antologij) so pozneje doživele tudi izdajo pri tujih založnikih: tako je roman Vlada Žabota *Sukub* kot *The Succubus*, ki sta ga prevedla Rawley Grau in Nikolai Jeffs, najprej izšel leta 2005 v *Litterae Slovenicae*, leta 2010 pa tudi pri Dalkey Archive Press v ZDA.

2.2 Trubarjev sklad

Po letu 1991 je podpora slovenskim leposlovnim objavam v tujini postala bolj sistematizirana in ustrezno se je povečevalo tudi število objav. Prva sistematična spodbuda na tem področju je bila iniciativa, poimenovana Trubarjev sklad.

Trubarjev sklad je nastal leta 1992, ko je knjižna zbirka *Aleph* na razpisu Ministrstva za informiranje iz sklada za mednarodno promocijo Slovenije pridobila sredstva za uveljavljanje slovenske literature v tujini. Da bi se ta dejavnost začela s čim širšim zaledjem, je k sodelovanju povabila Društvo slovenskih pisateljev (DSP) in slovenski center PEN. Iz zapisnika sestanka, namenjenega uveljavljanju slovenske literature v tujini, ki je bil 6. avgusta 1992 v DSP, je razvidno, da so se sestanka udeležili Dane Zajc (predsednik DSP), Boris A. Novak (predsednik PEN), Igor Bratož (predsednik komisije za mednarodno dejavnost DSP), Andrej Blatnik, Lela B. Njatin in Brane Mozetič (ustanovitelj Centra za slovensko književnost) in Aleš Debeljak, Veno Taufer (festival Vilenica) pa se je opravičil.

Dogovorjeno je bilo, da se pridobljena sredstva prenesejo na račun DSP kot edino med sodelujočimi organizacijami, ki je takrat imela pogoje za profesionalno delovanje, in da se objavi javni razpis za tuje založnike. Sprejeta je bila odločitev, da se z do polovico sredstev, potrebnih za tisk, podpira tisk knjig slovenskih leposlovnih avtorjev v tujini. V upravni odbor so bili ob predsednikih DSP in PEN ter predstavnikih zbirke *Aleph* oziroma njenega poznejšega izdajatelja, Centra za slovensko književnost, imenovani še vodje različnih mednarodnih dejavnosti DSP, da bi se tako zagotovila strokovnost in demokratičnost izbora. Sedemčlanski odbor je v letu 1992 podelil podporo enemu projektu, 1993 sedmim, 1994 in 1995 po desetim, nato je število prijav začelo naraščati, saj je (tudi kot posledica osamosvojitve, pa tudi seveda uveljavljajoče se finančne podpore)

v tujini začelo izhajati vse več knjig slovenske literature (Dolinšek 2011). Tako je bilo v letu 2006 subvencioniranih 38 knjig, v zadnjih letih delovanja sklada pa je podporo prejelo okrog 60 naslovov.

V prvih letih se je dejavnost financirala iz izhodiščno pridobljene podpore; ko je ta pošla, se je Trubarjev sklad prijavljal na razpise Ministrstva za kulturo in pozneje Javne agencije za knjigo. Trubarjev sklad se je držal izhodiščnega načela, da ne bo presojal, katero delo zasluži podporo ali ne, temveč je v skladu z dostopnimi podatki (katalogi, distribucijski načrti) presojal založnike, ki so se prijavljali. Odločil se je torej za pasivni podporni sistem: tisti, ki so pošiljali ustrezne prijave (torej pogodbe s prevajalci in avtorji) in ki so v katalogih izkazovali delovanje v ustreznem založniškem polju, so podporo dobili. Trubarjev sklad jim je podporo izplačeval po prejemu desetih dokazilnih izvodov, od katerih so šli trije v Narodno in univerzitetno knjižnico (pogodba o medsebojnem sodelovanju med DSP in NUK je bila podpisana 3. junija 1998 in ta pogodba je predvidevala tudi, da bo NUK vsakih pet let priredila razstavo knjig slovenskih avtorjev, ki so s pomočjo Trubarjevega sklada izšle v tujini; veljavnost pogodbe se je iztekla 2018), preostale izvode pa so tri sodelujoče organizacije arhivirale in uporabljale za promocijske namene.

V letu 2019 je bila dejavnost Trubarjevega sklada prenesena na Javno agencijo za knjigo, člani upravnega odbora sklada pa so s pismom, naslovljenim na svet JAK, dvakrat skušali spremeniti to odločitev, ki je po njihovem mnenju pretirano osrediščala odločanje in ga predajala manj strokovno usposobljenim odločevalcem, vendar na svoje ugovore niso dobili odziva.

2.3 Prevodni katalogi in bibliografije

V devetdesetih je izšlo tudi več katalogov prevodov slovenske književnosti v tuje jezike. Nekateri so bili narejeni z jasnim namenom spodbujanja nadaljnega prevajanja (in tem bo v tukajšnjem okviru namenjene nekaj več pozornosti), drugi so bili zasnovani kot bibliografije in so pregledovali prevajanje v konkreten jezik v določenem časovnem obdobju, npr. bibliografija slovenskih knjižnih prevodov v češčino, ki je izšla ob gostovanju Slovenije kot častne gostje na sejmu v Pragi 2005 (Mainuš 2005) in bibliografiji prevajanja v nemščino, ki sta izšli 2006 (Leben 2006) in 2008 (Leben in Studen-Kirchner 2008).

Prvi »promocijski« katalog *Contemporary Slovenian Literature in Translation* [Sodobna slovenska književnost v prevodu] je objavil Trubarjev sklad kot posebno izdajo revije *Litterae Slovenicae* septembra 1998 in v njem dopolnil gradivo iz enako naslovljene redne izdaje *Litterae Slovenicae* iz 1993. Predstavljenih je bilo 45 živečih avtorjev, rojenih med leti 1913 in 1965, katerih knjige so bile objavljene v tujini ali v celoti prevedene v tuje jezike in na voljo za objavo. Ta koncept je nadaljevala publikacija *Key Slovenia: contemporary Slovenian literature in translation* [Ključ Slovenija: sodobna slovenska književnost v prevodu], ki jo je Študentska založba objavila 2002, prenovljena izdaja pa je pri

Ministrstvu za kulturo izšla ob slovenskem nastopu na frankfurtskem knjižnem sejmu 2004. (2002 je bila pri Študentski založbi objavljena še podobna publikacija *Key Slovenia: contemporary Slovenian humanities in translation*. [Ključ Slovenija: sodobna slovenska humanistika v prevodu]) *Key Slovenia: contemporary Slovenian literature in translation* je predstavil 69 avtorjev, rojenih med 1913 in 1973, in dodal še predstavitev 42 antologij ter šestih literarnih organizacij oziroma festivalov.

2.4 Podpore Ministrstva za kulturo

Če je Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije v pregledu podpor, za mednarodno založniško dejavnost podeljenih leta 1991, še nedoločno zapisalo, da se temeljni del mednarodnega sodelovanja izraža v izmenjavah posameznikov in udeležbah na raznih strokovnih srečanjih in simpozijih, med katerimi je največja akcija mednarodno srečanje pisateljev na Bledu, ki ga organizira slovenski center PEN, je podpora v naslednjih letih vključevala še podporo nastopom založnikov na knjižnih sejmih v tujini ter posameznim knjižnim prevodom. Postopoma se v mednarodno dejavnost vključujejo programi posameznih založb in stanovskih organizacij, nekatere med njimi ob podpori prevodom knjižnih izdaj organizirajo tudi bralne nastope v tujini in gostovanja na mednarodnih festivalih. V letih pred ustanovitvijo Javne agencije za knjigo je v seznamih odobrenih podpor vse več subvencij za prevod konkretnih književnih del, ta oblika podpore pa se v 2009 prenese na JAK.

2.5 Nacionalni programi za kulturo in prevajanje slovenske književnosti

Temeljni dokument s področja kulture v Sloveniji je Nacionalni program za kulturo (NPK), ki je po *Zakonu o javnem interesu na področju kulture* (ZUJIK) opredeljen kot »strategija kulturne politike, ki izhaja iz zgodovinsko doseženega položaja kulture, s katero se ugotovi vlogo kulture v razvoju Slovenije in slovenskega naroda ter javni interes zanj, opredeli področja kulture, na katerih se zagotavljajo kulturne dobrine kot javne dobrine, in predvidi usmeritve na področju investicij v javno kulturno infrastrukturo. /.../ Na podlagi nacionalnega programa sprejme vlada akcijski načrt, s katerim za obdobje štirih let določi ukrepe (obseg in vrsto kulturnih dejavnosti), cilje, obseg sredstev in čas za njihovo uresničitev ter kazalce, po katerih se bo merilo njihovo doseganje« (ZUJIK, 9. člen). NPK je strateški dokument razvojnega načrtovanja kulturne politike, ki opredeljuje cilje in prioritete na vseh področjih umetnosti in kulture. Njegova priprava je zakonska dolžnost ministrstva, pristojnega za kulturo.

Že to, da je področje knjige vključeno v vse NPK, kaže, da je knjiga v Sloveniji ves čas razumljena tudi kot kulturna in ne le gospodarska dejavnost. Prvi v državnem zboru sprejeti NPK je prinesla *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007*,

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008–2011, sprejeta 2. aprila 2008, pa med drugimi usmeritvami vključuje tudi »večjo prepoznavnost slovenskih ustvarjalcev s področja leposlovja in znanstvene publicistike v svetu«. Kot nalogi sta navedeni tudi »z medresorskim sodelovanjem prizadevanje za promocijo literarnih projektov na slovenskih lektoratih v tujini« in »podpora promociji slovenskega leposlovja in znanstvene publicistike v mednarodnem prostoru«.

Osnutek NPK 2013–2016 je obnovil in nekoliko konkretiziral cilje in ukrepe NPK 2008–2011, a zaradi konstruktivne nezaupnice vladi ni bil potrjen v državnem zboru. *NPK 2014–2017* je po uvodni analizi stanja cilje in ukrepe zastavil bolj konkretno. Za našo obravnavo je posebej pomembno, da med cilji navaja nastop Slovenije kot osrednje gostje na frankfurtskem knjižnem sejmu, kar pripelje do niza akcij in namenskih financiranj, ki kot dejavnike spodbujanja prevajanja slovenske književnosti v tuje jezike vzpostavijo tudi v tujini v tej dejavnosti zelo aktiven, v Sloveniji pa do sredine preteklega desetletja povsem nezainteresiran segment knjižnega polja – slovenske založbe.

To usmeritev nadaljuje tudi trenutno veljavna *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022–2029* z navedenim razvojnim ciljem: »Dejavnosti za mednarodno uveljavitev slovenske literarne in publicistične dejavnosti, s poudarkom na predstavitvi Republike Slovenije kot častne gostje na knjižnih sejmih v Bologni in Frankfurtu ter podporo prevajanju slovenske literature v tuje jezike.«

2.6 Slovenske založbe

Če je v uvodu v katalog *Contemporary Slovenian Literature in Translation* (1998) še zapisano (v angleščini, prevod A. B.): »V Sloveniji so lastniki avtorskih pravic sami avtorji knjig, ne pa njihove založbe, zato se lahko obrnete neposredno na avtorje prek navedenih naslovov ali prek Društva slovenskih pisateljev,« se je to v poznejših letih precej spremenilo. Založbe, ki se do pred nekaj leti (ob občasnih in redkih izjemah) s svojimi avtorji sploh niso dogovarjale za pravico zastopanja pri prodaji njihovih del v tujino, so pričele svoje izvirne programe vse bolj ponujati tudi tujim založnikom. Prva je sistematično s tem delom začela založba Beletrina, tedaj Študentska založba. Iz teh izkušenj je nastal tudi prvi slovenski praktični vodnik za prodajo avtorskih pravic v tujino, objavljen v knjigi *Založniški standardi* (Zamida 2017). Pridružile so se Mladinska knjiga s Cankarjevo založbo, založba Miš, KUD Sodobnost International, Goga in nekatere druge založbe. Število prodaj avtorskih pravic v tujino je zelo naraslo, zlasti na področju slikanic. Glavna spodbuda pri tej širitvi delovanja za založbe najverjetneje ni bil delež prihodka od avtorskih pravic, ampak finančna podpora, ki jo je JAK namenjal založbam v želji, da bi se zagotovil uspešen nastop Slovenije kot častne gostje na frankfurtskem knjižnem sejmu.

2.7 Javna agencija za knjigo

Javna agencija za knjigo je bila s sprejemom *Zakona o Javni agenciji za knjigo Republike Slovenije* ustanovljena 23. 11. 2007 in začela z delovanjem 1. januarja 2009.

V šesti točki 4. člena tega zakona je kot ena nalog JAK opredeljeno, da »spodbuja in izvaja različne oblike mednarodnega sodelovanja na področju knjige, v prvi vrsti prevajanje slovenskih avtorjev v tuje jezike in nacionalne predstavitve slovenskega leposlovja ter humanistike v mednarodnem prostoru«. To JAK dosegata z različnimi ciljnim razpisi, kakršni so Javni razpis za izdajo prevodov del slovenskih avtorjev v tujih jezikih, Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju stroškov tiska izvornih slovenskih del v tujih jezikih, Javni poziv za izbor kulturnih projektov na področju mobilnosti v tujini in drugi. S temi dejavnostmi je JAK zlasti od leta 2019 dalje postala najpomembnejša spodbujevalka prevajanja v tuje jezike, prevzema pa tudi vse več vsebinskega odločanja, kaj se bo prevajalo. Najizraziteje je to odločanje prevzela z organizacijo mednarodnih seminarjev za prevajalce slovenske književnosti oziroma z izbiranjem konkretnih naslovov, ki se na teh seminarjih obravnavajo. V zadnjih letih seminarje organizira Društvo književnih prevajalcev Slovenije.

Iz pasivne podpore, ko je JAK enako kot Trubarjev sklad podpirala vse vloge za prevode, ki so zadostili formalnim kriterijem, vse bolj prehaja v različne oblike aktivne podpore, usmerja, kaj naj bo podprto, in na nek način opravlja tudi vlogo literarnih agentov, tržnikov avtorskih pravic, ki se v Sloveniji doslej še niso zares uveljavili kot samostojen poklic, tudi zato, ker glede na obseg sklenjenih poslov tudi pri znatnem deležu iz izkupička agenti iz tega naslova ne morejo pokriti stroškov dela. Posamezne oblike mednarodnega delovanja JAK so predstavljene na spletni strani <https://www.jakrs.si/mednarodna-dejavnost>, posebej <https://www.jakrs.si/mednarodna-dejavnost/mednarodno-sodelovanje>.

3 Pogled v prihodnost

Ko je Špela Dolinšek po podatkih, dostopnih na spletni strani Javne agencije za knjigo, ugotovila, da je bilo od leta 1991 do 2010 v tuje jezike prevedenih približno 1330 slovenskih leposlovnih knjig, torej kakih sedemdeset letno (Dolinšek 2011), k čemur je bilo dodano tudi, da ima vsaj eno knjigo v tujini objavljeno skoraj vsak tretji član Društva slovenskih pisateljev, je bilo nazorno prikazano, da je slovenska književnost v tujih prevodih od leta 1991 dalje vse bolj prisotna. Hkrati pa je iz tu zapisanega razvidno, da je prisotnost slovenskega leposlovja v tujih prevodnih založniških programih, pa tudi v drugih oblikah predstavitev leposlovja, kakršni so književni festivali, odvisnostno povezana z mehanizmi spodbude, ki jih oblikuje državna in meddržavna kulturna politika, in z zasebnimi pobudami. (Najbolj izraziti meddržavni podpora prevajanju, ki obsegata tudi prevajanje slovenskega leposlovja, sta programa Ustvarjalna Evropa, ki je med drugim

namenjen prevajanju književnosti držav članic EU, in Traduki, ki je namenjen prevajanju iz in v jezike jugovzhodne Evrope. Vrsto prevodnih izdaj slovenskih literarnih del financirajo – tako prevod kot samo objavo dela – tudi avtorji sami. V zadnjem času pa narašča število del, ki jih slovenski avtorji že izvorno napišejo v tujem jeziku.)

Dilema, ki so jo nekatere sorodne kulturne politike že razrešile, slovenska pa se z njo šele začenja soočati, je vprašanje, kdo je nacionalni pisatelj. Je to samo pisatelj, ki piše v slovenskem jeziku, ali tudi drugi pišoči, torej državljani ali rezidenti Slovenije, ki pišejo v drugih jezikih? So tudi ti upravičeni do podpore nacionalne kulturne politike?

Začasno nejasno je tudi vprašanje selekcijskega mehanizma pri izbiri objektov prevodne politike, torej del, ki prejmejo podporo. Slovensko kulturno politiko še čaka razmislek, ali v njenem kulturnem modelu obstoji ustrezno ravnovesje med pasivno podporo (ki podpre vse, kar ustreza formalnim kriterijem) in aktivno podporo (kjer se vrednostno selekcionira med možnimi objekti podpore), pa tudi, kakšni kriteriji so pri tej selekciji uporabljeni in kdo izvaja vrednotenje.

Slovenska dilema brez jasne refleksije je tudi vprašanje obravnavanja posrednih prevodov, torej prevajanja slovenskih literarnih del prek drugih jezikov, v katere so ta dela že prevedena. Ker v številne (tudi evropske) jezike ni kvalificiranih neposrednih prevajalcev, so posredni prevodi velikokrat edina pot, da pride do izdaje slovenskega leposlovja v nekaterih tujih jezikih, zato je posebej pomembno zagotavljanje kakovostnih prevodov v najbolj razširjene svetovne jezike, zlasti angleščino, saj ti spodbujajo in omogočajo tudi prevode v jezike, kjer je neposrednih prevajalcev malo ali pa jih sploh ni.

4 Zaključek

Analize založniških praks v različnih kulturnih okoljih kažejo, da so javne podpore vse bolj pomemben dejavnik oblikovanja založniških programov in javnega literarnega življenja. Pri upadanju prihodkov iz prodaje objavljenih knjig (zlasti pri zahtevnejših delih, prav ta pa so običajno kanonična in je zanje bolj v interesu nacionalnih kulturnih politik, da se z njimi seznanijo tudi druga jezikovna in kulturna okolja) se bo ta trend nadaljeval. Zato je mogoče pričakovati, da bo nacionalno spodbujanje prevajanja vse bolj pomemben dejavnik ne le za opaznost, temveč tudi že za možnost obstoja literarnih besedil v drugih kulturnih okoljih.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Društvo slovenskih književnih prevajalcev skozi čas

Bibliografija

- Blatnik, Andrej. 1995. »Kako pomagati slovenski književnosti v tuje jezike.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV: 19. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 5–8. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Blatnik, Andrej. 2011. »Bo še šlo brez Nobelove?« *Pogledi* 23, 23. november 2011. <https://pogledi.delo.si/knjiga/bo-se-slo-brez-nobelove>.
- Contemporary Slovenian Literature in Translation. 1993. *Litterae Slovenicae: Slovenian literary magazine*. Ljubljana: Slovenian Writers' Association, Slovene P.E.N., Association of the Slovene Literary Translators.
- Contemporary Slovenian Literature in Translation. 1998. Ljubljana: Trubar Foundation.
- Dolinšek, Špela. 2011. »Prevajanje novejšje slovenske književnosti.« *Diplomsko delo*, Univerza v Ljubljani.
- Društvo slovenskih pisateljev. b. d. »Litterae Slovenicae« Dostop 17. 11. 2022. <https://drustvo-dsp.si/litterae-slovenicae/>.
- Leben, Andrej, ur. 2006. *Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*. Ljubljana: Ljubljana: Center za slovensko književnost. <http://www.ljudmila.org/litcenter/bibliografija.pdf>.
- Leben, Andrej in Aleksander Studen-Kirchner. 2008. *Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*. Ljubljana: Center za slovensko književnost. <http://www.ljudmila.org/litcenter/index.html>.
- Mainuš, Petr, ur. 2005. *Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v češčino*. Ljubljana: Center za slovensko književnost. <http://www.ljudmila.org/litcenter/praga2005/bibliosko.pdf>.
- Nacionalni program za kulturo 2014–2017. 2014. *Uradni list RS*, št. 99/2013 z dne 3. 12. 2014. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-01-3551/resolucija-o-nacionalnem-programu-za-kulturo-2014-2017-renpk14-17?h=Resolucija%20o%20nacionalnem%20programu%20za%20kulturo>.
- Petrič, Tanja. 2020. »Prevajanje slovenske mladinske književnosti in 'podporni mehanizmi'.« *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, letnik 47, št. 108: 23–37.
- Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007. 2004. *Uradni list RS*, št. 28/2004 z dne 25. 3. 2004. www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2004-01-1205?sop=2004-01-1205.
- Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008–2011. 2008. *Uradni list RS*, št. 35/2008 z dne 9. 4. 2008. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-1428/resolucija-o-nacionalnem-programu-za-kulturo-2008-2011-renpk0811?h=Resolucija%20o%20nacionalnem%20programu%20za%20kulturo>.

- Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022–2029. 2022. Uradni list RS, št. 29/2022 z dne 4. 3. 2022. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2022-01-0559/resolucija-o-nacionalnem-programu-za-kulturo-2022-2029-renpk22-29?h=Resolucija%20o%20nacionalnem%20programu%20za%20kulturo>.
- Šimenc, Agata. 2013. »Prisotnost slovenske literature v svetu prek Trubarjevega sklada.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Šimenc, Agata. 2017. »Načini podpore prevajanju v državah Evropske unije.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Urbanija, Katja. 2017. »Prodaja avtorskih pravic slovenskih leposlovnih avtorjev v tujino.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Zakon o javnem interesu na področju kulture. 1994. Uradni list RS, št. 75/94, 22/00, ZJS in 96/02 – ZUJIK. Datum dostopa 6. 3. 2023. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO381>.
- Zakon o Javni agenciji za knjigo Republike Slovenije. 2007. Uradni list RS, št. 112/07, 40/12 – ZUJF in 63/13. Datum dostopa 6. 3. 2023. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5094>.
- Zamida, Renata. 2017. »Prodaja avtorskih pravic v tujino.« V *Založniški standardi*, uredili Andrej Blatnik, Miha Kovač in Samo Rugelj, 303–312. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SPodbujanje prevajanja v tuje jezike

Pregledi državnih politik prevajanja pokažejo, da so v zadnjih desetletjih vse države Evropske unije in tudi številne druge vzpostavile mehanizme za sistematično prevajanje nacionalnih literatur v tuje jezike. Poglavlje prikazuje, kako se je ta prvina kulturne politike uveljavljala v Sloveniji. Kakor vsa kulturna politika je tudi politika prevajanja v Sloveniji prešibko raziskana, iz česar deloma izhajajo tudi spontane kulturnopolitične odločitve na tem področju, ki ovirajo optimizacijo v prevajanje iz slovenščine vloženih sredstev. Podpore prevajanju, razdeljene po vsebinsko povezanih tipih, so predstavljene v svojem zgodovinskem razvoju, ki se znatno okrepi po slovenski osamosvojitvi. Analize založniških praks v različnih kulturnih okoljih kažejo, da so javne podpore vse bolj pomemben dejavnik oblikovanja založniških programov in javnega literarnega življenja. Pri upadanju prihodkov iz prodaje objavljenih knjig (zlasti pri zahtevnejših delih, prav ta pa so običajno kanonična in je zanje bolj v interesu nacionalnih kulturnih politik, da se z njimi seznanijo tudi druga jezikovna in kulturna okolja) se bo ta trend nadaljeval. Zato je mogoče pričakovati, da bo nacionalno spodbujanje prevajanja vse bolj pomemben dejavnik ne le za opaznost, temveč tudi že za možnost obstoja literarnih besedil v drugih kulturnih okoljih.

PROMOTING TRANSLATION INTO FOREIGN LANGUAGES

A review of national translation policies reveals that all EU countries and many others have in recent decades established mechanisms for systematically translating national literatures into foreign languages. This chapter focuses on how translation as an element of cultural policy is employed in Slovenia. As is the case with all cultural policies, the translation policy in Slovenia has been significantly under-researched, which has contributed in part to the spontaneous cultural policy decisions in this area that hinder the optimisation of funding dedicated to translation from Slovene. Support given to translation according to the type of content is presented in its historical development, which grew significantly after the independence of Slovenia.

An analysis of publishing practices in different cultural contexts shows that public support is increasingly becoming an important factor in shaping both publishing programmes and public literary life. This trend will continue given the fall in the income from published book sales, especially when it comes to more demanding texts, which tend to be canonical and more likely to be the ones chosen by national cultural policies to be introduced to other lingua-cultures. It can therefore be expected that national promotion of translation will increasingly become an important factor not only when it comes to the visibility of Slovene literary texts, but also to the possibility of their persistence in foreign cultures.

TEORETIČNA MISEL O PREVAJANJU NA SLOVENSKEM

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Teoretično razmišljanje o prevajanju na Slovenskem nima dolge zgodovine in se je v resnici začelo razvijati šele v zadnji tretjini dvajsetega stoletja. Pred tem beležimo bolj ali manj strukturirane komentarje in uvode prevajalcev v svoje prevode, nekaj vrednotenj prevodov pomembnejših svetovnih avtorjev ter sporadične vrednostne sodbe o pomenu prevajanja za razvoj nacionalne literature in kulture.

2 Misli o prevajanju

2.1 Prve misli o prevajanju na Slovenskem

Prve zapise o prevajanju in izbrani metodi prevajanja na Slovenskem najdemo v predgovorih protestantskih prevajalcev iz 16. stoletja, vendar so ti redki in teoretično neizdelani. Še najbližje se teoretični misli približa Primož Trubar v svojem slovenskem predgovoru k prevodu *Evangelija po Mateju (Ta evangeli svetiga Matevža, 1555)*, kjer svoj pristop k prevajanju opiše takole: »Inu mi nesmo v ie-timu [le-timu] našimu obračanu oli tolmačevanu lepih, glatkih, vissokih, kunstnih, novih oli neznanih besed iskali, temuč te gmainske crainske preproste bessede, katere vsaki dobri, preprosti Slovenic lahko more zastopiti.« (Trubar 2017 [1555], 19) Pozneje v nemškem posvetilu svojega prevoda *Prvega dela novega testamta* (1557) zapiše podobno, da pri prevajanju išče v slovenščini predvsem preproste, jasne in razumljive besede. Trubarjeva prevajalska strategija, ki temelji na izbiranju preprostih, sleherniku razumljivih slovenskih besed ni popolnoma izvirna, temveč sledi prevajalski doktrini Martina Luthra, ki jo najdemo v

Okrožnici o prevajanju (1530). V tem besedilu namreč Luther zapiše, da morajo prevajalci Svetega pisma pri izbiri ciljnih izrazov vprašati »mater v hiši, otroke na ulicah, preprostega človeka na tržnici. Usta teh ljudi moramo gledati in opazovati, kako govorijo, in potem tako tudi prevajati.« (Luther 2003 [1530], 50) Trubar je tako ne samo v verskih, ampak tudi v prevajalskih zadevah sledil velikemu nemškemu reformatorju.

Po obdobju reformacije najdemo pomembnejše misli o prevajanju na Slovenskem šele v 19. stoletju.

2.2 Devetnajsto stoletje

Po revolucionarnem obdobju leta 1848, ko so bile dane slovenščini večje svoboščine v cesarstvu in se je začela razvijati slovenska prevodna in izvirna literarna dejavnost, naletimo na vse pogostejše omembe prevajanja, čeprav so te ponavadi skrite v besedila, ki se posvečajo drugi tematiki. Eden prvih, ki se vsaj dotakne vprašanja prevoda, je pisatelj Janez Trdina (1830–1905) v svoji razpravi »Pretres slovenskih pesnikov« (1850), v kateri, med drugim, pohvali prevodno dejavnost Jovana Vesela Koseskega, obenem pa doda, da je izvirnost in ne prevajalska dejavnost »poglavitna čednost pisatelja« (prav tam, 312).

Prav poudarjanje izvirnega slovstva in zmanjševanje pomembnosti prevodne dejavnosti je morda najznačilnejša misel, ki se vleče kot rdeča nit skozi razmišljanja o prevodu v 19. stoletju, še posebej izrazito pa se odrazi v različnih spisih enega največjih literatov tedanje dobe, Josipa Stritarja (1836–1923). Kljub temu da je bil Stritar dvajset let zaposlen na Dunaju kot prevajalec državnega zakonika, obenem pa tudi prevajalec literarnih besedil in Svetega pisma, v svojih »Kritičnih pismih« (1868) podobno kot Trdina zapiše, da je izvirnost »vendarle pri pesniku glavno«, in doda: »Ponašati se more človek le s tem, kar je njegovega, kar je naredil sam.« (prav tam, 135) Prevajalska dejavnost v Stritarjevih očeh ni samo drugorazredna dejavnost v opusu posameznega literarnega ustvarjalca, temveč je tudi škodljiva za razvoj nacionalne književnosti. Stritar je namreč prepričan, da se sicer s prevodi »jezik gladi in vadi«, toda dodaja, da je prestava, kot so pravili prevodu v tem obdobju, »vendar tuje, izposojeno blago«, zato zaključí: »slovstvo se z njim ne bogati; narod more svojo lastnino imenovati samo, kar je zraslo iz njegovih tal« (1870, 111). Podobno zapiše tudi čez šest let v svojem *Zvonu*, prvi slovenski literarni reviji: »Narodno slovstvo se ne začinja s prevodi, ne s posnemanjem. Prevajati posamezne kose klasičnih proizvodov, za poskušnjo, da si vadimo jezik, to je koristno; a ne tratimo s tem preveč moči, katere lahko bolje obrnemo drugam; narod, ki je tako majhen, kakor je naš, ne sme potrošati svojih moči.« (Stritar 1876a, 319) V skladu s tem prepričanjem tako dunajski *Zvon* kot *Ljubljanski zvon* v 19. stoletju na svojih straneh ne objavljata prevodov, temveč le izvirna besedila.

Stritar se je zavzemal za omejevanje prevoda ravno v obdobju, ko se je soočal z očitki, da njegov roman *Gospod Mirodolski* ni izvirno besedilo, temveč plagiat, prosti prevod

Goldsmithovega *Župnika Wakefeldskega*. V svojem odgovoru na te očitke, ki ga najdemo skritega v recenziji prvega slovenskega prevoda *Župnika Wakefeldskega*, poudari, da njegov roman *Gospod Mirodolski* ni ne prevod ne posnemanje, temveč »izvirna povest«, ki uvaja »ta 'genre' v slovensko slovstvo« (Stritar 1976b: 362). Čeprav meni, da imajo v slovstvu tudi prevodi svoje mesto, še enkrat ponovi, »da izvirno delovanje je prvo; izvirna dela so neizogibno potrebna podloga vsakemu slovstvu« (prav tam, 359). Temu stališču ostane zvest tudi čez dvajset let, ko v njegovih »Dunajskih pismih« najdemo morda najizrazitejše zavračanje literarnih prevodov v slovenski zgodovini: »Kar se tiče prevodov, je moja misel ta: prevode samo za silo. Prevod je vedno le tuje blago; kdor more, naj spiše kaj izvirnega. Samo kar je izvirno, domače, to je naše« (Stritar 1896, 20).

Druga značilnost razmišljanj o prevodu v 19. stoletju je bila izoblikovanje prve nacionalne prevodne politike, ki je prevajalce usmerjala proč od nemških del in spodbujala izbiro slovanskih izvirnikov. Jezikoslovec in učitelj Janez Šolar (1827–1882) tako že sredi stoletja v krajšem članku z naslovom »O spisovanju dobrih slovenskih knjig« (1855), poziva k temu, »naj se ne prestavlja vedno iz nemškega«, in spodbuja prevode »iz družih slovanskih narečij, ktere so bolj omikane ter imajo obilno in lepo književnost« (prav tam, 75).

Proti koncu stoletja dobimo tudi prvi spis, v celoti posvečen prevajanju, ki pa je precej nejasno napisan in ohlapno sestavljen. Sestavek nosi naslov »O prevodih« (1878), njegov avtor pa je publicist Franc Podgornik (1846–1904). V njem Podgornik povzame temeljne značilnosti odnosa do prevoda in prevajanja v 19. stoletju na Slovenskem: s Stritarjem se strinja, da prevodi sicer jezik bogatijo in »slovnično uterjujejo« (prav tam, 221), vendar pa ne krepijo pravega duha naroda. Podobno kot drugi njegovi sodobniki, ki zavračajo prevode iz nemščine in priporočajo prevajanje iz slovanskih jezikov, zavzame stališče, da so »prevodi najnaravnejši, ako jim iščemo izvirnikov pri najsorodnejših narodih« (prav tam, 174).

2.3 Od začetka 20. stoletja do konca druge svetovne vojne

V 20. stoletju se je odnos do literarnega prevoda spremenil: skoraj vsi pomembnejši literati so tudi sami prevajali in prevode pojmovali kot pomembne gradnike nacionalne literature. Tako na primer pesnik in prevajalec Anton Aškerc (1856–1912) v svoji spremni besedi k slovenskim prevodom izbrane ruske poezije (1901) poudari pomembnost prevajanja iz slovanskih literatur in zapiše, da je »prevodna literatura pri vseh izobraženih narodih važen del narodne literature. Ta prevodna književnost je tista zlata vez, ki spaja poleg upodablajoče umetnosti posamezne narode med seboj. Tudi mi ne moremo shajati brez te duševne vezi, ki nas veže z drugimi narodi« (prav tam, 464).

To stališče, diametralno nasprotno Stritarjevemu, najdemo tudi pri drugih avtorjih z začetka 20. stoletja. Na primer, istega leta (1901) je prevajalec in literarni zgodovinar Ivan

Prijatelj (1875–1937) napisal daljšo razpravo »Puškin v slovenskih prevodih«, v kateri je opisal tudi svoj pogled na vlogo literarnega prevoda v nacionalni književnosti in kulturi. Prijateljevo prevodoslovno razmišljanje je nastalo pod vplivom nemških romantičnih mislecev, predvsem jezikoslovca Wilhelma von Humboldta (1767–1835), na katerega se tudi sklicuje. Humboldt v svojem delu *O različnosti človeške jezikovne zgradbe in njenem vplivu na duhovni razvoj človeškega rodu* (1836) namreč zapiše, da je bistvo določenega naroda najgloblje povezano z jezikom, da je jezik le zunanja oblika duha posameznega naroda, še več, da je duh naroda njegov jezik; to pomeni, da sta narodov duh in njegov jezik istovetna (prav tam, 37). Podobno tudi Prijatelj meni, da duh naroda živi v literarnih delih in »ustvarja narodov značaj«, zato si mora vsak narod prizadevati, da si ustvari svojo nacionalno umetnost. Prijatelj meni, da »naš narodni duh ni še našel v naši literaturi svojega polnega izraza«, vendar pa je prepričan, da igrajo pri tem početu prevodi pomembno vlogo, kajti dobro je, če vsak narod »pogleda včasih preko slemena svoje hiše« (Prijatelj 1901, 52), ker »brez učiteljev ne postane nikdo pisatelj« (prav tam, 58). Prijatelj poziva tedanje dvojezično bralstvo, naj sega po slovenskih in ne po nemških prevodih, saj slovenski prevodi poleg tega, da razvijajo slovenščino, obenem »varujejo tudi čitateľjev domači jezikovni duh, ker mu ni treba gledati vseh tujih umotvorov skozi tujo (pri nas nemško) prizmo« (prav tam, 54). V besedilu pa lahko zasledimo tudi odsev misli vodilnega nemškega romantičnega teoretika prevajanja Friedricha Schleiermacherja (1768–1834), ko Prijatelj, podobno kot Schleiermacher, primerja prevajanje z vnosom tujih rastlin v domače okolje in zapiše, da s prevajanjem želimo »v živo drevo naše literature vcepiti neko tujo mladiko« (prav tam).

Tudi Oton Župančič (1878–1949) v postumno objavljenem osnutku za članek ali predavanje, ki je nastal v medvojnih letih 1917 ali 1918, razmišlja podobno in nastopi proti tedaj na Slovenskem razširjeni praksi branja tujih besedil v nemških prevodih: »Z nemškimi prevodi, preko katerih sreba naša inteligenca tujo duševnost, se ne krha in kruši samo jezik, potujčuje se nam duh; in slabi, ker je pol hrane nepopolno prisvojene.« (1978 [1917/1918], 262) Poleg tega je prepričan, da prevodi ohranjajo slovenstvo (»Naš duh se potujčuje zato, ker nimamo prevodov« (prav tam, 263)) in narodu širijo obzorja: »Z vsakim genialnim delom, ki ga dobimo v našem jeziku, se razvežejo tudi nam krila. Poleg lastnega proizvajanja je prevajanje genialnih del pot do osvoboditve slovenskega duha iz ozkosti in omejenosti.« (prav tam) V tem osnutku tako Župančič izoblikuje morda najlepšo apologijo prevajalstva v slovenskem slovstvu.

Positivno vlogo prevodov pri širjenju obzorja slovenskega kulturnega prostora poudari tudi v tem obdobju še zelo mladi kritik Josip Vidmar (1895–1992) na začetku svojega komentarja prevodov iz ruščine (1926, 90): »Kulturno dozorevanje našega naroda rodi z vsakim dnem večjo potrebo po lastnem, čim popolnejšem prevodnem slovstvu, ki naj nam nudi možnost, seznaniti se v domačem jeziku z deli tujih literatur.« Pozneje Vidmar v svojih delih izrazi tudi mnenje, ki je postajalo vedno bolj uveljavljeno

v medvojnem obdobju, in sicer, da je kvalitetno literarno prevajanje oblika umetnosti: »Prevajanje, ki je v najpreprostejši obliki samo znanje dveh jezikov, je v najvišjih oblikah umetnost.« (Vidmar 1930, 153) Doda sicer, da v primeru prevajanja gre za reproduktivno umetnost, podobno kvalitetni izvedbi nekega glasbenega dela ali odrske vloge, a vseeno za umetniško dejavnost (prav tam). Podobno tudi Fran Albrecht (1889–1963), ki bo pozneje postal prvi predsednik slovenskega društva književnih prevajalcev, v svojem prispevku »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju« (1931) ob pozivih po prevajanju iz malih narodov opiše prevajanje kot podoživljanje in poustvarjanje literarne umetnine v materinščini prevajalca, torej kot umetniško ustvarjanje (Albrecht 1931, 97).

Na začetku 20. stoletja torej osrednji slovenski intelektualci opozarjajo na to, da so literarni prevodi pomemben del slovenske nacionalne književnosti in da je zato prevajalsko dejavnost treba spodbujati. Po razpadu Avstro-Ogrske se ta pozitiven odnos do prevajanja ohrani in se kvalitetne literarne prevode začne opisovati kot umetniška dela *sui generis*. Poleg tega pa se v prevodih razpozna sredstvo za širjenje obzorja slovenskega bralstva, ki omogoča navezovanje literarnih stikov z drugim narodi. Na primer, Anton Ocvirk (1907–1980), oče primerjalne književnosti v Sloveniji, v svoji *Teoriji primerjalne literarne zgodovine* (1936) zapiše: »Najmočnejše in obenem najuspešnejše sredstvo za razširjanje ali posredovanje literarnih umotvorov med narodi pa je brez dvoma *prevod*.« (poudaril Ocvirk, prav tam, 124)

2.4 Socialistično obdobje

Po drugi svetovni vojni je slovenščina sicer postala uradni jezik v Republiki Sloveniji, vendar pa njen status v Jugoslaviji ni bil popolnoma izenačen s statusom srbohrvaščine. Srbohrvaščina je na primer ostala uradni jezik v vojski, diplomaciji in pri skoraj vseh mednarodnih dogodkih. To pa vseeno ni zavrlo literarnega prevajanja v slovenščino, nasprotno, državne založbe so angažirale nekatere osrednje pisatelje in pesnike te dobe, ki so s prevodnimi honorarji (ki so bili v tej dobi precejšnji) dopolnjevali svoje prihodke od izvirnega pisanja. Za nekatere izmed njih, na primer Miro Mihelič, je postalo prevajalsko udejstvovanje ne samo »zanimiva, zmeraj drugačna pustolovščina, potovanje v svet«, temveč tudi tlaka (Mihelič 1985, 198).

Prevod je v tem obdobju postal že sprejet kot pomemben sestavni del slovenske literature (Stanovnik 2005, 89). Določene misli, ki so se izoblikovale v medvojnem obdobju, najdemo tudi po vojni. Še naprej se na primer poudarja vpliv prevoda na razvoj slovenskega jezika: Božo Vodušek (1905–1978), znameniti jezikoslovec, pesnik in prevajalec, opozarja na negativne vplive slabih in pomanjkljivih prevodov na javno rabo slovenščine (»naše prevajanje iz drugih jezikov pa je bilo in je še danes slabo in pomanjkljivo«, zapiše Vodušek (1950, 947), zato »naši intelektualci ne znajo več slovensko«, drugi spet, kot na primer osrednji klasični filolog in prevajalec v tem obdobju Anton

Sovre (1885–1963), poudarjajo, da kakovostni prevodi bogatijo slovenski jezik (Sovre 1955). Poleg tega se utrjuje prepričanje, da gre pri kvalitetnem literarnem prevajanju za umetniško dejavnost: za pesnika Toneta Pavčka (1928–2011) so na primer prevajalci reproduktivni umetniki (Pavček 1952), podobno razmišlja tudi Anton Sovre (1955), ko zapiše, da je dobro prevajanje »umetnost, ne sicer stvarilna, v glavnem le obnavljalna, a vendarle umetnost« (prav tam, 6).

Značilnost tega obdobja je, da se precejšnje število prevajalcev in literatov posveča priporočeni strategiji prevajanja posameznih žanrov. Poseben poudarek je dan prevajanju poezije, kjer skorajda vsi po vrsti zahtevajo, da mora biti prevod ne samo vsebinsko točen, temveč tudi formalno kar se da podoben izvorniku: Tone Pavček (1952) tako zapiše, da »prosti vsebinski prevod brez tehnične dognanosti originala ni prevod« (prav tam, 24). Podobnega mnenja je tudi pesnik in prevajalec Janez Menart (1929–2004), ki v svojem članku z naslovom »O prevajanju poezije« (1965) zapiše: »Če torej hočemo pesem polno posredovati, moramo upoštevati tudi njeno obliko.« (prav tam, 674) Seveda pri tem poudarjajo, da mora prevod vseeno upoštevati jezikovne zakone slovenščine (Sovre 1955, 7) in ustvariti novo »umetniško obliko« v ciljnem jeziku (Udovič 1955). Nekateri izmed literatov in teoretikov so šli še dlje in so zapovedovali celo določeno obliko v prevodu: Josip Vidmar, ki je v povojnem obdobju postal ena najpomembnejših figur slovenskega kulturnega življenja, med drugim tudi med letoma 1952 in 1976 predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je na primer šel v svojih napotkih tako daleč, da je predpisal uporabo italijanskega enajsterca v vsej prevedeni poeziji (Vidmar 1962, 29), ker je trdil, da je ta verzna oblika temeljna metrična oblika slovenske poezije. Njegove smernice so pomembno vplivale na prevodne odločitve tja do prvih desetletij 21. stoletja. Drugače pa so se glede začetne norme prevajalci prevladujoče odločali za ciljno usmerjene prevode, tj. za prevode, ki naj bi se »brali v slovenščini kot slovenska pesem« (Pavček 1952, 25; tudi Menart 1965, 680).

V tem obdobju so nastala tudi pomembna stanovska združenja (npr. Društvo slovenskih književnih prevajalcev leta 1953, Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev leta 1960 in Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije 1973), ki so odigrala pomembno vlogo pri promociji teoretičnega pristopa k prevajanju. Leta 1966 je tako Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije začelo izdajati revijo *Mostovi*, ki je v osnovi želela predvsem nuditi podporo profesionalnim prevajalcem, vendar pa je občasno objavila tudi nekatere bolj jezikoslovno obarvane teoretične prispevke o prevajanju (npr. Golias 1970), še posebej po letu 1987, ko je Oddelek za germanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani vpeljal novo prevajalsko smer za študente tretjega in četrtega letnika študija angleščine. V tem obdobju tako najdemo v *Mostovih* članke, ki so bili namenjeni novim študentom prevajalstva in so se posvečali komponentni analizi (Orešnik 1987), specializiranim slovarjem za

prevajalce (Gabrovšek 1988) ali izbranim poglavjem iz slovensko-angleške kontrastivne analize (Klinar 1989).

Tudi Društvo slovenskih književnih prevajalcev je začelo spodbujati razmišljanja o literarnem prevajanju, in sicer prek prispevkov na letnih srečanjih, ki so jih potem objavili v zbornikih društva. Prvo takšno srečanje, organizirano leta 1975 na Bledu, je bilo posebno, ker je zbralo prevajalce vseh smeri in strok iz vse Jugoslavije, medtem ko so se poznejša srečanja večinoma posvečala slovenskim literarnim prevajalcem. Takratni predsednik društva Janko Moder (1914–2006) je v svojem nagovoru na prvem blejskem srečanju pripisal literarnim prevajalcem zasluge za to, da se je država prebila »iz dežele v razvoju v napredno in razvito deželo« (Moder 1975, 15). Kot iniciator teh srečanj je Moder tudi zasnoval in uredil veliko večino društvenih zbornikov. V obdobju socializma, tj. med 1975 in 1991, je izšlo 15 zbornikov, ki so prvotno v večji meri namenjali literarnim prevajalcem prostor za predstavitev svojih prevodov, vendar pa so bili številni tudi posvečeni določeni temi, na primer: prevajanju del osrednjih slovenskih avtorjev (npr. Cankarja, Prešerna, Župančiča) ali pa prevajalski dejavnosti nekaterih pomembnejših slovenskih prevajalcev (npr. Antona Sovreta in Toneta Potokarja). Nekatere izmed publikacij društva presegajo okvire zbornika, še posebej Modrov *Slovenski leksikon novejšega prevajanja* (1985), ki vsebuje krajše biografske podatke o literarnih prevajalcih v slovenščino in iz nje ter bibliografije njihovih prevodov – leksikon je pokazal, da smo Slovenci resnično, kot je leta 1955 zapisal Božo Vodušek, »narod prevajalcev« (1955, 947).

V sedemdesetih letih 20. stoletja začnejo nastajati prvi prispevki, ki razkrivajo poznavanje evropske prevodoslovne misli: na primer Branko Madžarevič leta 1977 v reviji *Sodobnost* objavi članek, v katerem se navezuje na morda najpomembnejše prevodoslovno teoretično besedilo tedanje dobe, na monografijo *After Babel* [Po Babilonu] (1975) Georgea Steinerja (prav tam, 148). Prevajanju so se začeli posvečati tudi nekateri osrednji literarni teoretiki, ki so delovali v slovenskih akademskih okoljih: na primer Darko Dolinar je že leta 1975 v zborniku Društva slovenskih književnih prevajalcev, podrobneje pa leta 1977 v *Slavistični reviji* predstavil kar nekaj pomembnejših teoretičnih pogledov na prevajanje tedanje dobe (mdr. delo Jiříja Levýja, Georgea Mounina in Wolframa Willsa) in zagovarjal tezi, da bi moralo prevodoslovje postati del splošnih literarnih ved in da »sodi problem prevajanja in prevoda tudi na področje hermenevtike« (prav tam, 291). Podobno stališča zavzame tudi anglistka Meta Grosman, ki v svojem članku v reviji *Acta neophilologica* poudari, da je vsak prevod interpretacija, ki je tako kulturno kot družbeno pogojena (Grosman 1989). Najzanimivejši in najinovativnejši pristopi k prevajanju, ki so vpeljali sociološko perspektivo v raziskovanje prevajanja in tolmačenja in odprli nove perspektive v slovenskem prevodoslovju, so se izoblikovali na koncu tega obdobja in so nastali na robu slovenskega etničnega ozemlja, na avstrijskem Štajerskem v delih slovensko-avstrijskega avtorja Ericha Prunča (1990).

2.5 Obdobje po letu 1991

V obdobju po osamosvojitvi Slovenije je Društvo slovenskih književnih prevajalcev nadaljevalo z objavami zbornikov, ki pa so bili sedaj večinoma posvečeni določeni tematici (npr. prevajanju poezije, romana, otroške in mladinske književnosti) ali obdobju (prevajanju srednjeveških in renesančnih besedil, realističnih in naturalističnih besedil, besedil iz obdobja romantike). Društvo je tudi izdalo *Slovenski prevajalski leksikon* (A–J) za obdobje od leta 1550 do leta 1945, ki ga je sestavil Martin Grum (2007); Grum je v Modrovem zborniku (1998) dopolnil Modrov *Leksikon* (1985) z izbranimi biografskimi podatki in izbirnimi bibliografijami prevodov članov društva. V zbornikih so tudi po osamosvojitvi objavljali osrednji prevajalci in literati te dobe. Tako na primer v zborniku, posvečenem prevodu poezije, Tone Pavček opisuje tovrstno prevajanje kot lovljenje ravnotežja »na tenki brvi med enim in drugim jezikovnim prepadom...« (1993, 40), in podobno, kot bo to pozneje ugotavljal francoski filozof Paul Ricoeur (2004), kot »odstranjevanje pregraj in berlinskih zidov jezika, časa, prostranstev« (Pavček 1993, 42); pesnik in urednik Niko Grafenauer pa opiše prevajanje poezije kot zvezo med *mimesis* in *poiesis*, ko poudari, »da je pesniški prevod lahko le tista kreacija, ki je mimetična v odnosu do izvirnika in kot poiesis izvirna v domačem jeziku« (1993, 44). Pesnik Ciril Zlobec (1925–2018) je nekaj let pozneje v prevajalskem zborniku razkrival prepletenost prevajanja poezije z izvirnim ustvarjanjem v slovenščini in zapisal: »prevajanje tujih pesnikov se že od vsega začetka prepleta z mojo poezijo in mi (morda?) tako pomaga ohranjati kontinuiteto pesniškega navdiha.« (Zlobec 2002, 159) Pesnik Boris A. Novak pa je, podobno kot Tone Pavček, umestil »razlike med jeziki in prevajanje kot most, ki jih presega« v »osrčje kulture, civilizacije in človeškega sveta« (2003, 90). Zadnji, 31. zbornik je izšel leta 2006. Nadomestila jih je društvena revija *Hieronymus*, ki je od leta 2007 do leta 2021 izšla osemkrat (pred zadnjim letnikom je imela sedemletni premor). Prispevki v tej publikaciji so pretežno društvene narave (npr. odseki »In memoriam«, »Refleksije«, »Kronika«, »Aktualno«), en odsek, »razprave«, pa je bolj znanstveno usmerjen, članke zanj prispevajo v večji meri univerzitetni učitelji.

3 Razvoj teoretične prevodoslovne misli na Slovenskem

V zadnjih desetletjih 20. stoletja se je vzporedno z vpeljavo prevajalskih študijskih smeri v sklopu jezikovnih oddelkov (prva taka smer je bila na Univerzi v Ljubljani vpeljana leta 1987) in pozneje z ustanovitvijo samostojnih oddelkov za prevajalstvo na Univerzi v Ljubljani (1997), za prevodoslovje na Univerzi v Mariboru (2001) in za uporabno jezikoslovje na Univerzi na Primorskem (2014) znanstveno raziskovanje prevajanja in tolmačenja okrepilo. Nastajati je začelo večje število doktorskih disertacij in znanstvenih člankov s področja. Poleg tega je bila na Oddelku za prevajalstvo Univerze v Ljubljani

ustanovljena prva prevodoslovna zbirka na Slovenskem »Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje«: od leta 2008 do leta 2022 je v zbirki izšlo 27 naslovov, med njimi se znanstvenemu proučevanju prevajanja in tolmačenja posveča zbornik *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju* (Pokorn 2009), proučevanju kulturnih in literarnih stikov ter prevodnih tokov književnega prevajanja pa monografija *Center in periferija: Razmerja moči v svetu prevajanja* (Zlatnar Moe, Tanja Žigon in Mikolič Južnič 2015). Oddelek za prevajalstvo tudi skupaj s Slovenskim translatoškim društvom Stridon od leta 2021 naprej izdaja znanstveno revijo *Stridon: Studies in Translation and Interpreting*, v celoti posvečeno prevodoslovnim raziskavam. Uredništvo revije je slovensko, uredniški odbor sestavljajo prevodoslovci iz tujine, izhaja dvakrat letno v angleškem jeziku in objavlja znanstvene članke s področja prevodoslovja in tolmačeslovja. Leta 2008, tj. istega leta kot zbirka »Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje«, je Založba ZRC pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti ustanovila zbirko *Studia translatoria*, posvečeno znanstvenemu raziskovanju književnega prevajanja. V zbirki je doslej izšlo 7 monografij.

Ker v okviru poglavja zaradi prostorske omejitve ni mogoče povzeti vseh znanstvenih prevodoslovnih objav, ki so jih napisali slovenski raziskovalci (grob pregled slovenskih publikacij na temo literarnega prevajanja (brez diplom, magistrskih in doktorskih nalog) pokaže, da jih je približno 1300), se bo ta prispevek osredotočil le na izbrana monografska besedila, izpuščeni pa bodo vsi članki in zborniki.

3.1 Prevodoslovno raziskovanje literarnega prevoda na Slovenskem

Izbor prevodoslovnih monografij slovenskih avtorjev ni lahek, ker se s prevajanjem ukvarjajo tudi prevodoslovju sorodna področja in obravnavajo prevod v okviru svoje vede, tako da se določena dela sicer posvečajo literarnemu prevodu, vendar ne na (izključno) prevodoslovni način. Poleg tega je pregled objav v zadnjih tridesetih letih sicer spodbudno pokazal, da je bilo na temo prevajanja literarnih besedil objavljenih med 30 in 40 monografij, vendar podrobnejša analiza razkrije, da nekatere izmed njih le ponatiskujejo že prej objavljene članke v periodiki in zbornikih. Če je morda pomanjkljivost teh monografij to, da prinašajo nekaj že znanega, pa je njihova prednost, da bralec lahko dobi vpogled v raziskovalni fokus ali celotni opus posameznega raziskovalca.

Taka je na primer knjiga Toneta Smoleja *Iz francoskega poslovenjeno* (2008), ki prek večinoma že prej objavljenih besedil obravnava izbrane primere prevodov francoskega literature v slovenščino in poskuša ugotoviti, v kolikšni meri so ti prevodi vplivali na slovensko književnost. Zbirka že objavljenih člankov je tudi delo Borisa A. Novaka z naslovom *Salto immortale: študije o prevajanju poezije* (2011), v kateri je zbranih na enem mestu večje število že izdanih člankov, ki sicer obravnavajo prevajanje poezije (od antike, prek srednjega veka in renesanse do sodobne dobe, primeri so vzeti iz romanskih in

slovanskih jezikov, pa tudi iz nemščine, angleščine in japonščine), vendar se bolj kot v prevodoslovje uvrščajo na področje komparativne poetike ali primerjalne verzologije in poskušajo vzpostaviti verzološke kriterije za ocenjevanje ustreznosti prevodov. Podobno tudi v knjigi *Prevodne zgodbe* (2012) Martina Ožbot zbere in poveže študije, ki povzemajo rezultate analiz izbranih prevodov iz slovenščine v italijanščino in obratno; taka je tudi njena knjiga *Translation and Multilingualism* (2021), v kateri so ponatisnjeni članki, ki jih je avtorica objavila v revijah in zbornikih v tujini med leti 2011 in 2017. Zbirka že objavljenih člankov je tudi knjiga *Eseji o poljsko-slovenskem književnem prevajanju* (2019) Božene Tokarz, v kateri so ponatisnjeni njeni slovenski in poljski članki o prevajanju, ki so bili za potrebe te publikacije prevedeni v slovenščino.

3.1.1 Predelane doktorske disertacije

Na prelomu tisočletja se začenjajo pojavljati monografije, ki so bolj ali manj predelane doktorske disertacije, ki so nastale v okviru novonastajajočega področja prevodoslovje, pa tudi drugih sorodnih raziskovalnih področjih. Tako je leta 1997 Barbara Simoniti objavila monografijo *Nonsens*, v kateri je analizirala slovenske prevode *Alice v Čudežni deželi* in *Skozi zrcalo* Lewisa Carrolla, s posebnim poudarkom na literarnem pojavu nosensa in njegovem ubesedenju v prevodu. Podobno je tudi Uroš Mozetič (1961–2016) predelal svojo doktorsko disertacijo v monografijo *Problem pripovednega gledišča in žariščenja pri prevajanju proznih besedil* (2000), v kateri se je osredotočil na načine prevajanja pripovednih tehnik, s pomočjo katerih se posreduje govor in mišljenje v pripovednem besedilu, v slovenskih prevodih Jamesa Joycea.

Istega leta je Sovretov lavreat Štefan Vevar svojo predelano magistrsko disertacijo izdal pri Študentski založbi pod naslovom *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja* (2000), v kateri je predstavil normativni teoretski model, s pomočjo katerega se da vrednotiti literarne prevode in ki bi bil zato, po mnenju avtorja, primerna podlaga za literarno prevodno kritiko. Trinajst let pozneje v monografiji *Vrvohodska umetnost prevajanja* (2013) Vevar svoj model vrednotenja prevodov uporabi v praksi in poskuša biti prek analize 222 primerov iz objavljenih slovenskih prevodov ter prek svojih predlogov ustrežnejših rešitev v pomoč literarnim prevajalcem samoukom in študentom prevajanja. Štefan Vevar je v monografijo predelal tudi svoj doktorat z naslovom *Fenomen Goethe: njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom* (2012), v kateri poleg predstavitve Goethejeve estetike, poetike in vloge v sodobni literaturi tudi s pomočjo izvirne metodologije ovrednoti izbrane odlomke iz slovenskih prevodov Goethejevih del.

V prvih dvajsetih letih 21. stoletja je poleg Vevarjeve izšlo kar nekaj predelanih doktorskih disertacij. Nike K. Pokorn je tako leta 2005 v angleščini pri založbi John Benjamins objavila predelano disertacijo, ki je prejela mednarodno nagrado Evropskega

združenja za prevodoslovje. Monografija *Challenging the Traditional Axiom* [*Spodbijanje tradicionalnih aksiomov*] je posvečena prevajanju v nematerni jezik in temelji na primerjavi 50 prevodov del Ivana Cankarja v angleščino. Rezultati raziskave so pokazali, da literarni prevod, ki je delo nerojenega govorca ciljnega jezika, ni nujno manj sprejemljiv od prevoda, ki ga je naredil rojeni govorec. Za še posebej uspešne so se izkazali prevodi parov prevajalcev, sestavljenih iz rojenega govorca izhodiščnega jezika in rojenega govorca ciljnega jezika.

Leto pozneje je Martina Ožbot objavila predelano doktorsko disertacijo pod naslovom *Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih Machiavelijevega Vladarja* (2006). Z uporabo teorije skoposa Hansa J. Vermeera je na primeru treh slovenskih prevodov *Vladarja* dveh različnih prevajalcev ugotovila, da so, kljub uporabi istih načinov zagotavljanja koherence, določene spremembe v prevodih posledica specifične funkcije, ki jo prevodi opravljajo v ciljni kulturi.

Natalija Kaloh Vid je doktorirala tako iz angleške kot tudi iz ruske književnosti in posledično pri univerzitetni založbi v Mariboru objavila dve prevodoslovno obarvani monografiji, ki temeljita na disertacijah: ena je posvečena ideološkim spremembam v prevodih pesmi škotskega nacionalnega pesnika Roberta Burnsa, ki so nastali v carski Rusiji, Sovjetski zvezi in Rusiji po perestrojki (2011), druga pa prisotnosti sovjetskih elementov v šestih angleških prevodih *Mojstra in Margarete* Mihaila Afanasijeviča Bulgakova, ki so nastali med letoma 1967 in 2008 (2015).

S prevodno ameriško književnostjo sta se ukvarjala dva avtorja: Igor Rižnar je v monografiji *Antologiziranje in prevajanje poezije* (2013) predelal svoje magistrsko delo in prek analize parabesedil v slovenskih antologijah ameriške poezije 20. stoletja, tj. prek predgovorov, spremnih besed, uvodov in opomb, obravnaval slovensko recepcijo prevedene ameriške poezije iz tega obdobja. Danica Čerče pa je leta 2017 objavila delo *John Steinbeck in East European translation*, ki temelji na njeni doktorski disertaciji. V tej knjigi, ki pravzaprav ne spada med prevodoslovne publikacije, je objavljen bibliografski katalog prevodov Johna Steinbecka v vzhodni Evropi (Sovjetski zvezi, Jugoslaviji, Čehoslovaški, Albaniji, Bolgariji, Madžarskem, Poljskem in Romuniji), katalog za Slovenijo je obširnejši, ker vsebuje tudi objave v časopisih in revijah, in je komentiran.

Tomaz Onič je nadgradil svojo doktorsko disertacijo, ki je obravnavala značilnosti sloga v slovenskih prevodih dram Tennesseeja Williamsa in Edgarja Albeeja, v monografijo *Slog v dramskem prevodu* (2017), v kateri ugotavlja, da prevodi večkrat krčijo interpretativne možnosti izvirnika. Dramskemu besedilu pa se posveča tudi predelana disertacija Marije Zlatnar Moe *Hamlet med Slovenci* (2018), v kateri obravnava prevodne premike v šestih slovenskih prevodih Shakespearjevega dela in predstavi tudi recepcijo te osrednje tragedije zahodnega kanona na Slovenskem.

3.1.2 Na stičišču prevodoslovja in drugih ved

V slovenskem prostoru najdemo tudi kar nekaj monografij, ki se sicer ukvarjajo z leposlovnim prevajanjem, a je njihov poudarek na drugih temah in ne prvenstveno na literarnem prevajanju. Takšna je na primer zanimiva monografija Darje Mazi-Leskovar *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika* (2011), ki se posveča tudi prevajanju ameriške mladinske književnosti v slovenščino od sredine 19. stoletja do leta 2000, vendar pa je njen osnovni namen osvetlitev vloge mladinske književnosti kot sredstva, s pomočjo katerega se vzpostavljajo in utrjujejo medkulturni stiki med ameriško in slovensko kulturo ter ohranja narodna identiteta v slovenski diaspori v ZDA. Podobno tudi Florence Gacoin-Marks v svoji monografiji *Do Pariza in nazaj* (2017) oriše prevajalsko dejavnost enega izmed najpomembnejših prevajalcev iz francoščine v slovenščino, Vladimirja Levstika (1886–1957), vendar pa v monografiji želi predvsem identificirati vpliv francoskih pisateljev na Levstikovo izvirno prozo. Podoben namen zasleduje tudi Tone Smolej v svoji knjigi *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma* (2018). Monografija sicer obravnava prevode, vendar je poudarek avtorjeve analize na slovensko-francoskih literarnih odnosih, tj. na slovenski recepciji osrednjih avtorjev francoske literature in na vplivu teh avtorjev na slovenske literate v 19. stoletju in obdobju med obema vojnama.

Primer, v katerem je literarni prevod le podlaga za jezikoslovno študijo, je v monografijo predelana disertacija Urške Valenčič Arh »*Ein Prinz auf der Erbse*«: *Phraseologie und Übersetzung* [Princ na zrnu graha: Frazeologija in prevod] (2014), v kateri je literarni prevod uporabljen za kontrastivno analizo frazeologije.

Spet drugačen primer je monografsko predelana disertacija Sonie Vaupot, ki nosi naslov *Les enjeux culturels de la traduction* [Kulturni izzivi prevoda] (2015): delo je sicer jasno prevodoslovno, vendar se le delno dotika literarnega prevajanja. V njem avtorica predstavi osrednje prevodoslovne teorije in se osredotoči na prevajalske težave, ki se pojavijo ob prevajanju kulturnih referenc, še posebej ob prevajanju implicitnosti, idiomatskih izrazov in onomastike.

Nazadnje omenimo še knjigo Kasilde Bedenk in Milene Blažič *Pravljice bratov Grimm* (2018), ki se le bežno dotika prevodoslovja: gre namreč prvenstveno za znanstvenokritično objavo prevodov prvotne rokopisne zbirke pravljic bratov Grimm iz leta 1810. Prevode pravljic spremljajo v drugem delu monografije poglavja, v katerih so večinoma ponatisnjeni oz. prevedeni članki, ki sta jih avtorici že pred tem objavili in se ne ukvarjajo s prevodoslovnimi problemi, temveč s frazeologijo, razvojem Grimmovih pravljic in pravljic na splošno na Slovenskem.

3.1.3 Prevodoslovne monografije o slovenskih literarnih prevodih

Prevodoslovne monografije, ki obravnavajo slovenske literarne prevode nastajajo v slovenščini in v tujih jezikih, večinoma so avtorji Slovenci ali zamejski Slovenci, pa tudi

predstavniki tujejezičnih manjšin v Sloveniji. V to zadnjo skupino spada univerzitetni učitelj in prevajalec iz slovenščine Arnaldo Bressan (1933–1996), ki je leta 1990 v italijanščini napisal in v Vidmu izdal monografijo o slovenskih prevodih Danteja (*Dante in sloveno*), ki pa je imela dokaj skromen odmev v slovenskem okolju, morda tudi zaradi tega, ker je Bressan v monografiji po mnenju domačih slovenistov premalo upošteval odkritja slovenskih raziskovalcev in bil pomanjkljiv v zgodovinskem pregledu (Jan 2000, 44; Jan 2018).

Čez deset let je kritik Bressanovega dela, Zoltan Jan, objavil svojo monografijo o italijanskih prevodih Cankarja, Kosovela, Zlobca in Ljubke Šorli (2001), v katero je vključil tudi bibliografijo prevodov slovenskih literarnih besedil v italijanščino od leta 1944 do 2001.

Istega leta, na začetku novega stoletja, je akademik Jože Krašovec, predsednik koordinacijskega odbora, ki je bdel nad novim standardnim prevodom Svetega pisma (1996), izdal obsežno, skoraj 800 strani dolgo monografijo *Med izvornikom in prevodi* (2001), v kateri je podrobno opisal nastajanje sedmega slovenskega prevoda celotnega Svetega pisma iz izvirnih jezikov. Monografija je razdeljena na tri osrednje dele. Najprej avtor oriše teoretično podstat prevajanja, in sicer prek kratkega zgodovinskega pregleda razmišljanja o prevajanju 30 avtorjev: začne s Cicerom, Horacem in Hieronimom, nadaljuje prek Luthra, Goetheja, Shleiermacherja in konča z Walterjem Benjaminom, Nabokovim, Bubrom in Rozenzweigom ter Octaviom Pazem, če omenimo le nekatere. Potem je predstavljena zgodovina prevajanja Svetega pisma na splošno in na Slovenskem, avtor pa tudi opiše načela prevajanja, ki so bila sprejeta v okviru prevajalske skupine, ki je sodelovala pri standardnem prevodu Svetega pisma – njihovo strategijo je namreč zaznamovala izhodiščna usmerjenost, tj. »vezanost na izvorno besedilo« in izvorno pesniško metaforiko, skladijske oblike, individualni slog in literarne učinke, ter »sorazmerna doslednost pri prevajanju ključnih besed in ponavljajočih se oblik« (Krašovec 2001, 161). Namen je bil torej ustvariti formalno ekvivalentni prevod, če uporabimo izraz Eugenea Nide (gl. npr. Nida 2003, 142–148) ob ohranitvi »vodilnih besed«, kot to poimenujeta Buber in Rosenzweig (1936), saj so prevajalci med drugim sprejeli dve osrednji vodili. Prvo je narekovalo: »[p]revod naj bo dosledno po izvorniku in čimbolj v koraku s sodobno slovenščino« (Krašovec 2001, 238, 244), drugo pa: »[d]osledno je treba upoštevati pravilo, da iste besede vedno prevajamo z istim ustreznim slovenskim izrazom, če je pomen isti« (prav tam, 265). V drugem delu monografije je prek zapisnikov sestankov in korespondence med prevajalci, uredniki, lektorji in teologi podrobneje predstavljen proces nastajanja standardnega prevoda. Tretji del pa sestavljajo opisi spremljevalnih dogodkov ob izidu prevoda (na primer simpozija, ki je bil organiziran leta 1997), podrobno je tudi opisan proces revizije prevoda, ki se je zaključil z objavo revidirane različice leta 2000.

Dvanajst let pozneje je akademik Jože Krašovec objavil še eno knjigo na temo prevajanja Svetega pisma: *Prevajanje med teorijo in prakso* (2013). V tej monografiji so uvodna

poglavja, v katerih predstavlja razvoj teoretske misli, vzeta iz že objavljene monografije iz leta 2001. Dodan je še razdelek o jezikovnih in slogovnih značilnostih starih prevodov Svetega pisma v slovanske jezike, ki je bil prvotno objavljen v nemščini ob pripravi faksimilne izdaje najstarejših slovenskih prevodov Svetega pisma v zbirki *Biblia Slavica*, in razdelki o nastajanju slovenske jeruzalemske izdaje Svetega pisma od leta 2007 naprej.

Če se je zainteresirano bralstvo lahko na kratko seznanilo s povzetki misli o prevajanju nekaterih osrednjih mislecev zahodnega sveta do sedemdesetih let 20. stoletja v monografiji Jožeta Krašovca leta 2001, pa so lahko prvič prebrali dela teh teoretikov v slovenščini v knjigi *Misliti prevod: Od Cicerona do Derridaja* (2003) Nike K. Pokorn. Avtorica je v tem berilu predstavila v evropskem prostoru najodmevnejše teorije prevajanja literarnih besedil in teorije, ki se ukvarjajo s temeljnimi, ontološkimi problemi prevajanja, prek celotnih besedil ali izbranih odlomkov dvajsetih avtorjev, in sicer od Cicera, Hieronima, Luthra in Schleiermacherja, prek Walterja Benjamina, Romana Jakobsona, Georgea Steinerja, Jacquesa Derridaja, Eugenea Nide, Hansa J. Vermeerja, Itamarja Even-Zoharja, Gideona Touryja, Andréja Lefevera, Susan Bassnett, Mary Snell-Hornby do feminističnih in postkolonialnih prevodoslovnih avtoric ter Lawrencea Venutija. Izbrana besedila, razen dveh (Gadamerjevo besedilo je vzeto iz prevoda Toma Virka, Schleiermacherjevo besedilo pa je prevedel Gorazd Kocijančič), je prevedla avtorica in ob tem napisala še krajše predstavitve, v katerih so orisana teoretična izhodišča določenega avtorja oziroma šole, kateri pripada.

Čez eno leto je univerzitetna profesorica Meta Grosman, ki je bila v največji meri zaslužna za ustanovitev prevajalskega študija na Univerzi v Ljubljani, izdala monografijo *Književnost v medkulturnem položaju* (2004), v kateri ponudi razmišljanje o književnih prevodih skozi prizmo recepcije umetnostnih besedil.

Vrzel v nastajajočem korpusu prevodoslovno teoretičnih besedil v slovenščini je naslednje leto zapolnilo delo Majde Stanovnik *Slovenski literarni prevod: 1550–2000* (2005). Avtorica je v tej monografiji povzela svoje predhodne raziskave in jih dopolnila z novimi ter prvič v slovenskem prostoru predstavila spreminjajoči se odnos do literarnega prevajanja v slovenskem kulturnem prostoru in zametke teoretične prevodoslovne misli na Slovenskem. Ta prva zgodovina slovenskega literarnega prevoda na Slovenskem najprej predstavi odnos do prevoda v času reformacije, razsvetljenstva, romantike, moderne ter v povojnem obdobju. Nadalje podrobneje opiše pojmovanje vloge prevoda v osrednjih slovenskih delih literarne kritike in zgodovine. Druga polovica monografije je posvečena študijam posameznih primerov, kot so primerjave različnih slovenskih prevodov določenega svetopisemskega odlomka, izbranih pesmi, odlomkov iz dram ali proznih del ter raznih slovenskih prevodov *Brižinskih spomenikov*.

Majda Stanovnik je v letih 2013 in 2016 dopolnila svoj oris zgodovine slovenskega literarnega prevoda z dvema pomembnima publikacijama, ki nosita naslov *Prevajalci o prevodu*. V teh knjigah je zbrala odlomke, v katerih pomembnejši prevajalci, uredniki in

literati izražajo svoj pogled na prevajanje: prva knjiga se osredotoča na obdobje od 16. stoletja do sredine 20. stoletja in nosi podnaslov *Od Trubarja do Župančiča* (2013), druga pa na obdobje po drugi svetovni vojni do leta 2010 in je podnaslovljena *Od J. Modra do J. Milič* (2016). Obe publikaciji sta tudi opremljeni z uvodom oziroma spremno besedo, v kateri Majda Stanovnik povzema pomembnejše poudarke v antologiziranih besedilih.

Morda najpomembnejša dela s področja prevodoslovja slovenskih avtorjev so, žal, napisana v nemškem jeziku in zato slovenskemu bralstvu manj znana. Njihov avtor, zamejski koroški Slovenec, slovenist in prevodoslovec Erich Prunč (1941–2018) je namreč vodil Inštitut za uporabno in teoretično prevodoslovje pri Univerzi v Gradcu in posledično številne svoje publikacije namenil študentom in kolegom v nemškem govornem področju. Prunč je objavil več monografij – tu sta omenjeni le dve od njih. Prva je iz leta 2001 (2002 je izšla dopolnjena izdaja) in nosi naslov *Einführung in die Translationswissenschaft: Orientierungsrahmen* [Uvod v prevodoslovje: Orientacijski okvir] ter predstavlja osrednje prevodoslovne smeri predvsem študentom prevajanja v okviru univerzitetnega izobraževanja. Posebej dragocena je njegova predstavitev funkcionalistične smeri v teoriji prevajanja. Pomembnejša je njegova druga monografija s področja, ki je bila nekaj let po izidu najbolj prodajana prevodoslovna monografija v nemško govornem področju. Delo z naslovom *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht* [Razvoj prevodoslovja: Od asimetrij jezikov do asimetrij moči] je izšlo pri berlinski založbi Frank & Timme prvič leta 2007, zadnja prenovljena izdaja, ki je podrobneje predstavljena spodaj, pa leta 2012.

Monografija in berilo *Fidus interpres = Zvest prevajalec* (2010) klasičnega filologa Davida Movrina resda sloni na diplomski nalogi, vendar knjiga univerzitetno delo presega tako kakovostno kot količinsko. Delo *Fidus interpres* je izjemno zanimiva, domišljena in premišljena celota. Prvo polovico knjige sestavljajo eruditske predstavitve in osvetlitve razmišljanj o prevajanju in prevajalskih načel izbranih osrednjih osebnosti in prevajalcev, ki so razporejeni v štiri skupine: antični avtorji, prevajalci krščanskih teoloških in svetih besedil od obdobja antike do renesanse, prevajalci iz obdobja razsvetljenstva ter predstavniki romantike. Avtor v njej daje poseben poudarek prevajanju iz stare grščine in latinščine in prikaže, kako sta se načeli izhodiščno in ciljno usmerjenega prevoda, zvestobe in svobode, izmenjevali skozi zgodovino: če sta antika in klasicizem bolj cenila svobodo v prevodu, so krščanski prevajalci in romantiki bolj čislali zvestobo in spoštljivo sledenje izvirniku. V drugem delu monografije najdemo z opombami opremljene prevode sedmih besedil izbranih avtorjev (Plinija mlajšega, Hieronima, Burgundijona iz Pise, Erazma Rotterdamskega, Nicolasa Perrota D'Ablancourta, Johanna Wolfganga von Goetheja in Ulricha von Wilamowitza-Moellendorffa), ki predstavljajo stališča, obravnavana v prvem delu monografije.

Nike K. Pokorn je leta 2012 pri založbi John Benjamins objavila monografijo *Post-Socialist Translation Practices* [Post-socialistične prevodne prakse], v kateri poskuša

zarisati značilne poteze prevajanja v obdobju socializma, in sicer prek obravnave več kot 200 prevodov otroške in mladinske literature v slovenščino in ostale jezike socialistične Jugoslavije, raziskave arhivskega gradiva fonda Centralnega komiteja komunistične partije Slovenije (kasneje Zveze komunistov Slovenije) in fonda Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, intervjujev s prevajalci in uredniki iz socialistične dobe ter pregledom učbenikov za osnovno šolo v obdobju po spremembi političnega sistema konec 20. stoletja. Pokorn ugotavlja, da je bil v socialistični Jugoslaviji (predvsem v prvem desetletju po drugi svetovni vojni), kljub odsotnosti uradne cenzorske pisarne, ideološki pritisk na prevode prisoten in pretežno usmerjen proti religioznim elementom (še posebej krščanske provenience) v prevedeni mladinski in otroški literaturi in da se v prvem desetletju 21. stoletja predelani in cenzurirani prevodi še vedno ponatiskujejo in vključujejo v slovenske osnovnošolske učbenike. Teoretska podlaga te knjige je podrobneje razložena spodaj.

In nenazadnje, tri avtorice, Marija Zlatnar Moe, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič, so leta 2015 v monografiji *Center in periferija: Razmerja moči v svetu prevajanja* objavile rezultate obširne raziskave, ki daje vpogled v to, v kolikšni meri neenakopravni status jezikov vpliva na prevodni proces, in sicer prek obravnave prevajanja v hipercentralni, polperiferni in periferni jezik. Avtorice so obravnavale prevode besedil različnih besedilnih tipov in žanrov (med njimi tudi literarna besedila) med angleščino, italijanščino, švedščino in slovenščino in ugotovile, da so določeni prevodni vzorci značilni za prevode med perifernimi jeziki in da je znanje materinščine ključnega pomena za uspešno vzpostavitev medjezikovnega stika. Leta 2019 je knjiga pri Znanstveni založbi FF UL izšla še v angleškem jeziku.

Istega leta je slovenski literarni zgodovinar Marko Juvan izdal odmevno monografijo *Worlding a Peripheral Literature* (2019), ki je podrobneje predstavljena spodaj. Tudi Juvanovo delo se posveča perifernosti slovenske literature in proučuje prevodno umeščanje Prešerna in njegove poezije v prostor svetovne književnosti.

4 Slovenska nadgradnja prevodoslovne misli

Teoretičnih nadgradenj prevodoslovne misli na Slovenskem ni bilo veliko – na tem mestu so navedene le nekatere izmed njih, ki odstopajo od ostalih, in sicer bodisi zaradi teoretične ostrine bodisi zaradi odmevnosti, ki se odraža tudi v tem, da so bila dela, v katerih so teoretične misli predstavljene, objavljena v pomembnejših znanstvenih založbah v tujini.

Izmed eksplicitno teoretičnih razmišljanj o prevodu na Slovenskem na tem mestu omenimo eseja dveh filozofov in prevajalcev: Franeta Jermana in Gorazda Kocijančiča. Frane Jerman (1933–2002) v svojem članku »O prevajanju filozofske literature« (1978) najprej postavi tezo, da vprašanje prevajanja filozofije, ki se izraža v jeziku, drugačnem od

literarnega ali znanstvenega jezika, »ni samo prevajalski ampak tudi filozofski problem« (prav tam, 279). Jerman meni, da je temeljno vprašanje prevajanja katerega koli jezika »vprašanje smisla, pomena stavkov, misli« (prav tam, 281), zato je neizogibno tudi vsak »prevod filozofskega teksta vedno njegova interpretacija, razlaga pomena stavkov in besed, *kakor jih razume prevajalec*« (poudaril Jerman, prav tam, 282). Iz tega izpelje, da »prevod filozofskega teksta ne more biti nikoli dobeseden« (prav tam, 238). Čeprav prevode pojmuje kot nadomestke izvirnih besedil, vseeno meni, da so prevodi filozofske literature potrebni »zaradi bogatitve narodne kulture, zaradi bogatitve lastnega jezika in zaradi dviganja narodove povprečne intelektualne rasti« ter zaradi spodbujanja in omogočanja slovenske izvirne filozofske misli (prav tam). Jerman torej, podobno kot Hans Georg Gadamer (gl. npr. 2001, 313–317), poudari interpretativni značaj vsakega prevoda.

Med hermenevtične prispevke pa lahko uvrstimo tudi drugi filozofski prispevek k razumevanju prevoda na Slovenskem. Gorazd Kocijančič v spisu »O prevodu« (2004), ki spremlja njegov kritični prevod celotnega opusa Platona, preseže za slovenski prostor tradicionalne obrazložitve posameznih prevodnih rešitev, ki jih najdemo pogosto v spremnih besedah in uvodih prevajalcev. Pri izbiri globalne prevajalske strategije sicer sledi razmišljanjem nemškega teologa Friedricha Schleiermacherja (1768–1834), objavljenim v eseju »O različnih metodah prevajanja« (1813, slov. prevod 2003, 54–57), najznamenitejšem romantičnem prispevku k teoriji prevajanja. Podobno kot Schleiermacher tudi Kocijančič namreč priznava, da različni tipi besedila dopuščajo različno stopnjo svobode pri izbiri prevajalske strategije: najsvobodnejši pri izbiri strategije je, po Kocijančičevem mnenju, prevajalec takrat, ko prevaja umetniška, filozofska in duhovna besedila, saj ta ubesedujejo nekaj popolnoma novega, niso strogo žanrsko določena, in tako dopuščajo večjo svobodo tudi prevajalcu. Tudi Kocijančič, tako kot Schleiermacher, loči med dvema prevajalskima strategijama, vendar pa ju poimenuje drugače: loči namreč med samozavestnejšo (svobodnejšo) in ponižnejšo (zvestejšo) prevajalsko potjo. Pri samozavestni prevajalski strategiji prevajalec preoblikuje prevod tako, da bo, po njegovem mnenju, primeren za ciljno bralstvo; pri ponižni prevajalski strategiji pa prevajalec, čeprav še vedno interpretira besedilo (temu ne more uiti), vseeno poskuša prenesti vse značilnosti izvirnika, vključno z vsemi njegovimi nejasnostmi.

Če ti dve strategiji zaznamujeta splošno zavezanost prevajalca, pa Kocijančič v svojem eseju spregovori tudi o konkretniji strategiji, ki spremlja ponižnejšo držo prevajalca in ki jo povzame iz del znamenitih prevajalcev Svetega pisma Franza Rosenzweiga (1886–1929) in Martina Bubra (1878–1965): zavzame se namreč za prevajalsko metodo, po kateri prevajalec v izvirniku določi vodilne besede ali besedne zveze (Buber uporablja množinsko obliko »Leitworte«), ki jih potem dosledno prevaja z istim prevedkom v ciljnem besedilu. Kocijančič doda, da je v svojem prevodu vodilne besede poiskal med tistimi besedami, ki so se mu zdele filozofsko oziroma miselno temeljne.

Najzanimivejši del Kocijančičevega spisa pa je tisti, v katerem poda teoretičen premislek o prevodu *per se*, in sicer tako, da se zopet naveže na Schleiermacherja, vendar na tem mestu nemškega misleca preseže. Podobno kot Schleiermacher, ki ločuje med tremi vrstami prevodov (prvem, ki poteka med mislimi in ubeseditvijo; drugem, med starejšimi oblikami jezika ali med dialekti znotraj enega samega jezika, in tretjem, med različnimi jeziki), tudi Kocijančič najprej loči med različnimi načini prevajanja, vendar seže globlje od Schleiermacherja. Kocijančič namreč določi tri oblike prevoda: prevod med različnimi jeziki, »praprevod« ali prevod vsega občutenega in nejezikovno spoznatega v jezikovni izraz ter »praizvorni samoprevod«, ki ga opiše kot predbitnostni samoprevod Absolutnega. Do praizvernega samoprevoda pride, ko nek umetnik prevede prvobitni odnos vseh stvari v Lepem v predjezik svojega srca – Kocijančič namreč meni, da določeno besedilo postane pravo literarno, duhovno ali filozofsko delo le, če odseva ta samoprevod Absolutnega. Iz tega predjzika poskuša umetnik prevesti v obstoječe jezikovne strukture, ki potem postanejo izhodišče za umetniškega prevajalca, ki to besedilo prevede v drug jezik.

Kocijančičev spis, ki bi ga lahko uvrstili v tako imenovano hermenevtično smer v teoriji prevajanja, je eden redkih spisov, ki se v slovenskem okolju posveča obravnavi prevoda kot takega in ki ponuja izvirno prevodoslovno teoretsko razmišljanje.

Med teoretičnimi prispevki, ki so bili priznani kot zanimivejši tudi za mednarodno prevodoslovno srenjo, moramo v prvi vrsti omeniti razmišljanja Ericha Prunča, ki jih je najjasneje izrazil v svoji monografiji *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht* [Razvoj prevodoslovja: Od asimetrij jezikov do asimetrij moči] (2007, prenovljena tretja izdaja, Frank & Timme, 2012). V tej monografiji, ki je poleg študentskega bralstva želela doseči tudi druge prevodoslovce v tedaj že razvitem področju raziskovanja, Prunč poudari, da je prevodoslovje samostojna disciplina in oriše razvoj vede od kontrastivno-jezikovnih začetkov do sociološko obarvanih raziskav. V njej tudi nadalje obrazloži pojem »prevodna kultura«, ki ga je vpeljal v prevodoslovje že leta 1997 in ki je postal uveljavljen pojem (predvsem v nemških) prevodoslovnih delih 21. stoletja. Prevodna kultura je, po Prunču, zgodovinsko pogojen, dinamičen in spreminjajoči se družbeni konstrukt, podsistem kulture, sestavljen iz »družbeno ustaljenih, nadzorovanih in nadzorujočih norm, konvencij, pričakovanj, vrednot in udomačenih vedenjskih vzorcev, ki so skupni vsem akterjem, ki so dejansko ali potencialno vključeni v prevodni proces v določeni kulturi« (Prunč 2012, 340). Prevodna kultura torej odseva družbeni konsenz glede tega, kaj so dovoljene, priporočene in obvezne oblike prevoda, kakšen status naj bi imel prevajalec in prevod v družbi, katera področja prevajanja obstajajo, kaj so parametri kvalitetnega prevoda, vključno s tem, v katero smer se sme prevajati in podobno.

Poleg vpeljave tega sociološko obarvanega pojma Prunčevo misel zaznamuje tudi izrazit etični poudarek. Prunč je namreč prepričan, da bi se morale prevodoslovje aktivno

vključiti v izoblikovanje demokratične prevodne kulture, ki bi omogočala prevajalcem položaj, ki bi bil enakopraven drugim akterjem v kulturi. Da pa bi to dosegli, bi morali vsi deležniki v tej subkulturi upoštevati naslednja štiri načela: sodelovanje, lojalnost, transparentnost in ekološkost. »Sodelovanje« zaznamuje spoštovanje do vseh udeležencev v prevodnem procesu, pripravljenost za dogovor in željo po tem, da se najde rešitev, ki bo v največji meri v interesu vseh udeležencev in bo težila po zmanjševanju ali odpravi konfliktov. Prunč s svojo določitvijo načela »lojalnosti« dopolni razumevanje te etične vrednote, kot jo je prevodoslovje poznalo prek dela Christiane Nord (gl. npr. 2011): z lojalnostjo namreč prevajalce ne le zavezuje in jim nalaga etične obveznosti, temveč jih tudi opolnomoči in v ospredje postavi njihovo lastno etično pozicijo, to pomeni, da jim poleg dolžnosti daje tudi pravice. Prunč torej razširi etično načelo lojalnosti v prevodnem procesu s tem, da trem lojalnostim, ki jih je že določila Christiane Nord (do naročnika, ciljnih bralcev in avtorja besedila), doda še s prevajalčevo lojalnostjo do samega sebe, ki je nadrejena ostalim lojalnostim in v konfliktni situaciji prevzame odločilno vlogo. Ob tem Prunč poudarja, da lojalnost ne sme biti enosmerna, temveč recipročna in zavezujoča za vse udeležence v prevodnem procesu. Ko je konflikt neizbežen, zapiše Prunč, mora prevajalec sprejeti odgovornost za svojo odločitev in delovati v škodo oziroma korist enega ali več udeležencev v prevodnem procesu. V takem primeru je »transparentnost« bistvenega pomena, saj le ta zagotavlja medsebojno zaupanje. S transparentnostjo tako Prunč zaznamuje razlago odločitev v prevodu, določitev skoposa, omogočanje spreminjanja prevodnih odločitev, vidno avtorstvo in sprejemanje odgovornosti za sprejete odločitve. In končno, načelo »ekološkosti« teži po ohranitvi virov v najširšem pomenu besede. Z ekološkostjo želi Prunč poudariti, da prevodna dejanja niso usmerjena le v učinkovitost, temveč tudi v trajnost in da se zato moramo zavedati dolgoročnih posledic določenega prevodnega dejanja na družbeni in kulturni ravni v vseh udeleženihih kulturah, tj. izhodiščni, ciljni in prevodni (Prunč 2012, 32).

Erich Prunč vsa štiri etična načela ponazori v svoji maksimi za etično delovanje prevajalcev, ki se glasi: »Delujte lojalno do partnerjev v procesu prevajanja, toda bodite tudi dovolj samozavestni, da zahtevate tudi njihovo lojalnost do vas; uporabite tako svoje kot partnerjeve vire ekonomično in mislite na trajnost svojih dejanj; delujte profesionalno in varujte dobro ime svojega poklica; delujte v skladu z normami svoje prevodne kulture, vendar bodite tudi dovolj pogumni, da se normam zoperstavite, prevzemite odgovornost za takšno odločitev in razložite razloge zanjo« (prevod je delo avtorice poglavja, Prunč 2012, 357–358; za Prunčeve poglede na etiko glej tudi Hebenstreit 2021, 58–71).

Erich Prunč je med prevodoslovci slovenskega rodu s svojimi etično motiviranimi prispevki in pojmom prevodne kulture gotovo pustil najodmevnejši pečat na razvoj zahodne prevodoslovne misli, predvsem v nemško govorečem okolju.

Naslednje razmišljanje, ki ga tu predstavljamo, najdemo v monografiji *Post-Socialist Translation Practices* [*Post-socialistične prevodne prakse*] (John Benjamins, 2012) Nike K.

Pokorn. Ta monografija sicer izhaja iz postmodernega razumevanja prevoda in prevajanja, vendar se od značilnega dekonstruktivističnega pogleda na prevod odmakne ravno pri temeljni določitvi pomena izvirnika in obravnavi etične odgovornosti prevajalcev in prevodoslovcev.

Pokorn v tem in ostalih svojih delih načeloma izhaja iz postmodernega razumevanja prevoda, ki ga najdemo na primer v besedilu »Babilonski stolpi« Jacquesa Derrida (1985, slov. prevod 2000 (celota) in 2003 (izbrani odlomki)): prevod sprejema kot prenos izmuzljivega pluralnega pomena besedila, ki nas po eni strani sili v prevajanje, saj se ta šele s prevodom vzpostavi kot izvirnik, po drugi pa se upira prenosu. Prevod se torej vzpostavlja kot dejanje, ki pa ga v popolnosti nikoli ni moč izpeljati, kot neskončen dolg, ki ga nikoli ne moremo odplačati v celoti. To pomeni, da nobenemu prevodu ne uspe v popolnosti in dokončno prenesti pomena izvirnika in da popolna ekvivalenca ne obstaja. Obenem pa Nike K. Pokorn vodi obravnavo (samo)cenzure in ideoloških posegov v obdobju jugoslovanskega socializma, ki so v različnih okoljih, jezikih in desetletjih uniformno in monolitno naperjeni proti prisotnosti krščanskih elementov v prevodih otroških in mladinskih besedil, k modifikaciji tega razumevanja in k ponovnem razmisleku postmoderne premise o nedoločljivosti pomena. Tako se odmakne od postmodernega vztrajanja na popolni pluralnosti pomena, ki dopušča neomejeno število dopustnih interpretacij, ter poskuša misliti paradoksalno. Pokorn namreč meni, da prevajanje zaznamuje dvojna vez, sočasni soobstoj dveh nasprotujočih si vezi, in sicer nezmožnost popolnega prenosa pomena izvirnika in obenem možnost namernega spreminjanja pomena v prevodu. Na eni strani tako sprejema, da sta pluralnost pomenov in kompleksnost inherentni vsaki interpretaciji pomena določenega besedila, kar pomeni, da naši želji po posedovanju in enozvočnosti neizbežno spodleti – vedno podleže pred pluralnostjo, izmuzljivostjo, dvoumnostjo in nejasnostjo jezika. To je še posebej očitno pri medjezikovnem in medkulturnem prenosu, kjer se prevajalec mora zavedati odsotnosti čiste in popolne prevodne ekvivalence.

Po drugi strani pa na osnovi zgodovinskih študij vseeno ugotavlja, da niso vsi prevodi zgolj odsev individualnega razumevanja pomena izvirnika, temveč lahko postanejo tudi orodje v rokah dominantne ideologije, ki vpliva na spremembo pomena z namenom načrtnega zavajanja bralca. To nas vodi do dileme: če bi namreč vztrajali na dekonstruktivistični poziciji, da je pomen besedila pluralen in izmuzljiv, rezultat specifičnega razumevanja prevajalca, potem ne bi mogli trditi, da je prevajalec namenoma spremenil pomen besedila v prevodu in s tem zavajal svoje bralstvo. Če namreč sprejmemo stališče, da je pomen inherentno polisemičen, potem ne moremo govoriti o popačenju pomena, saj »pravi« pomen izvirnika, ki naj bi ga prevod popačil, po mnenju dekonstruktivistov sploh ne obstaja. Če bi torej radikalno mislili postmoderno premiso o ubežnosti pomena, bi nas to vodilo v zanikanje kakršne koli manipulacije, načrtnega spreminjanja pomena z namenom zavajanja v prevodu. Pa vendar vemo, da do

manipulacij prihaja. Ob naslonitvi na misel francoskega filozofa Paula Ricoeurja (2004) Pokorn meni, da nas to dejstvo prisili v to, da mislimo prevod v paradoksalnih okvirih: po eni strani se zavedamo, da enozvočen, »pravi« pomen besedila ne obstaja, po drugi strani pa sprejemamo, da je v izhodiščnem besedilu kljub temu neka sled pomena, ki jo vsak prevajalec na drugačen način prenese v prevod. Medjezikovni prevod je torej nepopolni prenos sledi pomena iz izvirnega v drugi jezik; rezultat je prevod, ki odseva prevajalčevo razumevanje izvirnega besedila, je idiosinkratičen in nikoli dokončno ne izčrpa pomenskega potenciala izvirnika, vendar pa se obenem giblje znotraj omejenega prostora možnih interpretacij.

Prevod je resda vedno lasten prevajalcu, vendar pa to ne pomeni, da je vsaka prevajalčeva interpretacija dopustna, temveč je lahko tudi napačna in namerno zavajajoča. Pokorn torej meni, da v izvirnem besedilu vseeno obstaja sled resnice, pomena besedila, ki je inherentno besedilu, ki je lahko zvesto ali izkrivljeno preneseno na vedno drugačen in osebni način ciljnemu bralcu. Obstoj te ekvivalence brez popolne ustreznosti nam dopušča, da ločimo med idiosinkratičnim, dopustnim razumevanjem izvirnika, ki se odseva v prevodu, in manipulativno zlorabo prek prevoda, ki ima namen zavajati bralstvo. Posledično tudi ločuje med manipulacijo, tj. načrtnim preoblikovanjem besedila, ki je posledica izoblikovanih stališč in mnenj prevajalca ali drugih akterjev, udeleženih v prevodnem procesu, in napako, nerazložljivim pomenskimi premikom v prevodu, ki nima jasne motivacije in razloga. Manipulativna, načrtna preoblikovanja besedil v prevodih v skladu z določeno določljivo svetovnonazorsko pozicijo ne sprejema kot (sprejemljivega) odseva posameznikove interpretacije izvirnika ali kot delovanje v skladu z obstoječimi in dominantnimi normami, temveč kot etično nesprejemljivo prakso (Pokorn 2012, 152–154).

Modificirano postmoderno razumevanje pomena izvirnika vodi Pokorn k večji etični angažiranosti. Ker je to namerno preoblikovanje besedila možno, postane prevod etični problem. Pokorn zato meni, podobno kot Prunč, da je etična angažiranost prevodoslovcev osrednjega pomena. Kulture, v katerih živimo, so resda inherentno nestabilne in spreminjajoče, vendar vseeno niso imune za hegemonске diskurze. Čeprav ti mehanizmi moči delujejo skrito, se jih da razbrati v prevodih – in zato je prevodoslovje pomembno. Pokorn tako poziva prevodoslovce, naj služijo interesom splošne javnosti, vzpostavljajo dialog z ostalimi disciplinami in neakademsko javnostjo ter s svojimi raziskavami promovirajo demokratizacijo družbe, v kateri so pravice in spoštovanje drugačnosti Drugega cenjeni (Pokorn 2012, 2–5).

Pregled nadgradenj prevodoslovnih misli zaključimo še z monografijo Marka Juvana, *Worlding a Peripheral Literature* [Svetovljenje periferne literature] (2019), izdano pri mednarodni založbi Palgrave Macmillan. Čeprav se delo ne opredeljuje kot prevodoslovno, temveč kot literarno primerjalno, monografija vseeno obravnava tematiko, ki je osrednjega pomena za prevodoslovje. V njej Juvan z izrazom »svetovljenje« (ki

ga prevzame od Djelala Kadirja 2004) označi načrtno umeščanje določenega avtorja iz posameznega literarnega sistema v prostor svetovne književnosti. Za primer vzame slovenskega nacionalnega pesnika Franceta Prešerna in njegovo uveljavljanje v slovenskem in tujih literarnih poljih ter ugotovi, da so se pozicioniranje tega osrednjega pesnika v slovenskem literarnem sistemu kot tudi poskusi njegovega, čeprav neuspešnega, vstopa v svetovno književnost izvajali prek prevoda in prevajanja.

Ta predstavitev prevoda v samo središča zanimanja literarno primerjalne vede je značilna za zadnji dve desetletji, ko sta se prevodoslovje in primerjalna književnost močno približala, čeprav se še vedno, žal, slabo poznata. Morda najpomembnejši obrat primerjalne književnosti k obravnavi prevoda v tem obdobju zaznamuje delo francoske literarne teoretičarke Pascale Casanova *La république mondiale des lettres* [Svetovna republika pisane besede] (1999), v kateri je s pomočjo pojmov iz sociološke misli Pierra Bourdieuja analizirala svetovni literarni sistem in mehanizme, ki omogočajo konsekracijo določenih literarnih del. Pri tem je ugotavljala, da igra prevod pomembno vlogo pri diseminaciji besedil znotraj svetovnega literarnega sistema in da prevodna književnost predstavlja podsistem nacionalnih literatur, ki ga tudi zaznamuje podobna asimetrija, kot jo najdemo v svetovnem literarnem sistemu (z vplivom perifernosti na prevodne procese se ukvarjajo tudi avtorice Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič v svoji monografiji *Center in periferija*, 2015).

Casanovino delo je postavilo prevod v središče zanimanja literarnoteoretske vede in primerjalne literarne vede: tako je le nekaj let pozneje bivši predsednik Ameriškega združenja za primerjalno književnost, harvardski profesor David Damrosch, v svojem delu *What Is World Literature?* [Kaj je svetovna literatura?] (2003) opisal svetovno literaturo ne kot fiksni kanon evropskih literarnih umetnin, ampak kot način kroženja in branja določenih besedil, ki pridobijo status svetovne literature prek prevoda. Prevod je tako znotraj primerjalno literarne vede razpoznan kot najpomembnejše sredstvo, s pomočjo katerega posamezna literatura dostopa do svetovnega prostora, čeprav Damrosch opozarja, da lahko prevodi posamezno književnost predstavijo na precej drugačen in spremenjen način.

To predstavitev prevoda v samo središče zanimanja literarno primerjalne vede najdemo na Slovenskem prav v Juvanovi monografiji in drugih njegovih študijah, posvečenih svetovljenju slovenskega nacionalnega pesnika Franceta Prešerna, v katerih poskuša raziskati, po eni strani, kako akterji dojemajo svoj položaj v svetovnem literarnem polju in kako stopajo vanj s svojimi deli, in po drugi, kako in ali sploh akterji, ki delujejo na mednarodnem literarnem prizorišču, opazijo periferne avtorje in njihova dela. Na primeru Franceta Prešerna in prevodov njegove poezije v tuje jezike ugotavlja, da je prav zaradi precejšnje neprevedljivosti njegove poezije, ki je značilno stilno kompleksna in jezikovno lokalizirana, Prešeren ostal na obrobju in ni bil sprejet v hiperkanon romantike. Juvan v svoji monografiji tako zaključuje, da dejstvo, ali posamezni avtor

prihaja iz osrednje ali periferne kulture, bistveno vpliva na izoblikovanje vrednostnih sodb mednarodnega literarnega prizorišča, ki pri vrednotenju ne upošteva standardov estetske univerzalnosti, in obenem pokaže, kako pomembna je prevodna književnost za povezovanje nacionalnih literarnih sistemov s širšimi literarnimi procesi in kako odvisna je od politično-ekonomskih in jezikovno-kulturnih dejavnikov.

5 Zaključek

Pregled razmišljanj o prevajanju na Slovenskem pokaže, da je bil odnos do prevodov na splošno in posebej do literarnih prevodov večinoma pozitiven: edina izjema je bilo obdobje druge polovice 19. stoletja, ko so najpomembnejši slovenski kulturniki, kot je bil Josip Stritar, izoblikovali izrazito odklonilen odnos do literarnega prevajanja, ker so bili prepričani, da ta zavira izvirno kreativnost. V vseh drugih obdobjih so osrednji slovenski literati in prevajalci pojmovali prevod kot pomemben gradnik slovenske nacionalne literature, kulture in identitete.

Teoretična prevodoslovna dela, ki se posvečajo literarnemu prevodu, začenjajo nastajati šele ob koncu 20. stoletja, v 21. stoletju pa po številu močno narastejo, kar sovpeade tudi z vzpostavitvijo univerzitetnega študija prevajanja in tolmačenja na Slovenskem. Ta besedila kažejo dobro poznavanje temeljnih in sodobnih teorij prevajanja in prevodoslovnih smeri, se poslužujejo različnih metodoloških pristopov ter se naslanjajo na raznorazne konceptualne okvirje, medtem ko so izvirne teoretsko prevodoslovne misli redke. Čeprav le nekaterim delom uspe preboj v mednarodno okolje, je vseeno vsak dosežek velik uspeh glede na periferni status naše literature, kulture in jezika. O literarnem prevodu v slovenščino in obratno pišejo tako slovenski kot tuji raziskovalci, tako da je objavljenih člankov in monografij s področja na Slovenskem in v tujini veliko – zato se lahko upravičeno nadejamo še nadaljnjega razvoja slovenskega prevodoslovja, ki bo znalo tudi v prihodnosti vzbuditi mednarodno zanimanje za slovensko literarno prevajanje.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja / Publicistična prevodna kritika po drugi svetovni vojni

7 Priporočeno branje

Stanovnik, Majda. 2013. *Prevajalci o prevodu: od Trubarja do Župančiča: antologija*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

Stanovnik, Majda. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

V obeh antologijah so zbrana najpomembnejša besedila, v katerih so slovenski prevajalci izražali svoje misli o prevajanju, in sicer od časa protestantizma do 21. stoletja. Obe antologiji spremljata tudi poglobljena in eruditska uvoda Majde Stanovnik.

Bibliografija

- Albrecht, Fran. 1931. »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju.« *Modra ptica* 3, 97–99, 133–135.
- Aškerc, Anton. 1901. »Pagovor.« V *Ruska antologija v slovenskih prevodih*, uredil Ivan Vesel, 457–464. Gorica: Goriška tiskarna.
- Bajt, Drago. 1991. »Slovenski prevodni program.« *15. prevajalski zbornik*, uredili Aleš Berger, Jaroslav Skrušny in Irena Trenc Frelih, 115–116. Ljubljana: DSKP.
- Bedenk, Kasilda in Milena Blažič. 2018. *Pravljice bratov Grimm: od prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810 do recepcije na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Bressan, Arnaldo. 1990. *Dante in sloveno: traduzioni ed edizioni novecentesche di Dante*. Videm: Istituto di lingue e letterature dell'Europa Orientale.
- Buber, Martin in Franz Rosenzweig. 1936. *Die Schrift und ihre Verdeutschung*. Berlin: Schocken.
- Casanova, Pascale. 1999. *La république mondiale des lettres*. Pariz: Seuil.
- Čerče, Danica. 2017. *John Steinbeck in East European translation: a bibliographical and descriptive overview*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Damrosch, David. 2003. *What is world literature?* Princeton: Princeton University Press.
- Derrida, Jacques. 2000 [1985]. »Babilonski stolpi.« *Literatura* 113–114: 133–173.
- Derrida, Jacques. 2003 [1985]. »Babilonski stolpi.« V Nike K. Pokorn, *Misliti prevod: Od Cicera do Derridaja*, 117–132. Ljubljana: Študentska založba.
- Dolar, Darko. 1975. »Znanstveno raziskovanje prevajanja in literarna veda.« V *Zbornik "Bled 75"*, uredil Janko Moder, 55–60. Ljubljana: Društvo književnih prevajalcev Slovenije/ Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- Dolar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25, št. 2–3: 277–292.
- Gabrovšek, Dušan. 1988. »O specializiranih enojezičnih slovarjih angleškega jezika za prevajalce.« *Mostovi* 23/2: 28–35.
- Gacoin-Marks, Florence. 2017. *Do Pariza in nazaj: Vladimir Levstik in francoska književnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL.
- Gadamer, Hans-Georg. 2001. *Resnica in metoda*, prevedel Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Golias, Janko. 1970. »Nekaj koristnih napotkov za prevajanje v angleščino in iz nje: Nekaj pogostih prevajalskih napak med slovenščino in angleščino.« *Mostovi* 7: 36–41.
- Gradišnik, Janez. 1996. »Petdeset let slovenskih prevodov.« *Prevod besedila: Prevajanje romana*, uredila Majda Stanovnik, 55–60. Ljubljana: DKPS.
- Grafenauer, Niko. 1993. »Med mimesis in poiesis.« V *Prevod in narodova identiteta: Prevajanje poezije*, uredila Majda Stanovnik, 43–44. Ljubljana: DSKP.
- Grosman, Meta. 1989. »The original and its translation from the reader's perspective.« *Acta neophilologica*, 22: 61–68.

- Grosman, Meta. 2004. *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Grum, Martin, ur. 2007. *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.
- Grum, Martin, ur. 1998. *Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik: bio-bibliografije članov DSKP: izbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Hebenstreit, Gernot. 2021. »Functional Translation Theories and Ethics.« V *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*, uredili Kaisa A. Koskinen in Nike K. Pokorn, 58–71. New York, London: Routledge.
- Humboldt, Wilhelm von. 1836. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Berlin: Dümmler.
- Jan, Zoltan. 2000. *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945*. Ljubljana: Založba Rokus in Slavistično društvo Slovenije.
- Jan, Zoltan. 2001. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih*. Ljubljana: Rokus.
- Jan, Zoltan. 2018. »Bressan, Arnaldo (1933–1996).« V *Novi Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Ble-But*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Jerman, Frane. 1978. »O prevajanju filozofske literature.« *Anthropos* I-II: 279–283.
- Juvan, Marko. 2019. *Worlding a Peripheral Literature*. London, New York: Palgrave Macmillan.
- Kadir, Djelal. 2004. »To World, to Globalize – Comparative Literature's Crossroads.« *Comparative Literature Studies* 41, št. 1: 1–9.
- Kaloh Vid, Natalia. 2011. *Ideological translations of Robert Burns's poetry in Russia and in the Soviet Union*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.
- Kaloh Vid, Natalia. 2015. *Sovietisms in English translations of M. Bulgakov's The Master and Margarita*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.
- Klinar, Stanko. »Samostalniškost angleščine v primeri s slovenščino = Noun-oriented Tendency in English.« *Mostovi* 24, št. 2 (1989), 29–38.
- Kocijančič, Gorazd. 2004. »O prevodu.« V *Zbrana dela I Platona*. Celje: Mohorjeva družba, 34–47.
- Kovič, Kajetan. 2001. »Pripis k prevodom Prešerna.« V *Prevajanje Prešerna: Prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 185–187. Ljubljana: DSKP.
- Krašovec, Jože. 2001. *Med izvornikom in prevodi = Between original and translations*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Krašovec, Jože. 2013. *Prevajanje med teorijo in prakso*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Luther, Martin. 2003 [1530]. »Okrožnica o prevajanju.« V Nike K. Pokorn, *Misliti prevod: Od Cicera do Derridaja*, 47–50. Ljubljana: Študentska založba.

- Madžarevič, Branko. 1977. »Oh, kako lepo se bere, človek bi kar rekel, da je prevod!« *Sodobnost* 25, št. 2: 147–150.
- Mazi-Leskovar, Darja. 2011. *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.
- Menart, Janez. 1965. »O prevajanju poezije.« *Sodobnost* 13, št. 7: 665–680.
- Mihelič, Mira. 1985. *Ure mojih dni*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Moder, Janko. 1975. »Uvod v delovni del prevajalskega srečanja na Bledu 75.« V *Zbornik 'Bled 75'*, uredil Janko Moder, 15–20. Ljubljana: Društvo književnih prevajalcev Slovenije in Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- Moder, Janko. 1985. *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*. Koper: Lipa.
- Movrin, David. 2010. *Fidus interpres = Zvest prevajalec: slike iz dveh tisoletij zgodovine prevajanja*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Mozetič, Uroš. 2000. *Problem pripovednega gledišča in žariščenja pri prevajanju proznih besedil*. Ljubljana: ZIFF.
- Nida, Eugene A. 2003. »Približevanje znanosti o prevajanju s posebnim poudarkom na načelih in postopkih, ki so značilni za svetopisemsko prevajanje.« V Nike K. Pokorn, *Misliti prevod: Od Cicera do Derridaja*, 142–148. Ljubljana: Študentska založba.
- Nord, Christiane. 2011. *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität: Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens*. Berlin: Frank & Timme.
- Novak, Boris A. 2003. »Ode prevajanju – s pripisom.« V *Nesem te v zibel drugega jezika*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 86–90 (pripis 90). Ljubljana: DSKP.
- Novak, Boris A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ocvirk, Anton. 1936. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 12). Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani.
- Onič, Tomaž. 2017. *Slog v dramskem prevodu*. Maribor: Litera.
- Orešnik, Janez. 1987. »Jezikoslovni vidiki teorije prevajanja.« *Mostovi* 22, št. 1: 3–6.
- Ožbot, Martina. 2006. *Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe: poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ožbot, Martina. 2021. *Translation and multilingualism: a dynamic interaction*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Pavček, Tone, 1952. »Poezija v prevodih.« *Beseda* 2, št.1: 23–29, št. 2: 98–192.
- Pavček, Tone. 1993. »Brv nad prepodom.« V *Prevod in narodova identiteta: Prevajanje poezije*, uredila Majda Stanovnik, 39–42. Ljubljana: DSKP.
- Podgornik, France. 1878. »O prevodih.« *Zvon* 4, št. 11-14: 174–175, 189–191, 206–207, 220–223.
- Pokorn, Nike K., ur. 2009. *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Pokorn, Nike K. 2003. *Misliti prevod: Od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Pokorn, Nike K. 2005. *Challenging the traditional axioms: translation into a non-mother tongue*. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins.
- Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins.
- Prijatelj, Ivan. 1901. »Puškin v slovenskih prevodih.« V *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov III*, uredil L. Pintar, 52–89. Ljubljana: Slovenska matica.
- Prunč, Erich. 1990. »Some remarks on the social aspects of language in translation.« *Nouvelles de la FIT – FIT Newsletter* 9, št. 4: 435–449.
- Prunč, Erich. 2002/2001. *Einführung in die Translationswissenschaft: Orientierungsrahmen*. Gradec: Institut für Translationswissenschaft.
- Prunč, Erich. 2008. »Zur Konstruktion Von Translationskulturen.« V *Translationskultur: Ein Innovatives Und Produktives Konzept*, uredila Larisa Schippel, 19–41. Berlin: Frank & Timme.
- Prunč, Erich. 2012 [2007]. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
- Ricoeur, Paul. 2004. *Sur la traduction*. Paris: Bayard.
- Rižnar, Igor. 2013. *Antologiziranje in prevajanje poezije*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Schleiermacher, Friedrich. 2003 [1813]. »O različnih metodah prevajanja.« V Nike K. Pokorn, *Misliti prevod: Od Cicera do Derridaja*, 54–57. Ljubljana: Študentska založba.
- Simoniti, Barbara. 1997. *Nonsens*. Ljubljana: Karantanija. Murska Sobota: Solidarnost.
- Smolej, Tone. 2008. *Iz francoskega poslovenjeno: prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Smolej, Tone. 2018. *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Sovre, Anton. 1955. »K tehniki prevajanja latinske proze.« *Jezik in slovstvo* 1, št. 1: 6–11; št. 2: 33–40.
- Stabej, Jože. 1999. »Majhna podoknica: O prevajanju opernih besedil in naslovov.« *Prevod uglasbenih besedil: Prevod trubadurske lirike*, uredil Tone Smolej, 44–50. Ljubljana: DSKP.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Stanovnik, Majda. 2013. *Prevajalci o prevodu: od Trubarja do Župančiča: antologija*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2016. »Za moderni literarni prevod.« V *Prevajalci o prevodu: od J. Modra do J. Milič: Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 7–34. Ljubljana: Založba ZRC.
- Stanovnik, Majda. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- Stritar, Josip. 1868. »Kritična pisma V.« *Slovenski glasnik* 11, št. 4: 130–137.
- Stritar, Josip. 1870. »Literarni pogovori VII.« *Zvon* 1, št. 7: 110–112.
- Stritar, Josip. 1876a. »Zona.« *Zvon* 2, št. 20: 317–320.

- Stritar, Josip. 1876b. »Župnik Wakefieldski.« *Zvon* 2, št. 23: 369–362
- Stritar, Josip. 1896. »Dunajska pisma V.« *Ljubljanski zvon* 16, št. 1: 15–20.
- Šolar, Janez. 1855. »O spisovanju dobrih slovenskih knjig.« *Kmetijske in rokodelske novice* 13, št. 19: 75.
- Tokarz, Božena. 2019. *Eseji o poljsko-slovenskem književnem prevajanju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Trdina, Janez. 1850. »Pretres slovenskih pesnikov.« *Ljubljanski časnik* 78: 312.
- Trubar, Primož, prev. 2017 [1555]. *Ta evangeli svetiga Matevža*. Uredil Jonatan Vinkler. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Trubar, Primož, prev. 2011 [1557]. *Ta prvi Deil tiga Noviga Testamenta*. V Primož Trubar, *Nemški spisi, 1550–1518*, uredil Edvard Vrečko. Zbrana dela Primoža Trubarja. Ljubljana: Pedagoški inštitut. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/8001-9000/8926/Zbrana_dela%20Primoza_Trubarja_11.pdf
- Udovič, Jože. 1955. »Kar je prešlo, v resničnost se spreminja: Ob izidu Voduškovega prevoda Goethejevega Fausta.« *Naši razgledi*, 17. Avgusta 1955.
- Valenčič Arh, Urška. 2014. *"Ein Prinz auf der Erbse": Phraseologie und Übersetzung: am Beispiel der Kinder- und Jugendliteratur von Christine Nöstlinger im Deutschen und Slowenischen*. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.
- Vaupot, Sonia. 2015. *Les enjeux culturels de la traduction*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vear, Štefan. 2000. *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Vear, Štefan. 2012. *Fenomen Goethe: njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Vear, Štefan. 2013. *Vrvohodska umetnost prevajanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidmar, Josip. 1926. »Prevodi iz ruščine.« *Kritika* I, št. 6: 90–93.
- Vidmar, Josip. 1930. »Oton Župančič kot prevajalec.« *Modra ptica* 1, št. 7: 153–154.
- Vidmar, Josip. 1962. »O prevajanju.« V Josip Vidmar, *Drobni eseji*, 28–31. Maribor: Obzorja.
- Vodušek, Božo. 1950. »Pripombe k slovenskemu pravopisu.« *Novi svet (Ljubljana)*, letnik 5, številka 10: 947–954.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija: Razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zlatnar Moe, Marija. 2018. *Hamlet med Slovenci: Recepcija in slogovne paradigme šestih slovenskih Hamletov*. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Zlobec, Ciril. 2002. »To in ono, a ves čas eno samo: Izpoved prevajalca – brez zardevanja in brez slabe vesti.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Martina Ožbot, 159–171. Ljubljana: DSKP.

Župančič, Oton. 1978 [1917/1918]. »Pomen prevodov za našo duševnost.« V *Zbrano delo 7* Otona Župančiča, uredila Josip Vidmar in Joža Mahnič, glavni urednik Anton Ocvirk, 262–263. Ljubljana: DZS.

TEORETIČNA MISEL O PREVAVANJU NA SLOVENSKEM

Poglavje poskuša povzeti razvoj prevodoslovne misli na slovenskem etničnem ozemlju. Pregled razmišljanj o prevajanju na Slovenskem od 16. stoletja do danes pokaže, da je bil odnos do prevodov na splošno in posebej do literarnih prevodov večinoma pozitiven: edina izjema je bilo obdobje druge polovice 19. stoletja, ko so najpomembnejši slovenski kulturniki, kot je bil Josip Stritar, izoblikovali izrazito odklonilen odnos do literarnega prevajanja, ker so bili prepričani, da ta zavira izvirno kreativnost. V vseh drugih obdobjih so osrednji slovenski literati in prevajalci pojmovali prevod kot pomemben gradnik slovenske nacionalne literature, kulture in identitete. Potem se poglavje osredotoči na teoretično razmišljanje o prevajanju na Slovenskem, ki se je začelo razvijati šele v zadnji tretjini 20. stoletja. Zaradi večjega števila objavljenih člankov in samostojnih prispevkov v zbornikih, so v članku povzete le monografije, ki celostno obravnavajo prevodoslovno tematiko; med več kot tridesetimi monografijami najdemo predelane doktorske disertacije, monografije, ki k obravnavi prevoda pristopajo iz drugih, sorodnih disciplin, in prevodoslovne monografije. Poglavje se zaključuje z opisom slovenske nadgradnje prevodoslovne misli, kjer so predstavljena teoretična izhodišča, ki jih najdemo v delih Frana Jermana, Gorazda Kocijančiča, Ericha Prunča, Nike K. Pokorn in Marka Juvana.

SLOVENE TRANSLATOLOGICAL THOUGHT

The chapter aims to outline the development of translato logical thought in Slovene ethnic territory. The overview of such thought on translation in Slovene from the 16th century until the present time shows that the attitude towards translation and literary translation was, in general, positive. The only exception was the second part of the 19th century, when the most prominent Slovene literary figures, like Josip Stritar, expressed an extremely negative attitude towards literary translation, believing that it hindered original creativity in Slovene. In all other periods the most praised Slovene writers and translators considered translation as an important building block in the formation of Slovene national literature, culture and identity. The chapter then focuses on theoretical thinking with regard to translation in Slovenia, which started to develop in the last three decades of the 20th century. Because of the sheer number of articles published in journals and collected volumes, the chapter focuses only on monographs devoted

to literary translation and translating; in more than 30 monographs we find adapted doctoral theses, monographs that deal with translation from the point of view of other, adjacent fields, and Translation Studies monographs proper. The chapter concludes with a description of aspects of theoretical thought that, according to the author of the chapter, represent an innovative Slovene contribution to Translation Theory, and could be found in the works of Frane Jerman, Gorazd Kocijančič, Erich Prunč, Nike K. Pokorn and Marko Juvan.

